

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Славица Д. Лукић

Епска биографија

Бановић Секуле у јужнословенском контексту

Докторска дисертација

Београд, 2016.

University in Belgrade

Faculty of Philology

Slavica D. Lukić

Epic biography
of Banovic Sekula in South Slavic context

Doktoral dissertation

Belgrade, 2016.

Университет в Белграде
Филологический факультет

Славица Д. Лукић

Эпическая биография

Банович Секулы

В ЮЖНОСЛАВЯНСКОМ КОНТЕКСТЕ

Докторская диссертация

Белград, 2016.

Ментор:

Др Бошко Сувајцић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Чланови комисије:

Др Смиљана Ђорђевић Белић, научни срадник, Институт за књижевност и уметност,
Београд

Др Лидија Делић, научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд

Датум одбране:

Изрази захвалности

Изражавам неизмерну захвалност ментору, проф. др Бошку Сувајцићу, на великој подршци, стручним саветима и пренесеном знању.

Захваљујем члановима комисије, а нарочито др Лидији Делић, на охрабрењима и учешћу у прегледу докторске дисертације.

Захваљујем и свом супругу Небојши, ћерки Нађи и сину Урошу што су ме у сваком тренутку подржали и охрабрили да истрајем.

Посебну захвалност дугујем својој мајци Станки која ме је бескрајно разумела и одувек свесрдно подржавала. Њој овај рад и посвећујем.

Епска биографија Бановић Секуле у јужнословенском контексту

Резиме:

У раду се разматрају првенствено епске песме о Бановић Секули. У обзир су узете и лирске и лирско-епске песме, као и усмена предања о овом јунаку. У песмама, које су претежно српске, али и јужнословенске (хрватске, македонске, бугарске), опеван је јунак чији је историјски прототип Јанош Секељи, рођак Јанка Хуњадија (епског Сибињанин Јанка).

Утврђен је корпус усмене грађе у којој фигурира лик Бановић Секуле на широком јужнословенском простору. Уочене су две главна сакупљачка терена – западни (песме на српском и хрватском језику) и источни (песме на македонском и бугарском језику). Проучавањем овог корпуса утврђено је постојање развијене епске биографије Бановић Секуле у јужнословенском контексту. Детаљно су проучени сви сегменти епског животописа Бановић Секуле – рођење, именовање јунака, епски атрибути, епско порекло, породични односи (са акцентом на авункулату), мегдани, статус међу другим змајевитим јунацима, женидба и смрт. Посебна пажња је посвећена начинима обликовања Секулиног епског лика под утицајем историјских чињеница, епске формулативности, обредно-етнографске подлоге и митског наслеђа. Поменути однос проучаван је у синхроној равни, кроз праћење две основне зоне певања – западне и источне, али и у дијахроној перспективи – издвајањем три основна слоја певања (старијег, средњег и новијег).

На основу доступне историјске грађе реконструисани су стварни подаци о животу Јаноша Секељија и његовој улози у Другом косовском боју (1448). Поређењем историјских чињеница и епске песме дошло се до закључака који се тичу удела историјског у обликовању епске биографије јунака.

На основу проученог корпуса песама сачињен је преглед тематских кругова песама и сижеа/сижејних модела, било да се у њима Бановић Секула појављује као централна личност, било да му је дата споредна улога. Праћена је и међусобна интеракција јунака и сижејног модела. Запажени су заједнички сижејни модели на јужнословенском простору, али и специфичности у конституисању сижеа у различитим зонама певања. Проучавањем тематско-мотивског комплекса певања, од најстаријих до најмлађих записа, уочено је да се

основно језгро певања о Бановић Секули, конституисано у најстаријем слоју, надограђује у средњем и новијем слоју певања укључивањем Секуле у нове сужејне моделе у којима фигурирају и имена других епских јунака.

Поглавље „Порекло и идентитет Бановић Секуле у народној песми и предању“ истражује два изузетно важна сегмента у формирању епске биографије Бановић Секуле: његово порекло и његова епска карактеризација, сачињен од мозаика чији су основни елементи: именовање јунака, оружје, коњ, физички изглед, змајевитост и способност метаморфозе.

За целовито проучавање епске биографије Бановић Секуле од изузетне важности је сагледавање јунака у контексту различитих породичних веза, те се у поглављу „Породични односи“ разматрају Секулини породични односи, чију основу сачињава матрилинеарно језгро које се формира у констелацији ликова: мајка – ујак – сестре.

Мегдан, као један од кључних елемената поетског животописа епског јунака, незаобилазан је сегмент и Секулине епске биографије. Мегданом су мање-више обележене све фазе Секулиног живота – иницијална (стицање јуначког статуса, улазак у свет одраслих), медијална (мегдан као потврда јуначког статуса) и финална (смрт). Без обзира на фазу у којој се јавља, мегдан увек има улогу прекретнице, преломне тачке. Премда се Бановић Секула не памти првенствено као велик епски мегданција, попут Марка Краљевића, увид у корпус песама са јужнословенског простора показује да је он и те како спретан и умешан мегданција, чији противници по својој изузетности не одступају од противника Марка Краљевића. Извршена је типологија Секулиних мегдана, заснована првенствено на наративној развијености. Са обрасцем мегдана у свакој, појединачној епској песми најчвршће је повезан и тип противника. Критеријуми за типологију Секулиних ривала јесу њихова природа (реални – фантастични) и бројност (индивидуални – колективни), као и просторна перспектива (спољашњи – унутрашњи). С обзиром на то да су простор и време, уз епског актера и догађај (подвиг), у јуначкој песми међусобно условљене и чврсто повезане сужејне јединице, посвећена је пажња и хронотопским одредницама Секулиних епских окршаја.

Завршно поглавље „Обреди прелаза у епској биографије Бановић Секуле“ разматра три кључна животна момента у епској биографији Бановић Секуле – јуначку иницијацију, женидбу и смрт – у светлу обреда прелаза. Једна од основних одредница идентитета Бановић Секуле у епској поезије јесте младост. Отуда се за њега везују сижеи који погодују развоју иницијацијске приче и ситуирању младог јунака „неофита“ у позицију иницијанта који се мање или више успешно суочава са различитим иницијацијским искушењима. Значајан удео у песмама, које тематизују неки од поменутих обреда прелаза, има и етнографска подлога, препознатљива и у источној и у западној зони певања.

Кључне речи: Бановић Секула, Други косовски бој, Сибињанин Јанко, јужнословенски контекст, сиже/сижејни модел, иницијација, обреди прелаза, млад јунак, мајка, ујак (авункулат), мегдани, метаморфоза.

Научна област: наука о књижевности

Ужа научна област: народна књижевност

Epic biography of Banovic Sekula in South Slavic context

Summary:

In this study, specifically epic poems about Banovic Sekula are being considered. Both, lyric and lyric-epic poems, as well as oral tradition, were taken into consideration. In poems, which are mostly Serbian, but also South Slavic (Croatian, Macedonian, Bulgarian) a hero, whose historic prototype is Janosh Sekelji, relative of Janko Hunjadi (epic Sibirjanin Janko), is praised.

There is a confirmation of presence of oral elements, where a character of Banovic Sekula is a central figure, through wide South Slavic area.

Two main collecting fields are noticed-the western (poems in Serbian and Croatian language) and the eastern (poems in Macedonian and Bulgarian language). Studying these elements, the presence of developed epic biography of Banovic Sekula in South Slavic context, is confirmed. All segments of epic biography of Banovic Sekula, are thoroughly examined-his birth, becoming the hero, epic attributes, epic origin, family relationships (with the emphasis on avunculate), duels, position among other heroes, marriage and death).

Special attention is dedicated to the ways of shaping Sekula's epic character under the influence of historic facts, epic formulation, ethnographic ceremonial background and mythical heritage. Everything has been examined in synchronous level, following two basic zones of poems-the western and the eastern, but also in diachronic perspective-separating three basic parts of poems (older, middle and later).

According to the available historic documents, the real facts about the life of Janos Sekelj and his part in The Second Battle of Kosovo (1448), are reconstructed. The conclusion about the influence of historic facts, in shaping the epic biography of the hero, has been made by comparing historic facts and epic poems.

According to the examined corpus of poems, a review of thematic circles of poems and topics/the topic models has been made, whether Banovic Sekula appeared in it as a central character or a supporting one. Mutual interaction between a hero and the topic model has been studied as well. Mutual topic models in South Slavic area are noticed, but also particularities in

creating topic in different zones of poems. Examining the theme and motive of poems, from the oldest to the latest documents, it is noticed that the basic center of the poetry about Banovic Sekula, incorporated in the oldest part, is upgraded in the middle and later parts of poetry by including Sekula in new topic models, where the names of other epic heroes also exist.

Chapter “The Origin and The Identity of Banovic Sekula in Folk Poems and Tradition” deals with two extremely important segments in forming epic biography of Banovic Sekula: his origin and his epic characterization. His epic characterization is made of mosaic whose basic elements are: naming the hero, a weapon, a horse, physical appearance, dragon characteristics and capability of metamorphosis.

For the complete study of epic biography of Banovic Sekula, it is of great significance to see the hero in the context of different family relationships, therefore, in chapter “Family Relationships” Sekula’s family relationships have been considered. The foundation of his family relationships consists of matrilineal core which has been formed in constellation of following characters: mother-uncle-sisters.

Duel, as one of the key elements of poetic biography of epic hero, is unavoidable segment of Sekula’s epic biography as well. More or less, all parts of Sekula’s life are marked by duels-the initial (the acquisition of heroic status, entering the adult world)-the medial (duel as a confirmation of heroic status) and the final (death). Regardless the phase in which it appears, a duel always has the role of turning point. Although Banovic Sekula is not primarily remembered as the great epic duel hero, as Marko Kraljevic, observation of poems from South Slavic areas shows that he is a very skillful and capable duel hero, whose opponents according to their abilities, are as well as the opponents of Marko Kraljevic. Typology of Sekula’s duels is based mainly on narrative development. The type of opponent is firmly attached to a pattern of a duel in each epic poem. Criteria for typology of Sekula’s rivals are their nature (realistic-fantastic) and quantity (individual-collective) as well as surrounding perspective (outer-inner). Having in mind that the space (surrounding) and the time, together with epic hero and event (accomplishment), influence each other and that they are firmly connected topic parts, the attention is also dedicated to chronotype guidelines of Sekula’s epic duels.

The last chapter “The Rituals of Transformation in Epic Biography of Banovic Sekula” deals with three basic life moments in epic biography of Banovic Sekula-initiation of a hero, marriage and death-according to rituals of transformation. One of the basic characteristics of identity of Banovic Sekula in epic poetry is youth. Therefore, he is connected to the topics, which are convenient for developing the story of initiation and putting a young hero “neophyte” into the position of a character, who more or less successfully faces different situations of initiation. Significant part in poems, which deals with the topic of the above mentioned rituals of transformation, has got the ethnographic background, recognizable both in the eastern and the western poetry.

Key words: Banovic Sekula, The Second Battle of Kosovo, Sibirjanin Janko, South Slavic context, topic/topic model, initiation rituals of transformation, young hero, mother, uncle, avunculate, duels, metamorphosis.

Scientific area: the science of literature

Special scientific area: the national literature

Садржај

1. Увод.....	1
1.1. Предмет и методе истраживања.....	1
1.2. Поетска грађа – временска дисперзија.....	2
2. Из историје у епску песму.....	32
2.1. Бановић Секула као историјска личност.....	32
2.2. Други косовски бој.....	37
2.3. Историја и епска песма.....	41
3. Тематика, сижеи, сижејни модели.....	48
3.1. Тематика, сижеи и сижејни модели на западном сакупљачком терену.....	49
3.1.1. Секула/Јанко и турски цар.....	49
3.1.1.1. Секула и турски цар.....	50
3.1.1.2. Јанко и турски цар.....	53
3.1.2. Секула и вила.....	54
3.1.3. Ослобађање.....	66
3.1.3.1. Секула у улози спасиоца.....	66
3.1.3.1.1. Секула спасава ујака.....	66
3.1.3.1.1.1. Секула спасава лаковерног ујака.....	67
3.1.3.1.1.2. Секула спасава ујака на Косову.....	73
3.1.3.1.1.3. Секула спасава ујака из тамнице.....	76
3.1.3.1.1.3.1. Секула спасава ујака – мајка посредник.....	76
3.1.3.1.1.3.2. Секула спасава ујака – клише сусрета са судбином.....	79
3.1.3.1.2. Секула (и Јанко) спасавају другог јунака.....	80
3.1.3.1.2.1. Секула и други јунаци спасавају Марка Краљевића.....	80
3.1.3.1.2.2. Секула спасава девојку/девојке.....	81
3.1.3.1.2.3. Секула спасава сестру.....	81
3.1.3.1.2.4. Неуспешно спасавање.....	83
3.1.3.1.3. Секула – делокруг сужња.....	83

3.1.3.1.3.1.	Секула у тамници.....	83
3.1.3.1.3.2.	Секула – јунак заробљен крај воде.....	84
3.1.3.1.3.3.	Избор смрти (три добра јунака) – Секула се ослобађа (уз помоћ лошег коња и оружја)	85
3.1.4.	Мегдани.....	91
3.1.4.1.	Секула као ујаков заточник.....	92
3.1.4.2.	Мегдан за перје.....	95
3.1.4.3.	Мегдан ујака и сестрића.....	99
3.1.4.4.	Мегдан са алом.....	100
3.1.4.5.	Избор најбољег јунака.....	101
3.1.4.6.	Мегдан са привидно болним јунаком.....	101
3.1.5.	Женидба	104
3.1.5.1.	Секула – младожења.....	104
3.1.5.1.1.	Секула – активан младожења.....	104
3.1.5.1.1.1.	Неостварена женидба.....	105
3.1.5.1.1.2.	Женидба вилом.....	112
3.1.5.1.1.3.	Женидба преваром – провала у девојачке одаје.....	115
3.1.5.1.1.4.	Женидба са препрекама	116
3.1.5.1.1.4.1.	Женидба са препрекама пре одвођења девојке	117
3.1.5.1.1.4.1.1.	Једна препрека – кошија.....	117
3.1.5.1.1.4.1.2.	Секула спасава ујака – мајка посредник.....	118
3.1.5.1.1.4.1.3.	Искушавање младожењиног јунаштва.....	118
3.1.5.1.1.4.2.	Женидба са препрекама после одвођења девојке.....	119
3.1.5.1.2.	Секула – пасивни младожења.....	121
3.1.5.2.	Секула – делокруг помоћника.....	122
3.1.5.2.1.	Међу сватовима.....	122
3.1.5.2.2.	Ујаков заточник.....	123
3.1.5.2.2.1.	Женидба отмицом лађом.....	124
3.1.5.2.2.2.	Женидба јунака са препрекама – сестрић заточник (модел песме „Женидба Душанова“).....	127
3.1.6.	Смрт.....	130

3.1.6.1.	Смрт од урока.....	130
3.1.6.2.	Погибија због девојке.....	132
3.1.6.3.	Смрт под прстеном.....	132
3.1.6.4.	Смрт у боју без метаморфозе.....	134
3.1.6.5.	Метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио).....	137
3.2.	Тематика, сижеи и сижејни модели на западном сакупљачком терену.....	142
3.2.1.	Иницијација – гутање.....	142
3.2.2.	Женидба.....	145
3.2.2.1.	Искушавање девојке.....	145
3.2.2.2.	Женидба отмицом.....	146
3.2.2.3.	Женидба са препрекама.....	148
3.2.2.4.	Отац жени сина у пеленама.....	149
3.2.2.5.	Женидба отмицом лађом/кочијом.....	150
3.2.2.6.	Неуспешна женидба.....	151
3.2.2.7.	Први одлазак у тазбину – првиче.....	156
3.2.3.	Секула и турски цар.....	160
3.2.4.	Три делије.....	162
3.2.5.	Ослобађање.....	163
3.2.5.1.	Секула – спасилац помоћник.....	163
3.2.5.1.1.	Секула – јунак над јунацима.....	164
3.2.5.1.2.	Секула спасава лаковерног ујака.....	165
3.2.5.1.3.	Секула – помоћник.....	167
3.2.5.2.	Секула –делокруг сужња.....	171
3.2.5.2.1.	Сукоб са Арапком девојком.....	171
3.2.5.2.2.	Јанко и Секула у тамници.....	172
3.2.5.2.3.	Љуба спасава Секулу.....	174
3.2.6.	Секула и вила.....	174
3.2.7.	Боловање и смрт.....	175
4.	Порекло и идентитет Бановић Секуле у народној песми и усменом предању.....	184
4.1.	Секулино рођење и порекло.....	184

4.2. Секулин портрет.....	189
4.2.1. Именовање јунака.....	190
4.2.2. Оружје.....	196
4.2.3. Јуначки ат.....	205
4.2.4. Остала јуначка обележја.....	219
4.2.5. Физички изглед.....	221
4.2.5.1. Младост и лепота.....	227
4.2.5.2. Лепота и соларна симболика.....	234
4.2.6. Секулина змајевитост.....	239
4.2.6.1. Метаморфоза.....	253
5. Породични односи.....	269
5.1. Мајка.....	269
5.2. Отац.....	288
5.3. Ујак.....	301
5.3.1. Ујак као водич у процесу иницијације – саветодавац	302
5.3.2. Ујакова улога у склапању брака.....	306
5.3.3. Ујаково учешће у погребним обичајима – претакање у ткиво народне песме.....	308
5.3.4. Смрт сестрића.....	311
5.3.4.1. Ујак – нехотични виновник Секулине смрти.....	311
5.3.4.2. Сукоб ујака и сестрића.....	312
5.3.5. Сестрић – делокруг ујаковог помоћника.....	314
5.4. Брат.....	319
5.5. Сестра.....	322
5.5.1. Сестре као колективни лик.....	322
5.5.2. Сестра као појединачни лик.....	332
5.6. Секулин сестрић.....	338
5.7. Жена.....	345
5.7.1. Вереница.....	345
5.7.1.1. Вереница – будимска краљица.....	346
5.7.1.2. Вереница – драгоман девојка.....	353

5.7.2. Невеста.....	355
5.7.2.1. Невеста – западни простор бележења.....	355
5.7.2.2. Невеста – источни простор бележења.....	359
5.7.3. Љуба.....	363
5.7.3.1. Љуба западни простор бележења.....	363
5.7.3.1.1. Вила као Секулина љуба – <i>вила љубовца</i>	368
5.7.3.2. Љуба – источни простор бележења.....	369
6. Мегдани.....	375
6.1. Мотивација за излазак на мегдан.....	375
6.2. Типологија мегдана.....	377
6.3. Типологија противника.....	387
6.4. Хронотопске одреднице мегдана.....	402
7. Обреди прелаза у епској биграфији Бановића Секуле.....	408
7.1. Јуначка иницијација.....	409
7.2. Женидбена иницијација.....	417
7.3. Секулина смрт у светлу обреда прелаза.....	425
Закључак.....	437
Извори и литература.....	449
Биографија.....	467

1. Увод

1.1. Предмет и методе истраживања

Главни предмет истраживања у овом раду јесу усмене песме о Бановић Секули. У обзир су узете не само епске песме о овом јунаку, већ и лирске песме и усмена предања. Утврђен је корпус усмене грађе у којем фигурира лик Бановић Секуле на јужнословенском простору. Проучавање показује да овај јунак има веома развијену епску биографију. Применом компаративне методе осветљава се проблем њене јединствености.

Упоредно-историјском анализом остварује се увид у стварну биографију Јаноша Секељија и проучава однос између историјских чињеница и епске фикције.

Праћење архаичних слојева песме водило је истраживању митске подлоге и обредног слоја који потиче из ширег етнографског контекста што је омогућило структурални приступ усменој грађи.

Као посебно значајни у усменим песмама и предањима о Бановић Секули издвајају се следећи елементи: историјска фактографија (Јанош Секељи – рођак Јанка Хуњадија, учесник Другог косовског боја), епска фикција (Бановић Секула – развијена епска биографија, хетерогена у јужнословенском контексту), сестрић Сибињанин Јанка, ратник на бојном пољу, „дете-јунак“), митско наслеђе (змајевити јунак, метаморфоза у змију/змаја) и обредни контекст (веза женидбе и смрти као својеврсних видова иницијације, улога ујака у обреду иницијације, „гутање“ као облик привремене смрти, али и успешне иницијације, различити иницијацијски обрасци). Сви ови елементи су проучени кроз истраживања сужејних модела у којима се јавља Бановић Секула, карактеризацију јунака, породичне и друштвене односе у које ступа. Из садејства историјских, митолошких, обредних и епских честица као градивних компоненти настао је амалгам сложене епске биографије једног од најпознатијих јунака на простору јужнословенског певања.

Једно од најсадржајних усмерења за наше проучавање био је финални сегмент студије Соње Петровић „О покушајима развставања ликова у народној епици“, у којем ауторка после концизног прегледа досадашњих покушаја разврставања ликова у народној

епици предлаже изналажење синтетичког метода „који би ујединио различите критеријуме обухватајући националну грађу у дијахроном пресеку. Он треба да прикаже различите слојеве традиције који улазе у састав епског лика, а да уједно остане универзално применљив (архаични обрасци, сежејни модели, епска идеализација, формулативност, однос теоријског и фиктивног, симболизација итд.)“¹. Применом таквог метода могао би се остварити целовити приказ епских јунака, а да би се то остварило неопходно је да епски јунаци „добију своје монографије, обраде поетских биографија, али такве које се изводе из брижљиво прегледане, критички пробране и филолошки оцењене грађе, како старијих записа, тако и штампаних и рукописних збирки“². У овом раду приказана је епска биографија Бановић Секуле заснована на поетској грађи са широког јужнословенског простора, насталој у распону од 17. до 20. века. Корпус је обухватио све пронађене записе, без обзира на естетски критеријум, који, иако истакнут, није утицао на селекцију поетске грађе.

1.2. Поетска грађа – временска дисперзија

При утврђивању корпуса усмених текстова који су били предмет истраживања пошло се од песама које је Бранислав Крстић навео у *Индексу мотива народних песама балканских Словена*³, спорадично допуњен варијантама које су му промакле или су касније записане. У оквиру њега издвајају се два доминантна сакупљачка терена: западни (српско-хрватски) и источни (македонско-бугарски). Са словеначког говорног подручја пронађена је само једна песма у зборнику Карола Штрекеља⁴, што се може објаснити чињеницом да услед особених друштвено-историјских околности (аустројска власт, утицај западне и грађанске културе, мања изложеност ратним харањима и сл.) у времену када је записивана усмена грађа на том простору није било развијене епске поезије.

Зависно од времена бележења песме о Бановић Секули могу се поделити у три групе:

¹ Соња Петровић, „О покушајима разврставања ликова у народној епици“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 2002–2003, књ. 68, св. 1–4, Београд 2004, 103.

² Соња Петровић, „О покушајима разврставања ликова у народној епици“, 103.

³ Бранислав Крстић, *Индекс мотива народних песама балканских Словена*, Београд, 1984.

⁴ На словеначком говорном простору није било развијене епске народне поезије у оном обиму као на преосталом јужнословенском простору што је условљено друштвено-историјским околностима (аустројска власт, утицај западне културе).

- 1) Предвуковски записи (најстарији слој певања) – XVII и XVIII век
- 2) Записи у првој половини XIX века (средњи слој певања)
- 3) Записи у другој половини XIX до 80-их година XX века (новији слој певања).

На западном, српско-хрватском терену развој певања о Секули може се пратити у широком временском луку од XVII до друге половине XX века; на источном, бугарско-македонском простору, сачуване су песме од друге половине XIX века, те је временски лук бележења далеко краћи.

1) Предвуковски записи (најстарији слој певања)

Најстарији сачувани записи песама о Бановић Секули потичу из XVII и XVIII века. То су песме сачуване у Богишићевом зборнику, *Ерлангенском рукопису* и *Разговору угодном народа словинског* Андрије Качића Миошића.

У *Народним пјесмама из старијих, највише приморских записа I*, које је сакупио и 1878. објавио Валтазар Богишић, Бановић Секула се појављује у 14 песама, од којих су 12 бугарштице, „najstariji poznat sloj srpskohrvatske еrike“⁵, а две десетерачке песме. Богишић је ове песме сакупио из зборника, ауторских дела и архивских списа, састављених у распону од XVII до XVIII века. У свим песмама Секула се јавља уз ујака и нагласак је на односу сестрић – ујак. У бугарштицама Секулин ујак је увек Јанко Сибињан. У десетерачкој песми као ујак помиње се џенерал Бергентиновић. У пет песама Секула је неделатан јунак. У њима се помиње као девер уз девојку (Богишић, 9, 23), ујаку доноси копље пре мегдана (Богишић, 88), Секулина мајка умире од туге за сином (Богишић, 22), ујаку Јанку стиже глас о смрти сестрића на Косову (Богишић, 25, 29). У преосталим песмама Секула узима активну улогу. Са ујаком поиграва коња (Богишић, 17), штити своју и сестрину част, слушајући ујаков савет (Богишић, 18), гине на Косову као вереник сестре (кћерке) будимског краља (Богишић, 20, 21, 32) или после метаморфозе у змију (Богишић, 19), један је од *три добра јунака* (Богишић, 46, 101). У Богишићевом зборнику у првом плану је тема Секулине смрти, однос ујак – сестрић, мотив *три добра јунака*, однос брат – сестра⁶, мајка – син, мотив метаморфозе. У четири песме се појављује

⁵ Ramila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, Vuk Karadžić, Beograd, 1984, 33.

⁶ На другачији начин него што је то у *Ерлангенском рукопису*.

метафора смрти као веридбе (женидбе) са Косовком девојком, и то увек кроз речи Секулиног ујака Јанка Сибињана. Речи су упућене или Секулиној вереници или Секулиној мајци. Приметне су разлике у обликовању Секулиног лика у бугарштицама и десетерачким песмама Богишићевог зборника. У десетерачким песмама „заборављају се топоси бугарштичког певања: Секула, противно бугарштичкој традицији (и историјској истини), не гине на Косову, него извршава подвиг и ослобађа 'забрањену воду', његов 'даица' постаје генерал Бергентиновић, уводи се лик Секулиног сина Јура“⁷.

Песме у *Ерлангенском рукопису* записане су у распону између 1716. и 1733. године. Сматра се да је зборник настао „и јужним крајевима ондашње Аустрије, на терену Војне границе, међу нашим људима, а песме је записивао непознати аустријски официр или писар који је боравио међу војницима граничарима“⁸. Од четири песме у којима се појављује име Бановић Секуле у две је само поменут као споредни лик (ЕР, 17, 188), а у двама је главни јунак. У песми бр. 17 Секула се појављује као један од харамбаша који учествују у хајдучкој заседи. Именован је као Секула Јанков нећак „који голом руком на мач удара“. У песми бр. 188 Секула је део сватовске поворке Ива Црнојевића, анахроно повезан са Милошем Обилићем, Марком Краљевићем, ускоцима и хајдучима. У две преостале песме говори се о рањавању (ЕР, 133) и смрти овог јунака (ЕР, 157). Иако се у песми о сестра војводе Јанка, која жртвује сина за брата (ЕР, 134), не помиње Бановић Секула, већ сестрић Вукосав, и ова песма је интересантна за проучавање авункулата на коме почива и однос између Јанка и Секуле.

Певање о Секули у *Ерлангенском рукопису* изразито је хомогено и усмерено само на једну тему. Секула се доследно повезује са ујаком Јанком и у први план се поставља тема смрти овог јунака. Иако су први записи песама о Бановић Секули настали после више од два и по века након његове погибије, може се закључити да је смрт на бојном пољу била покретач певања о овом јунаку. У овим песмама Јанко и Секула се „еманципују од

⁷ Лидија Делић, „Вукове збирке епских песама у контексту ранијих бележења (теме, јунаци, сужејни модели)“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књига LVIII, свеска 1, 2010, 170.

⁸ Radmila Pešić, Nada Milošević-Đorđević, *Narodna književnost*, 80.

препознатљивог бугарштитчког контекста и везују за веома архаичне сижејне обрасце (приче о жртвовању и иницијацији)⁹.

Андрија Качић Миошић¹⁰ у својој хроници *Разговор угодни народа словинскога* насталој 1756. у Млецима објављује и „mali broj izvornih narodnih pesama((...) o dragoman-devoјci¹¹, o ženidbi Sibirjanin Janka¹²)“¹³. За нас су две поменуте песме битне јер су структуриране по сижејним моделима присутним и у каснијем певању о овом јунаку.

Најзад у антологију *Народне песме у записима XV–XVIII века* Мирослав Пантић је унео песму „Мејдан“ о Бановић Секули, коју је забележио Ђуро Ферић¹⁴ крајем XVIII почетком XIX века у Дубровнику¹⁵. Тема песме јесте мегдан између Бановић Секуле („Секул дите младо“) и *Свионић Мијалха* (Михаило Свилојевић).

⁹ Лидија Делић, „Вукове збирке епских песама у контексту ранијих бележења (теме, јунаци, сижејни модели)“, 170.

¹⁰ Вук Караџић, пишући о старини наших песама у свом Предговору *Народним српским пјесмама*, објављеним 1824. године, о песмама Андрије Качића Миошића каже следеће: „Качић има неколико пјесама о Немањи и о другим краљевима и заповједницима нашим; но оно нијесу народне пјесме, него и је он градио, као што и сам каже, и прем да су њекоје (особито које нијесу на сроке) доста налик на народне пјесме, али се опет ласно може познати, да нијесу народне. Он само за двије каже, да се тако пјевају по народу, т.ј. о женидби Сибињанин Јанка на страни 119. (која је много налик на женидбу Душанову), и о Секули и Мустајпаши и Драгоман њевојци на страни 120; но ни њи без сумње није преписао од прости људи, него и је писао из своје главе, како се могао опоменути, да се пјевају“, (подвукла С. Л.) (Вук Караџић, *Српске народне пјесме*, књига прва, Просвета, Београд 1975, 569).

¹¹ Сижејни модел *драгоман девојка*.

¹² Песма о женидби Сибињанин Јанка припада сижејном моделу о женидби јунака где прерушени сестрић помаже ујаку у савладавању препрека пре женидбе тј. истом сижејном моделу којем припада и „Женидба Душанова“ (Вук II, 29).

¹³ Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, 115.

¹⁴ „При крају XVIII и у првим годинама XIX века, дакле у саме предвуковске дане, широку и смишљену акцију прикупљања српскохрватске народне песме и њене пропаганде у европском свету повео је дубровачки латиниста и многописац Ђуро Ферић (1739–1820)(...) на све стране, најпре сам и у својој околини а онда и преко својих познаника, какви су Јулије Бајамонти и Марко Бруеровић, он тражи и прибира народне песме. Њих затим преводи на латински, верујући да ће оне тако лакше поћи у свет... За нас, данас, Ферићеви латински преводи 'илирских' народних песама немају никаквог значаја, као што га можда, никада нису ни имали; напротив, куд и камо нас више одушевљава околност што уз те преводе имамо и већину њихових српскохрватских оригинала који су се у Ферићевим рукописима нашли такође. Јер тек са њима Ферић је дао свој изванредно драгоцен допринос историји српскохрватске народне песме“ (*Народне песме у записима XV–XVIII*, антологија, избор и предговор др Мирослав Пантић, Просвета, Београд, 1964, 217, 218).

¹⁵ „Слику о статусу, природи ликова и релацији између војводе Јанка и Бановић Секуле коригују, унеколико, записи А. Качића и Ђ. Ферића. У њима се Јанко и Секула еманципују од приче о Косовском боју и укључују у стабилне епске обрасце, а постојано се памти веза ујак – сестрић“ (Лидија Делић, „Вукове збирке епских песама у контексту ранијих бележења (теме, јунаци, сижејни модели)“, 170.

2. Записи у првој половини XIX века (средњи слој певања)

Средњи слој певања о овом јунаку обухвата прву половину XIX века, када се појављује Вук Караџић који својим радом мотивише читаву плејаду својих савременика и следбеника да се посвете свесном и савесном прикупљању српских народних песама на територији Србије, Црне Горе, Хрватске, Македоније и Бугарске. У овом слоју певања су се нашли песме о Бановић Секули које су забележили Вук Караџић и Сима Милутиновић Сарајлија, једна песма у збирци Ивана Кукуљевића Санкцинског и две песме у часопису „Kolo“, чији је уредник био Станко Враз.

Вук Караџић је за свог живота објавио само 4 песме у којима се појављује Бановић Секула:

- * осмерачку лирску песму „Секула и вила“ (Вук I, 266);
- * две песме о Секулиној погибији на бојном пољу, чему претходи метаморфоза супротстављених ратника Секуле и турског цара у змију и сокола (Вук II, 85, 86¹⁶) – сужејни модел *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*;
- * песму из Црне Горе у чијој основи је сужејни модел о лаковерном ујаку који се братими са Турчином (Вук III, 30¹⁷).

Далеко већи број песама остао је у Вуковим рукописима, њих 26. У петој књизи *Српских народних пјесама*¹⁸ Секула се појављује у две песме. Песма 704. „Банова Марија“ тематизује сусрет девојке са три јунака и неостварену Секулину женидбу, док 709. песма припада сужејном моделу – *женидба отмицом лађом*¹⁹. У шестој књизи *Српских народних*

¹⁶ Песму бр. 86 испевао је Павле Ирић, родом из ужичке нахије. Песма је први пут објављена 1823. Владан Недић претпоставља да је Вук ову песму записао 1816. године. „Када је Караџић записао његове песме, објављене први пут 1823? Иако то није изричито напоменуто, једним својим поступком ипак је помогао да одговоримо на питање. У *Српском рјечнику* из 1818. Караџић је под речју *безумље* навео два стиха: „Мој ујаче од Сибиња Јанко!/Немој дати умље за безумље.“ Истоветан одломак постоји у Ирићевој песми *Јанко и Секула*. Према томе, до сакупљачевог сусрета са певачем дошло је с пролећа 1816. Знамо, наиме, да је између 1815. и 1818. године Караџић једино боравио у Србији“ (Владан Недић, *Вукови певачи*, Рад, 1990, 111, 112).

¹⁷ Ову песму Вук је добио од Тодора Икова Пипера.

¹⁸ Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме*, књ. V, прир. Љ. Стојановић, „Државно издање“, Београд 1898–1902 (друго издање 1932–1936)

¹⁹ Овај тип женидбе јунака Данијела Петковић сврстава у сужејни модел *женидба јунака отмицом лађом* (Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, Чигоја штампа, Београд, 2008, 66).

*пјесама*²⁰ Секула се појављује у шест песама. У три песме је делатан јунак (бр. 31, 32, 75). Песме 31. („Дијете Секула и цар Отомановић“) и 32. („Војвода Јанко и цар Отомановић“) припадају сижејном моделу *Секула/Јанко и турски цар*²¹, а песма 75. („Бего од Удбине и Бановић Секула“) тематизује Секулино ослобађање из тамнице. У три песме Секула је поменут: као део свадбене поворке, а у друштву Марка Краљевића, Грујице, Старине Новака (бр. 35); као младожења, али у првом плану је ретроспективна исповест Марка Краљевића о сопственом страху (39. песма²²); као вереник сестре Малог Радојице (71. песма²³). У седмој књизи „Српских народних пјесама“²⁴ Секула Бановић се појављује у три песме: у 15. песми Бановић Секула је у ускочком миљеу – сижејни модел *женидба јунака с препрекама – кошија*²⁵; у 22. песми²⁶ само је поменут као један од сватова, а акценат је стављен на мудрост Сибињанина Јанка; у 36. песми Секула је један од просаца и потенцијалних младожења који са попрешта сукоба око девојке бежи – сижејни модел *погибија због девојке*. У *Српским народним пјесмама из необјављених рукописа Вука Стефановића Караџића* књ. II²⁷ Секула се појављује у девет песама и то у оквиру следећих сижеа: *Секула спасава ујака (на Косову)* – 70. песма; *три добра јунака* – 69. и 74. песма; *Секула спасава лаковерног ујака* – 71. песма; *драгоман девојка* – 72. и 73. песма; *женидба отмицом лаћом* – 66. песма ; *избављање Секуле из тамнице* – 41. песма; *Секула/Јанко и турски цар* – 68. песма. У *Српским народним пјесмама из необјављених рукописа Вука Стефановића Караџића* књ. III²⁸ Секула је само у једној песми поменут као један од просаца девојке изузетне лепоте у песми „Женидба Копчић Мурат-бега“ (16. песма). У сачуваним Вуковим рукописима у осмерачкој лирској песми која се певала у

²⁰ Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме*, књ. VI, прир. Љ. Стојановић, „Државно издање“, Београд 1898–1902 (друго издање 1932–1936)

²¹ Песме потичу из Црне Горе.

²² Песму је Вуку послао владика Јанићије Нешковић.

²³ Песму је Вуку послао поп Вук Мирковић.

²⁴ Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме*, књ. VII, прир. Љ. Стојановић, „Државно издање“, Београд 1898–1902 (друго издање 1932–1936)

²⁵ Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 20, 21.

²⁶ Песму је Вуку послао Вук Врчевић.

²⁷ *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стефановића Караџића*, књ. II, *Пјесме јуначке најстарије*. За штампу приредили Живомир Младеновић и Владан Недић, САНУ, Одељење језика и књижевности, Београд, 1974.

²⁸ *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стефановића Караџића*, књ. III, *Пјесме јуначке средњијех времена*. За штампу приредили Живомир Младеновић и Владан Недић, САНУ, Одељење језика и књижевности, Београд, 1974.

колу на свадби у Рисну Секула се помиње као један од три делије које пију вино у Цариграду (уз Јанка и Марка Краљевића)²⁹.

Осим песама, Вук је забележио и предање о Сибињанин Јанку које значајно осветљава Секулино порекло³⁰.

Пјеванија црногорска и херцеговачка Симе Милутиновић Сарајлије појављује се најпре у Будиму 1833. (ово издање садржало је 31 песму), а онда 1837. излази у Лајпцигу проширено издање са 175 песама. Песме су сакупљене на територији Црне Горе где је Сима Милутиновић Сарајлија боравио од 1827. до 1831. „као секретар владике Петра I и учитељ младог Његоша“³¹. Сарајлија је у своју збирку унео све песме које је записао, не држећи се као Вук антологијских начела, чиме „је омогућио да се тачно види какви су се десетерци певали у Црној Гори око 1829. године“³². Бановић Секула се појављује у 10 песама које припадају следећим сужејним моделима: *Секула и вила* (2. песма); *мегдан са привидно болним јунаком* (79.³³ и 148.³⁴ песма); *Секула избавља ујака на Косову* (32. песма³⁵); *избор најбољег јунака* (26. песма³⁶); *Секула/Јанко и турски цар* (159. песма³⁷). У две песме из овог зборника говори се о Секулином пореклу. У 151. песми „Страиња“³⁸ Секула је син Бановић Страхиње који се оженио Јанковом сестром, а у 160. песми³⁹ „Царска ријеч“ Секула се посредно преко Јанка доводи у везу са деспотом Стефаном Лазаревићем⁴⁰. У песми „Што је Грујо“ (бр.72) Секула се појављује уз ујака Јанка у сватовској поворци краља од Леђана. У песми „Ненад Југовић и Корун капетан“ (бр. [15]) Бановић Секула се надмеће са бољим јунаком од себе Ненадом Југовићем⁴¹.

²⁹ Вук Стефановић караџић, *Етнографски списи*, Просвета – Нолит, Београд, 1985, 118, 119.

³⁰ Вук С. Караџић, *Живот и обичаји народа српског*, СКЗ, Београд, 1957, 231, 232.

³¹ Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, 161.

³² Владан Недић, *Симо Милутиновић Сарајлија*, Београд, Нолит, 1959, 102.

³³ Забележено од Ива Јанковића Морачанина из Ђурђевине села.

³⁴ Забележено од Петра Мркаића.

³⁵ Забележено од козарчића у манастиру Острогу.

³⁶ Забележено од Вулине ђака из Бјелоплавића.

³⁷ Забележено од игумана Мојсија.

³⁸ Забележено од Петра Мркаића.

³⁹ Забележено од попа Рада Кнежевића из Мартинића.

⁴⁰ Вук Караџић је у *Српском рјечнику* из 1852. године уз име Јанка Сибињанина записао легенду о породичним везама Сибињанин Јанка са деспотом Стефаном Лазаревићем. Исту легенду унео је и у *Живот и обичаје народа српског*.

⁴¹ Овој песми блиска је и песма из новијег слоја певања коју је забележио Лубурић („Дијете Ненад и поп Сплећанин“, Лубурић IX, 36).

Године 1847. појављују се још три песме о Бановић Секули. Хрватска народна песма „Marko Kraljević i petjak Sekula“ излази у збирци коју је издао Иван Кукуљевић Санкцински у Загребу⁴². Песма припада сижејном моделу *мегдан ујака и сестрића*. У часопису „Kolo“⁴³ уредник Станко Враз објављује бугарске песме међу којима су се нашле две песме из Галечника⁴⁴ о Бановић Секули. Обе песме (6. и 9. песма) припадају сижејном моделу *делија девојка*.

Зборник Матије Мажуранића (1836–1839) објавили су Милорад Живанчевић и Владан Недић 1966. године у *Зборнику Матице српске за књижевност и језик*⁴⁵. „За српскохрватско народно песништво зборник Матије Мажуранића представља драгоценост. Верно записани примери – каткад и двапут, с разликама – показују шта се у четвртој десетини прошлог века певало у Новом Винодолском и најближој околини“⁴⁶. У Зборнику се налазе 4 песме у којима се појављује Бановић Секула (бр. 1, 20, 24, 74). Песме број 1, 20 и 74 припадају сижејном моделу *Секула и вила*, док песма број 24 говори о Секулиној смрти⁴⁷.

3. Записи из друге половине XIX века до 80-их година XX века

(новији слој певања)

Сакупљање народних умотворина у другој половини XIX века под снажим је утицајем рада Вука Караџића. Марија Клеут је у својој монографији о Ивану Сењанину

⁴² *Pesme Ivana Kukuljevića Sankcinskoga, s dodatkom narodnih pesamah puka hrvatskoga*, Zagreb, 1847.

⁴³ Станко Враз, дајући своја запажања о бугарским песмама које је унео у часопис, између осталог наводи и своје изворе за ове песме: „Što se tiče izvora ovih pesamah, imam napomenuti, da sam veći njih dio prepisao iz rukopisa jednog, koj mi je uzajmio već spomenuti ruski profesor g. Viktor Grigorović. A taj rukopis (kako mi каза g. Gr.) sastavio je neki Kozma, Bugarče od 13 godina, rodом iz Galečnika, nu tako zlo i naopako, da sam imao trista mukah, dok sam ga kako tako pročitao; zašto rečeno momče, zapisivajući pesme, ne beše razdelilo ni redke ni reči, nego bi bilo onako pobacalo kako bi mu baš iz pera izteklo, kao što bi činili najstariji prepisivaoci slov. stvarah u 11. i 12. veku“, *Kolo*, članci za literaturu, umetnost i narodni život, ur. Stanko Vraz, knj. V, Zagreb, 1847, 57.

⁴⁴ Место у Македонији – Галичник налази се у западном делу државе где живи етничка скупина Мијаци која је према Цвијићевим етнолошким истраживањима српска етничка група.

⁴⁵ „Зборник Матије Мажуранића састоји се од две лако уочљиве целине: једне скупине песама (укупно 65 на броју), записаних или преписаних на различитим листовима у распону од 1836. до 1839. године, и једне повезане бележнице (17 песама)“ („Зборник Матије Мажуранића“, Милорад Живанчевић и Владан Недић, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 14, св. 2, Матица српска, Нови Сад, 1966, 217.

⁴⁶ Милорад Живанчевић и Владан Недић, „Зборник Матије Мажуранића“, 224.

⁴⁷ „Десетерачка песма о Секулиној смрти (бр.24), без накита фантастике, врло је блиска једној бугарштици о истом догађају и једној варијанти Ерлангенског рукописа“ (Милорад Живанчевић и Владан Недић, „Зборник Матије Мажуранића“, 224).

изнела закључке о различитим слојевима певања о овом јунаку. Неки од тих закључака применљиви су и за проучавање певања о Бановић Секули. „Мотивација записивача овог времена била је истовремено и подстакнута и омеђена оним што је урадио Вук Караџић. Уочљиво је њихово настојање да песме прикупљају у крајевима у које Вук није залазио и да пронађу песму коју он није записао и објавио“⁴⁸. Из прегледа записа песама који следи може се запазити варирање старих сижејних модела присутних у старијим слојевима, али и појава нових сижејних образаца у певању о Бановић Секули .

Године 1858. у збирци песама *Црногорске гусле или народне песме, подскочице и напналице* Стефана Поповића нашла се једна песма (песма бр. 13) о Бановић Секули која припада сижејном моделу *мегдан за перје*.

Браћа Миладинов 1861. године приређују први велики зборник, претежно македонских народних песама, у Загребу, под покровитељством хрватског бискупа Јосипа Штросмајера. Зборник се звао *Български народни пѣсни. Собрани отъ братья Миладиновци, Димитрия и Константина и издадени отъ Константина*. Најзначајније податке о казивачима и сакупљачима песама, као и о местима где су песме бележене оставио је сам Константин Миладинов у Предговору зборнику: „Сиве почти песни се слушани од жени; седмата од них част се собрани од источните, и другите од западните стрни, имено: од, Панаѓуриште, Софија, Струмнишко, Кукушко, Воденско, Костурско, Велешко, Дебарско, Прилепско, Охритско, Струшко и Битолско. Најповике песни се собрани од Струга, Прилеп, Кукуш и Панаѓуришта... Најповике песни се слушани в Струга од Депа Кавајова, в Прилеп од Ѓурѓа Котеа; в Панаѓуриште од Хаџи Марија Х. Томова. Од, сите најголема благодарност за това обштеполезно собрание заслужили со искреното им усердие г. В. Чолаков, кој снабди нас со сите почти песни от источните стрни; и г. Р. Жинзифов, кои најповике ни помогна со песни и обичаи од западните стрни“⁴⁹. У овом зборнику објављено је 8 песама у којима се појављује Бановић Секула, именован најчешће као *Секула детенце*. Две песме припадају тематском кругу *женидбе јунака* и то *отмицом* (Миладиновци, 60) и *са препрекама* (Миладиновци, 145). У две песме Секула је поменут као погинули јунак за чији се гроб мајка распитује

⁴⁸ Марија Клеут, *Иван Сењанин у српскохрватским усменим песмама*, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Балканолошки институт, Нови Сад, 1987,78.

⁴⁹ Миладиновци, Предговор, 6.

(Миладиновци, 115) и као један од побратима Мирче у песми „Рабдула и Мирче“ (Миладиновци, 181). Мотив преоблачења везује се за овог јунака у песми „Немачка кралица и Марко“ (Миладиновци, 126). Преостале две песме на особен начин се везују за обред иницијације младог јунака (Миладиновци, 142) и спасавање Марка из тамнице (Миладиновци, 143). Једна од песама (Миладиновци, 245) говори о Секулиној смрти – „Три се танци вият под Будина града“.

У најзначајнијем књижевном листу српског романтизма *Даница*, чији је издавач и уредник био најпре Ђорђе Поповић, а онда Ђорђе Рајковић, изашле су две епске песме о Бановић Секули: „Женидба Сибињанин Јанка с вилом“⁵⁰ и „Опраља се Сибињанин Јанко“⁵¹. Прва песма је варијација лирског сажејног модела *Секула и вила*, а друга припада сажејном моделу *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*.

Богољуб Теофил Петрановић је објавио три збирке песама *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине* (I књ. лирске песме, 1867; II и III књ. епске песме, 1870). Пре него што из ових збирки издвојимо песме у којима се појављује Бановић Секула, треба нагласити да је отворено питање усмене аутентичности песама које је Петрановић забележио. Тим проблемом бавили су се многи проучаваоци народне поезије: Ватрослав Јагић, Томо Маретић, Војислав М. Јовановић, Новак Килибарда. У Предговору првој књизи *Српских народних пјесма из Босне и Херцеговине*, објављеној у Сарајеву 1989. године, Новак Килибарда истиче да су лирске песме које је забележио Петрановић већим делом аутентичне, док епске песме сматра индивидуалном творевином Петрановићевог певача Илије Дивјановића. „Петрановић је снабдијевао Илију Дивјановића⁵² литературом коју је требало препјевати и збиркама народних пјесама које су могле подстицајно дјеловати на пјевача да испјева нове пјесме“⁵³. Овде, свакако, треба имати на уму да је Петрановић као присталица Уједињене омладине српске настојао да кроз свој рад утиче на подизање националне свести Срба у Босни. „Ово се посебно одразило на епске народне

⁵⁰ *Даница, лист за забаву и књижевност*, ур. Ђорђе Поповић, 1866, год. VII, број 11, 257. Песма је преузета из збирке јеромонаха Т. Петрановића.

⁵¹ *Даница, лист за забаву и књижевност*, ур. Ђорђе Поповић, 1869, год. X, број 24, 377. Песму смо насловили према првом стиху песме. Песму је записао Филип Т. Бугарски.

⁵² „Njegov pevač Ilija Divjanović bio je pismen čovek koji je prema pisanim ili ispričanim izvorima stvarao pesme 'na narodu', Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, 193.

⁵³ Новак Килибарда, Предговор, у *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*, лирске, сакупио Богољуб Петрановић, књига прва, Свјетлост, Сарајево, 1989, XIII

песме које је бележио и добрим делом усмеравао, у том правцу⁵⁴. О проблематици утицаја писане књижевности на народну значајне податке оставио је и Вук Врчевић, Вуков пријатељ и сарадник. „Пишући Вуку о свом раду, Врчевић даје занимљив податак о стању епских народних песама у Боки Которској четрдесетих година прошлог века: ’Нијесам се надао да ћу их оволико скупити (мисли на епске народне песме) зато што су се Ваше пјесне просуле онамо колико игдје и старе већ у заборав бациле...’ Под речима ’старе’ Врчевић подразумева песме које су се у том крају певале пре појаве Вукових књига⁵⁵. Утицај штампаних збирки на потоњу усмену продукцију препознатљив је и у другим збиркама народних песама. Мирослав Пантић, служећи се резултатима истраживања Војислава Јовановића, наводи читав низ имена сакупљача народних песама међу којима су се нашли Петар Петровић Његош, Сима Милутиновић Сарајлија, др Јован Стејић, Стефан Верковић, Богољуб Петрановић, Милан Станић, Никола Кашиковић, Манојло Кордунаш, Новица Остојић⁵⁶. Марија Клеут истиче да је утицај писаних извора на народну књижевност сведочанство „о способности усмене традиције да се, једном замрла, поново обнови и ревитализује у другом облику, коришћењем писаних извора⁵⁷. Будући да су и ове песме један вид постојања народне епске песме, ушле су у поетску грађу која је предмет проучавања у овом раду⁵⁸.

У Петрановићевим штампаним збиркама нашла се двадесет једна песма у којима се појављује лик Бановић Секуле. У првој књизи *Српских народних пјесама из Босне и Херцеговине* објављена је лирска песма „Секула уфатио вилу“ која припада сужејном моделу *Секула и вила*. У другој књизи су 4 песме: „Женидба Сибињанин Јанка с вилом“⁵⁹, „Женидба Сибињанин Јанка“ (Секула је девер уз девојку), „Бановић Секула и Јован

⁵⁴ Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, 193.

⁵⁵ Радмила Пешић, Поговор, *Друга књига Српских народних пјесама Вука Стефановића Караџића*, у *Српске народне пјесме* књ. II, 533.

⁵⁶ Miroslav Pantić, „Pravo i lažno u narodnom pesništvu, u svetu i kod nas, u prošlosti i danas“, *Pravo i lažno narodno pesništvo*, Despotovac, 1996, 9-1, http://www.rastko.org.rs/knjizevnost/nauka_knjiz/mpantic-lazna_c.html (приступљено 20. 1. 2015. године)

⁵⁷ Марија Клеут, *Позне варијанте народне песме о Косову*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд – Крушевац – Тршић – Нови Сад, 13–17. IX 1989, књ. 18, Међународни славистички центар, Београд, 1990, 297–304.

⁵⁸ Са сличним проблемом сусрела се и Љиљана Пешикан Љуштановић. Она је истакла да је и овај слој певања „део историјског трајања усмене епске поезије, условљен социјалним, економским, идеолошким контекстом и, пре свега, изумирањем оне духовности, оног начина мишљења и опажања света на којем је настало и израсло усмено стваралаштво“ (Љиљана Пешикан Љуштановић, *Змај деспот Вук – мит, историја, песма*, Нови Сад, 2002, 20).

⁵⁹ Идентична већ поменутој песми у листу *Даница*.

Косовац“ (сижејни модел *мегдан са привидно болним јунаком*), „Бановић Секула и паша Соколовић“⁶⁰ (Секула излази на мегдан из освете, као ујаков заточник), „Смрт Бановић Секуле“ (сижејни модел *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*). У трећој књизи такође су објављене епске песме из Босне и Херцеговине. Секула се помиње у чак 15 песмама (1. „Дивови и Арапи“; 19. „Марко Краљевић у једренској тамници“, 24. „Милош Обилић змајски син“; 34. „Женидба Војиновић Мића“; „Женидба Леке капетана“; 37. „Како је вила Бановић Секулу задојила“; 38. „Женидба Бановић Секуле са вилом“; 39. „Бановић Секула у арапској тамници“; 40. „Бановић Секула и 30 Удбињана“; 46. „Женидба Мирчетић Михајла“; 50. „Женидба Зриновић Николе“; 51. „Смрт Зриновић Николе“; 54. „Женидба са Змијања Рајка“; 57. „Женидба Златанић Павла“).

Три збирке Петрановићевих песама су остале у рукопису и чувају се у Архиву Српске академије наука и уметности као Етнографска збирка 64/1-3. У Е. зб. 64/1 налази се осам песама у којима се помиње Бановић Секула: 5. „Милош Обилић и 300 Арапа“; 35. „Смијање Марка Краљевића“; 42. „Женидба Крајичић Ђуре“; 43. „Марко Краљевић у сарајевској тамници“; 47. „Марко Краљевић у тавници у Стамболу“; 55. „Бановић Секула и делибаша Ибро“; 56. „Ропство Бановић Секуле“; 58. „Женидба Петра Ценерала“. У Етнографској збирци 64/2 број таквих песама је далеко мањи, само 3 песме: 6. „Женидба Михајила од Леђана краља (из Сарајева)“; 13. „Женидба Краљевића Михајла (испод Јаорине)“; 45. „Ропство Јање и Росанде (испод Јаорине)“. У Е. зб. 64/3 име Бановић Секуле јавља се само у једној песми: 370. „Ђерзелез Алија“ (Секула је само поменут као девер уз девојку („десни девјер Краљевићу Марко / А лијеви Бановић Секула“).

Ђорђе Рајковић 1869. године у Новом Саду издаје лирске *Српске народне песме* које је сакупио већином у Славонији. Осмерачка лирска 169. песма из ове збирке припада сижејном моделу *Бановић Секула и вила*.

Милан Станић 1870. године издаје песме које је сакупио по Драгачеву, наглашавајући у Предговору своју љубав према народним умотворинама⁶¹. Од четири

⁶⁰ Међу предањима која је сакупио Влајко Палавестра постоји и предање о двобоју Бановић Секуле са потурицом Соколовићем са Гласинца. Предање је објављено у књизи Влајко Палавестре *Хисторијска усмена предања из Босне и Херцеговине*, прир. Мирослав Нишкановић, Српски генеалогски центар, Београд, 2003, стр. 155, 329. Влајко Палавестра је ово предање преузео из часописа *Босанска вила* (БВ, 1886, година 1, број 18, стр.36)

⁶¹ „Од како их је пок. Вук издао, ретко је се ко од тога времена заузимао да и даље наше народно благо купи и прибира. Па знајући, као што рекох, како се тешко купе и како садањи људи слабо обраћају пажњу на такве ствари заузех се да по нашем 'красном Драгачеву' што год прикупим и на свет издам, да нам колико

песме у којима се појављује Бановић Секула у овој збирци, у две је само поменут као девер уз девојку (Станић 5, 12). Преостале две припадају већ постојећим сижејним моделима: *Секула (и Јанко) избављају Марка из тамнице* (Станић, 8) и *Секула и вила* (Станић, 11).

Коста Н. Ристић 1873. у Београду објављује *Српске народне пјесме, покупљене по Босни*. У овој збирци појављује се још једна песма о Бановић Секули и Драгоман девојци.

Деспот Бацовић је у оквиру своје расправе *Којој словенској грани припадају Словени у горњој Албанији и Македонији*⁶² објавио једну песму о Бановић Секули и Марку Краљевићу, и то као илустрацију језичких особености македонског језика.

Владимир Красић је забележио две песме о Секули⁶³. Једна је из Хрватске и припада сижејном кругу песама *Секула (и Јанко) избављају Марка из тамнице* (Красић, 4), а друга сижејном моделу *женидба јунака отмицом лађом* (Красић, 16).

Иван Степанович Јастребов, руски дипломата, историчар, етнограф, археолог и конзул у Скадру, Призрену, Јањини и Солуну, у Сан Петербургу 1886. објављује *Обычаи и пјесни турецкихъ Сербовъ (бъ Призрѣнѣ, Ипекѣ, Моравѣ и Дибрѣ)*. У овој књизи име Секуле појављује се у 3 песме. У песми „Кралевић Марко и Дукадинче“ име Дукадинче у другом делу песме замењује се именом Секула детенце⁶⁴. Марко се служи преваром да би погубио бољег јунака од себе. У песми бр. 73 Секула задобија делокруг противника. Поново је у чврстој вези са Јанком, али, овог пута, они су постављени у позиције ујака који на превару убија свог сестрића и сестрића жртве. Песма бр. 77 Секулу приказује као отмичара девојке са извора.

Александар Митровић, користећи псеудоним Милан Осветник, у Новом Саду 1888. године, публикује *Разне српске народне пјесме* записане у Боки Которској и околини Дубровника. Међу њима су се нашле две песме о Бановић Секули – једна припада сижејном моделу *сестра неверница*, а друга је варирање сиже *драгоман девојка* са

толико не пропада“ (Милан Ђ. Станић, *Српске народне песме: (јуначке), част I*, Предговор, Београд, Штампарија Николе Стефановића, 3).

⁶² Деспот Бацовић, *Којој словенској грани припадају Словени у горњој Албанији и Македонији*, Београд, 1878, стр. 6, 7.

⁶³ *Српске народне пјесме старијег и новијег времена*, сакупио Владимир Красић, Панчево, 1880.

⁶⁴ Ово може деловати само као збрка са именованем јунака, али може имати и другачије значење. Наиме, Марко се често у песмама јавља као Секулин ујак или ујак детета Дукадинчета. Ривалска тензија на линији ујак – сестрић увек је присутна, те се замена имена може тумачити стапањем ликова младих јунака у један лик – лик сестрића који својим јунаштвом буди ујакову завист. У овој песми се не помиње однос ујак – сестрић, али се помиње Маркова завист.

великим одступањима од полазног модела из *Разговора угодног народа словинског* Андрије Качића Миошића.

У листу Нова Зета 1891. излази песма „Смрт Тафа Бошњанина“ која припада сужејном моделу *мегдан за перје* и веома је слична песми „Страиња“, коју је објавио Сима Милутиновић Сарајлија (Сарајлија, 151). Уз песму дата је и напомена да је преузета из збирке С. Радуловића и Б.Средановића.

У распону од годину дана, од 1890. до 1891, Јован Максимовић од златиборских и рудничких гуслара бележи српске народне песме и објављује их 1926. године. У песми „Јунак над јунацима“ Секула се појављује поново у усочкој средини. За њега се везује мотив заробљавања јунака крај воде. Друга песма „Марко Краљевић у Цариграду“ припада сужејном моделу *Секула/Јанко и турски цар*.

Манојло Кордунаш од Рада Рапајића бележи у Горњој Крајини песму „Драгомандевојка“ (Кордунаш, 15)⁶⁵.

У листу *Босанска вила* у распону од 1893. до 1909. изашло је шест песама у којима фигурира лик Бановић Секуле. Једна песма је објављена 1893. под насловом „Погибија Новаковића Груја и деспотовића Јова“ (БВ, 1893, год. VIII, бр. 8, 9) и припада сужејном моделу *погибија због девојке*. Друга песма је објављена 1898. под насловом „Несуђена женидба дијете Секула“ (БВ, 1898, год. XIII, бр. 12, 13). У песми се појављује мотив сусрета три јунака са Секулином вереницом, али са другачијим исходом и у другачијем контексту у односу на песме из Богишићевог зборника. На крају песме стоји белешка да је преузета из збирке Н. Т. К. (Николе Т. Кашиковића). Године 1903. у два наставка из исте збирке излази још једна песма „Сибињанин Јанко у Косову“ која варира сиже о метаморфоза јунака (БВ, 1903, год. XVIII, бр. 2, 3). Петар Кочић шаље Николи Кашиковићу за *Босанску вилу* песму коју је забележио од Миле Попадића Кочића, тежака из села Раткова у Котару Кључком. Кашиковић ју је објавио у два наставка 1909. године под насловом „Рајко од Змијања и Краљевић Марко“ (БВ, 1909, год. XXIV, бр. 16, 17, 18). Под истим насловом ова песма је објављена и у збирци *Народно благо* 1927. године⁶⁶. Веома обимна песма „Бановић Секула избавља Сибињанин Јанка“ изашла је у пет наставака у *Босанској вили* (БВ, 1911, год. XXVI, бр. 19, 20, 21, 22, 23, 24). Шеста песма

⁶⁵ Манојло Бубало Кордунаш, *Српске народне песме*, 1892,66.

⁶⁶ Никола Кашиковић, *Народно благо*, Сарајево, 1927, 129.

„Цар од Стамбола и Бановић Секула“ излази 1913. године у два дела. Песму је забележио Р. Васиљевић.

Са словеначког говорног подручја⁶⁷ сачувана је само једна песма о Бановић Секули у збирци Карела Штрекеља *Slovenski narodni pesmi I* 1895. године под редним бројем 245. Штрекељ јој је дао име „Modri Sekol junak“. Тематско-мотивски склоп ове песме врло је близак песми „Женидба Сибињанин Јанка“ објављеној у *Разговору угодном народа словинског*.

Значајан број песама о Бановић Секули објављен је и у едицији Матице хрватске од десет књига (1896–1942)⁶⁸. У првој књизи⁶⁹ у осам песама помиње се Бановић Секула (60. „Цар Лазар и Секула“; 72. „Бановић Секула и Југовићи“; 73. „Женидба краља будимског“; 74. „Секула се у змаја претворио“; 75. „Бановић Секула и вила нагоркиња“⁷⁰; 76. „Јунаштво Секулино“; 77. „Секула у царевеј тамници“; 78. „Смрт Секулина“). Карактеристике поменутих песама су следеће: Секула се доводи у везу са кнезом Лазаром (однос ујак – сестрић) и Југовићима (мотив женидбе преваром); мотив метаморфозе је присутан и у оквиру сужејног модела *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*, али и у сасвим другачијем контексту (метаморфоза у змаја као последица вилине клетве); у песми „Женидба краља будимског“ мотив пораза на Косову потиснут је у други план, а на прво место се поставља судбина преварене девојке, Секулне сестре; већ раније помињани сужејни модел *избор смрти (три добра јунака)* јавља се и овде, самостално, али и у преплету са још два сужејна модела (*Секула и вила, метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*); новелистички мотив преоблачења присутан је у оквиру сужејног круга песама о Секулином ослобађању из тамнице; и овде се јавља сужејни модел *Секула и турски цар*.

⁶⁷ Словеначку усмену књижевност карактерише доминација лирске поезије што је условљено друштвено-историјским околностима. Наиме, јуначки догађаји као што су мегдани и ратови нису били део свакодневног словеначког живота, па зато нису нашли места ни у усменим народним умотворинама. Словеначке епске песме потискују догађаје у други план, а у први план истичу породичне односе.

⁶⁸ Наслови песама и цитати из песама које припадају овој едицији биће наведени у раду ћирилицом будући да је као извор коришћен сајт „Гусларске песме“ на адреси <http://guslarskepesme.com/>

⁶⁹ *Hrvatske narodne pjesme*, skupila i izdala Matica hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme. I/1. Junačke pjesme, knjiga prva, uredili Dr Ivan Božić i Dr Stjepan Bosanac, Zagreb, 1890.

⁷⁰ Ова песма преузета је из Петрановићеве збирке песама (3).

Друга књига из ове едиције⁷¹ садржи мањи број песама о Бановић Секули, свега 4. У две песме Секула удружен са својим ујаком спасава Марка Краљевића (8. „Марко Краљевић не пости поста Рамазана“ и 63. „Марка Краљевића ослобађају Сибињанин Јанко и Секула“). У преостале две Секула је тек поменуто као барјактар на свадби Сибињанин Јанка (51. „Марко Краљевић на свадби Сибињанин Јанка“) и као сестрић Сибињанин Јанка који му доноси копље пре мегдана (53. „Мејдан Марка Краљевића са Сибињанин Јанком“⁷²).

У деветој књизи⁷³ Секула је смештен у свету ускока и повезан са ускочким градом Сењом. Именован је као Секула Сењанин у две песме: 14. „Љуба и сестра спасавају Секула Сењанина“ („Секул момче, Јанково уздање“) и 19. „Повријеђени понос младог Секула Сењанина“ (Секула се везује и за Котор, сестрић је старца Јанковића, у сукобу са Смиљанић Илијом; попут Ахила, гневан и увређен, повлачи се из боја). У трећој песми добија улогу девера који храбро брани девојку („сестрић мали Секула“).

У шестој књизи⁷⁴ је објављена песма са острва Ластова „Драгоман девојка“. Овај запис потиче из збирке Балда Мелкова Главића (књига 109, стр.4211.)⁷⁵.

Осим штампаних збирки песама у овом прегледу певања о Бановић Секули у другој половини XIX века нашле су се и рукописне збирке сачуване у Архиву САНУ⁷⁶. У њима је сачувано око 60 песама у којима се помиње име Бановић Секуле. Ради лакшег и потпунијег прегледа сачињен је њихов табеларни преглед:

⁷¹ *Hrvatske narodne pjesme*, skupila i izdala Matica hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme. I/2. Junačke pjesme, knjiga druga, uredio Dr Stjepan Bosanac, Zagreb, 1897.

⁷² Песма је истоветна са песмом бр. 88 из Богишићевог зборника.

⁷³ *Hrvatske narodne pjesme*, skupila i izdala Matica hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme. I/6. Junačke pjesme (historijske, krajiške i uskočke pjesme), knjiga deveta, uredio Dr Nikola Andrić, Zagreb, 1940.

⁷⁴ *Hrvatske narodne pjesme*, skupila i izdala Matica hrvatska. Odio drugi. Ženske pjesme. Sveska druga, uredio Dr Nikola Andrić, Zagreb, 1914.

⁷⁵ „S otoka Lastova, od Antuna Gjivoja, mladića od 18 godina, koji je pjesmu naučio od Marije Antice s istoga otoka“, *Hrvatske narodne pjesme*, skupila i izdala Matica hrvatska. Odio drugi. Ženske pjesme. Sveska druga, uredio Dr Nikola Andrić, Zagreb, 1914, 50.

⁷⁶ Марија Клеут поводом штампаних и рукописних збирки из друге половине 19. века каже следеће: „(...) у штампаним збиркама спроводи се класификација која у основи одговара *Српским народним пјесмама*, без обзира на већа или мања одступања, и доминира Вуков укус у просуђивању. У таквим околностима драгоцену грађу пружају рукописне збирке, мање оптерећене овим обзирима, нарочити збирке сакупљача који су систематичније бележили песме у једном региону“ (Марија Клеут, *Иван Сењанин у српскохрватским усменим песмама*, 78).

Име сакупљача	Назив збирке и редни број етнографског зборника	Песма и редни број песме у зборнику	Место и година бележења
Вид Жуњић	<i>Народне јуначке пјесме,</i> Е. зб. 17.	1. Бановић Секула и цар од Стамбола 8. Бановић Секула и троглав Арапине	Црна Гора, 1897.
Јован Срећковић	<i>Српске народне песме,</i> Е. зб. 1.	263. Секула и турски цар 266. Секула се у змију претворио 289. Секула и царевић Муја 302. Марко Краљевић у азачкој тамници	Левач, 1890-1897
Лазар Кирјак, Јован Перовић	<i>Херцеговачке народне песме,</i> <i>Народне јуначке песме,</i> Е. зб. 26.	5. Секула и Дука од Лорења 27. Дијете Секула и Лонца капетан 34. Женидба Цмиљанић Илије	Херцеговина, 1896.
Стефан Верковић	<i>Народне песме македонских Бугара из села Броди и Просерника у Сереској нахији,</i> Е. зб. 282.	45. Јанкул јунак и Нигрица војвода	Македонија
Лазар Бркић	<i>Две народне пјесме,</i> Е. зб. 11/г	12. Смрт Рничкић Алила	Требиње, 1897.
Никола Кашиковић	Српске народне јуначке пјесме из Босне и Херцеговине	3. Женидба дјетета Јована сина делибана од Херцеговине	Босна и Херцеговина, 1898.

	Е. зб. 245.	7. Женидба Топлице Милана 16. Царевић Вук учи књигу од робиње 22. Женидба Бановић Секула 25. Јерина удаје шћер за Отмановића 32. Женидба Бранковића Вука	
Михајло Ђ. Миладиновић	<i>Народне пјесме из Македоније,</i> Е. зб. 240/III	68.	Македонија
Драгољуб Илић и Симо Коснић	<i>Народне јуначке пјесме из ужичког округа,</i> Е. зб. 125.	XIII Бановић Секула	Ужице, 1901.
Душан Зорић – Драгош	<i>Јуначке пјесме из Босне, Херцеговине, Босанске Крајине и Лике</i> Е. зб. 167.	14. Женидба Сибињанин Јанка	Лика, 1902-1903.
Крста Божовић	<i>Гусларске песме (из разних крајева Србије)</i> Е. зб. 249.	16. Борба од Крајине Муја са Сибињанин Јанка	Босна, око Романије
Крста Божовић	<i>Гусларске песме (из разних крајева Србије)</i> Е. зб. 249.	31. Погибија детета Секуле	Приштина
Михајло Профировић	<i>Збирка народних песама и обичаја из</i>	6. Шетба шетал Секула детенце	Македонија, 1914.

	<i>среза галиничког, округа тетовског, Е.зб.247</i>		
Атанасије Петровић	<i>Српске народне умотворине из скопљанске околине Црне Горе, Е.зб.139.</i>	17. Женидба малечек Секула 43. Женидба Србин од Видина	Скопљанска околина Црне Горе, 1901.
Јован Мутић	<i>Српске народне гусларске песме, Е.зб.47/1</i>	1. Бановић Секула и цар Отомановић 3. Бег Танковић и Бановић Секула	1898-1900
Јован Мутић	<i>Српске народне гусларске песме, Е.зб. 47/2</i>	IX (24) Дијете Секул и Арап	26. I 1900.
Јован Зорић	<i>Јуначке пјесме, Е.зб.42.</i>	21. Смрт Реље Бошњанина 22. Дијете Секул и бег Соколовић	Босна, 1899.
Душан Поповић Момир	<i>Народне пјесме из Босне, Е.зб.52.</i>	66. Секула посјече Мустај пашу	Босна, 1890.
Сима Милеуснић	<i>Српске народне јуначке пјесме, Е.зб.74.</i>	18. Ручак руча	Славонија и Хрватска
Милан Карановић	<i>Српске народне пјесме, Е.зб.131.</i>	2. Женидба Сибињанин Јанка	Босна
Дионисије Миковић	<i>Српске народне пјесме (из Боке Которске и Црне Горе), Е.зб. 28.</i>	4. Женидба Бановић Секуле	Бока Которска и Црна Гора, 1872 – 1887
Вук Врчевић	<i>Јуначке херцеговачке пјесме које само</i>	29. Крушевац везир и Сибињанин Јанко	Херцеговина, 1864 – 1869

	<i>Срби турскога закона пјевају,</i> Е.зб. 62/2		
Вук Врчевић	<i>Јуначке херцеговачке пјесме које само Срби турскога закона пјевају,</i> Е.зб. 62/3	8. Женидба Бановић Секула	Херцеговина 1864 – 1869
Вук Врчевић	<i>Јуначке херцеговачке пјесме које само Срби турскога закона пјевају,</i> Е.зб. 62/4	5. Смрт дијете Секула 10. Бановић Секула и Бојичић Алија	Херцеговина, 1866.

Међу наведеним рукописима налазе се и песме⁷⁷ које је сакупио Дена Дебељковић⁷⁸. Владимир Бован је објавио у Приштини 1984. године *Српске народне умотворине са Косова из рукописа Дене Дебељковића*⁷⁹. У овој збирци објављене су 3 песме у којима се појављује Бановић Секула: 429. „Свети Илија и Секула убијају але“⁸⁰; 472. „Марко на свадби своје жене“ (интернационални сижејни модел *муж на свадби своје жене*; Секула је поменут тек на крају песме као сестрић Марка Краљевића); 486. „Сибњанин Јанко и његов сестрић“ (сижејни модел *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*). Владимир Бован је проучавао народне умотворине на терену Косова и Метохије. Као резултат тог рада настала је збирка народних јуначких песама *Народна*

⁷⁷ Ови рукописи нису били на свом месту у Е. зб. 182. у Архиву САНУ тако да нису могли бити изворно проучавани.

⁷⁸ Дена Дебељковић рођен је око 1858. године на Косову, у Липљану, где је радио као учитељ. Бавио се, између осталог, прикупљањем народних умотворина на територији Косова. Убили су га Бугари 1815. године. Владимир Бован је детаљно проучио његову рукописну заоставштину и њен већи део објавио. Године 2001. објавио је и књигу *Дена Дебељковић – живот и дело*.

⁷⁹ *Српске народне умотворине са Косова из рукописа Дене Дебељковића*, књига прва, лирске и епске народне песме, Академија наука и уметности Косова, посебна издања, књ.Х, Одељење језичких и књижевних наука и уметности, књ.6, прир. Владимир Бован, Приштина, 1984.

⁸⁰ Овај сиже далеко је више присутан у бугарским и македонским песмама, дакле, на источном терену. Међутим, ту се не везује се за Бановић Секулу. Ово је једина песма у проученом корпусу у којој фигурира лик Бановић Секуле.

књижевност Срба на Косову – јуначке песме⁸¹ у којој су објављене три песме о Бановић Секули: 34. „Секула се у змију претворио“; 35. „Ропство Сибињанин Јанка“; 36. „Секуле избавља Јанка“.

Стјепан Мажуранић, хрватски сакупљач народних умотворина, објавио је две песме о Бановић Секула у збирци *Хрватске народне пјесме (чакавске)*⁸²: 53. „Женидба Јанковић Стојана“ (сижејни модел: *женидба јунака са препрекама (модел Женидба Душанова)*); Секула је сестрић, овог пута, Јанковић Стојана) и 208. „Бан Секула и вила“.

На полуострву Истра у Хрватској забележена је још једна песма о Секули (18. „Ženidba Sibirjanin Janka i Sekula pećak“; сижејни модел: *женидба јунака са препрекама (модел женидба Душанова)* у збирци *Istarske narodne pjesme*⁸³.

Новица Шаулић је током прве половине XX века сакупљао и издавао народне умотворине са подручја Херцеговине и Црне Горе⁸⁴. У збирци *Српске народне пјесме* из 1929. године појављује се чак 11 песама у којима фигурира лик Бановић Секуле: 14. „Царство на Косову“; 18. „Марко Краљевић и војводе“; 35. „Облачић Раде и Цидовић Медо“; 37. „Турци заробили од Сибиња Јанка“; 39. „Бановић Секуле и цар Отомановић“; 40. „Јанко и Секула по Косову“; 41. „Бановић Секуле избавио сердаре“; 42. „Бановић Секула и Терзелез Алија“; 43. „Бановић Секуле ослободио Сибињанин Јанка“; 44. „Бановић Секуле одбранио Јанка и банове“; 45. „Смрт Бановић Секула“⁸⁵.

⁸¹ *Народна књижевност Срба на Косову – јуначке песме*, прир. Владимир Бован, Јединство, Приштина, 1980.

⁸² Прво издање ове збирке објављено је 1878, а 3. допуњено издање 1907. године: *Hrvatske narodne pjesme (čakavske)*, skupio ih po primorju i po granici Stjepan Mažuranić, III. popunjeno izdanje, Nakladom knjižare Hreljanović, Cirkvenica, 1907.

⁸³ *Istarske narodne pjesme*, izdala „Istarska književna zadruga“, 1924. У Предговору овој збирци наглашава се да је већи део песама из ње већ био објављен 1880. године и да је нова збирка издата с циљем да се од заорава сачува културна баштина Истре.

⁸⁴ „Znatan deo ovih ostvarenja ima odlike individualnog postanja s vidnim reminiscencijama na ranije objavljene zbirke“ (Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, 247).

⁸⁵ Песме 45. и 42. у скоро идентичном облику постоје и у записима Милмана Перија из 1934. године. Записи Милмана Перија могу се наћи у рукопису на следећој интернет адреси: http://chs119.chs.harvard.edu/mpc/songs/mp_songs1.html. До песама о Бановић Секули долази се преко следећих линкова: *PN 104. Vojičić, Milovan. Banović Sekul i Đerđelez Alija. Nevesinje, January 8, 1934.* и *PN 105. Vojičić, Milovan. Smrt Banović Sekula. Nevesinje, January 8, 1934.* У оквиру линка који води ка појединачној песми остављени су подаци о певачу (Милован Војичић) и времену записивања (8. јануар 1934).

У часопису *Прилози проучавању народне поезије*, који је излазио два пута годишње од 1934. до 1939. године, изашле су две песме у којима је један од епских јунака Бановић Секула: „Болен Дојчин“⁸⁶ (Секула је само поменуто) и „Секуле избавља Јанка“⁸⁷.

Српски историчар и књижевник Андрија Лубурић 1910. године почео је да сакупља народне песме и бавио се тиме наредних двадесет година. Своју обимну збирку⁸⁸, која садржи личну преписку, старе ћириличне и турске документе, етнографску грађу о Црној Гори и Херцеговини, народне песме и другу грађу, завештао је Архиву Србије. Међу његовим рукописима нашло се 14 песама⁸⁹ у којима се појављује Бановић Секула (IX, 35. „Бановић Секула и Турци Удбињани“; 36. „Дијете Ненад и поп Сплећанин“; 40. „Марко Краљевић у Баратској тамници“; 69. „Секуле тражи Јанка“; 123. „Женидба Бановић Секула са вилом“; 124. „Женидба Бановић Секула“; 126. „Бановић Секула избавља жена“; 127. „Како је султан звао Секула“; 132. „Секуле избавља Јанка у Косову“; 133. „Секуле избавља Јанка и банове“; X, 170. „Женидба Сибињанин Јанка из Новога“; 193. „Погибија око дјевојке“; 196. „Женидба Јанка Сибињанина с вилом“; 272. „Бановић Секула ослобођава робље“).

Значајан број песама о Бановић Секули потиче са бугарског и македонског говорног подручја. Секула је у њима најчешће именован као Секула детенце или Секула мелечок. Велики део грађе са овог терена сачуван је у зборницима народних умотворина. У *Сборнику отдѣления русскаго языка и словесности*⁹⁰ из 1882. године Секула се помиње

⁸⁶ ППНП, год.V, Београд, 1938, 283.

⁸⁷ Песму је забележио М.С. Лалевић у селу Синаје на Метохији. У поднаслову песме стоје подаци о казивачу песме и месту где је песма забележена : „Дено Зувић је казао, а чуо је од Мике Пумпаловића, земљ. из села Синаје, Срез источки“. Песми претходе Белешке из среза источког које је оставио М. С. Лалевић. У њима се Лаловић између осталог осврнуо и на очуваност епских песама у усменој традицији овог краја: „Колико се и може говорити о народним песмама јуначким, оне су малобројне, с мало тема о мало личности (...) Епска песма, јуначка дабоме, не зна овде за добре певаче и гусларе. Понајвише се препричавају згоде и незгоде јунака из старих времена, а песама је мање. Но то не значи да их сасвим нема (...) овде не можемо тражити ни богатство репертоара ни развијеност мотива ни оригиналности песме. Гдегде севне локално схватање, чисто језичка црта осветли народно схватање, а у ствари већином су песме из старијих времена, особито о Марку и Милошу, па затим о хајдучима и ускоцима. Особито су цењене песме у којима је мотив отмица девојака“ (ППНП, год.VI, Београд, 1939, 278).

⁸⁸ Збирка обухвата период од 1960. до 1935. године.

⁸⁹ Према Крстићевом *Индексу мотива* тај број је већи, 19 песама. Међутим, попис који је доступан у читаоници Архива није комплетан, па се, и поред помног прегледа пописа и Лубурићевих рукописа, није могло доћи до свих рукописа.

⁹⁰ Владимир Качановский, *Памятники болгарского народного творчества, Сборник отдѣления русскаго языка и словесности Императорской академии наук*, т.XXX, 1882.

у 148. песни⁹¹ у оквиру сижејног модела *иницијација јунака – гутање* који се типично везује за дете Секулу у бугарско-македонском фолклору.

Атанасъ Илиевъ 1889. објављује песму „Секула дете и Стойна самовила“⁹² у збирци *Народни пѣсни, I* у Софији. У песми се говори о трогодишњем Секулином боловању на врху планине.

Најзначајнија периодична публикација у којој су објављиване бугарске народне епске песме јесте *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*⁹³. Секула се као јунак помиње у следећим песмама овог зборника: „Секула детенце и седемь кралъове“⁹⁴ (СБНУ, IV); „Царь Муратъ Бекъ, Янкула Войвода Секула Детенце“⁹⁵; „Дете Дукадинче, Янкула и Секула“⁹⁶ (СБНУ, VI); „Марко Крале, Јанкула и Секула детенце“⁹⁷; „Дѣте Оливерче“⁹⁸; „Марко, Янкула и Секула дѣтенце убиватъ съ измама еврейче и му отниматъ триста товари хазна“⁹⁹; „Крал Смелетин и цар Костадин“¹⁰⁰ (СБНУ, XIII)¹⁰¹; „Момче Секула и Димка самовила“, „Сокула детенце и латински крал Михаил“ (СБНУ, XLIII); „Марко погубва Авратска девојка“¹⁰²; „Арапин хваща юнаци, а Секула ги освојбодава“¹⁰³; „Секула спасява вуйчови си и открадва пашовата дѣщеря“¹⁰⁴ (СБНУ, XLIX)¹⁰⁵; „Условия за женитба с Деница девојка I (на хоро, на седянка)“¹⁰⁶ (СБНУ, LX)¹⁰⁷.

⁹¹ Соф. окр, село Суводолъ; 30. јанв. 1880 г. записана со словъ кмета Георгия Колова.

⁹² Песма се нашла и у зборнику Божана Ангелова и Христа Трем на *българската народна историческа епика. От Момчила и Крали Марка до Караджата и Хаджи Димитра*“ (Електронско издање овог зборника може се погледати на сајту liternet.bg.)

⁹³ *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* (от кн. XXVII *Сборник за народни умотворения и народопис*) изд. МНП (от кн. XIX изд. Българското книжовно дружество, а от кн. XXVII – БАН). Преглед ових зборника (од I до XXIV) могуће је погледати и на следећој интернет адреси: www.promacedonia.org/sbnu/sbnu_index.htm#05.

⁹⁴ Записал Д. Стойковъ; с. Гурмазово

⁹⁵ Отъ Дебърско, записалъ Трайчо Анастасовъ; слушана бѣ с. Галичникъ отъ Мария Аврамова.

⁹⁶ Отъ Дебърско, записалъ Трайчо Анастасовъ; слушана отъ сжщата.

⁹⁷ Пѣяна отъ Ристета Пърдана.

⁹⁸ Отъ Илия отъ Кадино село.

⁹⁹ Отъ Ристета Пърдана.

¹⁰⁰ Секула (малечок Секула) помиње се само као један од званица на свадби у улози девера.

¹⁰¹ Песме је записао М. К. Цѣпенковъ; записане су у Прилепу.

¹⁰² Никола Манолов (Анта), 50-годишен, циганин от с. Баба, Брезнишко

¹⁰³ Първан Пейчев Гьорев, 57 годишен, с. Сопица – Витановци

¹⁰⁴ Найдан Симов Ганев, 49-годишен, с. Сопица, Перник

¹⁰⁵ *Сборник за народни умотворения и народопис*, кн. XLIX, народописни материали от Граово, Александър П. Мартинов, БАН, София, 1958.

¹⁰⁶ Динка Костадинова Иванова, 66 г, род. в. с. Любовка, Санданско, образ. IV кл, работи земеделие; записано 21.9.1976.

¹⁰⁷ *Сборник за народни умотворения и народопис*, кн. LX, част 2, Български народни балади и песни с митически и легендарни мотиви, БАН, София, 1994.

У СбНУ ЛШ¹⁰⁸ објављено је 14 песама у којима је један од јунака Секула детенце. Приказан је као побратим Марка Краљевића који преузима главну иницијативу у сукобу са Арапком девојком (72. „Секула погубва арапин, пленил Марко и неколко други юнаци, I“; 73. „Секула погубва арапин, пленил Марко и неколко други юнаци, II“; 93. „Марко Кралевичи погубва Арапка девојка, която е избавила него и побратимите му Рельо Крилатица и Секула детенце от зандани“; 109. „Марко погубва с хитрост Арватка девојка, която потиска народа, забранява младите да се женят затваря него и другарите му в зандани, I“; 111. „Марко погубва Арватка девојка, която забранява младите да се женят, и тя го проклина от него гроб да няма, I“; 113. „Марко погубва Арватка девојка, която забранява младите да се женят, и тя го проклина от него гроб да няма, III“; 114. „Марко погубва Арватка девојка, която забранява младите да се женят, и тя го проклина от него гроб да няма, IV“). Са бојишта стижу црни гласови о Секулиној смрти (137. „Пиле известява за загиването на Секула, I“; 138. „Пиле известява за загиването на Секула, II“). Секулу спасава верна љуба (139. „Секулица ослободжава Секула от тъмница“). Секулини планови за женидбу наилазе на несавладиве препреке (185. „Марко побеждава в двубой незнайна юначна девојка, I“; 360. „Секула детенце погубва дъщерјата на Будинския крал, защото не му я дават въпреки подвизите му“; 375. „Марко погубва сина си, за да вземе невестата му дилбер Ангелина“; 580. „Секула напада с войска Сърбин юнак, за да отнеме жена му“) ¹⁰⁹.

Кузман Шапкарев је у првом тому *Сборник от български народни умотворения*¹¹⁰ (1891) објавио чак седам песама у којима се појављује Бановић Секула: 331. „Јанкула и Секула затворени во солунските зандани“¹¹¹; 350. „Старий Секула, Секулица и седум краљои или Секулова смърт нейзина“¹¹²; 360. „Млада Секулица, Секула малечок, седум

¹⁰⁸ *Сборник за народни умотворения и народопис, Български юнашки епос*, кн. ЛШ, издателство на Българската академия на науките, София, 1971.

¹⁰⁹ Све песме су записане у распону од 1961. до 1963. године, на територији Бугарске.

¹¹⁰ *Сборник от български народни умотворения*. Т. 1. Песни. Съст. Кузман Шапкарев. Под редакцията на Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2008.

Други публикации:

Сборник от български народни умотворения. Съст. Кузман Шапкарев. Т. 1-6 (в 9 кн.). София, 1891–1892; 2 изд. - В 4 тома. София, 1968-1973.

¹¹¹ Иста песма нашла се и у *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, МНП, книга II, София, 1890, 113. Уз песму су сачувани и следећи подаци: „Отъ Битолско Леринско село (Кисела вода или Върбяни) испѣна отъ Димана Чекова, записаль Ив. Стефановъ отъ сѣщето село“.

¹¹² Охрид, Македонија

паши, Корун кеседжия и Секуличини братя или надменна секулова юнашчина¹¹³; 362. „Секула детенце, Секулов кон, сурий елен, ламя и Марко крале“¹¹⁴; 387. „Сон на Секула детенце“¹¹⁵; 441. „Невенка невеста Секулица, свекърва ѝ и пиле или Секулово погинвање во Косово поле“¹¹⁶; 486. „Сакулче и невестата му“¹¹⁷. У овим песмама Секула добија и атрибут „старий“ што је јединствена појава у целокупном певању о Секули. Присутни су сужејни модели: *иницијација јунака – гутање; женидба јунака - први одлазак у тазбину (првиче)*. Тема Секулине смрти провлачи се кроз симболичну и вишеструко слојевиту песму „Сон на Секула детенце“ и „Невенка невеста Секулица, свекърва ѝ и пиле или Секулово погинвање во Косово поле“.

Године 1893. Василъ Икономовъ у *Сборнику отъ старо-народни пѣсни и обичаи въ Дебърско и Кичевско (Западна Македония)* у оквиру описа свадбених обичаја у Кичевском у одељку под насловом *Свадебни пѣсни и обичаи въ Кичевско* доноси три песме са именом детета Секуле. Песме 212. и 213.¹¹⁸ певају девојке и тек удате жене на дан свадбе при сакупљању сватова. Песма 271. пева се на дан Ускрса и испевана је у дванаестерцу.

У *Сборнику отъ бѣлгарски народни умотворения II*¹¹⁹ из 1895. А. П. Стоилова објављена је једна песма о Бановић Секули: „Секула детенце и царь Сулиманъ“. Овај сужејни модел појављује се и на западном (хрватски, српски језик) и на источном говорном подручју (бугарски, македонски).

У једанаести том *Бугарског народног стваралаштва* смештена су народна предања и легенде. Међу њима је и предање о Секули, детету Големешу и црном Арапину („Секула войвода, Дете Голомеше и Църна Арапина“).

Панчо Михајлов је саставио зборник *Бѣлгарски народни песни отъ Македония*¹²⁰, објављен 1924. године. У овом зборнику само у једној песми помиње се Секула, и то као

¹¹³ Прилеп Македония

¹¹⁴ Прилеп Македония

¹¹⁵ Заборје, Дебърско- Македония, зап. в Солун Гърция

¹¹⁶ Ярлово, Самоковско

¹¹⁷ Бобища, Костурско- Гърция

¹¹⁸ Сужејни модел *женидба јунака отмицом лађом*

¹¹⁹ А. П. Стоилов, *Сборник отъ бѣлгарски народни умотворения, II*, Пѣсни изъ политическия животъ, София, 1895.

¹²⁰ Зборник се може погледати на сајту liter.net - Електронно издателство LiterNet, 21.09.2007 *Бѣлгарски народни песни отъ Македония*. Съст. Панчо Михайлов. Под редакцията на Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2007; Други публикации: Бѣлгарски народни песни отъ Македония. Събрал Панчо Михайлов. София, 1924.

син у пеленама Марка чорбације – дете Соколенце. Песма је насловљена као „Марко жени син си за мома Магдалена“¹²¹.

Марко К. Цепенков је забележио предање чија је тема деоба царства између Марка и његовог сестрића Секуле – „Предание за Марка Кралевик и Секула Детенце кога си делиле царство“¹²².

На источном простору сачувано је још једно предање „Секула войвода, Дете Големеше и църна Арапина“ које су објавиле Цветана Романска и Елена Огњанова у „Българско народно творчество“ в двадесет тома (том единадесети, Народни предания и легенди).

У зборнику *Живая старина* појављује се песма „Марковица го ослободува Крали Марко“¹²³. У истом зборнику¹²⁴ нашла се још једна бугарска песма у којој се појављује Бановић Секула (малечок Секула) – „Вино пияат три млади юнаци“. Марко је делатан јунак, док је Секула је у другом плану, тек поменут у дружини побратима.

Две епске песме о Бановић Секули (дете Секуленце) објавио је Др Војислав Радовановић 1932. у књизи *Маријовци у песми, причи и шали: неколико прегрхти из ризнице духовног блага Јужносрбијанаца* – „Дете Секуленце и Муса кесеџија“¹²⁵ и „Дете Секуленце и цар Сулијмане“¹²⁶. У њима се осећа изразити уплив бајковитих и новелистичких мотива¹²⁷.

Размотрена поетска грађа са целокупног јужнословенског простора може се сместити у одговарајуће сужејне моделе подељене у две основне групе с обзиром на порекло грађе, односно с обзиром на то да ли потиче са источног или западног сакупљачког тrena (просторна дисперзија).

¹²¹ Записана у североисочној Македонији.

¹²² Марко К Цепенков, *Преданија*, Македонски народни умотворби во десет книги, Македонска книга, Скопје, 1972, 106.

¹²³ *Живая старина*, Периодическое издание отдѣленія этнографіи императорского русскаго географического общества, С. Петербург, 1890, год. I – XX.

¹²⁴ *Живая старина*, Периодическое издание отдѣленія этнографіи императорского русскаго географического общества, С. Петербург, 1890, гГод. I, выпускъ II, стр. 150.

¹²⁵ Песма се може прочитати на следећој интернет адреси <http://itarpejo.org/kultura-i-religija/pesni-od-mariovo/264-dete-sakulence-musa-kesadzija>

¹²⁶ Песма се може прочитати на следећој интернет адреси <http://itarpejo.org/kultura-i-religija/20-songs-from-mariovo/265-dete-sekulence-cara-sulejmana>

¹²⁷ „**Marijovci**. Stanovnici planinskog predela od kanjonske doline Crne reke, i podnožja Kajmakčalana, do podgorine Kožufa, u Makedoniji. Poznat po razvijenoj i dobro očuvanoj usmenoj tradiciji, posebno epskoj, s brojnim pesmama o Marku Kraljeviću, Sekuli i Dojčinu“, Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, 149.

На западном (српско-хрватском) терену издваја се укупно шест тематских кругова:

1. Секула и турски цар;
2. Секула и вила;
3. Ослобађање;
4. Мегдани;
5. Женидба;
6. Смрт јунака.

На источном (македонско-бугарском терену) препознатљиви су следећи тематски кругови:

1. Иницијација-гутање;
2. Женидба;
3. Секула и турски цар;
4. Три делије;
5. Ослобађање;
6. Секула и вила;
7. Боловање и смрт јунака.

Разматрањем временске дисперзије песама о Бановић Секули долазимо до закључка да теме и мотиви, као и сижејни модели, присутни у најстаријем слоју певања чине језгро певања о овом јунаку. У најстаријем слоју певања фигурирају следећи елементи Секулине епске биографије¹²⁸:

1. однос ујака и сестрића – ујак је увек Јанко Сибињанин; однос је амбивалентан, заснован на авункулату;
2. Секула жени ујака (сижејни модел *женидба са препрекама (Женидба Душанова)*)
3. Посредно се тематизује Секулино порекло – веза са деспотом Стефаном Лазаревићем (Богишић, 8);
4. Развија се однос са сестрама као колективним ликом, али и сестром као појединачним ликом (Богишић, 18);
5. Секула је приказан као ратник и мегданџија „који голом руком на мач удара“ (ЕР, 17) или ујака одмењује на мегдану (Пантић, „Мејдан“);

¹²⁸ Сасвим јасно препознатљиви и у средњем и у новијем слоју певања.

6. Развија се мотив неуспешне женидбе (веридба уочи боја, драгоман девојка)
7. Други косовски бој – као историјски оквир Секулиног делања; извештаји из боја (слуга, црни гавранови);
8. Мотив три добра јунака + ослобађање јунака уз помоћ лоших јуначких атрибута;
9. Секула као део свадбене поворке;
10. Анахронично повезивање Секуле са хајдучким и ускочким миљеом;
11. Секулина смрт – као последица урока, клетве; повезаност смрти и метаморфозе јунака; смрт због младалачке непромишљености; метафора Секулине смрти као свадбе.
12. Смрт Секулине мајке.

Већ у овом слоју јасно се препознају сви елементи епске биографије: порекло јунака, породични односи, директна и посредна карактеризација јунака, епски атрибути, иницијација јунака, друштвени статус (женидба, мегдани), смрт јунака. У овом слоју певања Секула се приказује као вечити неофит који не успева да пређе иницијацијски праг, те се његова женидба као остварена приказује кроз метафору смрти као свадбе. Секула у овом слоју певања у појединим песмама баладичног карактера задобија делокруг жртве која „остаје пасивна, немоћна да се супротстави силама природе и замкама друштва, преузимајући тиме део трагичке кривице“¹²⁹.

Средњи и новији слој певања задржавају постојеће језгро Секулине епске биографије, надограђујући га новим темама и мотивима. У средњем слоју певања као нови елементи, који доприносе усложњавању Секулине епске биографије, препознатљиве су следеће теме и мотиви:

1. Секула у улози ујаковог помоћника – Секула спасава лаковерног ујака; Секула спасава ујака на Косову;
2. Секула жени ујака - женидба јунака отмицом лађом;
3. Секула и турски цар;
4. Секула и вила;
5. Женидба Бановић Секуле – кошија; женидба преваром (провала у девојачке одаје); пасиван младожења;

¹²⁹ Самарџија, *Биографије епских јунака*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2008, 181.

6. муж на свадби своје жене;
7. веза са Марком Краљевићем – присутна тек од средњег слоја певања;
8. Секула задобија делокруг сужња;
9. Секула као мегданџија - избор најбољег јунака; мегдан за перије; мегдан са привидно болним јунаком
10. неостварена Секулина женидба – погибија око девојка; непримерено девојчино понашање.

Тек у новијем слоју певања можемо говорити о заступљености Секулиног лика на целокупном јужнословенском простору, будући да све песме забележене на источном, бугарско-македонском терену записивања, припадају искључиво новијем слоју певања¹³⁰. Као новину овај слој певања о Секули доноси следеће¹³¹:

Западни простор

1. Секула као мегданџија – Секула излази на мегдан из освете, као ујаков заточник (мегдан са пашом са Гласинца); мегдан са алом; мегдан ујака и сестрића;
2. Секула спасава ујака из тамнице – посредник мајка;
3. Секула спасава ујака – клише сусрета са судбином;
4. Секула као спасилац других јунака;
5. женидба Бановић Секуле вилом;
6. женидба јунака са препрекама пре одвођења невесте – искушавање младожењиног јунаштва (једна песма);
7. женидба јунака са препрекама после одвођења девојке (једна песма).

Источни простор

1. иницијација јунака кроз гутање;
2. женидба Секуле отмицом девојке са воде (две песме);
3. женидба јунака са препрекама пре одвођења невесте – искушавање младожењиног јунаштва;
4. женидба јунака у пеленама – отац жени сина у пеленама;

¹³⁰ Само две бугарске песме објављене у часопису “Коло“ Станка Врза по години објављивања припадају средњем слоју певања (1950).

¹³¹ Изузев сижејног модела Секула спасава ујака – посредник мајка, остале теме и мотиви заступљени су у врло ограниченом броју песама – у једној до две песме.

5. Секулина неуспешна женидба (чак осам песама)
6. мегдан са делијом девојком;
7. одлазак на првиче;
8. три делије пију вино;
9. ослобађање (Секула – јунак над јунацима)
10. Секула задобија делокруг сужња;
11. Секула као млад и као стар јунак.

Из овог прегледа тематско-мотивског комплекса средњег и новијег слоја певања закључујемо да се Секула укључује у већ постојеће сижејне моделе у којима фигурирају и имена других јунака, али и да се чува поетска база формирана у најстаријем слоју певања. На овај начин се „образују полуге које епски живот јунака усмеравају ка два супротна пола – с једне стране, поетска биографија јунака уједначава се везивањем за препознатљиве мотиве и теме, док се, с друге стране, она усложњава и обогаћује аплицирањем јунака на општи фонд тема и сижејних модела“¹³². Секулин лик успешно преживљава све мене времена, чувајући своју везу са најширим историјским контекстом у коме је поникао, али се и мења задобијањем одличја карактеристичних за јединствене, изванредне епске јунаке, попут Марка Краљевића или Старине Новака који супериорно владају целокупном јужнословенском епском сценом.

¹³² Лидија Делић, *Живот епске песме. Женидба краља Вукашина у кругу варијаната*, Завод за уџбенике, Београд, 2006, 111, 112. Овај процес Лидија Делић је проучавала на примеру варијаната епске песме *Женидба краља Вукашина*, али он је препознатљив у формирању било које целовите епске биографије, па и Секулине.

2. Из историје у епску песму

Значајну основу за проучавање епске биографије Бановић Секуле представљају стварне историјске чињенице, које су, заправо, „површински слој епике, њена историјска, најмлађа компонента“¹³³. На основу оскудне историјске грађе могу се бар делимично реконструисати стварни подаци о животу Јаноша Секељија и његовој улози у Другом косовском боју (1448). Поређењем историјских чињеница и епске песме може се доћи до закључака који се тичу удела историјског у обликовању епске биографије јунака.

2.1. Бановић Секула као историјска личност

У основи епске биографије Бановић Секула, једног од најчувенијих епских јунака на јужнословенском простору, јесте животопис историјске личности – Јаноша Секељија. О њему је сачувано врло мало података. Поуздано се зна да је губернатор Краљевине Угарске Јанко Сибињанин (Јанош Хуњади) 1446. поставио „za bana Slavonije svoga rođaka Janka Sekulu (madž. „Székely“)“¹³⁴. Упоредо са Секулом хрватско-далматински бан био је Фрањо Таловац, који је такође погинуо у Другом косовском боју¹³⁵. Рудолф Хорват наводи да су се Фридрих и Улрик Цељски 1445, после смрти бана Матка Таловца, прогласили бановима читаве Славоније. Са њима се сукобљавао и Јанош Секељ који је добио и „grad Đurđevac i postao upraviteljem bogate priorije vranske. Ipak nije bio dosta jak, da skući Fridrika Celjskoga i njegovog sina Ulrika. Ovi se i nadalje zovu banovima slavonskim, te gotovo samostalno vladaju u zapadnom dijelu Slavonije“¹³⁶.

Фердо Шишић је у архиву мађарске грофовске породице Pongracz de Szentmiklós et Ovár нашао, између осталог, два родослова: родослов Нелипића од Добре Куће и „rodoslovlje prvih Székelya de Kövend et Ormuž“. Резултате истраживачког рада у архиву Фердо Шишић је објавио у часопису *Старине*¹³⁷. Први Секељи у овом родословном

¹³³ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 26.

¹³⁴ Томо Мареџић, *Naša narodna epika*, Nolit, Beograd, 1966, 209.

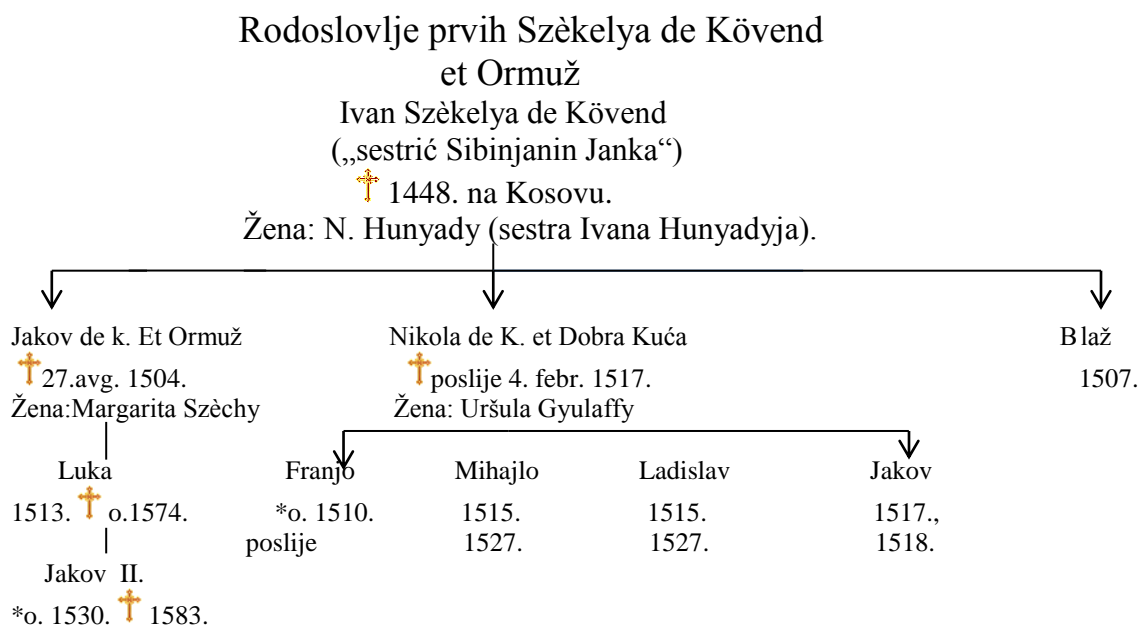
¹³⁵ Томо Мареџић, *Naša narodna epika*, 209; Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća, svezak drugi: dio drugi, treće doba: vladavine kraljeva iz raznih porodica*, Zagreb, 1901; Tadija Smičiklas, *Povijest hrvatska. Dio 1, Od najstarijih vremena do godine 1526 / po vrelih napisao Tade Smičiklas*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1882.

¹³⁶ Rudolf Horvat, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 1924.

https://hr.wikisource.org/wiki/Povijest_Hrvatske_I_%28R._Horvat%29 (датум последњег приступа, 30. 1. 2016)

¹³⁷ *Starine*, knj. XXXVI, uredio Ferdo Šišić, JAZU, Zagreb, 1918, 31–80.

стаблу је Иван Секељи. Као његова жена наводи се Н. Хуњади, сестра Ивана Хуњадија. Према овом родослову Иван Секељи био је ожењен сестром Јаноша Хуњадија. Према свим осталим историјским изворима Јанош Секељи је био син Јанкове сестре, а не њен муж. На тој основи почивају и породични односи Бановић Секуле и Сибињанин Јанка у епској песми и предању. Будући да Фердо Шишић подацима које је пронашао у архиву приступа као релевантним историјским чињеницама, преносимо ово родословно стабло у оном облику у коме се нашло у часопису *Старине*¹³⁸:

На интернету се може погледати и кратак запис из Пролексис енциклопедије о породици Секељи: „**Székely (de Kevend; Zekel, Zäckl, Sekelj)**, plemićka obitelj podrijetlom iz Erdelja. Većinu posjeda držali u Erdelju, a u Hrvatskoj su posjedovali Đurđevac, po kojem su nosili pridjevak *de Zenth-Geurgh*, te Kostel i Krapinu. Barunat dobivaju 1596. U XV. st. istaknuo se *Toma* koji se 1449–61. spominje kao vranski prior, a 1461. i kao nasljedni dubički župan. *Ivan* (u predaji poznat i kao Banović Sekula) postao je 1446. hrv. – slav. – dalm. ban; poginuo je u bitki na Kosovu polju 1448. Njegov sin *Jakov* dobio je kraljevskom darovnicom grad Ormož. *Luka* (u. 1575), zapovjednik protuturske obrane u Slavoniji, ženidbom s Katarinom Imreffy dobio je 1536. Kostel i polovicu posjeda Krapine¹³⁹. Izumrli su u prvoj pol. XVII. st.“¹⁴⁰.

¹³⁸ *Starine*, knj. XXXVI, uredio Ferdo Šišić, JAZU, Zagreb, 1918, 80.

¹³⁹ Интересантно је да се у једној бугарској песми о Секулином гробу помиње се место Къпине, чије име подсећа на име града Крапина, који је заиста и био у поседу једног Секеља.

У Љубљани се 1893. појављује још један родослов породице Секељи у оквиру историјског списка „*Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*“, коју је написао словеначки свештеник и историчар Матеј Слековец¹⁴¹. У уводном делу Слековец преноси мађарско усмено предање о рођењу Јанка Хуњадија¹⁴². Слековец наглашава да је почетак племенитих родова веома затамљен и преплетен с разноврсним бајкама, те да је стога тешко разлучити истину од измишљеног. „То velja zlasti o Hunyadiah in ž njimi sorodnih Sekeljiah“¹⁴³. Употребом обезличне реченичне конструкције („Priповедује se...“) Слековец проблематизује веродостојност приповести коју преноси. При томе се не позива на историјске изворе када су у питању догађаји, то чини само у оном делу који се тиче именовања историјских личности и образложења грба породице Хуњади. Јанко Хуњади је према овој приповести ванбрачни син краља Сингисмунда. За нас је далеко значајнији онај део овог списка који говори о пореклу породице Секељи. Слековец овде већ наводи историјске изворе на основу којих је написао ову родословну расправу и урадио родословно стабло¹⁴⁴. Он наводи да је Хуњадијева мајка била удата за Војка са којим је имала више деце. „Ена njunih hčerij, katere pa po imenu ne poznamo, je v zakon vzela Blaža, iz rodovine Sekeljev“¹⁴⁵. Слековец износи мишљење научника по којем су Секељи били Мађари досељени у Ердељ. „Bruno Querfurtski jih imenuje 'črne Madžare“¹⁴⁶. Живели су у западном и средњем делу Ердеља, а онда су „begajoči pred Biseni“ доспели у Секељско где их је нашао краљ Владислав и поставио за граничаре. „Odtod njihovo ime: 'Szekely', kar v Agradski dobi pomenja graničarje“¹⁴⁷. Дакле, Блаж Секељи, шурак Јанка Хуњадија, истакао се у борбама против Турака и њихових савезника. Одликовао се великом храброшћу и изузетном телесном снагом. Погинуо је 5. септембра 1449. у борби са злогласним чешким

¹⁴⁰ <http://proleksis.lzmk.hr/1450/> (датум последњег приступа 30. 1. 2016)

¹⁴¹ Slekovec, Matej (1893). *Sekelji*. URN:NBN:SI:doc-QSZ0V0FS from <http://www.dlib.si> (датум последњег приступа 30. 1. 2016)

¹⁴² О томе више погледати у Јелка Ређеп, *Сибинјанин Јанко. Легенде о рођење и смрти*, интернет издање, <http://www.rastko.rs/rastko-hu/umetnost/knjizevnost/naslovi/SibinjaninJanko/index.html> (30. 1. 2016)

¹⁴³ Slekovec, *Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*, 1.

¹⁴⁴ Slekovec, *Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*, 3.

¹⁴⁵ Slekovec, *Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*, 3.

¹⁴⁶ Slekovec, *Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*, 3.

¹⁴⁷ „Takah „Szekelyek“ ali graničarjev bilo je v raznih krajih, v zapadnih in severnih, ki menda niti niso bili madžarske narodnosti, kar kaže, da to ime ni toliko narodno, temveč bolj strateško“, Slekovec, *Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*, 3.

војсковођом Јанезом Гискро. Имао је петорицу синова и три кћери. „Sinove je navdajal isti vojaški pogum, kakor očeta“¹⁴⁸.

Јанез, први син Блажа Секеља, помогао је свом ујаку у борби против грофова Цељских. Када је Јанко видео да Словенске Бистрице не може лако освојити, послао је сина своје сестре, Јанеза Секеља, са хиљаду коњаника преко Коњица према Цељу. Фридрих и Урлих Цељски су га са својом војском зауставили. Зато се, запаливши нека села у цељској околини, вратио главној армији која је још била пред Бистрицом. Ујак га је 5. јуна 1446. поставио за бана Хрватске и Славоније. „Z veliko radostjo ga je ljudstvo sprejelo, kajti bil je zal in čvrst junak. Pa le kratek čas je mladi ban posloval, kajti že čez dve leti je na bojišču končal naderpolno življenje“¹⁴⁹. На крају расправе Слековец даје родослов породице Секељ, који није у сагласности са родословом који је Фердо Шишић пронашао. Наводимо и овај родослов у оном облику у коме је у расправи дат.

¹⁴⁸ Slekovec, *Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*, 4.

¹⁴⁹ Slekovec, *Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*, 5.

Rodoslovno drevo Sekeljcev.

Janez Vojk Buti in Elizabeta Morzinaj

J. soproga Blaža Sekelja
+ 5. sept. 1449

Ivan Hunyadi
+ 28. jul. 1456

Kralj Matjaž
* 27. marca 1443
+ 6. apr. 1490

Janez
ban slavonski
+ 19. okt. 1448

Benedikt

Janez
grošč v Ostrigornu

Tomaž
prijor v Varni

Emerik

Jakob
* 1440

Eleonora
omoz. Thurocz omoz. Banber
+ 27. avg. 1504

Urša

Pudencijana

Miklavž

Štefan

Oecilija

Liza
redov. v Budi

Katarina
+ 1495

Suzana
omoz. Turjaški
+ 1497

Franco

Lukež
+ 1574

Eustahia
+ 1501

Barbara

I. sopr. Katar. Meinsburg II. sopr. Katar. Imbresi

Jakob
* 1480
+ 1588

Katarina
I. sopr. Mih. Perani
II. sopr. Gasp. bar. Drašković
II. sopr. Rud. pl. Stahrenberg

Helena
I. sopr. Jurij bar. Pögl
+ 1608

Mihael
* 1540

I. sopr. Zofija bar. Herberstein
+ 25. febr. 1578

II. sopr. Marijeta grof. Erdödi
Miklavž, 1510 od kmetov ubit

ožen. z Lizo bar. Pögl
Friderik
ožen. z Lizo pl. Kraungspeng

Helena
omoz. Stabenberg

Karol
ožen. z Ano bar. Kegljevič
+ 14. sept. 1615

Marija
Liza
Jurij
* 1563
+ 1590

Mihael
Peter
+ 22. sept. 1612

Janez Jurij
+ 1645

ožen. z Barbaro pl. Črnomelj ugalj kot otrok

ožen. z Zofijo bar. Perani
Jakob

Највећи део расправе се односи на породицу Секељи и у том делу расправа претендује на истинитост и веродостојност. Наведени подаци указују на то да је Блаж Секељи запамћен као велики јунак, али да су и његови синови наследили јуначке особине. Јанош Секељи се показао као храбар и истрајан, радо прихваћен као бан у народу. У свему овоме крију се корени његове широке популарности на јужнословенском простору. Пресудан моменат за улазак у епску песму представља сигурно његова јуначка погибија на бојном пољу.

2.2. Други косовски бој

Други косовски бој трајао је три дана, од 18. до 20. октобра 1448. године¹⁵⁰. После пораза код Варне 1444. године Јанко Хуњади планира нови поход против Турака и тражи помоћ. „Одзив је, међутим, био слаб. Папа га није помогао, а краљ Алфонс Арагонски је давао празна обећања. Млетачка Република није хтела ни да чује за поновну борбу. Ратовала је с Миланом и љубоморно чувала мир који је 1446. склопљен са султаном. Иако под врховном угарском влашћу, Дубровник је једва пристао да да 2000 дуката, које би исплатио тек када Хуњади с војском пређе Дунав. Једино је Скендербег желео да пружи помоћ и лично учествује у рату. Међутим, како су и њему претили Турци, а уз то скромних средстава, није био кадар да то оствари“¹⁵¹. Јанко Хуњади је тражио помоћ и од деспота Ђурађа, али је он одбио да му пружи помоћ, не желећи да угрози мир са Турцима. „У име смедеревског двора, преговоре с Хуњадијем водио је челник Паскоје Сокорчевић. Били су дуги и тешки, јер су две стране имале опречене ставове (...) ’Као човек мудар и искусан у пословима светским’, прича Халкокондил, налазио је да су извршене недовољне припреме и да је сакупљена мала војска (...) Коначно сви извори истичу да је говорио да с Турцима има мир, који је морао поштовати. Тај мировни уговор забрањивао му је да преко Србије пропушта угарску војску када иде у рат против султана“¹⁵². При кретању кроз Србију угарска војска се понашала као да пролази кроз непријатељску територију, те су палили и уништавали све што им дође под руку. „Војска је харала и безобзирно пљачкала Моравском долином. Лако је могло доћи до сукоба са Србима, али се домаће

¹⁵⁰ „ (...) тродневни бој на Косову између султана Мурата II и Јанка Хуњадија 17/19 октобар 1448.“, Драгутин Костић, „Два косовска циклуса“, у *Прилози проучавању народне поезије*, год. VI, св. 1, 1939, 1.

¹⁵¹ Владимир Ћоровић, *Историја српског народа*, СКЗ, Београд, 1982, 263.

¹⁵² Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, СКЗ, Београд, 1994, 337.

становништво склањало у градове¹⁵³. После проласка долином Мораве, војска пролази поред Крушевца, а затим кроз теснац између Копаника и Јастрепца „који је српски народ назвао ‘Јанковом клисуром’. Из долине Расине ушао је у Топлицу и избио на Косово или, како каже Халкокондил, стигао је до Приштине¹⁵⁴. Султан Мурат II стигао је са својим трупама пре Угара на Косово. Турске трупе су биле бројчано надмоћније. Према Клаићу, Хуњади се утаборио на левој обали Ситнице, док су турске трупе биле на десној обали Ситнице код Приштине¹⁵⁵. „Борба је почела 17. октобра и трајала је три пуна дана. Није престајала ни ноћу, када је небо обасјавано ватром из артиљеријског оружја¹⁵⁶. Боље опремљени ватреним наоружањем, хришћани су нанели тешке губитке Турцима. Али, пресудно је било што су им ови, лако наоружани и врло покретљиви, зашли иза леђа и опколили их. Онда је одред влашког кнеза Дана прешао на страну Османлија. Нашавши се у крајњој невољи, Хуњади је, с делом своје војске, ноћу побегао са бојног поља. Деветнаестог октобра, трећег дана ујутру, с јаничарима су се борили још само Чеси и Немци, повучени у свој колски табор, како су чинили у хуситским ратовима. Турци су их све сасекли. Онда је султан приредио представу погубљења предатих Власа¹⁵⁷.

Историчар Смичиклас овако описује први дан боја: „Još isti dan kada se uočiše, već se započe čarkanje između prednjih straža, i jedan mejdan na očigled obiju vojska. Krišćanski junak po imenu: ‘Vitez’, očito hrvatskog porijekla, izašao među obadvie vojske, da zove na mejdan. Izađe najbolji turski junak, jedan od vojvoda azijskih. Najprije koplja polomiše, dok se našem vitezu konj nesruši na zemlju, te obori time svoga jašioca. Premda se je brzo opet sabrao, smatrahu to Turci za znak pobjede. Uz divlju viku turske vojske kličući svomu tobožnjemu pobjedniku mejdan se svrši, svaki mejdandžija vrati se k svojoj vojsci¹⁵⁸. Вјекослав Клаић први дан боја описује другачије: „Već tog prvog dana bilo je manjih okršaja

¹⁵³ Владимир Ћоровић, *Историја српског народа*, 264.

¹⁵⁴ Владимир Ћоровић, *Историја српског народа*, 340.

¹⁵⁵ Клаић, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 223; Иначе, Драгутин Костић наводи опречни податак: „Октобра 17 улогорује се десно од Ситнице. Ту затиче, јужно од Приштине са 150.000 војника Мурата II, кога је Ђурађ већ обавестио по Сокорчевићу“ (Драгутин Костић, „Два косовска цикла“, 11).

¹⁵⁶ У песми „Сибињанин Јанко у Косову“, објављеној у *Босанској вили* (1903) стихови „Заљуљаће велики вјетрови./ Полећеће виле и змајеви, / И по зраку сиви соколови./ Сад ће доћи у поље Косово./ А у зраку мејдан дијелити“ носе митолошки одјек одсудне битке за коју се у историјским изворима истиче да је трајала без прекида три дана и ноћи и била изузетно жестока („кад је небо обасјавано ватром из артиљеријског оружја“).

¹⁵⁷ Владимир Ћоровић, *Историја српског народа*, 340–341.

¹⁵⁸ Smičiklas, *Poviest hrvatska. Dio 1, Od najstarijih vremena do godine 1526*, 597.

među pojedinim konjaničkim četama po prednjim linijama. Tom prigodom predstraže uhvatiše jednog Turčina i odvedoše ga Hunjadiju. Gubernator zapovjedi, neka mu pokažu čitav logor, naročito velike topove, a onda ga pusti na slobodu, neka se vrati svomu gospodaru, te mu izkaže, šta je vidio. Priča se, da je sultan ponudio Hunjadu 100.000 dukata i naknadu bojnih troškova, ako odustane od boja; ali Hunjad da je ponudu odbio. Na to je sultan opet prešao preko Sitnice i prikučio se ugarskom taboru, ali se onda opet naglo preko rijeke vratio. То оhrabri Hunjada, te i on namah za sultanom prijeđe preko rijeke¹⁵⁹. Сведочанство о овом дану Драгутин Костић преноси на следећи начин: „Први дан (17) прође у неодлучним чаркама предњих одељења и мегдану Јована Витеза с турским мегданцијом, после чега се обе војске повлаче у логоре. Те ноћи у војном савету би одлучено да се препадом пре зоре пробије центар јаничарски и нападне и убије сам цар Мурат у шатору. Али, ма колко да је поранио, Јанко затече Турке спремне не само да одбију препад него и да потисну нападаче и отерају натраг у логор¹⁶⁰. Пресудна борба започела је 18. октобра 1448. године. Војска Јанка Хуњадија била је распоређена на 38 застава, и то тако да су у средишту били Ердељци под руководством Јаноша Секељија, десним крилом је управљао Бенедикт Лосоне, левим влашки војвода Дан и Степан Банић од Лендаве. Резервом је заповедао далматинско-хрватски бан Фрањо Таловац. Турска војска је била распоређена на исти начин као у Бици код Варне. На левом крилу су биле азијске чете, на десном европске чете, а у самом средишту је био Мурат II окружен јаничарима и заштићен троструком одбрамбеном линијом. Хуњади је ударио на европске чете, али њима су помогли јаничари. Борбе су трајале наредних шест сати, после чега су се обе војске повукле. Тог дана је Јанко остао без свог коња и спасао се тако што му је један влашки кнез уступио свог коња¹⁶¹. У току ноћи покушали су изненадним нападом да збуне јаничаре, али су се они брзо прибрали и приморали Хуњадија да се повуче. О дану Секељијеве погибије Клаић пише: „Sutradan (u subotu 19. listopada) u ranu zoru započеше bitku desno krilo krišćansko i azijske čete. Malo zatim razplamti se borba na sve strane, te se krišćanski vitezovi počinjali nečuvена junaštva. Ali napokon pretegnu premoć turska. Najprije pojavio se je turski vojvoda Turkan za leđima Hunjadova lijevog krila, te ga tako zatjera među dvije vatre. Malo zatim pade u boju

¹⁵⁹ Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 223.

¹⁶⁰ Драгутин Костић, „Два косовска циклa“, 11.

¹⁶¹ У бугарштици „Војвода Јанко и Секула поиграју коње“ (Богишић, 17) реализује се мотив уступања јуначког атрибута (коња), и то у обрнутом смеру од очекиваног. Сестрић уступа свог коња ујаку.

gubernatorov sestrić Ivan Sekelj (Sekula), koji se je borio lavljom snagom. Svojim sjajnim oklopom bijaše privukao na se pažnju najčuvanijih turskih junaka. Jedan od njih, stasom svojim pravi gorostas, naleti na nj, i jednim udarcem sablje odsječe mu desnu ruku, posjekavši dva put oklop. Pad Sekeljev odluči sudbinom svojih četa. Sad zavlada panika krišćanskom vojskom. Pod večer stade najprije konjica bježati, a za njom skloniše se topnici i pješaci u logor, utvrđen barikadama od kola i prtljage. U to vrijeme nestalo je i samog Ivana Hunjadija; neki su mislili da je poginuo, a drugi opet, da je s jednim odjelom konjanika pošao, da zađe Turcima za leđa. Međutim nije bilo ni jedno ni drugo: slavni junak zatajio taj put sama sebe, te sramotno pobjegao s bojnog polja, ostavivši na cjedilu ostatke hrabre vojske svoje¹⁶². Nesrećni pješaci i topionici, koji se bijahu vratili u logor, pripravljahu se čitave noći za sutrašnji poslednji boj. Kad su u nedelju 20. listopada, Turci sa svih strana na njih navalili, izginuše do jednog nakon slavne junačke borbe¹⁶³. Са много мање субјективности Драгутин Костић пише о другом и трећем дану боја: „Целог дана, 18 октобра (Ст. Лука), трајала је крвава борба без повољних изгледа за хришћане. Бан Славоније, млади и витешки Јован Секелј (Секула Дракуловић) одликује се у борби, али гине у сукобу с циновским турским мегданцијом, који му отсече руку иако је била у оклопу. Најбољи витези хришћански гину један за другим. Војвода влашки Дан, предвиђајући пораз, прелази по подне са својом коњицом (4000) у помоћ Турцима. Глас о тој издаји поколеба још више преморене Угре. Ноћу између 18 и 19 октобра Јанко с маленом пратњом побеже кроз Турке и кријући се прође кроз деспотовину до Дунава. Ту га ухвати Ђурђева стража и спроведе у Смедерево. Преостале ратнике хришћанске, опкољене потпуно у утврђеном логору од ратних кола, Турци исеку и поробе. У том тродневном боју пало је на 17.000 хришћана и 4000 Турака“¹⁶⁴.

Треба поменути још један извор – историјску расправу Матеје Слековца. У овој расправи се као главни кривац за пораз наводи управо Јанез (Иван) Секелј. Каже се да је за пораз Хуњадијеве војске највише крива предрса (арогантна) храброст славонског бана Јаноша Секелјија¹⁶⁵. Према овој расправи Угри су први дан борбе били победници. Иако је

¹⁶² Субјективна нота у овом историјском сведочанству је очита.

¹⁶³ Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 224.

¹⁶⁴ Драгутин Костић, „Два косовска циклуса“, 12.

¹⁶⁵ „Zgodilo se je to dnè 19. okt. Leta 1448. na slovitem Kosovu polju, kjer je turški sultan Murad II. potolkel Hunyadovo armado, kar je većinoma zakrivil predrzni pogum slavonskega bana Janeza Sekelja“, Slekovec, 5-6.

њихова војска била бројчано слабија од турске, вероватно би победили и други дан. Искусни војсковођа Иван Хуњади планирао је да, када Јанош (Јанез) Секел, као комадант тешке коњице и дела главне војске, састављене од немачких и чешких стрелаца, са својим четама изазове прве редове јаничара, свом снагом борбених кола нападне главнину турске војске и тако је развуче по бојишту. Потом би удруженим снагама уништили непријатеља. Међутим, Секел се није држао наређења и договора, жељан борбе напао је јаничаре који су се, да би га заварали, дали у бег, а онда су га свих страна опколили и убили¹⁶⁶. Даљи описи борбе углавном се поклапају са ранијим наводима – Хуњади је приморан да побегне са бојног поља да би спасао свој живот.

Други косовски бој завршио се потпуним поразом хришћанске војске. „Изгинуо је цвет угарског племства, међу којима војвода ердељски Имре Пелшењи и његов брат Владислав, бан Франко Таловац, Имре Марцали, Хуњадијев сестрић Јован Секел, Бановић Секула српских народних песама, и многи други“¹⁶⁷. Иако су Турци захтевали од Ђурађа да преда заробљеног Хуњадија, он је то одбио. Ослободио га је када је Хуњади испатио учињену штету при проласку његове војске до Косова¹⁶⁸.

2.3. Историја и епска песма

Бавећи се проучавањем формирања епске биографије јунака, Снежана Самарџија сагледава и однос историје и епске стилизације: „Епске песме преносе се усменим путем, а однос историјске чињенице и њене поетске транспозиције зависи од просторно-временског удаљавања варијаната и типа емотивне дистанце колектива. Уз све то, између историје и поезије успостављају се динамични, различити односи, а збир тих процеса акумулира се у традицији“¹⁶⁹. Од понуђених типова односа историјске грађе и епске песме у формирању епске биографије Бановић Секуле препознаје се онај у коме је дошло до извесних подударности „између историје и поетске фикције (И || П)“¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Слековец, *Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*, 6.

¹⁶⁷ Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, 341.

¹⁶⁸ „Јанка је деспот Ђурађ држао затворена у Смедереву до уочи Божића; тада га је пустио, пошто му се закleo на пријатељство и накнаду штете за пљачкање (100.000 дук.) и послао му у таоштво сина Владислава“, Д. Костић, „Два косовска циклуса“, 12.

¹⁶⁹ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 29.

¹⁷⁰ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 31.

Из описане историјске грађе могу се издвојити они елементи који доспели и у свет епске песме. Ради потпуније прегледности сачињен је упоредни табеларни преглед заснован на аналогiji између историје и епске фикције¹⁷¹.

Историјско (реално) ¹⁷²	Фиктивно (епска стилизација) ¹⁷³
*окупљање војске	
<p>-,Одмах по избору (1446) за губернатора Угарској, Јанко Хуњади спрема осветни поход за пораз на Варни, тражи помоћ по Европи против Турака, и по одлуци угарског сабора (у мају 1448) сабира војску што може већу¹⁷⁴.</p> <p>-,Поред Угара, у њој (у војсци) је било Пољака, Чеха, Немаца и одред влашког кнеза Дана¹⁷⁵.</p> <p>-Хуњади се 1448. спремао се „на нови поход и тражио помоћ на све стране. Одзив је, међутим, био слаб“¹⁷⁶.</p> <p>-,Оčито је, да је tada Hunjad skupљао vojsku, koju su mu dovodili pojedini velikaši i baruni¹⁷⁷</p>	<p>*,„Боже мили! Чуда великога! Кад с’ опрема од Сибиња Јанко./ Опрема се на бој на Косово./ Све поћера кљасто и слијепо./ И нејако од седам година./ Свог сестрића, Бановић-Секулу./ Њега млада од дванаест љета“ (Вук, II, 86)</p> <p>*„Војску купи од Сибиња Јанко./ По Сибињу и око Сибиња./ Да је води у поље Косово, А пред војском сестрића Секула.“ Босанска вила)</p>
*кретање угарске војске кроз Србију	
<p>На путу до бојног поља на Косову Јанко Хуњади са својом војском, упркос забрани деспота Ђурђа Бранковића, пролази кроз Србију.</p>	<p>Трагове кретања Хуњадијеве војске налазимо у сусрету са Кучевкињама и Браничевкињама (Вук, II, 85; Ерлангенски рукопис, 157)</p>
*распоред војске	
<p>-,Ivan Hunjadi stigao је на Kosovo polje 17. listopada 1448, te се је s mjesta utaborio по brežuljcima уз lijevu obалу ријеке Sitnice. Turska vojska već је била у logору на desnoj obali¹⁷⁸</p>	<p>„Фала богу, фала јединоме./ што се види у Косово рамно./ да ли цвеће на јесен цветало./ да л’ се белу ти бели лабуди./ ил’ се белу оне беле опце?/ Нит је цвеће на јесен цвећало./ нит су, каже, ти бели лабуди./ нит су, каже, те беле опце./ но је, каже, она турска војска./ турска војска султана Мурата./ све је, каже, Косово претисла...“</p> <p>*Као место састанка ривала увек се помињу Косово и река Ситница.</p>
*учешће сестрића	
<p>-,Iz Slavonije doveo му četa sestrić Ivan Sekelj, ban Далмације, Хрватске и Slavonije, а podjedно управителј ргорије vransке...¹⁷⁹</p>	<p>*,„Оправља се војвода Јанко./ Оправља се на Косово равно./ И он води Секулу нећака“ (Вук, II, 85):</p> <p>**„Опраља се Сибињанин Јанко./ Опраља се на бој</p>

¹⁷¹ У овом прегледу позиваћемо се и на слично поређење које је Драгутин Костић извео с намером да покаже који се „моменти из упесмљене легенде о боју на Косову 1448. могу потврдити подацима историским“ (Драгутин Костић, „Два косовска цикла“, 12).

¹⁷² Ова колона је сачињена на основу доступних историјских извора о којима је било речи у претходном делу рада.

¹⁷³ Ова колона је сачињена на основу песама у којима се говори о Секулиној смрти у Другом косовском боју.

¹⁷⁴ Драгутин Костић, „Два косовска цикла“ 11.

¹⁷⁵ Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, 336.

¹⁷⁶ Владимир Торовић, *Историја српског народа*, 263.

¹⁷⁷ Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 222.

¹⁷⁸ Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 223.

¹⁷⁹ Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 222.

	<p>на Косово,/ Собом води Бановић Секулу“ (Даница) *„Војску купи од Сибиња Јанко,/ По Сибињу и око Сибиња,/ Да је води у поље Косово, А пред војском сестрића Секула.“ (Босанска вила) *: „О мој дајко, од Сибиња Јанко/ А што си се болан препануо/ Од Мурата цара силеного/ И његових паша и кадија?/ Ти покупи силовиту војску/ По широкој твојој кнежевини/ Ја ћу бити војсци војевода;/ Два су цара наша погубили,/ А њихов је један погинуо,/ Ја ћу, дајко, теби ако Бог да/ Ухватити турског цар Мурата,/ Нека буду и њих двојица“ (Петрановић, II, 37)</p>
<p>*мегдан свима на видуку</p>	
<p>„Кришћански junak po imenu: ‘Vitez’, očitо hrvatskog poriekla, izašao међу obadvie vojske, da zove na mejdan. Izađe najbolji turski junak, jedan od vojvoda azijskih. Najprije koplja polomiše, dok se našem vitezu konj nesruši na zemlju, te obori time svoga jašioca. Premda se je brzo opet sabrao, smatrahu to Turci za znak pobjede. Uz divlju viku turske vojske kličući svomu tobožnjemu pobjedniku mejdan se svrši, svaki mejdandžija vrati se k svojoj vojsci“¹⁸⁰. - „Први дан (17) прође у неодлучним чаркама предњих одељења и мегдану Јована Витеза с турским мегданџијом, после чега се обе војске повлаче у логоре“</p>	<p>*Овај мотив, присутан у историјским изворима, у епској песми везује се за Бановић Секулу и турског цара који се сучељавају на мегдану, и то као метаморфозирани ривала, у присуству обе војске: * „Чудо гледе војске по Косову,/ Чудо гледе а чуду се чуде,/ Док долеће змаје шестокрили/ До чадора Сибињанин Јанка...“ (Петрановић, II, 37) * „Ће гледају обадвије војске;/ Том се чуде обадвије војске“... (Шаулић, 45)</p>
<p>*Нестрпљивост, непромишљеност + жеља за борбом и доказивањем</p>	
<p>Матеја Слековец говори о Секулиној претераној храбрости и непромишљености: „Zgodilo se je то dně 19. okt. Leta 1448. na slovitem Kosovu polju, kjer je turški sultan Murad II. potolkel Hunyadovo armado, kar je većinoma zakrivil predrzni pogum slavonskega bana Janeza Sekelja (...) Pa Sekelj je, ne zmenivši se za данo naročilo, бојаželjan planil nad janičarje, ki so se na videz podal v beg, potem pa ga od vseh strani obdali in posekali“¹⁸¹.</p>	<p>*Секула тражи дозволу од Јанка да га пусти да се бори с Турцима („Пусти мене, Вуче Јанко, ере ћу с Турцима бој бити!“). Јанко га одговара: „А ти, бане Секуле, и лагахњи и малахњи,/ Нијеси ми се с Турцима научио боја бити./ Делијо Секуле,/ Тер ми те ће у боју клети Турци изгубити“. Секула не мари за ујакова упозорења. (Богишић, 19) * „О, ујаче, војевода Јанко, води мене, не остави мене, да се учим с тобом војевати. Волим бити другом арамбаши него бити драгој водоноша“ (EP, 157) * Секула је решен да сам удари на шатор турског цара. Ујак га упозорава на погубност такве одлуке: „Немој, синко Секуле, на шаторе ударати, Ер је царе изабрао триста Турак јаничара, Који њега чувају под шатором свиленијем!“ (Богишић, 20) * „Ај, мој ујче, milo dobro моје! Nisam mogal srcu odoliti, Ni konjiću uzde sustegnuti“ (Мажуранић, 24)</p>

¹⁸⁰ Smičiklas, *Poviest hrvatska. Dio 1, Od najstarijih vremena do godine 1526*, 597.

¹⁸¹ Slekovec, *Sekelji. Rodoslovna in živopisna rasprava*, 5–6.

*Храброст и срчаност Ивана Секеља	
<p>-, „Malo zatim pade u boju gubernatorov sestrić Ivan Sekelj (Sekula), koji se je borio lavljom snagom“¹⁸².</p>	<p>Медгдан матаморфозираних противника; Секула држи сокола све док има снаге: * „А кад зачу бан Мадарин Јанко,/ Он дохвати челикли стријелу,/ Па он гађа змију под облаке,/ Змија писну не пушти сокола./ Други пут је змију ударио,/ Змија писну не пушти сокола./ Три пута је змију ударио,/ Змија писну и пушти сокола/ И Секуле цара у Косово.“ (Шаулић, 40) * „Види Јанка, кукала га мајка,/ Превари га вила из облака./ Запе Јанко стр'јелу за тетиву,/ Па стријеља змаја огњевога./ Три пут Јанко стријеља Секула./ Кад Секулу ране додијале,/ Он испусти из зуба сокола./ Змаје паде, а соко остаде!“ (Босанска вила) * „Змија паде, Секул проговара:/ „Шта учиње, мој мио ујаче,/ Држ' сокола испод крила мога,/ цар Мурата душманина твога!“/ А Јанко се био забавио/ На Секула сина рањенога: „Можеш ли ми пребољети сине./ Да ја тражим од мора ећиме?“/ А Секула њему проговара: „Да л' погледа у зелену траву,/ Седам шипка од челика љута,/ На њима ми игра срце живо./ Како ћу ти пребољети дајо!/ Но ти држи испод крила мога/ Цар Мурата душманина твога!“/ А Јанко се јадан забавио,/ А Секулу ослабило крило/ И утече соко тица сива,/ Па се горе изви под облаке.“ (Шаулић,45)</p>
*Сјајни оклоп	
<p>-, „Svojim sjajnim okloпом bijaše privukao na se pažnju najčuvanijih turskih junaka“¹⁸³.</p>	<p>Соларна симболика је веома изражена у епским песмама о Бановић Секули: * „У њега је б'јело лице к'о на гори жарко сунце“ (Богишић, 20) * „Ко би оно на коњу гаврану, Вас у срми и у чисту злату...“ (МХ I, 76) „Уранио Бановић Секуле, Уранио у Приморје равно, Раним јутром у свету неђељу На вранчина коња виловнога. Какав бјеше, Боже теби фала, Дужи јунак од копља бојнога, А љепши је од бијеле виле, На глави му калпак и челенке, Међу њима крило позлаћено И у њему алем камен драги. Кунем ти се, како тамо кажу, Од јунака ка' да грије сунце. На вранчину златна абаија С обе стране до зелене траве. На чело му алем камен драги И од њега ка' да грије сунце“. (Лубурић X, 272)</p>
*Одсецање десне руке	
<p>-, „Један од њих, stasом прави gorostas, naleti на nj, i</p>	<p>*“ И Секулу крвна рана нађе:</p>

¹⁸² Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 224.

¹⁸³ Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 224.

<p>jednim udarcem sablje odsječe mu desnu ruku, presekavši dva put oklop¹⁸⁴</p>	<p>Носи десну руку у лијевој... (Ерлангенски, 133) * „Вели њему Бановић Секула:/ „Не могу ти, ујко, пребољети:/ Што си гују једном ударио,/ Десну си ми руку саломо;/ Што си гују другом ударио,/ Десну си ми ногу саломо;/ Што си гују трећом ударио,/ То си мене у срц' ударио... (Вук, II, 86) * „Каде дође од Сибиње Јањко,/ он не пази чуда што да бидне,/ но он виде сабљу димискињу,/ кад извади сабљу димискињу,/ не удара суру орлетину,/ но удара ону љуту змију,/ кад удари ону љуту змију/ исече гу ону десну руку,/ десну руку Секулицу дјете...“ (Дена Дебељковић „Сибињанин Јанко и његов сестрић“) * У бугарштици „Кад се Секуло сестричић вјерио у краља будимскога и кад је на Косову погинуо“ Секулина вереница прижељкује да јој неко додари десну руку Секулину уз образложење: „Да ми се је жалосној за живота нагледати“ (Богишић, 20)</p>
<p>*Последице Секељевог погубљења</p>	
<p>-, Pad Sekeljev odluči sudbinom svojih četa. Sad zavlada panika krišćanskom vojskom. Pod večer stade najprije konjica bježati, a za njom skloniše se topnici i pješaci u logor, utvrđen barikadama od kola i prtljage¹⁸⁵.</p>	<p>Поглед народног певача сесужава на индивидуалну судбину Бановић Секуле и Сибињанин Јанка. Широка слика бојишта потпуно нестаје. Овај „минус поступак“ посредно сигнализира пораз на бојном пољу. Ту су и Секулина упозорења: „Не дај умље за безумље“ која указују на погубност Јанкових лоших одлука.</p>
<p>*Јанково бекство са бојног поља</p>	
<p>-, U to vrijeme nestalo je i samog Ivana Hunjadija; neki su mislili da je poginuo, a drugi opet, da je s jednim odjelom konjanika pošao, da zađe Turcima za leđa. Međutim nije bilo ni jedno ni drugo: slavni junak zatajio taj put sama sebe, te sramotno pobjegao s bojnog polja, ostavivši na cjedilu ostatke hrabre vojske svoje¹⁸⁶.</p>	<p>*Јанко добија лоше гласове са бојишта у рану зору; свом слуги наређује да баца „дробну спендзу“ не би ли на тај начин задржао Турке; истовремено се моли Богу да пусти росу равницу и маглу у планину „докле бисмо ми јунаци наше главе сахранили./ Неволни јунаци“; захваљујући свему томе Јанко и банови успевају да побегну: „На здравље ти дојездише низ Косово равно поље,/ угрин банови./ Јанко бјеше на двореве својјем одшетао“. (Богишић, 25) * „Иди дајо на Сибина граду,/ Сагуби ми са рамена главу,/ Оправи је јадној мојој мајци/ И мојијех до седам сестара,/ Нек гледају сунца и мјесеца./ А Секула никад више неће!/ Па поткујте маска напако,/ А товари голијемо благо,/ Па бјез' дајо куд је тебе драго,/ Да те жива не ухвате Турци,/ Но да узму опакога пута!“ (Шаулић, 45) * „У то доба силовити Турци На ђауре снажно ударише, Те изгубе сва Јанкова војска. Три војводе само остануле: Једно ти је Обилић-Милоше, А друго је Реља Бошљанине, А треће је Краљевићу Марко,</p>

¹⁸⁴ Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 224.

¹⁸⁵ Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 224.

¹⁸⁶ Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, 224.

	А пред њима од Сибиња Јанко. Утекоше двору бијеломе, Утекоше без ђавољег друга. (МХ I, 78)
*Непријатељство са деспотом	
Деспот Ђурађ Бранковић одбио је да се придружи Јанку Хуњадију у новом рату са Турском. Ђурађ „није био вољан да устаје против султана, чију је наклоност куповао, јер је знао да је она важнија од пријатељства са угарским двором...Иако није добио помоћ са стране, Хуњади није одустајао од борбе. Морао је прекинути односе са деспотом, а да зло буде веће, кренуо је против Турака управо преко Србије, што је навело Ђурђа да обавести Мурата II о угарском походу ¹⁸⁷ . Хуњадијева војска је пљачкала и уништавала све пред собом ¹⁸⁸ . „Поред општих, било је и личних разлога за Ђурђево неучешће. А. Бонфини прича да је њему, деспоту и владару Србије, човеку царског порекла, било испод достојанства да ратује под заставом једног Хуњадија(...). Деспот је(...) одбио да иде на Турке „без краља“(...) Те поруке су још више расрдиле и увредиле ратоборног угарског намесника. Поручио је Ђурђу да ће му, ако победи у предстојећем рату, лично одсећи главу, а Србију дати другоме, достојнијем човеку ¹⁸⁹ .	Деспот се у појединим варијантама појављује као злонамерни саветодавац. Вук Караџић преноси једно предање проткано стиховима из епске песме, у којем се деспотово непријатељство према Сибињанин Јанку тумачи Јанковим наметањем католичке вере, а одређење за турску страну спремношћу турског цара да дозволи и православну веру упоредо са исламом (Вук II, стр.370.) * „Зар не знадеш, од Сибиња Јанко,/ Да ми јесмо гн'језда соколова,/ А Турци су гн'језда гујињега?/ Удри гују, не удри сокола.” (Вук, II, 86) * „А војвода њему одговара:“ Које но су наше сјени старе?“/ Рече Ђуро проклета му душа:/ „Ми нијесмо змије повлакуше,/ Но ми јесмо соколони сиви!“ ¹⁹⁰ (Шаулић, 45)
*мотив Јанковог заробљавања¹⁹⁰	
-„Хуњади је заробљен, али је успео да побегне. Ђурађ Бранковић, у чијој је престоници, Смедереву, потражио уточиште, поново га је заробио ¹⁹¹ .“ -„Ноћу између 18. и 19. октобра Јанко с маленом пратњом побеже кроз Турке и кријући се прође кроз деспотовину до Дунава. Ту га ухвати Ђурђево стража и спроведе у Смедерево (...) Јанка је деспот Ђурађ држао затворена у Смедереву до уочи Божића; тада га је пустио, пошто му се заклео на пријатељство и накнаду штете за пљачкање (100.000 дук.) и послао му у таоштво сина Владислава. ¹⁹² “	*Најстарија забележена епска песма из 1497. године говори о тамновању Сибињанин Јанка у тамници смедеревског деспота. „Орао се вијаше над градом Смедеревом. Ниткор не ђаше с њиме говорити, Него Јанко војвода говораше из тамнице: „Молим ти се, орле, седи мало ниже (Сиди мало ниже) да с тобоме проговору. Богом те брата јимају, пођи до смедеревске господе Да с' моле славному деспоту да м' отпусти (Да м' отпусти) из тамнице смедеревске. И ако ми Бог поможе и славни деспот пусти из тамнице смедеревске, Ја те ћу напитати чрвене крвце турешке, Белога тела витешкога.“

¹⁸⁷ Владимир Торовић, *Историја српског народа*, 263.

¹⁸⁸ Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, 338.

¹⁸⁹ Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, 337–338.

¹⁹⁰ Најопширнији и најпотпунији опис Хуњадијевог заробљавања, као и међусобних односа Јанка и деспота Ђурађа дат је у књизи Момчила Спремића, *Деспот Ђурађ и његово доба*, стр. 342–347.

¹⁹¹ *Историја Мађара*, група аутора, Clіo, 2002, 156.

¹⁹² Драгутин Костић, „Два косовска цикла“, 12.

Поређењем епских песама и историјских збивања долази се до закључка да поједини елементи фиктивног света усмене епике имају своје упориште у реалним историјским збивањима. Претакање реалија у поетски свет јуначке песме подразумева преламање историјске димензије кроз епско виђење, где доминирају одређени закони епске технике. Стварни догађај се епски стилизује и прилагођава утврђеним, традиционалним обрасцима. Стога су неминовне и промене у том процесу преношења чињеница из историјске збиље у свет епске песме. Ако се проблематизује веродостојност наведених историјских извора у одређеним сегментима, доћи ћемо и до веома битног механизма повратног дејства, те се стиче утисак да епска песма повратно делује на начин на који се историја памти и артикулише.

Треба имати на уму и то да се у процесу претакања историјског у фиктивно одвија и особена интеракција историјских чињеница (млађи слој) и митолошких слика (старији слој). Наиме, историјски догађај налази одговарајућу искру похрањену у запретеним слојевима традиционалних и митолошких представа, а то се дешава управо када се поклопи историјска датост са већ формираном архаичном митолошко-обредном матрицом. Све то резултира сложеном симбиозом митолошког, обредног, историјског и поетског у биографији епског јунака¹⁹³. Сви поменути слојеви препознају се и у поетском животопису јужнословенског епског јунака Бановић Секуле.

¹⁹³ О овој проблематици погледати више у: Д. Костић, „Старост народног епског песништва нашег“, сепарат прештампан из Јужнословенског филолога, књ. XII, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1933, 3–74; Видо Латковић, „О јуначкој епизи на српскохрватском језику“ у: *Чланци из књижевности*, Народна књига, Цетиње, 1953, 16–32; Веселин Чајкановић, „О постанку и развоју српске народне епске поезије“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Матица српска, Нови Сад, 1959, 81–96; Александар Лома, *Пракосово. Словенски и индоевропски корени епике*, САНУ, Балканолошки институт, Посебна издања, 78, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Крагујевцу, Београд, 2002; Александар Лома, „Свјатогор и Марко Светогорац“, у зборнику: *Српско усмено стваралаштво*, ур. Н. Љубинковић и С. Самарџија, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2008, 67–96; Бошко Сувајџић, *Певач и традиција*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2010.

3. Тематика, сижеи, сижејни модели

На основу проученог корпуса песама сачињен је преглед свих тематских кругова песама у којима фигурира лик Бановића Секуле. У оквиру њих издвојени су сижејни модели песама. Песме о овом јунаку могу се груписати у више типова насловљених према доминирајућем тематско-мотивском комплексу. Поједини типови гранају се на подтипове који окупљају песме истог круга варијаната тј. гранају се на више сижејних модела¹⁹⁴. Такође, неки од издвојених типова немају подтипове. У њима се појављују две могућности. Или је у типу заступљена само једна песма¹⁹⁵, или све песме у датом типу припадају истом сижејном моделу. Сваки сижејни модел је представљен путем његових кључних композиционих мотива¹⁹⁶ „који се могу наћи на одговарајућим мотивским местима у појединачним, конкретним песмама“¹⁹⁷.

У типологији сижејних модела узима се у обзир делокруг који Секула у њима има. То је најчешће делокруг главног протагонисте, али неретко бива потиснут у други план или само поменут као један од сватова, и то уз анахроно повезивање са јунацима из различитих епоха. Сасвим ретко, и то на источном сакупљачком подручју, Секула задобија и делокруг противника.

При успостављању сижејних модела наметнуло се и питање жанровских граница тј. да ли се могу сместити у заједнички сижејни модел различита жанровска уобличења једне те исте поетске грађе¹⁹⁸. У ситуацијама када је уочено преклапање композиционих мотива на одговарајућим мотивским местима, у епској и лирској песми или у епској песми и

¹⁹⁴ Појам сижејног модела у овом раду схваћен је онако како га је дефинисала Лидија Делић, а то је „нека врста најмањег заједничког садржиоца свих песама једног круга варијаната, односно апстрактна чланковита структура сачињена од сегмената у оквиру којих су на специфичан начин ‘похрањени’ композициони мотиви“ (Лидија Делић, *Живот епске песме*, 52).

¹⁹⁵ Овде се намеће проблем да ли се може говорити о сижејном моделу уколико постоји само један запис тј. једна варијанта песме. То свакако указује на могућност да песма није прошла кроз цензуру колектива или да, можда, није аутентична усмена творевина или да једноставно нема већег броја забележених варијаната.

¹⁹⁶ „Композициони мотив је, дакле, елементарна јединица изградње композиционог (мотивског) низа, односно епског сижеа, али се он истовремено састоји од низа мотива нижег реда“ (Лидија Делић, *Живот епске песме*, 30).

¹⁹⁷ Лидија Делић, *Живот епске песме*, 52.

¹⁹⁸ О овоме видети више у Лидија Делић, *Живот епске песме* (69–82. стране), где су наведена релевантна научна истраживања о овој проблематици.

предању, жанровске границе нису биле препрека за уобличење у заједнички сижејни модел.

У обзир се узима и интеракција која се остварује између Секуле као епског јунака и сижејног модела у којем он задобија одговарајући делокруг. Данијела Петковић указује на постојање два основна типа сижејних модела: флуидних и кристализованих¹⁹⁹. „Флуидни модели отворени су за велики број епских имена или различите типове јунака, док се на супротном полу налазе кристализовани модели, очврсле структуре, који захтевају тачно одређене типове протагониста или чак прецизна епска имена. Сви остали сижејни модели распоређују се између ових крајњих тачака“²⁰⁰.

Просторна дисперзија тематских кругова песама и сижејних модела

Издвајају се два доминантна простора бележења: западни (српско-хрватски) и источни (македонско-бугарски) сакупљачки терен. Просторна прерасподела тематских кругова песама и сижејних модела у оквиру њих омогућава синхрони увид у дисперзивност тематско-мотивског и сижејног комплекса певања о Бановић Секули. Такође, отвара се могућност уочавања сличности и разлика у просторном ситуирању тема и сижејних модела.

3.1. Тематика, сижеи и сижејни модели на западном сакупљачком терену

3.1.1. Секула/Јанко и турски цар

У оквиру овог круга варијаната могу се издвојити два основна подтипа. Први обухвата десет песама (Вук VI, 31; Пјеванија 159; Вид Жуњић, Е. зб. 17/1; Јован Максимовић, *Златиборска вила* бр.9; БВ XXVIII, 1913 „Цар од Стамбола и Бановић Секула“; МХ I, 76; Јован Срећковић, Е. зб 1/263; Јован Мутић, Е. зб. 47/1; Шаулић, 39; Лубурић IX, 127), а други само две песме (Вук VI, 32; САНУ II, 68). Песме уобличене по овом обрасцу карактеришу се стабилном сижејном структуром. Између два подтипа

¹⁹⁹ Увид у овакву типологију сижејних модела у којима фигурира Бановић Секула отвара могућност и за Секулину категоризацију на линији од флуидног до кристализованог јунака.

²⁰⁰ Данијела Петковић, *Јунак и сиже у процесу епског моделовања* (докторска дисертација), ркп, 276.

уочавају се заједнички елементи у иницијалном делу песме. Турски цар шаље писмо Јанку Сибињанину са захтевом да му пошаље Секулу. У првом подмоделу у писму се као мотив за то наводи жеља да цар (његови дворани, султаније) виде јунака чувеног по изузетности и лепоти²⁰¹. Изузетност јунака у свету епске песме неретко буди љубомору натприродних демонских бића и сила (вила, урок...) и жељу да се таква изузетност покори, присвоји или уништи. У улози демонског бића тог реда у овим песмама нашао се турски цар. Уз позив следи обећање да Секули ништа неће бити нажао учињено („А ево ти тврду вјеру дајем:/ Преваре му ућинити нећу/Већ натраг га здраво повратити/ И добријем обдарити даром“), али и озбиљна претња уколико се тај захтев не испуни („Ако ми га нећеш оправити,/ Оћу скупит' моју царевину/ На Сибиња ударити твога/ И Сибиња тевтиш учинити/ Што је мушко под сабљу турити,/ А што је женско све ћу заробити,/ Те женити Стамболије Турке, Вас двојицу оба ухватити/ И повести те вас потурчити“). Иза наведених разлога крије се и стварни мотив који Јанко наслућује – потурчење Секуле („Па се бојим, моје чедо драго,/ Оће тебе потурчити Турци/ Или ће те погубити млада“). У другом моделу у писму нема скривених мотива и цар експлицитно наводи да жели да потурчи Секулу. Сижејне структуре ова два модела јасно се разликују после уводног дела песме. Реакција Јанка на писмо у првом моделу је проливање суза и забринутост, а у другом смех. Народни певач бира једну од ове две реакције и тако активира одређену сижејну линију коју песма даље прати доследно дајући једном (Секули – први подтип) или другом јунаку (Јанку – други подтип) сижејно активнију улогу. На основу тога могу се именовати подтипови овог сижејног модела као:

а) Секула и турски цар;

б) Јанко и турски цар.

3. 1. 1. 1. Секула и турски цар

Сижејну структуру овог подтипа чине следећи сегменти:

1. писмо турског цара – Јанкова реакција – Секулина реакција;

²⁰¹ У једној варијанти Јанко је својом хвалисавошћу изазвао царско интересовање: „Валио се Сибињанин Јанко:/ „Што имадем Секулу дијете,/ Да га бољег ни у цара нема“. То се чудо на далеко чуло/ То се чуло у Стамбола града,/ То дочуо царе у Стамболу, /Те он пише ситна вермана/ Па га шаље Сибињанин Јанку“ (Јован Срећковић, Е. зб.1, 263).

2. Секула одлази праћен ујаковим саветима;
3. путовање;
4. сусрет са Марком;
5. излазак на диван турском цару;
6. тријумфални повратак.

Јанкова реакција побуђује Секулино интересовање и он се без оклевања нуди ујаку да га одмени на мегдану и помогне му. После ујаковог образложења и изражавања бојазни да ће изгубити сестрића, Секула без имало страха одлучује да се повинује царској жељи/наредби („Мој ујаче, од Сибиња Јанко,/ Доиста се потурчити нећу!/ Може бити да ћу погинути,/ Али ће се на далеко чути/ Кад погибе Бановић Секула!“). Опрема се и одлази праћен ујаковим саветима, у неким варијантама и мајчиним и сестриним сузама (БВ XXVIII,1913, МХ I, 76). Овде се отвара могућност за активирање иницијатичке димензије сижеа. Ујак је саветима сестрићу духовни водич кроз туђу, непријатељску територију. Циљ похода је суочавање са непријатељем и очување властите вере упркос искушењима током путовања и претњама турског цара на дивану²⁰². У свим варијантама успоставља се просторна опозиција своје (Сибињ, ујак) – туђе (турска земља, султан)²⁰³. Ујак саветује сестрића да не гледа турске девојке, да са њима и не разговара²⁰⁴, да не даје оружје и коња, да се не упушта у игре са турским јунацима. Ови савети су својеврсни табуи које јунак мора уважити да би стигао до жељеног циља, али се могу сматрати и делом испита „јуначке уздржљивости“²⁰⁵ у склопу јуначке иницијације младог искушеника. Ујакови савети имају моћ само током путовања, дакле на територији која је између свог (Сибиња) и туђег (Стамбол). Као туђински окарактерисан је и сам пут, али Јанкова моћ предсказања делотворна је само до уласка у град. Ту га ујак препушта свом побратиму Марку Краљевићу („Оће Марко тебе сјетовати/ А како ћеш с Царем говорити“). Марко преузима даљу бригу о Секули. Маркова лиминална позиција,

²⁰² Прелазак у турску веру Секули би донео царски престо, богатство и моћ.

²⁰³ У појединим варијантама наглашена је и опозиција горе (своје, Сибињ) – доле (туђе, Стамбол), при чему се доњи свет може схватити као демонски, онострани. Сам Секула, тешећи ујака, каже: „Ја **ћу сићи** до Стамбола града“ (*Босанска вила*). Силазак у доњи свет носи са собом велике ризике и опасности, такође је и вид јунакове привидне смрти. Њихово превазилажење је део је Секулине иницијације.

²⁰⁴ Александар Лома сматра да је „избегавање општења са супротним полом“ један од испита „уздржљивости младог искушеника“, проналазећи при том у индоевропској књижевности паралеле за овај мотив (Александар Лома, „Женидба са препрекама и ратничка иницијација“, *Кодови словенских култура*, Београд, 3, 1998, 214).

²⁰⁵ Лома, „Женидба са препрекама и ратничка иницијација“, 214.

углавном на капијама града²⁰⁶, чини га погодним да врши улогу медијатора између представника „овог света“ (Секуле) и представника „оног света“ (турског цара). Његов изглед је застрашујући и редовно улива страх и самом Секули.

„Мрка брка, ока крвавога
Пали су му брци на рамена
Ко соколу крила на колена
Пред њим купа од дванаест ока
Пола пије пола коњу даје
Страшан јунак оком погледати...“
(Вид Жуњић, Е. зб. 17/1)

„Докле дође Стамбол на капију
А где нађе доброга јунака:
На капију ноге прекрстио,
Пригрнуо зелену доламу,
Неопране брке објесио,
Па из чабра рујно пије вино...“
(*Златиборска вила*, „Марко Краљевић у Цариграду“)

Марко је Јанков побратим, али и посинак турског цара. Не припада ни једном свету у потпуности, али је потпуно очигледна његова наклоност Секули. Он зна и турски и арапски језик, па може да упозори Секулу да се окрене и савлада целате којима се турски цар обраћа на турском или арапском језику. Када Секула угрози живот и самог турског цара, Марко реагује и усмерава Секулину активност на сукоб са осталим Турцима (војска ван царског дивана). И сам Марко придружује се Секули у јуначком подухвату, бојећи својим коментарима читаву ситуацију хумористичком нотом. Секула се после победе враћа у свој простор, а Марко поново на место чувара улаза у царев град. И самом цару је драже да га држи ближе себи, него да дозволи да се прикључи његовим непријатељима, те му све опрашта. Постоје и извесна одступања у неким варијантама од овог модела, најчешће управо у завршници песме²⁰⁷. Варијанта код Шаулића завршава се царевом молбом Марку:

²⁰⁶ Може се наћи и у механи (Вид Жуњић, БВ, МХ, Јован Мутић) или на високој кули (Шаулић, 39), које се налазе одмах по уласку у град и то на левој страни која је у нашој традицији окарактерисана као ђаволска, онострана, својствена свету мртвих.

²⁰⁷ У варијанти објављеној у збирци Матице хрватске та одступања не односе се само на завршницу песме. Она се одликује изразитом наративном развијеношћу. Захтеви турског цара су утростручени и он тражи да му Јанко пошаље три добра: сабљу, крилатог коња и сестрића. Сестрић је очигледно стављен у ред Јанкових јуначких атрибута. Већа пажња је посвећена Секулином опремању. Уведена је и наративно развијена епизода са Секулиним сестрама које моле за брата јединца. Марко га, за разлику од осталих варијаната,

„Богом сине, Краљевићу Марко,
Ти ухвати Бановић Секула,
Да он моју не погуби главу,
Ја га више ни турчити нећу.“

У Лубурићевој варијанти у потпуности изостаје сукоб Секуле и турског цара. Цар, задовољан истинитошћу оно што је чуо о Секули, испуњава задату реч, обдарује Секулу и враћа га у Сибињ. У овој песми већа пажња се посвећује јунаковом путовању и искушењима која су га на том путу чекала.

У свим песмама долази до изражаја Секулина супериорност. Све савладане препреке, уз добре саветодавце, указују на успешно извршен процес иницијације искушеника, те он са пуним право стаје у ред истинских јунака.

3.1.1.2. Јанко и турски цар

У Вуковим рукописима²⁰⁸ сачуване су и две песме које се сврставају у други подтип овог сижејног модела. На добијено писмо Јанко реагује смехом. Овог пута Јанко, рачунајући на турску сујету и похлепност, излаз налази својом лукавошћу и мудрошћу. Цару поручује:

„Чујеш ли ме, царе Отмановићу,
Ја не судим, царе, с бановима,
Но оправи до триста делија,
Шњима пошљи хоџу и кадију,
За њима Туре сунетлију,
Пред њима Бећир-бега твога,
Пошљи их Сибињу граду
Да потурче цела Сибиња!“

Султан тако и учини. Јанко је богато дочекао турске изасланике, али током ноћи све их је, сем Бећир бега, обесио или посекао и њихове главе ставио на бедеме града. Ироничним коментаром показао је своју надмоћност:

„Ну погледа’, царев Бећир-бего,
како ти се Сибињ потурчио!
Димно ли се бедем окитио
Све главама триста делија –

упорно саветује да бежи јер сматра да се не може супротставити бројчано надмоћнијим Турцима. И ово одвраћање делује као један вид искушења. Излазак на диван је такође утростручен, а акценат је стављен на Секулино уздржавање од контакта са Туркињама. Секула ће укради и једну од султанија, али преводити је у свој простор и хришћанску веру. Савладане препреке делују као оне при женидби јунака. Јанко му помаже, сачекујући га у тесном кланцу. У завршници песме Секулин успешно изведен подухват глорификује Јанко својим благословом.

²⁰⁸ Вук VI, 32 („Војвода Јанко и цар Отмановић“); СНПр II, 68

Сад виђи, царев Бећир-бего,
Може ли ти царство поднијети!“

Секула се не изражава вербално, али и сама његова појава и поглед довољни су да застраше Бећир бега:

„Ал’ шетају дванаест бановах
И пред њима Бановац Секула,
Шетају се пред врата од града.
Но Секула Туре мрко погледује –
Да смијаше од ујака свога,
И Бећира изгубит’ хоћаше.

Песма се завршава изразитом глорификацијом која долази из противничког табора, те је утолико ефектнија и значајнија:

„А да није у свијет јунака
До јунака Бановац Секуле,
Он би турској земљи додијао,
Он јунаштвом, а Јанко мудринама!“

У песмама овог подтипа иницијацијска потка углавном је потиснута и у првом плану је ривалитет две конфесије.

3.1.2. Секула и вила

Први записи песама овог сижејног модела са Секулом и/или Јанком као централним протагонистима потичу из средњег слоја певања о Секули. Будући да се исти сижејни модел, али са другим јунаком, среће и у *Ерлангенском зборнику*²⁰⁹, може се претпоставити да је улазак Секуле и Јанка у овај сижејни модел млађег постања²¹⁰. „И постојаност уводне формуле, чија је дистрибуција у усменој епици доста ограничена, и метрички образац (осмерац), за који се везују старији епски и културни слојеви, и тип сукоба (сукоб јунака с натприродним бићем – вилом), и извођење у колу, које упућује на везу датих песама с

²⁰⁹ У песми бр.181 говори се о сукобу Марка и виле око подизања шатора на забрањеној територији.

²¹⁰ Премда се песме овог сижејног модела са Јанком и/или Секулом као главним јунацима јављају тек у средњем слоју певања, то не умањује њихову архаичност. Владан Недић у својој студији „Српскохрватска осмерачка усмена епика“ указује на то да осмерачке епске песме „представљају архаичан епски слој“. Као главни аргумент за ово тврђење наводи контекст у коме су ове песме извођене – певане су у колу. „Како су се осмерачке епске песме углавном изводиле у колу, оне се нису мењале онако као као гусларске десетерачке импровизације. Приљубљене уз игру и уз обичај, чувале су несравњено боље стару грађу и стари облик“ (Владан Недић, „Српскохрватска осмерачка усмена лирика“, у *О усменом песништву*, СКЗ, Београд, 1976, 36).

одређеним обредно-обичајним контекстом – речито говоре о архаичности сижејног модела и симболичке приче која се налази у основи одговарајућег круга варијаната²¹¹. Записи потичу са различитих простора западне зоне певања о Секули: из Црне Горе (Вук I, 266; Сарајлија, 2; Лубурић IX, 196;), Босне (Петрановић I, 14; Петрановић II); Славоније (Рајковић); Хрватске (М. Мажуранић, С. Мажуранић) и Србије (из Драгачева, Станић), што свакако указује на њихову широку распрострањеност²¹². Уопштена композициона схема овог сижеа састоји се од следећих елемента:

1. уводна ситуација/формула²¹³;
2. маркирање простора;
3. први вербални дуел;
4. хватање виле;
5. други вербални дуел;
6. епилог.

Да ли ће сви композициони сегменти у песми бити присутни и на који начин ће сваки од њих бити реализован зависи од актера догађаја и жанровског одређења песме. Будући да је овај сижејни модел уобличен и у осмерцу и у десетерцу, песме се могу поделити у две групе и засебно анализирати. Табеларним приказом осмерачке варијанте сижеа²¹⁴ најпотпуније се могу проучити и упоредити реализације сваког композиционог сегмента.

²¹¹ Лидија Делић, *Вукове збирке епских песама у контексту ранијих бележења (теме, јунаци, сижејни модели)*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2009, ркп, 235.

²¹² И не само то, простор на коме су варијанте забележене сведочи и о њиховој старини. „Најзад, старина осмерачке епике огледа се и у чињеници да највећи број њених примера није записан у средишним областима српскохрватског језичког подручја, већ у крајевима даљим од средишта (...) А познато је да су се архаичнији слојеви наше епике, под притиском новијих, повлачили ка поменутих крајевима, где су се добро чували и споро мењали“ (Владан Неђић, „Српскохрватска осмерачка усмена лирика“, 37).

²¹³ Када је реч о првом композиционом сегменту, у осмерачким песмама пре би се могло говорити о уводној формули, док је термин уводна ситуација примеренији десетерачким варијантама.

²¹⁴ Владан Неђић о песмама овог сижејног модела говори као о осмерачким епским песмама, али њихови записивачи смештали су их углавном у контекст лирских песама. Једино Вук Караџић и Матија Мажуранић наглашавају и играчки карактер ових песама, будући да наглашавају уз запис да су извођене у колу.

	Вук I	Сарајлија	Матија Мажуранић	Петрановић	Рајковић	Стјепан Мажуранић
Место бележења и време бележења или објављивања	Рисан (Црна Гора) 1823.	Црна Гора 1827-1831	Народне пјесме из уст Матијевих пописане 31/1 1836. ²¹⁵ (Нови Винодолски) ²¹⁶	Босна и Херцеговина 1867.	Славонија 1869.	Нови Винодолски (Хрватска) 1914.
Уводна формула	<i>Шатор пење Угрин Јанко</i>	<i>Лов ловио Бан-Секуле</i>	<i>Šator penje ban Sekula</i>	<i>Лов ловио бан Секула</i>	<i>Заигра се бан Секула</i>	<i>Шатор пење бан Секула</i>
Маркирање простора	<i>Украј Саве воде ладне/На вилино игралиште./ На јуначко разбојиште/ И на вучје вијалиште</i>	Планина, горица; јуначко разбојиште, вучије вијалиште, вилиње игралиште	<i>Na planini na Papič²¹⁷i, / Na vilinom igrališću, / Sokol ovom padališću, Na višijemu vijališću</i>	<i>Намјера га намјерила/На вучије разбојиште/На вилино игралиште</i>	Вила бежи небу под облаке.	<i>На планини на папучи/ На вилином игралишту/На а хајдучком састајалишту/ И на вучјем вијалишту</i>
Први вербални дуел	Води се између Јанка и виле; вила штити своју територију; ујакова вербална сигурност и уздање у сестриће	–	Води се између Секуле и виле; вила штити своју територију; „Za to bane niš ne hajе“	–	–	Води се између Секуле и виле; вила штити своју територију; Секулино уздање у ујака
Хватање виле	(сведено, сажето, без посредника) „У то доба бан Секуле./Б’јел у вилу уфатио./Пак је води ујаку своме“	(сведено, сажето, без посредника) Ту уфати Секул вилу	поноћ; хватање виле је развијено описано; помоћ коња, хртова, соколова и других јунака; вилу доводе Секули/ Секула је сам хвата ²¹⁸	(сведено, сажето, без посредника) Те уфати Секул вилу	„И намаче бан Секула ./ и намаче мудру видру/те увати б’јелу вилу“.	поноћ; хватање виле је развијено описано; помоћ соколова, хртова и других јунака; вилу доводе Секули

²¹⁵ „Зборник Матије Мајжуранића“, 223–264.

²¹⁶ Од четири песме у овом зборнику у којима је Секула главни протагониста, три припадају сижејном моделу Секула и виле. Две песме су наведене у целини (1,74), а из треће (бр.20) дата је само уводна формула са напоменом о идентичности са првом песмом. Све три песме су веома блиске, те се овде могу представити заједно.

²¹⁷ „Везујући за Секулу стари мотив о јунаковом сукобу с вилом, песме су и овде можда сачувале једну историјску појединост, а то је помен планине Папуче (Папука), где је млади славонски бан одиста могао ловити“ (Владан Недић, „Српскохрватска осмерачка усмена епика“, у *О усменом песништву*, СКЗ, Београд, 1976, 22).

²¹⁸ Варијанте (1/20 и 74) разликују се у овом сегменту. У једној варијанти (бр.1/20) најпре се оглашавају коњи рзањем, а јунаци јауком. После чега следи Секулина реакција. Он пушта коње у равно поље, хртове у лугове, а соколове под облаке. Јунаци хватају вилу и доводе је Секули. У другој варијанти Секула поставља стражу, пуштајући коње у равно поље, хртове у лугове, а јунаке под облаке. Изненађује место под облацима на којем су смештени јунаци будући да је то простор резервисан за соколове. Додуше, ту се могу наћи и змајевити јунаци, па би то посредно могло указивати на змајевитост Секулине пратње. Нарочито зато што се и соко може јавити у улози предводника градоносних облака. Оглашавања коња и јунака указују на то да је

Други вербални дуел	Вила нуди Секули троје биље које ће му омогућити успех у породичном и друштвеном животу да је не води ујаку; Секула све самоуверено одбија, уздајући се у себе.	Вила нуди Секули троје биље које ће му омогућити успех у породичном и друштвеном животу да је не води ујаку; Секула све самоуверено одбија, уздајући се у себе.	Вила нуди Секули троје биље које ће му омогућити успех у породичном и друштвеном животу да је пусти; Секула све самоуверено одбија уздајући се у ујака.	Вила нуди Секули троје биље које ће му омогућити успех у породичном и друштвеном животу да је не води ујаку; Секула све самоуверено одбија, уздајући се у себе.	Вила нуди Секули троје биље које ће му омогућити успех у породичном и друштвеном животу да је не сече сабљом; Секула све самоуверено одбија, уздајући се у Бога, брата и себе.	Вила нуди Секули троје биље које ће му омогућити успех у породичном и друштвеном животу да је пусти; Секула све самоуверено одбија уздајући се у ујака.
Епилог	–	Секула дарује вилу ујаку који му даје одговарајуће уздарје: „крило златно и перјатно“.		–	–	–

Инваријантни елементи овог сижејног модела су уводна формула, маркирање простора, хватање виле и други вербални дуел. Уочава се чврста повезаност уводне формуле и појаве/изостајања првог вербалног дуела у којем вила изриче своју претњу. У песмама са уводном формулом „Шатор пење...“ први вербални сукоб је обавезан, док у песмама чија је иницијална формула другачија²¹⁹, тај сукоб изостаје. Подизање шатора у планини (гори) или крај воде отворени је атак на простор чији је владар демонско биће – вила. Секула залази у табуисани, хтонски простор који је вишеструко детерминисан као вилино игралиште, вучије вијалиште, јуначко разбојиште или хајдучко састајалиште, и зато опасан по обичног човека. Појава виле, вука и хајдука у таквом окружењу није изненађујућа. Вила се јавља као владарка, али и као чувар „јаке границе“ између „овог“ и „оног света“, при чему се сама планина изједначава са „хтонским простором првог реда, еквивалентним свету мртвих“²²⁰. У појединим варијантама наглашено је присуство воде

вила остварила своју претњу. Остаје нејасна улога постављања страже пошто Секула самостално савладава вилу.

²¹⁹ У две песме иницијална формула је „Лов ловио бан Секула“ (Сарајлија, Петрановић), а само у једној је „Заигра се бан Секула...“ (Рајковић)

²²⁰ Мирјана Детелић, *Митски простор и епика*, САНУ, Посебна издања, књ. DCXVI. Одељење језика и књижевности, Београд, књ. 46. 1992. 65.

која се може схватити „као граница између два света коју чувају демони“²²¹. Вилина супституција је хајдучки харамбаша који преузима „на себе и њене познате функције“²²². Вук је једна од хтоничних животиња, представник је оностраних сила, изасланик света мртвих, чврсто повезан са демонским бићима. „Време разуларености вукова, кад завијају у чопорима, подудара се с периодом разуларености нечисте силе“²²³. Улазак јунака у овакав простор троструког укрштања демонских сила не може проћи некажњено. Вила најпре упозорава туђинца на својој територији на учињени прекршај и могуће последице, што он, уздајући се у сестрића или ујака (зависно од тога ко подиже шатор – Јанко или Секула), занемарује. Веза сестрић – ујак у варијантама овог сижејног типа указује на његову утемељеност на авункулату који га богати новим значењима непознатим у старијем слоју певања²²⁴. Физички окршај са демонским бићем је крајње сведен и одвија се на два начина: а) Секула самостално хвата вилу (Вук I, Сарајлија, Петрановић I); б) Уместо Секуле тај посао обављају мудра видра, соколови²²⁵, хртови²²⁶ и други јунаци (М. Мажуранић, Рајковић, С. Мажуранић). Лако савладавање опасног хтоничног бића посредно указује и на изузетност самог Секуле, а и његових јуначких атрибута²²⁷. У другом вербалном дуелу вила више није надмоћно демонско биће, већ је постављена у позицију беспомоћног молиоца. Она моли Секулу: а) да је пусти (М. Мажуранић, С. Мажуранић); б) да је не води ујаку (Вук I, Сарајлија, Петрановић); в) да је не сече (Рајковић), обећавајући му магично биље које ће му обезбедити изузетан успех у

²²¹ Детелић, *Митски простор и епика*, 88.

²²² Детелић, *Митски простор и епика*, 72.

²²³ *Словенска митологија, Енциклопедијски речник*, ред. Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић, Београд: Zepher Book World, 2001, 104.

²²⁴ У варијанти из *Ерлангенског рукописа* (бр.181) нема другог вербалног дуела између Марка и виле. Уместо тога, Марко вилу сурово кажњава вађењем очију. Том казном је у потуности смешта у свет ком припада, будући да је слепоћа хтонично обележје које указује на припадност виле оном свету (*Словенска митологија*, 394). Вид јој је очигледно омогућавао комуникацију и са овим светом. На овај начин је веза овог и оног света пресечена. Управо други вербални дуел у песмама са Секулом као главним протагонистом указује на иницијацијску подлогу. Јунак савладавањем демонског бића стиче изузетне јуначке атрибуте и стиче право да се назове јунаком у дружини. Водич на том путу му је најчешће ујак, те се кроз овај обред иницијације реализује, добро познат у традицији, однос ујака и сестрића (авункулат).

²²⁵ „Соко нема неко нарочито место у народним предањима. Најизразитије се, ипак, код ове птице испољава *мушка симболика*, представљена у фолклору, нарочито у песмама“ (Гура, *Симболика животињау словенској народној традицији у словенској народној традицији*, Бримо, ЛогосАлександрија, Београд, 2005, 511). Међутим, треба имати на уму да се може јавити и у улози предводника градоносних облака, као и орао. (Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 512).

²²⁶ У народној традицији пса карактерише и способност да види нечисту силу (*Словенска митологија*, 418). Хрт је врста пса која се одликује одличним видом и изузетном брзином, те су стога изузетно повољни за лов.

²²⁷ Соколови, хртови, видра, коњи, други јунаци као део Секулине пратње.

друштвеном и породичном животу (сабљу, коња, срећу и јунаштво у дружини, мушко потомство). У свим варијантама он то одбија уздајући се у: а) ујака (М. Мажуранић, С. Мажуранић); б) себе (Вук I, Сарајлија, Петрановић); в) Бога, брата и себе (Рајковић). Ово одбијање понуђених магичних дарова јасно указују на то да је Секула већ прошао обред иницијације и да је стекао потребно самопоуздање и јуначку зрелост. У варијантама код браће Мажуранића јасна је улога ујака у већ раније обављеном обреду иницијације. Секула своју оствареност у породичном и друштвеном животу сагледава искључиво кроз везу са ујаком. Он му је био водич кроз иницијацију, захваљујући њему постао је то што јесте – стасали јунак примљен у свет одраслих, те се тако може објаснити и извесна нелогичност изражена у стиховима: „I dok је meni њсја Јанка,/ Моја лјуба sine рађа“. Да није било ујака, не би било ни Секуле, а самим тим ни мушког потомства.

Две варијанте из овог сужејног модела почињу уводном формулом „Лов ловио...“ (Сарајлија, Петрановић) која нас везује за интернационални суже о Мелеузини „код нас познат као суже о женидби човека вилом одн. о ‘вили љубовци’“²²⁸. Секула не подиже шатор на табуисаном простору, већ се налази у лову где га случајност²²⁹ наводи на сусрет са вилом. Мирјана Детелић ову уводну формулу повезује са формирањем клишеа чији је, у крајњем исходу, обавезни елемент сусрет са Судбином чије је дејство одложено²³⁰. Овај механизам одложеног дејства судбине много је израженији у сужејним моделима који тематизују Секулину смрт. Пошто изостаје атак на вилину територију у виду подизања шатора, изостаје и први вербални дуел са вилом. Уместо очекиваног улова, улов је вила која га моли да је не даје ујаку. Оваква молба јавља се још и у варијанти коју је забележио Вук Карацић. Веза уводне формуле и вилине молбе је очигледна. Песме са уводном формулом „Лов ловио...“ активирају суже о женидби јунака вилом. Може се претпоставити да ће се даривање виле ујаку завршити склапањем брака и укључивањем виле у људску заједницу, с тим да се вилом не жени јунак који ју је уловио, већ његов ујак.

²²⁸ Мирјана Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, САНУ Балканолошки институт, Посебна издања књ. 64, Београд, 1996, 64.

²²⁹ „Поетика догађаја у епици увек подразумева два плана: земаљски, хоризонтални, на коме човек „у незнани“ прима ствари онако како му се дешавају, и вертикални, ситуативно ретко дефинисан али зато ипак делотворан, план божанске промисли или неименоване више силе на коме се свака акција покреће да би изазвала реакцију, и где свака ствар има свој разлог. Тај горњи план је човеку скривен и због тога хаотичним људским светом владају „срећа“ и „намера“ (што су епски термини за случај)“ (Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, 65, 66).

²³⁰ Мирјана Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, 67.

Једино варијанта код Вука нема ову уводну формулу, а вила тражи да је јунак не преда ујаку. То не изненађује, будући да се први вербални дуел одвија између ујака и виле, а не између Секуле и виле. Једино варијанта код Сарајлије има и епилог у виду уздарја које ујак даје сестрићу: „крило златно и перјатно“. Дакле, судбина виле после другог вербалног дуела разрешава се вероватно на два начина: даривањем ујаку или убијањем²³¹.

Интересантна је варијанта (бр.169) коју је забележио у Славонији Ђорђе Рајковић²³². Њена уводна формула је другачија и гласи: „Заигра се бан Секула“. Игра и плес су карактеристични за виле. „Посебно својство виле јесте музикалност: оне стално певају, играју у колу“²³³. Највећа опасност прети човеку ако нагази на њихово коло²³⁴. Свако надигравање са вилом носи потенцијалну опасност по онога ко се на тај корак усуди. „На своје играње виле су врло поносите и не верују да се ко може са њима мерити“²³⁵. Спремне су да позову јунака да се са њима надиграва или да им свира не би ли га тако умориле, покорице и казниле²³⁶. Из овог контекста јасно је да су се Секула и вила Мандалина²³⁷ надигравали. Секула је однео победу, а вила је покушала да се спасе бекством у облаке. Секула је савладава уз помоћ мудре видре. Моћ видре²³⁸, бића везаног

²³¹ Ниједан од ова два исхода не може се са сигурношћу утврдити, али се на основу везе са уводном формулом може претпоставити. У песми *Ерлангенског рукописа* (бр.181) која се може сматрати варијантом песме из овог сужејног модела Марко сурово кажњава вилу вађењем очију. Уводна формула ове песме је „Шатор пење...“ као и у варијантама у којима главног актера Секулу вила моли да је пусти. Ако он одбија да то учини, можемо претпоставити да ће одмазда бити једнако сурова као и Маркова. Међутим, песме са уводном формулом „Лов ловио...“ активирају често суже о вили љубовци. Управо у песмама са овом уводном формулом у којима се Секула сукобљава са вилом, вила га моли, не да је пусти, већ да је не даје ујаку. У епским песмама које се могу сврстати у овај сужејни модел долази и до склапања брака виле и људског бића.

²³² Овој песми врло је слична песма „Ковјенић и вила“ (бр.170) из исте збирке.

²³³ *Словенска митологија*, 81.

²³⁴ „Виле никоме неће зла учинити док их ко не увриједи (нагазивши на њихово коло или на вечеру или другачије како), а кад их ко увриједи, онда га различно наказе: устријеле га у ногу или руку, у обје ноге или обје руке, или у срце, те одмах умре“ (Вук Караџић, *Српску рјечник*, 1818, 70).

²³⁵ Тихомир Р. Ђорђевић, *Вештица и вила у нашем народном веровању и предању*, Народна библиотека Србије, Дечије новине, 1989, 114.

²³⁶ По предању које је забележио Иван Кукуљевић Санкцински а пренео Тихомир Ђорђевић виле су позвале Марка да игра са њима не би ли га тако савладале. „Али Марко бијаше чврст на ногух, он поче с вилама играти, па играше дотле док их све не надигра и док нису све до једне од умора попадале на земљу Надвладане тако виле покорице су му се и склопиле с њим побратимство. Од оне добе, каже народ, биле су му ове виле на службу и помагале су га у свакој срећи и несрећи“ (Тихомир Р. Ђорђевић, *Вештица и вила у нашем народном веровању и предању*, 114).

²³⁷ Једино је у овој варијанти вила именована конкретним именом.

²³⁸ Само у варијанти код Рајковића појављује се видра као средство којим се савладава вила. Видри је својствена женска симболика. У словенској традицији њеном лику „одговарају женски водени духови као што су водена вила или чешка водена девица“ (Гура, *Симболика животиња*, 153). Отуда не изненађује способност видре, бића са демонским својствима, да савлада вилу, чије је станиште и вода. У епитету мудра

за воду, овде се по аналогiji протеже и на небески простор јер и сама вила може да се спушта у водене дубине и досеже небеске висине. Једино у овој варијанти вила страхује да ће је јунак посећи сабљом. Надиграна и савладана вила нуди чаробно биље, а Секула га одбија, уздајући се овог пута у Бога („Док је мени Бога мога,/Родиће ми љуба сина“), брата („Док је мени брата мога,/Бићу јунак у дружини“) и себе („Док је мени десне руке./Моћи ће ми сабља сјећи“). У овој варијанти потпуно је потиснут обредно-обичајни контекст авункулата. У први план је постављена победа људског над демонским бићем које се кажњава смрћу сабљом, мада не експлицитно као у варијанти забележеној у *Ерлангенском рукопису* где је главни протагониста Марко Краљевић²³⁹. Рајковићева варијанта се највише приближава варијанти из *Ерлангенског рукописа* управо тиме што се имлицира казна за вилу („Немој мене сабљом сјећи“), а не њено укључење у људску заједницу кроз склапање брака.

Песмама овог сижејног модела врло је блиска песма „Јунак вилу устријели“ (забележена у горњем приморју) из прве књиге Вукових „Српских народних пјесама“ (бр. 225). Неименовани јунак у првом лицу прича о свом сусрету са вилом. Игром случаја јунак угледа вилу на јасену („Прођох гору, прођох другу, /Зађеде ми јасен клубук,/Стегнух коња, да ја видим,/Али вила на јасену), после чега се спрема да је устрели, али га виле заклице да је не стрелја, нудећи му три добра (јуначку срећу, новац и љубу лепшу и од виле). И овде јунак већ поседује све што му вила нуди, те се одлучује да је устрели. Вила је била потпуно неспремна да се сукоби са младићем²⁴⁰, а пропуштена прилика за младића да савлада демонско биће, могла би бити погубна. Опасност од поновног деловања виле мотивише и Секулине поступке према њој.

изражена је њена главна психичка карактеристика заснована „на језичком сазвучју и рими (...*выдра* – *мудра*...)“ (Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 192).

²³⁹ „За разлику од осталих варијаната, у којима се вила на специфичан начин интегрише у људску заједницу (Секула хвата вилу и дарује је ујаку, војводи Јанку), у песми из *Ерлангенског рукописа* Марко ослепљује вилу, чиме на симболичан начин поништава њене моћи и успоставља неопходан јаз, 'прекид' између два света, оностраног и оностраног, људског и демонског/хтонског. Отуда и његова победа над вилом задобија карактер културног чина“ (Лидија Делић, *Вукове збирке епских песама у контексту ранијих бележења (теме, јунаци, сижејни модели)*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2009, ркп, 237.

²⁴⁰ Јасен је изузетно поштовано дрво у словенској култури. Према веровању Јужних Словена виле седе на гранама јасена „јер тамо не страхују ни од каквих опасности“, *Словенска митологија*, 240.

У десетерачким песмама овог варијантног круга у исходишту песме Сибињанин Јанко се жени савладаним митолошким бићем уз посредничку улогу свог сестрића Бановић Секуле. Композиција ових песама мање је компактна. Уочавају се следеће целине:

1. уводна ситуација;
2. маркирање простора;
3. вилина претња;
4. Секула и Јанко;
5. Секула савладава вилу;
6. женидба вилом.

Кроз одговарајући табеларни приказ²⁴¹ најлакше се могу пратити сличности и разлике у варијантама овог типа, а онда и упоредити са осмерачким песмама.

	Милан Ђ. Станић „Српске народне песме“ „Сибињанин Јанко и Баждаркиња вила“	Даница – лист за забаву и књижевност „Женидба Сибињанин Јанка с вилом“	Лубурић IX, 196 „Женидба Јанка Сибињанина с вилом“
Место и време бележења/објављивања	Драгачево (Србија) 1870.	Босна, 1866.	Никшић (Црна Гора), 1833.
Уводна ситуација	„Поранио од Сибиња Јанко./Поранио у лов у планину“	Дијалогски оквир- разговор вила. Збивања се дају као ретроспективно приповедање једне од вила која се чуди чуду невиђеном. Јанко купи војску и Секулу узима од мајке и сестара, упркос њиховом противљењу.	Дванаест војвода пију вино. Јанко их упозорава да је време да пређу преко Мораче и Таре јер ће воде надоћи те их не могу прећи.
Маркирање простора и времена	Јанко разапиње шатор на горњој Јабуци. (планина)	Јанко са војском разапиње шаторе на Косову пољу крај реке Ситнице. У току ноћи док сви спавају будном Јанку се обраћа вила.	Пошто се оствари Јанково упозорење, јунаци распињу шатор покрај воде и ту проводе три дана. Четвртог дана на води се појављује вила у јаворовој лађи.
Вилина претња/услов	„Хајд' одатле од Сибиња Јанко!/То је Јанко моја очевина./Очевина па и ђедовина./Ако ми се уклонити нећеш./Оба ћу	„Ај ђидијо, од Сибиња Јанко!/ Зар си свео у Косово војску./ код Ситнице попео чадоре?/Кунем ти се,	Овог пута Јанко покреће разговор са вилом, тражећи од ње да му да лађу за превоз у замену за 12 дуката. Вила ову

²⁴¹ Осим варијаната наведених у табели, овом сижејном моделу припада још једна песма коју је забележио Б. Петрановић – *Сибињанин Јанко с вилом* (Петрановић II, 31). У њој је једини протагониста Јанко чиме се у потпуности искључује обредно-обичајни контекст авукулата. Он самостално савладава вилу која му не нуди магично биље, већ склапање побратимства чиме је у потпуности искључена могућност остваривања брачне везе. Дакле, мотиви авукулата и женидбе савладаним демонским бићем нису ни назначени. Вила враћа у живот јунаке које је устрелила што се може сматрати својеврсним обредом иницијације. Иницијацијска потка се укључује у мотивацијско образложење Јанковог доласка у табуисани простор.

	ти ока истерати, /Мојом стрелом из златне тетиве/Преби ћу ти ребра попрјеко./Растргнути на четири стране./Обесити о четири гране.“	тврду вјеру дајем./Ако другу ноћу ти заноћиш/ Код Ситнице у пољу Косову./Војски ћу ти очи повадити./ Добре ћу ти коње сакатити./ И на твоју сву слијепу војску/И сакате коње од мејдана/Љуте ћу ти напуштити Турке./Ту ћеш, Јанко, главу изгубити.“	понуду одбија, постављајући свој услов: „Но дај мени војводу једнога./ Да ја бирам кога ми је драго“. Јанко на овај услов пристаје и вила узима војводу Матију, премда су сви очекивали да ће узети Секулу.
Укључивање Секуле у сукоб са вилом	Преплашени Јанко бежи и при томе среће сестрића Секулу коме искрено признаје свој страх од вилине претње.	Јанко уплашен плаче, а Секула се забринуто нуди да га одмени на мегдану и кошији. Када сазна за вилине претње, Секула се самоуверено смеје, тражећи од Јанка одговарајуће јуначке атрибуте који ће му помоћи да по дану савлада вилу.	Секули је после три године досадило кукање Матијине мајка за сином, те одлучује да га доведе у Сибињ по цену свог живота. Одлази поново на реку Тару, опремљен одговарајућим јуначким атрибутима.
Секула савладава вилу	За Секулу је баш то особити изазов, те и он одлази у исти простор. Ситуација се понавља, али после вилине претње Секула не бежи. Он се супротставља вили уз помоћ јуначких атрибута: хрта и огара, соколова и утве златокриле. Хватање виле је наративно развијено.	Хватање виле је наративно развијено и одвија се уз помоћ соколова, хрта и огара. Секула не чека наредну ноћ, већ сам одлази у планину где је вилино станиште. Успева да је примора да му да крила и окриље. Тако савладану вилу даје ујаку.	Пошто вила одбије да врати Матију, Секула уз помоћ хрта и сивога сокола хвата вилу која га одводи до Матије.
Женидба вилом	После успешног хватања виле Секула је одводи ујаку, дајући му могућност да јој суди по својој жељи. Јанко одлучује да је узме за љубу.	Јанко се жени вилом и добија две кћери и четири сина.	Секула вилу одводи код ујака који се њоме жени. Када је вила родила четвртог сина на превару долази до својих крила и окриља, те напушта породицу и враћа се у своје природно станиште- планину.

У Станићевој песми у уводној ситуацији спајају се две формуле – лов у планини и распињање шатора, док се у уводном делу песме објављене у Даници препознаје контаминација два сужејна модела – *Секула и вила* и *Смрт Бановић Секуле*. Купљење војске и узимање Секуле од мајке и сестара припада сужејном моделу *Смрт Бановић Секуле*, а даљи ток песме сужејном моделу *Секула и вила*. У табуисаном, хтонском

простору планине, поља и реке који својим недозвољеним присуством нарушава Јанко, самостално или са својом војском, вила изриче претњу. Она је у једној варијанти усмерена директно на Јанка (Станић), а у другој на Јанкову војску и коње (Даница). У обе варијанте Јанко је преплашен, што није случај у осмерачкој варијанти забележеној код Вука. Секула је после ујакове исповести самоуверен. Он ујаку упућује и својеврсни прекор:

„Мој даица, од Сибиња Јанко!
На јунаштву боље је умр'јети,
Него женски у кули сједити“. (Даница)

Ујак и сестрић заузимају супротне стране у опозицији кукавичлук – храброст. У овим варијантама нема вербалног дуела у коме вила нуди магично биље у замену за своју слободу. Акцент се помера на мотив, у осмерачким варијантама само наговештен, женидбе јунака вилом. Још једна песма објављена у Даници (бр.1, 1869, стр.377) карактерише се контаминацијом два поменута сужејна модела, с тим што је овде превагу однео сужејни модел *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*. У овој песми стихови „Шатор пење Сибињанин Јанко“ јављају се у медијалној позицији у песми. У иницијалном сегменту песме развија се мотив Секулиног одласка у бој упркос молбама Јанкове сестре и захтевима биљарица на Дунаву. Сама епизода о сукобу са вилом делује као дигресија у односу на основни ток песме. Јанко у Голеш планини разпиње шатор због чега се сукобљава са Голешкињом вилом. И у овој варијанти Секула не чека вилин долазак, већ је сам тражи уз помоћ хртова и сокола. Савладана вила, за разлику од антагонисткиња у осталим песмама, тражи помоћ од Јанка, а не од Секуле („Не дај мене, Сибињанин Јанко!/ Не дај мене Секули у руке,/ Нећу вама ништа учинити“) , али „Јанко ћути, ништа не беседи“. Она при томе не нуди, као у осталим варијантама, чаробно биље. Главну одлуку доноси сам Секула. Његово понашање према вили је крајње окрутно, али у складу са очекиваним понашањем према демонском бићу:

„Али дође Бановић Секула,
Узе вилу за бијелу руку,
Одведе је за шаторе беле,
Одсече јој и ноге и крила,
Повади јој и очи и зубе...“

У овој песми Секулин поступак најближи је Марковом опхођењу са вилом (*Ерлангенски*, 181) што сведочи о томе да је сужејни модел обликовао макар делимично Секулин лик, те

је он задобио црте непобедивог и супериорног борца против демонских бића. Међутим, већ наредни сегмент песме који је наставак основног сижејног тока показује да и Секула има демонска својства будући да се претвара у змију. Очигледно је да је увођење Секуле и Јанка у овај сижејни модел донело два нова битна момента:

1. иницијацијску компоненту карактеристичну за рођачки однос ујак–сестрић, нарочито кад су у питању Јанко и Секула;
2. удруживање са још једним сижејним моделом који карактеристичан искључиво за Секулу, а то је метаморфоза Секуле у змију.

Трећа десетерачка песма највише одступа од сижејног модела Секула и вила. У њој вила не изриче претњу Јанку, већ јој се Јанко први обраћа тражећи помоћ. Вила је и овде владарка оностраног света. Путује у јаворовој лађи водом. Све је у песми обележено присуством смрти и оностраног. „Јавор има извесне везе и са мртвачким култом и култом предака. Мртвачки сандук често се прави од јавора, вероватно због његове апотропејске моћи²⁴². Лађа од јавора којом се вози вила једна је врста тог мртвачког сандука и вила за прелаз преко воде тражи људску жртву. И овде се вода може схватити као граница између два света – света живих и света мртвих. „Вода је, дакле, и сама – као и бића која се за њу везују – граница која не само дели овај свет од оног, већи чува забрањене тајне или посвећена знања од непосвећених смртника²⁴³. Тихомир Ђорђевић преноси предања по којима виле понекад узму дете или одраслог човека или жену код себе²⁴⁴. Матијин боравак код вила представља његову привремену, симболичку смрт из које се враћа захваљујући Секули. Секула поседује способност својствену знаменитим епским јунацима, а то је моћ извођења подвига „прелажења преко јаке границе“²⁴⁵. Ова моћ је повезана са Секулином способношћу метаморфозе која се испољава и у песмама овог сижејног модела, додуше, на посредан начин. Секула уз помоћ одговарајућих јуначких атрибута може да достигне вилу и у води и у небеским висинама. Хватање виле наративно је развијено и одвија се уз помоћ поменутих јуначких атрибута. Захваљујући томе он добија привилегију да приступи оностраном свету и из тог света изведе војводу Матију, упркос његовом

²⁴² Веслин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, СКЗ, Београд, 1994, 60.

²⁴³ Детелић, *Митски простор и епика*, 94.

²⁴⁴ Тихомир Ђорђевић, *Вештица и вила у нашем народном веровању и предању*, 93–95.

²⁴⁵ Детелић, *Митски простор и епика*, 97.

противљењу. Дакле, прелажење јакe границе у обреду прелаза какав је смрт једнострано је²⁴⁶, без могућности повратак, али Секула је јунак за којег је, у овом случају, оваква граница двосмерна²⁴⁷.

У осмерачким варијантама у првом плану је самоуверено Секулино одбијање вилиних понуда, са двојном могућношћу разрешења сукоба са демонским бићем. Вила се склапањем брака укључује у људску заједницу или се потпуно прекида веза са оностраним – убијањем виле. Оба разрешења само су назначена, али не и експлицитно дата. У десетерачким варијантама тежиште се помера на наративно развијен опис хватања виле којим се посредују и особена својства Секулиних јуначких атрибута, а самим тим и самог Секуле. Судбина виле је потпуно извесна – она се венчањем интегрише у људску заједницу или је Секула убија. Само у једној десетерачкој варијанти она се лукавством враћа у свој природни амбијент.

3.1.3. Ослобађање²⁴⁸

У овом кругу песама могу се издвојити три подгрупе. При оваквој класификацији узет је у обзир делокруг који у њима задобија Бановић Секула, као и то ко је задобио делокруг сужња.

3.1.3.1. Секула у улози спасиоца

Ситуације у којима јунак пружа помоћ веома су погодне за његову карактеризацију, а пружају и најбољу потврду његовог јуначког статуса. У овом тематском кругу половина песама опева Секулино ослобађање ујака, а друга половина спасавање Марка Краљевића или неког другог јунака²⁴⁹.

3.1.3.1.1. Секула спасава ујака

Изузетна приврженост сестрића ујаку највише долази до изражаја управо у песмама у којима сестрић спасава свог ујака. У песмама овог тематског круга издвајају се три

²⁴⁶ То се види и у тужбалицама.

²⁴⁷ Детелић, *Митски простор и епика*, 96.

²⁴⁸ Данијела Петковић у својој дисертацији (*Јунак и сиже у процесу епског моделовања*) издваја сижејни круг песама под истим именом.

²⁴⁹ Само у једној песми делокруг спасеног задобија колективни лик робља (Лубурић, 272, „Бановић Секула ослобађава робље“).

основна сужејна подтипа: а) Секула спасава лаковерног ујака; б) Секула спасава ујака на Косову; в) Секула спасава ујака из тамнице.

3.1.3.1.2. Секула спасава лаковерног ујака

Овом сужејному модел припада само пет песама, од којих су две из средњег слоја (Вук III, 30; СНПр II, 71), а три из новијег слоја певања о Бановић Секули (Крста Божовић, Е. зб. 249/16; Шаулић, 44; Лубурић IX, 133). Табеларним прегледом најважнијих композиционих сегмената свих песама могу се пропратити најважније константе овог сужејног модела, али и уочити посебности сваке наведене варијанте.

	Вук III <i>Опет то, али друкчије</i>	СНПр II <i>Бановић Секула и Турци Удбињани</i>	Крста Божовић <i>Борба од Крајине Муја са Сибинјанин Јанком (Архив САНУ 249,16)</i>	Шаулић <i>Бановић Секуле одбранио Јанка и банове</i>	Лубурић <i>Секуле избавља Јанка и банове</i>
Уводна ситуација	Позив Муја од крајине на извршење побратимства са Јанком на пољу Косову.	Позив Муја од Удбине на даривање побратима на пољу Зечеву.	Гласник турског султана преноси султанову намеру да пронађе некога ко би имао довољно храбрости да ухвати Јанка, његових 12 банова и сестрића Секулу. За подухват се пријављује Мујо од Удбине, спреман да савлада Јанка и банове, али не и Секулу. Мујо позива Јанка на побратиско даривање у пољу Косову.	Везир Бушатлија на Косову већа са Турцима о турској владавини над Србима. Последња одбрана Србима су управо војвода Јанко са 12 банова и Секулом. Шиша Омерага саветује везира да Јанка позове на братимљење у пољу Косову, уз обавезно постављање услова о недоласку сестрића.	Цар Отомановић позива Јанка на Косово: „ Да ми вјеру тврду уфатимо...“
Изрицање услова	„Но не зови бановац-Секула/ ... Не ћу звати мојега сестрића.../ У вину су љуте пјанице/ У дружину брзе кавгације“.	„Но послушај, мили побратиме./ Ти не води сестрића Секулу./А ја нећу Танковић Османа./ Јер су момчад, могу погрешити, / У весељу кавгу приметити, /Па је тешко дат' одговор кавги!“	„Ал' не води дијете Секула/ А ја нећу Гојена Алила./ Јер су ђеца врло пијанице./ Напиће се, затуриће кавгу./ Па ће нама образ оцрнити...“	„Но не води Бановац Секула/ У пићу је тешка пијаница./ А у кавгу виши кавгација./Опиће се приметити кавгу, - / Ни ја нећу мојега сестрића./ Мог сестрића Шишу Омерагу....Да не дође Шиша и Секуле./ Ми би божју веру	„А не води твога мила сестрића/ Твог сестрића дијете Секула./ Јер ј' у пићу пијаница љута./А у кавзи 'итра кавгација.... И ја имам такога једнога/ Мог сестрића Срдовац-Алила...“

				ухватили./ Да не иде један на другога... Те би било сво Косово мирно!“	
Ујак одлази без знања сестрића	Јанко користи тренутак када је Секулу преварио сан да се искраде, тражећи од љубе да Секули не говори истину. Убрзо открива превару јер Турчин није испунио свој део погодбе...	Док је Секула у лову, Јанко тражи од љубе да му не говори истину. Убрзо ујак открива превару јер Турчин није испунио свој део погодбе.	Овај позив није обрадовао Јанка: „Ал' то Јанку мило не бијаше./ Ал' му друга бити не могаше“. Секула није ту и Јанко позива 12 банова да са њим оду на Косово. Турчин није испунио дато обећање и довео је свог сестрића. Вино је било затровано те су Јанко и банови заробљени.	Јанку је ово веома мило јер се нада да ће то донети мир. Секула спава и Јанко само љуби говори о својим плановима који треба да за Секулу остану скривени. Турци у вино и ракију стављају биље „од дријема“ и тако успевају да преваре и савладају Јанка и банове.	Јанко тражи од љубе Видосаве да опије Секулу и тако га превари да би сам отишао на састанак са Турцима. Јанко приступа султановој руци и тако показује своју покорност. Турци су отровали вино и тако савладали Јанка.
Сан/предосећај	„Чу ли мене, моја мила ујна!/ Мало заспах, виђех санак ружан/ За ујака војеводу Јанка:/ Провре вода мутна и крвава./ Она провре преосред Косова./ И дофати ујака мојега, / Понесе му коња и оружје; - / Да ј' отиша' на састанак Турцима./ Ја бих река', да би погинуо.“	„ О, Бога ти, моја мила ујно/ Куд је дајко, од Сибиња Јанко?/ ... Ја сам јунак чудан сан уснио/ Ђе Ситница дошла у брегове, Нешто ми се даде погледати./ Носи вода мојега ујака, Одиста га однијети наше, / Ја се десих на моме кулашу./ У Ситницу утера кулаша./ Уфати га за бијеле руке, /Па избави мога ујака Јанка“.	Секула се враћа из планине. Поште не затиче Јанка и банове, Секула пита „остарјелу“ бабу ²⁵⁰ где су. Она га најпре лаже да су у механи. Кад Секула открије да их тамо нема, силом је приморава да му каже истину.	„Мало заспах, па сан виђох грдан:/ Мутна вода пуче низ Косово./ Па понесе Јанка с бановима; / Ја поред њих на дебела вранца./ Једва стигох на дно Косовога./ Међу Лабом и међу Ситницом...	Секула се буди и тражи Јанка и банове. Кажњава ујну због лажи и приморава је да каже истину. Тек тада прича о свом сну: „Ја сам сада чудан санак снисо,/... Ђе полеће дванаест орлова/ И пред њима сивзелен соколе/ Од Сибиња бијелога града, Одлећеше у поље Косово/ И падоше у воду Ситницу;/ Ја се бијих притрефио близу./ Те свакока ја извадих жива“.
Долазак сестрића у непријатељски табор	Пре Секуле у турски табор стиже биза која најављује Секулин долазак. Секула се	Пре Секуле у турски табор стижу хрти. Секула се појављује из магле.	Секула се најпре опрема и успут се сећа да је заборавио „бизу шаровиту“.	Секула се опрема и са собом води бизу жуту која пре њега стиже на Косово.	Секула се опрема и води са собом бизу. Биза по траговима налази ујака. Јанко лаже да је његова, али

²⁵⁰ Једино у овој варијанти не појављује се ујна већ „баба остарјела“. У песми није јасно ко је она и зашто се баш код ње Секула распитује за свог ујака. Вероватно је она ушла у сиже по типолошкој аналогји као стереотипни лик жене која делује деструктивно и угрожава јунака. У песмама о Првом косовском боју у бугарштицама Милоша Обилића савладају тако што „Глас из облака“ (Богишић, 1), али у неким варијантама и „из стијене бабетина“ (Петрановић III, 26), казује Турцима како да га убију. Реч је о демону. Уп. Бошко Сувајџић, „Формуле времена у бугарштицама“, *Орао се вијаше, : Предвуковски записи српске усмене поезије*. Филолошки факултет, Ниш; Филолошки факултет, Београд, 2014, 217, 218.

	појављује из магле ²⁵¹ .		пре њега стиже у турски табор. Ујак је уплашен јер мисли да ће га Мујо подмах погубити чим види бизу.		је препознаје Срдовац Алиил. Секулу угледају криз дурбин. Секулина појава је толико сугестивна да је цар од страха испустио дурбин.
Сукоб Секуле и Турака	Секули се најпре супротставља Грубац Осман-ага, сестрић Муја од крајине. Мегдан је сведен. После вербалног дуела Секулаједним замахом топуза савладава турског сестрића, а потом и све остале Турке.	Секула само својом појавом застрашује Турке и они му се лако покоравају.	Мујо схватају да је биза Секулина и, противно Јанковим очекивањима, уплашен, шаље брата ²⁵² Алила у извидницу. У паничном страху Турци беже. Секула их врло лако савладава.	Секула својом појавом делује на Турке који преплашени једни другима везују руке.	Султан шаље свог сестрића у сусрет Секули са наредбом да га не пропушта до султана и Јанка. Мегдан између Секуле и Срдовац Алила је наративно развијен. Секула у пресудном моменту тражи помоћ виле која га саветује да пусти шаровиту гују која ће напасти сокола Срдовац Алила и тако му привући пажњу. Тај трернутака непажње користи Секула да савлада противника по вилином савету.
Повратак и казна	Секула кажњава тамницом не само Турке, већ и лаковерног ујака и његове банове. У извршењу Казне учествује и ујна.	Секула ујака ослобађа, а Турке води у тамницу.	Секула ујака ослобађа, а Турке води у Сибињ.	Секула туче све канцијом, а највише свог ујака јер није послушао његов савет. „Да л' сам тебе дајо сјетовао:/ У Турчина и у змије љуте./ Хришћанину никад вјере круте!“ Заједно са ујном Јанка, банове и Турке смешта у тамницу.	Цар са везирима бежи, а Секулин гнев се у потуности обрушава на Јанка и банове. Затвара их у тамницу.
Долазак Секулине мајке	Јанко, свестан своје грешке,			Јанко тражи помоћ од сестре:	Јанко тражи помоћ од сестре.

²⁵¹ О појави јунака у магли као унутрашњој формули у епским песмама писала је опширно Мирјана Детелић у својој књизи *Поетика епске формуле. Урок и невеста* (САНУ, Балканолошки институт, Посебна издања књига 64, Београд, 1966, 84–88). О вези ове формуле са ликом Бановић Секуле више речи ће бити у делу рада који се бави карактеризацијом и природом јунака.

²⁵² Једино у овој варијанти Турци се као противници не јављају у пару ујак–сестрић, већ су браћа.

	позива сестру да се опросте јер је наводно болестан. Секула се уплашио мајчине реакције, те је ослободио ујака.. Када је Јана сазнала за све догађаје, стала је на синовљеву страну и спремна је да свог сина врати кући.			„Ти оправи твога мила сина,/ Да ме ками од Турака брани./ А он мене у тавници рани!“ Секула се покорава мајчиној жељи и даје јој кључеве од тамнице.	Она затиче сина у сну крај извора и гађа га топузином. Када сазна пуну истину, критикује Јанка: „Ајд' погани, балавина Јанко“/ Тебе пута без Секуле нема,/ Да обидеш млине воденице,/ А камо ли цару на састанак“:
--	---	--	--	--	--

Између српске и турске стране успоставља се опозиција, али и паралелизам заснован на сродничким паровима ујак – сестрић²⁵³. На турској страни у превари учествују и ујак и сестрић, с тим да је главни идејни покретач читавог подухвата ујак. Он позива побратима, поставља услове и свом сестрићу издаје наређења (везивање Јанка, супротстављање Секули). Стварну опасност за Турке представља само Секула и зато они покушавају да га одвоје од Јанка. Без Секуле Јанко је лак плен. У свим варијантама успостављају се два плана на којима се радње одвијају истовремено. Један наративни ток прати Јанка и банове, а други Секулу до тренутка када се оба наративна тока сливају у један и то уласком Секуле у турски табор.

Однос српског пара ујак – сестрић амбивалентан је. Иако се међу њима осећа тензија успостављања хијерархијског односа, Јанко ће кумити сестру да не одводи Секулу:

„Немој ми га, моја мила секо!
Е ја немам до њега никога“,

а пре тога се лаковерно одазивао позиву турске стране, прихватајући услове које његов турски побратим поставља. Прихватање услова значи и Јанково слагање са свим што је турска страна имала да каже о Секули. Секула је чврсто везан за ујака због чега у скоро свим варијантама сања пророчки сан што је заправо наративна стратегија и вид уплива „оностраног“ у овај свет. До остварења сна не долази захваљујући Секулиној упорности и изузетној храбрости. Међутим, сестрић не прашта тако лако ујаку покушај преваре, те га

²⁵³ Само у једној песми се овај паралелизам нарушава и на турској страни није пар ујак-сестрић, већ су два брата (Крста Божовић, Е. зб. 249, 16).

оштро кажњава. Од казне одустаје тек на мајчину интервенцију, а у једној варијанти мајка, и сама гневна, узима Секулу од Јанка. Секула овде поступа крајње самоуверено и мудрији је од свог ујака. Нема ни трага младалачком неискуству и несигурности, што указује на то да је сестрић прошао кроз обред иницијације. Ујакова улога саветодавца и водича више није у првом плану. Напротив, сестрић је у сваком погледу надмоћнији. У варијанти коју је Лубурић забележио ујак експлицитно каже да нема више никакву власт над сестрићем:

„Ко ће сада уставит' Секула,
Јер је Секул више осилио,
Па не могу њега уставити,
Да не иде у поље Косово...“

У истој варијанти и Секулина мајка није ништа мање силна и не преза од тога да свог брата критикује због непромишљености. Основни постулати авункулата подразумевају обавезу ујака да се стара о сестрићу, али је и сестрић „морао да заштити ујака када му његова помоћ затреба“²⁵⁴. „Сестрићи не само што воле и цене ујака већ им је дужност да му помогну ако се он нађе у невољи“²⁵⁵. Управо, у песмама овог сижејног модела најјаче долазе до изражаја две битне компоненте: Секулина заштитничка улога и ујакова подређеност сестрићу.

У овом сижејном моделу фигурирају у Вуковој збирци („Млади Маријан и Арнаут-Осман“, Вук II, 29) и имена Сењанина Ива и његовог сестрића Младог Марјана. Сижејни модел захтева одређени тип јунака, као и одређени тип сродничке везе међу њима. Овај сижејни модел отворен је за пријем пара ујак-сестрић, с тим да конкретизована имена јунака уносе своје особености у структуру модела. Простор на коме се одвија уговорени сусрет прилагођава се конкретном пару ујак-сестрић, па се за Ива и Марјана народни певач смешта „мору на закуке“, а Секулу и Јанка на простор вечитог попришта и саборишта²⁵⁶— на Косово. Варијанте у којима фигурирају ликови Секуле и Јанка одликују се постојањем три елемента којих нема у варијанти чији су протагонисти Иво Сењанин и

²⁵⁴ Петар Влаховић, *Трагови авункулата код Срба*, 205.

²⁵⁵ Рада Борели, *Трагови авукулата код Срба*, 10.

²⁵⁶ И Први и Други косовски бој одвијају се на истом простору, што је допринело томе да Косово „у песмљеној народној хроници“ постане тип бојног поља, разбојишта, па и саборишта уопште за расправљање свих значајнијих питања народног и државног живота нашега“ (Драгутин Костић, „Два косовска циклуса“, 1).

Марјан: сестрић пада у сан²⁵⁷ пре него што се ујак искраде, испред Секуле иде „биза самоволња“ (пас)²⁵⁸ и у завршници песме појављује се лик мајке младог јунака Секуле, и то у улози медијатора између брата и сина. Врло је интересантна реализација формуле појаве јунака из магле у варијантама са различитим протагонистима :

„Млади Марјан и Арнаут-Осман“ Вук III, 29	„Опет то, али друкчије“ (из Црне горе) Вук III, 30
<p>„Прамен се је магле заденуо Преко поља од Сијења бела, Право иде мору на закуке; Неко види, неко и не види, Добро види Арнаут-Османи, Руком дара Сењанин-Иву: „Знаш ли , каже, Сјењанин-Иво, На што магла од Сијења слуги, Која иде на море дебело?“ То Ивану врло мило било: „Све на добро, вели, ако Бог да! Ја се надам добрем берићету“. То је мало постајало време, Та се магла примакнула близу, Тек из магле јунак искочио, Баш на вранцу млади Маријане.“</p>	<p>„У то скочи од крајине Мујо, И погледа пољем Косовијем, Али виђе коња и јунака, Жестоко ли зечки поскакује! Од копитах ватра сијеваше; А виђе га од карајине Мујо, Хитро пита побратима свога: А за бога , побратиме Јанко! Откуд вама љетни дажд находи? Јер је пала магла Косовијем, Сијевају из магле свеће“. Скочи Јанко, гледа низ Косово, Угледао врана и Секула, Побратиму ријеч говорио. „Није, побро, даждиц Косовијем; Сушна магла и сушница муња, Која ће ни јаде запијеват’; Ево иде дијете Секула, На дајка се напучио свога, Е сам њега дома оставио“.</p>

У песми „Млади Марјан и Арнаут-Осман“ (Вук III, 29) тумачење јављања магле остаје скривено све до појаве јунака. Мотивске карике ове слике су: прамен магле – видокруг Турчина преваранта (магла од Сења) – метафорични одговор заробљеног јунака. У песми „Опет то, али друкчије“ (Вук III, 30) запажа се поигравање ониме што Турчин Мујо заиста види и ониме што би желео да види. Мотивске карике ове слике су: јунак и коњ подижу маглу (хиперболисана слика), укрштају се Мујин видокруг и перспектива народног певача²⁵⁹ – разговор са Јанком и претварање већ конкретизоване слике у метафору: „...пала

²⁵⁷ Сан има значајну улогу у иницијацији јунака и у сужејном моделу Секула спасава ујака на Косову (о томе још у каснијим поглављима).

²⁵⁸ Пас је домаћа животиња двојне симболике, чувар границе између пакла и раја, обдарен способношћу да види нечисту силу и да је отера, вид. у *Словенска митологија* 417, 418.

²⁵⁹ Ангажованост народног певача очитује се кроз субјективно обојену реченицу („Жестоко ли зечки поскакује!“), која има форму реторичког питања.

магла Косовијем,/ Сијевају из магле свијеће“ – Јанко тумачи слику и открива идентитет свог сестрића. Ово откривање идентитета доводи Секулу, наизглед, у опасност јер Мујо шаље свог сестрића Секули у сусрет. То представља и својеврсно кршење табуа које овде неће имати трагичан исход јер се слика отворила још у првој карици чиме се читав сижејни ток песме усмерио ка реалистичком уобличењу грађе са акцентом на супериорности изузетног јунака.

3.1.3.1.1.2. Секула спасава ујака на Косову

У овом сижејном кругу нашло се пет песама (СНПр II, 70; Сарајлија, 32; Шаулић, 37, 43; Лубурић, 132).

	СНПр II, 70 „Бановац Секула избавља ујака“	Сарајлија, 32 „Секула“	Шаулић, 37 „Турци заробили од Сибиња Јанка“	Шаулић, 43 „Бановић Секуле ослободио Сибињанин Јанка“	Лубурић, 132 „Секуле избавља Јанка у Косову“
Сусрет са девојком на води	Косовка девојка рани да на води Ситници бели платно. Среће Секулу који већ три дана и три ноћи не спава јер се бори са Турцима. Следи молба девојци да га пробуди када наиђу Турци са заробљеним Јанком.	„Рано рани лијепа ђевојка/ на Ситницу на воду студену,/ а на воду чудан шићар нађе,/чудан шићар Бановчић Секула.“ Секула није 15 дана спавао, те моли девојку да га пробуди. Он јој и објашњава како да препозна Јанка.	Косовка девојка је поранила пре зоре да захвати воду са извора. Кад угледа непознатог јунака, бежи. Секула је стиже и тражи од ње помоћ. Није спавао три дана и три ноћи и девојку моли да му чува стражу и да га пробуди кад наиђу Турци са Јанком.	Секула је отишао на Косово: „Да он игра по Косову вранца/ И да штогод у Косову тражи, /Не би л' ђе гој шићар задобио...“. Пошто га нема три дана, ујак креће за њим. Турци га заробљавају, а вила о свему обавештава Секулу. Он тада уморан тражи помоћ од девојке код оваца. Секула поседује и моћ предвиђања јер девојку унапред обавештава о турским четима које ће проћи.	Девојка захвата воду у рано јутро са бунара да је однесе болесној мајци. Бежи кад угледа непознатог јунака, али кад је он Богом посестрими враћа се да му помогне. Секула није три дана и четири ноћи спавао ишчекујући да Турци проведу заробљеног Јанка. Девојци објашњава како да га препозна. Од ње тражи да шета коња и да га на време пробуди.
Појава заробљеног Јанка	Долази турска војска са заробљеним Јанком који песмом позива неименованог јунака да га ослободи „ Кад мојега убише	Пролазе два буљука Турака. Тек у трећем девојка препознаје Јанка.	Долазе Турци, водећи Јанка који у песми прекорев свог сестрића што га нигде нема.	Пролазе најпре две чете Турака. У трећој је заробљени Јанко.	Теку трећој „регimenti“ Турака је заробљени Јанко. Турци га понижавају и туку.

	Секула/ И не знадох ђе је погинуо“.				
Буђење Секуле	„Колико је стидна и срамећа,/ Не може се јавит' Секулу./ Но на њега коња наводила./ На десну га руку нагазила.“ Секула је најпре гневан, али кад сазна разлог, завија три ране које су на њему и креће да ослободи ујака.	„ал' је мучно пробудит Секулу/ на руке му вранца наводила/ докле вранац очепи Секулу...“ Секула је љут, али кад сазна разлог буђења „скочи јунак ка да се помами“...	Девојка, уплашена бројношћу Турака и забринута за непознатог јунака, размишља да ли да га пробуди. Ипак, свесна је да је задала веру Секули, те наводи дората да га по руци очепи. Секула помисли да га је ујела змија, али кад сазна истину, он се прерушава у Турчина и креће за ујаком.	„Она буди Бановић Секула./ Све га буди,/ пробудит' не може...“ Наводи коња који очепи Секулу и тако га пробуди. Секулина љутња се стишава кад сазна зашто је пробуђен и креће за ујаком.	Секула је пробуђен на исти начин као и у претходним варијантама: „Не умије зовнути Секула./ Но наводи његова гаврана./ Те га гази у зелену траву...“ Секула на исти начин реагује.
Ослобађање ујака + сукоб са Турцима	Секула посече педесет Турака док стигне до Јанка, а онда њих двојица удружени настављају борбу и ослобађају и слугу Милутина. Пошто има рану на образу, млади Секула је забринут да ли га је рана „нагрдила“. Ујак га теши: „Ха, не бој се, мио сестричићу./ Не добијаш ране на курварско, / Но на мегдан с вером персијанском“:	Секула се служи лукавством и од Турака тражи дозволу да наводно посече Јанка који му је обио оца Кулин-капетана. Турци на то пристају, а Јанко тражи да му Секула одрешу руке пре одсецања главе јер то налажу витешки кодекси. Удружени ујак и сестрић лако савладавају турску војску.	И овде се Секула служи лукавством. Од Турака тражи да му дају Јанка да би осветио очеву смрт. Успева да подмити похленне Турке благом и да ујаку ослободи руке. Удружени успевају лако да поразе војску Турака: „Пет стотина осјекоше глава./ не остаде ока за свједока...“	Ујак га препознаје и покушава кроз алегоричну песму да одврати Секулу од покушаја да га ослободи: „Сив соколе, што си у Косову./ Који летиш низ воду Ситницу./ Чуј соколе, ти не лети амо./ Јер је много амо гавранова./ Па ће твоја расчупати крила!“ Секула не одустаје и храбро улази међу Турке. Стиже до ујака и они заједно савладавају Турке.	Овде се појављује и биза ²⁶⁰ Секулова која је пре Секуле стигла до Јанка. Секула ослобађа ујака и они заједно побеђују Турке.
Даривање девојке и повратак	Јанко и Секула дарују девојку са сто дуката од блага које су отели Турцима. Враћају се на своје дворове.	Јанко и Секула се враћају на дворове. Изостаје даривање девојке. Својеврсни дар је кометар народног певача: „но и Србци фала ми ђевојци“.	Од блага које су задобили даривају девојку на извору.	Девојци дају трећину отетог блага га се хвали каквог побратима је стекла. Они се враћају у Сибињ.	Девојку понаособ дарују и поочим Јанко и побратим Секула.

²⁶⁰ Неизоставна у сужејном моделу *Секула ослобађа лаковерног ујака*.

У експозицији песме Секула се среће са девојком која бели платно на води или захвата воду на бунару. Само у једној варијанти девојка се не налази поред воде, већ чува овце (Шаулић, 43)²⁶¹. У песмама које тематизују смрт Бановић Секуле сусрет са девојкама на води укључује се у ланац злосутних предсказања скоре погибије. Овде, ипак, сусрет са само једном девојком крај воде има другачије значење. Сан у који пада Секула подсећа на сан јунака у крилу девојке пре одсудне битке са натприродним бићем (народна бајка „Биберче“, епска песма „Бановић Страхиња“²⁶²...) или змаја, такође у крилу девојке („Чардак ни на небу ни на земљи“). Наведени примери јасно указују на то да је уснули јунак изузетно биће натприродних способности. Секула се сврстава у ред змајевитих јунака, па му је утолико блиска слика змаја у крилу најмлађе царева кћери, али је и јунак за ког се везују иницијацијски обреди, као и Биберче. У бајкама јунак остварује брачну везу са девојком у чијем крилу лежи, а у епским песмама у којима је протагониста Бановић Секула та веза је онемогућена успостављањем одређене врсте породичног односа преко побратимства/посестримства. Кодекс патријархалног морала искључује брак побратима и посестрима. У словенској митологији сан је „стање човека које се схвата као блиско смрти (’вечном сну’)²⁶³. Може се рећи да је то привремена смрт. Таква привремена смрт важна је етапа у иницијацији јунака и средство стицања магичних својстава²⁶⁴. Особен је и начин буђења јунака. У бајци јунака буде девојчине сузе, а у епским песмама датог сужејног модела девојка наводи коња на Секулину руку. Коњ је животиња која се у народној традицији повезује са натприродним, оностраним и култом мртвих²⁶⁵. Отуда није случајно што баш коњ буди Секулу из сна (привремене смрти)²⁶⁶. Будући да у народној традицији има улогу водича душа на онај свет, коњ има моћ и да Секулу из оног света врати у овај. У већини варијаната девојка наводи коња да копитом

²⁶¹ Ова песма разликује се од осталих и по другим елементима. У уводном делу песме Секула иде на Косово ради „шићара“. Јанко га после три дана тражи и тако доспева у турско ропство. Вила обавештава Секулу о новонасталој ситуацији и он, неиспаван и уморан, тражи помоћ од девојке код оваца. У даљем току песма прати сужејну линију осталих песама овог сужејног модела.

²⁶² Влах-Алија спава на крилу Страхињине љубе.

²⁶³ *Словенска митологија*, 479.

²⁶⁴ Владимир Јаковљевић Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад, 2013, 108-109; Мирча Елијаде, *Свето и профано*, Доситеј, 1998, 143-150.

²⁶⁵ *Словенска митологија*, 280.

²⁶⁶ Мотив привремене „фиктивне“ смрти срећемо и у епској биографији Марка Краљевића. Уп. Бошко Сувајцић, „Вода Урвина. Митска и фиктивна смрт Марка Краљевића“, *Јунаци и маске*, 169-184; Радост Ивановна, „Повраћена вода“, 67-128.

нагази Секулину руку јер се стиди да га сама пробуди. Само у једној варијанти она покушава да то учини лично („ Све га буди, пробудит' не може“), али безуспешно. У томе успева тек када наведе коња преко леве Секулине руке²⁶⁷. Окрепљен сном и новом снагом, Секула је спреман да се супротстави бројчано надмоћнијем непријатељу што значи да му је сан донео неопходну „магичну“ моћ. До ујака стиже својом изузетном храброшћу, лукавошћу и ратничком вештином. Удружени ујак и сестрић су несавладиви.

3.1.3.1.1.3. Секула спасава ујака из тамнице

У овом подтипу песама издвајају се две групе. Подела је извршена на основу уводних формула и сижејног тока песме.

3.1.3.1.1.3.1. Секула спасава ујака – мајка посредник

Све варијанте овог сижејног модела потичу из новијег слоја певања и одликују се изузетно развијеном наративном структуром. У свим песмама уводна ситуација је иста. Секула чује кукање кукавице у невреме и доживљава то као злу коб, те одлучује да кукавицу устрели. Тада сазнаје да је то његова мајка²⁶⁸. Одмах после разговора са мајком Секула сазнаје да она тужи за братом²⁶⁹ који је заробљен. Мајка је забринута због необичног понашања Јанковог коња који се вратио без свог господара.

<p>„Стаде тако до три године, Нигде Јанка ни од Јанка гласа. Једно јутро бијох подранила У Сибињу на бијелој кули. Умила се и Богу молила. Па ја гледам са бијеле куле, А са куле низ поље сибињско, Док ево ти Јанкова дорина. Иде дорат пољем широкијем,</p>	<p>„Стоји цика дебела кулаша Јер се добар кулаш научио Од године на светог Илију Да на себи носи господара На састанак у бијелу цркву Како мени жао бити неће Кулаш жали господара свога Зоби неће а сијена неће Нити пије лађану водицу</p>	<p>„Кад погледах пољем широкијем, Док се прамен заподио таме, Док из таме дорат испануо Добар дорат Сибињанин Јанка; А кад дође под бијелу кулу, Срза добар доро од мејдана. Ја познадох Јанковог дората, Па ја сиђох кули низ скалине; Кад погледах дора од мејдана,</p>
--	--	---

²⁶⁷ Шаулић, 43.

²⁶⁸ Повезивање Секулине мајке и кукавице није случајно. По народној традицији кукавица је птица настала од жене која је жалила братовљеву смрт, а често је сестра и конкретизована као сестра (или сестре) кнеза Лазара.

²⁶⁹ Само у једној варијанти Секула не креће у потрагу за ујаком већ за оцем („Бановић Секула“, *Народне јуначке песме из ужичког округа*, сакупили Драгољуб Илић и Симо Коснић, 1901, Е. зб. 125/ХП), али и у овој варијанти мајка упућује сина да се најпре обрати за помоћ ујаку Јанку. Ујак није способан да му помогне јер има 90 година. Секулин лик у овој варијанти има наглашену црту младалачке необузданости и неумерености. Он нема разумевања за ујака, плаховит је и нагао у својим поступцима. Контрастирају се два типа јунака – млад и неискусни и тип старијег јунака, резонера. Пошто ова песма по свим сижејним елементима припада овој групи песама, без обзира што је предмет Секулине потраге отац, биће проучавана у оквиру овог сижејног модела.

<p>Узду вуче, седло покривио, На лијеву накривио страну. Дође дорат кули и авлији; Како кули и авлији дође, Писну дорат као змија љута, А ја сиђох низ бијелу кулу, И Јанкова ухватих дорина, Двије пушке и два кубурлука. Обадвије пуне заквашене. Ја одведох у подрум дората. Примакох му зоби и сијена, Храних дора за девет година. Нигде Јанка ни од Јанка гласа. Добар ми се дорат осилио, Не да ми се на воду водити Све на ноге и воду и сијено, Па ја не знам, да мој мили сине, Да мој сине, Бановић Секуле, Ал' је негде починуо Јанко? Ал' је и сад у лед'ној тамници? (Босанска вила, 1911, год. XXVI, бр.19)</p>	<p>Веће кулаш у подруму цвили.“ (Никола Кашиковић, <i>Српске народне јуначке пјесме из Босне и Херцеговине</i>, 1898, Етнографска збирка САНУ, 245)</p>	<p>А какав је изјели га вуци: Све четири плоче отпануле, Из копита црна шибла крвца, А узду је ногам' истргао, На лијево седло изврнуо; О гриви му висе леденице Све од црне усирене крвце. Ја ухватих Јанкова дорина, Уведох га у топле подруме; Ново сам му седло ударила, А нову му узду набавила, Све ири плоче потковала, А примакох зоби и сијена. Од тада је шест година дана. Кад сам јутрос рано подранила, Да обидем Јанкова дората; А какав је три га клала вука: Ногом бије, а ушима стриже, А зубима о калдрму гризе, А од себе чивтам' отискује; Ниже себи не да примицати, А све сузе низ чутуру ваља. Ја бих рекла, мој Секула сине, Досле био у животу Јанко, А јутрос је неђе погинуо....“ (Лубурић IX, 69)</p>
---	--	--

Разликује се број година (од 3 до 20 година) који је прошао од тренутка када је Јанко заробљен до момента када мајка сина упознаје са ујаковом судбином. Разликују се и околности под којима је Јанко заробљен или нестало. Те околности откривају се кроз мајчин ретроспективни извештај.

Песма	Бановић Секула и троглав Арапине (Вид Жуњић, Е.зб. 17/8) ²⁷⁰	Бановић Секула избавља Сибињанин Јанка (Босанска вила, 1911, год. XXVI, бр.19)	Женидба Бановић Секула (Никола Кашиковић, Е. зб, 245)	Женидба Бановић Секуле (Дионисије Миковић, Е.зб, 28/4)
околности под којима је Јанко заробљен	Јанко је пре 12 година отишао „далеко у земљу незнану“.Касније од крчмарице Маре Секула сазнаје да је Јанко пошао да проси за Секулу девојку, кћерку краља Перућца. Краљ од Перућца	Јанко је три пута успешно силазио до Татар-буцака да ослободи робље које је татарски цар заробио у Котару и Сењу. Остали су заробљени Смиљанић Илија и његова сестра Анђелија. Са	Пре 12 година Турци су поробили Сибињ и у ропство одвели Јанка и Секулину сестру Анђушу. Крчмарица Мара Секулу обавештава да је Јанко у једренској тамници.	Јанко је пре 12 година отишао у лов у планину да сече Турке. Ова сазнања се проширују када крчмарица Мара исприча Секули да је Јанко секао Турке у татарском царству. Турци су

²⁷⁰ Песма није сачувана у целини. Запис се завршава Секулиним мегданом са Арапином.

	га је затворио у тамницу.	четвртог похода Јанко се није вратио.		успели да га савладају тек када је заспао у гори.
Песма	<i>Секуле избавља Јанка</i> (ППНП, 1934–1939, књ. VI) ²⁷¹	<i>Бановић Секула</i> (Драгољуб Илић и Симо Коснић, Е. зб. 125/ХИИ)	<i>Бановић Секула избавио сердаре</i> (Шаулић, 41)	<i>Секуле тражи Јанка</i> (Лубурић, IX, 69)
околности под којима је Јанко заробљен	Јанко је пре 9 година отишао у татарску земљу са тридесет другова да испроси од татарског цара девојку Златану за Секулу. Меанцика Јана Секули открива и да су га Турци опколили у Гавран планини и тада све побили сем њега. Јанко је у тамници цара Татарина.	Пре двадесет година Секулин отац је отишао у турску Удбину и није се вратио. Од ујака сазнаје да га је заробио Куна-Хасанага.	Секула је пре 3 године отишао у чету и није се вратио. Од крчмарице Маре Секула сазнаје да је Јанко у тамници цара Перошића.	Јанко је пре 6 година отишао у лов у планину. Крчмарица Секулу обавештава да је Јанко у тамници у Перуну граду.

Одмах после тога следи Секулина одлука да пронађе и ослободи ујака. Мајка само у једној варијанти подстиче сина да крене у потрагу за ујаком, а у осталим варијантама она, страхујући за синовљев живот, покушава да га обесхрабри. Секула опрема коња (најчешће ујаковог) и себе и, праћен мајчиним саветима и сузама, креће у потрагу. На свом путовању Секула среће бројне помоћнике. На самом почетку помаже му мајка која зна куда Секула треба да се креће и коме да се обрати (ђемицији на води, Јанковој посестрими крчмарици²⁷²). Она одлично познаје простор којим Секула треба да прође. Обавезан је прелазак преко воде и преко пустог планинског простора који је непријатељски, опасан, хтонски. Обележава га присуство таме, хладноће, гавранова, вукова, вила, јуначких костију. Први водич кроз такав простор му је мајка, а будући да иде у потрагу за ујаком, јасно је колико је у песмама овог сижејног модела наглашена матрилинеарна породична веза. Помоћници су му и ђемиција (возар) на води, Јанков побратим, и крчмарица, Јанкова посестрима. Ђемиција се налази на самом уласку у хтонски простор, слично Марку као помоћнику у сижејном моделу Секула и турски цар. Крчмарица је већ у демонском

²⁷¹ Идентичан запис се налази и у збирци Владимира Бована „Народна књижевност Срба на Косову, јуначке песме“, Јединство, Приштина, 1980.

²⁷² Крчмарица је најчешће именована као Мара или Јана.

простору, али као Јанкова посестрима и Секули помаже. Наглашено је да се Секула у свом просторном кретању „спушта“ у татарску, турску или другачије именовану земљу. То путовање подразумева прелазак граница какве су вода и планина. Све то јасно упућује на чињеницу да је Секулино путовање у ствари путовање у онострани демонски простор. Пре но што оствари свој циљ, Секула се најчешће сукобљава са троглавим Арапином²⁷³. После успешно завршеног мегдана, преобучен у турско одело, успева да добије турску девојку и уз њену помоћ спасе ујака. Све се завршава њиховим заједничким бекством у Сибињ, покрштавањем Туркиње и Секулином женидбом њоме. Песме овог сижејног модела сакупљачи су често насловљавали као „Секулина женидба“. Све препреке које Секула савладава управо представљају неку врсту обавезних препрека које мора савладати пре женидбе како би се уврстио у ред стасалих јунака. Дакле, и песме овог сижејног модела постављају у први план тему иницијације главног јунака.

3.1.3.1.1.3.2. Секула спасава ујака – клише сусрета са судбином

Само две песме могу се сместити у ову групу (Врчевић, Е. зб, 62, II, 29; Бован, 35). Њих карактерише, заправо, уводна ситуација типична за сижејни модел у коме је Секула задобио делокруг сужња, а не спасиоца. Уместо планираног улова Турци су уловили Јанка Сибињанина²⁷⁴. Кључне тачке за обе песме су заједничке: ујак шаље писмо сестрићу из тамнице и тражи помоћ, Секула спасава ујака и кажњава оне који су га заробили. Песме у потпуности подлежу композиционом принципу проистеклом из клишеа сусрета са судбином²⁷⁵. Мотив Секулиног сна пре одсудне битке јавља се у песми „Ропство Сибињанин Јанка“. Јанко среће три „бељарице“ које забринутог Секулу обавештавају да Јанко није обешен. Када га оне умире, Секулу савлада сан:

„Богом сестре, до три бељарице,
ја ћу легнут санак боравити,
врло ме је санак одолео,
ал' ви мене одма разбудите,
чим чујете вик' у Вучитрну,
Вучитрну, граду бијеломе“. (Бован, 35)

²⁷³ У варијанти код Шаулића нема сукоба са троглавим Арапином, али простор којим се Секула креће обележен је опасностима сличним опасностима које јунаку прете од Арапинових глава – хладноћа, ветар.

²⁷⁴ О клишеу сусрета са Судбином, чије карике су : формула одласка у лов +формула безуспешног лова+ формула замењене ловине + одложено дејство, писала је Мирјана Детелић. Овај клише може се препознати у поменутих песмама (Детелић, *Поетика епске формуле. Урок и невеста*, 69, 70).

²⁷⁵ Мирјана Детелић, *Поетика епске формуле. Урок и невеста*, 69, 70.

Окрепљен сном, Секула је спреман да се избори за свог ујака. Турцима се у обема песмама пружа могућност да избегну смрт тј. одложено дејство сусрета са Судбином²⁷⁶. У песми „Крушевац везир и Сибињанин Јанко“ (Врчевић, 29) Јанко покушава да се откупи, а у песми „Ропство Сибињанин Јанка“ (Бован, 35) понуду за откуп даје Секула. Међутим, клише не дозвољава одступања.

3.1.3.2. Секула (и Јанко) спасава/ју другог јунака

Секула се може наћи у улози спасиоца удружен са неким другим јунаком/јунацима. Овде могу издвојити четири подгрупе зависно од тога кога Секула спасава (Марка, девојку/девојке, сестру) и колико је спасавање успешно.

3.1.3.2.1. Секула и други јунаци спасавају Марка Краљевића

Ова подгрупа је набројнија и обухвата 10 песама (Петрановић III, 19; Станић, 8; Крисић, 4; Хрватске народне пјесме II, 8, 63; Лубурић IX, 40; Кашиковић, 56; Јован Срећковић, Е. зб. 1, 302; Петрановић, Е. зб. IV 43, 47). Секула, удружен са ујаком или побратимима, спасава Марка Краљевића из тамнице. Секула је у сенци других јунака, а у првом плану су или Јанко или Милош. Пошто су га савладали Турци на превару²⁷⁷, Марко се налази у тамници. Успева лукавством да пошаље писмо свом побратиму Јанку или Милошу тражећи помоћ. Секула се уз ујака или побратима прикључује спасавању. У пресудном моменту прерушени јунаци се Турцима представљају као Маркови непријатељи, спремни да га посеку за недела која им је учинио. Уместо тога Јанко /Милош (само у једној варијанти²⁷⁸ и Секула) пресеца конопце на Марковим рукама. Запаженију улогу Секула добија у варијанти коју је забележио Лубурић „Марко Краљевић у Баратској тамници“ (Лубурић, IX,40). Свом побратиму Милошу не дозвољава да изађе на мегдан Арапину, већ се сам супротставља и односи победу. Пошто ослободе Марка, удружени јунаци савладавају Турке и свете се крчмарици која је показала отворено непријатељство. Марко успева уз помоћ побратима да поврати свој јуначки статус. У појединим варијантама испољавају се Секулина змајевита својства. Само у једној варијанти Секула показује страх

²⁷⁶ Мирјана Детелић, *Поетика епске формуле. Урок и невеста*, 68.

²⁷⁷ Марко или заспи у гори или заспи због превелике количине вина, те тако постане лак плен за Турке.

²⁷⁸ Петрановић, Е. зб. II, 47

(Красић, „Марко Краљевић и Мемед телал“), наспрот Јанку који је непоколебљив у намери да помогне Марку Краљевићу.

3.1.3.2.2. Секула спасава девојку/девојке

У три варијанте Секула се нашао у улози спасиоца девојака чија је част угрожена. Песме не припадају истом сужејном моделу.

У песми „Женидба Мирчетић Михајла“ (Петрановић III, 46) вила позива Марка и Секулу да спасу девојку коју су од сватова украли Турци. У песми су испољена Секулина змајевита својства. Марко и Секула су далеко надмоћнији од Турака.

Бановић Секула се удружује са Бановић Тадијом и спасава чобанице Јању и Росанду из турских руку. Јања на почетку песме сања сан чије алегорично значење тумачи Росанда. Турци су представљени као јато гавранова на чијем је челу орао, а Срби као јато голубова на чијем је челу соко (Петрановић, Е. зб. САНУ, V, 45).

Секулина соларна природа долази до изражаја у портрету датом у уводном делу песме „Бановић Секуле ослобођава робље“ (Лубурић X, 272). Секула се сам супротставља стотини Арапа да би ослободио тридесет девојака. Међутим, када се пред њим појави паша Арапин, Секула уплашен бежи, али кад види да је у безизлазној позицији, одлучује да се маши оружја. Песма се завршава колективним благословом какав обично добија Марко Краљевић:

„Благо нама, незнана делијо,
За нашега брата рођенога!
Бог ти дао и ко те родио!
Вазда ти се име спомињало,
Докле иде по небеса сунце!“

3.1.3.2.3. Секула спасава сестру

Две песме постављају Секулу у улогу спасиоца рођене сестре (Осветник, 1; Јован Мутић, Е. зб. 47, 24). У једној песми сестра је неверна, а у другој верна брату.

Песма „Нејак Секул“ (Осветник, 1) почиње устаљеном формулом „Вино пило...“ и припада сужејном моделу *неверна сестра*. Радња се одвија у Котару. Јунаци се хвале својим сродницима (братом, сестром, мајком, љубом). Секула се међу њима издваја својом

стидљивошћу и тиме што нема никога. На Секулино инсистирање мајка открива да је имао брата, оца и сестру. Вук Јанчанин је погубио брат и оца, а сестру је одвео у ропство. Решен да се освети, Секула, и поред мајчиног противљења, одлази преко Дунава у Вукове дворе. Прелазак преко воде сва збивања смешта на „онај свет“, а противницима даје демонска обележја²⁷⁹. Сестра је постала део непријатеског света и као таква опасна је по Секулу. Опија брата и издаје га Вуку. Сестра неверница чак предлаже и на који начин треба да га погуби:

„Води њега на дуга распућа,
Гдје су чет'ри закопана дрва.
Сјечи њега као као јагње лудо,
У четверо, Вуче господаре,
Сваки комад, а на своје дрво,
Нека служи за знамење свето:
Да ће с' тако догодити сваком,
Ко се теби противити буде“.

Секула успева лукавством да превари Вука. Тражи да му ослободи руке да би скинуо танану кошуљу коју би сестрићу оставио. Долази до преокрета, Секула узима сабљу из потаје и Турчина кажњава управо на начин који је за Секулу био предвиђен. Сурова казна чека и сестру и сестриће. Песма се завршава мајчиним одобравањем.

Песма „Секул и Арап“ (Јован Мутић, Е. зб. 47, 24) карактерише се изневеравањем полазног сижејног модела. Почетак песме обећава сижејни модел женидба јунака отмицом за другога. Цмиљанић Илија обећава изузетну награду оном јунаку који би се усудио да отме девојку Златију, сестру Мује од Кладуше. Секула се добровољно јавља за овај подухват. Међутим, улазак у хтонски простор Кунар планине доноси неочекивани сусрет са демонским црним Арапином. Иако вила Секулу упозорава да не наставља истим путем, јер га Арапин очекује, Секула се не плаши. Напротив, силази до Арапинове куле и изазива га на двобој. Ова храбра одлука награђена је неочекиваним сусретом Секуле са сестром, робињом на Араповом двору. Сестра се радује братовљевом доласку и не дозвољава му да превише пије. Секула убија Арапина његовом пушком и тако ослобађа сестру и још 30 робиња. У завршници песме народни певач се враћа у оквире покренутог сижејног модела

²⁷⁹ Светозар Матић, *Нови огледи о нашем народном епу*, Нови Сад, 1972, 125.

у иницијалном сегменту песме. Крајње сведено се описује успешна отмица Златије и „Цмиљанићево“ обећано даривање.

3.1.3.2.4. Неуспешно спасавање

Овде се може издвојити само једна песма из Петрановићевог зборника „Смрт Зриновић Николе“ (Петрановић III, 51). Турци нападају Зриновић Николу, али Никола успева да позове свог побратима Бановић Секулу. Удружени Никола и Секула лако савладавају Турке. У другом нападу Турци наступају далеко лукавије. Нападају истовремено побратиме тако да Николин гласник не стиже до Секуле и Никола гине. Секула је успео да се спасе бежањем у Сибињ. Иако бежи, Секула не губи ништа од свог јуначког ореола:

„Ал' је јунак Бановић Секула,
Све прескаче коње и јунаке,
И јуначке одсијеца главе.
А обара турске чадорове,
Док је турску војску прегазио,
Три хиљаде глава откинуо...“

Петрановић у фусноти уз ову песму наглашава да су реалије везане за смрт бана Ристић Шћепана пренете на Зриновић Николу који је такође историјска личност.

3.1.3.3. Секула – делокруг сужња

Када се и сам Секула нађе у улози сужња, у помоћ му прискачу побратими, сестра, љуба, вила, а у неким варијантама и сам налази начин да се спасе. У овом кругу песама може се издвојити неколико подгрупа.

3.1.3.3.1. Секула у тамници

Тамновање је често део епских биографија јунака. О Секулином тамновању говори седам песама (СНПр II, 41; Петрановић III, 39; МХ I, 77; МХ IX, 14; Петрановић, Е. зб. IV, 5, 56; Лубурић IX, 126). У улози Секулиног спасиоца појављују се Милош Обилић (Петрановић III, 39; Петрановић, Е. зб. IV, 5), Марко Краљевић (СНПр II, 41; Петрановић, Е. зб. IV, 56) и Секулина сестра и /или љуба (МХ I, 77; МХ IX, 14; Лубурић IX, 126). За последњу групу песама везује се мотив проблачења љубе и сестре у царевог делију.

Тематске јединице овог сижеа јесу: 1. сазнање о Секулином заробљеништву (Секула се сам оглашава – циком, писмом – или се до тог сазнања долази кроз сан или извештај сокола); 2. реакција спасиоца; 3. ослобађање Секуле; 4. Секула поново задобија јуначки стаус.

Секула је у овим песмама углавном пасиван, што подразумева његову привремену искљученост са јуначке сцене, а самим тим и фиктивну смрт²⁸⁰. Међутим, чим добије оружје у руке, Секула је поново сижејно активан и спреман да изнова потврди свој јуначки статус.

3.1.3.3.2. Секула – јунак заробљен крај воде

У овој групи песама препознајемо неке од кључних елемената сижеа „замењене ловине“²⁸¹ (Вук VI, 75; Петрановић III, 40; „Јунак над јунацима Бановић Секула“, Максимовић; Лубурић IX, 35). Делокруг заробљеног јунака крај воде припада Секули. Сижејна схема три песме од четири наведене (Петрановић III, 40; Максимовић, „Јунак над јунацима Бановић Секула“; Лубурић IX, 35) састоји се из следећих елемената: 1) разговор Турака Удбињана у гори о јунаштву + похвала Тала Личанина; 2) појава јунака из магле²⁸² (Секула Бановић) + Талов план за заробљавање јунака; 3) заробљавање уснулог јунака крај воде; 4) интервенција виле; 5) Секула кажњава Турке. Не стиже све Турке који су учествовали у заробљавању јунака иста судбина – смрт. Тале је остао на слободи, а турски поглавар (Мујо) проводи седам година у Секулиној тамници. На неки начин заробљавање Секуле крај воде утицало је на судбину поробљивача, било да их је стигла смрт, било да су изгубили јуначку част, било да су кажњени заробљеништвом (одсуством са јуначке сцене).

Песми коју је забележио Вук Карацић („Бег од Удбиње и Бановић Секула“, Вук VI, 75) са овом групом песама заједнички је мотив заробљавање уснулог јунака крај воде. Песма почиње блоком формула карактеристичних за „клише сусрета са судбином“. Међутим, сам клише изневерава се утолико да зла коб не стиже директно оног који је

²⁸⁰Секулина пасивност у тамници као облик фиктивне смрти изједначава се са Секулиним сном пре спасавања ујака на Косову. И једно и друго одсуство јунака може се сматрати особеном фазом у процесу његове иницијације.

²⁸¹ Мирјана Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, 64–70.

²⁸² Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, 84–88.

зарадио Секулу, већ се везује за отмичара Секулине жене. Наиме, после Секулиног писма могло се очекивати активирање сужеа делије девојке/жене која ослобађа свог мужа. Уместо тога уплиће се интернационални мотив „муж на свадби своје жене“²⁸³. Да је дошло до покретања сужеа о делији девојци, казна би директно стигла бега, али, пошто он добровољно пушта Секулу на слободу, одложено дејство судбине сустиже Бојичић-Алију, који својим нечасним поступком привлачи злу коб на себе. Алгоритија²⁸⁴ посредством које се препознају муж и жена јесте мотив аналоган ономе из песме „Ропство Јанковића Стојана“. Са отмичарем своје жене Секула се обрачунава сам, а са турском потером уз помоћ которских хајдука. Песма се завршава давањем откупа бегу и Секулиним повратком на двор.

3.1.3.3.3. Избор смрти (три добра јунака) – Секула се сам ослобађа (уз помоћ лошег коња и оружја)

Сижејни модел²⁸⁵ у којем се јунак налази у позицији да изабере начин на који ће умрети присутан је у широком распону певања о Секули од најстаријег до најновијег слоја (Богишић 46, 101; СНПр, 69,74; МХ I,60²⁸⁶; Петрановић IV, Е. зб. 64/1, 55; Јован Срећковић, Е. зб. 1, 289). Само у једној од наведених песама (Богишић, 46) Секула није централни јунак, већ један од три добра јунака. Обавезни конституенти сужејне структуре

²⁸³ Најпознатија реализација овог интернационалног мотива јесте песма „Ропство Јанковића Стојана“ (Вук II, 25), ту су варијанте у *Ерлангенски*, 78; Вук VI, 75,76.

²⁸⁴ „Гњездо вила тица ластавица

Гњездо вила за девет година,
Сиротова за девет година
Удовица иза жива мужа,
Савијала там' и амо гњездо,
И два само тића узгојила,
Дође соко из земље незане,
Ластавици гнездо разметнуо,
И два тића врло уплашио“.

С тим да метафора сокола у овој алегоричној песми нема у разрешењу значење мужа-повратника, већ представља Турчина отмичара.

²⁸⁵ О овом сужејном моделу писали су: М. Bošković-Stulli, „Popevka od Svilojevića (iz ostavštine Petra Zrinjskog)“, *Narodna umjetnost*, Vol. 9, No. 1, Zagreb, 1972, 23–39; Р. Пешић, „Два стара епска мотива“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 42, св. 1–4, Београд, 1976, 86–95; Б. Сувајџић, *Јунаци и маске*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2005, 51–96. На жанровску еластичност овог сужејног модела указао је Бошко Сувајџић наводећи пример осмерачке песме коју је Вук забележио у својим *Етнографским списима*, уз нагласак да „номенклатура и атрибуција јунака први пут у историји развоја сужејног модела одговарају једна другој“ (Сувајџић, *Јунаци и маске*, 75).

²⁸⁶ У овај сужејни модел може се делимично сместити и песма „Смрт Секулина“ (МХ I, 78).

су: 1. уводна ситуација; 2. разговор са турским царем (три добра јунака); 3. избор смрти/ослобађање из тамнице.

Уводна ситуација најчешће подразумева сукобљавање Срба с Турцима који им ускраћују воду, основни животворни елемент (сижејни модел *ослобађање затворене воде*²⁸⁷). У улози узурпатора је турска војска на челу са турским царем. Владар или ујак Секулин траже подобног јунака који би донео воде. Секула се сам јавља за овај задатак и у близини воде постаје лак плен надмоћнијем непријатељу. Могуће је и другачије решење уводне ситуације. У песми „Поцјевка од Свилојевића“ дијалогски оквир песме представља разговор Свилојевићеве веренице и месеца. У песми из Петрановићевих рукописа „Бановић Секула и делибаша Ибро“ Секула у лову заспива крај воде и ту га на превару савлада турска чета са делибашом Ибром на челу.

У разговору са турским царем јунак открива имена тројице јунака који својом ратничком вештином наносе велике губитке турској војсци. Међу јунацима се успоставља нека врста градацијског низа на чијем крају се увек налази најбољи јунак, и то управо онај који разговара са царем. Свим песмама, без обзира на варијације у прва два композициона сегмента, заједнички је начин на који се јунак ослобађа из ропства. Када му противнички владар понуди начин на који ће умрети, јунак понуде одбацује јер се косе са његовим статусом епског јунака.

<p>„„Шта ћеш сада, мој невољан сужан! Којом ћу те смрти уморити? Али ћу те бацит' у Ситницу воду, Ал' на живом изгорјет огњу, Али ћу те објесит' јунака?“ Без страха му Секуо бесједјаше, Ја нисам риба, да по води пловим, Нит' сам дрво, да на огњу горим, А ни лупеж, да о дрву висим: Нег' сам јунак, за боја сам створен, За мене је сабља сакована, Дај ми, царе, твоју сејксану, Свежите ми руке наопако, И обје ноге под коњицом, Припашите сабљу зарђану, Пуштајте ме крај Ситнице воде, И са мном триста јаничара, Нека мене на мачим' разнесу;</p>	<p>Ал' беседи турски цар-Мурате: "Јао, Секула, јао, једна курво, Да се мене онда ухватио, Каквом би ме смрћу уморио – Ил' би мене на ватру сложио, Или би ме у море бацио Или би ме, море, обесио?" Ал' беседи Секула војвода: "Цар-Мурате, веро некрштена, Ниси курва да на ватри гориш, Ниси тиква да о дрву висиш, Ниси риба да по води пловиш, Већ си јунак да гинеш јуначки Беле би ти савезао руке, Да би ти ђогу истерана, Који никад потрчат' не може, Дао би ти сабљу зарђану, Што се никад извадит' не може,</p>	<p>„Ој Секуло, да те Бог убије! Сад ми кажи, што ћу те питати: Каком волиш смрћу погинути? Или волиш, да на ватри гориш? Или волиш, да у воду скочиш? Или волиш, да на грани висим?“ Ал говори Секула дијете: „Нисам дрво, да на ватри горим, Нит сам риба, да у воду скочим, Нит сам лопов, да на грани висим, Већ сам јунак, да јуначки гинем. Свежи мени руке наопако И дај мени коња одметнута, Који веће за мегдане није, И дај мени изрђану ђорду, Шаљи за мном стотину Турака И својега сина Силистара, Ди уфате, да м' осикуну главу.”</p>
---	--	--

²⁸⁷Лидија Делић, „Позиција Сибињанин Јанка и Бановић Секуле у десетерачким песмама из приморских рукописа“, *Језик, књижевност, култура: Новици Петковићу у част: зборник радова*. Уредили Јован Делић, Александар Јовановић, Београд, 2011, 395–409.

Кој' моју донесе ти главу, Дај ми њему пуста вранића мога ²⁸⁸ . (Богишић, 101)	Пустио б' те кроз поље Косово, А за тобом тридесет катана, Нек' ти царе, одсијеку главу!" (СНПр II, 74)	(MX I, 60)
---	--	------------

Избор пада на смрт од сабље и то под особеним условима. Јунак лишен личних јуначких атрибута (а са лошим туђим јуначким коњем и оружјем) успешно савладава бројчано надмоћнијег непријатеља. Да би показао своју јуначку супериорност, јунак само треба да ослободи руке. Очигледно, његова снага лежи у рукама и контакту са коњем и оружјем. Неравноправан положај сукобљених страна неутралише се захваљујући помоћи Бога, хришћанских светаца или виле главном јунаку.

Табеларни преглед свих композиционих елемената песме омогућава најбољи увид у појединачну грађу песама.

Песма	Старији слој певања		Средњи слој певања	
	Богишић 46 „Попјевка од Свилојевића“	Богишић 101 „Пјесна цара Сулеимана“	СНПр II, 69 „Бановац Секуле“	СНПр II, 74 „Војвода Секула“
Уводна ситуација	Разговор веренице девојке и месеца ²⁸⁸ (дијалогски оквир)	Цар Сулејман упућује изазов за борбу генералу Бергентиновићу са мотивацијом да се види ко је бољи јунак. Турска цар затвара воду Ситницу. На генералов подстицај његов сестрић Секула добровољно одлази по воду.	Јанко се разболео у планини Голији. Сестрић Секула га пита за понуде. „Не бих, синко, ништа за понуде,/ Но сам ноћас у сану видео – /Ја бих мало воде са Ситнице.“ Турци га заробе на Косову, али им је жао да га због његове изузетне лепоте погубе, те га воде цару.	„Турска војска око воде ладне,/ А каурска око горе чарне – ... Кнез Лазар тражи јунака који би отишао по воду. Јавља се Секула.
Разговор са турским царем (три добра јунака)	*седа брада, буздован- Марко Краљевић *брци до рамена, копље- Секула *младо момче, гола сабља, дорат – Свилојевић	*дорат- Хреља Бошњанине *зелен коњ- Милош Кобиловић *коњ вранчић- Секула	*дорин, копље – војвода Јанко *вранчић, топузина – Реља Бошњанине *зекун, сабља – Секула	*дорат (коњ велики) – Сибин Јанко (ујак) *алат, сав у сувом злату – Дмитар Јакшић (отац) *дорат (коњ малени) – Секула
Избор смрти – начин ослобађања	Турци не желе да погубе завезаног „каурина“ и	„Тешко Секуо уздисаше, Бога спомињаше,/ Саме	Изостаје избор смрти јер је султан толико задивљен да	„Света Петка одрешила руке/ А Недјеља сабљу

²⁸⁸ „Лирски митолошки увод 'отвара' простор по вертикали транспонујући епску радњу на симболички астрални план“, Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, 59.

	ослобађају му руке.	му се руке развезаше...“	Секулу ослобађа и награђује.	наоштрила,/ Сестра вила Ђогу разиграла...“
Финални сегмент песме	Свилојевић наводи Турке на бусију Краљевића. Остаје само један гласник из турског табора да однесе вест цару.	Секула се после тријумфалне победе обрео поново код свог ујака. На Секулин постицај, а после молитве Богу, долази до боја у коме је турска страна поражена.	Јанко попије воду и оздрави. Враћају се у Сибињ.	После Секулиног повратка у табор ујак је забринут због његовог бледила и слуги да је Секула био заробљен. Мурат нуди Лазару замену за Секулу коју Лазар одбија. Песма се завршава у тону тужбалице.
Новији слој певања				
Песма	МХ I, 60. „Цар Лазар и Секула“	Јован Срећковић, Е.зб. 1, 289 „Секула и царевић Мујо“	Петрановић IV, Е. зб. 64/1,55 „Бановић Секула и делибаша Ибро“	
Уводна ситуација	„Синуле су до две магле сиње:/ Једна пала крај мора сињега./ Друга пала крај воде Ситнице./ То не биле до дви магле сиње,/ Већ то биле до дви војске силне:/ Једно турска, друго је каурска...“ Када Србима нестане воде кнез Лазар тражи воде. Од свих јунака једино је спреман његов сестрић Секула да оде по воду.	„Боже мили, а Боже једини!/ Шта се бели горе по планини./ Да л' је иње, да ли је ковиље?/ Нит' је иње нити је ковиље./ Но се беле два табора војске./ Пред једном је царевићу Мујо/ А пред другом Сибиновић Јанко.“ Овде Секула ²⁸⁹ тражи јунака који би отишао по воду на Ситницу. Пошто се нико не јавља, он одлази сам.	Секула заспива у лову на планини Шари код језера. Заробљавају га Турци и одводе у Травник . Његова лепота изазива дивљење и чуђење нарочито код турских девојака.	
Разговор са турским царем (три добра јунака)	Нема уобичајене слике три добра јунака. Акцент је на сродничком пару ујак-сестрић. *млад дорат- ујак кнез Лазар *млад вранчић- Секула	Секула се обраћа царевићу Муји проклињући га и захтевајући да му омогући приступ води. *шарено говедо (Шарац), у зубима црно јагње (бркови) – Краљевић Марко	Разговор се одвија између Секуле и травничког везира у два наврата, и то, први пут после 15 дана, а други пут после три године. У првом разговору Секула одговара на питање колико је Турака посекао и	

²⁸⁹ Ово је једина песма у којој јунак који тражи воду и иде по њу. Очекивало би се да захтев упути Јанко, а Секула да га испуни. Пошто епски модел намеће Секули сужењу функцију млађег који се повинује затевима свог ујака (Јанка, генерала Бергентиновића, кнеза Лазара) или владара (кнеза Лазара), случајно одступање у номенклатури јунака који тражи воду, није могло довести до промене јунака који иде по воду.

		<p>*ждралин- војвода Милош *мали коњ, мало седло, „па се јунак из седла не види“ – Секула дијете Царевић Муја му не верује када му Секула каже да је управо он трећи и најбољи јунак („О чу ли ме јуначка делијо!/ Ти нијеси, за кога се кажеш.“ Секула му предлаже да га искуша тако што ће дати зарђалу сабљу, разломљена коња и да га пусти у поље са 30 Турака јунака. Мујо то и чини.</p>	<p>крајње је незаинтересован како ће умрети. Везир му нуди да се потурчи. Секула не прихвата. У тамници му помажу виле, па ни после три године Секула се није променио. У другом разговору изостаје модел три добра јунака, али остаје мотив избора јуначке смрти.</p>
Избор смрти- начин ослобађања	<p>„„Свети Лука! Одвежи ми руке,/ Света Петко, наоштри ми ћорду, / Бела вило, разиграј ми ћорду!“ / Детету се развезаше руке...“</p>	<p>„Он (Мујо) одрешу Секулу дијете.“</p>	<p>„Онда рече Бановић Секула:/ „Боже мио! Буд' ми у помоћи,/ Данас мени на мејдану тешку!/ Свети Лука, попусти ми руке,/ Свет' Илија! Приоштри ми ћорду,/ Виле моје! Коња разиграјте!/ Бог се њему склони на прошење,/ Те његово испуни жељење...“</p>
Финални сегмент песме	<p>Секула је посекао стотину Турака, ранио царевог сина Силестера и ујаку донео воде. Цар Лазару нуди замену: пола царевине и свог сина за Секулу. „„Коморате, царе Муратине!/ Не дам теби мојега Секуле, / Јер Секула моје десно крило, / Па је мене</p>	<p>Секула супериорно тријумфује: „Па у Турке јуриш учинио./ Од три стотин' шест је начинио./ Па отиде кући певајући/ Оста Турчин за њим гледајућ'.“</p>	<p>Секула убија 30 Турака и делибашу Ибру²⁹⁰, а травничком везиру прети да ће затворити све царске друмове и скеле ако му не врати врачиха. Уплашени везир то и чини после два месеца.</p>

²⁹⁰ Ибрина смрт је реализација четвртог елемента клишеа сусрета са судбином (Детелић, *Урок и невеста*, 67)

	воде напојио.”/ Ди је била прова за пшеницу, /Да и Турчин за каура млада?“		
--	--	--	--

Номенклатура тројице јунака разноврсна је, као и њихова атрибуција. У наведеним песмама може се уочити извесна правилност у алтернирању имена јунака епске тројке: Марко, Секула, Свилојевић – Реља, Милош, Секула – Јанко, Реља, Секула – Јанко, Дмитар Јакшић, Секула – Марко, Милош, Секула. Дакле, Свилојевић и Дмитар Јакшић појављују се само једном²⁹¹. „Једном уведено име Марка Краљевића у сужејну структуру песме изазваће тектонске поремећаје у равни номенклатуре и сужејних функција јунака. Последица ће бити преплитање круга јунака око Марка Краљевића са оним првобитним, угарским“²⁹². Марко, Реља и Милош укрстиће се са угарским јунацима. У песми „Секулина смрт“ (МХ I, 78) сужејни модел се модификује утолико да се број „добрих“ јунака за које цар Отомановић пита Секулу попео са три на пет и објединио два круга јунака у јединствену целину. Секулин лик ће у овој песми покренути механизам контаминације два сужејна модела²⁹³, па ће се јуначки подвиг најмлађег и најбољег јунака претворити у борбу метаморфозираних јунака, али овог пута неће се турски цар претворити у сокола, већ царев слуга везир Ћуприлић. Исход песме доноси необично разрешење. Оба сужејна модела оставила су свој печат. Секула најпре ослобађа руке личном снагом („Секул тегну ногом и животом,/ На рукама прекиде личине“). Овде изостаје помоћ натприродних сила што је донекле и разумљиво ако се узме у обзир то да се вила на почетку песме профилисала као заштитник турске стране, спремне да јој да жртву коју је захтевала. Укључивање метаморфозе јунака потиरे очекивани исход претходног сужејног модела и Секула, ипак, на крају гине, али не од руке противника, већ

²⁹¹ „Михаило Свилојевић је превасходно јунак старије бугарштитичке традиције, забележене у далматинском приморју у 17. и 18. веку. Како време одмиче, његова слава бледи, а име се потискује“, Сувајцић, „Јунак у епском моделу – Попевка од Свилојевића“, 57. „Дмитар Јакшић је нешто млађи савременик Михаила Свилојевића, истакнути антитурски борац, који се доводи у везу са угарским краљем Матијом Корвином и посебно, најпознатијим млађим Бранковићем, Змај Огњеним Вуком (...) Отуда се ни Дмитар Јакшић у овој варијанти сужејног модела не појављује случајно. Поетска артикулација његовог лика засигурно је реализована на основу магловитог колективног сећања на велики углед и историјски значај породице Јакшић у Угарској. Алтернација немонклатуре заснована је на везама Дмитра Јакшића са знаменитим угарским јунацима“ (Бошко Сувајцић, „Јунак у епском моделу – Попевка од Свилојевића“, *Јунаци и маске*, 71, 72).

²⁹² Бошко Сувајцић, „Јунак у епском моделу – Попевка од Свилојевића“, *Јунаци и маске*, 67.

²⁹³ Делимично флуидни сужејни модел у којем фигурира лик Бановић Секуле још једном се удружио са кристализованим сужејним моделом, резервисаним искључиво за Секулу.

од ујаковог цефердара. Крај песме поново доводи у блиску везу имена највећих противника турског цара. Све три војводе (Марко, Реља и Милош) са Јанком на челу спасавају се, а остала војска, као и Секула гине. У песми „Цар Лазар и Секула“ (МХ I, 60) епска тројка своди се на дихотомну структуру. Преплитање мотива Првог и Другог косовског боја донело је алтернирање Јанковог имена са Лазаревим. Улазак Лазара у сижејни модел потискује сасвим Јанка, али и појаву других јунака. Секула у потпуности остварује свој делокруг јунака ослободиоца воде, али и победника у неравноправном мегдану.

У песмама овог сижејног круга може се, такође, пратити иницијацијско кретање јунака из своје, заштићене средине у туђи, хтонски простор по налогу ујака или владара. Успешност/неуспешност јунаковог подухвата указује и на успешно/неуспешно извођење обреда иницијације. Извесне сенке на тријумф заточеног Секуле падају и у песми „Војвода Секула“ (СНПр II, 74). Бледило Секулиног лица и тужбалички тон којим се завршава песма носе снажан симболички наговештај могућег трагичног исходишта. Управо тај трагични исход реализује се у већ поменутој песми „Смрт Секулина“ (МХ I, 78). Колективно знање о финалном сегменту Секулине епске биографије утицало је и на симболичке наговештаје смрти, као и на контаминацију сижеа која је донела исход у складу са тим знањем.

3.1.4. Мегдани²⁹⁴

На основу проученог корпуса песама о Бановић Секули, а обједињавањем свих кључних морфолошких елемената мегдана²⁹⁵, можемо сачинити преглед најважнијих сижејних модела у којима мегдан фигурира или као централна тема или као део друге развијене сижејне структуре. Отуда, нужно се намеће подела сижејних модела на два типа:

²⁹⁴ Значење речи мегдан може бити далеко обухватније од обичног сукобљавања јунака оружјем. Под том речју подразумева се све врсте сучељавања супротстављених страна (кошија, поигравање коња, борба метаморфизираних јунака).

²⁹⁵ У овом поглављу су размотрени само сижејни модели песама у којима Бановић Секула излази на мегдан. Остали морфолошки елементи мегдана (мотивација, типови мегдана, типови противника, хронотопске одреднице) биће анализирани у посебном поглављу.

а) сужејни модели у којима мегдан има примарни значај (његова је тематско-сужејна окосница²⁹⁶)

б) сужејни модели у којима мегдан има секундарни значај²⁹⁷ (када може бити „преплетен и са низом интернационалних мотива“²⁹⁸).

Мали број песама о Бановић Секули као тематско-сужејну окосницу поставља мегдан. Јуначко одмеравање снага чини само сужејно језгро ове групе песама. Позив на мегдан је директан и може бити упућен писаним (епска формула „Књигу пише...“) или усменим путем. На основу начина на који се изазов упућује и на њега одговара може се издвојити шест мањих подгрупа песама.

3.1.4.1. Секула као ујаков заточник

Секула се као ујаков заточник на мегдану појављује у пет песама (Пантић, „Мејдан“; Петрановић II, 35; Кирјак, Е. зб. 26, 27; Мутић, Е. зб. 47, 3; Зорић, Е. зб. 42).

Песму „Мејдан“ забележио је Ђуро Ферих крајем 18. века што казује о томе да се Секула као мегданџија осведочио у најстаријем сачуваном слоју певања. Песма у центар збивања поставља познату тројку Другог косовског боја: Сибињанин Јанка (*војевода Јанко*), Михаила Свилојевића (*Свионић Мијалхо*) и Бановић Секулу (*Секул дите младо*). „Три добра јунака“, међутим, не фигурирају у очекиваном сужејном моделу, већ су Јанко и његов сестрић супротстављени Свионић Мијалху. У иницијалном сегменту песме истиче се место избијања сукоба и образлажу узроци:

„Пије вино војевода Јанко
У Будиму граду чесарскому
А кад се је понапио вина,
Завади се с Свионић Мијалхом
Позваше се на мејдан јуначки
И ту бритке ћорде повадише“.

²⁹⁶ Вид. Радмила Пешић, Нада Милошевић Ђорђевић, *Народна књижевност*, 155.

²⁹⁷ Мегдани Бановић Секуле присутни су и у оквиру других сужејних модела (женидба јунака, Секула и вила, Секула и турски цар, ослобађање, смрт јунака). Одликују се већом или мањом наративном развијеношћу. Будући да је о сваком сужејном моделу било доста речи, у овом делу рада анализирају се само оне сужејне структуре о којима није било речи у оквиру осталих сужејних модела.

²⁹⁸ Снежана Самарџија, „Морфологија двобоја и бојева у епској народној поезији“, 267.

Први сукоб је избегнут посредовањем осталих војвода, али је остала могућност да се сукоб реализује при следећем сусрету, да би се видело „тко је бољи јунак“. Наредни сегмент је посвећен дијалогу ујака и сестрића. Сестрић врло бурно реагује на ујаков смех, схватајући га као увреду. То је била прилика да ујак сазна да је сестрић спреман да му помогне без оклевања. Потом уследи сусрет са изазивачем Свионић Мијалхом. Вербални дуел се састоји у позиву на мегдан и утврђивању правила мегдана: „Не до главе, већ до љуте ране!“ Нижу се један за другим два наративно сведена мегдана. Јанков неуспех на мегдану народни певач образлаже недостатком среће (“Али Јанку лоша срића бише“), а управо то подстиче Секулу да упути изазов Мијалху не би ли осветио ујакове ране. Мегдан прекида Јанко не дозвољавајући сестрићу да убије Мијалха:

„Не ударај, драго дите моје,
Јер је добар јунак на крајини,
Грихота је погубити њега“.

Мегдан је у овој песми је разрешење унутрашњег конфликта.

Са пашом Соколовићем/бегом Соколовићем/бегом Танковићем Секула се сукобљава зато што он упућује изазов Јанку који више због старости не може да изађе на мегдан. Изазов је у две песме упућен директно (Кирјак, Е. зб. 26, 27; Мутић, Е. зб. 47, 3), а у једној изостаје права форма изазова, већ су неетички пашини поступци изазвали Јанкове сузе (Петрановић II, 35). Ове песме представљају варијанте истог сижеа чију су инваријантни елементи: Секула прихвата улогу заточника, опремање јунака, ујакови савети и благослов, појава помоћника (крчмарица, турско момче младо, љуба војводе Мирче), сусрет са девојкама робињама на води, победа на мегдану са нечасним противником, даривање робиња и повратак у сопствени етнокултурни простор. Мегдан се одвија по устаљеним композиционим етапама све док противник не схвати да је побеђен, када нечасно окреће леђа и бежи са попришта сукоба. Велика пажња се посвећује Секулином путовању које је испуњено разноврсним иницијацијским искушењима. Водич кроз сва искушења му је ујак чијег коња јаше и чије јуначке атрибуте преузима.

Овај сиже има своју варијанту сачувану у предању „Двобој Бановић Секуле на Гласинцу“²⁹⁹. Предање³⁰⁰ у први план истиче мотивацију за мегдан („Био је на Гласинцу потурица Соколић, баш више данашњег села Сокоца, што се зову Балтићи; па био врло силан зликовац и насилник. Мучио је јадне своје кмете и околне овдашње сељане свакојаким злом. Зато се народ потужи староме Јанку од Сибиња, бива, чак у Мађарску“). Секула се и овде појављује као ујаков заточник („Ови пошље свога сестрића, младо момче Бановић Секулу као свог замјеника, да потурицу смакне, а рају ослободи“). Нарочито се наглашава колико је „силни потурица“ посрамљен и гневан био што мора да се бори са дечаком. Управо то је, као и у епској песми, пресудно за исход сукоба („Кад Секула стиже до Гласинца, нађе силног потурицу баш на Сокоцу, где је чадор код врела разпео, надајући се сстаром Јанку. Али зачуди се и изненади, кад види дијете Секулу, гдје иде на помамном коњу право к његову чадору. Гњеван и посрамљен, што мора с дјететом мејдан да дијели, скочи као бијесан да га убије, и не чекајући да по реду двобој чини. Али Секула од једном свога противника с коња обори, и оштрим гвожђем му главу одруби. Тако учини крај његовом насиљу, а сам се врати своме завичају, пошто је бегове дворе поробио, кулу му запалио и харем одвео“). Финални сегмент предања фукусира се на доказе о веродостојности исприповеданог („И сад стоји на Сокоцу нишан бега Соколовића, гдје га је Секула убио. И тако се по њему назове и то мјесто, које је до скоро било пусто пландиште без икакве куће и зграде“).

У иницијалном сегменту песме „Дијете Секул и Лонца капетан“ , коју је забележио Лазар Кирјак, Секула својим опхођењем према ујаку крши норму понашања млађег према старијем („У Секула дузук одијело,/ А под њим од мегдана ђого,/ Пред Јанка је ђога прегонио, / То је Јанку чудо мучно било“). Управо због тога Јанко пита Секулу одакле му одело и коњ. Дијалог ујака и сестрића прераста у ретроспективну Секулину исповест која открива неетички и нејуначки начин стицања јуначких атрибута. Секула је на Косову срео рањеног јунака који моли намерника да га погуби или однесе мајци у Босну.

„А Бога ти, добар јунак незнан!
Посједи ми русу главу моју,

²⁹⁹ Предање је забележено у *Босанској вили* (1886, година 1, број18) у оквиру чланка учитеља Ристе Ј. Чајкановића „Гласинац, околина и становници његови“. У идентичном облику преноси га и Влајко Палавестра у делу *Хисторијска усмена предања из Босне и Херцеговине*, Београд, 203, 155.

³⁰⁰ Предање је нарочито блиско са варијантом коју је забележио Богољуб Петрановић.

Ја л' ме стави на мога ђогина,
И гони ме у Босну поносну,
А на дворе моје миле мајке,
Мајка нема, нег' мене једнога,
Добро ће те даровати стара“.

Секула убија рањеног јунака и узима јуначка обележја која му свакако не служе на част. Овај Секулин поступак није одраз јунаштва и не може бити примерен иницијацији младог јунака, те га зато ујак и не одобрава („Кад то чуо од Сибиња Јанко,/ Па то Јанку чудо мучно било“) и предлаже му, уз ироничан коментар на рачун Секулиног јунаштва:

„Кад си таки јунак настануо,
А ти 'ајде у Босну поносну,
Ти погуби Лонцу капетана,
Који ти је погубио баба,
И понио дузук одијело,
И поћеро дебеле ђогина.“

Тек сада се открива неофитска природа самог јунака- он није био на мегдану и не познаје пут. Ујак преузима улогу водича и сестрића, који за разлику од осталих варијаната, није вољан да се у овај подухват упусти, шаље на први мегдан, објашњавајући му пут:

„Ђе ти нађеш седам раскрсница,
Шест на десне, а седме на лјеве,
Ти обрни седмом на лијеву,
Доћеш ласно у Босну поносну.“

Даљи ток песме је у оквирима модела сукоба Секуле са пашом Соколовићем. Физичко сучељавање је крајње сведено: „Тргну сабљу, одсјече му главу“. Ујакова реакција је овог пута у духу похвале и благослова:

„Фала теби, моје д'јете драго!
На јунаштву и на твој поштењу,
Ђе освети старца баба твога.“

Смена приповедачких перспектива (3. лице – 1. лице – 3. лице) нијансирају динамичност наративног тока и осветљавају промене у карактеру и односима јунака.

3.1.4.2. Мегдан за перје

Од четири песме које припадају овом сужејном моделу у две је централни јунак Бановић Страхиња (Сарајлија, 151; Нова Зета), а Секула се помиње тек на крају песме као

син Бановић Страхиње и Јанкове сестре. У жељи да прикрије сопствени кукавичлук, а по савету љубе, војвода Јанко се служи лукавством да избегне излазак на мегдан Тафу Бошњанину. Епизода тражења заточника наративно је развијена. Јанко свом потенцијалном заточнику Бановић Страхињи ускраћује очекиване дарове, тражећи од њега да управо Тафу позове на мегдан у исто време и на исто место када би требало да се одигра и његов мегдан са Бошњанином. При томе прикрива од Страхиње праву истину, приморавајући га својим коментаром да се повинује његовој вољи:

„Ако су ти златна пера мила,
ет' у Босни Тафе Бошњачине
и у њега седамдесет перах
с Угричићах седамдесет братах
све што их је на мејдан добио,
зовни Тафа на мејдан јуначки“.
(Сарајлија, 151)

И овде се обећава награда заточнику уколико савлада противника, али у моменту када треба и да се испуни задато обећање, Јанко ће покушати да то избегне, вређајући онога ко му је спасао живот : „Недам слугам' ја сестрице моје“ (Сарајлија, 151) или то чини зато што је Страхиња „нагрђен“ (Нова Зета). Ипак, Јанко ће бити приморан да да своју сестру. Ове песме образлажу Секулино епско порекло:

„Пошто јунак ране преболио,
Он привјенча лијепу ђевојку,
Шњом лијепи пород изродио
Бановић Секул и Михајла“ (Нова Зета)

„И даде му сестру за љубовцу,
Бог му даде ш њом пород диван:
Бан-Секула и бан-Михаила,
Што су Јанку оба крила била
Кад год би до мејдана дошло“.
(Сарајлија, 151)

У преостале две песме елогу заточника народни певач додељује Бановић Секули (Црногорске гусле, 13; Вук Врчевић, Е. зб. 62, 10). Уводна ситуација се модификује утолико да изостаје изазов турског јунака и дијалог Јанка и његове љубе. За обе песме заједничка је уводна формула: „Вино пије...“. Јанко мотивише сестрића за мегдан ускраћивањем дара у виду златне перјанице и својеврсним прекором:

<p>„О сестрићу Бановић Секуле, Кадъ су тебе миле перянице, Ето кажу у Краину доню У Краину Ђерзелезъ Алию, И у нѣга капа и челенка, За челенкомъ тридес'тъ перяница, Па му пиши листъ кнѣиге бѣеле, Да онъ тебе на мегданъ изиђе, Ако нѣга на мегданъ добѣешъ, Бѣће тебе доста перяница, А што бы ти една перяница“. <i>(Црногорске гусле)</i></p>	<p>„Мој сестрићу дијете Секуле! Кад си момак, па ти мило перје, Ти појаши бабова ђогата, Па га гони Босни поноситој, А до куле Боичић Алије, Зор Катила, србског душманина Ко се србски насјекао глава Много србски уцвијелио мајках Удовицах у род опремио, А сестрицах у црно завио, У њег' има доста перјаница, Ако њега згубиш на мегдану, Узми сине перје и челенке, Те их носи, шњима се поноси, Нико тебе прекорити неће“. <i>(Вук Врчевић, Е. зб. 62,10)</i></p>
---	---

Секула испољава љутњу и бес, и у Врчевићевој варијанти ујака оптужује да га шаље тамо одакле се неће вратити. Јанков подстицај Секулу ставља у позицију изазивача, те он у једној варијанти шаље и писмо противнику упућујући му изазов. Даље се све одвија по устаљеној схеми: одговор изазваног јунака, физички дуел, Секулина победа, преоблачење у противникову одећу и повратак у Сибињ. У овој варијанти Секулина победа је резултат његове довитљивости и сналажљивости. Када схвати да противник има панцир, мудро реагује: „Па се Секул' мало измакао, / И по трави сабљу положио/ Докъ му обѣ ноге уграбио“. У завршној сцени контрастно се истиче Секулина храброст и одлучност на подлози Јанковог кукавичлука. Јанко бежи у кулу кад угледа преобученог сестрића, мислећи да је то Ђерзелез Алија.

У другој варијанти се наративно развијено описује опремање јунака и расанак са сестром Јањом. Наративна опширност се постиже и убацивањем епизоде са девојкама на бунару. Оне врло сликовито Секули предочавају демонска обележја противникових двора:

„Ласно их је познати пуге,
Највиши су, и најнесретњи су,
Не грађени и камењем³⁰¹,
Но од кости коњске и јуначке,
А врата су од јуначки плећа,
Кључанице ђевојачке руке,

³⁰¹ Три тачке означавају реч која је у рукописном запису била нечитљива.

А пенцери очи од соколах,
А саџаци од жежене срме,
Око куле бедем и авлија,
По авлији побоо ченгеле,
Све ченгеле главом окитио,
А највиши ченгел оставио,
И њему се Турчин заклињао,
Да ћ' и њега окитити брзо,
С дивном главом некаква Секула“.

Мегдан је етапни, наративно развијен. Секула односи победу захваљујући очевој сабљи („која сјече под оклоп јунака“) коју му је сестра тајно обесила коњу на сапима. Песма се завршава харањем Алијиних двора, ослобађањем робља из тамнице (Старине Новака, Радојице и Грујице) и женидбом Алијином сестром, која му сама предлаже да је узме за љубу:

„О тако ти Бановић Секуле!
Кад си таки јунак на крајину
А ја цура сестра Боичића
Узмимо се и привјенчајмо се,
Ако нама бог даде евлда,
Уврћи ће се ђеца на ујака,
И на тебе сокола јунака...“

Будући да се завршава Секулином женидбом, ова би песма могла бити сврстана и у групу песама у којој се разматрају сужејни модели Секулиних женидби.

Алтернирање Бановић Секуле и Бановић Страхиње на позицији главног јунака своје корене има у именовању јунака – Бановић. Будући да су записи у којима фигурира лик Бановић Страхиње старији, може се тврдити да је појава Секуле у улози главног протагонисте млађег карактера. Међутим, Секула је био поменут и у старијим варијантама, али тек у финалном сегменту, као син Бановић Страхиње. Новији слој певања додељује Секули нови делокруг и уместо скрајнуте улоге Страхињиног потомка, Секула задобија делокруг који је имао Бановић Страхиња, а сам Бановић Страхиња бива потпуно потиснут. И у старијим и у млађим варијантама Јанков делокруг остаје исти. Он је владар који подстиче и Страхињу и Секулу да се окушају на мегдану са турским противником. Додуше, мотивација Јанкових подстицаја није иста. У варијантама са Бановић Страхињом Јанко испољава кукавичлук у иницијалном сегменту и по савету љубе избегава мегдан, користећи Бановић Страхињу као свог заточника. У варијантама са

Секулом Јанко је и ујак који сестрића подстиче на извршење јуначког подухвата стиче и делокруг водича у процесу иницијације свог сестрића. У песми објављеној у *Црногорским гулама* Јанков кукавичлук се испољава, не у иницијалном сегменту песме, већ у финалном. Преобучени Секула на противниковом коњу стиже у Сибињ. Јанко не препознаје сестрића³⁰², већ мисли да је то Ђерзелез Алија и зато престрављен, крајње нејуначки, бежи у кулу. Увођење Секуле у сужејни модел онемогућило је задржавање иницијалног сегмента из песама са Бановић Страхињом, али црте Јанкове природе испољиле су се у финалном сегменту песме. У песми „Бановић Секула и Боичић Алија“ (Вук Врчевић, Е. зб. 62, 10) реализује се мотив женидбе главног јунака, али само увођење Секуле на место главног протагонисте не дозвољава да награда буде Јанкова сестра (Секулина мајка), већ противникова сестра. Увођење Секуле у сужејни модел променило је делокруге јунака, али и утицало на композиционо-мотивске промене у песми. Сам сужејни модел моделовао је лик Бановић Секуле као неустрашивог мегданцију, мотивисаног жељом за доказивањем.

3.1.4.3. Мегдан ујака и сестрића

Две песме говоре о Секулином надметању са ујаком. У песми коју је забележио Иван Кукуљевић Сакцински „Марко Краљевић и негјак Секула“ Секулин ујак није Сибињанин Јанко, већ Марко Краљевић. Нестабилан, амбивалентни однос ујака и сестрића појачава се њиховом верском различитошћу. Сусрет је случајан, у гори. Неспремни да се један другом уклоне са пута, јунаци посежу за оружјем. Сестрић показује мегданцијску супериорност. До препознавања долази када скоро савладани Марко запита „Туре мојмче младо“ за порекло.

„Boga tebi neznana delio
Kad me питаš право ću ti kazat:
Ja sam tebi iz carina grada
Nisam bil star sedamnajst meseca
Kad su mene Turci zarobili,
El me je car do konja doranio

³⁰² Сличан новелистички мотив непрепознавања преобученог победника на мегдану реализује се и у песми „Иво Сенковић и ага од Рибника“, с тим да Ивин отац Ђурађ Сенковић не бежи. Напротив, помисао да је изгубио сина у њему буди затомљену снагу и он пркосно истрчава пред придошлицу, спреман да освети синовљеву смрт. Овде је Јанкова карактеризација као кукавице, у песама истог сужејног модела, али са Бановић Страхињом као протагонистом, онемогућила овакву врсту испољавања. Свој допринос томе даје и амбивалентан однос између ујака и сестрића.

El me car ovak povedao:
Da ja imam (vuajak) Kraljevića Marka“.

Радост због препознавања прераста у гнев и Марко, после три дана проведена у крчми, убија сестрића зато што одбија да се жени.

Још једно надметање ујака и сестрића (Богишић, 17) указује на амбивалентност њиховог односа. Јанко тражи од сестрића да поигравају коње. Секула најпре одбија јер се плаши да ће га ујак на бољем коњу оставити на Косову:

„Тере ме ћеш оставити у Косово равно поље,
Ву'че да мо' Јанко.
А мене ће притиснути врли Турци витезови,
Тере ме ће у Косову зломе смртју уморити,
Они клети Турци.“

На Јанково инсистирање они поигравају коње и Секула односи победу. Зато Јанко тражи да му сестрић поклони коња или да се замене са коњима. Сестрић великодушно силази са коња и уступа га ујаку. Индикативно је Секулино седање „на јуначку црну земљу“, као и ујаково ударје – кључеви града Сустице у коме је триста Турака јаничара. Читава слика носи јасна обележја смрти.

3.1.4.4. Мегдан са алом

Само једна песма приказује удруженог ујака и сестрића на мегдану са алом (Бован, 429). Секулин ујак је Свети Илија, а мајка Огњена Марија. Свети Илија сам поткива коња уочи недеље јер се спрема да са сестрићем погуби алу због које је наступила суша³⁰³. Мајка и овде није спремна да пусти свог сина који има само седам година. Касније се открива да је њан страх првенствено проузрокован тиме што је ујак преке нарави и могао би га погубити. Међутим, Секула без оклевања прихвата ујаков позив:

„Двапут, мајко, немој да изговориш,
свети Илија нама истијаз није,
он ми гледа наше човечанство“

Свети Илија је муњама и громовима побио дванаест ала и старешину ала, скривену у манастиру, истерао пред Секулу који успева да је погуби.

³⁰³ Чест мотив у бугарској народној књижевности.

3.1.4.5. Избор најбољег јунака

Песме овог сижејног модела имају истоветну уводну формулу „Вино пије/у“ (Сарајлија, 26; Бркић, Е. зб. 11/г, 12; Шаулић, 18, 35). У механи уз вино три побратима (12/20 војвода) воде разговор о томе ко је од њих најбољи јунак (а понекад одређују и ко је најгори јунак) или Секула самоуверено тврди да су управо три побратима најбољи јунаци (Шаулић, 35). Избор најбољег јунака најчешће пада на најлошијег јунака и обратно. Појава придошлице, Турчина или Арапина, показате стварне вредности окупљених јунака. На мегдан Турчину или Арапину излази најпре Секула зато што неће пред њим да устане (да му вино, начини место). У пресудном моменту савладани Секула тражи помоћ од ујака (Пјеванија, 26; Шаулић, 18) или побратима (Шаулић, 35). Ујак је уплашен, а побратими оклевају јер Марко жели да искуша Секулино јунаштво. У три песме изузетног противника савладава Марко и тиме се песма враћа у почетну позицију, на поновни избор најбољег јунака. У само једној песми (Бркић, Е. зб. 11/г, и то из новијег слоја певања,) Секула истрајава на етапно развијеном мегдану. Ханцаром убија Рничкић Алила чија се натприродност открива тек после смрти (мотив три срца и змије на трећем срцу). Секула је у свим песмама најмлађи и најхрабрији, али недовољно искусан да би однео победу. У крајњој линији, Маркова епска слава није дозволила у већини варијаната да он буде потиснут у други план, а када је и потиснут, Секулина победа на мегдану у многоме је подсетила на Маркову победу над Мусом кесецијом, а сам Секула је приказан као Марков сестрић. Сви елементи тог окршаја пренели су се и на овај мегдан. Уводни сегмент песме није донео уобичајени разговор о томе ко је најбољи, а ко најлошији јунак, тако да се Марко и није нашао у подређеном положају у односу на друге јунаке.

3.1.4.6. Мегдан са привидно болним јунаком

Лукавство и превара карактеришу поступање једног, а похлепа и страх поступање другог учесника у епском дуелу који се одвија на пољу Косову или поред Дунава, најчешће у рану зору. Привидно болестан или остарео јунак (Ђерзелез, Јован Косовац) у густој магли мами противника (Бановић Секулу) вербално, својом „маском“ (хром ђогат,

оронуо изглед)³⁰⁴ и изузетним јуначким атрибутима (добар коњ, оружје, „крило позлаћено“):

„Није л' мајка родила јунака
да он мене до Дунава дође
да ми русу посјече главу
јер сам јунак остарио љуто,
и мени је живот омрзао?
Тко м' учини то велико добро,
код мене ће шићар шићарити-
добра коња и боље оружје“.

(Сарајлија, 148)

„А из таме јунак излазио
На ђогату коњу виловиту,
А ђогат му у три ноге храмље,
На њему је остарјели ђедо,
Прекрстио оба двије руке,
Метнуо их себи у њедарца,
Озебле му, остале му пуне!
На глави му проклета шубара,
За шубаром крило позлаћено,
Бегенисах крило позлаћено,
Не дадоше врази мировати“.

(Петрановић II бр. 34)

О сусрету са оваквим јунаком сведочи преварени Секула. Он о томе приповеда свом ујаку Сибињанин Јанку који је и сам био преварен (Сарајлија, 148) или је до преваре дошло на његову молбу (Сарајлија, 79), будући да је хтео да свог сестрића научи страху и тако пољуља његово претерано самопоуздање :

„О мој побро, Ђерзелез Алија!
Не б' л мене нешто послушао
а одавле те до у Косово?
Е ја имам сестрића мојега
а сестрића Бановић-Секулу,
често иде у поље Косово,
чешће носи од Турака главе,
јесте, дите лудо и млађахно,
нејма њему до седам годинах,
ево данас тек година данах,
шездесет је донесао главах
а толико живјех довео,
ено му их свијех у тамници,
све турскога љута крајишника,

³⁰⁴ Данијела Петковић, „Епски стогодишњаџи – поштоване старине и исмејани старци“, *Ликови усмене књижевности*, зборник радова, ур. Снежана Самарџија, Институт за књижевност и уметност, 2010, 69.

ја се бојим хоће погинути,
но не би л' га, побре, препануо,
препануо а не погубио
да не ходи на мејдане често.“
(Сарајлија, 79)

У песмама „Бановић Секула и Јован Косовац“ (Петрановић, II, 34) и „Секула и дука од Лорења“ (Кирјак, Е. зб. 26, 5) ујак Сибињанин Јанко се јавља у иницијалној и финалној позицији у песми, покрећући својим питањем сестрићев ретроспективни извештај:

„Мој сестрићу, Бановић Секула,
Од како си јунак постануо,
Јеси ли се икад препа'нуо“.

На крају он открива и идентитет јунака који је преварио његовог сестрића:

„Оно није остарјели ђедо,
Већ је главом Косовац Јоване,
Ђедо се је кастил начинио,
Од врашта му ђогат охронуо
И он чува све Косово равно,
Много их је тако преварио“.
(Петрановић II, 34)

„Луд ми јеси сестрићу Секуле!
Как с' мого лудо погинути?
То ти није старац сједобради;
Него је то Дука од Лорења³⁰⁵,
Пет стотин' је Турак намамио,
На лијепо крило и челенку
Намамио те их је погубио“.
(Кирјак, Е. зб. 26, 5)

Наративно неразвијен мегдан у овим песмама карактеришу преокрети који се тичу и једног и другог мегданције. Самоувереност, надменост и храброст превареног јунака нестају уступајући место страху када привидно болан јунак открије своју праву природу.

Сажет преглед сужејних модела у којима доминира тема мегдана приказују Бановић Секулу као успешног мегданцију.

³⁰⁵ У овој песми Дука од Лорења узима маску остарелог јунака, што представља реинтерпретацију старијег мотива из претходно поменутих песама, у којима је Секулин противник „тип“ старог јунака.

3.1.5. Женидба

Један од најзаступљенијих тематских кругова у епским песмама има три основне варијанте сужеа³⁰⁶:

- 1) женидбе с препрекама јунака старијих времена;
- 2) женидбе хајдука и ускока отмицом испрошене девојке;
- 3) хајдучка и ускачка женидба са новелистичким елементима.

На овој основи почивају сва даља проучавања овог тематског круга³⁰⁷. Најдетаљније је оно које је остварила Данијела Петковић у својој књизи „Типологија епских песама о женидби јунака“. Она издваја пет основних типова песама³⁰⁸: 1) женидба с препрекама; 2) женидба отмицом; 4) женидба на туђу иницијативу; 5) женидба без препрека³⁰⁹. У одабраном корпусу песама не среће се само пети тип – женидба без препрека.

Као основни критеријум класификације песама са темом женидбе у којима фигурира лик Бановић Секуле узима се сужејна функција коју Секула у тим песмама има. С обзиром на то, могу се издвојити две групе песама³¹⁰:

- а) Секула – младожења;
- б) Секула- делокруг помоћника;

3.1.5.1. Секула – младожења

Песме у којима се Секула појављује у улози младожење могу се поделити у две групе. Као критеријум за поделу узима се Секулина активност.

3.1.5.1.1. Секула – активан младожења

У овој групи песама издвајају се следеће подгрупе: а) неостварена женидба (драгоман девојка, непримерено понашање девојке, веридба уочи боја, погибија због

³⁰⁶ Радмила Пешић, Нада Милошевић Ђорђевић, *Народна књижевност*, 112–113.

³⁰⁷ Бошко Сувајдић, „Препрошена девојка (Модел јуначке женидбе у песмама о хајдучима и ускоцима)“, *Књижевност и језик*, LI/3-4, Београд, 2004, 329–351; Мирјана Детелић, *Митски простор и епика*; Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, Београд, 2008.

³⁰⁸ Наведени основни типови песама о женидби јунака даље се разврставају подгрупе по различитим дистинктивним обележјима.

³⁰⁹ Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 16.

³¹⁰ У свакој групи могуће су и даље поделе. Такође, поједине песме могу имати одлике које их сврставају и у други модел, осим оног примарног у који су смештене.

девојке); б) женидба вилом; в) женидба на превару (провала у девојачке одаје); ђ) женидба са препрекама (кошија, ослобађање ујака; сестрић заточник; побратим – водич).

3.1.5.1.1.1. Неостварена женидба

Секула се у великом броју песама појављује као јунак који не стиже до краја обреда прелаза какав је свадба. Узроци прекинутог обреда најчешће леже у поступцима и одлукама Секулине изабранице.

Драгоман девојка

Овај сижејни модел појављује се у сва три слоја певања о Секули („Драгоман дивојка“, Андрија Качић Миошић; СНПр II, 72,73; Коста Н. Ристић, 3; Осветник,12; Корудунаш, 15; МХ V,21; Душан Поповић Момир, Е.зб. 52, 66). Највећи број песама доследно поштује основну схему из настаријег слоја³¹¹. С обзиром на то да се ова сижејна структура везује искључиво за Секулу, сижејни модел *драгоман девојка* припада групи кристализованих сижејних модела.

Паша са својом војском долази у Грахово код Николе, граховачког кнеза. Турци траже воде, али нико их сем Николине ћерке не разуме. Издваја се један Турчин међу осталима (Мујо) који је задивљен девојчином лепотом. Девојку тражи за себе од мајке, али она одговара да је девојка већ испрошена за Јанковог нећека Секулу. Том приликом нарочито се истиче материјална вредност обележја које је Секула девојци оставио. Турчин онда одлучује да на било који начин ову веридбу раскине, те се обраћа у хијерархији моћнијем од себе – паши, уверавајући га да таква девојка треба да буде пашиница. Паша не прихвата негативан одговор, већ од девојчиног оца тражи да се девојци да могућност избора између Секуле и паше. У тренутку када се девојка одлучи за пашу, најчешће по мајчином наговору, Секула тражи од ње да пружи руку и покаже или врати обележја која јој је дао. Одсецањем руке девојци Секула³¹² је кажњава за неверу и истовремено

³¹¹ „Драгоман дивојка“ – варијанта коју је забележио Андрија Качић Миошић у „Разговору угодном народа словинског“, објављеном 1756. године.

³¹² Слично поступа и сујетни Марко Краљевић према Роси и Новаку ковачу, при чему треба имати на уму да се Роса својом охолошћу и отвореном пркосношћу сврстава у ред туђинских непријатељских бића. И Драгоман девојка по многим својим особинама нагиње супротној страни, а у крајњој линији, и одлучује се за противнички табор. Лидија Делић поступак лепотице Росе и драгоман девојке образлаже устаљеном епском стратегијом: „Најзад, строг суд девојке о просцима део је уобичајене епске стратегије, било да се

испровоцира пашу да га изазов на мегдан, чији исход је тријумфална Секулина победа. Песма се завршава ујаковом похвалом сестрићу, али и истицањем сопствене супериорности у односу на сестрића:

„Страшна момка, липа мејданције!“
Усала ти рука до рамена,
Онако ли сечеш потурицу?!
Да то сиче војевода Јанко,
Присика би коња и коњаника,
Још би сабљом земље зафатио“.

(„Дагоман дивојка“, Андрија Качић Миошић)

Од ове сижејне структуре одступају две песме из новијег слоја певања. Песма коју је забележио Коста Н. Ристић не приказује Секулину вереницу као драгомана³¹³. Комуникација између Турака и жене граховског кнеза одвија се несметано. Мујо тражи девојку о чијој лепоти зна само по чувењу. Девојка прави исти избор као и у осталим варијантама, увређени вереник поступа на исти начин, али после победе на мегдану враћа се на кулу где затиче уплакану девојку која проклиње мајку, главног виновника своје несреће. Секула јој даје стотину дуката („нај то теби, лијепа девојко,/ Нек се храниш и ода зла браниш“)³¹⁴.

У песми коју је забележио Милан Осветник исход је другачији него у осталим варијанатама. У њој се не активира амбивалентна позиција Секулине веренице. Народни певач је и не ставља у позицију избора. Царевећ Мујо покушава да девојку придобије за себе, на махове испољава црте кукавичлука, што не спречава певача да га истовремено представи и као озбиљног противника Секули на мегдану. Секула долази по девојку са сватовима, девојка дарује сватове. Мујо изазива Секулу на мегдан за девојку, те тако задобија функцију препреке после одвођења невесте. Мегдан се завршава Мујином молбом Секули да му поштеди живот и њиховим братимљењем. У овој песми обред

заснива на опозицији млад/стар младожења, било да је реч о одабиру између богатог или ратнички надмоћнијег јунака, а казна одсецања руке јавља се управо у једном кругу песама о одбијеном просцу („Драгоман дјевојка“, СНПр II, 72, 73)“ (Лидија Делић, „Сестра Леке капетана. О чуду од лепоте, чуду од господства и чуду од певача“, *Зборник у част Марији Клеут*, Филозофски факултет, Нови Сад, 2013).

³¹³ Драгоман је био службени тумач и познавалаца турског језика; радили су при страним посланствима у Турској као преводиоци.

³¹⁴ Исто је поступио и Марко према Новаку ковачу, али то је била и прилика да се испољи Маркова спремност да се покаје, Маркова људскост.

јуначке иницијације се у потпуности заокружује и Секула успешно завршава обред прелаза.

Непримерено понашање девојке

У две песме девојчино охоло понашање према тројици војвода проузрокује Секулино одбијање девојчине руке (Вук V, 704) или раскидање веридбе (БВ, год XVIII, 1898). Секулина потенцијална вереница је Марија, кћи будимског бана/краља. Док шета, сви јој се склањају са пута и указују јој поштовање. Сусрет са тројицом српских војвода подстичу Марију да покаже право лице.

„Наљегоше три српске војводе,
Двије су јој пролазиле с миром,
Али трећи с миром не хће поћи,
Но потеже жестоку канцију,
Рашћера јој четири робиње,
Изгази јој скуте и рукаве,
Истрга јој бисер и ћердане“.

Свесна свог бановског порекла, Марија не бира речи којима ће критиковати трећег војводу због његовог грубог понашања. Војвода јој узвраћа даром од 12 дуката. Банова Марија се жали оцу и он јој открива да је трећи војвода њен некадашњи просац. Девојка мења мишљење и жели га за младожењу. Међутим, Секула је већ испросио другу девојку.

Песма објављена у Босанској вили под насловом „Несуђена женидба дијете Секула“ припада истом сужејном моделу. У уводном делу песме развијен је мотив просидбе девојке. Јанко проси ћерку будимског краља за свог сестрића Секулу. Наглашава се раскош дарова које Јанко даје девојци, али и заинтересованост за девојчину ћуд. Испитивање девојчиног карактера толико је значајно да ће за тај подухват бити позван и сам Марко Краљевић. Сусрет девојке и тројице војвода одвија се на сличан начин као и у претходној варијанти. Девојчина реакција открива њену плаховиту нарав, те је управо то препрека остварењу брака. И поред незадовољства девојком даривају је све три војвода, али Секула одустаје од брака и не тражи повратак дарова. Песма се завршава девојчином смрћу.

Сличан мотив реализује се и у бугарштицама (Богишић 3, 4) са Марком Краљевићем као главним протагонистом. У наведеним бугарштицама ситуација је обрнута

– Марко се сам сусреће са трима девојкама (Богишић, 3) или са будимским младим девојкама (Богишић, 4). У овим песмама увређена девојка, не препознајући Марка, назива га хурјатином и прети му вешалима. Међутим, њена речитост и пркосност неће у бугарштицама бити препрека за остварење брака. У варијанте „Банова Марија“ (Вук V, 704) и „Несуђена женидба дијете Секула“ (БВ, год XVIII, 1898). Марко Краљевић је сасвим потиснут или скрајнут у улози пратиоца, а на место главног јунака дошао је Бановић Секула³¹⁵. Новелистички обриси³¹⁶ препознатљиви су и у бугарштицама (Богишић 3, 4) и у десетерачким песмама (Вук V, 704; БВ, год XVIII, 1898), с тим да девојчина смрт у десетерачкој песми уноси донекле и баладичну нијансу (БВ, год XVIII, 1898). Лидија Делић је проучавајући позицију Марка Краљевића у бугарштицама и њима савременим десетерачким песмама дошла до закључка „да су се бугарштичко и њему савремено десетерачко певање темељили на другачијим поетичким примесима и другачијим културним моделима“³¹⁷. Посматрано дијахронијски, овај закључак важи и за поређење бугарштица и десетерачких песама које им нису савремене. Пресудан утицај на исход сусрета и осујећивање веридбе имају управо „епска парадигма и јуначки поглед на свет“³¹⁸.

Веридба уочи боја

Видљива је сличност песама из претходне групе са песмама из Богишићевог зборника (Богишић, 20, 21, 32). Заправо, песме из Богишићевог зборника припадају најстаријем забележеном слоју певања о Секули, те су се, сасвим извесно, мотиви из овог слоја певања трансформисали у средњем (Вук V, 704) и најновијем слоју певања (*Босанска вила*). Заједнички су им мотиви веридбе, три добра јунака, сусрета девојке и тројице војвода, као и братовљево тумачење сусрета и јуначких обележја. Основно језгро песама и овог и претходног сужејног модела јесте сусрет девојке и тројице војвода³¹⁹. У овим песмама

³¹⁵ Ово алтернација није изненађујућа ако се има у виду сужејни модел три добра јунака у којима Марко потискује Секулиног ујака Јанка (Богишић, 46).

³¹⁶ Лидија Делић, „Позиција Марка Краљевића у бугарштицама и паралелно бележење у десетерачкој епици“. *Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, година VII, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012, 70.

³¹⁷ Лидија Делић, „Позиција Марка Краљевића у бугарштицама и паралелно бележење у десетерачкој епици“, 78.

³¹⁸ Лидија Делић, „Позиција Марка Краљевића у бугарштицама и паралелно бележење у десетерачкој епици“, 78.

³¹⁹ Исти мотив препознатљив је и у песми везаној за Први косовски бој „Косовка девојка“ (Вук II, 51).

акценат се не ставља уопште на девојчину реакцију и њено понашање при сусрету. Позадина сусрета јасно усмерава и крајњи исход песама. Смрт вереника под прстеном заједничка је и Првом и Другом косовском боју. Кључни елементи за другачије разрешење у исходишту песама јесу девојчине примерене реакције у присуству војвода, као и чињеница да су збивања у песмама из Богишићевог зборника смештена у контекст Другог косовског боја, а у Вуковим песмама у контекст Првог косовског боја. У бугарштицама стварне девојчине кривице поистекле из њеног непримереног понашања нема³²⁰. Нема ни сукоба девојке и војвода, али постоји обраћање брату, једнако испуњено девојчином увређеношћу због неочекиваног понашања тројице војвода. За најстарији слој певања веома је важно преплитање мотива свадбених и посмртних ритуала. Та симбиоза проистекла је из прекинуте иницијације, али у овом слоју певања акценат је на неостварености мушке иницијације³²¹.

Погибија због девојке

Овом сижејном моделу припадају три песме из проученог корпуса песама (Вук VII, 36; БВ 1893, год VIII, бр. 8, 9; Лубурић X, 193). Секула је један од тројице просаца девојке изузетне лепоте. Све три песме почињу сусретом хајдука Старине Новака са девојком у гори. Околности њиховог сусрета указују на трагичност девојчине судбине. Њени сватови су рањени и крвави, као и она сама. Кроз ретроспективну исповест несрећне девојке разоткривају се узроци сукоба сватова. Једну девојку просе тројица младића, а девојчин отац или мајка, најчешће због похлепе, дају је свој тројици тако да главна кривица за трагичан исход пада на девојчине родитеље. Сва тројица младожења долазе у истом тренутку по девојку. У првом моменту сукоб је избегнут јер се девојци пружа могућност да одабере једног младожењу. Она увек бира Јову Деспотовића, у две песме по мајчином наговору, а у једној само зато што је он био први просац. Остали просци се у првом тренутку примире јер их на то обавезује и девојчин отац који их повеже са младожењом духовном везом преко кумства и деверства или то учини сам младожења. У песми из Вукове збирке отац одбијеним просцима даје и богате дарове. У две песме Старина Новак

³²⁰ Може се говорити о кривици жене, али она је проистекла из повишених моћи које жена поседује као незаобилазни учесник свадбеног обреда прелаза. О овоме ће више бити речи у каснијим поглављима рада.

³²¹ Данијела Петковић ову песму сврстава у неостварене женидбе, и то, у категорију песама у којима заручник гине у бици. Његова погибија значи и да није савладао „тест ратничке иницијације“ (Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 94).

свети свог сина Грујицу, а у трећој младожењи опрашта живот јер је Грујица само рањен, али девојку, ипак, удаје за другог сина Татомира. Грујици и не може припасти јер је прихватио улогу девера, због чега му је и девојка – снаха. Патријархална норма строго прописује односе између девера и снахе. До сукоба сватова долази у гори или поред воде, у опасним хтонским просторима који припадају нечистој сили³²².

„Кад пође кита и сватови...
Погазише по пољу пшеницу,
И све поље здраво прегазише.
А кад бише у гору зелену,
Да мал' по мал' док се завадише,
Пуца пушка сата неколика,
Док се добре пушке утрнуше,
А оштри се ножи повадише.
Нож сијева, крв се пролијева...“
(Вук VII, 36)

„Кад смо били овди на Јадику,
На Јадику, зелену језеру (...)
Грујо дори покупи дижђине,
Пред Јована прићера дората
И Јовану поче говорити:
„Ој, копиле, Деспотовић Јово,
Зар ти мислиш одвести ђевојку,
И без ране, и без мртве главе?!“
(Босанска вила)

У песми коју је забележио Лубурић узрок трагедије јесте ветар³²³ који помера девојачки вео па сва тројица младожења угледају девојчино лице.

„Кад смо били пољем Будимскијем,
Ђе је срећа, има и несреће:
Виор вјетар из планине пуну,
Те подигну дувак на ђевојци,
Те ђевојци лице сагледаше;
Па једнак коње наћераше,
До Јована коње доћераше,
А бритке сабље повадише...“
(Лубурић X, 193)

Померањем вела са девојачког лица крши се табу гледања карактеристичан за свадбени обред. Наиме, девојка се до венчања, као и младожења, налази у прелазној, лиминалној

³²² Детелић, *Митски простор и епика*, 57–87, 88–110.

³²³ Ветар дува из планине, опасног, хтонског простора.

позицији када је подложна деловању урока, али и сама може бити узрок несреће за оне који јој виде лице. „Према ’примитивном’ начину мишљења (...) они који су у опасности истовремено су и опасни“³²⁴, те зато могу бити погубни за своју околину као припадници оностраног и непријатељског. Душан Бандић истиче да у појединим крајевима постоји мишљење по коме је невеста извор урока и опасности, те да је зато потпуно исправно Шневајсово прихватање Сарторијевог мишљења „да забрана откривања младиног лица има двоструку функцију: да њу заштити од урока и, истовремено, да заштити сватове од њеног урокљивог погледа“³²⁵. Погубност визуелног контакта са младиним лицем више је него јасна: „Све погибе, нико не остаде“.

Секулин лик у песмама овог сужејног модела у потпуној је сенци осталих женика. И он учествује у крвавом сукобу око девојке у гори, али када схвати да је поражен, бежи са попришта сукоба:

„Ту погибе Новаковић Грујо,
А рани се Бановић Секула,
Тек утече на коњу ђогату
Што му га је поклонио бабо“.
(Вук VII, 36)³²⁶

„И овако Јово проговара:
„Чекај, курво, Бановић Секуле,
Зар ти мислиш одвести ђевојку?
Бога ми је одводит нећеш,
Док је моје на рамену главе?“
За то Секул ни абера нема,
Већ побјеже на вранчићу своме.
И тад се кавга раскинула“.
(Босанска вила)

У Лубурићевој варијанти остаје нејасан исход Секулине судбине. Није експлицитно наглашена његова погибија, али у дуелу са Јовом јасно је да је поражен, а натуралистичка слика рањавања јунака указује на вероватан смртни исход:

„Наљути се деспоте Јоване,
Па удари Бановић Секула,
Указа му мрке цигерице,

³²⁴ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, BIGZ, 1980, 350.

³²⁵ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 351.

³²⁶ Ову песму Данијела Петковић сврстава у песме у којима женидба остаје неостварена зато што младожења не успева да савлада препреку после одвођења невесте (Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 81, 82).

И одлеће под коња гаврана“.
(Лубурић X, 193)

И овде је обред иницијације остао недовршен, а трагичан исход проузрокован кршењем табуа и дејством урока погодио је све учеснике свадбене поворке.

3.1.5.1.1.2. Женидба вилом

Интернационални мотив женидбе јунака вилом³²⁷ реализује се у четири песме о Бановић Секули (Петрановић III, 38; МН I, 74, 75; Лубурић IX, 123). Три песме припадају истом сижејном моделу (Петрановић III, 38; МН I, 75; Лубурић IX, 123), те је и њихова сижејна структура слична. У иницијалном сегменту песме путем словенске антитезе сугерише се наглашена бука као последица кола које играју виле у облаку. Најстарија вила поставља задатак иницијацијског типа – донети рибе и сачувати се од змаја. Ниједна вила, сем најмлађе, не осећа се довољно дораслом тежини задатка. Најмлађа вила оседла змијама јелена и одлази на извршење задатка. Сусрет са змајем доводи до својеврсног надигравања у коме победу односи змајевити јунак. Победа Бановић Секуле над вилом доводи до интеграције виле у људску заједницу. Међутим, то је само привремено, док вила не успе да се преваром домогне својих крила и окриља. Секулина победа тада постаје и пораз који се у све три варијанте различито разрешава.

У Петрановићевој варијанти³²⁸ Секулин пораз наглашен је кроз ауторски коментар народног певача:

„Заспа Секул кајно јање лудо.
Кад се вила добавила крила,
Разви крила па одлеће вила,
Никада му се ни вратити неће,
Превари га весела јој мајка!“

Секула остаје и без синова и без виле љубовце. У нашим епским песмама мотив женидбе јунака вилом реализује се првенствено са циљем добијања изузетног потомства. Секулина

³²⁷ „Интернационални сиже о Мелузину (AaTh B81.2, C31, F300, 302, 460.4.1, 611.1), код нас је познат као сиже о женидби човека вилом одн. о ’виле љубовци’, добио је име по једној воденој нимфи из француског фолклора, легендарном претку и духу заштитнику куће Лусињан из Поатуа“ (Мирајана Детелић, *Урок и невеста. Поетика формуле*, 64).

³²⁸ Сретен Петровић песму тумачи у алегоријском кључу, покушавајући да на тај начин одгонетне дубље митолошке слојеве ове песме. „У том смислу, једну од темељних митолошких представа, победу Сунца над снагама Мрака и Ноћи, односно Соларног над Хтоничним, Змаја над Змијом, налазимо у *алегориској* песми „Бановић Секула и вила нагоркиња“ (Сретен Петровић, *Културологија*, 366).

женидба вилом, ипак, не поставља у први план стицање изузетног потомства³²⁹, што је, свакако, повезано са Секулином карактеризацијом као младог иницијанта.

Секулин пораз донекле се релативизује (у једној варијанти из збирке Матице хрватске) тако што народни певач пушта Секулу да вилино бекство кроз смех иронично прокоментарише:

„Ајде, вило, шинула те стрела!
Твога сам се наљубио лица,
А бели се можеш пофалити
Код својијех вила нагоркиња,
Да с' не бојиш змаја поганога,
Да ти не ће обљубити лице“.
(МХ I, 75)

Ипак, Секула остаје усамљен код свог чардака, а вила одлази онамо, где су јој деветорица синова и остале виле, па макар и са епитетом „изљубљене“ виле.

Песма коју је записао Лубурић доноси сасвим другачије разрешење. И у овој песми се инсистира на Секулиној змајевитој природи, али се истовремено змај изједначава са „гујом“ која се претвара у јунака под оружјем („Гуја поста јунак под оружјем/ По имену Бановић Секуле“). Хватање виле је крајње сведено описано („Љута гуја вилу пристигнула,/ Пристигнула па је уфатила,/ А скида јој крила и окриља.“). Брак виле и Секуле крунисан је породом – две кћери и четири сина. Вила овде не води децу у планину, већ користи моменат свадбе најстаријег сина да од Секуле затражи крила и окриље. Секула, сигуран да ће вила после 20 година остати уз своју породицу, даје јој крила. Међутим, њен покушај бекства Секула сурово кажњава:

„Насрди се Бановић Секуле,
Запе стрелу за златну тетиву,
А тетиве запе за олуке,
А олуке за јуначке руке;
Док му стрела пуче у шакама,
Погодио пребијелу вилу,
Посред паса не даде јој гласа,
Мртва паде у травицу вила.
Ту је Секул саранио вилу“.
(Лубурић IX, 123)

³²⁹ Из брака Вукашина и виле рађа се Марко Краљевић, а из брака Старине Новака и виле Грујица.

Индикативна је употреба посебног оружја за убијање натприродног бића, сличног оном којим је и Секула у тренутку метаморфозе био погођен³³⁰.

Још једна песма тематизује брак Секуле и виле (МХ I, 74). Секула и овде пролази кроз својеврсну метаморфозу, али не као својевољни процес, већ као последицу вилине затрављености. На почетку песме сестра Секулина покушава да га одврати од одласка у лов у гору јер је уснила лош сан. Он не прихвата сестрине аргументе, па чак и користи силу да би сестру одвојио од себе. Једнако надмено и осионо понаша се и према вили, те га она затрављује и тако кажњава. Сестра упорно из дана у дан одлази у гору на језеро не би ли некако стигла до брата. Коначно стиже помоћ у виду гласа из горе који поставља одређене услове који се морају испунити да би се чини прекинуле.

„Маре л’јепа, сестро Секулова!
Ако желиш видјет брата твога,
Не ишти га око воде хладне,
Цвилит немој, јер га наћи не ћеш.
Б’јела ти га вила затравила,
Да га више наћи никад не ћеш.
Него хајде с другу страну воде,
Пак погледај с ону страну воде,
Хоћеш видјет висока камена,
Пред каменом змију шаровиту,
А покрај ње змајића малог,
Покрај њега змаја великога.
Ак’ је тебе породила мајка,
Да се можеш поуздат у срце,
Да отпењеш пуце под грлоце,
Да прехитиш десном и лијевом,
И да угнеш у њедра бијела,
Оно троје у твоја њедарца,
Па сапењи пуце под грлоце,
А прекрижи двије руке твоје,
Двије руке преко прси твој’јех.
Кога путем стигнеш ол сусретнеш,
Немој казат, драга душо моја!
Ђе си била, ни што си чинила,
Ни што носиш у твој’јем њедрима,
Него хајде у дворе бијеле,
Секулове у б’јеле камаре,
Пак отпењи пуце под грлоце,
Пак истреси из твој’јех њедара
Секулове меке на душеке,
Пак бијеле затвори камаре.

³³⁰ О овом оружју биће више речи касније.

Када сјутра б'јела зора буде,
Ти отиди б'јеле до камаре”.

Очигледно је да је Секулина затрављеност била и боравак на оном свету (с друге стране воде), дакле, један облик иницијацијског путовања и обитавања у оностраном. Тај боравак завршава се склапањем брака са натприродним бићем и добијањем чудесног потомства. Песма се не завршава тријумфом Секуле, већ виле, којој сестра изражава захвалност:

„Добра дошла, мила нево моја!
Јеси мога брата затравила.
Хвала теби, вило нагоркињо!
Када си се мени смилувала,
И на мене и на сузе моје,
Мога брата на дворе довела,
Да ја видим мила брата мога!”

У овој песми вила долази својом вољом, те се песма завршава сликом породичне слоге и љубави.

3.1.5.1.1.3. Женидба преваром – провала у девојачке одаје

Мотив Секулине женидбе провалом у девојачке одаје реализује се само у једној песми „Бановић Секула и Југовићи“ (МХ I, 72). Секула проси сестру Југовића, али они га одбијају:

„Наша сестра није за хурјата,
Нег за кога од господичића“.

Сестра саветује Секулу да се послужи лукавством како би стигао до девојке. Она га извесно време чува својој камари, гаји му косу, улепшава га попут девојке и, преобученог³³¹, на крају продаје једном од браће Југовића. Прерушени Секула постаје „робиња“ сестри Југовића. У току ноћи он обљуби девојчино лице и побегне из двора. Пошто Југовићи не успевају да добију сигурну потврду да је то учинио Секула, мире се са судбином. Девојчицу коју рађа сестра Југовића остављају крај воде. Све се разрешава на вечери код будимског краља. Он је пронашао девојчицу и одгајио је. На вечери девојчица служи госте и на подстицај краља од Будима сви уочавају сличност девојчице са Секулом и сестром Југовића. И поред противљења браће, брак се склапа:

³³¹ Мотив преоблачења је новелистички елемент у песми.

Али рече од Будима краљу:
„Нека буде један за другога
Данас овди у двору мојему:
Сестра Маре девет Југовића
За јунака Бановић-Секула.”
Кад то чују девет Југовића
Сви поскачу на ноге јуначке,
Да убију Бановић-Секула,
Али не да од Будима краљу
И остала сва редом господа,
Нег повичу ко из једног гласа,
Нек се жени Секул са дјевојком.
И ту с мање учинит не могу,
Него даду рођену сестрицу
За јунака Бановић-Секула,
Вјенчају се у двору краљеву.

Са мотивом провале у девојачке одаје најчешће је повезан и мотив добровољне отмице девојке³³², али у овој песми отмица девојке изостаје. Народни певач ниједног момента не пушта девојку да на било који начин испољи осећања према Бановић Секули.

3.1.5.1.1.4. Женидба са препрекама

Постоје различити типови препрека на које наилази јунак при женидби. Неки се остварују пре, а неки после одвођења девојке. Мирјана Детелић повлачи јасну разлику између ова два типа препрека које се постављају пред сватове. „За разлику од препрека прве врсте, којима је циљ да се млада уопште не добије, ове друге треба да поплаше сватове и отму већ освојену невесту. Због тога се оне не постављају већ се представљају као маске, зооморфне („вукови“), антропоморфне („арапи“) или комбиноване, али увек застрашујуће“³³³. Све препреке су, заправо, осмишљене тако да пруже могућност јунаку да се докаже и заслужено стигне до девојке.

³³² Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 53, 54; Бошко Сувајдић, „Препрошена девојка“, 339.

³³³ М.Детелић, *Митски простор и епика*, 230–231.

3.1.5.1.1.4.1. Женидба са препрекама пре одвођења девојке

3.1.5.1.1.4.1.1. Једна препрека – кошија³³⁴

Ова препрека је типична за песме средњих времена, и то нарочито за женидбе ускока. Бановић Секула само у једној песми до будуће љубе долази кроз трку коњима (Вук VII, 15). Песма почиње формулативним истицањем лепоте девојке за коју су заинтересовани многи просци. Девојка поставља услов за избор младожење:

„Нећу, бабо, стара ни зенђила,
Већ на коњу угледна јунака.
Но дај гласе на четири стране,
Нека чује серат и Крајина,
И све бутум земље и градови,
Тури мене, бабо, у кочији,
Изведи ме пољу на угледу,
А у њедра хиљаду дуката,
Нек се момци пољем утркују.
Ко ми први у криоце пане,
И извади из њедра дуката,
Онога ћу бити заручница“.

Велика пажња се посвећује опремању коња и Секуле. Девојка и момак се срећу и пре кошије. Када угледа Секулу, девојка, задивљена његовом лепотом, преузима иницијативу и позива га сасвим слободно у своје одаје. Секула испољава страх када угледа „мртву стражу“ уз девојку, али и одлучност да до девојке дође на јуначки начин, како и доликује. Секула испољава изузетну упорност током трке, а и после ње. Успева да потенцијални сукоб са једним од учесника кошије разреши мирним путем, служећи се поступком уобичајеним за ситуације када два (три) просца долазе по једну девојку. Окумио је Маријана, сина будимске краљице и тако га везао за себе духовним сродством. Наклоност му испољавају и више силе. Када будимска краљица одбије понуђено кумство, стиже озбиљно упозорење („Од страха се потресе земљица/Ће се Србин кумства одрекао“). Данијела Петковић наглашава да „Бановић Секула само именом и обичајем да коња поји вином подсећа на јунаке старијих времена, иначе, његов психолошки профил одговара каснијим, средњим, временима (витешко понашање, смерност, страх од „мртве страже“ у

³³⁴ Данијела Петковић, *Типологија епских женидби јунака*, 20.

девојачкој соби, смерност, атипична за јунаке, решавање сукоба са супарником мирним путем, уз помоћ девојке)³³⁵.

3.1.5.1.1.4.1.2. Секула спасава ујака – мајка посредник

О песмама овог сижејног модела било је више речи у делу рада у коме се говорило о ослобађању јунака („Секула спасава ујака – посредник мајка“). Акцент је на ослобађању заробљеног јунака, али исход свих песама је женидба Секуле девојком из противничког табора. Најчешће је ујак и заробљен баш када је хтео да испроси девојку за свог сестрића. Док је ујак у тамници, помаже му будућа Секулина љуба која се и самом Секули нађе при руци када се коначно појави да ослободи ујака. Типичне препреке су мегдан са Арапином и кошија за девојку. Развијају се и мотиви девојчиног препознавања Секуле по карактеристичним змајевитим обележјима, као и мотив потере за отетом девојком.

3.1.5.1.1.4.1.3. Искушавање младожењиног јунаштва

Овај тип Секулине женидбе је више карактеристичан за песме које потичу са источног простора (македонске и бугарске песме). У корпусу песама са западног простора јужнословенског певања о Секули издваја се само једна песма у којој Секула пролази кроз тест јунаштва који му експлицитно поставља тазбина. Песму је забележио Андрија Лубурић под насловом „Женидба Бановић Секула“ (Лубурић IX, 124).

Песма се састоји се из следећих сижејних карика:

- а) Марко Краљевић подстиче побратима Бановић Секулу да се жени јер треба да за собом остави потомство. Секула прихвата Марков избор девојке (кћерка будимског краља). Побратими се опремају и одлазе по девојку.
- б) Марко преузима улогу проводације и он у Секулино име проси девојку. Будући таст младожењи не налази ману, али девојку не жели да да док Секулино јунаштво не окуша. Секула треба да оде у Јастреб планину где се налази јабука коју чува аждаја.

„Бих Секулу срећу окушао.
Ако ли ће поћи у језеро,

³³⁵ Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 21.

Да донесе са јабуке грану
И погуби неситу аждају,
Ја ћу њему цуру поклонити
И доста му блага даровати“

Секула овај изазов прихвата, а од Марка тражи коња и оружје.

в) Марко својим саветима унапред припрема Секулу за пут који треба да пређе, указујући му на све препреке на које може наићи (три кола вила, виле у граду саграђеном од јуначких костију), као и на начин савладавања аждаје.

г) Пут се успешно реализује, Секула доследно поштује побратимове савете и враћа се са одсеченом аждајином главом и граном јабуке.

д) Иницијацијско кретање се успешно завршава и Секула добија заслужену награду (девојку и свадбене дарове).

3.1.5.1.1.4.2. Женидба са препрекама после одвођења девојке

Постоји само једна песма у проученом корпусу песама која тематизује однос Секуле и његовог сестрића Раича. Песму је забележио Вук Врчевић (Е. зб. 62/III, 8)³³⁶. У уводном сегменту песме развија се мотив просидбе девојке на далеко, као и мотив богатог даривања тазбине. Секула проси Мару, кћерку Николе кнеза у Загорју. Савет тазбине да се пази на избор сватова и девера због изузетне девојачке лепоте изазива забринутост јунака:

„А ја мајко, сиротно сам љуто:
Брата немам, нити братучеда,
Да ми ђевер буде уз ђевојку
У кога се могу поуздати,
Не знам шта ћу од живота свога“.

Мајка сина подсећа на удату сестру, жену погинулог јунака у Косовском боју, Косанчић Ивана. Његов син Раич наследио је јунаштво или од оца или од ујака. Следи позив сестрићу у сватове. Раич је веома млад, али и мудар. Свестан је опасности која га чека ако се позиву одазове. Мајчина реакција је формулативна:

„Боље ти је и погинути сине!
Но ујаку не поћ' у сватове...“

³³⁶ У песми су препознатљиви мотиви из песме Тешана Подруговића „Женидба Душанова“ (сестрић иде ујаку у сватове).

Скуп сватова анахроно повезује најзначајније јунаке наше епске традиције – Новаковић Грују, Мандушић Вука, Старину Новака Рељу Крилатог, Марка Краљевића. Сестрић Раич се оглушио о ујаков савет да не поиграва коња да не би тако привукао пажњу Турака Загорана, будући да је коња Секулин отац добио на мегдану са Турцима. Управо то ће бити главни замајак трагичне Раичеве судбине. Његово поигравање коња толико је импозантно да све Туркиње исказују претерано дивљење. Њихов поглед („У Раича очи укочиле“), удружен са претераним похвалама, има снагу урока који се конкретизује у стварној опасности управо због препознавања. Жена Феслагина препознаје под Секулом коња свога мужа и то ће подстаћи Турке да припреме препреку у повратку сватова са девојком. Препрека се претвара у бој сватова и Турака:

„Земља звекну, а небо одјекну,
Од цијука танани пушака
Од звијука бистри цеврдара
Од ломјаве бриткије сабаља“.³³⁷

У боју гине само један јунак – Секулин сестрић Раич. Марко Краљевић успева да спасе девојку, али не и Раича. Он доноси Раичеву главу и девојку:

„Те је дава Бановић секулу:
„Ево побро твоје заручнице
А ево ти од сестрића главе
Те их носи, њима се поноси“.

Главу оковану у сребро³³⁸ Секула даје својој сестри уз образложење које представља својеврсну метафору смрти:

„Остао је у моју тазбину,
Момче младо, играт' му се драго,
Заостаде ради миловања,
Код пунице моје и код свата;
Селам ти је од Раича сина,
И уз селам од злата јабука“

Реминисценције на мајку Југовића препознатљиве су у дијалогским репликама брата и сестре у завршници песме:

³³⁷ Ова је формула боја препознатљива из Вишњићевих песама. Обележава је присуство ономапопеје, асонанце, алитерације и леонинске риме. Више о томе у Бошко Сувајдић, *Певач и традиција*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2010. 128–151.

³³⁸ Сребро – елементат хтонског, подземног. Уп. *Словенска митологија*, 506–510.

„Узе Анђа у рукама главу.
Гледала је па је говорила:
„Боже мили, лијепе јабуке!
Ће је расла, ше ли узгојена?
У којој је башчи укинута!“
Секул сестри Анђи одговара:
„У твом је двору узгојена
У Загорју јутрос укинута!“

Смрт мајке је неминовна: „Пуче Анђи срце у њедрима,/За Раичом за јединком сином“.
Секула сахрањује сестру и подиже цркву за душу сестре и сестрића.

У песми се активира сложен, амбивалентан однос између ујака и сестрића. Још једном ујак није довео до краја иницијацију свог сестрића. Одлазак ујаку у сватове покреће обредно-обичајну матрицу у чијем исходишту је неуспешна иницијација сестрића.

3.1.5.1.2. Секула – пасивни младожења

Повлачење младожење у други план током свадбеног обреда препознатљиво је и у обредно-обичајној пракси. Статус младе и младожење током свадбеног ритуала и касније, у брачној заједници, разликује се. „Док је младожења на периферији ритуалног процеса, млада је у центру пажње. Њен прелазак из своје у момкову кућу и промена улоге, јер улога удате жене потискује дотадашњу улогу ћерке, пропраћени су представа о њеној повишеној моћи. Међутим, моћ која се придаје младој у свадбеном ритуалу обрнуто је сразмерна њеном статусу у патријархалној породици, као што је и маргиналност младожење у време свадбе обрнуто сразмерна његовом реалном друштвеном статусу“³³⁹. Крајње маргинализовање младожење присутно је у песмама у којима младожења не иде са сватовима по девојку. Секула се нашао у улози пасивног, маргинализованог младожење у песми „Опет то исто“ (Кад се препануо Марко), Вук VI, 39). Збивања се већим делом дају кроз ретроспективну Маркову причу мајци о превазилажењу сопственог страха у суочењу са Турчином, који је покушао да преотме Секулину младу. Секула се помиње на почетку песме као младожења у чије сватове су се сјатила сва звучна имена српске епике, и на крају: „Одведосмо лијепу ђевојку,/ Оженисмо Бановић-Секула“. Секулино име је дато у

³³⁹ Бојан Јовановић, *Магија српских обреда*, Народна књига, Београд, 102, 103.

функцији потпуно пасивизираниог објекта који се повинује колективном субјекту израженом кроз 1. лице мужине аориста (*оженисмо*).

Подложност младенаца утицајима злих сила током свадбе, као и жеља да се од њих заштите, сигурно је посредовала маргинализацији младожење у појединим епским песмама. Проучавајући обичајну праксу спровођења свадбеног ритуала на терену Душан Бандић долази до следећих закључака: „ Da bi se zaštitili od uroka, mladenci su izbegavali sve one situacije u kojima bi bili previše izloženi pogledima i pažnji prisutnih. Ovu tendenciju lepo ilustruju dva detalja u svadbenom ritualu u pojedinim krajevima. Karakteristična je pasivna uloga mladoženje za vreme svadbe. Kako ističe R. Kajmaković, u Bosni i Hercegovini, kao i u nekim predelima Srbije i Crne Gore, mladoženja sve do novijeg vremena nije išao sa svatovima ni po nevestu ni na venčanje I tamo gde je učestvovao u svadbenom ceremonijalu, uloga mu je bila sasvim sporedna. Ponegde čak nije bilo obavezno da mladoženja prisustvuje svadbi, a ako bi se u to vreme našao u kući, radio bi svakodneвне poslove i pravio se da ne primećuje šta se oko njega događa. Čini nam se da njegovo ponašanje ima korene i u religijskim predstavama. U skladu sa predstavom o opasnosti od zlih očiju, može se pretpostaviti da je potpuno ili delimično isključenje mladoženje iz svadbenog ceremonijala imalo za cilj njegovu zaštitu od potencijalnog uročnika, pa se i propisi kojima se redukuje njegovo ponašanje mogu okarakterisati kao tragovi tabua³⁴⁰.

Очигледно, свадбени обред у наведеној песми спроведен је до краја захваљујући поштовању табуа везаних за обредно-обичајну праксу.

3. 1. 5. 2. Секула – делокруг помоћника

У ову групу су смештене све песме у којима Секула нема централну улогу младожење. Песме се могу поларизовати у две групе. У једној групи су песме у којима је Секула само члан свадбене поворке, а у другој има улогу ујаковог заточника.

3.1.5.2.1. Међу сватовима

Секула је у великом броју песама присутан као знаменити члан сватовске поворке. Улога му је да својим присуством у сватовском каталогу истакне значај и самог јунака у

³⁴⁰ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 347, 348.

чијим сватовима се налази. Народни певач му најчешће додељује улогу **девера** (Богишић, 19, 23; Петрановић II, 33; Петрановић, Е. зб. 64/3,370; Петрановић, Е.зб. 64, IV, 58 МХ IX, 16; Станић, 5, 17; Никола Кашиковић, Е. зб. 245, 3; Лубурић IX, 170) или **барјактара** (Вук VI, 35; Петрановић III, 34, 36, 50; МХ II, 51), али појављује се и као **прикумак** (Петрановић, Е. зб.64/2,6), **чауш** (Петрановић III, 54; Петрановић, Е. зб. 64/1, 35; Јован Зорић, Е. зб. 42, 21) или само као **један од сватова**, и то најчешће уз свог ујака Јанка или Марка (*Ерлангенски*, 188; Вук VII, 22, Петрановић, Е. зб. 64/1,42; Никола Кашиковић, Е. зб. 245, 7). Секула је у овим улогама најчешће пасиван, тек присутан својим именом, јуначком славом и лепотом, али у појединим песмама је и активан у спасавању девојке. У неким песмама испољава страх, бежећи пред демонским отмицаром невесте (Петрановић II, 33; Петрановић, Е. зб. 64/1, 35). Секулин страх је овде само подлога на којој још јаче долази до изражаја храброст и јунаштво најбољег јунака у сватовима – Марка Краљевића. Међутим, Секула се појављује и као храбри бранилац девојке који се бори за девојку (Никола Кашиковић, Е. зб. 245, 3). И овде је Секула у другом плану, главна спасилачка улога додељена је опет Марку Краљевићу. Некада је Секула окарактерисан као једини јунак међу сватовима. Иако касни у сватове, прикључује се у одлучујућем моменту да подели мегдан са Турчином Влах-Алијом³⁴¹ који покушава да преотме невесту Зриновић Николе (Петрановић III, 50). Удружен са другим змајевитим јунацима успева да сачува девојку (Петрановић III, 54, 57; Петрановић, Е. зб. 64/V, 13). Додељује му се и улога саветодавца младожење (Петрановић, Е. зб. 64/1, 42).

3.1.5.2.2. Ујаков заточник

Обичај авункулата подразумева успостављање чврсте везе између ујака и сестрића, која подразумева одређене обавезе и за једну и за другу страну. Издвајају се два сижејна модела у којима Секула оставрује улогу заточника при ујаковој женидби. Оба сижејна модела варирају новелистичке мотиве преоблачења. Секула се маскира да би заварао ујакову тазбину или и самог ујака.

³⁴¹ Влах Алија се јавља као противник Бановић Страхине у песми „Бановић Страхина“ (Вук II, 44). Може се претпоставити да блискост у номенклатури Бановић Страхине и Бановић Секуле активира и име противника Секулиног противника у овој песми.

3.1.5.2.2.1. Женидба отмицом лађом

Новелистички сижејни модел женидбе јунака отмицом лађом везан за Јанка и/или Секулу, присутан у средњем и новијем слоја певања о Секули (Вук V, 709; СНПр II, 66; Красић, 16; Душан Зорић Драгош, Е. зб. 167, 14; Милан Карановић, Е. зб.131, 2)³⁴², „заснован је на проблачењу јунака и домишљајој превари (...), срачунатој на психолошком разумевању женске природе“³⁴³. Секула се појављује као маскирани заточник³⁴⁴ који ујаку доводи испрошену девојку. Сижејни склоп ових песама подразумева следеће целине: 1. просидба девојке; 2. забринути (нујан) ујак привлачи сестрићеву пажњу; 3. сестрићев предлог; 4. отмица лађом; 5. повратак и даривање. Средишње целине су инваријантни, обавезни елементи сижејног модела, док су прва и последња целина варијантни елементи подложни тематско-мотивском варирању и изостављању. Ујак проси девојку на далеко у Шибенику (Вук V, 709) или Мисиру (СНПр II, 66; Красић, 16; Душан Зорић Драгош, Е. зб. 167, 14; Милан Карановић, Е. зб.131, 2). Очекивали бисмо да се због просторне опозиције активира непријатељски однос са тазбином. Међутим, уместо тога, јавља се мотив препрошене девојке. У улози другог просца јавља се Гашпар или дели Дмитар. Јанко забринут или гневан шета три дана и три ноћи или стоји ослођен на свој мач. Нико нема храбрости сем сестрића да га запита за разлоге таквог понашања. Разговор сестрића и ујака ретроспективно осветљава претходна дешавања (у песмама у којима изостаје уводна ситуација просидбе) или понавља ситуацију, већ образложену кроз ауторску позицију народног певача у уводном делу песме, али овог пута из личног угла разочараног просца. Секулин предлог да се маскирањем и преваром стигне до онога што ујаку по праву припада, баца сасвим ново светло на његов лик. Овог пута одлазак на туђу територију не подразумева баратање јуначким обележјима, већ мудрост и лукавство, који се граниче са подвала митских јунака трикстера. Секула тражи од ујака орахову лађу (лаку шајку, шарену ђемију) са разноврсном робом (злато, огледала, платно...). Долазак лађе у Мисир привлачи девојку Јању и њене пратиље. Секула, маскиран у младог трговца који изричито поштује мајчине савете, у својој превари иде дотле да врло вешто одглуми тугу због

³⁴² Типичан пример овог сижејног модела је Женидба Јове Будимлије (Вук II, 100). С тим да у овој песми улогу прерушеног отмицара невесте има сам младожења. Песме варирају интернационални мотив „о prerušenom trgovcu koji namamljuje voljenu devojku na lađu s trgovinom, odvodi je i ženi se njome“, Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, 111.

³⁴³ Бошко Сувајцић, „Препрошена девојка“, 342.

³⁴⁴ Данијела Петковић, *Типологије епских женидби јунака*, 136.

наводне погибије побратима дели Дмитра („Лудо бише Секул момче младо/ Пак је стао сузе прол'јевати“ (СНПр, 66) „А кад близу приђоше ђевојке./ Он се јунак нујан учинио“ (Душан Зорић Драгош, Е. зб. 167, 14)), али и срећу због добрих вести („Лудо вели Секула дијете, /Лудо вели сузе рупцем таре“ (Вук II, СНПр, 66); за муштулук Јањи која му доноси добре гласове нуди било шта из лађе по њеној вољи (Душан Зорић Драгош, Е. зб. 167, 14). Најзад, намамљене девојке одводи са собом („Лудо бише Секула дијете –/ Од бедрице повadio ћорду/ Пак осјеца од обале конопе“). Формулативно уобличен аргумент јунака на мегдану да га је мајка заклињала да се не склања другом јунаку („и још ме је често заклињала/ да се ником не уклањам с пута“³⁴⁵) и овде је употребљен, али у нешто измењеној форми. Сада су мајчини савети³⁴⁶ и заклетве заклон за лукавство. Када девојка тражи од Секуле да јој измери злато, Секула јој каже:

„О чу ли ме Мисиркиња Јано,
Кад сам пош'о ја од двора свога,
Љуто ме је проклињала мајка,
Да не мјерим у недјељу злата,
Дај унићи у бијелу лађу,
Мјери злата колико ти драго“.
(Милан Карановић, Е. зб. 131, 2)

У варијанти код Красића јунак се лукаво служи наводним мајчиним саветима:

„Богом теби кићена ђевојко!
Када јесам трга погонио,
Моја ме је сјетовала мајка,
Да не носим трга на обалу;
Ван ти хајде у лагану лађу,
Бирај трга какова ти драго“

У завршници песме Дмитар нуди Секули у замену за Јању друге девојке или Секулу дарива ујак за учињени подухват или се сасвим сведено (понекад и веома развијено) констатује радост због успешно обављене отмице. Израженија ратничка подлога присутна је у варијанти коју је забележио Душан Зорић Драгош. Долазак девојчине књиге изазива

³⁴⁵ Вук II, 67

³⁴⁶ У лирској варијанти овог сижеа у Вуковој збирци (Вук I, 580) неименовани младић баш од мајке и добија савет како да стигне до вољене жене: „Умријех, мајко, за младом./ За њеном рајском љепотом. / Мајка му смјерно вељаше:/ „Не умри, синко, за бора!/ Ја ћу ми тјебе сјетоват'/ Огради танке ђемије./ А у ђемије мрнаре;/ Постави трга свакога,/ Највише свиле зелене;/ Удари лижбу у граде,/ Ту ће ти доћи жуђење,/ Вози је двору својему“. У епским варијантама делокрузи јунака су потпуно другачији. Саветодавац је Секула који ће сам и извести подухват, али не за себе, већ за ујака. Промисљена женска лукавост константа је и лирског и епског сижеа, али у епском се везала за Секулу, а у сам модел унела новелистичке елементе.

формулативну реакцију јунака – сузе, а то покреће и реакцију нећака, који се распитује за садржај књиге. Секулиној превари ујак даје јуначке димензије:

„Па и ја ћу тебе даровати,
Ја ћу тебе оженити млада,
Кад си равни Мисир поиробио
И душманима крила саломии“.

Песма се крајње нетипично завршава самоубиством Дмитра Мисирлије због изгубљене девојке.

Поређење ових песама са песмом „Женидба Јове Будимлије“ (Вук II, 101) открива да је улазак Јанка и Секуле у сижејни модел довео до међусобних интеракција јунака и сижејног модела. На примеру ове интеракције Данијела Петковић је показала да је Јанко својим уласком у овај сижејни модел иницирао и улазак свог синтагматског пара – сестрића Секуле: „Јова Будимлија је најпознатији по улози женика који девојку отима лађом. У Вуковој варијанти из необјављених рукописа њега је заменио војвода Јанко, вероватно, због инерције топонима. Јанко је потом дозвоао и Секулу у сиже. Зато је начињена прерасподела улога и измењен унеколико сижејни образац. Уместо Јанка, по девојку одлази његов сестрић. Доминантнија веза ујак – сестрић модификовала је сиже, пасивизирала младожењи и ангажовала заточника“³⁴⁷. Са једне стране сижејни модел је утицао на Секулину карактеризацију, па он није јунак-ратник у туђем етно-културном простору, већ домишљата варалица која лукавством осваја девојку за другог. Са друге стране, улазак ујака и сестрића у сижејни модел мења делокруге јунака. Младожења је у другом плану. Он иницира кретање свог сестрића, али сам не учествује директно у отмици препрошене девојке. Улогу отмичара преузима сестрић који по својој позицији у пару ујак-сестрић има обавезу да се свом ујаку нађе у помоћи. У песми „Женидба Јова Будимлије“ девојка је далеко активнија. Она јасно изражава своју опредељеност за првог просца и сама добровољно учествује у отмици, служећи се преваром („Ао бане, земљи господару!/Живо ми је чедо под појасом;/ Или буде мушко, ил’ девојка,/Тебе ваља частити господу,/А менека даром даривати,/Мало ми је господскога дара,/А у мене бела платна нема!”) и јасно стављајући до знања Ердељском бану своје опредељење („Онда Јана поче беседити:/Врат’ се двору, господине бане!/ Волим с Јовом по гори одити,/ Него с тобом по

³⁴⁷ Данијела Петковић, *Јунак и сиже у процесу епског моделовања* (докторска дисертација), ркп, 292.

чардаку твоме,/ По чардаку, по дебелу ладу;/ Волим с Јовом црну земљу јести,/ Него с тобом бијелу погачу;/ Волим с Јовом с листа воду пити,/ Него с тобом слатку малвасију,/ Медовину из кондира златна!”). Ова врста девојчиног учешћа уз Секулино присуство није потребна, те је она у песмама са Јанком и Секулом као актерима далеко пасивнија

3.1.5.2.2.2. Женидба јунака са препрекама – сестрић заточник (модел песме „Женидба Душанова“³⁴⁸)

Секула се у улози ујаковог помоћника јавља у још једном сужејном моделу песама („Женидба Сибињанин Јанка“ Андрија Качић Миошић; Штрекељ, 245; Кирјак, Е. зб. 126, 26; „Женидба Јанковић Стојана“, С. Мажуранић; Истарске, 18). Ујак је и овде представљен као лаковеран и непромишљен. Више верује својој тазбини него рођеном сестрићу. Све наведене песме садрже препреке пре одвођења невесте. Једино песма коју је забележио Стјепан Мажуранић има и препреку у повратку сватова³⁴⁹, те је њена композициона схема и најпотпунија³⁵⁰. Просидба девојке на далеко активира опозицију своје-туђе на којој почива сукоб младожење и његове тазбине. Инваријантни елементи сужеа су: мотив преваре тазбине, ујак не води сестрића, мајка у улози посредника између ујака и сестрића; задаци пре одвођења невесте, Секулина маска³⁵¹.

Издаја се пет композиционих карика у структури песме. Табеларним прегледом могу се извршити поређења реализације сваке карике у конкретном ткиву песме.

Песма	Миошић „Женидба Сибињанин Јанка“	Штрекељ „Modri Sekol junak“ ³⁵²	Кирјак „Женидба Циљанић Илије“	Мажуранић „Ženidba Janković Stojana“	Истарске песме „Ženidba Sibinjanin Janka i Sekula nećak“ ³⁵³
просидба девојке	*развијен мотив	*без просидбе	Фата везе у петак	*развијен мотив	*просидба преко

³⁴⁸ Вук II, 28; Данијела Петковић песме о женидби јунака са препрекама разврстава у три основне групе: женидбе с препрекама пре одвођења девојке, женидбе с препрекама на повратку сватова и женидбе с препрекама пре одвођења девојке и на повратку сватова. Тешанову песму „Женидба Душанова“ сврстава у трећу категорију. Уп. Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 16–45.

³⁴⁹ Противник је Вид Жеравица чија је фантастична појава (моћ летења) донекле рационализована тиме што сам јунак поставља девет глава.

³⁵⁰ Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 42.

³⁵¹ Сестрић користи своју маску да се потпуно неопажен приближи и противницима и ујаку.

³⁵² Ово је једина песма која потиче са словеначког говорног простора, што указује на распрострањеност овог сужејног модела са Секулиним ликом у улози сестрића у западном простору певања.

³⁵³ Песма се одликује композиционом несређеношћу. Епизода са мајком и Секулом се појављује накнадно, када је ујаку већ постављен први захтев. Исправка те збрке следи кроз певачев коментар: „Још не роћне (Janku) najprva premudrost./ Da Sekula pokraj njega biše“.

	<p>просидбе на далеко *девојка Јања Темишварка *услов (шуре): „Ал' не води Секула нетјака./ У вину га кабгацијом кажу“</p>	<p>*женидба на далеко (латиска земља) *услов (модри Латињане): „Vabi, Janko, svate svakoјake./ Samo nemoј Sekola јunaka:/ Od modrosti piје niti jede./ Svakoјake शेge sobriaше“.</p>	<p>када је турски светац. На братовљево чуђење открива му да је њен драги Илија Цмиљанић и да ће она прећи у хришћанску веру. То изазива оштру Алијину реакцију. Сестру удара и шаље два писма, једно Илији, а друго Рељи Бошњанину. Илију позива да наводно узме девојку, али да не води много сватова. Рељу позива да се заједно супротставе Илији. Фата обавештава Илију о стварној ситуацији.</p>	<p>просидбе на далеко *девојка- кћерка краља мисирског *услов (краљ од Мисира): „Al ne zovi tvoga nečaka, /Tvoga nečaka Sekule diјeteta./ Jer Sekula ne će piti vina./ Dok ne vidi krvave stolice./ A na stolu tri mrtve glavice!“</p>	<p>писма *мотив преваре латинске госпoде- кроз ауторски коментар народног певача</p>
мајка-Секула	<p>*мајка шаље сина („Страхo ме је погинуће лудо./ Јер је био у завади са шуром“) *маска: преоблачење- бугарске хаљине и коњ из потаје</p>	<p>*мајка шаље сина *маска- коњ и сабља које ујак не зна</p>	<p>*тазбина не поставља услов, али ујак не зове сестрића. *мајка позива сина чобанина да је наводно види на самрти *Секула најпре одбија да иде ујаку у сватове, али поштује мајчину вољу *развијен мотив облачења *маска: бугарска долама</p>	<p>*Стојан је забринут („нујан“), али поштоје захтев тазбине *мајка шаље сина уз образложење да ујак не зна како се у Мисиру „vlada“ *маска: бугарске хаљине</p>	<p>*ујак сам одлучује да не води сестрића („Zač Sekula šerptlја pri vinu“) *мајка саветује сина како да се обуче и шта да понесе *маска: калуђерска одећа</p>
долазак у тазбину	<p>*леп дочек * „На Бугара нико и не гледа“</p>	<p>*неразвијено</p>	<p>*лош однос ујака према Бугарину *Турци уплашени бројношћу сватова</p>	<p>*саветује сватове да не дају оружје и диван кабанице *лош однос према „Бугарину“</p>	<p>*неразвијено</p>
Задаци	<p>*ујак постаје свестан своје грешке *1)стрељање јабуке 2)прескакање 9 коња 3) препознавање девојке и тренутак</p>	<p>1)прескакање копча 2)стрељање јабуке 3)препознавање девојке</p>	<p>*ујак постаје свестан своје грешке *1) бацање камена с рамена 2) прескакање коња са ножевима 3) препознавање девојке и</p>	<p>*1)препознавање девојака 2)прескакање 9 коња 3) стрељање јабуке</p>	<p>*1)стрељање јабуке 2) прескакање 30 коња 3) препознавање девојке</p>

	разоткривања „Сину Секул кано сунце жарко“		тренутак разоткривања „Оста јунак вас у суву злату“		
повратак	Ујаково кајање Сажето- повратак сватова	*без разговора ујака и сестрића *Секула се обраћа мајци: „Boga tebi, moja stara majka!/ Šta je mislil mudri Latinjane,/ Da si nema med sobom junaka,/ Ki bi znao njegove mudrosti!“	*Ујакова похвала *Турци дају Фату из страха *покрштавање и венчање	*препрека у повратку сватова- слуга латинског цара Вид Жеравица * девојка куца на врата *Секула свој идентитет разоткрива тек наредног дана: „О мој ујаће, Janković Stojane!/ Da se nisam ondje dogodio,/ Niko glave od vas ne iznese.“	*Секула бежи и ујну води мајци.

Секулина позиција јунака заточника који улази на туђу територију, решава задатке и узима девојку за свог ујака указује на успешно спроведено иницијацијско кретање јунака.

У овај сижејни модел Секула и његов ујак врло лако су се асимиловали будући да је веза ујак – сестрић веома битна за реализацију сижејне структуре песме. Песма у којој фигурирају ликови Јанка и Секуле јавља се у најстаријем слоју певања о Секули (Андрија Качић Миошић „Разговор угодни народа словинског“, друга половина 18. века) и старија је, свакако, од далеко познатије антологијске „Женидбе Душанове“ коју је Вук забележио од Тешана Подруговића. Слободно можемо тврдити да је Секулина позиција у овом сижејном моделу старија од позиције младог Војиновића. Натприродна својства јунака, митолошки елементи портрета, мотив прерушавања, мотив оклеветаног јунака³⁵⁴, савладавање препрека, успешно изведени јуначки подухвати у туђинском, хтонски обележеном простору и обавезе сестрића произашле из авункулата константна су обележја младог сестрића иницијанта, било да се он зове Бановић Секула или Милош Војиновић. Секулино лако кретање кроз време (од епских песама старијих времена до епских песама средњих времена) омогућују да се у улози Секулиног ујака јаве и двојица знаменитих

³⁵⁴ За Секулу се он везује и у сижејном моделу Секула спасава лаковерног ујака.

ускочких јунака Смиљанић Илија и Јанковић Стојан, што свакако утиче на ситуирање збивања у пригодан ускочки амбијент (Кирјак, Е. зб. 126).

3.1.6. Смрт

О заокружености и целовитости епске биографије Бановић Секуле сведоче и песме о смрти овог јунака. У западном простору певања издваја се пет сижеа повезаних заједничким мотивом – смрћу Бановић Секуле. Начин на који Секула умире свакако је један од поступака индивидуализације овог епског јунака³⁵⁵. Ова тема је присутна у сва три слоја певања о Секули. Када се упореде сижеи настали у широком развојном луку певања о овом јунаку, могу се издвојити и заједничке константе, али и особитости сваке варијанте понаособ.

3.1.6.1. Смрт од урока

Само једна песма смрт Бановић Секуле приказује ислучиво као последицу девојачке келетве³⁵⁶ и урока (*Ерлангенски рукопис*, 157). У иницијалном и финалном сегменту песме јављају се Секулине сестре које покушавају најпре да задрже брата:

„О, ујаче, војвода Јанко,
Не води нам Секулу брајана,
Секула је још дијете лудо“.

а потом да га врате у сигурне оквире породице:

„О, ујаче, наш војвода Јанко,
пошљи нам Секулу брајана,
ми хоћемо Секулу женити,
нашли смо му лијепу дјевојку,
испросили и прстеновали.“

³⁵⁵ „Значај теме утицао је на учесталост стилизација, чиме су се створили услови за разликовање завршница епских „житија“. И та разноликост укључује се у поступке индивидуализације, мада и изједначавање јунака у смрти има посебно значење“, Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 151.

³⁵⁶ О снази и моћи девојачке келетве сведочи и једна лирска песма коју је забележио Вук (Вук I, 368). Мајка преминулог младића пита сина да ли су му тешки земља и даске јаворове. Он одговара:

„Није мени, мајко, земља тешка,
Нит' су тешке даске јаворове,
Већ су тешке келетве девојачке:
Кад уздишу, до Бога се чује;
Кад закуну, сва се земља тресе;
Кад заплачу, и Богу је жао“.

Секула се одупире жељама сестара, вођен јуначким и ратничким принципом:

„О, ујаче, војвода Јанко,
води мене, не остави мене,
да се учим с тобом војевати.
Волим бити другом арамбаши
него бити драгој водоноша“.

Јасно је да је Секули ратничка иницијација уз ујаково вођство далеко значајније од сигурности породичног окружења. У песми се наговештавају два иницијацијска модела: ратовања (борба, војевање, мегдан) и женидбена иницијација. У обе се Секула појављује као објекат одређених активности осталих актера у песми (ујака, сестара, биљарица на води). Сви они својим неподесним реакцијама и поступцима угрожавају Секулину егзистенцију: сестре неадекватним покретањем свадбеног обреда³⁵⁷, ујак својим оштрим одбијањем опасних митолошких бића на води, биљарице својом клетвом („Богм' ако ћеш, војвода Јанко,/ а ти ћеш га дати и бадава“). Ујаково одбијање на неки начин исказује и претерано истицање Секулиних вредности, што за собом повлачи дејство урока. „По општем уверењу, урок је обично погађао особе које су се истицале лепотом, памећу, добротом, богатством или неком другом врлином која је привлачила пажњу урокљиваца и изазивала њихову завист“³⁵⁸. У овом случају биљарице на води су те чија је завист изазавана. Као опасна женска митолошка бића на граници „овог“ и „оног“ света (на води) имају изузетну моћ³⁵⁹ која Секулину судбину усмеравају ка трагичном исходу. Неумитност зле силе врло брзо се показује:

„ пуче пушка из Браничког града³⁶⁰
и удари Секулу нећака
међу очи у чело бијело“.

Хтонична обележја простора у којем Секула умире вишеструко су обележена. Он умире на путу до бојишта. Сам пут има вишеструко значење. Може се схватити и као пут којим

³⁵⁷ О чему се тек сазнаје у финалном сегменту песме.

³⁵⁸ Душан Бандић, *Народна религија у 100 појмова*, 120.

³⁵⁹ „(...) урицање се схватало као раздвајање садржаја од форме, а форма је схватана као носилац квалитета : реч 'падне' на биће, 'стоји' на њему, узме му квалитет и 'одлети' своме власнику. То раздвајање и одношење квалитета може учинити човек са демонским обележјима, тј. неко који је на неки начин везан за онај свет. Његове очи гледају и на овом и на оном свету, и зато су они спроводник, 'капија' кроз коју може проћи тај квалитет“, *Словенска митологија*, 552.

³⁶⁰ Ово је формула карактеристична за песме о смрти хајдука и ускока.

путује душа у загробни свет и као „једна од граница између „свог“ и „туђег“ простора“³⁶¹, али у сваком случају опасан по оног ко се на њему налази, првенствено због могућих сусрета који могу донети подједнако и добро и зло.

Песма тематизује и мотив момачке сахране и метафоре смрти као женидбе „црном земљом и травом зеленом“.

3.1.6.2. Погибија због девојке

У једној варијанти која говори о неоствареној женидби Бановић Секуле (Лубурић Х, 193) као посредни узрочник Секулине смрти јавља се урок настао као последица прекршеног табуа гледања³⁶².

3.1.6.3. Смрт под прстеном

Три песме из Богишићевог зборника (Богишић 20, 21, 32) говоре о Секулиној смрти под прстеном. Историјски подтекст Другог косовског боја јасно пулсира у преплету митолошког, обредно-обичајног и епског слоја. Инваријантни елемент иницијалног сегмента све три песме представља разговор потенцијалне веренице Бановић Секуле са братом или оцем. У две песме (Богишић, 20, 32) тај разговор провоцира наизглед необично понашање тројице јунака које у тумачењу девојчиног брата добија стварно значење. Они се понашају у складу са својим статусом кума, девера и вереника. Значајно место заузимају и портрети три добра јунака, а раскошношћу нарочито се издваја портрет вереника Секуле³⁶³. Песма број 21 у уводном делу нарочито се истиче митолошким сликом о три виле на три јелена коју своме оцу посредује давно испрошена девојка (пре три године)³⁶⁴.

Други део песме говори мање или више развијено о Секулиној погибији. У песми 21 крајње сажето се констатује: „У Косово одјездили и у Косово погинули“³⁶⁵. Песма се

³⁶¹ *Словенска митологија*, 456.

³⁶² О овом сужејном моделу било је више речи у оквиру поглавља које разматра сужејне моделе Секулиних женидби.

³⁶³ О Секулином портрету више ће бити речи у засебном поглављу.

³⁶⁴ Бошко Сувајџић, „Три виле на три љелена – О метафори смрти у бугарштицама“, у *Јунаци и маске*, Београд, 151–168.

³⁶⁵ Ово је формула која се везује се за бугарштицу о Стефану Лазаревићу као оцу Сибињанин Јанка: „У Косову одјездише у Косову погибоше“ (Богишић, 8).

завршава девојчином тужбалицом у којој доминира мотив карактеристичан за породичну лирску песму „Највећа је жалост за братом“. У песми 32 лоше гласове доносе типске птица злосутница – гавран:

„Ево ти се стајала турска војска и крстјанска,
У Косово погину Угрин Анко војвода,
Угрин Анко војвода и његови Угричићи,
А ја сам их се наио бијела меса, девојко,
Б'јела меса наио и напио црне крви“.

У наведеним стиховима се варира формула присутна и у најстаријој епској песми о Јанковом тамновању, коју је записао Рођери де Пачијенца, као и у Вуковој песми „Марко и орао“ (Вук II, 54). У финалном сегменту девојка проклиње гаврана и „чини жалос велику за Секулом Угричићу“. Наративном развијеношћу одликује се опис Секулине смрти у боју у песми број 20. Секула је решен да сам удари на шатор турског цара. Ујак га упозорава на погубност такве одлуке:

„Немој, синко Секуле, на шаторе ударати,
Ер је царе изабрао триста Турак јаничара,
Који њега чувају под шатором свиленијем!“

Секула за та упозорења не мари, већ поступа по свом науму. Наравно, остварује се ујаково предвиђање и Секула тешко рањен дозива ујака у помоћ. Ујак не пропушта да га прекори, не заборављајући да истакне и своју јуначку супериорност:

„Колико ти, мој синко, моје велико говорење,
Да не идеш ударат' на царе на шаторе,
И мене би страх био војводу Угрин Јанка,
Кој' сам јунак побољи од тебе, синко Секуле“.

Секула за нове прекоре нема времена, већ тражи да му слуга Радич³⁶⁶ умије ране вином. Вино има симболично значење крви, здравља и живота. Међу Словенима је у различитим облицима раширено веровање да вино има животворну и исцелитељски моћ. Оно повезује као неизоставни елемент свадбене и погребне обреде³⁶⁷. Међутим, бледило Секулиних рана оштро контрастира са црвеном бојом вина и најваљује сигурну смрт:

³⁶⁶ Номенклатура слуге Радича брло је блиска номенклатури Секулиног сестрића Раича, што показује на очување појединих елемената из старијег слоја певања у новијим записима. Песма је запамтила име, али не и релације међу јунацима.

³⁶⁷ *Словенска митологија*, 82, 83.

„Ма ти њему бијаху љуте ране побл'једеле,
И он ти се до мало с грешном душом разд'јелио“.

Обреди свадбе и смрти још једном се уједињују у метафору смрти као свадбе у ујаковом писму несубјектној вереници. Песма се завршава изражавањем жалости, ображањем вереничком прстену и жељом девојке да добије од вереника бар десну руку – онај део тела на коме је носио обележје њихове будуће зајединице – прстен³⁶⁸. Прстен се користио као моћан апотропеј од нечистих сила које могу наудити највише онима подложним уроку³⁶⁹. Овде се појављују два заштитна средства – вино и прстен. Међутим, нису недовољно јака да пониште дејство урока из иницијалног сегмента песме.

3.1.6.4. Смрт у боју без метаморфозе

Мотиви везани за Секулину смрт у *Ерлангенском рукопису* (бр. 133), као и мотиви из бугарштице (Богишић, 20) препознају се у песми коју је забележио Матија Мажуранић у свом зборнику под бројем 24³⁷⁰. У уводном сегменту препознаје се новина која ће бити присутна у каснијим сижејним моделима у којима се Секулина смрт повезује и са мотивом метаморфозе. Цар Отомановић упућује изазов Сибињанин Јанку³⁷¹:

„Bora tebi, Sibirjanin Janko,
Podaj meni goru Bukovicu,
Bukovicu i Rakitovicu;
Ako mi je junak dati nećeš,
Zajdi meni na megdan junački,
Na Kosovu, posred polja ravna!“

Сличан ултиматум поставља и цар Мурат кнезу Лазару, што указује на преплитање мотива у песма о Првом и Другом косовском боју:

„Ој Лазаре, од Србије главо!
Нит' је било, нити може бити:
Једна земља, а два господара;
Једна раја, два харача даје;

³⁶⁸ Прстен има веома значајно место у свадбеном обреду као „ симбол новог социјалног статуса младих, њиховог повезивања; обавља функцију заштите, а у неким ситуацијама може замењивати младожењу и невесту“ (*Словенска митологија*, 454).

³⁶⁹ *Словенска митологија*, 454.

³⁷⁰ „Десетерачка песма о Секулиној смрти (бр.24), без накита фантастике, врло је блиска једној бугарштици о истом догађају и једној варијанти Ерлангенског рукописа“, Милорад Живанчевић и Владан Неђић, „Зборник Матије Мажуранића“, 224.

³⁷¹ Овај мотив реализује се и у другим песмама о Другом косовском боју. Погледати табелу уз поглавље „Смрт у боју са метаморфозом“.

Царовати оба не можемо.
Већ ми пошљи кључе и хараче,
Златне кључе од свијех градова,
И хараче од седам година;
Ако ли ми то послати не ћеш,
А ти хајде у поље Косово,
Да сабљама земљу дијелимо.”

(„Комади од различнијех Косовскијех пјесама“, Вук II, 50)

Јанко спремно окупља војску и ишчекује турског цара три недеље. Тензија ишчекивања противника и судбоносног сукоба на пољу Косову оставила је последице на изазваном јунаку, Јанку: „Od jada ga je zabolila glava“, те се стога повлачи у своје дворе. На бојном пољу оставља Секулу уз савет:

„Aj, Sekula, moje dite drago,
Ništo me je zbolela glava,
Čekaj, sinko, cara čestitoga,
A ja odem bilom dvoru svomu;
Al poslušaj, moje dito drago!
Nemoj činit uma prez razuma,
Niti boja dokli ja ne dojdem!“

Наредни стихови веома су слични стиховима којима почиње песма у *Ерлангенском рукопису* (бр. 133)³⁷². За Јанком трчи „Угрин вирна слуга“, доносећи лоше гласове: „Vrat' se natrag, Sibirjanin Janko, / Pogibe ti Sekula netjače!“ Јанко то најпре сматра последицом страха и ратног неискуства свог слуге, али врло брзо се разуверава:

„Gospodaru Sibirjanin Janko,
Dvajset let sam po vojski hodio,
A takova boja ne vidio,
Ni takove rane na junaku,
Već što danas na Sekuli tvomu:
Desnu nosi u lijevoj ruci,
Livu nogu prid sobom na konju,
Pak on brati po vojski junaka
Koji bi mu odsikao glavu“.

Слична је слика и у *Ерлангенском рукопису*:

„И Секулу крвна рана нађе:
Носи десну руку у лијевој,
лјеву ногу пред собом на коња“.
(*Ерлангенски*, 133)

³⁷² Досадашњи ток песме могао би се сматрати образложењем Јанковог одласка са бојног поља.

Формулативни опис смртно рањеног Секуле скоро је истоветан са описом слуге Милутина, који доноси царици Милице извештај о исходу Косовског боја. То указује на постојаност формуле и у новијим записима, као и на преплитање мотива и формула у песмама о Првом и Другом косовском боју:

„Ал' ето ти слуге Милутина,
Носи десну у лијевој руку,
На њему је рана седамнаест,
Вас му коњиц у крв огрезнуо“.

Мотив болног јунака који братими да му се помогне „смрћу“ везује се за Секулу, али у другом сижејном моделу и под потпуно другачијим оклоностима³⁷³. Емотиван, топао сусрет ујака и сестрића богато сенчи њихове портрете. Секулин одговор ујаку на питање зашто се оглушио о савете открива велику блискост са ујаком, али и његову младалачку необуздану природу и огромну жељу за ратничким доказивањем:

„Ај, мој ујче, mило добро моје!
Nisam mogal srcu odoliti,
Ni konjiću uzde sustegnuti“.

Овај дијалог ујака и сестрића на самрти подсећа на дијалог из бугарштице о Секулиној смрти (Богишић, 20), али указује на далеко већу блискост ујака и сестрића.

Финални сегмент песме обједињује ујакову потресну тужбалицу и писмо Секулиних сестара, које се у песми сада први пут појављују. Тужбалица подсећа у многим елементима на тужбалицу краља од Маћедоније над војводом Каицом:

„Ај, Sekula, моје dite drago, Desna моја u potribi ruko, Otvorena rіči pred gospodom, Prid gospodom i међу junaci!“ (М. Маџураић, 20)	„Ј'о Каица, моје чедо драго! Дико моја свагда на мегдану! Сабљо бритка свагда на мејдану! И крепости међу војводама! Сува злата Смедеревски кључи! Десно крило од Српске крајине!“ ³⁷⁴ (Вук II, 81)
---	---

³⁷³ У сижејном моделу *мегдан са привидно билним јунаком*, с тим да су делокрузи овде значајно измењени: Секула је жртва и његове ране су стварне, а не привидне и део лукавог плана да се противник намами у клопку.

³⁷⁴ И у песми „Смрт војводе Пријезде“ војвода Пријезда се на сличан начин обраћа својим војводама: „О војводе, моја десна крила, / крила моја, с вама ћу летити.“

Ујаков одговор сестричинама садржи метафору смрти као свадбе као и песма у *Ерлангенском рукопису* (бр. 133):

„Dico moja, sestre Sekuline,
Ženite se kuda kojoj bog da,
Sekulu je ujac oženio
Na Kosovu, posred polja ravna,
Crnom zemljom i travom zelenom“.

3.1.6.5. **Метаморфоза јунака (*Секула се у змију претворио*)**

На западном простору певања о Секули издваја се чак 14 песама³⁷⁵ у којима је Секулина смрт повезана са његовом метаморфозом у змију/змаја и метаморфозом противника (турског цара³⁷⁶) у сокола/орла. Ради потпунијег проучавања сачињен је табеларни преглед композиционих целина 13 варијаната овог сижејног модела. У обзир су узете кључне константе које се мање-више реализују у свим песмама. Сижејни модел метаморфозе јунака искључиво се везује за Секулу, те се отуда може сматрати „кристализованим“³⁷⁷ сижејним моделом, али у одређеним варијантама надовезује се на друге сижејне моделе „флуидног“ карактера будући да у њима на позицији главног протагонисте фигурирају и други јунаци сем Секуле: модел три добра јунака (МХ I,78), Секула и вила („Сибинанин Јанко у Косову“, БВ, 1903, год. XVIII, бр. 2, 3), рођење змајевитог јунака (проклета Јерина) („Смрт дијете Секула“, Вук Врчевић). Појава Секуле у наведеним флуидним сижејним моделима активира и сижејни модел, резервисан искључиво за Бановић Секулу. Тиме се оставрује једна врста композитне творевине флуидног и кристализованог сижејног модела. Додуше, песма коју је забележио Вук Врчевић „Смрт дијете Секула“ не може се сместити у прави флуидни сижејни модел

³⁷⁵ Само до једне песме од наведених 14 није се могло доћи, а то је песма коју је забележио Лубурић. У Архиву Србије се налазе сачувани Лубурићеви рукописи народних епских песама. Одређени број песама недостаје и није се могло доћи до информација зашто је то тако. Бранислав Крстић је те песме навео у свом *Индексу мотива*, али њих нема ни у попису песама, ни у депоу Архива. Да записи песама постоје (или да су постојали), сведоче и сачувани аутографи песама у Архиву Српске академије наука и уметности. Посебно је интересантан аутограф песме „Јанко убија Секула“ који се у Архиву САНУ налази у етнографској збирци бр.355/761. Аутограф је изузетно тешко читљив. На аутографу је Лубурић оставио забелешку: преписано, што указује на то да је и ова песма преписана као и остале песме. Ту је и име народног певача од ког је песма записана – Крсто Томовић. Из онога што се могло ишчитати са аутографа песме, да се закључити да је Секулина смрт повезана са појавом виле у иницијалном сегменту песме, Секулиним упозорењем ујаку, лошим саветодавцима и метаморфозом противника.

³⁷⁶ Само у једној песми и турског везира.

³⁷⁷ Данијела Петковић, *Јунак и сиже у процесу епског моделовања* (докторска дисертација), ркп.

пошто се у њој осим Секулиног имена јавља искључиво име Змај Огњеног Вука. Змајевита природа и једног и другог јунака била је кључна за ову врсту алтернације.

песма	Богшић, 19 „Војвода Јанко устријели змију у ваздуху и тим Секула у срце погоди“	Вук П, 85 „Секула се у змију претворио“	Вук П, 86 „Опет то, али оружјие (комади од пејсеме)“	Петрановић П, 37 „Смрта Бановића Секуле“	Даница (1869, гол. Х, бр. 1)	МХ I, 78 „Смрт Секулина“	Босанска вила „Сибњанин Јанко у Косову“	Јован Срећковић „Секула се у змију претворио“	Вук Врчевић „Смрт дијете Секула“	Лена Дебељковић „Сибњанин Јанко и његов сестрић“	Бован, 34 „Секула се у змију претворио“	Шаулић, 40 „Јанко и Секуле по Косову“	Шаулић, 45 „Смрт Бановић Секуле“	
Уводна ситуација	----	„Опράвља се војвода Јанко./ Оправља се на Косово равно./ И он води Секулу нећака“. **Сестре моле ујака да не води Секулу: „Секул је још нејако дете./ Да Секула не изгуби главу./ Секула је једина у мајке“. Секула љутито каже ујаку да не слуша његове сестре. **Сусрет на води- „Кучевкиње бело платно беле, Кучевкиње и Бранчевкиње...“ Јанко од њих тражи три аршина платна да закри шатор, а у замену нуди три дуката. Оне желе Секулу. Јанково одбијање их расдри: „Кад нам не даш Секуле нећака./ Не дамо ти три аршина платна./ Већ га води у Косово равно, Па га подај црним гавранов'ма./ Нек му они црне очи пију./ Они пију, бело лице грде“.	„Боже милн! Чуда великога! Кад с' опрема од Сибња Јанко./ Опрема се на бој на Косово./ Све кључене од свију градава./ Ој Сибња и около њега./ И хараче од седам година./ Ако ли ми то оправит ненеш./ Купи војску ходје на Косово./ На ћемо се тамо остарила мајка./ Више сина нема ниједнога/ До дијете Бановић- Секула“ *Мајка подетиче сестре да моле ујака да не води Секулу на Косово. „Ал' то Јанко ништа не слушаше./ Већ опрема дијете Секулу./ Избира му коња по избору./ А избира пушат по избору./ Подиже се војска силонита./ И пред војском Бановић Секула...“ *На позив сестара, које желе да му виде очи и извезу их, да се осврне Секула мудро окреће сокола: „Видите ли, моје сестринице! Ја виђете оке соколоче./ оваке су оке у Секуле“.	*Пар Мурат упућује изазов Сибњанин Јанку, постављајући услов: „Већ ми спремн кључе и хараче./ Све кључене од свију градава./ Ој Сибња и около њега./ И хараче од седам година./ Ако ли ми то оправит ненеш./ Купи војску ходје на Косово./ На ћемо се тамо остарила мајка./ Више сина нема ниједнога/ До дијете Бановић- Секула“ *Мајка подетиче сестре да моле ујака да не води Секулу на Косово. „Ал' то Јанко ништа не слушаше./ Већ опрема дијете Секулу./ Избира му коња по избору./ А избира пушат по избору./ Подиже се војска силонита./ И пред војском Бановић Секула...“ *На позив сестара, које желе да му виде очи и извезу их, да се осврне Секула мудро окреће сокола: „Видите ли, моје сестринице! Ја виђете оке соколоче./ оваке су оке у Секуле“.	*Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.
Ујак и сестрић- савети и упозорења	Секула тражи дозволу од Јанка да га пусти да се бори с Турцима („Пусти мене, Вуче Јанко, ере ћу с Турцима бој бити!“). Јанко га одговара: „А ти, баче Секуле, и лагањси и малахњи./ Нијеси ми се с Турцима научно боја бити./ Делију Секуле./ Тер ми те ће у боју клетн Турци изгубити“. Секула не мари за ујакова упозорења.	Јанко се спрема на починак. Секула га упозорава: „Ујко Јанко, немерено благо! Сад ти идеш санак боравити./ А ја идем у тај Турски табор./ Створићу се змијом шестокрилом./ Донећу ти цара честитог./ У зубима, кано и сокола./ Кад устанеш, ујко и за санка./ Немој дати уљме за безумље./ Ти не стрелјај змију шестокрилу./ Већ ти стрелјај свигога сокола.“	„Мој ујаче, од Сибња Јанко! Немој дати уљме за безумље./ Цара ћу ти жива доннјети! У зубима гуђе шестокриле“.	*мотив ухођења војске- Секула се добровољно јавља да уходи турску војску, тачно предвиђајући даље догађаје: „Ал' кад сутра око подне буде./ Полећење змаје шестокрило! Са Косова поља зеленога./ Ухватнше свигога сокола./ Извиће се небу под облаке./ Свидаће се теби виш' чадора./ Ти се немој, дајко, преварити./ Да стријелаш змаја ал' сокола./ Жива ћу ти доннјет Мурата./ Под крилима змаја шестокрила./ И турску ћу уководит војску./ Све ћу теби право казивати./ Немој, дајко, живота ти твога/ Забавити уљме за безумље./ Да стријелаш змаја, јал' сокола.“	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	*„Ој бога ти, мој рођени ујо! Идем, ујо, у ту турску земљу./ Да даноцем ја цара турскога./ У ливеном гуђе шестокриле“.	
Мегдан метаморфозираних петовиника	„Када ми је дојездио на чарам бијели шатор./ Из њедра пустио љутн војску крилатицу./ Боже! љутн змију./ А с њом ми је пустио сокола лијепу птницу./ Зацијели се бијак у јајеру ведра неба./ Соко и љута змија./ Соко се вијаше по јајеру ведра неба/ Навалише бијући на Јанков бијели шатор./ Соко и љута змија.“	„А Секула у тај Турски табор./ Створио се змијом шестокрилом/ И донео цара честитог./ У зубима, кано и сокола./ Шњаме паде Јанку на шатора“	„Дар се Турски сазла у сокола./ Па одлеће небу под облаке./ Припази га Бановић Секула./ Па се сазла у шарену гују./ Па одлеће небу под облаке./ Те Турскога цара уватио./ Донесе га Јанку на чадора./ Стоји писка цара Сулемана./ Стоји писка, како љуте гује.“	*оширан опис Секулиног кретања крз турску војску *долазак под царев шатор: цар га препознаје иако је прерушен * између Секуле и цара одвија се дијалог који још једном потврђује оштру супротстављеност зарађених страна * „Доклен Секул' крај цара сјеђаше./ Момак бјеше како и ђевојка./ Ал' да видиш чуда големота./ Нестале га часом са очију./ У змаја се Секул претворио./ Цар Мурате у сокола свиог./ Змај сокола дохати под крило./ Пак полеће уз Косово равно./ Буто пишти соко 'тнш сива./ Из дрва би суза ударила.“	„Да тим мало време постојао./ Али иде змија присојница./ Она носи сокола у зуби./ Па падаше на стену камену./ Носише се летњи дан до подне./ Змија шчи а Косово јечи./ Соко кликти, равно поље јечи...“	*Секула се не сукобљава са турским дана, већ са Турпини-везириом, и то пошто ослободио руке. *Метаморфоза се дешава у преусудном моменту на мегдану: „Види везир, да ће погинути./ Па се створи у сокола сива./ Па полеће небу под облаке./ А Секул у змију шаровиту./ Па не лети за соколом сивим./ Где га стиже, ту га и престиже./ Од крила му свио перје диже./ Све но щичи соко тнца мала“.	„Ја кад било око полу дана./ Кад јекнуше велике планине./ Земља јекну, испод нема звекну./ Заратише змаји и соколи./ И нагорке виле из планина./ Док налеће змаје и соколе./ Посред боја и Косова./ Изнад бјегот Јанкова шатора./ Стаде писка сивога сокола./ У зубима змаја огњенога.“	„Ја кад било око полу дана./ Кад јекнуше велике планине./ Земља јекну, испод нема звекну./ Заратише змаји и соколи./ И нагорке виле из планина./ Док налеће змаје и соколе./ Посред боја и Косова./ Изнад бјегот Јанкова шатора./ Стаде писка сивога сокола./ У зубима змаја огњенога.“	„Ја кад било око полу дана./ Кад јекнуше велике планине./ Земља јекну, испод нема звекну./ Заратише змаји и соколи./ И нагорке виле из планина./ Док налеће змаје и соколе./ Посред боја и Косова./ Изнад бјегот Јанкова шатора./ Стаде писка сивога сокола./ У зубима змаја огњенога.“	„Ја кад било око полу дана./ Кад јекнуше велике планине./ Земља јекну, испод нема звекну./ Заратише змаји и соколи./ И нагорке виле из планина./ Док налеће змаје и соколе./ Посред боја и Косова./ Изнад бјегот Јанкова шатора./ Стаде писка сивога сокола./ У зубима змаја огњенога.“	„Ја кад било око полу дана./ Кад јекнуше велике планине./ Земља јекну, испод нема звекну./ Заратише змаји и соколи./ И нагорке виле из планина./ Док налеће змаје и соколе./ Посред боја и Косова./ Изнад бјегот Јанкова шатора./ Стаде писка сивога сокола./ У зубима змаја огњенога.“	„Ја кад било око полу дана./ Кад јекнуше велике планине./ Земља јекну, испод нема звекну./ Заратише змаји и соколи./ И нагорке виле из планина./ Док налеће змаје и соколе./ Посред боја и Косова./ Изнад бјегот Јанкова шатора./ Стаде писка сивога сокола./ У зубима змаја огњенога.“	„Ја кад било око полу дана./ Кад јекнуше велике планине./ Земља јекну, испод нема звекну./ Заратише змаји и соколи./ И нагорке виле из планина./ Док налеће змаје и соколе./ Посред боја и Косова./ Изнад бјегот Јанкова шатора./ Стаде писка сивога сокола./ У зубима змаја огњенога.“	
Визуелни контакт (+ ујакова недомница)	*Први их је угледао Јанко („Јесте ли ми видјели очима чудно чудо./ Браћо Угринчић!?! Те се змија овила соколу око крила?"). *Ујак је у недоумици	*„Сви јунаци виком повикаше./ „Зло си лер“'о, војвода Јанко! Зло си лер“'о, а горе уоста!./ Кавко чудо на шатору твоме!?“ * „Виши Јанко на ноге јуначке./ Па он узе ту	*Први их је угледао Јанко који се пренуо из сна. *Савет тражи од деспота Ђурђа: „Богом брате, бан-деспоте Ђуро! Да ви'ш, брата, чуда великога./ На	*Чудо гледе војске по Косову./ Чудо гледе а чуду се чуде./ Док долеће змаје шестокрило./ До чадора Сибњанин Јанка...“	*Јанко их је угледао, недоумично молошки испољаша: „Шта ћу сад, моја мила мајко?! Ил' стрелати змију ил' сокола?“	„Кад то виде од Секула Јанко./ Жао њему сокола свигога./ Те потегну бистра цефрлана./ У којем су два чика жуга./ Што но ломе панцијера љута.“	„Кад то виде од Секула Јанко./ Жао њему сокола свигога./ Те потегну бистра цефрлана./ У којем су два чика жуга./ Што но ломе панцијера љута.“	„Сва се Јанку уплашила војска...“	„То гледале обе војводе./ Јанко запе стријелу за тетиву./ Оком гађе, омакнути неће./ Но говори Бранковићу Вуку./ „Побратиме Вуче Бранковићу! Ал' ћу	„Каде виде она ситна војска./ Јанко запе стријелу за тетиву./ Оком гађе, омакнути неће./ Но говори Бранковићу Вуку./ „Побратиме Вуче Бранковићу! Ал' ћу	Не сму Турци близо да го приђу./ на винуше Јању од Сибњине./	„Ђе гледају обадвје војске./ Том се чуде обадвје војске“		

				<p>смрти успешно протерује Турке; са њима ратује и наредних 20 година; када је наступила је Турке и бацио топуз у море са заветом: „Једна Бог да, и сви светитељи! Кад мој топуз из мора исплива/ Онда Турци море пребродили./ У земљу се нашу повратили/ И царство нам опет освојили.“ Пошто га је топуз волшебно сачекао на капијама града, Јанко се повлачи свестан своје немоћи ...</p>	<p>сусрет са сестром Јелицом; она одмах види да Секуле нема и брата прекорева; Јанко јој открива истину да Секулу није устрелила вила, већ ујак; сестра најпре реагује клетвом: „Ти си један и тебе не било!“, али кад Јано покуша да се убије, сестра га спречава: „Немој, немој, моја слатка рано! Сви ст' јединци, жалосна вам мајка!“</p>	-----	<p>убије, али га спречавају слуге. *Ујак поступа по Секулиним захтевима. **Он позлати Секулову главу./ Па је спрема Секуловој мајци./ Узима је Секулова мајка./ Па овако стара проговара:/ „Бе си расла јабуко од злата?! Бе ли расла, бе ли отргнута?! Бе ли зрела, бе ли заљевана?“ Мртва глава мајци проговара:/ „Моја мајко, сладак родитељу./ Ја сам расла у Сибињу граду./ А сазрела теби на срцашцу./ Отргнута у пољу Косову./ У Будиму златом заљевана!“</p>	-----	<p>Богородице! Да је коме било послушати./ Кад закука до девет сестара./ У црню се сестре обукосе./ Те вечером./ И од тада наста кукавица...“</p>		<p>Херцеговину, па у Црну Гору, у Котор. „А кад Јанко у Которе дође./ У границу бечкога ћесара./ Ту се Маџар останио Јанко./ Мало куле бјеше начинио./ У томе се Јанко оженио./ Бог му даде срећа му је била./ Бог му даде Павла Јанковића./ А од Павла Јанковић Стојане./ Од Стојана Иљо Јанковићу.“</p>	-----
--	--	--	--	---	---	-------	--	-------	---	--	---	-------

На основу прегледа сижејних модела на западном простору певања може се закључити да сижејни модели у којима фигурира лик Бановић Секуле захватају широк распон од изразито флуидних (одређени сижејни модели из тематског круга „Ослобађање“), преко делимично флуидних („Секула и вила“) до кристализованих сижејних модела какви су „метамоза јунака (Секула се у змију претворио)“ и „драгоман девојка“. Секулин лик „привлаче“ сижеи у којима фигурира лик његовог ујака Јанка³⁷⁸, а нарочито они који имају изражену иницијастичку компоненту. С обзиром на то, Секула је са једне стране јунак флуидног карактера. Лако се прилагођава одређеним сижејним моделима, а и својим уласком у поједине сижејне моделе уноси модификације које су повезане са статусом његовог лика у усменој традицији. Са друге стране у „власништву“ његовог лика су и сижејни модели својствени искључиво његовом епском хабитусу, чиме се на неки начин приближава и типу кристализације јунака, што је заправо вид Секулине индивидуализације међу осталим епским јунацима.

3.2. Тематика, сижеи и сижејни модели на источном сакупљачком терену

Песме о Бановић Секули на македонском и бугарском језику могу се сврстати у седам основних тематских група. За разлику од тематских група на западном простору, овде свака тематска група окупља мањи број песама. Најстарији записи потичу из друге половине 19. века, а најмлађи из 70-их година 20. века.

3.2.1. Иницијација – гутање³⁷⁹

У свим сижејним моделима овог тематског круга препознатљива је иницијацијска матрица. Секула на различите начине пролази кроз обреде иницијације који су предуслов за његов улазак у свет оних који су се својим делима осведочили као истинити јунаци.

³⁷⁸ „Поједини јунаци показују висок степен конкомитантности, тј. појављују се најчешће заједно, здружено улазе у сижејне моделе. Јанко и Секула су један од бројних примерасинтагматског пара. Укључивање једног од у одређени модел неретко повлачи и другог члана, чак и кад датом моделу није својствен пар“ (Данијела Петковић, *Јунак и сиже у процесу епског моделовања*, докторска дисертација, ркп, 291, 292).

³⁷⁹ Различити иницијацијски обрасци заузимају изузетно значајно место у епској биографији Бановић Секуле на целом јужнословенском простору. Овде ће бити само презентовани сижејни модели песама са источног терена који у основи имају иницијацијску тематику. У последњем поглављу рада пратиће се њихова повезаност са песмама сличне тематике на западном простору, а у склопу изучавања укључености прелазних обреда у епску биографију Бановић Секуле.

У овој групи песама нашле су се само четири песме – Миладиновци,¹⁴²; Качановски, 148; СБНУ IV, 2; Шапкарев, 362. Три песме од наведених имају скоро идентичну сужејну схему (Миладиновци, 142; Качановски, 148; СБНУ 4, 2). У уводном сегменту песме говори се окупљању седам краљева који се спремају на путовање по крајини, пустом простору.

„Седнале ми до седум крале'и, Седнале ми на ладна ме'ана, ядет, пийет, мушафере чинет, да шетаеt земя по краина.“ (Миладиновци, 142)	„Сџбраа се седџм краљове, Да ида на краіа на земња“ (СБНУ IV, 2)	„Збралисе седмина кралѣве, Збралисе шедбаджія че шетая, Че шетая по пуста краина. И си шетатѣ редомѣ по земни-те. (Качановски, 148)
--	--	---

У две варијанте Секула моли свог ујака Марка, једног од седам краљева, да са њима крене на путовање (Миладиновци,¹⁴²; Качановски, 148), а у трећој варијанти Марко не посредује у Секулином прикључењу краљевима и не јавља се улози његовог ујака. Ујак или краљеви најпре не прихватају Секулин захтев образлажући то тешким условима путовања (недостатак хране, воде, пуст простор без хладовине...) које Секула не може поднети. Секула је упоран и креће на путовање. После извесног времена тражи од ујака да му каже где има воде. Ујак га уз прекоре упућује на „бунар баталиа“ у којем спава змија/ала тројеглава. Секула једини има храбрости да сиђе у бунар тако што се веже свиленим појасевима краљева. Воду износи из бунара седам пута, а када се спусти осми пут, ала/змија се пробуди и прогута га најпре до појаса, а онда и до рамена. Он тражи од краљева да му додају сабљу. У две варијанте он сабљом покуша да се ослободи, али безуспешно. У једној варијанти (СБНУ IV, 2) Марко је тај који пресеца свилене појасеве, те Секула остаје у бунару. Секула у свим варијантама тражи да му оставе коња поред бунара³⁸⁰:

„Одайте си, мене не чекайте;
остаите моя бърза коня,
како мене змиа ке ме ядит
така него орли да го ядет“.
(Миладиновци, 142)

³⁸⁰ Коњ се овде може посматрати као нека врста посмртне жртве, као и остављање коња на јунаковом гробу. Коњ се јавља и као водич душе на “онај” свет.

Цвиљење коња или Секуле чују виле, Секулине посестрима. Једна од њих покушава да убеди алу да пусти Секулу, а спасава га најстарија и најмоћнија вила (Гјурга, Гјура самовила). Она изнесе Секулу заједно са алом из бунара и погуби је. У две варијанте Секула се поново прикључује краљевима (Миладиновци, 142; Качановски, 148). У варијанти објављеној СБНУ IV (број 2) вила га је три пута задојила и дала „сабља девет растедзи“ да њоме погуби седам краљева који су га у бунару оставили. Секула има и чудесног шестокрилог коња.

Мотив гутања јавља се и у варијанти коју је објавио Шапкарев (бр.362). У иницијалном сегменту песме Секула разговара са својим коњем.

„Писна коня в долга конюшница,
Секула детенце луто коня колнит:
- Море, коню, да би ми пукнало!
Зашчо пишчиш в долга конюшница?
Али вода с сребрен леен не си напоено,
али зобца - бела пченица - не си назобано?
Тогай коня от конюшница говорит:
- Хай, ти, Секула, мой стопане!
И вода сум напоено и зобца назобано,
тук си пишчам,
оти гората силен огън горит,
силен огън горит, силен пламен пламнит,
силен пламен дури до небеси!“

Секула одлази у гору и затиче чудесан приказ:

„Кога виде - (...)
не бил огън, не бил силен пламен,
силен пламен дури до небеси,
туку била змиа шестокрила -
го голтнала сурега елена“.

Змија успева да га превари својим обећањем да ће га богато наградити ако одсече јелену рогове и тако јој омогући да га прогута. Међутим, змија прогута и јелена и Секулиног коња до седла. Секула тражи помоћ од ујака Марка.

Си изваде Марко жолта боздугана.
Змиа му велит, змиа шестокрила:
- Немой, Марко, с жолта боздугана,
да н' отепаш сурега елена,
сурега елена и Секулова коня,
тук извай си своје вужко ноже,

та разпарай мое клето сърце,
да извадиш сурега елена,
сурега елена и Секулова коня -
Си изваде Марко вужко ноже,
и разпара на змиа клето сърце,
та изваде сурега елена,
сурега елена и Секулова коня.

У финалном сегменту песме Секула се сасвим губи, а јелен, уместо да се врати у гору, прати Марка до двора. У овој песми препознаје се основна митолошко-обредна матрица о жртвовању у гори. Слична сижејна потка јавља се и у песми о жртвовању Јанковог сестрића (ЕР, 134) – старији слој певања, западна зона. О архаичности сижеа сведочи и библијска прича о пророку Јони из Старог завета, која такође тематизује мотив „гутања“.

Са иницијацијским мотивом гутања може бити повезана и Секулина женидба, и то кроз обострани процес искушавања момка и девојке.

3.2.2. Женидба³⁸¹

3.2.2.1. Искушавање девојке³⁸²

У само једној песми Секула се јавља у улози младића који успева да испуни услове за женидбу са девојком која служи вино тридесет делија (СБНУ LX, 712). Песма носи наслов „Условия за женитба с Деница девојка I“. У поднаслову су назначене околности под којима се песма изводи: *на хоро, на седјанка*.

Девојка Деница служи вино делијама „на бел Дунав на хладна механа“. Они је питају:

„Е Денице, Денице девојко,
Като можеш сите да ни служиш,
Дали можеш сите да ни любиш?“

³⁸¹ Секула се и у бугарским и македонским народним песмама понекад појављује као члан свадбене поворке. У песми „Дѣте Оливерче“ има улогу девера. Ова песма припада сижејном моделу женидба јунака са препрекама. Солунска краљица проси девојку за свог сина дете Оливерче. Препрека сватовима са девојком јавља се у гори. Немачки краљ рањава дете Оливерче, а невеста га биљем лечи. Дете се свети и немачком краљу, али и кажњава сватове који му нису помогли ударцима буздована.

³⁸² О овом сижејном моделу као моделу јуначке женидбе у песмама о хајдуцима и ускоцима пише Бошко Сувајџић у својој студији „Препрошена девојка“. Наглашава се блискост ових песама са сижејним моделом „женидбе са препрекама“, „са бајковитим мотивом неизвршених задатака“, (*Књижевност и језик*, LX/3 – 4, Београд, 2004, 343)

Ово је прилика да Даница постави своје услове:

„Е дужино триесе собрана,
язе мога сите да би слућа,
ма не мога сите да ви люба,
ако люба, яз еден ке люба,
що му игра ведро на колено,
що му пее бел саат в пазува,
щото носи широка кошуля
и па има седамдесе клина,
и па тегле седамдесе ока“.

Праву препреку поставља сам Секула, један од тридесет делија:

„Е, дружина, триесе собрана,
кой ке се, мори, маим маиме
да соблече чоена премяна,
да облече широка кошуля,
щото има седемдесе клина
и па има седамдесе ока,
да преплива тии бел Дунава,
да си прејде оданад Дунава,
да разгради царов градина,
да откине дјуня неранджия,
да донесе на дружина мезе,
он ке земе Деница девојка.

Нико нема храбрости за тај подухват осим самог Секуле. Када се нађе на средини Дунава, куша своју дружину, а посредно и девојку Деницу:

„Е, дружина, тресе собрана,
мене ме е риба поганала
от колена дори до пояса,
от пояса дори до рамена.
Кой ке си се, дружина, наиме
Да дойде, дружина, он при мене?

Једино Деница девојка скаче у Дунав, али је Секула враћа, а сам испуњава задатак и жени се Деницом.

3.2.2.2. Женидба отмицом

Две песме говоре о женидби Секуле отмицом девојке са воде. У песма „Секула похищаеъ дѣвицу у источника“ (Јастребов, стр.77) Секула путује три године. На чесми налази девојке и невесте поред воде. Када му девојка на његов захтев да воде, уместо да

узме ибрик са водом, хвата је за десну руку и баца на коња себи иза леђа. Сличан мотив на западном терену везује се за Иву Сенковића.

Песма „Секула детенце и Алтан-дзвезда“ (Миладиновци, 60) варира мотив женидбе девојком отмицом са воде у крајње специфичном облику.

У иницијалном сегменту песме Секула разговара са ујаком Јанком и пита га каква га је нужда натерала да кује коња у недељу, и то врло скупоценим материјалом:

„плочи кла'аш от карагроше'и,
клинци кла'аш сърма прецедена“.

Јанко се спрема на путовање:

„Јс ке одам на мойот вилајет
за тва коам коня арджелио“.

И Секула жели да иде у ујаков вилајет („земя Арбанешка“) јер га привлачи све оно што је чуо од ујака.

„Јс ке пойдама на ден Велипеток,
тамо игрет до три вити ора;
първо оро 'се добри юнаци,
а второто 'се млади невести,
а трекъото 'се добри девојки;
напред играт Дзвезда Алтан-дзвезда,
а до неа Цвета Арбанешка;
Дзвезда държит златена мащрапа,
полна, рамна со вода студена;
кой поисквит, све вода му дават.

Ујак страхује да ће га сестрић тамо осрамотити, али Секула се заклиње и тако уверава ујака да треба да га поведе:

„Ак' ти крена голема страмота,
кога назод дома ке си ода,
ке помина на мой войни копье,
да се удра в мое бело сърце!

Када се нађе поред Алтан-дзвезде, Секула уместо да узме воду, девојку баца на седло иза себе. Међутим, остварује се заклетва дата ујаку:

„Си помина край свой войни копје,
та се удри в свое бело сърце.“

На Секулин позив помоћ му пружа Ерина самовила:

„Уще сборот не ми го дорече,
вчас ми дойде Ерина самовила,
му донесе билки чемерлики
и назоли нему бело сърце“.

Песма се завршава Секулиним доласком на двор и позивањем мајке да види велико чудо, с тим да последњи стих врца благом ласцивношћу:

„- Слезе, слезе, моя мила майко!
Слез' да видиш чудо и големо!
Си донесоф 'уба'а не'еста,
теб' отмена, а мене постеля“.

Очигледан је иницијацијски образац – одлазак у други свет, освајање девојке, блискост смрти кроз рањавање и волшебно излечење.

Песма „Женидба малечек Секула“ (Атанасије Петровић, Е. зб, 139/17) у иницијалном сегменту варира мотив преслуживања чаше као последице јунаковог незадовољства. Секула служи Јанкулу војводу, Марка и краља Вукашина. Свом оцу Јанку војводи Секула не пуни чашу сваки пут до краја и тиме показује да је због нечега незадовољан. Марко добија улогу посредника између оца и сина и из разговора са Секулом сазнаје да Секула хоће да се жени као и остали његови гругови. Секула је у Једрену видео две жене- Бана Степаницу и ашик Митреицу, обе удате. Са тројицом јунака Секула одлази у Једрене по једну од њих. Пристаје да се уда за њега ашик Митреица којој је још пре девет година Секула дао прстење са својим именом.

„Па је врли Секула малечок,
Па је врли зад себе на коња.
Однесова млада митрteiца!

3.2.2.3. Женидба са препрекама

Секула пролази кроз предбрачну иницијацију у песмама „Марко, Секула и крал Латинини“ (Миладиновци, 145) и „Сокула детенце и латински крал Михаил“ (СБНУ XLIII, 64). Неочекиван је почетни импулс у успостављању везе момка и девојке. Девојчин

отац позива Марка Краљевића да доведе свог син Секулу детенце да би се оженио његовом ћерком. Иницијатива не долази, како је уобичајено, из младожењиног табора, већ из девојачког. Међутим, и поред тога Секула не може само добити девојку, већ мора доказати своје јунаштво:

„Как ке ти дам керка Ангелина,
дур' не сторит дете юнащина?
(Миладиновци, 145)
„Фала тебе, Марко Кралевичи,
така ли се лесно черко дава?
Дур не видим на твоето Дете,
да му видим пръвното юнаство!“
(СбНУ XLIII, 64)

Он пролази кроз три провере: мегдан са Арапином, улазак у врелу пећ, одлазак преко Црног мора по три златне јабукe³⁸³. Посебну опасност при извршавању трећег задатка представља сусрет са вилама. Кључна улога се додељује Марковом коњу који, осим што говори, поседује и друге волшебне моћи које га чине кључним за успешан завршетак предбрачне иницијације младог јунака.

3.2.2.4. Отац жени сина у пеленама

Марко Краљевић се јавља у улози оца који жени сина Секулу који је још у пеленама. Са висине својих чардака Марко задивљено посматра девојку Магдалену:

„дек'си косе зелена ливада.
С една коса три откоса кара:
еден откос росна детелина,
други откос тай ружа цървена,
треки откос тай бели босилъок“.

Обраћа се посестрими вили Вели исказујући жаљење што му син није старији да га ожени Магдаленом. Вила га подстиче да без обзира на то узме девојку за сина. Очигледна је вилинска природа будуће невесте чију руку Марковом сину управо даје вила.

³⁸³ Кључан је мегдан са ламијом, а као незаобилазан елемент иницијације јавља се и сусрет са вилама који подразумева адекватну јунакову реакцију (табу гледања и говорења).

3.2.2.5. Женидба отмицом лађом/ кочијом

Само једна песма на македонском језику припада овом сужејном моделу, далеко распрострањенијим на западном простору. Записао ју је и објавио Васил Икономов у *Сборнику отъ старо-народни пѣсни въ Дебърско и Кичевско (западна Македонија)*. Икономов ју је сместио у оквиру етнографског записа о свадбеним песмама и обичајима у Кичевском. Све фазе свадбеног обреда прате одређене песме. У Зборнику се сам дан свадбе описује на следећи начин: „Въ денѣтъ на свадбата, бащата на младоженецѣтъ зима съ себе си вино, ракия, споредъ направеното условие, и ги занася при момата. Послѣ това деверотѣ, заедно съ канѣтъ, за да отиватъ сватове по невѣстата. Тѣ започватъ да се събиратъ околу полъ денъ. При събиранието на сватовитѣ, момитѣ и невѣститѣ пѣятъ слѣдующитѣ пѣсни:³⁸⁴, а то су управо две песме у којима се појављује Секула као јунак. Обе су испеване у десетерцу. Околности извођења и свадбена тематика смештају их у свадбене лирск-епске песме. У песми 212 само је поменут као барјактар у сватовима уз друге значајне сватове: Марка Краљевића и Јанка војводу. Песми 213 развија мотив отмице препрошене девојке. Јанко је испросио Јану од Будима, али док је он био у рату, препросио ју је Митар поморац. Када Јанку стигне глас о Јаниној удаји за другога, он плаче. Сестрић Секула предлаже прерушавање:

„О Янкула мои мили вуйко,
Напраисе младо прематарче,
Прикупи си свила и коприна,
Да пойди си во града Будима“.

Тако успевају да преваре и Јану и Ленку Тодорову. Обе улазе у кочију да одаберу платно. У том тренутку коњи у кочији потрче и тако Јанко узима Јану, а Секула Ленку Тодорову. На западном простору певања превара се обавља уз помоћ лађе коју у источном простору замењује кочија. Овде се и препрошење девојке образлаже Митровом слаткоречивошћу. Он успева да поколеба Јану у њеној намери да се уда за Јанка. Песме на западу немају у завршници Секулину женидбу. Он је у њима искључиво ујакова замена. У овој свадбеној песми финале песме доноси двоструку свадбу - и ујака и сестрића.

³⁸⁴ Икономовъ, *Сборникъ отъ старо-народни пѣсни въ Дебърско и Кичевско (западна Македонија)*, стр. 107.

3.2.2.6. Неуспешна женидба

Осам песама на источном простору говоре о Секулиној неуспешној женидби. Узроци неуспеха су различити.

У песми „Секула детенце погубва дъщерята на Будински крал, зашто не му ядават въпреки подвизите му“ (СБНУ ЛШ, 360) будимски краљ позива госте, али не и Марка и Секулу. Они незвани долазе, а краљ им не указује одговарајуће поштовање и смешта их за сто са децом. Краљева кћи служи вино и када се Секула загледа у њу, Марко је тражи за Секулу од будимског краља. Краљ поставља услов:

„Че ви дадем моята девойка,
нека иде Секула детенце,
нека иде у гора зелена,
тамо има благушка ябука,
да откине, мене да донесе! –“

Марко даје Секули свога коња „Шарколия“ који поседује моћ говора и драгоцен је помоћ искушенику у испуњавању иницијацијских задатака. Секула ишчупа јабуку из корена и понесе је у двор. У повратку среће тројеглаву алу коју уз савете чудесног коња³⁸⁵ савладава. Из Секулиног портрета, виђеног Марковим очима, јасно се оцртава његова љутина, али и особена змајевита природа:

„Ка погледна Марко Кралевиче,
ка погледна доле към друмове,
из друмове тьмна мъгла иде,
из мъглата ситна роса роси,
из росата огин прегръкне!“

Повреда јуначког поноса и сујете кулминира у завршници песме. Краљ поставља нови задатак, који иде у ред оних који су карактеристични за бајке:

„Нека иде Секула детенце,
нека иде друми да позлати
от моите двори до негови!“

Секула, увређен од почетка краљевим непоштовањем, девојци одсеца главу, уз коментар:

„Ако даваш – със добро я давай,
Що ме прашаш тамо да погинем!“

³⁸⁵ Елементи фантастике својствени су новијем слоју певања.

Недовршен обред иницијације јавља се и у песми „Марко убива сина си, за да вземе невестата му Ангелина“ (СБНУ ЛШ, 375). Песма иде у ред песама које припадају сужејном моделу *женидба са препрекама*. Почетак песме је идентичан почетку песме „Марко, Секула и крал Латинини“ (Миладиновци, 145)³⁸⁶. Краљ Валтинина из града Латина шаље писмо Марку са жељом да да кћерку за Секулу. У овој песми Маркова жена инсистира на Секулиној младости као препреци за склапање брака³⁸⁷:

„Секул ни е оше бре, малечок,
он не може на кон да се држи,
Секул не е оше за женене“.

Девојчин отац поставља низ задатака, а девојка му је помоћник у њиховом извршавању. Најпре, Секула доноси златне јабуке, потом се бори са тројицом краљевих затвореника и најзад доноси воду из горе. Пред полазак краљ упозорава девојку да пази да јој свекар не види лице „че е Марко ногу гяволито“. Померање вела и кршење табуа гледања уноси баладичан преокрет у наративни ток песме. Свекар се загледа у снаху и зато убија сина, а невеста се убија поред несуђеног младожење.

У три песме које се приближавају сужејном моделу *погибија због девојке*, иначе присутном и на западном простору, Секула задобија делокруг отмичара невесте, дакле делокруг противника. У песми „Дете Дукадинче, Јанкула и Секула“ (СБНУ VI, 2) централну улогу добија Дете Дукадинче³⁸⁸, а у песми „Женитьба бобьля“ (Ястребов, стр.73) „дете сиротенце“³⁸⁹. Пошто направе изузетну кулу („Вити порти од мраморни

³⁸⁶ Ово је чест сужејни модел на источном простору певања. Отац је увек именован као Марко Краљевић, а име сина варира (Огњан, Огњанчо, Секула). Име Огњан јасно асоцира на змајевита својства јунака. Отуда, вероватно, и алтернација са Секулом.

³⁸⁷ Код Миладиноваца ова реакција Маркове жене изостаје, а сви догађаји у песми воде ка успешном окончању иницијацијског обреда.

³⁸⁸ У песма „Кралевичь Марко и Дукадинче“ (Ястребов, стр. 64) приметна је случајна алтернација имена јунака. У првом делу песме говори се о Марковом непријатељству према детету Дукадинче које се жени. Узрок непријатељства се крије у Марковом страху да ће Дукачинче бити бољи јунак од њега. Зато га погуби на превару сабљом. Невеста сања пророчки сан који потврђују два врана гаврана. У њиховом извештају Марко је погубио Секулу детенце. Очигледно, уместо детета Дукадинче народни певач је унео име Секуле детета. Обојица јунака припадају истом типу јунака, те се зато јављају у истим сужејним моделима. Од почетка до краја песме народни певач је „заборавио“ које име из корпуса младих јунака је најпре изабрао. Будући да су обојица носиоци истог комплекса особина, забуна народног певача има у томе своје оправдање, али и показује начин на који се успоставља интеракција јунака и сужејног модела. Марко у великом броју песама долази у сукоб са млађим јунаком јер страхује да ће млађи јунак стасати у бољег јунака.

³⁸⁹ Ове алтернације настају на основу тога што се сви уклапају у тип деце јунака.

плочи,/ Полесоци од робни бисери,/ А калдрџми од карагрошеви“), Дете Дукадинче и дете сиротенце одлучују да се ожене када нађу „лице спроти него“. Девојку налазе у Охриду: „Теџа беше малечко девојче,/ Се милкаше крај мајка за реси“ (СбНУ VI); „С лико светит како јасно слнце,/ С очи скрипна како дробни звезди“ (Јastreбов). Мајка је даје просцу („дете Дукадинче“, „сирото дете“), али га упозорава да не позива у сватове Јанка и Секулу јер су је они први тражили (СбНУ VI) тј. дали већ прстење вредно три хиљаде гроша (Јastreбов). Међутим, они долазе и незвани. До сукоба и овде долази због прекрешеног табуа гледања. У опасном хтонском простору тамне клисуре ветар помера вео на невести³⁹⁰:

<p>„Шо повеја едно тифко ветре, Је одвеја дулак на невеста. Бог и убил Јанкула и Секула, Тие ми се мукает сториле, И видое убава невеста: С очи скрипна како з дробни звезди, С лице светна како јасно слнце, С гржло светна како месечина, Тенка снога како тенка тџрска.“ (Сбну VI)</p>	<p>„Ми повеја једно тифко ветре, Је одвеја дулак на невеста. Никој ми се мукајет не стори. Бог и убил Јанкула и Секула! Тије ми се мукајет сторије. Ја видоје убава невеста, С лико светна како јасно слнце, С очи скрипна како с дробни звезди, Ја видоје и си је познаје, А никако тује не рекоје“. (Јastreбов, стр. 75)</p>
--	--

Сукоб око девојке не настаје одмах, као у песмама на западном простору, већ се одлаже за три недеље. Секула и Јанко се враћају са силном војском коју прва угледа невеста, и то са прозора³⁹¹ (СбНУ VI) или док јој дете сиротенце спава у крилу (Јastreбов). Дукадинче самоуверено излази и „ испосече сета силна војска“, а дете сиротенце тада сазнаје да су му Јанко и Секула ујаци. Међутим, Јанко и Секула поступају нечасно:

„Бог и убил Јанкула и Секула,
 Ми се скриле во гора зелена
 И скришем го Дете отепае“.
 (СбНУ, VI)

„Се ја војска под сабја остави
 И остави Јанкула-Секула
 И му биле два мили вујчеви.
 „Па одиме при млада невеста“
 Бог и убил Јанкула-Секула!
 Со облога ми го излогаје:

³⁹⁰ Формула присутна и на западном простору певања.

³⁹¹ Исто тако и Лека капетан угледа просце своје сестре Росе – Марка, Милоша и Рељу („Сестра Лека капетана“, Вук II, 40).

„Оди напред, наше мило мнуче!“
 Иије ми го него загубије,
 И ми падна зелена барјака
 И ми падна во зелена трава.“
 (Јастребов)

Трагичним исходом песма се приближава балади у финалном сегменту:

„Кога падна кжрстатна баирака, Сноа и золва тога ми писнае, Се фатие рока за рочица, Излегое на малата врата Се фржлие во бела Вардара.“ (СбНУ VI)	„Догледаје девојка ј' невеста, Али падна зелена барјака, Се фатије девојка ј' невеста, Се фатија рока за рочица, Се фрлије во глобоко море.“ (Јастребов)
---	---

Јанко и Секула задобијају само материјално богатство (СбНУ VI)³⁹², те њихова победа наликује победи турског цара Мемеда у песми „Смрт војводе Пријезде“ (Вук II, 84).

Песме „Секула напада с войска Сърбин јунак, за да отнеме жена му“ (Сб НУ LIII, 580) и „Женидба Србин од Видина (Атанасије Петровић, Е. зб. 139/43) сличног су сижејног склопа као и претходна песма. У првој варијанти „Секула напада с войска Сърбин јунак, за да отнеме жена му“ (СбНУ LIII, 580) Србин јунак обилази градове тражећи прилику за себе. У Риданска³⁹³ града на чардацима угледа девојку изузетне лепоте белу Виду. Деда Оридан је даје Србину, али не жели Србе у сватовима јер су пијанице и кавгације. Женидба се не одвија по уобичајеном протоколу, већ Србин јунак девојку одводи одмах, и то на коњу коју је добио од деде Оридана. Хтонски простор горе („Ка миная през поле широко,/ ка влезнаа у гора зелена/ тамо беше Секула јунака“) и прекршај табуа гледања („Подунал е ветар руманлия,/ та и откри свилена прекривка!/ лице светна като јасно слънце/ Секулу е очи осветлила,/ те не смея кавга да подигне“) и овог пута резултираће трагичним исходом. Секула позива седам-осам краљева да му помогну у отмици невесте. Невеста је та која прва угледа силну војску у тренутку док јој Србин јунак лежи на крилу³⁹⁴. Један од краљева је Марко. Он се служи лукавством да би избегао

³⁹² Завршница песме коју је објавио Јастребов указује на нејасноће јер се у финалном сегменту појављује сасвим немотивисано Србин јунак који невесту продаје „да ми платит две тешки вергији“. Србин јунак се појављује у варијанти забележеној у Сбну LIII.

³⁹³ Варијација имена града Охрид.

³⁹⁴ О овој формулативној слици у западној зони певања већ је било речи.

крвопролиће и Србин јунаку каже да су му дошли на свадбу, а не у потеру. Међутим, када Србин јунак окрене леђа противницима, они га погубе:

„Не сети се Србин јунака,
да че падне на върла измама,
повърна си коњо наназде,
коњо кара и дремка си дреме.
Секул вика: Погуби го, Марко!
Марко мана, глава му отсече...“

Да би спречио раздор међу краљевима, Марко убија девојку³⁹⁵ и све се завршава пленидбом двора и повратком краљева.

У другој варијанти уводна ситуација је идентична. Разлике се јављају од момента када Србин од Видина у сватове позове Марка за кума, Јанка за старог свата и Секулу за девера. Марко моли бога да дуну четири ветра да би померили „дулак“ на невести. Када се то деси, Марко је у недоумици како да поступи будући да је задивљен њеном лепотом. Одлучује да поступи у складу са етичким начелима кумства. Секулин лик је у овој варијанти у потпуности маргинализован, а кључна улога је дата Марку Краљевићу³⁹⁶.

У часопису „Kolo“ уредник Станко Враз објавио је две бугарске песме о делији девојци и Секули, 1850. године. У песми под бројем 9 у друштву су опет Марко, Јанко и Секула. Марко угледа у вилинској планини зелени шатор и они одлазе у планину да виде ко је под штором. Одлазак у хтонски простор вилинске планине доводи их у велику опасност. Под шатором налазе Арапина и Марко га позива на мегдан. Средишњи део песме описује три мегдана са Арапином. Са прва два дуела Марко и Секула уплашени беже, али Секула истрајава у борби. У пресудном моменту скоро савладани Арапин открива свој идентитет и намере:

„Nemoj junak, negubi me mene!
Nesum junak da me gubiš mene,
Tok sum luba mene da me lubiš.
Tri godini po zemja ja šetaf,
Da otbera junak sproti mene,
Eve sega tebe mi te odbraf.“

³⁹⁵ „Погубването на хубавица, за да не се всява раздор в дружината заради неја“ е познат във фолкора на много народи“ (СБНУ ЛШ, стр. 696).

³⁹⁶ Промене у делокругу јунака донели су и промене у структури песме, толике да су песму изместили у сасвим други сужејни модел.

Међутим, овај брак осујећују Марко ,Секулини ујак. Пробуђена сујета подстиче Марка да погуби делију девојку:

„Toga velit kraljeviće Marko:
„Nebore te, bratućed Jankula!
Dal ot žena rani da raneme?
I ot žena moki da tngame?
Trgni sablju poreži joj glava!“
A Jankula ne je kidisalo.
Trgna Marko, poreža je glava.
Toga vikna kraljeviće Marko:
Ajde, mnuće, druga će ti najda
Ot ovaja dva kata polepa“.

Још једна песма из овог часописа говори о сукобу Секуле и делије девојке (Kolo, 6). Делија излази из града Багдада. Једини му се супротставља Секула. На крају се разоткрива идентитет багдадског делије. Наративна нит је нагло прекинута. Остаје питање да ли би она водила у истом правцу као и претходна песма.

3.2.2.6. Први одлазак у тазбину – првиче³⁹⁷

Особен вид иницијације у песмама са источног простора јесте и први одлазак младе и младожење код младиних – првиче. Пут до младиног девојачког дома испуњен је бројним опасностима, као и долазак у њен дом, јер се према младожењи непријатељски расположена невестина браћа (Шапкарев, 360, 486).

У песми испеваној у осмерцу „Сакулче и невестата му“ (Шапкарев, 486) ујак је забринут што је сестрића оженио врло младог са три године, па још увек није отишао на првиче. Секула тражи само очеву сабљу димискију да би отишао на првиче. Невеста преузима улогу спасиоца и при сусрету са Турцима од Секуле узима сабљу и успешно их савладава – одсеца им главе које они носе њеном оцу. Успешно савладана препрека на путу отвара им врата невестиног дома.

³⁹⁷ Вук Карацић помиње обичај одласка у *првичје* у оквиру описа свадбених обичаја у Рисну: „У *првичје* иде младожења с невестом, са својим оцем, с матером, ујаком, с братом и другом ближом родбином. Дјевер не води невесте за руку, него сама иде најзадња иза свију поклањајући се према свакоме кога сретну. И онамо се чаште и дарују и испраћају од прилике као у походима, само што се на растанку не дарују“ (Вук Стефановић Карацић, *Етнографски списи*, 123, 124). Међутим, на западном простору певања овај обичај није тематизован у песмама као што је то случај на источном простору певања.

Далеко наративно развијенија песма „Млада Секулица, Секула малечок, седум паши, Корун кеседжия и Секуличини братя или надмена Секулова юнашчина“ (Шапкарев, 360) варира такође мотив прве посете тазбини. У иницијалном сегменту песме води се разговор између младе Секулице и свекра. Секулица плаче јер тугује за домом и браћом:

„- Чуеш ли ме, млада Секулице!
Шчо дворье метиш, дробни солдзи рониш?
Дали ти се сдодеало дворье метеекюм
или ти се сдодеало гости чекаекюм
и мене измет чинеекюм?
Дали дека ње Секула малечок?
Наче гърло невестино да сборуват:
- Чуеш ли ме, стари свекре!
Лели ме прашаш, и я ке ти кажам.
Не ми се сдодеало дворье метеекюм,
нито гости чекаекюм,
нито тебе измет чинеекюм,
нито пак дека ње Секула малечок,
тук ми се нажалило за моите мили браќа,
зашч' откак сум дошла овде,
никак назад не сум се вратила,
ни со браќа мой сум се видела,
нито с моя мила майка!“

Свекар јој дозвољава одлазак на првиче, али је и упозорава на Секуиноа неискуство:

„- Чуеш ли ме, гюзел Ангелино,
Ангелино, моя мила снао!
Ука Секула да ми го поучуваш,
зашчо ушче ми ње аджамия;
немой некой шега да му се подбият,
оти после джуап не мойш да дайш!“

Пред Секулом се нижу три препреке које он успешно савладава захваљујући изузетној храбрости и љуби:

1. Седам паша са војском излази да отме Ангелину од Секуле. Када покушај прерушавања не успе, Секула се сам супротставља целој војсци:

„Си изваде сабя от ножница
и назад се Секула поврати,
ми посече, брате, сета войска,
сите седум паши живи ваги,
им подсече подзе до колена,
им подсече ръце до рамена
и 'и нареди на бели друмои.

- Ой ти вие, мори, седум паши!
Еве овде на бели друмои
да чекате Секула детенце,
да чекате, кога ќе поминит,
да поминит с убаа нееста,
хубаа нееста, гюзел Ангелина,
и Секула да го загубите,
гюзел Ангелина да а поплените!

2. Сукоб са Корун кесецијом – улазак у хтонски простор зелене горе и повреда табуа певања доноси нову опасност:

„Ми влегоа во гора зелена.
Тамам по иде стреле во гората,
лель Секула дремка навалило!
Наче гърло Секулово да сборуваат:
- Чуеш ли ме, хубаа неесто,
хубаа неесто, моя първа любов!
Еве нийе во гора зелена
нигде чоек на пат не стретофме,
ни по пат да одит, ни назод да идит,
еве дремка мене ме навали.
Запей, мори, една лепа песма,
и я да се малу, бре, разсонам,
една песма малу речоита,
малу речоита, много гласоита!
Наче гърло млада Секулица:
- Чуеш ли ме, Секула стопапе!
Овде ми ѝе гора араамийска,
овде ми ѝе Корун кеседжия;
ако запеам песма гласоита,
гора ќе задзунит, шума ќе попаднит,
па да не чуе Корун кеседжия,
да ни сторит некоя превара,
зашчо ми ѝе с петстотин дружина.
Той ме сакал три години време;
бракя ме даваа, татко и майка не даваа”.

Секула се не осврће на љубино упозорење и инсистира на певању. Корун кесеција препознаје Ангелинин глас и нуди награду ономе ко Секулу савлада и Ангелину му доведе. Само један јунак из дружине је спреман на тај подухват „клето блаше“. Он се прерушава у просјака („и от наул се се стори слепо, улогоо./ и се стори криво и килаво!“). Успева да превари Секулу и да му узме оружје. Уплашен Секула без својих јуначких атрибута бежи. Помоћ му пружа љуба која га кроз песму упозорава да му је сакрила под калпаком стреле :

„Ой ти тебе, Секула, стопанине!
Лель ти велеф, от ке ти сторит,
от ке ти сторит гяолска превара?
Оружњето тебе ти го зедоа!
Кога тебе я те променуаф,
сум ти клало во самур калпака,
сум ти клало до три лути стрели.
Симни калпак, стрели да извадиш,
прао тегни под бела шатора,
да го удриш Корун кеседжия!“

3. Последња препрека Секулу чека у тазбини. Ангелина у селу води коло, а Секула се игра са децом. Њеној браћи то смета, па јој предлажу да га погубе. Пошто их она упозорава да ће их Секула погубити ако их чује, они траже да младожења покаже своју снагу бацањем камена. Секулин успех ни овог пута не изостаје. Он поседује снагу које није ни свестан:

„Ангелина танец ми отпушчи,
си отиде, Секула го викна,
ми го викна Секула от игранье:
- Даль ме чуеш, Секула стопане!
Хайде појди, камен кай шчо вѣрлаат,
и ти камен, богме да ми вѣрлиш!
Кога камен пѣрвин ти ке вѣрлиш,
ти по-назад малу да останиш,
а пак после - колку шчо ке можеш!
Ми отиде камен да ми вѣрлат
и ми вѣрли, назад ми остана;
после, кога вѣрли - не се виде кай отиде“

Михајло Профировић је забележио једну песму о Секулином првом одласку у тазбину. Она је остала сачувана у рукопису у Етнографском зборнику САНУ (Е. зб. 247/6). Иницијални и финални сегмент песме испевани су у трећем лицу, али медијални сегмент песме је испеван у првом лицу из личног угла младог иницијанта Секуле. Секула долази из горе зелене. Ујак Јанко примећује промене на сестрићу:

„Шетба шетал Секула детенце,
Шетба шетал из гора зелена,
Во догледа вујко му Јанкула:
Ај ти тебе моје мило мнуче,
Да те праша право да ми кажа,
Зашчо ти је лико повенато,
А шчо ти је срце погаснато,
А шчо ти је уста подгорена“.

Ујаков опис Секуле носи јасне наговештаје смрти и страха. Секула се ретроспективно осврће на претходне догађаје. Најпре проклиње мајку што га је оженила младог и неискусног, а невеста је из угледне породице и има деветорицу браће. При одласку у невестин род сачекали су их турски разбојници. Невеста је преобучена у делију савладала 12 арамија и извадила им очи. Долазак у невестин род доноси нове опасности. Браћа хоће да погубе Секулу јер сумњају у његово јунаштво. Невеста доноси доказ Секулиног јунаштва – очи погубљених разбојника. Браћа му, ипак, постављају јуш један задатак – прескакање девет брзих коња у планини. Секула га успешно завршава. Секулин успех у завршници песме у нескладу је са симболичним наговештајима из ујакових питања. Очито је да су трагови иницијацијског подухвата оставили трага на Секули.

3.2.3. Секула и турски цар

Овај сиже реализује се у великом броју песама у западној зони певања. На источном простору издвајају се само две песме које тематизују сукоб Секуле и турског цара. У песми „Секула Дџетенце и царь Сулиманъ“ (Стоилов, 11) турски цар позива Секулу да му дође на диван. Секули се придружује и ујак Марко Краљевић јер је Секула није Турчина ни на путу срео, а камоли да сам иде турском цару. Детаљно се описује Секулино опремање пред полазак. Сулејман нуди своју ћерку Секули:

„Слишај вамо, Секула Детенце,
Къе те права чирак на столнина,
Къе ти дада моја мила кърка,
Мила кърка Зубера девоика.

Секула му узвраћа:

„Дејди царо, сжнце угреано
И ја има сестра Ангъелина,
И од неа по-убаа нема,
Ако сакаш ја къе ти а дада,
Ем ти дава нашата кралнина,
Да си бидиш на нашата вера,
Да си одиш църкфа на закона,
И от таа по-убаа нема!“

Када цар нареди целатима да га посеку, они то не чине јер је уз Секулу и Марко. Уплашени цар им даје девет товара блага и испраћа их одакле су дошли.

У песми „Дете Секуленце и царе Сулијмане“³⁹⁸ приметно је изразито померање ка бајковитом уобличењу сижеа³⁹⁹. Секула, „дете сираченце“, по мајчином савету, одлази код својих девет ујака „во Ледина града“:

„Да ти дадат једна руда јовца,
„Да ти дадат једна сура крава,
„Да ти дават сива кобилица, —
„Ке си имаш колко да живејеш.“

Ујаци му дају све што је тражио и испраћају га.

„Дојде редо, овци с' изјагнија,
Дојде редо, крави с' истелија,
Дојде редо, коњи с' иждребија.
Се ождреби сива коблица,
Се ождреби ждребе бележито –
Стребрен' гриво, позлатено ного!“

Секула стиче на овај начин изузетног коња чиме се покреће даљи ток радње. Цар Сулејман га позива да му доведе свог коња. Ждребе има и моћ говора, те свог власника саветује: „Глава давај, ами мен' не давај!“ На путовању до царског двора развија се интернационални мотив стицања пријатељства захвалних животиња (црна чавка, црни мрави, мренка риба). Цар Сулејман поставља Секули први задатка који он, уз помоћ коња, решава: довођење девојке- кћери краља Димитрија. Даље задатке поставља девојка цару Сулејману као услов за брак. Цар Сулејман их прослеђује Секули, а он их решава уз помоћ захвалних животиња. Задаци су:

- 1) узимање девојчиног огледала са дна мора (помоћник: риба посестрима);
- 2) раздвајање различитих семенки из девет килограма жита (помоћник: мрави побратими);
- 3) доношење девојачког белог рубља из родитељског дома (помоћник: чавка посестрима)
- 4) добављање и испијање девет казана врелог млека морских кобила (помоћник: коњ)

Извршавање последњег задатка доводи до иницијацијских промена главног јунака:

„Коњ ми здина студени здијови,

³⁹⁸ Песма се може прочитати на следећој интернет адреси <http://itarpejo.org/kultura-i-religija/20-songs-from-mariovo/265-dete-sekulence-cara-sulejmana>

³⁹⁹ Уочљива је и сличност ове песме са бајком „Златоруни ован“.

Ми излади млеко узаврено,
Се искапи дете Секуленце,
Ми излезе дете позлатено!“

Истоветан покушај цара Сулијмана има смртан исход:

„Цар ми врза коње јергелиња,
Ми се врли во млеко заврено;
Ами царски коње јергелиња
Се склоцаја, коње се скасаја,
Ми остана млеко узаврено,
И остана царја во казана,
Ми се свари царе Сулијмане;
Не излезе царја позлатен,
Туку остана мртов во казана!“

Песма има бајковиту структуру, па је и сам исход бајковитог карактера – дете Секуленце се жени девојком и добија царски престо.

3.2.4. Три делије⁴⁰⁰

У сижејном моделу „три делије пију вино“ варијабилна су имена јунака⁴⁰¹. У две песме један од јунака је Секула детенце. У песми „Марко Крале, Јанкула и Секула детенце“ (СбНУ XIII, 2) Секула се нашао у друштву свог ујака Марка и његовог друга Јанка. Секула је најмлађи у дружини и служи им вино у крчми на Старој планини. Када им је понестало новца, Марко предлаже:

„А, Јанкула, верни мой другаре,
еве ние си сосафме благо.
Не остана пара половница,
за пиенње винце и раќија,
айде вака ние да сториме:
Секула е момче голобрадо,
да го лепо ние промениме
во една руба, руба девојчинска,
и в чаршиа да го извадиме.
Да го ние него продадиме,
доста благо ние ќе земиме,
и Секула после нека бегат,
пак в планина той нека си дойди,
да ни служи вино ем раќија.

⁴⁰⁰ Овај сижејни модел реализује се и у прози, СбнУ XIII, стр.943.

⁴⁰¹ Марко, Грујо, Павел; Марко Кралевико, Филип Маджарин, Дете Големеше;

Три делије остварују свој наум. У Секулу се загледала „влаинка девојка“ која препознаје да преобучени Секула није девојка и баш зато га и купује. Међутим, Секула само жели да се врати у механу ујаку. Једне ноћи оставља девојку да спава у постељи, а он купи благо и узима коња. Препреку у виду Арапина најпре савладава лукавством, а онда, касније, у потери га убија. Финални сегмент песме описује поновни сусрет Секуле са ујаком.

Још једна песма има сличну тематику, али је далеко мање наративно развијена. Песму је објавио Деспот Бацевић ради илустрације сродности „албанско-македонског језика“ са српским⁴⁰². Марко Краљевић је у друштву још тројице делија: Реље шестокрилог, Милоша војводе и Секуле детенца. Секула први примећује да им је блага, вина и ракије нестало. Овог пута до новца се не долази преоблачењем и продајом младог јунака, већ отмицом блага из заседе. Тројица јунака у клисури сачекују трговца Грка којег Реља погуби и узме му три товара блага. Очигледно је новелистичко уобличење сижеа.

Само једна песма са западног простора приближава се овом сижејном моделу „Вино пише три делије...“ (Вук, *Етнографски списи*). У њој нема новелистичких обрта, али Секула се налази у истом друштву – Марка Краљевића и Јанка.

3.2.5. Ослобађање

Истоветан тематски круг песама заступљен је и на западном простору певања. Секула се јавља и у улози спасиоца, али и у улози сужња коме други јунаци прискачу у помоћ.

3.2.5.1. Секула – спасилац/помоћник

Секула се често нађе у ситуацији да побратимима или ујаку пружи помоћ. Он у тим ситуацијама испољава изузетну храброст и домишљатост.

⁴⁰² Деспот Бацевић, *Којој словенској грани припадају Словени у горњој Албанији и Македонији*, Београд, 1878, стр.6,7.

3.2.5.1.1. Секула – јунак над јунацима

Овим сижејним моделом обухваћене су четири песме: „Седум юнаци и Арапин“ (Миладиновци, 143), „Арапин хваца юнаци, а Секула ги ослобождава“ (СБНУ XLIX), „Секула погубва арапин, пленил Марко и неколку други юнаци, I“ (СБНУ LIII, 72) и „Секула погубва арапин, пленил Марко и неколку други юнаци, II“ (СБНУ LIII, 73).

Марко гради манастире противно вољи самог султана. Када Марко сагради манастир Св. Димитрија, султан тражи јунака који би могао да савлада Марка и доведе га њему. Једино је црни Арапин спреман да за одговарајућу награду одговори на ову султанову понуду. Арапин се служи лукавством и прерушен у калуђера најпре заробљава Марка, а онда и све јунаке који желе да му помогну⁴⁰³ (Дебел Новак, Груица войвода (Груйо), дели Татомирче, Јанкула войвода, Милош (Оргјанин), Семо мил побратим, помладото Новаково дете, Момчил добър јунак). На крају низа јунака, чији се покушаји спасавања неуспешно завршавају, долази Секула детенце.

У варијанти код Миладиноваца инсистира се и на Секулином пореклу:

„мен'ме викат Секула детенце,
На презиме Соколово дете“.

Шест заробљених краљева су са Секулом у сродству и он им се обраћа: „Мой вуйковци и мои чичовци“.

У варијанти објављеној у СБНУ XLIX кроз ауторски коментар народни певач инсистира на Секулиној изузетности:

„а Секула, јунак над юнаци,
Он развѣрза побратими свои,
Ем развѣрза, ем дома испрати“.

Секула на мегдану успешно савладава Арапина, уз значајну помоћ свог изузетног коња који поседује моћ летења и изузетне мегданцијске способности (Миладиновци, 143).

⁴⁰³ Број јунака који покушавају да помогну варира од 3 до 7.

У три варијанте од четири поменуте Секула се у финалном сегменту песме обрачунава и са самим султаном. На Секулино питање султану/цару да ли је он послао Арапина, уплашени султан обећава благо за Арапинову одсечену главу, што и испуњава:

„А що беше Секула войвода,
Он си слезна доле у дворове,
Па си зема арапската глава,
Та я оно пред цара изнесе.
Ојих А царо тригодишна треска разтресе,
Като виде арапската глава,
И му даде петнайсе товара,
Петнайсе товара със иманье,
Дребно, хатно, се чисти флорини.“
(СБНУ LIII, 72)

3.2.5.1.2. Секула спасава лаковерног ујака

Две песме објављена у СБНУ VI („Царь Муратъ Бекъ, Янкула Войвода и Секула Детенце“) и у Сбну XLIX („Секула спасава вуйчови си и открадва пашовата дъщеря“) могу се сврстати у сижејни модел присутан и на западном простору певања – Секула спасава лаковерног ујака. Заједнички елемент је свакако ујакова лаковерност која покреће читав ланац догађаја. Међутим, разликују се околности и крајњи исход песама. На источном простору Јанко ни једног тренутка не долази у подређени положај у односу на љубу или сестрића. Такође, временска динамика збивања догађаја је згуснутија на западном простору певања. Секулино уплитање на источном простору певања није повезано са мотивом сна, те сама иницијацијска потка није изражена на исти начин.

У песми „Царь Муратъ Бекъ, Янкула Войвода и Секула Детенце“ Јанко, на позив турског цара Мурата, и поред жениног упозорења, одлази у госте да потврди побратимство. Са собом води сина и љубу, не слутећи какав га пријем очекује.

„Кога влезе Јанкула војвода,
Јако ми и порти затворие,
Наваліе два силни огневи,
Испекоіе дете Јанкулово.
Ми фатіе Јанкула војвода,
Извадие свои остри сабьи,
Пресекоіе нози до колена,
Пресекоіе роци до рамена,
Извржтеіе обе цржни очи,
Го фржлие во темни зондани,

Да го іадет веда гушчерина.
Іа зедое Іанкулица млада,
Іа качіе горе на дивани,
Іа однесое в шарена одаіа,
На цар Мурат царица да бидет“.

Тек када Јанкулица роди мушко дете, Мурат стиче довољно поверења да је остави саму и оде у лов. Тај тренутак Јанкулица користи да помогне Јанку који је уз чудесну Божју помоћ преживео. Она га пушта да оде у нади да ће се по њу вратити. Јанко одлази свом сестрићу Секули који му прискаче у помоћ. Заједно се враћају по ујну. Овог пута им ништа не може ни царска војска, а врата се сама отварају⁴⁰⁴, што је још један елемент фантастике у песмама са источног простора певања. Јанко ће Мурату вратити истом мером. Секула, уз ујнину сагласност, испече на огњу мушко дете које је Мурату родила. Мурат и све што потиче од њега припада супротној демонској страни и зато мора бити уништено, те се тако неутралише суровост Секулиног и Јанковог делања.

У песми „Секула спасава вуйчови си и открадва пашовата дъщеря“ (Сбну XLIX) лаковерни Секулин ујак је Иван из Котара. На своју свадбу га позива турски паша Селим из града Удбине:

„Ей, Иване, ти мой приятел'ю,
са се женим, на свадба те каним,
ти да дойдеш и сестра доведи,
да ми води младата невеста
и да води до три кола оро,
и у оро песен да ми пое,
та и мене свадба с песен да ми мине“.

Сестра је прозрела Турчинову намеру, али је приморана да се повинује братовљевој вољи. Секула је налази уплакану на капији и кад сазна разлоге њених суза, одлучује да се послужи лукавством:

„Чуеш мене, моя мила тетко,
Ја приличам като тебе, тетко,
И у лице, и у равна снага.
Че ми дадеш твое свилено руо
да облечем на моята снага,
що облачиш на дън на Великдън
и че мене нак'ит да напраиш,
да напраиш на мое пазук'е...“

⁴⁰⁴ Овај библијски мотив реализује се и у песми „Ко крсно име слави, оном и помаже“ (Вук II, 21).

Прерушени Секула планира да отме пашну сестру. Свом ујаку открива идентитет тек када и сам ујак сазна стварне Турчинове намере. После свадбе Турчина и прерушеног Секуле Иван бежи да га Турци не убију, а Секула успева да превари Хајкуну и да је одведе себи за љубу.

Просторне координате (Котари, Удбина) и сижејни ток песме изграђен на преплету две сижејне струје (спасавање лаковерног ујака и женидба отмицом) смештају песму у ускочки миље. Контекст породичних односа и мотив прерушавања дају сижејном моделу новелистичке обресе.

3.2.5.1.3. Секула помоћник

Овај Секулин делокруг реализује се у седам песама које припадају дивергентним сижејним линијама. У песми „Рабдула и Мирче“ (Миладиновци, 181) Секула је један од Мирчиних побратима („Секула лудечек“) који пратити његовог брата Рабдулу до латинског краља. Рабдула је стављен у безизлазну позицију. Латински краљ га је позвао као кума на венчање и крштење. У случају да позив одбије запретио му је пленидбом стоке и жене. Секулу и Груицу народни певач је окарактерисао: „тие ми се люти кеседжи“. Они превртљивог краља Латина убијају када га ухвати сан због пића, којим је управо хтео њих да опије.

У једној ситуацији Секула ће одбити да помогне свом побратиму Марку. Непозната девојка изазива Марка да се огледају на мегдану. Пошто је девојка надмоћнија, Марко тражи помоћ, најпре од Момчила, а онда и од Секуле. Обојица га одбијају уз истоветно образложење које показује њихово поштовање етичких норми:

„Дрџ се, Марко, дрџ се, мили брајно
да не влизам язе вџв боеве –
кой ни биди, че да ни се смее,
кой ни чуе, шага че си бие:
два юнака на една девојка“.

Марку помаже сестра која га подсећа на скривене ножеве. Финале песме оправдава Маркове молбе. Девојка је натприродно биће са три срца, попут Мусе кесеције⁴⁰⁵.

У помоћ побратиму Марку притиче и на позив Маркове љубе („Марковица го ослободува краки Марко“, Цепенков, 16). Марка на превару заробљава турски кадија и припрема се да га обеси. Мајка Јевросима налази сина Марка у тамници. Он је саветује да од кадије тражи Шарца да га прода, а жени поручује да се преуда. Маркова жена позива Секулу и прерушава и себе и њега:

„Бог ја убил млада Маркоица,
Таа се стори млада бостанцика,
А Секула – млади суруција“.

Секулино деловање је у сенци Маркове жене-делије која лукаво узима Марка из турских руку. Марко брине за Секулу да ли је потурчен. Маркова освета је је сурова и брза.

У песми „Марко, Јанкула и Секула дџтенце убиватъ съ измама еврейче и му отниматъ триста товари хазна“ (Сбну 13, 5) Секула удружен са Јанком и ујаком Марком на превару убија Јеврејина и узима му триста товара блага. Јеврејин је изузетан јунак. Он најпре савладава Секулу који пред њим бежи тражећи помоћ од ујака у механи. Марко од мајке сазнаје тајну његове снаге:

„Еврейче е от тебе по-јунак,
Од Јанкула и от тои Секула.
Тоа ми е кралеско колено,
От тфоі татко тоа е зачнато;
Тои одеше во Солуна града
И љубеше жолтана евреика,
Од евреика се роди евреиче,
За тоа е от тебе по-јунак.“

Мајка га саветује како да победи надмоћнијег јунака:

„Ти не можиш него да погубиш,
За на мегдан ти да му излезиш,
Кѣ загѣниш ти и тфоі другари.

⁴⁰⁵ Уочава се сличност ове песме са песмом „Смрт Рничић Алила“ (Лазар Бркић, Е. зб. 11) али са другачијим делокрузима јунака. Секула се нашао у безизлазној позицији на мегдану, а Марко и Јанко у улози потенцијалних помагача. Секула сам, без ичије помоћи, савладава натприродног јунака (са три срца и гујом на једном од њих). Ово је једина песма сижејног модела *избор најбољег јунака* у којој Секула не остаје у Марковој сенци. На Рничић Алила пренела су се својства Марковог противника Мусе Кесеције.

Слушај, синко, како да направиш:
Ти да купиш до тристана конњи,
И Секула тебдил да го сториш,
Къираџа со тристана конњи,
Да тоари от еврејче азно;
Ти стори се слепо, улогао,
Ти седни си краи бели друмои,
Кај кѣ вјрви жолтоно еврејче,
Посакај му нему една пара,
Кога тебе она кѣ даруа,
Кѣ се врати назат да си оди,
От скришема савја ти потјргни,
Посечи го на две полоини
И назат ти бегај, што да можеш,
Кај Јанкула, за да ти помогит,
За еврејче да го потисните,
Ако веднаш тоа да не паднит.

Секула се и овде маскира да би могао да оставари своју улогу помоћника ујаку. Ауторски коментар народног певача иде у прилог јунацима који се служе преваром да би савладали противника и управо то неутралише неетичност њихових поступака.

Још две песма приказују преобученог Секулу у улози помоћника: „Немечка кралица и Марко“ (Миладиновци, 143) и „Дете Секуленце и Муса кесеџија“ (*Маријовци у песми, причы и шали*). Немачка кралица тражи од Марка да убије Арапина који већ тридесет година онемогућава склапање бракова те су јунаци остарили, а девојке оседеле. Разрешење налазе у лукавству:

„Си стана’е отъ ладна ме’ана
Си зедо’е Секула Детенце,
Защо бѣше лично и мало’о,
Секула-го не’еста стори’е,
Отидо’е во Нѣмечка земя.
Сѣ спушѣ’а цјрни-не Арапи,
Да имъ грабѣтъ ’уба’а не’еста“

Ово лукавство је било кључно да се савлада демонски противник оваплоћен у лику Арапина:

„Не’еста-та тие имъ дадо’е;
Сѣ собра’е многу калабалокъ,
Отидо’е не’еста да барѣтъ,
Да бараеът кѣ имъ љ однесо’е,
Отидо’е тие на ненадешъ
И фати’е тога да ’и колѣтъ;

До колена кјрва направи'е
Исеко'е цјрни-те Арапи,
Баремъ еденъ не си остаи'е.
Го зедо'е Секула Детенце,
Отидо'е назођ при Кралица.
Що имъ даде голема пещежа,
Що имъ даде деветъ кули азно,
И 'и дјржа токму три месеци,
Да ядеетъ тие да пиветъ”.

Сличан сиже је у основи песме „Дете Секуленце и Муса кесеџија“ (*Маријовци у песми, причи и шали*). Секула је и овде преобучен у невесту:

„Јод како се Босна собградила,
Народ трпи јасак, бре, голем:
Ни крштење, ни Божјо венчање:
Дечињата — жолти Јеврејчиња,
Девојчиња со бели плетенки,
А јергени со руси перчини!
Се собрале седумдесемина,
Се набрале, бре, млади јунаци,
Се собрале во Прилепа града:
Избираја срце пеливанско,
Женска лика срце пеливанско!
Го избираја дете Секуленце,
Секуленце, Марковото внуче;
Направија г' јубава невеста“.

План у потпуности успева. Прерушени Секула користи погодан моменат да убије Арапина, јунака натприродне снаге и издржљивости.

„Ами дремка Муса го навали:
„Јаз ќе легнам, јубава невесто,
„Јаз ќе легнам, малце да поспијам,
„Да наглед'ваш моја добра коња."
Он ми легнал, скоро ми је заспал;
Ми извади Марково мило внуче,
Мило внуче дете Секуленце,
Ја извади сабја зглобалија, —
Једнеш мавна тенка половина!
Изговори Муса да зборува:
„Ој, невесто, мило добро моје,
„Што ме срце, срце наболува?" —
„Дејди, Муса, Муса кесаџија,
„Ај, наведи с', вода да попијеш,
„Сега брго срце ќе т' помини !
Се наведе Муса кесаџија,
Се наведе, вода да си пије;

Ми ја стисна сабја колаклија,
Ми ја стисна дете Секуленце, —
Уште једнеш тенка половина,
Ми го удри на саштото место!
Черек саат трупо ми трчало,
Ми трчало п' убава невеста,
Черек саат дете ми бегало!“

3.2.5.2. Секула – делокруг сужња

3.2.5.2.1. Сукоб са Арапком девојком

У овом сижејном кругу песама централна улога је припала Марку Краљевићу (СБНУ XLIX, 26; СБНУ LIII, 93, 109, 111, 113, 114). У иницијалном сегменту песме Марко се налази у друштву својих побратима⁴⁰⁶ (Милош Сърбин, Секула детенце, Јанко оз Косова, Шик'ерлија Илия, Релџо Крилатица, Видин добър юнак, Дебели Новак, Кършигора). Стиже му писмо⁴⁰⁷ из арапске земље које шаљу неименовани уопштени пошилалац/клети сиромаси/ арапска краљица, тражећи помоћ. Арапка девојка је забранила свадбе и склапања бракова док она себи не нађе прилику. Марко, удружен са побратимима, одлучује да се супротстави демонском бићу које нарушава природни поредак ствари. Демонска природа Арапкиње изражена је у њеном изузетној појави која уплаши јунаке:

„Па се слънце зад пладнину сведе,
а от запад вечерница изгре,
грейну силно, к'ико јасно слънце,
та се чуде шестима юнака,
що си толко вечерница грее.
Вала богу за чудо големо,
не е било дзвезда вечерница,
а е било Арватска девойк'я!
Литом иде с кон'я Ластовицу,
на главу ю крџтата байрака,
у руку ю оловна камджия
и оруж'е, що по тешко нема.
Уплашише ми се шестима юнака,

⁴⁰⁶ Њихов број се креће од три до пет. Варијабилан је склоп дружине, те има и песама овог сижејног модела у којима се Секула не појављује.

⁴⁰⁷ Само у једној варијанти изостаје мотивација заробљавања јунака. Јунаци су у тамници Арапке девојке на самом почетку песме (СБНУ LIII 53, 93), без додатног образложења. У једној варијанти изостаје тражење помоћи од Марка путем писма, али је јасно дата мотивација заробљавања јунака: „Бог да бие Арватка девойк'я/ що не дава млади да се жена./ дур не најде за себе прилика.../ По друм шета Арватка девойк'я./ по друм шета, та юнаци сбира“ (СБНУ LIII, 114).

та пръснуше, кой на куде види“.

Следи заробљавање и особено одмеравање снага у коме сваки јунак добија своју шансу. Треба подићи девојчин калпак и ставити га на главу. Арапка девојка поставља услов: онај ко подигне калпак, биће њен изабраник. Јунаци се постављају градативно зависно од тога колико су успели да подигну капу⁴⁰⁸: до колена, груди, главе... Секула се налази на различитим местима у том градативном низу – и а самом почетку („Първо диже Секула детенце,/ па га само од земљу поклати“ (СбНУ XLIII, 26)), или на нешто бољој позицији, на трећем или четвртом месту („ А четвърти Секула детенце,/ он го дигна до гърди юначки,/ па го фрли у трава зелена.“ (СбНУ LIII, 109)). Најбољи је Марко који калпак подигне до главе, али ипак нема снаге да га носи. Јунаци завршавају у тамници где их Арапкиња посећује само на празнике (Ђурђевдан, Ускрс, Петровдан) и доноси им одговарајуће дарове (јагње, шарено јаје, јабуке). Из тамнице их спасава Реља Шестокрили који их износи помоћу крила. Најтежи му је Марко који га храбри да истраје. Арапкиња сања у мајчином крилу сан који јој предсказује скору смрт. Кад открије да су јунаци побегли, креће у потеру. Марко прерушен у калуђера или просјака успева да је превари и погуби. Секула се не издваја међу својим побратимима изузетним својствима. Више делује као део компактне целине (удружених побратима) коју води Марко Краљевић. Финални сегмент песме доноси девојчину клетву упућену Марку:

„Бог те убил, Марко Прилепчанин,
я те бех теб за либе избрала,
а ти мене Марко ме погуби!
Мене гроба тука да остане,
а от тебе нигде гроб да нема!“

3.2.5.2.2. Јанко и Секула у тамници

Једна песма испевана у осмерцу приказује Јанка и Секулу као браћу у солунској тамници („Јанкула и Секула затворени во солунските зандани“, Сбну 2, стр.112). У атрибуцији јунака долази до извесне инверзије, па је Јанко приказан као млад, а Секула као стар. Обојица леже у турској тамници три године. Јанко моли Секулу да измоли од тамничара дозволу за њега да изађе напоље:

⁴⁰⁸ Ово је интернационални мотив искушавања снаге јунака. Марко губи снагу када подигне завежљај са тежином земље („Крали Марко изгубва силата си“, Библиотека Свети Климент, г. II, 1889-1890, кн. VIII, с. 165, <http://liternet.bg/folklor/sbornici/trem/26.htm>).

„Му говоре млад Янкула,
млад Янкула на стар Секула:
- Измоли го занданджийче
да отвори занданата,
да излезам, да прошетам,
да си вида шчо коа ѝе:
ак ѝе пролет, да донеса,
да донеса до два класа,
до два класа ново жито;
ак ѝе есен, да донеса,
да донеса до два грозда,
до два грозда ново грозде“.

Јанко излази уз тамничареву дозволу и сазнаје да се чланови породице (отац, мајка, жена, сестра и брат) све чине да их спасу из затвора:

„Ми излегал, ми прошетал,
ми го пашал негов татко.
си продава иманњето,
да откупе двата сина,
двата сина от зандана
Ми отишал по-онака,
ми я нашал негва мајка:
си продава голем гердан,
да откупе двата сина,
два си сина от зандана.
Ми отишал по-онака,
ми я нашал негва жена:
си продава мъжки деца,
да откупе двата сина,
двата сина от зандана.
Ми отишал по-онака,
ми я нашал негва сестра:
си продава бело руво,
да откупе двата братя,
два си братя от зандана.
Ми отишал по-онака,
ми го нашал негов друг брат:
си продава ергелето,
да откупе два си братя,
двата братя от зандана.“

3.2.5.2.3. Љуба спасава Секулу

Први део песма „Секулица ослобождава Секула от тѣмница“⁴⁰⁹ (СБНУ LIII, 139) представља варијанту песама у којима „пиле“ обавештава мајку и љубу о Секулиној смрти⁴¹⁰. Невенка, Секулина невеста, игра у колу на Ђурђевдан и на Ускрс. Она води једно коло, а њена заова и јетрва друга два. Свекрва је позива да растумачи гласове које „пиле“ доноси. Секула је заробљен у доњој земљи. Други део песме развија мотив љубиног ослобађања заробљеног јунака. Прерушена у делију, Невенка одлази у Влашку Крајину где Секулу ослобађа лукавством и одважношћу.

„Ка ойде Невенка доле долна земя,
у Влашка Краина, у тевна зандана,
па Петрети вели, вели и говори:
„Е, тизека, Петре, гиди млад ловджио,
от цара сѣм, Петре, Петре, допратена,
да опуциш, Петре, сите затворници,
сите затворници, ситезанданжи,
сал не пушцай, Петре, Секула юнака –
я чем да го пушим и чем да го карам,
и чем да му вѣржем рѣце наопако,
па че да карам код цара честити.“

Завршница песме доноси љубино разоткривање у повратку кући.

3.2.6. Секула и вила

Овај сижејни модел на западном простору певања развија се у великом броју песама. Из проученог корпуса бугарских и македонских песама издваја се само једна песма која припада овом сижејном моделу. У свој зборник јуначких песама унео ју је Иван Бурин под насловом „Момче Секула и Димка самовила“ (Бурин, 9)⁴¹¹. Секула улази у забрањен хтонски простор који припада вилама. Ту поиграва свога коња и гази самовилско цвеће. Димка самовила га упозорава:

„Момче Сокуле, Сокуле!
Не играй коня тадева

⁴⁰⁹ Песма је записана као да је испевана у дванаестерцу. Међутим, јасно се уочава цезура после шестог стиха што заправо указује на то да је песма испевана у лирском стиху – шестерцу. Исто важи и за друге песме записане у дванаестерцу, са источног простора бележења. Из фусноте испод песме сазнајемо и о околностима извођења песме: „Песента се пее на хоро. Певницата я научила од „старите“.

⁴¹⁰ Овај мотив је иначе широко распрострањен у песмама са јужнословенског терена.

⁴¹¹ Иста песма је објављена и у Сбну XLIII (стр.167)

по самовилски игрила,
низ самовилски градини,
добро ми цвеке не газе.
Тия са мои градини,
остри чем стрелки да земем,
на место че те оставим.“

Секула не испољава страх. На претњу узвраћа претњом:

„Бре, Димко, бре, самовило!
Я ми се надзад повърни,
че ми се сърце разлюти,
остра чем сабля да земем,
на место че те оставим.

Вилин покушај да устреми Секулу осујећује Секулин коњ („Сокула с коня возлитна,/ не може да го погуби“). Када Секула извади сабљу да погуби вилу она му нуди компромис:

„Момче Сокуле, Сокуле!
Немой ме мене погуби,
язе чем да те научим
да бѣдеш юнак най-болѣе
и сабля да те не сече.“

Иницијацијски образац и овде је препознатљив. Секула уз помоћ вилинског биља постаје бољи јунак. Он стиче и особену заштиту – сабља га не сече.

„Какво го Димка научи,
и се му така станало,
най-болѣе юнак станало,
ни го е сабля па секло.“

Секула, за разлику од реализације овог сижејног модела у западној зони певања, вилину понуду прихвата, те је зато иницијацијска потка овде далеко израженија. Самосталним савладавањем виле младић стиче заштиту вила и улази у круг изузетних јунака. У овој песми нема присуства Секулиног ујака, већ јунак сам, уласком на забрањену територију и овладавањем њоме и бићима која у њој владају, успешно завршава један обред прелаза.

3. 2. 7. Боловање и смрт

Смрт Бановић Секуле на источном простору певања само у две песме се приказује директно: „Марко убива сина си, за да земе невестата му дилбер Ангелина“ (СБНУ ЛШ,

375)⁴¹² и „Старий Секула, Секулица и седум краљои или Секулова смърт чрез Секуличино коварство; смрт нейзина“⁴¹³ (Шапкарев, 350). У песни коју је објавио Шапкарев крајње неочекивано је обликовање Секулиног лика као старог јунака. Он гине као жртва жениног неверства и добро смишљене замке. Неверство младе Секулице мотивисано је у песни њеном сумњом у мужевљеву верност. Секула дању кује коња, а ноћу одлази у борбу. На женино питање где проводи ноћи, Секула у шали одговара:

„А ей гиди, млада Секулице!
Си 'и шетам до седумне градой,
та си люба до седумне любви
и во зора пак кѣй тебе идам!

Овај одговор буди сумњу и љубомору.

„Много ми се тая разлютила.
Абер чинит на седум краљои:
- Ак сакате Секула да губите,
да губите на деннего Великден,
ке го пушча в онаа лепа църква,
ке му слеча кошуля пандзирлиа,
не му даам негбото оружје;
да го вие сите пречекате,
Секулу глава вие да вземете!“

Секулица успева да убеди Секулу да у цркву пође без панцир кошуље и оружја, при чему је већ позвала седам краљева и дала им свој план издаје. Када су га сачекали противници, Секула, немоћан да им се супротстави, хита у двор. Не изостаје ни сестрин покушај да му помогне, али безуспешан.

„Излегоа седумте краљои,
в рѣце държат долдзи боздугани;
два-три зеде, два-три боздугана -
от них вземат и ними 'и бият.
Ама немаат шчо да чинит - седуммина се!
Търчат дома оружие да земит.
Бог я убил млада Секулица!
Вити порти ми 'и затворила,

⁴¹² О овој песни је већ било речи у поглављу о неуспешној женидби јунака.

⁴¹³ Лидија Делић ову песму посматра као варијанту песме Женидба краља Вукашина: „У само једној песни структурираној по обрасцу „змај љубавник“ – *Стариј Секул, Секулица и седум краљои или Секулова смрт преку Секуличиното неверство, нејзината смрт* (Шапкарев, *Изабрана дела*, II) – главни лик није Момчило, већ „стариј Секула“. Она је, међутим, очито настала као одјек песничке традиције о војводи Момчилу“ (Лидија Делић, *Живот епске песме*, 120, 121).

а сестра му клала на шчица катраноа.
Та ѝе викат на своя мила сестра:,
- Хвърли, сестро, она бело платно!
- Как да станам, море, мили брате,
сум кладена на шчица катраноа,
как да станам, месо ќе останит!
- Себе, сестро, себе не гледай се,
туку брата, сестро, куртулисай!
Шчо ми скокна сестра Ангелина,
шчо ми зеде платно от ковчега.
Платно ми го тая прехвърлила.
Ми се качвит старий Секула,
ми се качвит високи авлии.
Кучка била пуста Секулица,
го пресече она бело платно!
Шчо ми падна на зелена трева,
го фатиа онѝе седум кралѝой,
му зедоа глава до рамена!”

Следи уобичајено испробавање јуначких атрибута на превару погубљеног јунака. Све резултира кажњавањем невернице:

„Ми ядоа свите и ми пиа,
а едному срце ужаљано, та ѝе велит:
- Я донеси неговийот скорен!
Го донесе неговийот скорен.
Кога пушчи скорен да облечит,
до пояса сийот ми загина.
- Я донеси неговийот калпак!
Го донесе неговийот калпак.
Ќе го клаит на своята глава -
под пояса сийот ми загина.
- А къде ѝе пандзирли кошуля?
- Не се креват, за да я донесам,
видите я в шарена одая!
Ми станаа сите седуммина,
я гледиет, да я подкренеет;
я кревет сите седуммина,
не можеет да я отвореет!
А боздуган - сто ѝ пендесет ока.
Се разсърди едниот от ними:
- Бог те убил, млада Секулице!
Ваков юнак ушч еднож майка не рождат!
Си изтъргна долга остра сабя,
и ѝе зеде глава до рамена!

У појединим песмама о Секулиној смрти постоје само посредни наговештаји. У песни „Секула дете и Стойна самовила“ (Илиев, 84) описује се Секулино боловање на врху

зелене горе⁴¹⁴. У иницијалном сегменту песме Јанкулица прича Јанку свој сан који је уплашио:

„Ай ти тебе, Јанкула войвода,
стече Дунав мотен и пороен,
ни занесе наши висок диван -
сега ни е Секо загинато!“

Секулин портрет даје Јанкула војвода звезди вечерници док покушава да га нађе:

„Ай ти тебе, звездо вечернице,
само ми е Секо познавито:
опашано со два божи лока,
по поли му ситни дробни звезди⁴¹⁵,
това греет како јасно слънце“.

Она га саветује како да стигне до Секуле:

„Ти да поеш на врџ на планина,
тамо сedit Стойна Самовила,
тамо ти е Секо разболено,
ево имат токмо три години;
три ангела измет му чинее:
еден ангел вода му носеше,
други ангел јабљко дробеше,
треки ангел перче му чешлеше“.

Присуство митолошких елемената у портрету јунака, као и митолошких бића у његовом окружењу (звезде, вила), истакнут простор који има хтонску конотацију („врџ на планина“) и присуство бића из хришћанске религије (анђели) носе јасне наговештаје Секулине смрти, указују на изузетну природу самог јунака, као и на необично спајање предхришћанске и хришћанске традиције. Оваква контаминација мотива у споју са елементима фантастике јесте најмлађи слој у песми. Слични наговештаји јављају се и у песми „Сон на Секула детенце“ (Шапкарев, 387). У песми се три пута варира мотив Секулиног пророчког сна. Најпре, у уводном сегменту песме из певачеве перспективе саопштава се Секулин сан, уз обавезно ситуирање јунака у простору зелене горе, топосу карактеристичном за песме о хајдуцима:

⁴¹⁴ Формулативно боловање јунака у гори повезује се и са предсмртним заветима.

⁴¹⁵ Сличне митолошке елементе у опису јунакиње налазимо у Вуковој песми „Анђа капиција“ (Вук I, 468). Анђа капиција „месецом се опасала, / а звездама накитила“. Опис варира библијске мотиве. Уп. Бошко Сувајџић, *Певач и традиција*, 228.

„Кинисал ми Секула детенце,
кинисал ми из гора зелена,
нишчо стрекя не ми сустретило,
нешчо дремка шчо го преварило
на конјева тонка половина.
Голем сончук шчо ми догледало:
**месечина в корви утопена,
ясно слънце назод се вратило,
дремни звезди на земи паднале;
една звезда шчо ми останала
ни на небо, ни на земи.“**

Потом исти сан Секула препричава мајци тражећи образложење и, најзад, мајка даје тумачење митолошких елемената сна кроз њихово поистовећење са одговорајућим бићима из света људи:

„Ай ти, синко, Секула детенце!
Месечина - твоя стара майка,
ясно солнце - твоята невеста,
дремни звезди - твоите дечина;
тая звезда, на небо шчо стоит,
тая ми ње твоя мила сестра!“

Симболички набој ове митолошке слике остаје неразрешен у песми на семантичком нивоу. Све је остало у виду слутње трагичног исхода који ће обухватити читаву породицу. Уочљиво је присуство идентичних мотива у две претходне песме (митолошки елементи: месец, сунце, звезде; просторна ситуираност у висини- гора, небо). Остаје отворено питање дефинисања Секулине природе и његове прецизне идентификације као митолошког бића.

О Секулиној смрти се приповеда и кроз ретроспективно извештава птица злосутница- гаврана/орла („Три се танци вијат пот Будина града“, Миладиновци, 245; „Невенка невеста Секулица, свекърва њ и пиле или Секулово погинвање во Косово поле“, Шапкарев, 441; „Пиле известјава за загиването на Секула, I, СБНУ ЛШ, 137; „Пиле известјава за загиването на Секула, II, 138). У песми коју су објавили Миладиновци понавља се више пута број три- три кола играју под Будимом градом, воде их три жене погинулих јунака: Ангелина, Јанкулица и Секулица; три орла доносе по један део тела тројице јунака (Богдана, Јанка и Секуле):

„Първи орел носит от юнака глава,
глава носит со 'сета самур калпака;
втори орел носит от юнака ръка
со 'се мор долама, со 'се бурма пръстен;
треки орел носит от юнака нога,
от юнака нога со 'се жълти скорни.
Тои, що ми носит юнако'а глава,
той ѝе падна Ангелина на рамена
и глава догагят, како Богдано'а,
како Богдано'а, нейдзин мили брата.
Тои, що носеше ръка от юнака,
той ѝе падна Янкулице на рамена;
ръка ми догагят како Янкуло'а.
Тои, що падна Секуличини рамена,
нога ми догагят како Секуло'а.“

У песни „Невенка невеста Секулица, свекърва ѝ и пиле или Секулово погинвање во Косово поле“ (Шапкарев, 441) три жене воде три кола: Невенка (млада Секулица), њена заова и јетрва. Свекрва позива Невенку да се врати кући да би протумачила оно што говори „пиле“⁴¹⁶ на вратима куће. Невенка једина разуме зле гласове, саопштава их свекрви и упућује је како треба да поступи:

„Мале, мила мале!
Син ти е загинал
у равно Косово,
тебе син загинал,
мене любне нема!

⁴¹⁶ У бугарским песмама зле гласове доноси „пиле“ које је заправо у равни гавранаова у српским епским песмама, о чему сведочи и песма из зборнику Кузмана Шапкарева под бројем 286. У првом и осмом стиху помиње се гавран, а потом „црно пиле“:

Шчо ми грачиш, гарване море, на каменот?
Ала ти се, црно пиле море, месо ядит?
Ако ти се месо ядит,
та појди си во Косово.
Тамо имат благо месо,
благо месо от юнаци,
от юнаци бело лице!
Шчо ми грачиш, гарване море, на каменот?
Ала ти се, црно пиле море, вода пиет?
Ако ти се вода пиет,
та појди си на рамно Косово.
Тамо имат студна вода,
студна вода от юнаци,
от юнаци црни очи!
(Бърчево, Прекудрим-Стружко – Македонија)
(Шапкарев, *Сборник от български народни умотворения*, том 1, *Песни*)

Я съм, мале, млада,
друг чем да си најдем,
по арен, по добър,
болье от Секула,
свекърва че најдем
болье от тебека.
А тизека, мале,
сина не че најдеш!
Мале, мила мале!
Айде, справяй коня,
дижи лек боздуган
и загъртай кожух,
и заметай пушка,
и припасуй сабля:
че идеме, мале
у равно Косово,
та че го тражиме,
да го доведеме.
Свекърва я слуша,
коня е справила,
дигна лек боздуган,
загърнала кожух,
заметнала пушка,
припасала сабля,
та па си ойдоа
у равно Косово,
та син си најдоа,
дека е погинал.
Па го докарали
и го закопали.
Па се оженила
Невенка невеста,
друг си е вземала“.

Још две песме имају сличан сижејни склоп: „Пиле известява за загиването на Секула, I, Сбну LIII, 137; „Пиле известява за загиването на Секула, II, Сбну LIII, 138. У првој песми Секулица води једно од три кола. Свекрва је позива да чује шта говори „пиле“. У овој варијанти гласник доноси и писмо:

„Граче, дури плаче, гука дури дума,
жално изговаря и крила протриша.
Низ крила изтреса таа бела книга,
Таа бела книга, тоа църно писмо.“

Невенка не креће одмах по свекрвином позиву, већ остаје да игра, пева и вино служи. Тек после тога долази кући и из трећег покушаја успева да разбере шта „пиле“ говори:

„.....Мале, мила мале,
ти си сина немаш, мене војно ного!

У другој песми из овог зборника млада Секулица „Йова“ води коло. Свекрва је позива да дође кући и протумачи шта „пиле“ говори, али она то одбија јер га је већ чула и зна какве гласове доноси: „ти си сина немаш,/ я си любне имам“.

Једна песма говори о материјалним доказима Секулине смрти – о његовом гробу. Језгро песме чини дијалог Секулине мајке и младих кириција:

„Поминале млади кираджии,
поминале край порти Секулой,
'и опитвит Секуло'а майка:
- Ай ви вие, млади кираджии!
Аль минафте река чемерлиа,
аль минафте край више Къпина,
аль видофте гроба Секуло'а!
- Ай ти тебе, Секуло'а майко!
Си минафме река чемерлиа,
и минафме край више Къпина,
я видофме гроба Секуло'а,
а на глава кърстена байрака,
на байрака дванаесет кърсти,
а на кърсти камни безценети.“

Кириције су врста занатлија који су на коњима превозили робу (катран, лук, со, шећер, жито, ракију, дрвено посуђе). Кретали су се по далеким и тешко приступачним теренима и то по веома широком простору, с једног на други крај државе, неретко прелазећи и границе. Секулин гроб је далеко од куће, ситуиран у хтонском простору поред реке „чемерлие“, а више „Къпина“. Име места⁴¹⁷ би се могло повезати са градом Купиново који је престоница Змај Огњеног Вука⁴¹⁸. У близини Купинова протиче река Сава која би у овој песми била река чемерлиа у чијој близини је гроб. Барјак се често оставља на гробу

⁴¹⁷ Већ је указано и на етимолошку везу имена места Къпине и града у Хрватској Крапина. Град Крапина био је у поседу Луке Секеља у 16. веку. Поред града Крапина протиче река Крапичица, која би се могла протумачити као река чемерлиа која се у песми помиње.

⁴¹⁸ Не изненађује ни ова веза Секуле и Змај Огњеног Вука. У епским песмама се Секула понекад приказује као син слепога Гргура. Ова замена је повезана са њиховом заједничком змајевитом природом. У прилог томе да је име овог града повезано са Купиновом, може се узети мађарска етимологија имена града Купиново: „Mađ. oblik imena *Kulpen* potvrđen u XIV–XV v. ukazuje na slov. **Кълринъ* od **кълръ* > s. h. *kûp* ‘labud’, ср. u Poljskoj hidronime *Kielpin*, *Kielpina*, *Kielpino*, srpski oblici iz XV v. *Kupinnyj*, *Kupinikъ* naslonili su se po izvršenom prelazu vokalskog l u u na reč *kupina*“, (<http://mirjanadetelic.com/leksikon/gradovi/gradout.php?id=1549&slovo=K&str=5>).

преминулог неожењеног мушкарца као део погребног ритуала. Барјак на Секулином гробу има на себи 12 крстова као и барјак Мусића Стевана:

„Па се шеће у господске дворе,
И изнесе крстат свилен барјак,
На коме је дванаест крстова,
Свих дванаест од чистог злата“.

Крсташ барјак носи и Бошко Југовић („Још остаде Бошко Југовићу,/ Крсташ му се по Косову вија...“) у Првом косовском боју. Дакле, барјак крсташ на Секулином гробу сведочи о томе да је млад, неожењен погинуо у борби за хришћанску веру.

Уочљиво је постојање заједничких сижеа/сижејних модела на западном и источном простору:

1. Секула и турски цар;
2. Секула и вила;
3. Секула спасава лаковерног ујака;
4. Женидба јунака са препрекама;
5. Женидба отмицом лађом;

У односу на западну зону певања на источном простору приметно је померање сижеа ка новелистичком и бајковитом уобличењу. Ову зону певања катактеришу и елементи фантастике, и то у „неумереним“ количинама, контаминација различитих жанровских образаца, што сведочи о жанровској деструкцији епике, карактеристичној за млађе слојеве певања. Такође, Секулин лик као млади јунак типолошки се различито конституише у овим двема зонама певања. На западу је Секула млад јунак, а на истоку се често профилише и као дете–јунак, што је нарочито изражено у сижејним моделима који се јављају само у источној зони певања (гутање, одлазак на првиче, женидба сина–детета). Испитивање карактеризације и Секулине природе у садејству са истраживањем његових делокруга најбоље ће типолошки одредити Секулин лик на јужнословенском простору певања.

4. Порекло и идентитет Бановић Секуле у народној песми и усменом предању

Предмет истраживања у овом поглављу јесу два изузетно важна сегмента у формирању епске биографије Бановић Секуле: његово порекло и његов портрет, сачињен од мозаика чији су основни елементи: именовање јунака, оружје, коњ, физички изглед, змајевитост и способност метаморфозе.

4.1. Секулино рођење и порекло

Секулино изузетно порекло у народној традицији првенствено је одређено матрилинеарном породичном везом са ујаком Сибињанин Јанком. Народна песма и предање на западном простору певања Сибињанин Јанка приказују као ванбрачног сина деспота Стефана Лазаревића. Вук Караџић је забележио предање о рођењу Сибињанин Јанка⁴¹⁹ према којем се Јанко родио из везе Сибињке девојке и Високог Стефана. Предање заправо преноси интернационални мотив о рођењу изузетног јунака. Када се деспот враћао из Русије, свратио је у Будим на преноћиште. С обзиром на то да је својом појавом и јунаштвом пленио пажњу, мађарска господа га кроз метафорично постављено питање („[...] да ли би се у војсци његовој могао наћи добар ждријебац да опасе њихову кобилу да би и они запатили тако лијепијех коња [...]“) успевају да обавежу на испуњење обећања: „Кад буде у вече они му пошаљу лијепу дјевојку да ноћи с њиме. Кад се он стане изговарати, каже му се да је он то обрекао учинити; тако он дјевојку прими и преноћи с њоме“⁴²⁰. Девојка је родила близанце Јанка и Јању, Секулину мајку. Сличан мотив варира се и у епским песмама и Савинском летопису из XVII века. Јанко, Стефанов син, и Секула, унук Високог Стефана, фигурирају као настављачи борбе коју су водили њихови српски преци. Ова идеја само је зачета у најстаријем слоју певања, кроз успостављање везе српске и угарске историје (Богишић, 8), да би се даље развила у средњем (Сарајлија, 160; Вук Караџић – предање) и новијем слоју певања (Петрановић, 27; Шаулић, 14; Кашиковић („Сибињанин Јанко у Косову“, БВ, 1903, 3). Јасно је и да су наведени текстови обухватили широк географски простор (Приморје, Црну Гору, Босну, Херцеговину). Јелка

⁴¹⁹ Вук Караџић, *Етнографски списи*, Просвета, Нолит, Београд, 1985, 187.

⁴²⁰ Вук Караџић, *Етнографски списи*, 187.

Ређеп у својој студији о Сибињанин Јанку наглашава да је повезивање Јанка и деспота Стефана очекивано⁴²¹: „Хуњади је ратовао са Турцима на нашем подручју, постао је наш епски јунак, па је истицањем и сродничких веза са деспотом Стефаном, српским владаром, било настојања да се покаже како је овај велики ратник и јунак настављао вековну борбу његових предака против Турака“⁴²². Такође, деспот Стефан је био угарски вазал и један од првих на листи витешког реда Змаја, који је краљ Сигисмунд установио 1408. године. То место је заслужио управо својим добрим владарским способностима⁴²³.

Веселин Чајкановић о предању које је Вук Караџић забележио пише у оквиру студије о гостопримству. Разматрајући феномен гостопримства код европских народа, Чајкановић заступа тезу да обичај гостопримства има првенствено религиозне корене у схватању госта као „путујућег божанства“: „Гостопримство је постало на основу веровања да божанства и демони путују по свету, прерушени у путнике и просјаке, и да, према томе, сваки путник и сваки просјак може бити у ствари прерушено божанство“⁴²⁴. Отуда је циљ домаћина био да на неки начин веже госта за кућу у коју је дошао, дакле, да са њим успостави „ритуални савез“⁴²⁵. Из оваквих схватања поникао је обичај „гостинског проституисања“, а управо Вуково предање Чајкановићу је послужило као доказ да се трагови овог обичаја налазе и у нашем народу. Циљ домаћиновог подметања невесте био је настанак изузетног потомства из везе између „путујућег божанства“ (изузетног змајевитог јунака какав је био Високи Стефан⁴²⁶) и смртне жене. „Давање жене госту, према свему овоме, имало је за циљ да госта, који је можда божански гост, искористи. Деца која би била плод те везе била би, природно, лепша и моћнија од друге деце, и

⁴²¹ Јелка Ређеп указује и на друге изворе овог интернационалног мотива о чудесном зачећу јунака у нашој књижевности. Нама је важно да нагласимо постојање сличности између нашег и мађарског предања о Јанковом пореклу јер баш то предње преноси и Слековец у својој расправи „*Sekelji. Rodoslovna in živopisna razprava*“. Мађарско предње повезује Јанка са угарским краљем Сигисмундом, не помињући било какве везе овог јунака са Високим Стефаном.

⁴²² Јелка Ређеп, *Сибињанин Јанко, легенде о рођењу и смрти*, Нови Сад, 1992, 26.

⁴²³ Ђорђе Сп. Радојичић цитира одломке из два дубровачка писма, а наводи и мишљења деспотових савременика, те се на основу свега може закључити да је Стефан уживао глас паметног и праведног владара.[51] Константин Јиречек износи мишљење једног Стефановог савременика, немачког хроничара Еберхарта Виндекеа, трговца из Мајнца у Сигисмундовој служби, да је „деспот био ‘необично леп човек, искрен, праведан и мирољубив‘“, Јелка Ређеп, *Сибињанин Јанко*, 25.

⁴²⁴ Веселин Чајкановић, *Мит и религија код Срба*, 71.

⁴²⁵ Веселин Чајкановић, *Мит и религија код Срба*, 71.

⁴²⁶ „Мит о рођењу Сибињанин Јанка и Јање само је, дакле, један од типичних мотива о рођењу јунака, при чему је неизоставан услов да јунаков отац буде какво више биће“, Веселин Чајкановић, „Митски мотиви у традицији о деспоту Стефану Лазаревићу“, *Богословље*, Београд, 1927, 185.

значила би срећу за целу кућу⁴²⁷. Јанко наслеђује изузетне особине по очевој линији, али Секула, који се са њим раме уз раме бори, по мајчиној линији:

„Кад Јанко бјеше одрастао,
Јанко своју тражи очевину,
У Сибињу себе намјестио
И ту своју стави престолницу.
Јану даде Михаилу бану,
Бог јој једног поклонио сина,
Једног сина и још шћери девет.
Кад Бановац одрасте Секула
С Јанком држи на Косову царство
На срамоту турској царевини“

(„Царство на Косову“, Шаулић⁴²⁸, 14)

Дакле, Секулин деда је био Високи Стефан, још један змајевити јунак наше народне традиције. Не само што је путем деспота Стефана успостављена Секулина веза и са родом Немањића, већ је Секула преко овог митског претка могао наследити изузетне змајевите особине. Са дедом га повезује мотив борбе са аждајом, иначе својственом змајевитим јунацима. У Секулиној епској биографији реализује се као део испуњавања предсвадбених задатака на западном простору певања („Женидба Бановић-Секула“, Лубурић IX, 124). У песмама које припадају сужејном моделу *Секула се у змију претворио* сугишу се наведене Секулине карактеристике. Он се уз ујака бори на митском српском бојишту као последњи српски змајевити јунак, и то као легитимни наследник лозе Немањића. У песми коју је забележио Сарајлија Секулина баба је била Гркиња. Високи Стефан јој на поласку даје нож и бурму кнеза Лазара за још нерођеног сина и кћер. Финални сегмент песме је изузетно занимљив:

„Јана роди Бановић-Секулу
те је с Јанком Турке разбијао,
на штоно је намјењен био“

Последњи стих указује на то да је Секула унапред изабран, одређен за борбу са Турцима. Јелка Ређеп истиче да је овај стих засигурно резултат накнадне интервенције Симе Милутиновића⁴²⁹. Ипак, и та интервенција показује у ком правцу је ишло тумачење

⁴²⁷ Веселин Чајкановић, *Мит и религија код Срба*, 74.

⁴²⁸ Запис је из новијег слоја певања, са отвореним питањем усмене аутентичности.

⁴²⁹ „Тако нпр. последњи стих у песми Царска ријеч је без сумње Милутиновићев. Стих ’Нашто но је намјењен био’ подсећа на друге Милутиновићеве интервенције само такве врсте“, Јелка Ређеп, *Сибињанин Јанко*, 34.

успостављених породичних веза владара и ратника из два народа, различитим историјским оклоностима повезана. Као наследници кнеза Лазара, и Јанко и Секула били су обавезни да наставе борбу својих предака по сваку цену. Зато Јанко каже сестри:

„Ми смо дужни оба погинути
У разбоју славнога Лазара...“
„Знаш ли, сејо, што пјевају људи,
Од кога смо рода и порода?
Од свечева рода Немањића,
Па смо дужни изгинути селе,
Доклен тече једнога војника“

(„Сибињанин Јанко у Косову“, БВ, 1903, 3)

Змај Огњени Вук на самртном часу упозорава Јанка да се цело царство баш на Секули држи⁴³⁰:

„Чувај Јанко сестрића Секула!
Ако би ти Секул остануо,
Остаће ти на Косову царство!
А да би ти Секул погинуо,
Пропашће ти царство са Секулом“.
(БВ, 1903, 3)

Пропаст царства се тумачи и као Божја воља („Ми можемо, али Бог не даде“⁴³¹), али и као последица Божје казне због Лазаревог убиства змаја од Јастрепца (БВ, 1903, 3). Секула је био последњи змајевић који би могао одржати царство у новијим записима⁴³².

Низ Секулиних особина сведоче о његовој змајевитој природи која се тумачи и као наслеђе по очевој линији⁴³³. У Петрановићевој збирци („Милош Обилић змајски син“, Петрановић III, 24) наглашава се да читав корпус српских јунака (Милош Обилић, Змај

⁴³⁰ Јунаци су анахроно повезани.

⁴³¹ У предању о Високом Стефану, које је забележио Вук Караџић (*Етнографски списи*, 186. страна) његов неуспех у борби са Турцима тумачи се Божјом вољом. Речи Божјег анђела „И ти можеш и коњ ти може, али ти Бог не да“ упућене Високом Стефану задобијају ширу конотацију. Уместо другог лица јединине („ти можеш“) у песми објављеној у БВ јавља се прво лице множине („ми можемо“). То јасно указује да је удес Високог Стефана заправо колективни удес целог народа проузрокован одлуком више силе, са којом већ договора нема. Са Високог Стефана мотив повраћеног буздована везује се и за Сибињанин Јанка („Смрт Бановића Секуле“, Петрановић II, 37).

⁴³² У новијим записима песма могућа су накнадних лепљења мотива, различите контаминације и интервенције певача. Међутим, сам правац развијања биографије остаје у оквирима певања у старијем и средњем слоју. Он се само обogaћује новим детаљима и подложен је накнадној епизацији.

⁴³³ О очевој фигури у формирању Секулине епске биографије биће више речи у поглављу „Породични односи“.

Огњени Вук, Реља Бошњанин, Бановић Страхиња, Љутица Богдан, Краљевић Марко), анахроно повезаних у целину, има заједничког оца – огњеног змаја⁴³⁴:

„Што гођ има Србина јунака,
Свакога су одгојиле виле,
Млогога су змајеви родили“
(Петрановић II, 34)

Змај као митолошком бићу, а нарочито змајевитим епским јунацима, народна традиција често додељује улогу заштитника читаве заједнице⁴³⁵. У песми „Како је вила Бановић Секулу задојила“ (Петрановић II, 37) јасно се наглашава циљ посета огњеног змаја „српским госпојицама“:

„Ја не тражим нељубљено лице,
Да обљубим и да се наљубим,
Већ облазим српске госпојице,
Не би л' им се рашали јунаци,
Јер ће доћи потоње вријеме,
На Србе ће навојштити Турци,
Пак ће млоге земље заробити,
Сиротињу у ропство водити,
Ће не буду змајени јунаци,
Ту ће Србим' додијати Турци,
А ће буду змајени јунаци,
Ту ће остат у сужањству Турци“

Додуше, змајево учешће се своди на даривање магичног биља⁴³⁶. Оно ће помоћи да дете, које тек треба да се зачне, буде змајевито. Секулино брзо напредовање издваја га међу осталом децом, указује на његову змајевитост и отвара му још једну привилегију – вилински подој. Вилино задајање омогућује да јунак буде изузетна мегданџија, такође је и извор Секулине лепоте. Интересантно је да се мотив вилиног задајања у Секулиној епској биографији на источном простору јавља у песми која је повезана са иницијацијом јунака кроз гутање („Секула детенце и седењ краљове“, СБНУ VI, 2). Иницијација је једна врста поновног рођења јунака у новом статусу, па је вилино задајање у том случају у истој равни

⁴³⁴ Ово су млађи наноси својствени новијем слоју певања.

⁴³⁵ *Словенска митологија*, 208.

⁴³⁶ „Ово је, колико нам је познато, једини случај да се у народним песмама змај служи неком врстом мађије. [...] Цвеће је стога добило мађијски карактер, а улога змајева је ограничена на познаваоца таквог цвећа“, Бранислав Крстић, *Окултни мотиви у нашим народним песмама*, Прилози проучавању народне поезије, књ. I, св. 1, Београд, 1934, 64.

са оним на западном простору певања⁴³⁷. Иначе, песме са источног простора певања не тематизују посебно Секулино порекло. Само у две песми се напомиње да је Секула *Соколово дете* (Миладиновци, 143), односно *дете Соколенце* (Панчо Михајлов). Веза Секуле са соколом је врло индикативна ако се узме у обзир једно бугарско веровање у коме се „соко јавља у функцији која је обично својствена орлу – предводи градоносне облаке: лети испред облака и показује где треба да падне град“⁴³⁸. Са друге стране, змај се управо јавља као заштитник своје заједнице од градоносних демона какви су орао, хала и ламија⁴³⁹. Аналогија се може успоставити и са мотивом очију које желе да извезу Секулине сестре на јаглуцима. У том моменту Секула их упућује на очи сокола као супституцију сопствених очију⁴⁴⁰.

4.2. Секулин портрет

Изградња портрета епског јунака базира се на веома широком спектру различитих елемената који у међусобном садејству граде особену, јединствену фигуру епског јунака. Управо из тог садејства проистиче уникатност и препознатљивост епског јунака међу осталим јунацима. „Сагледан и појмљен у хоризонту очекивања колектива као типичан, јунак истовремено мора бити и различит до мере до које ће бити распознатљив, динстинктиван у односу на друге јунаке једне усмене традиције“⁴⁴¹. Снежана Самарџија указује и на значај „временске, просторне и психолошке дистанце“ колектива према јунаку. „Што је епски јунак хронолошки удаљенији од свог историјског прототипа, то су и веће могућности поетизације. С друге стране уочљиве су и територијалне неуједначености портрета истог јунака, као и нијансирање његових особина према могућностима, доживљајима и таленту стваралаца“⁴⁴².

⁴³⁷ О томе више у поглављу „Обреди прелаза у епској биографији Бановић Секуле“.

⁴³⁸ Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, Бримо, ЛогосАлександрија, Београд, 2005, 512.

⁴³⁹ *Словенска митологија*, 211.

⁴⁴⁰ „Секула отворено пореди своје очи са очима сокола, а истоветност се појачава управо употребом алитерације и асонанце. На тај начин је и на језичком плану успостављена једнакост (Секула – соко(л))“, Сузана Ђорђевић, „Змајевити јунак и традиција: Секула се у змију претворио“, *Савремена проучавања језика и књижевности*, Зборник радова са IV научног скупа младих филолога Србије одржаног 17. марта 2012. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Година IV / Књ. 2, Крагујевац, 2013, 134.

⁴⁴¹ Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, 254.

⁴⁴² Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 34.

4.2.1. Именовање јунака

Оно по чему се јунак свакако разликује од осталих јунака јесте именовање „Надевање имена је чин који новорођенчету даје статус човека“⁴⁴³. Тек именовањем дете постаје пуноправни члан људске заједнице. „Nomen est omen“ (Име је знак) каже латинска пословица. Оно је „митолошки заменик, двојник или неодвојиви део човека; објекат и инструмент магије“⁴⁴⁴. У словенској традицији често је било присутно табуисање и скривање правог имена. Циљ тих поступака је била заштита од нечисте силе и чини које је она могла да набаци на име⁴⁴⁵.

Име епског јунака често има симболичну вредност и повезано је са различитим аспектима јунаковог живота. Кроз име јунака се читује веза са историјским прототипом, друштвени статус, године живота, природа јунака, породични односи, национална припадност, просторно ситуирање⁴⁴⁶.

Само име Секула је име из мађарског (szekely) и у епску песму је дошло од стварног презимена историјског прототипа овог јунака Јаноша Секеља. Име Секељи⁴⁴⁷-Секула потиче од румунске речи *secul* што значи силан, суров⁴⁴⁸. Ови епитети није лако придружити Секули у свакој песми, али постоји и одређени број песама које подржавају овакву карактеризацију јунака и то нарочито оне у којима Секула задобија делокруг противника. Веза са историјским прототипом у имену овог епског јунака одржава се и преко титуларног апелатива бан. Титула истовремено указује и на јунаков друштвени статус. Јанош Секељ је био славонски бан што је била веома значајна титула коју је додељивао сам краљ, а Јаношу Секељу ју је доделио губернатор Угарске Јанош Хуњади. Будући да је губернатор имао краљевска овлашћења, ова титула је значила да се њен носилац налази одмах испод краља на хиерархијској лествици. Фердо Шишић истиче да је бан био на челу управе, војске и судства, и то као краљев заменик и представник у

⁴⁴³ *Словенска митологија*, 227.

⁴⁴⁴ *Словенска митологија*, 227.

⁴⁴⁵ *Словенска митологија*, 227.

⁴⁴⁶⁴⁴⁶ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 35-37.

⁴⁴⁷ Овим именом се називају и припадници мађарске етничке групе у Румунији.

⁴⁴⁸ Занимљиво је да и име Новак можда потиче из румунског језика, у значењу див, цин, титан, што је занимљиво због јужнословенског, али и балканског контекста у који се српска усмена епика мора ситуирати.

Хрватској, па је често називан поткраљем (lat. *prorex*)⁴⁴⁹. У старијем слоју певања у западној зони уз лично име јунака најчешће стоји титуларни апелатив бан, који само у једној песми добија и суфиксе –ов и –ић (Богишић, 17). Дакле, старији слој певања више чува повезаност јунака са титулом коју је носио. У средњем слоју певања најчешће се као презиме јунака јавља „Бановић“, као и прелазна варијанта „Банов“. У осмерачким песмама које тематизују Секулин сукоб са вилом јунак се именује као Бан Секула, што не изненађује ако се узме у обзир већа старина осмерачког епског певања у односу на десетерачко⁴⁵⁰. Име (презиме) Бановић настаје извођењем присвојног придева додавањем најпре посесивног суфикса –ов, а онда и деминутивног наставка –ић „који значи малени, млади“⁴⁵¹ на именичку основу бан. Настанак имена Бановић могао би се двоструко тумачити. Значење присвојног придева банов могло би значити исто што и банов син, што донекле одговара и именовању јунака по патрониму (Југ–Југов–Југовић). У једној песми (Вук, VI, 71) стоји конкретизовано „Секула банов син“. Међутим, може се тумачити и као деминутивно значење – мали бан, што се повезује са Секулином младошћу као једном од његових кључних особина у епским песмама. Механизам настанка оваквих презимена Трифун Павловић објашњава на презимену Јовановић: „Prezimensku osnovu Jovanovića čini rodonačelnikovo lično ime Jovan. Na njega je dodat posesivni nastavak -ov, koji označava pripadanje. Potom je pridodan i deminutivni nastavak -ić, koji znači maleni, mladi. Prema tome, u konkretnom slučaju Jovanović je 'Jovanov mladenac, mali', tj. sin, potomak“⁴⁵². Сходно томе и презиме Бановић може значити: „банов младенац, мали тј. син, потомак“. У прилог томе иду и апелативи који се срећу код Сарајлије: Бановчић и Бановче (Сарајлија, 32). И суфикси –чић и –че имају значење умањеног појма мотивне именице. Ова имена указују и на неофитску позицију њиховог носиоца који још није прошао кроз процес иницијације да би стекао право на посебно име. Среће се још један апелатив из исте породице речи – бановац, такође једна од титула⁴⁵³. Њу је бан додељивао свом заменику из редова домаћег

⁴⁴⁹ Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata, pregled povijesti hrvatskog naroda 1526.-1918.*, други dio, Split, 2004, 363.

⁴⁵⁰ О томе више у Владан Недић, *О усменом песништву*, СКЗ, Београд, 1976, 16–41.

⁴⁵¹ Трифун Павловић: Српски тић презива се на ић, Српско наслеђе, Историјске свеске бр. 11, 1998. <http://www.srpsko-nasledje.co.rs/sr-l/1998/11/article-14.html>

⁴⁵² Трифун Павловић: Српски тић презива се на ић, Српско наслеђе, Историјске свеске бр. 11, 1998. <http://www.srpsko-nasledje.co.rs/sr-l/1998/11/article-14.html>

⁴⁵³ Остали термини: подбан, вицебан

племства⁴⁵⁴. Још једна титула се јавља уз Секулино име – војвода, и то у два облика: „војвода Бановић Секула“ (Вук, V, 704) и „војвода Секула“ (Вук, САНУ, 2,).

Секула се на јужнословенском простору јавља као тип младог јунака. То је очито у именовану јунака: а) западни простор: Секула дијете лудо, Секула дијете, Секула младо дијете, Секул дите младо (старији слој певања); дијете Бановић Секула, млади Бановић Секула, Секула момче, лудано дијете, Секул момче младо, малени Секуле, нејачак Секула, нејаки Секула, Секулица дете, Секуленце дете, Секула детенце, Секула лудо детенце (средњи и новији слој певања); б) источни простор: малечки Секула, Секула детенце, момче Секула, малечок Секула, мал Секула, дете Соколенце, дете Секуленце, Секула дете, лудечек Секула, Секула детето. Очигледно је доследно инсистирање на јунаковој младости у релативно честим плеонастичким структурама: Секула младо дијете, Секула момче младо. „Управо ова особина „допушта везивање особених мотива за оваква имена“⁴⁵⁵.

У старијем слоју певања у три песме варира се уз име Секула презиме Дракуловић/Драгуловић које потенцира митолошку основу (Богишић, 18, 20, 21). Скоро идентична номенклатура (Драгиловић) везује се у бугарштицама (Богишић, 2) и за Милоша Обилића, Секулиног еквивалента у песмама о Првом косовском боју. Секула је као и Милош носилац функција подвижника. Он гине у покушају да изврши исти подвиг као и његов пандан у песмама о Првом косовском боју. Змајевита природа и једног и другог јунака свакако је погодовала алтернацији њихових презимена. Ово презиме упућује и на чудесна својства обојице јунака у прикривеном облику⁴⁵⁶. У литератури је на различите начине тумачено Секулино презиме. Томо Маретић износи претпоставку да је оно повезано са етничком припадношћу: „možda zato što je Rumun (kao i Janko), a u Rumuna je ime Drakul obično“⁴⁵⁷. Маретић поставља питање шта је старије – презиме јунака или певање о јунаку тј. да ли је прво настало презиме па из њега проистекло певање о метаморфози Секуле у змију или је из певања о метаморфози јунака настало презиме

⁴⁵⁴ Šišić, *Povijest Hrvata, pregled povijesti hrvatskog naroda 1526.-1918*, 364.

⁴⁵⁵ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 37.

⁴⁵⁶ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 37.

⁴⁵⁷ Томо Маретић, *Naša narodna epika*, 209.

Драгуловић/Дракуловић⁴⁵⁸. Како било, етимолошки су блиске речи Драгуловић/Дракуловић и именица *dragun* која значи змај (итал. *dragone*, лат. *draco*), те именоване јунака указује на његову змајевиту природу, а посредно и на Секулину снагу јер је „змај митолошко биће необичне снаге са змијским и људским обележјима, које може да лети и да се преображава у разне облике“⁴⁵⁹. Константин Висковити сматра да је дошло до преношење имена једног јунака на другог. „здѣсь мы имѣем случай *перенесенія народными пѣвами на одно лицо имен двух разных исторических лиц – современников*. Это является единственным возможным объясненіем, опредѣляющим вмѣстѣ с тѣм и тот смысл, который первоначально заключался в этом ’*prezime*’: „*Drakuloviću*“⁴⁶⁰. У бици код Варне 1444. године заједно су се уз краља Владислава борили Јанош Хуњади, Михаило Силађи и син румунског војводе Влада Дракуле – млади Дракуловић⁴⁶¹. Висковити изводи претпоставку да презиме Дракуловић пренето на Секулу. Дракуловић је као учесник битке код Варне заборављен, али је сачувано његово име и пренето на Секулу. Друго презиме Драгуловић Висковити повезује са румунском именицом *dragul* (драг, вољени), сматрајући да је и то име дато војводи Дракули као омиљеном и поштованом у народу због антитурске борбе⁴⁶², а онда пренето на Секулу. Бранислав Крстић повезује Бановић Секулу са витешким редом Змаја који је краљ Жигмунд установио 1408. године. „Правила овога витешкога реда налагала су члановима да бране хришћанску вјеру од погана и кривовјераца, да штите краљевску кућу од домаћих и вањских непријатеља, али такођер да уздрже слободе и права краљевства и да се боре за њих“⁴⁶³. Постојали су витези првог и другог реда. Привилеговану позицију витеза првог реда није могао добити свако⁴⁶⁴, а и сам број је био ограничен на 24 члана. Један од витезова првог реда био је и деспот Стефан Лазаревић. Број витезова другог реда није био ограничен и укључивао је и туђинце. Крстић изводи две могућности које се тичу везивања презимена Драк(г)уловић за

⁴⁵⁸ Томо Мареџић, *Naša narodna epika*, 209–210.

⁴⁵⁹ *Словенска митологија*, 206.

⁴⁶⁰ Константин Висковити, „О ’Секулѣ Дракуловичѣ (Драгуловичѣ)’ југословјанских народних пѣсен, *Slavia, časopis pro slovanskou filologii*, Ročník XIV, Sešit 1–2, 1935–6, 160.

⁴⁶¹ Патроним по оцу: Дракул+ов+ић

⁴⁶² Константин Висковити, „О ’Секулѣ Дракуловичѣ (Драгуловичѣ)’ југословјанских народних пѣсен, 162.

⁴⁶³ Бранислав Крстић, „Још нешто о Секули Дракуловићу“, *Slavia : časopis pro slovanskou filologii*, godina 15, 1937/1938, 544.

⁴⁶⁴ „Витезовима првог реда (...) могли су бити само домаћи свјетовни великаши (вазали), који су тим подједнако постали краљеви тајни савјетници“ (Бранислав Крстић, „Још нешто о Секули Дракуловићу“, 544).

Секулу. Савременици, Јанош Секељи, Вук Гргуревић (Змај Огњени Вук) и влашки војвода Влад I (назван Дракулом), за које се у усменој традицији везује мотив змајевитости, могли су бити витезови другог реда Змаја. Друга могућност је наслеђе имена по оцу: „Или је Секула (*Дракуловић* а не *Дракул*) могао, као и Владов син (по г. Висковатом), наследити витешки надимак Змаја-витеза од оца или претка кога, можда на пр. од сикулског грофа или ердељског војводе из првог списка⁴⁶⁵. Ово тумачење очигледно води у сличном правцу као и образложење атрибутива Бановић као својеврсног патронима (бан+ов+ић). Ако се држимо Костићевог тумачења, на исти начин, као патронимно, можемо образложити и презиме Дракуловић (Дракул (змај)+ов+ић – „Дракулов (змајев) младенац, мали тј. син, потомак“). У прилог овој тези наводимо и пример именовања Секуле као „змајевити Секула“ у песмама које је забележио Петрановић (Е. зб. Архива САНУ)⁴⁶⁶.

Веома изражена матрилинеарна линија у епској биографији Бановић Секуле испољава се и кроз именовање јунака преко породичне везе са ујаком Јанком Сибињанином (најчешће): Секула Јанков нећак/ нећак/ непут, Секула нећак, Секуло сестричић, бан Секуло сестричићу, сестрић Секула; Секул, Јанково уздања, Секула, мило внуче. Веза ујак – сестрић активира одговарајући хоризонт очекивања заснован на обредно-обичајном контексту авункулата, што подразумева и одређени фондус мотива који имају значајно место у јуначком животопису Секуле Бановића.

Именовање Секуле преко просторног ситуирања и националне припадности изузетно је ретко. Просторно одређење локалитетом Сибињ је карактеристично за Секулиног ујака, али у једној песми се преноси и на Секулу: Секула од Сибиња града (Петрановић). У једној песми из Хрватске именован је као Секула Сењанин, што нас води до још једног преношења имена јунака са Ивана Сењанина на Секулу. Постоје две додирне тачке између ових јунака. Једна је везана за њихову младост тј. припадност типу младог јунака, а друга за мотив одсецања руке. Противник Ивана Сењанина страда на мегдану после одсецања десне руке⁴⁶⁷, као и Бановић Секула. По националној припадности именован је само у једној песми Богишићевог зборника (бр. 32).

⁴⁶⁵ Бранислав Крстић, „Још нешто о Секули Дракуловићу“, *Slavia : časopis pro slovanskou filologii*, 544.

⁴⁶⁶ О Секулиној змајевитости више ће речи бити у одељку који се тиче Секулиних митолошких атрибута.

⁴⁶⁷ Марија Клеут, *Иван Сењанин у српскохрватским усменим песмама*, Матица српска, Нови Сад, 1987.

Могућа су и укрштања два типа именовања: бан Секула сестричићу, дијете Бановић Секула, војвода Бановић Секула, сестрић Бановић Секула. То је јасан знак окошталости структуре бан/Бановић Секула којој се придружује један апелатив: сестрић, дете, војвода.

Осим наведених облика именовања, јавља се још и именовање засновано на Секулиним особинама: делија Секула⁴⁶⁸, јунак Бановић Секула, Секула јунак. У једној песми имену се придружује одређење јунака по лиминалној позицији у свадбеном обреду: *Секула вјереник* (Богишић, 21). У ујаковом метафоричном обраћању Секулиној земаљској вереници Секула постаје вечити вереник „Косовке младе дјевојке“. Поједине песме варирају именовања Секуле заснована на различитим наративним перспективама из којих се именује. У песми *Ерлангенског рукописа* (бр. 157) јављају се у истој песми чак 4 типа именовања (Секула нећак, Секула брајан, Секула дијете лудо, дијете Секула) и 4 угла гледања: (ауторска перспектива народног певача, ујакова, биљарица на води и сестра). Прве три наративне перспективе су блиске, без изражене емотивности. Секула је именован као Секула нећак и дијете Секула, с тим да ујак и биљарице користе искључиво именовање преко породичног односа: Секула нећак. Народни певач користи и Секула нећак и дијете Секула. Овај други уупотребљава се у тренутку када Секула моли да га ујак води упркос молби сестара. Тиме народни певач сугерише особине карактеристичне за дете-неофита: незрелост, неискуство, неопрезност, али истовремено и „луду“ храброст. Најјачи емотивни набој се осећа у именовању Секулиних сестара. Већ из перспективе сестара синтагма „дијете лудо“, изречена само у једном стиху пре, истиче непромишљеност као велику опасност за носиоца такве особине. Изражену сестринску љубав за брата јединца носи синтагма са хипокористичним апелативом „брајан“. Она се појављује на почетку и крају песме, као емоционална врпца којом се уоквирује посесивно надгорњавање ујака са Кучевкињама и Браничевкињама са кобним завршетком. Емотивности сестара оштро се супротставља и хладнокрван ујаков одговор („Не будал'те, сестре Секулине,/ Секулу сам давно оженио/ црном земљом и травом зеленом“) у коме је од синтагме Секула нећак остала само именица Секула, без икаквог одређења. Трагизам Секулине смрти још јаче долази до изражаја јер у суочењу са властитом судбином човек је

⁴⁶⁸ Од турског *deli* – луд, храбар (у значењу лудо храбар).

вазда сам. Више није ни брат ни нећак, већ само човек који је тај статус добио чином надевања имена⁴⁶⁹.

Интересантно је да је код сваког типа именовања Секуле уочљива формулативност – уклапање у оквире одговарајућег стиха, најчешће десетерца. Обједињени име и атрибутив су други део епског десетерца(4+6): бановац Секула; дијете Секула, војвода Секула... или други део дванаестерца (бугарштице): Секула Угричић, Секуло сестричић... или други део четрнаестерца (бугарштице): Секуле Дракуловић, Секула Јанков нећак.

4. 2. 2. Оружје

О значају оружја за јунака говоре и сачувани средњовековни надгробни споменици (стећци) са уклесаним оружјем које сведочи о томе „да гроб припада ратнику“. Стећци су и значајан извор за проучавању употребе различитих врста оружја у борби. „На фигуралним композицијама из борбе и турнира разабера се наоружање ратника, начин ношења и употреба оружја. Код ових сцена најчешће се види мач, копље и штит, а код једног стећка се види и палица (вероватно са шиљцима) – буздован и његова употреба у борби против копаља“⁴⁷⁰. Историјске реалије се преносе и у епску песму тако да је оружје „врло важан фабуларни детаљ песама које певају о јунаштву, оружје је оруђе за остварење јунаштва“⁴⁷¹.

Бановић Секула углавном користи сабљу, буздован и копље у својим обрачунима са противницима. У најстаријем слоју певања Секулина сабља се именује као „сабља мацаркиња“ („Драгоман девојка“, Качић). Једним потезом сабље Секула кажњава неверну Драгоман девојку: „Ману сабљом Секул дите младо,/ Одсиче јој руку при рамену“. На мегдану са пашом један замах је довољан за тријумфалну победу. Десна рука метонимијска је замена за самог Бановић Секулу, те се може сматрати својеврсним јуначким атрибутом (подвукла С.Л.):

„Ал' је паши лоша срећа била:
Нанесе га коњић на јунака,
Баш на десну руку Секулову,

⁴⁶⁹ *Словенска митологија*, 227.

⁴⁷⁰ Гавро А. Шкриванић, *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, Београд, 1957, 30.

⁴⁷¹ Марија Клеут, „Оружје у јуначким народним песмама“, у *Синхронијско и дијахронијско изучавање врста у српској књижевности*, књ.2, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2009, 49.

Удари га сабљом мацаркињом;

Како га је лако ударио,
Дви га поле око коња пале,
Под њим је седло присекао...“

Његова рука понекад је убојита колико и мач. Слика јунака који „голом руком на мач удара“ (Ерлангенски, 17) указује на Секулину луду храброст, силину и моћ која не познаје границе.

„Ћорда окована“ је наслеђе од оца („Мејдан“, Ферић, Пантић) и Секула је са поносом носи:

„Ујаче Јанко, што се смијеш на ме?⁴⁷²
Ал' се смијеш мноме, али с ћордом?
Ак' се смијеш с бритком ћордом мојом,
Ћорда је ова на јунаку била,
На јунаку бољему од тебе,
На мојему старому бабајку.“

Очевом сабљом („сабља сагриана“) успева да савлада противника који има оклоп (Врчевић, Е. зб. 62/4, 10). Сабља му је основни атрибут у борби са Арапином (Лубурић Х, 40; Кашиковић, Е. зб. 245, 22; Петрановић, Е. зб. 64/1, 5, 58 ; Е. зб. 64/2, 13).

Сабљу употребљава у етапно развијеним мегданима уз остало оружје, али много чешће у пресудном моменту кад треба брзо одреаговати. Њено дејство је снажно и ефектно.

„Два целата на ноге скочише
Да Секули посијеку главу.
Одиста га и посјећ' хоћаху,
Но га не да Краљевићу Марко.
Секули је ријеч говорио:
"Виђи, синко, оба погибосмо!"
Но Секула на ноге скочио,
Од бедрице сабљу повацио,
Посијече царева целате...
(Вук, VI, 31)

⁴⁷² Формула присутна и у старијим записима (Ерлангенски рукопис, песма о неверству Маркове љубе). Може се употребити у различитим сижејним ситуацијама и сегментима, омогућујући развој сижеа. Препознаје се у јужнословенском контексту („Ај ти, Марко, мое господине! / Шо те тебе нужба дотерало, / книга пеиш, под мустак се смеиш?“; Миладиновци, 145).

У појединим песмама опис сабље у замаху, са митолошким подтекстом, подсећа на кратак бљесак муње :

„Кад се Секул руку добави
Зубом шкрину док му **сабља сину**“.⁴⁷³ (Петрановић III, стр.371.)

Сјај Секулине сабље (корде) уклапа се у портрет изграђен на соларним симболима, а виђен очима Секулине будуће веренице:

„И на њему корда сија како у тебе св'јетла глава“
(Богишић, 32)

Митолошка конотација осећа се и у поређењу Секулине сабље са гујом, такође уклопљено у соларну слику јунака:

О себи је сабљу објесио,
Око њега облијеће хорда
Кано гуја око љута трна,
Сјаје јунак кано леденица,
Одговара прама жарку сунцу,
Пољепши је од сваке дјевојке...
(MX, I, 76)

„Разиграна“ сабља одражава посредно и јунакову снагу, животну радост и јуначку самоувереност. Сабља обешена о седло, у стању мировања указује на Секулино приближавање смирају живота, „оној страни“, где му оружје више неће бити потребно (Богишић, 19).

Иако поигравање јунака сабљом посредно сведочи више о његовој умешности, него о снази, противници су толико уплашени да беспоговорно поштују Секулине захтеве:

„А какав је Бановић Секула,
Голу сабљу у висину тура,
У бијеле дочекује руке!
Када Турци то чудо видоше,
Сви од стака земљи прилегоше.
Секул виче грлом бијелијем:
"Нека веже сваки свога друга,
Јер тако ми моје вере трвде,
Оћу свима сагубити главе,
Неће виђет' ниједан Удбине!"
Тади Турци на ноге скочише,

⁴⁷³ У овом стиху јавља се леонинска рима што указује на сумњиву усмену аутентичност.

Нама своје руке повезаше,
Повезаше руке наопако...“
(СНП, VI, 71)

Гола сабља, без икаквог украса, у споју са умешном десницом довољна је да се јунак опреми за борбу:

„Од наглости у кошуљи танкој,
Од итости гола коња јаше,
Голу сабљу у десницу руку,
Па се мину преко поља равна
Кано зв’језда преко неба сјајна.“
(СНПр, II, 73)

У варијантама песама која тематизују ослобађање јунака уз помоћ лоших јуначких атрибута Секула се појављује као јунак који је способан да своје противнике савлада уз помоћ „зарђале сабље“ и „изјахана ђогата“. Секулиној храбрости на руку иду и подршка вила, Бога и хришћанских светаца (Богишић 101; Вук СНПр, 69,74; МХ I,60, 78; Петрановић IV, Е. зб. 64/1,55; Јован Срећковић, Е. зб. 1, 289). Да је Секула вреднији од својих атрибута, сведочи и то што је турски цар спреман да га узме „гола, нага у кошуљи танкој,/ Брез калпака и белог перја,/ Брез коњица и оружја светла“ (СНПр II, 74), а у замену даје тридесет хиљада својих најбољих поданика и девет товара блага.

Сабљу Секула добија на дар од виле када стаса за јунака (Петрановић III, 37; Вид Жуњић, Е. зб. 17, 8). Овим оружјем га дарују уз неизбежан певачев коментар: „Нек се знаде да је јунак добар“ (Петрановић, Е. зб. 64/2, 13). Вредност Секулине „бритке сабље“ истиче се стихом „Сабља ваља два цара града“ (Јован Зорић, Е. зб. 42, 22). Оваквом сабљом Секула удара на читаву војску:

„Пола бритком сабљом посјекао,
Пола добрим коњем погазио“
(„Дијете Секула и бег Соколовић“, Е. зб. 42, 22).

На источном простору певања сабља је такође неизоставни део Секулине борбене опреме. Њоме успева да посече читаву војску (Шапкарев, 360). У једној песми издваја се детаљ везан за порекло Секулине сабље – наследство од оца „таткова остра сабя... димичкия“. У сукобу са змијом тројеглавом Секула користи „остру сабју“ (сижејни модел „Иницијација

– гутање), али безуспешно. На крају једног таквог мегдана вила дарује Секулу изузетном сабљом, пошто га најпре задоји:

„Три пжти је дете задоила,
Па му даде сабља девет растедзи“
(„Секула детенце и седемь краљове“, Сбну 4)

У борби са Арапином (Миладиновци 143; СбНУ XIII, 2 СбНУ LIII, 72, 73), вилом (СбНУ XLIII, 65) и делијом-девојком (Kolo, 9) Секула је далеко успешнији у коришћењу сабље.

Буздован (топуз) је обавезни атрибут јунака старијих времена. У најстаријем слоју певања уз сабљу, као део Секулине опреме, помиње се шестопери буздован, атрибут змајеборца⁴⁷⁴, дар веренице, будимске принцезе (Богишић, 21). У једној песми из новијег слоја певања „тешки буздован“ је дар другог змајевитог јунака, Секулиног побратима Марка Краљевића (Лубурић X, 272). „Буздован је саставни део средњовековне ратничке опреме, а симболична значења склапају се кроз функције перног, позлаћеног или златног, тешког топуза, намењеног само одабраним епским делијама“⁴⁷⁵. Употреба оваквог оружја посредно сведочи о јунаковој изузетној снази⁴⁷⁶, чак и када на срећу погоди противника Ђерзелез Алију бацањем буздована преко рамена (Сарајлија, 79)⁴⁷⁷. Змај Огњени Вук на истоветан начин убија Ђерзелез Алију (Сарајлија, 104)⁴⁷⁸. На основу оваквог начина савладавања противника – погађањем у слабу тачку („међу очи грдне“) – Драгољуб Перић изводи закључак о противниковој натприродности и уделу судбинске предодређености: „Деспот Вук погађа непријатеља буздованом међу очи (...) што, осим типског описа доброг поготка, може указивати и на карактеристичан начин савладавања (надљудског?) противника. То што деспот Вук савладава непријатеља – случајним (?) бацањем буздована преко рамена отвара могућност интервенције више силе (судбине). Специфичност задавања смртног ударца – не гледајући у непријатеља – могла би да упућује на неко

⁴⁷⁴ „Буздован је репрезентативно оружје змајеборца“ (Драгољуб Перић, *Териоморфни јунаци словенске епике – Волх Всеславјевич и Змај Огњени Вук (компаративно-типолошка анализа)*, Београдска књига, Београд, 2008, 102).

⁴⁷⁵ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 50.

⁴⁷⁶ О томе сведоче и историјске реалије: „За употребу буздована у пешадији бирани су нарочито јаки људи који су се много вежбали у бацању. Бацање буздована вршено је обема рукама пошто би се претходно извршио потребан маневар како би се добио што бољи замах и тиме произвео што јачи удар непријатељским редовима“ (Гавро А. Шкриванић, *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, 87).

⁴⁷⁷ Змај Огњени Вук на сличан начин убија Ђерзелез Алију

⁴⁷⁸ Бројне су и друге аналогije између ова два јунака, о чему ће још бити речи у раду.

древно, сада заборављено значење⁴⁷⁹. Оваква употреба буздована отвара и могућност повезивања са табуом освртања. У објашњењу овог табуа у склопу погребног обреда Душан Бандић посредује два тумачења. Једно је Е. Шневајса, а друго Чајкановићево. Према Шневајсовом тумачењу, „*duša rokojnika lebdi neko vreme u vazduhu, pa kad se neko okrene, može da ga rovuče za sobom*“⁴⁸⁰. Тумачење Веселина Чајкановића иде у сличном правцу, с тим да се, по његовом мишљењу, у поворци налазе „душе предака, са којима је опасно погледати се очи у очи“⁴⁸¹. Како било, у сваком случају „иза“ су опасна демонска бића доњег света⁴⁸². Такво биће је и Ђерзелез Алија (магла, коњаник, кржаве очи, седа брада, „у глави му зуба ђавољега“, „под њиме се црна земља тресе“), а сваки контакт са мртвачким демонима носи велику опасност, а нарочито контакт „очи у очи“. Секулино одсецање главе противнику и након смрти може се схватити као део уобичајеног церемонијала узимања јуначких обележја после победе на мегдану, али и као покушај пресецања сваке везе са светом мртвих⁴⁸³. Оно се обавља управо посредством једног од јуначких атрибута – сабље. Интересантно је и то да Секула није могао пронаћи топуз којим је извршио подвиг („тек топуза наћ' не мог'о свога“). Топуз је остао на „оној“ страни са које је дошао и хтонски противник (?), можда као нека врста ритуалне размене. Опис Секулиног опремања пред мегдан са бегом Соколовићем подсећа у једном сегменту на ритуалну припрему за мегдан Марка Краљевића:

„Па му слуге мјешку изнесоше,
 Пуна рујна, црвенога вина,
 Она држи седамдесет ока,
 С другу страну топузину тешку,
 Да не крива ни тамо ни овамо“

(„Дијете Секула и бег Соколовић“, Јован Зорић, Е. зб. 42, 22)

Секулина снага се у овој песми демонстрира управо поигравањем буздованом и то преламањем читаве слике кроз виђење турске заседе у гори. Све је дато у формулативно уобличеним стиховима:

⁴⁷⁹ Драгољуб Перић, *Териоморфни јунаци словенске епике – Волх Всеславјевич и Змај Огњени Вук*, 103.

⁴⁸⁰ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 138.

⁴⁸¹ Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, 106.

⁴⁸² Веселин Чајкановић, *Мит и религија код Срба*, 47.

⁴⁸³ „Има много радњи којима је циљ да мртваца потпуно униште или му бар онемогуће повратак. Мисирци, наивно уверени да се мртав човек може уништити по оном истом процесу по коме и жив, секли су својим мртвацима главе; сличан обичај постојао је и код других народа, и оно што наш народ "начиње" мртваца (на пример, кесером, или га боцне иглом) могуће је да је остатак некадашњег обичаја да се он потпуно уништи“ (Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, 46).

„Кад Секула Турци угледаше,
Како баца топуз под облаке,
Дочекује у десницу руку,
Ни мало им мило не бијаше“.

Овим оружјем Секула се обрачунава и са преплашеним противницима који му у пресудном моменту окрећу леђа и беже. Управо на тај начин „бачен за противником топуз (је) појачао понижавајућу позицију мегданџије који кукавички окреће леђа бољем од себе и панично, срамно бежи са попршта“⁴⁸⁴, а посредно глорификовао снагу и моћ супериорнијег Бановић Секуле (Симо Коснић, Е. зб. 125, XIII).

На источном простору певања буздован је чест реквизит у Секулином обрачуна са натприродним противницима какви су Арапин (Миладиновци, 143; СбНУ XLIX, 47) и делија-девојка (Коло, 6, 9). Секула буздованом Арапина погађа, као и Ђерзелез Алију, са изузетном прецизношћу у слабу тачку – чело:

„Върљи Секул тешка боздугана
И удари арап у челото,
Очите му вѣнка искочия
И издѣна, без да проговори:
А Секула, юнак над юнаци...“
(Сбну XLIX, 47)

„Ког' Секула фърли боздогана,
арапски кон легна на колена
и боздоган удари арапина,
го удира мегю двете очи;
с' истаркаля от коньо на земя“
(Миладиновци, 143)

На мегдану са делијом-девојком прерушеном у Арапина у етапно развијеном мегдану Секулино прво оружје које потеже је „žilti bozdogan“, а девојчино „štica čelikova“. Однос оружја је крајње уједначен („А od štica parče neostana, / I od bozdogana parče neostana“), као и однос сукобљених ривала. Хиперболисане димензије Секулиног оружја и одеће, и после његове смрти, посведочиће о гигантским размерама њиховог носиоца:

„- Я донеси неговийот скорен!
Го донесе неговийот скорен.
Кога пушчи скорен да облечит,
до пояса сийот ми загина.
- Я донеси неговийот калпак!

⁴⁸⁴ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 50.

Го донесе неговийот калпак.
Ке го клаит на своята глава -
под пояса сийот ми загина.
- А къде ѝе пандзирли кошуля?
- Не се креват, за да я донесам,
видите я в шарена одая!
Ми станаа сите седуммина,
я гледеет, да я подкренеет;
я кревеет сите седуммина,
не можеет да я отвореет!
А боздуган - сто ѝ пендесет ока.

Секулиним јуначким атрибутима придружује се још и копље, стрела, нож и пушка. Ове јуначке атрибуте Секула далеку ређе користи, али и они имају удео у формирању неговог епског идентитета. Копље се помиње у најстаријем слоју певања у две ситуације: у контексту Секулине блиске смрти када копље, као и сабља, мирују („Бојно копје усадио...“ (Богишић, 19)) и када се јунак, баш путем овог оружја, „препознаје“ меѓу тројицом добрих јунака („Појевка о Свилојевићу“, Богишић, 46). У овој песми за Секулину карактеризацију није пресудно дистинктивно обележје младости, што је условљено захтевима самог сужејног модела и констелацијом ликова у овој варијанти⁴⁸⁵. У осталим слојевима копље се (ређе од сабље) појављује као реквизит мегданцијског одмеравања снага. На источном простору певања копље се помиње само у једној песми „Секула детенце и Алтан-дзвезда“ (Миладиновци, 60), где има значајну улогу у јунаковом иницијацијском проласку кроз искуство смрти. Овакву улогу има и стрела одапета из руку Секулиног ујака. То је уједно и једино „хладно“ оружје које је за Секулу погубно. Смрт од стреле има митска карактер. У бугарштицама Николу Протопопића, укопаног у земљу до паса, гађају стрелама „како би се избегао сваки контакт са митским прабићем које у њему пребива“⁴⁸⁶. Секула ретко користи ово оружје амбивалентне симболике⁴⁸⁷. То се дешава у ситуацијама када осећа велики гнев. У средњем слоју певања Секулино запињање стреле мотивисано је жељом да се прикрије нарушена таштина и стрелом погуби бољи јунак (Сарајлија, [15]), баш као што је то Сибињанин Јанко урадио у песми „Смрт војводе Кајице“ (Вук II, 81). У новијем слоју певања Секула се за стрелу маши да би убио

⁴⁸⁵ Бошко Сувајџић, „Јунак у епском моделу – Попевка од Свилојевића“, *Јунаци и маске*, 51–96.

⁴⁸⁶ Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, *Орао се вијаше*, 265.

⁴⁸⁷ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 54.

митолошко биће, „одбеглу“ љубовцу вилу. Избор оружја условљен је вилином демонском природом. Пошто је и сам биће од тог света, знао је које оружје је најделотворније⁴⁸⁸:

„Насрди се Бановић Секуле,
Запе стрелу за златну тетиву,
А тетике запе за олуке,
А олуке за јуначке руке;
Док му стрела пуче у шакама,
Погодио пребјелу вилу,
Посред паса не даде јој гласа,
Мртва паде у травицу вила“.

(„Женидба Бановић Секула с вилом“, Лубурић, IX, 123)

У бугарско-македонском ареалу певања само у једној песми Секула користи стреле да свалада противника Корун кесецију. На то је приморан будући да га је Корун на превару лишио сабље и буздована, оружја намењеног часном окршају на мегдану. Употреба стреле против овог ривала упућује на његову натприродност, сугерисану и Коруним животним амбијентом – гором. Секулина љуба је три стреле сакрила под Секулин калпак, те је у пресудном моменту успела да га на то упозори и тако му помогне. Убијање Корун одвија се на исти начин као и погубљење Арапина и Ђерзелез Алије буздованом. Стреле непогрешиво ударају Корун међу очи:

„Симна тога самура калпака,
си изваде до три лути стрели;
криво погледа, а прао ми погоди,
ми го удри Корун кеседжия,
ми го удри чело мегю очи,
обе очи Коруну падна“.

(Шапкарев, 360)

Нож као средство обрачуна посматра се „као нејуначки реквизит (јунак га користи само кад кажњава жену, или кад на превару савлада противника)⁴⁸⁹. Секула нож користи само да у пресудном моменту на превару савлада противника на мегдану. Оправдање за овај поступак народни певач изналази у демонској природи Секулиног ривала („Смрт Рничкић Алила“ (Лазар Бркић, Е. зб. 11). На мегдану као једном од иницијацијских задатака, Секула савладава Арапина употребом ножа именованог као „фрушките ножина“

⁴⁸⁸ Овде најјаче долази до изражаја и симболичан смисао онога ко одапиње стрелу – стрелца: „Strelac simbolizuje želju za posedovanjem: ubiti znači ovladati“, *Rečnik simbola*, 886.

⁴⁸⁹ Драгољуб Перић, *Териоморфни јунаци словенске епике*, 98.

(Миладиновци, 145), односно „влашки ножи“, „ножи под пояси“ (Сбну 43). Употребу овог оружја саветује Марков коњ Шарко.

Пушка није јуначки атрибут својствен јунацима старијих времена. Међутим, Секула, ипак, има контакта са овим ватреним оружјем. У *Ерлангенском рукопису* судбински хитац са „Браничког града“ погађа Секулу „међу очи у чело бијело“ (*Ерлангенски*, 157). У песми се реализује формула „пуче пушка“ која сигнализира испуњење неумитне Судбине. „Неуслишена молба митских праља изазваће пуцањ као одмазду виших сила, са којима се није нити надгорњавати, нити играти. Пуцањ стиже из града, као стрела са бедема којом ће бити уловљен Милош Обилић у српском митском предању“⁴⁹⁰. У новијем слоју певања пушка се као Секулин јуначки атрибут помиње када се Секула анахроно нађе у ускочком или хајдучком амбијенту („Крушевац везир и Сибињанин Јанко“, Вук Врчевић, Е. зб. 62/2, 29; „Дијете Секул и Арап“, Јован Мутић, Е. зб. 47/2, 24; „Повријеђени понос младог Секула Сењанина“, МХ, IX, 19). На источном простору певања пушка је, уз коња и сабљу, део Секулине опреме који његова љубавница преузима да би га ослободила.

„Па стана Невенка, та ойде Невенка,
та ойде Невенка конска конюшница,
та справи Невенка Секулова коња,
заметна Невенка Секулова пушка,
припаса Невенка секулова сабља“.
(СБНУ LIII, 139)

За успех било којег јуначког подухвата, сем одговарајуће ратничке опреме, јунаку старијих времена је неопходан ат изузетних способности. Оне се крећу у распону од мегданцијске вичности до фантастичних умећа лета и говора. Коњ се на особен начин укључује и у изградњу целокупног визуелног утиска који јунак својом појавом оставља.

4.2.3. Јуначки ат

Незамењиво јуначко обележје епског јунака – коњ, „атрибут митолошких (епских) јунака“, једна је „од најмитологизованијих животиња“⁴⁹¹. У словенској традицији истиче се његова веза са оностраним, као и уклопљеност у култ плодности и култ мртвих. „По

⁴⁹⁰ Бошко Сувајцић, „Секула се у змију претворио“, *Орао се вијаше*, 258.

⁴⁹¹ *Словенска митологија*, 280.

археолошким подацима, коњ (...) је био главна жртвена животиња на сахранама, спроводник на *онај свет*⁴⁹². Хтонична симболика коња препознатљива је у свим слојевима певања о Секули. У 17. песми Богишићевог зборника сестрић и ујак, Секула и Јанко, надмећу се у поигравању коњима. Покретач овог такмичења је ујак. Сестрић га најпре одбија јер страхује да ће га ујак оставити:

„Ере ће се под ујцеме многи коњи добри наћи,
Тере ме ћеш оставити у Косово равно поље,
 Ву'че да мо' Јанко,
А мене ће притиснути врли Турци витезови,
Тере ме ће у Косово зломе смртју уморити,
 Они клети Турци“.
 (Богишић, 17)

Неочекивану победу сестрића прати сасвим нетипичан захтев ујака да му сестрић уступи један од својих јуначких атрибута. Смер уступања јуначких атрибута у епским песмама је обрнут, од старијих ка млађим тј. старији јунак, вођа младом иницијанту, уступа своја опробана јуначка обележја да би му олакшао процес иницијације. Међутим, ујак може бити управо онај који ће онемогућити иницијацију свом сестрићу. Овде то није јасно назначено, али свако раздвајање коња и јунака „готово по правилу подразумева смрт једног или другог“⁴⁹³. Секула после силаска са коња седа на земљу⁴⁹⁴, одбијајући замену. Повезивање јунака са земљом указује на хтоничну симболику овог контакта и скору смрт. „Песма је очигледно недовршена, али митска стратегија је нужно води трагичном исходу. И Секула ће овде, пре најављене смрти, бити изложен додиру са земљом/ хтонским светом, као својеврсном митском сигнификацијом смрти“⁴⁹⁵. Ујак уместо коња поклања сестрићу град Сустицу и златне кључеве града. Симболику смрти препознатљива је у присуству злата – хтоничног метала⁴⁹⁶, а и становника града – Турака јаничара. Кључ може симболично означавати улазак у нешто непознато, тајно и испуњено опасношћу. Управо зато има иницијацијски потенцијал. Не сме се сметнути са ума и да је коњ водич душа на *онај свет*. Секулин контакт са земљом после силаска са коња јесте својеврсна

⁴⁹² *Словенска митологија*, 280.

⁴⁹³ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 71.

⁴⁹⁴ Наговештај смрти носи и контакт коњске узде и земље (Богишић, 19): „Јунаку положеног оружја, на коњу црне боје, чије су узде пуштене до црне земље, нема другог пута до оног који води на други свет“, Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, 261.

⁴⁹⁵ Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, *Орао се вијаше*, 267.

⁴⁹⁶ Злато је обележје и атрибут оног света.

предаја јунака оностраним које се очитује у граду са златним кључевима и опасаним становницима. Секула у песми „Војвода Јанко устријели змију у ваздуху и тим Секула у срце погоди“ (Богишић, 19) умире у седлу свога коња, а онда креће на пут у онострани свет „пут б'јелога града“⁴⁹⁷, можда баш оног града који вила гради од јуначких и коњских костију („Бајо Пивљанин и Але Новљанин“, Вук VII, 47)⁴⁹⁸.

Да коњ јесте једно од кључних обележја епског јунака, сведочи и збуњеност противника када јунаци замене коње. Наиме, Марко Краљевић предлаже замену коња члановима сватовске поворке Вука Огњанина, а све у циљу збуњивања турских ухода које припремају напад на сватове.

Ал' повикну Марко Краљевићу:
"Стан', Секула, драги побратиме,
"Стан', Секула, устави сватове. "
Тада Секул Марка послушао,
Стаде Секул, стадоше сватови,
Тадер им је Марко казивао,
Још им Марко ријеч бесједио.
Слушајте ме, свати, браћо драга,
Оће бего послат' нам уводу,
Да уводи свате свеколике.
Кад ухода уходи сватове,
Страх ме љуто ударити неће.
Ондар вране коње мијењаху,
Тадар Марко зове побратима,
Побратима Грујицу Новака:
"Побратиме, да чу ли ме дивно,
"Дај ти мене вранчића твојега,
"Ја ћу тебе Шарца коња мога."
Тад је Грујо Марка послушао.
Тадар зове Старица Новаче,
Зове Новак војеводу Јанка:
"Дај ти мене дорина твојега,
"Ја ћу тебе бушата мојега."
Зове Секул два Подреновића:
"Ха на ноге, два Подреновића,
"Да ми наше коње мијењамо,
"И остали свати свиколици."
Када свати коње мијењаше,

⁴⁹⁷ Бошко Сувајић, „Секула се у змију претворио“, *Орао се вијаше*, 262.

⁴⁹⁸ О белом граду као о мртвом граду са оног света више у Mirjana Detelić, Marija Ilić, *Beli grad – poreklo epske formule i slovenskog toponima*, Balkanološki institut SANU, Beograd, 2006, 56–63; Александар Лома, *Пракосово*, Београд, 2002, 138 – 145; Љиљана Пешикан Љуштановић, „Вилински град у хајдучкој песми“, у *Синхронично и дијахронично изучавање врста у српској књижевности*, књ. 2, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2009, 59–75.

Отолен се свати подигоше.
 Ма ни бего залуд не стојаше,
 Него шаље момке у уходу.
 Ухода је уходила дивно,
 Таки опет бегу повратила,
 И бегу је право каживала:
 "Господаре, бего Подунавче,
 "Ми смо свате уходили дивно,
 "Ка да бјеше Краљевића Марка,
 "Ма не бјеше коња Марковога;
 "Ка да бјеше војвода Јанко,
 "Ма не бјеше коња Јанковога;
 "Ка да бјеше Старина Новаче,
 "Ма не бјеше коња Новакова;
 "Ка да бјеху два Подреновића,
 "Ма немаше коња њиховијех;
 "Ка да бјеше Бановић Секула,
 "Ма немаше коња Секулова;
 "Ка да бјеше дијете Грујица,
 "Ма немаше коња Грујичина."
 Ал' се бего чуду овизао
 Да су вране коње мијењали,
 Па овако бего бесједио:
 "Не бојте се, Турци, браћо моја,
 "Него ајте да им ударимо."
 (Вук, VI, 35)

Секула нема коња који је препознатљив попут Марковог Шарца или Момчиловог Јабучила, али увек је изузетан. Углавном је именован преко боје: врани коњ, вран коњиц, вранац, вранчић, дорат, зекун, кулаш белогриваш, ластавица... Секулин коњ је најчешће црне боје. „Посебно се због своје боје вранац уклапа у представе о подземном царству тмине и убраја међу житеље доњег света“⁴⁹⁹. Боја коња има јасне асоцијације на његову хтоничну природу, донекле ублажену употребом деминутива (вранчић) који се повезује са младошћу и нејакошћу власника, младог недораслог Секуле. Секулин најбољи коњ често је скривен од погледа људи јер га Секула чува у потаји и користи када треба притећ ујаку у помоћ:

„Седлај, синко, коња најбољега
 Којино ти стоји у потаји
 И обуци бугарске аљине,
 По назору оди за сватовим,
 Ако Јанку до потреби буде,
 Нек му мореш у помоћи бити.“

⁴⁹⁹ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 60.

Као и коњи других епских јунака, и Секулин коњ својим особинама „рефлектује својства изузетног јунака“⁵⁰⁰. Он може имати моћ летења што је особина својствена змајевитим јунацима, какав је и сам Секула. За освајање виле пресудна улога је дата Секулином изванредном коњу на чијим крилима Секула достиже вилу (МХ, I, 75):

„Кад погледа вила нагоркиња,
Кад погледа небу и облаку,
Ал изнад ње Бановић Секула,
Он се вија на коњу гаврану,
На гаврану, коњу крилатоме.“

На Секулину везу са вилама, између осталог, указује се и плетеницама сачињеним од гриве његовог коња⁵⁰¹, те је коњ као шићар привлачнији за Турке но сам Секула:

<p>„Добра коња, а добра јунака, Што Каурин имаде вранчића, Што су му га поклониле виле, Кад су с еиме на састанку биле, Он је пород старијих јунака, Кажу људи, видио нијесам, У вранца му дван'ест плетеница, Свака му је у таву па'нула, Што му сплећу из планине виле, Волио би' коња задобити, Нег' Секулу жива уграбити!“ (Петрановић, III, 40)</p>	<p>„Видите ли дебела вранчића, И на њему дван'ест плетеница, Што му плету из планине виле, Све су му се у траву савиле, Кад му главу на дизгин притегне, Плетенице од земље одигне, Кад попушти, до земљице пану, Добар вранац плетенице чепа...“ (Петрановић, III, 40)</p>
--	---

Отуда не изненађује посредовање порекла коња путем епитета: „виловит вранац“ (Лубурић, IX, 35) „на вранчина коња виловнога“ (Лубурић X, 272). На источном простору певања Секулином коњу народни певач најчешће придружје епитете који се тичу брзине и боје: „брза коња“, „коња шаренога“. Коњ може имати и лично име Шарко (Сбну XLIII), Шарколия (Сбну LIII, 360), што је заправо алтернација са именом Марковог коња. И у македонско-бугарским песмама вила се јавља као дародавац изузетног шестокрилог коња

⁵⁰⁰ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 63.

⁵⁰¹ О мотиву уплитања коњске гриве у словенској народној традицији Александар Гура каже: „Способност уплитања гриве приписује се најчешће *женским демонским бићима* која се по низу особина могу окарактерисати као женска подврста источнословенског кућног духа, али и као *водена вила* (...) Јужни Словени у Далмацији верују да је уплитање гриве дело 'вила': 'Ако се коњ преко ноћи остави на вилинском гумну, доћи ће виле, играће на њему целу ноћ и ујутру ће коњ бити сав измучен од умора. Исплешће му кичу од десет, дванаест праменова, а такви се коњи сматрају веома срећним. Ако му и рашћешљате гриву, она ће се поново сама уплести'“ (Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 169).

(СБНУ IV), а ујаци му дарују „кобилицу“ која ождреби „ждребе бележито“ са сребрном гривом и позлаћеном ногом („Дете Секулеце и цар Сулимане“, *Маријовци у песми и причи*)

Борбеност јунака преноси се и на његовог коња, па у Секулином опроштајном разговору са ујаком доминира изједначеност коња и коњаника у последњем подухвату, а на путу са ког нема повратка. Водич на том путу је опет коњ. Он прати осећања свога господара, али и властити нагон који га носи увек у истом правцу:

„Ај, мој цјаће, *milo dobro moje*,
Nisam mogal srcu odoliti,
Ni konjiću uzdu sustegnuti“.
(Matija Mažuranić, 24)

Поверење између господара и коња је толико да Секула препушта коњу избор пута. У овоме се крије и реликт веровања да коњ има посебно чуло којим предосећа оно што чека његовог господара⁵⁰²:

„Кад избио друму на раскршће,
Мисли Секул што ће од живота,
Ал' ће ићи на нову царину,
Ал' ће ићи на стару царину?
Све мислио на једно смислио,
Па дорату дизгин попустио:
„Ајд' дорате куд је теби драго“.
(Босанска вила, 1911)

Отуда Секулин коњ често задобија делокруг помоћника у иницијастичком кретању јунака. У тим ситуација коња му уступа иницијацијски водич Марко Краљевић, који има и делокруг Секулиног побратима (Лубурић IX, 124) и оца у македонско-бугарским песмама („Марко, Секула и крал Латинина“, Миладиновци, 145; „Сокула детенце и латински крал Михаил“, СБНУ XLIII). У овим песмама Секулин коњ има моћ говора и летења, те се јавља у улози Секулиног помоћника и саветодавца. Иначе, експлицитно изражене фантастичне моћи (моћ летења и говора) Секулин коњ има углавном на источном простору певања и у млађим записима.

„...па си вяхна **коња крилатога**,
ка' го пуци низ Скопје широко,
от копита оган извадува,

⁵⁰² „Карактеристичан је општесловенски фолклорни мотив 'знајућег коња', који предсказује смрт свом власнику (Марку Краљевићу...)“ (*Словенска митологија*, 280).

преку глава искри дури летат.
Кога испадна от Скопје вонка,
тогај ми веле негов шарен коњ
со виском на стопан прикажува:
- Мой стопане, Секула детенце!
Ако сакаш арапин да стигниш,
на мене ти јако да се държеш,
я сум вреден арапин да стигнам“.

(„Седум юнаци и Арапин“, Миладиновци, 142)

Велика пажња се поклања опремању коња, а једнако значајна је и његова ситуираност у подземни свет – „подруме доње“, „топле подруме“, чиме се истиче веза коња са хтоничним, натприродним.

„Оде Секул у топле подруме,
Од јасала коња откинуо,
На авлију коња изводио,
Па он стаде коња тимарити,
Ракли водом, морскијем сапуном.
У синциер му воду покупио,
Све му длаку на бурмут савија,
Оседла га седлом шемариком,
Заложил га целмом млетачкоме,
А стеже му споне на колане,
А четири једна под другоме,
А и пету ибришим-каницу,
Штоно брани коња од колана.
Ни то момку доста не бијаше,
Нег га покри мрком медвједином.
Каква ли је мрка медвједина,
Какви ли су нокти у медвједа!
Сви су нокти позлаћени били,
Из ноката висе му синцири,
Из синцира млетачки цекини,
Из цекина паре царевице,
Те куцају коња по кољену.
Ни то није ружно погледати,
Удари му силу уз вилице,
А наметну дизгин на јабуку.“

(MX, I, 76)

Изузетност оваквог коња потврђује се у његовој моћи летења, али и детаљима који асоцирају на његову демонску природу, нарочито преко повезаности са златом. Коњ има гриву златне боје, те је и народни певач и сам Секула метафорично називају златном, с тим да се у Секулином обраћању коњу препознаје још један слој метафоричности, управо онај у коме се коњ изједначава са својом златном гривом:

<p>„Љубе коња у гриву злаћену, Најпослије међу очи црне, Међу очи, а у коњско чело.“ (MX, I,76)</p>	<p>„Ти дорате, моја гриво златна! Ти попусти из рамена крила, Па покупи четири поткова, И полети пољем зеленијем....“ (MX, I,76)</p>
---	---

Повезују се три боје: тамнориђа (дорат), златна (грива) и црна (очи). Свака од боја има своју симболику: риђа – огњевитост, змајевитост; златна – соларна, светлосна симболика; црна- хтонска симболика. Све заједно одржавају амбивалентну Секулину природу. Путем ове контрастно остварене комбинације боја ствара се слика демонског коња која се још једном потврђује у хиперболисаној слици коња у покрету, замаху:

„Добар дорат до три боја скаче,
До три боја гори у висине,
А четврти напријед скаче.
Според с њиме износио главу,
Те заклања господара свога.
Под копитом жива ватра скаче⁵⁰³,
Из калдрма изврће камење“

Опозиционирање црне и златне боје остварује се и кроз формулативно поређење коњаника и коња са звездом падалицом , „уз дискретно активирање слојева традиције“⁵⁰⁴.

<p>„Уранио Јанковић Стојане И ш њим д'јете Секула нетијаче. Подсили су до два коња врана, Пак одоше преко поља равна Кано звизда преко неба сјајна...“ (MX, II, 8)</p>	<p>„Kad Sekula od'jelo obuka, Nešto reče, a dorin mu kleče, Pa se dori u sedalce baca, Pa on ode preko polja ravna, Kano zv'ezda preko neba sjajna“ (S. Mažuranić, str.55.)</p>
--	---

У овој слици још једном долази до изражаја амбивалентна природа овог Секулиног јуначког атрибута (хтонска и соларна)⁵⁰⁵, што је опет у складу и са природом самог

⁵⁰³ У песми „Дијете Секул и цар Отомановић“ (Вук VI, 31) Секулиног коња поткива ујак „све челиком како ватром живом“, чиме се може објаснити наведена хиперболисана слика.

⁵⁰⁴ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 63.

⁵⁰⁵ „Бескрајни свод – ноћног неба, осветљен звездом падалицом, упоређен је са са сликом коња у галопу. И мада аналогија између неба и поља није ретка у фолклорним обрадама, хтонску и соларну симболику сабира веза успостављена између небеског тела и племените животиње. Примарној опозицији небо/земља, придодaje се релација мрак/светлост, јер се једино ноћу може спазити блистав траг на тамном своду. Брзина, силовитост и незадржив „лет“ падалице, она чудна узнемиреност која обузима посматрача овог призора,

Секуле. Секула сабира истовремено у свом лику и хтонске (преко повезаности са змијом, змајем, златом) и соларне елементе (борба против Арапина, соларни елементи у портрету...).

Чврста повезаност Секуле и његовог јуначког ата слива се у јединствену слику, прожету митолошким елементима (магла, летњи дажд, способност лета). Секулина појава на коњу у првом визуелном утиску на посматраче често се повезује са маглом и летњом кишом (брзим, наглим и неочекиваним летњим олујама)⁵⁰⁶.

„Док се прамен магле заподио
Уз дужину пољу Зечевоме...
Питају га Турци јаничари:
"Море, влау од Сибиња Јанко,
Је си л' ово поље увикао –
Какв оно прамен магле иде?"
А беседи од Сибиња Јанко:
"Ја сам ово поље увикао –
Кад је суша, диже се прашина,
Кад је киша, диже се маглина."
Док се магла ближе примицаше,
Док из магле јунак излетио
На кулашу на белогривашу –
А какав је Бановић Секула,
Голу сабљу у висину тура,
У бијеле дочекује руке!"
(СНПр II, 71)

Занимљив је начин на који се слика коњаника у галопу прелама кроз различите углове гледања. Најпре се сливају виђење народног певача и Турчина Мује, и то крајње конкретизовано – коњаник на коњу подиже маглу⁵⁰⁷ – са благом назнаком метафоричности, садржане у слици ватре која сева из копита, сугеришући јунакову змајевиту потку пренету на коња.

„У то скочи од крајине Мујо,
И погледа пољем Косовијем,
Али виђе коња и јунака,
Жестоко ли зечки поскакује!

неодвојива је од представе о оном свету. Ноћ и небо појачавају тајновитост сусрета светова, тим пре што су и за звезде везана бројна значења“ (С. Самарија, *Биографије епских јунака*, 63).

⁵⁰⁶ Формула „појава јунака из магле“. Уп. Мирјана Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, 84–88.

⁵⁰⁷ Мирјана Детелић појаву јунака из магле посматра као унутрашњу формулу која се јавља у моментима који означавају прелаз јунака из мировања у акцију и обрнуто (Мирјана Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, 84–88).

Од друмовах маглу подизаше,
Од копитах ватра сијеваше;

Онда следи Мујино питање које садржи само метафоричну слику у коју се разазнају искључиво митолошки конотирани елементи: магла⁵⁰⁸, летњи дажд, свеће (светлост из таме):

А виђе га од крајине Мујо,
Хитро пита побратима свога:
„А за Бога, побратиме Јанко!
Откуд вама љетни дажд находи?
Јер је пала магла Косовијем,
Сијевају из магле свијеће.”

„Секула Бановић превасходно у старијем слоју епског певања (бугарштице) представља образац полумитског, диморфног бића, те му и приличи да свом ујаку 'Од Сибиња Јанку' у помоћ притекне из магле"⁵⁰⁹. На крају се слика потпуно изоштрава. Митолошки елементи се повлаче, али не нестају сасвим из свести слушаца:

Скочи Јанко, гледа низ Косово,
Угледао врана и Секула,
Побратиму ријеч говорио.
Није, побро, даждиц Косовијем;
Сушна магла и сушница муња,
Која ће ни јаде запијеват';
Ево иде дијете Секула,
На дајка се напучио свога,
Е сам њега дома оставио.”

Онострана природа и коњаника и коња сугерише се формулативно уобличеним стиховима: „Кад је (х)ала (х)алу поклопила“⁵¹⁰ (Симо Коснић, Е. зб. 125, XIII; Јован Зорић, Е. зб. 42, 22) и „Кад усједе сила на бјеса“ (Златиборска вила). У песми „Бановић Секула“ (Симо Коснић, Е. зб. 125, XIII) не израња коњаник из магле, већ се слика конституише у обрнутом смеру. Секула и коњ се претварају у маглу чији се хтонични набој сугерише ономатопејом *звижди*⁵¹¹:

⁵⁰⁸ „Магла је везана за онострано, мутно, тамно и невидљиво“ (Данијела Петковић, „Епски стогодишњаци – поштоване старине и исмејани старци“, у *Ликови усмене књижевности*, 68).

⁵⁰⁹ Бошко Сувајџић, „Млад јунак у јужнословенској усменој поезији“, у *Ликови усмене књижевности*, 38.

⁵¹⁰ Влах Алију је Старац Милија назвао алом, и то на мегдану са Бановић Страхињом (Вук II, 44) чија је номенклатура блиска Секулиној: „Кад удара Страхињићу Бане/ Мучну алу силна Влах-Алију“.

⁵¹¹ Александар Гура звиждање издваја издваја као једну од радњи карактеристичних за змије: „Змије сазива змијски цар својим звиждуком“. Иначе, јавља се и „веровање да постоји опасност да се звиждањем може на

„Из'гна коња у поље широко,
Да је коме стати, те гледати,
Када се доро поља дохватио,
По три копља у висину скаче,
П четири равна поља прима.
Из ноздрва пукоше прангије,
Из ушију писну љута гуја.
Кад погледаш у поље широко,
Ти би реко и би се заклео,
Да ту нема коња ни јунака,
Веће магла преко поља звижди“.

Повезаност Секулине појаве са маглом и ветром проналазимо и у песмама на македонском и бугарском језику. Секулин повратак после успешно оствареног иницијацијског искушења, из далеког простора преко Црног мора, из света мртвих, праћено је облаком који изазива страх и зачуђеност посматрача:

„Ка ги виде краља от чардаци,
па си пита Марко Кралевичи:
- Фала тебе, Марко Кралевичи,
какво чудо вече не съм видел,
това чудо вече не съм видел!
Я погледни от край Църно море,
каков облак иде от край море,
че потопа сите кадевльци!
(Сбну XLIII)

Формулативно уобличена Маркова реакција („А Марко се под мустак подсмехива“)⁵¹² јасно указује на потпуну увереност у Секулин успех. Одмах следи и тумачење које ће прах и маглу објаснити дејством натприродних митолошких сила:

„А Марко се под мустак подсмихна
и на краљо тогај отговори:
- Бог те убил, краля Михаиле!
Колко ми ядове мене дава,
вие саде кралство кралювате,
а юнаство още не знаете;
това не е един темен облак,
нъ това е мое мило Дете -
дърво носи със сичката рожба,
та го гона до три самовили;

себе навући нечиста сила“, Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 238 239.

⁵¹² Интересантно је да овде формула јунаковог смеха није покренула постављање питања као што то обично бива, већ је смех реакција на постављено питање. Изузетно стара формула (присутна и у старијим записима српско-хрватских песама) нашла јер начин да се на другом терену и новијем слоју певања уклопи.

**пред него са ветри и вихрулки,
та дигая мъгли и прахове,
това се е толко затевнило,
на по него бури и потопе.**

Појаву јунака уз пратњу вихора и буре може се повезати и са Секулином змајевитошћу. „Змеят се схваща като необикновено силно същество, което воюва с вихрите, бурите и градушките“⁵¹³. Упечатљив контрастни спој тамне магле и огња везује се за Секулу у песни „Секула детенце погубва дъщерята на Будинския крал, защото не му я дават въпреки подвизите му“ (СБНУ LIII):

„Ка погледна Марко Кралевиче,
ка погледна доле към друмове,
из друмове тъмна мъгла иде,
из мъглата ситна роса роси,
из росата огин префрѣкне!
Ка пристигна Секула детенце
Ка улете вътре у дворове –
сичке са се чудом зачудиле“.

Магла се овде повезује и са Секулином натприродношћу (огањ – змајевитост), али и са боравком на „оном свету“, што је био један од његових иницијацијских задатака⁵¹⁴.

Секула своје самопоуздање гради на вери у властите способности и јуначке атрибуте. Отуда, он врло лако одбија вилино чудесно биље које ће му обезбедити успех у породичном и друштвеном животу:

„Луда ли си, б'јела вило!
Била здрава глава моја,
Родиће ми љуба сина;
Била крепка мишка моја
А и оштра ђорда моја,
Сјећи ће ми сабља Турке;
Био собом јунак добар,
Бићу стиман у дружину“.
(Вук, I, 266)

Управо то ће му бити и основа да се сам супротстави и турском цару:

⁵¹³ Милена Беновска Събкова, *Змеят в българския фолклор*, БАН, София, 1992, 123.

⁵¹⁴ Секулина појава у песмама са источног терена повезује се са маглом после успешно савладаног иницијацијског искушења, а у песмама са западног терена углавном се веза јунака и магле остварује пре самог иницијацијског искушења. У обе ситуације Секула је предмет чуђења, изненађења, извор страха за посматраче, а самим тим изложен је дејству могућег урицања.

„Слушај царе, огријано сунце!
Док је мени на рамену глава,
А десна ми рука о рамну,
А у руци бријеткиња ћорда,
Не бојим се од осам целата,
Посјећ ћу их на дивану твоме,
А ни теби лако бити не ће“.
(МХ, I, 76)

Ово самопоуздање своје корене има и у пореклу јуначких атрибута које Секула поседује. Он их углавном преузима од свог ујака⁵¹⁵ или добија од виле. Међутим, до њих долази и на друге начине. Стиче их као дар на свадби или преузима од непријатеља после победе на мегдану.

У епској песми се истиче колико квалитет јуначких атрибута толико и квалитет самог јунака. У песмама које припадају сужејном моделу *избор смрти (ослобађање јунака)* Секула успева да савлада противнике уз помоћ лоших јуначких атрибута, што је доказ да и такви јуначки атрибути у рукама истинског јунака постају убојито оружје (Богишић 101; Вук СНПр, 69,74; МХ I,60; Петрановић IV, Е. зб. 64/1,55; Јован Срећковић, Е. зб. 1, 289). Јасно је да се између јунака и његових јуначких атрибута успоставља знак једнакости. Своју изузетност јуначки атрибути црпе и из јунакове личности, те ће зато турски цар понудити размену кнезу Лазару:

"Кнеже Лазо, српска круно златна,
Кнеже Лазо, честито кољено
Молим тебе кано браца мога,
Дај ти мени Секулу твојега,
Гола, нага у кошуљи танкој,
Брез калпака и белог перја,
Брез коњица и оружја светла,
Даћу теби тридесет хиљад' војске,
Све врховни ага и спаија,
И пред њима мусафер-везира,
Јошт ко тому девет товар' блага!"

Међутим, баш епска обележја могу бити услов да Секула изађе из тамнице. Удбински диздар тражи од Секуле откуп:

„Твоја цина хиљада дуката,
И стотина **диван-кабаница**

⁵¹⁵ На западном простору певања ретко их наслеђује од оца, док је на источном простору ситуација обрнута.

И још твоја **бриоцкиња Ђорда,**
Која сиче панцирлије љуте,
Још сувише љуба **Анђелија,**
Поврх тога **Аница сестрица.**
И дат ћеш ми **дебела дората,**
Насрид мора девет воденица!”

Свако одвајање јунака од јуначких атрибута носи велику опасност јер јунак постаје рањив и незаштићен. У песми „Старий Секула, Секулица и седум краљои или Секулова смърт чрез Секуличино коварство; смърт нейзина“ неверна љуба наговара Секулу да у цркву не понесе своје јуначке атрибуте:

Та ми дойде деннийон Великден.
Го променвит Секулица млада,
То променвит старего Секула -
му изваде кошуля копринена
и му даде негоа лепа руба.
Тога ње велит старий Секула:
- А ей гиди, млада Секулице!
Јз не носа саде копринена,
ке облеча и тая пандзирлия,
от' си имам седум лоши асми:
да н' ме мене асми пречекает!
Му говорих млада Секулица:
- А ей гиди, милего стопане!
В църкви ке одиш со пандзир кошуля?
Кошуля ње в кърви облеана,
а јз сакам чисто да те пратам!
Ј послуша Секула Секулица млада,
си облече онаа лепа руба
и си зеде својето оружје.
Пак му велит Секулица млада.
- А ей гиди, Секула стопане!
И јз сакам све арно да те пратам,
со чисто, со арно дарот да си вземеш,
а ти сакаш и пусат да вземаш?
Ак ме любиш и ако ме слушаш,
ти пусат не вземај си!
Ј послуша млада Секулица,
си остаи пусат от рџцете.
Си отиде в онаа лепа църква,
се причести старего Секула,
сега назад дома ке си идит.
(Шапкарев, 350)

Одвајање Секуле од јуначких атрибута у овој песми има кобне последице, те ће попут војводе Момчила страдати под зидинама града. Финални сегмент песме доноси покушај испробавања Секулиних епских обележја:

Ке 'и викат млада Секулица,
 ке 'и викат онџе седум краљој,
 ми 'и викат на сладка вечера.
 Ми ядоа свите и ми пиа,
 а едному сърце ужаљано, та ље велит:
 - Я донеси неговийот скорен!
 Го донесе неговийот **скорен**.
 Кога пушчи скорен да облечит,
 до пояса сийот ми загина.
 - Я донеси неговийот **калпак**!
 Го донесе неговийот калпак.
 Ке го клаит на своята глава -
 под пояса сийот ми загина.
 - А къде ље **пандзирли кошуля**?
 - Не се креват, за да я донесам,
 видите я в шарена одая!
 Ми станаа сите седуммина,
 я гледее, да я подкрееет;
 я кревеет сите седуммина,
 не можеет да я отворееет!
 А **боздуган** - сто љ пендесет ока.

Тек сада се у потпуности сагледава Секулина јединственост. Његови противници постају свесни да јунака оваквих гигантских размера и са оваквим атрибутима никада не би савладали без издаје љубе, те је зато кажњавају.

4.2.4. Остала јуначка обележја

Поједини Секулини јуначки атрибути везани су за одређене сижејне моделе. Уз помоћ хрта, огара и соколова савладава вилу (сижејни модел *Секула и вила*), а биза/пас се појављује само као Секулина претходница у турском табору (сижејни модел *Секула спасава лаковерног ујака*).

Секула се често појављује као носилац крсташ барјака у сватовима:

„Чујеш мене, Сибињанин Јанко, Ето књиге и јазије на те, Добро види што ти књига пише, Да си брже до Призрена града, Далеко сам цуру испросио,	„Док се прамен магле заподио, А из магле јунак испануо, На љогату ко на горској вили, А за њиме други на вранчићу, Наприједа од Сибиња Јанко,
---	---

<p>У Божуну граду бијеломе, У онога од Божуна бана, Да ми будеш сватски старјешина, Пред мојијех хиљаду сватова, И поведи твог мила сестрића, Твог сестрића Бановић Секулу, Нек понесе крстата барјака, Да ми буде китан барјактаре, ред мојијех хиљаду сватова“ (Петрановић, III, 34)</p>	<p>А за Јанком Бановић Секула, Виш' њега се крсташ барјак вија.” (Петрановић, III, 34)</p>
--	---

И не само у сватовима, већ и ратничкој поворци:

„Кад ето ти старца Јанковића,
А за њиме друга пет стотина,
Међу њима дијете Секуле
На махниту коњу од мегдана,
Носи барјак у десници руци...“
(МХ, IX, 19)

За Секулу се везују и украсна епска обележја каква су прстење, перјанице (перје). Прстен пре одласка у бој дарива својој вереници (Богишић, 20, 21). То је и обележје за Драгоман девојку. Њену неверу Секула управо кажњава одсецањем руке на којој је носила прстен. Када жели да међу осталим девојкама издвоји своју будућу ујну, он просипа по земљи прстење („Женидба Сибињанин Јанка“ Андрија Качић Миошић; Штрекељ, 245; Кирјак, Е. зб. 126, 26; С. Мажуранић, Женидба Јанковић Стојана; Истарске, 18).

Жеља да и он поседује перјаницу (перје) мотивише Секулу да одговори на ујаков „изазов“. Јанко дарује перјаницама триста Угричића, а једино Секулу оставља без перјанице, те на Секулину притужбу одговара:

„О сестрићу Бановић Секуле,
Кадъ су тебе миле перјанице,
Ето кажу у Краину доню
У Краину Ђерзелезъ Алию,
И у нѣга капа и челенка,
За челенкомъ тридес'тъ перјаница,
Па му пиши листъ мњиге біеле,
Да онъ тебе на мегданъ изиђе,
Ако нѣга на мегданъ добіешъ,
Быће тебе доста перјаница,
А што бы ти една перјаница“.
(Црногорске гусле, 13)

Сви јуначки атрибути удружени са физичким изгледом јунака граде његов целовит портрет препознатљив у ширем контексту јужнословенског певања.

4.2.5. Физички изглед

У старијем слоју епског певања Секулин портрет даје се сажето и сведено. Приметна је фокусираност народног певача на поједине делове тела. Овде изостају целовити описи, а бира се најочљивији, најмаркантнији детаљ који одражава карактер јунака или је повезан са самим сажетим током песме. Приметна је и формулативна уобличеност у опису изабраних портретних детаља:

а) руке: „...и Секулу Јанковог нећака/ који **голом руком** на мач удара“ (Ерлангенски, 17);

б) чело: „...и удари Секулу нећака/ међу очи у **чело бијело**“ (Ерлангенски, 157);

в) лице: „У њега је **б'јело лице к'о на гори жарко сунце**“ (Богишић, 20)

г) бркови: „Оно јунак бијаше Села сестричићу,/Јунак један врли,/ **Брке имал до рамена...**“ (Богишић, 46); „Који **црна брка до рамена**,/ Оно му је сестричић Секуле...“ (Богишић, 88)⁵¹⁶.

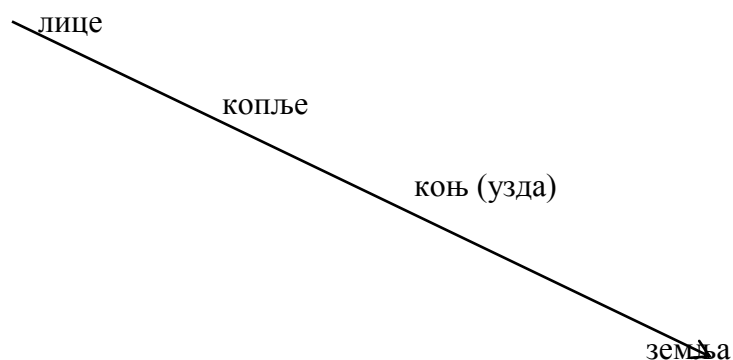
Целовитији портрети су присутни само у две песме најстаријег слоја певања. У песми „Војвода Јанко устријели змију у ваздуху и тим Секула у срце погоди“ (Богишић, 19) Секулин портрет је најпре осенчен јасним наговештајима скоре смрти, па потом преломљен кроз поглед забринутог ујака. Сачињен је композитним повезивањем делова тела и јуначких атрибута:

„Зловољом се бјеше у **лицу** промјенио,
Бојно копје усадио и свез'о је коња свога,
Тужан небог јунак;
И **корду** Секулову о седлу објесио⁵¹⁷,
Коњу узду попустио до црне земље,
Свому врану коњу.“ (Богишић, 19)

⁵¹⁶ У већини песма Секула се приказује као изразито млад јунак „момче голобрадо“. Овде је његов портрет условљен захтевима сажетног модела. Више о томе у Бошко Сувајић, „Јунак у епском моделу – Попевка од Свилојевића“, у *Јунаци и маске*, 51–85.

⁵¹⁷ Перспектива описа у овом стиху је интересантна. Уместо да уз именицу *корда* употреби присвојну заменицу *своју*, народни певач користи присвојни придев *Секулову*. Оваквом заменом стиче се утисак да је то учинио неко други, а не сам Секула. Постоји још једно могуће објашњење – поштовање норме стиха.

Јасно је кретање посматрачевог ока од лица до земље што асоцира на смрт јунака. Премда није наглашена боја лица, формулативна синтагма *бијело лице* присутна у фолклору, посредно је призвана и контрастно постављена у односу на црну боју коња (водича душе на онај свет) и земље (оног света). Ово обједињавање лица (симболично самог јунака) и земље (смрти) јасна је слика јунака који умире. Усмереност посматрачевог погледа од лица ка земљи могла би се визуелно представити на следећи начин:

У песмама са источног терена издваја се једна песма у којој ујак примећује промене на сестрићевом лицу, врло блиско описаном примеру из Богишићевог зборника. Додуше, поглед се у потпуности зауставља на Секулином лицу, на коме се ишчитавају емоције („срце погаснато“):

„Шетба шетал Секула детенце,
 Шетба шетал из гора зелена,
 Во догледа вујко му Јанкула:
 Ај ти тебе моје мило мнуче,
 Ћа те праша право да ми кажа,
 Зашчо ти је лико повенато,
 А шчо ти је срце погаснато,
 А шчо ти је уста подгорена...“

(Михајло Профировић, Е. зб. 247, 6)

Јасно је да је Секула прошао кроз искуство блиско смрти – одлазак на „првиче“. Овај сижејни модел има изражену иницијацијску компоненту. Очигледно је да је јунак прошао кроз неки облик промена и да се то одразило на његов физички изглед.

Други портрет из старијег слоја певања одише наглашеном соларном симболиком и јавља се у песми „Које тужбе Лудовику краљу будимскому приказа Марија кћи своја тер

тако обазна да турска војска бијаше примогла угарску на Косову на 20 листопада г. г. 1448.“ (Богишић, 32):

„Који ли ме целова краљицу уз бјели образ,
Под њиме је **вран коњиц** како вила од планине,
Није коња такога у Будиму лијепому,
На њему је јунаку **чисте свиле неношене**,
И на њему **корда сија** како у тебе свјетла глава;
На глави на његовој жаркула од суха злата,
За којом је жаркулом бјело перје коштратово,
Које перје прикрива коња добра и јунака,
Коњица до стремена а јунака до рамена“.

Дат је кроз визуелну перспективу жене, са наглашеном хиперболичношћу и емоционалном нотом. Поглед се овог пута креће навише, од јунаковог коња до перја, па се нагло спушта заједно са перјем до коња и јунакових рамена. Изломљеност погледа одражава узбуђеност и емотивно треперење посматрача. Задивљени поглед на крају остаје прикован за самог јунака. Схематизован приказ кретања девојчиног погледа би изгледао овако:

Опет се на чворишним тачкама налазе контрастно постављене црна и бела боја. Приметно је смењивање боја од црне (коњ) преко златне (корда, жаркула) до беле боје (перје). Црна боја има искључиво хтоничну симболику, док златна и бела могу носити и соларну и хтоничну симболику. Кретање погледа од црне боје ка светлој у узлазној линији, па

поновно спуштање у црну и заустављање на крају на самом јунаку носи јасан наговештај његове смрти⁵¹⁸.

У средњем и новијем слоју певања нису ретки целовити портрети који обједињују и специфична телесна обележја и јуначке атрибуте. Они могу бити статичног или динамичног карактера. И једни и други одликују се израженом соларном симболиком. Статични портрети се заснивају на описима опремања јунака пре женидбе, одласка на мегдан или било ког другог похода:

„Секул пође себе азурават',
Ођеде се што мога наљеше:
Вас у свили и у чисту злату,
А о пасу свијетло оружје,
А на главу калпак од самура,
За калпаком чудесну челенку,
Којано се на чекрк окреће
Сваког сата по четири пута,
Те јунака од сунашца брани,
И каже му који вјетар пуше;
Сва се засја кула од јунака.
Да је коме погледат' Секула,
Љеши Секул од сваке ђевојке,
Лијеп јунак, љеше одијело,
Сјаје му се на глави челенка
Као сунце дању око подне,
Благо мајци која га родила,
И ђевојци којој буде суђен“.

(Вук, VII, 15)

„Стаде ми се јунак оресиват,
Ко да иде у китне сватове.
Више има под кољеном злата,
Нег у кога све што над кољеном!
Па ми златне три токе облачи,
Двоје нове, а треће половне,
Двоје вите, а треће су слите,
О себи је сабљу објесио,
Око њега облијеће ћорда
Кано гуја око љута трна,
Сјаје јунак кано леденица,
Одговара према жарку сунцу,
Пољепши је од сваке дјевојке.“ (MX, I, 76)

⁵¹⁸ Историјски извори о Секулиној смрти наглашавају да је Секула баш сјајем свога оклопа привукао турског мегданцију који му је одсекао на мегдану десну руку.

Динамични портрети истичу приказ јунака у покрету, понесеног борбеним духом, често виђеног очима претрашених противника:

„Који оно добар јунак беше
На дорату коњу маленому,
На њему је свакојако од’јело,
Рисовина и самуровина,
На глави му калпак и челенка,
А у руци крстат барјак држи,
Крстат барјак од зелене свиле,
О барјаку ките суво злато,
Ветар дува, ките завијава,
Те дората по прсима бије,
Љуго моје ратерује Турке,
Растерује на буљуке Турке,
У десетом сабљу зауставља,
На мој шатор коња натерује,
Сав ми шатор на машину разнесе
И посече до мене везира,
Баш Османа до десна кољена,
Десну му одсекао руку,
И однесе јабуку од злата,
У јабуки два камена драга,
Који кошта пола царства мога?
(САНУ, II, 74)

„О Секуле, весела ти мајка!
Ко би оно на коњу гаврану,
Вас у срми и у чисту злату,
Низ плећи му шипке од челика,
Те јунаку висе преко паса,
Чувају му бијелога врата,
Да га не би сабља порезала
И бијела мяса дофатила,
Пољепши је од сваке девојке.
Међу Турке јуриш учинио
Кано соко међу голубове,
Па разгони по Косову Турке
Кано вуче по планини овце.
Доћера ми коња до чадора,
Укину ми с чадора јабуку,
Стао јунак и смије се на ме,
Мого ми је откинути главу“.
(МХ, II, 78)

Секулин портрет може одражавати и његово емотивно стање:

а) љутњу:

„Наљути се Бановић-Секуле,

на крепост је руке подигнуо,
преда се је сабљу окренуо
па састави самур са веђама,
диже брке а писну на зубе,
а цару се примакао близу.“
(Сарајлија, 159)

„Он састави самур с обрвама
Преда се је сабљу окренуо,
Повисоко брке издигао“
(„Марко Краљевић у Цариграду“, Златиборска вила)

б) узбуђење, изненађеност:

„Од наглости у кошуљи танкој,
Од итости гола коња јаши,
Голу сабљу у десницу руку,
Па се мину преко поља равна
Кано зв'језда преко неба сјајна.“
(СНПр II, 73)

Опис Секулине одеће у новијем слоју певања на западном простору у први план поставља три компоненте: злато, сребро и змијске симболе, што указује на очување митолошке потке у Секулином лику и у овом слоју певања, али и на његов истакнут друштвени статус:

„И обуче госпоцко одјело,
Све од срме и жежена злата,
Руво дивно а љепши делија,
Сложило се једно са другијем,
Као мјесец и као даница“.
(Миковић, Е. зб. 28, 4)

„Оде Секул на горње бојеве,
Па отвара попете сепете,
Па извлачи господске хаљине,
Он се свлачи те се преоблачи:
Прво метну бурунцук кошуљу,
На њу баци танану кошуљу,
Нит је ткана, нит је предена,
Ни у ситно брдо увођена,
Већ од чиста злата изљевана,
По кошуљи зелену доламу,
На доламу троје **токе златне:**
Једне вите, а друге салите,
А треће су скоро саковане,
А уз прси оплетене гује,
Под вратом му саставиле главе,
А у главама драги каменови,
Из њих сучу плави пламенови.
Види Секул ноћи путовати,

Види ноћи кајно у по дана;
И обуче мор чохе чакшире,
До кољена облите у злато,
Од кољена све су извезене,
Више има злата под кољеном,
Него Секул чохе над кољеном...“
(Јован Зорић, Е. зб. 42, 22)

Описима се истиче Секулина младост и лепота, што отвара простор да се за јунака вежу одређени сижејни модели, али и да се јунакова карактеризација употпуни.

4.2.5.1. Младост и лепота

Већ у самом формулативно уобличеном именовану јунака у први план се поставља Секулина младост. Он је: Секула дијете лудо, Секула дијете, Секула младо дијете, Секул дите, дијете Бановић Секула, млади Бановић Секула, Секула момче, лудано дијете, Секул момче младо, малени Секуле, нејачак Секула, нејаки Секула, Секулица дете, Секуленце дете, Секула детенце, Секула лудо детенце, малечки Секула, Секула детенце, момче Секула, малечок Секула, мал Секула, дете Соколенце, дете Секуленце, Секула дете, лудечек Секула, Секула детето⁵¹⁹. Изражени атрибути младости стварају одређени хоризонт очекивања. Претпоставља се да такав јунак нема довољно искуства које би му обезбедило успех у било ком подухвату, те је уз његово име веома чест атрибут *лудо*. Секулине сестре наводе свом ујаку Секулину младост као један од главних аргумената да га не води са собом у бој. С друге стране, управо та младост иде обавезно удружена са Секулином изузетном храброшћу, те он и сам испољава жељу да се са ујаком учи јунаштву. „Јунак се у јужнословенској усменој епској поезији маркира као млад и недорастао увек у односу према неком другом, старијем јунаку, са којим најчешће ступа у близак породични контакт“⁵²⁰. Секулина младост и неискуство у контрасту су са ујаковим искуством. Баш зато ујак често преузима улогу Секулиног вође у процесу савладавања иницијацијских искушења, што, наравно, има своју обредну подлогу у авункулату. И у западном и у источном ареалу певања за Секулу се везују мотиви чија је појава условљена баш типолошким одређењем Секуле као младог јунака. Они се могу поделити у две основне групе: иницијацијски мотиви и мотиви преоблачења, прерушавања јунака. Сви ови мотиви подразумевају одређену врсту трансформације која „почива на схватању

⁵¹⁹ Разлике у именовану потичу из језичке или дијалекатске диференцијације.

⁵²⁰ Бошко Сувајић, „Млад јунак у јужнословенској усменој поезији“, 30.

младог јунака као иницијанта који пролази кроз одређене обредне фазе, пре свега у кругу песама о женидби јунака, или се мења у процесу шире епске иницијације која треба да потврди његов коначан статус зрелог јунака⁵²¹.

У јужнословенском контексту мотиви преоблачења Бановић Секуле реализују се углавном у песмама новијег слоја певања, и на западу и на истоку, уз незнатне разлике које се тичу типа сижејног модела у коме се наведени мотив остварује. У српско-хрватским епским песмама Секула се преоблачи у девојку (МХ II, 72), Бугарина (сижејни модел *сестрић оженио ујака*), калуђера. Било како да се реализује, овај мотив је повезан и са карактерним особинама јунака. Само довитљив, сналажљив јунак до свог циља долази преоблачењем. Он испољава и изузетно стрпљење које је неопходно да би се дошло до жељених резултата. Секулина плаховита, необузdana младалачка природа која се као таква јасно испољава у великом броју песама, у песмама са новелистичким мотивом преоблачења потиснута је у други план и у њима искрсава лик мудрог и сталоженог јунака, свесног да се многе победе могу извојевати лукавством и стрпљивошћу. Песме са овим мотивом одликују се и новелистичким обртима. Са мотивом преоблачења у девојку повезана је и Секулина изузетна лепота, која удружена са младошћу „означава његову амбивалентну родну позицију“⁵²². У песми „Бановић Секула и Југовићи“ после безуспешне просидбе девојке Секула одлучује да послуша своју сестру:

“Ја ћу теби добавит дјевојке.
Стоји са мном б’јелој у камари,
О мој брате, по године дана,
Гојић ћу ти и косе и лице,
Па ћу тебе ресити лијепо,
Како да си млада дијевојка.”

Прерушен у робињу, лако стиже у камару сестре Југовића. До свог циља Секула је стигао лукавством и преваром, што оваквом типу јунакове женидбе даје новелистички карактер. Прерушавањем у девојку Секула узима на себе „маску андрогина“⁵²³, а већ сама „граматичка категорија средњег рода (’оно’) означава његову амбивалентну родну позицију“⁵²⁴. Ова маска делатна је и у македонско-бугарским песмама. Секула се

⁵²¹ Бошко Сувајцић, „Млад јунак у јужнословенској усменој поезији“, 40.

⁵²² Бошко Сувајцић, „Млад јунак у јужнословенској усменој поезији“, 29.

⁵²³ Бошко Сувајцић, *Јунаци и маске*, 285.

⁵²⁴ Бошко Сувајцић, „Млад јунак у јужнословенској усменој поезији“, 29.

преоблачи у невесту када треба савладати хтонског противника (црни Арапин, Муса кесеџија) који нарушава космички поредак ствари забраном склапања брака (Миладиновци, 126; „Дете Секуленце и Муса кесеџија“, Маријовци). Избор јунака који ће се прерушити у невесту образложен је Секулином лепотом и младошћу („защо беше лично и мало'о“, Миладиновци, 126). Секула се преоблачи у женску одећу у још две ситуације – када жели да заштити своју тетку, али и тако дође до пашине кћери (Сбну XLIX, 52) и када га Марко и Јанко преобученог продају у робље да би набавили новац за вино и ракију (СбНУ XIII, 2). Сам Секула истиче да је по својој телесној конституцији и лику сличан својој тетки: „Чуеш мене, моя мила тетко,/ я приличам като тебе, тетко,/ и у лице, и у равна снага“. Секула је „момче голобрадо“, па га зато ујак и пресвлади у женску одећу и продаје. Купац је „влаинка девојка“ која одмах препознаје да Секула није женско. Уместо Секуле у овом сужеу на истом простору фигурира и „Грујо мало дете“. Иначе, везан за Грујицу овај сужејни модел јавља се и у западном простору певања⁵²⁵, али не и за Секулу. Секулу са овим младим јунаком јужнословенске епике повезује укључивање у сужее који тематизују испуњавање предсвадебних иницијацијских искушења као услова за женидбу односно још једну врсту преображаја јунака-неофита. Драгољуб Перић издваја посебно тројицу српских епских јунака, вечитих неофита, „који као да су замрзнути у старосној доби младића“⁵²⁶ – Ивана Косанчића, Топлицу Милана и Секулу Дракуловића.

Секулино прерушавање у српско-хрватским песмама сусреће се и у сужејним моделима у којима сестрић жени ујака: *женидба отмицом лаћом* (Вук V, 709; СНПр II, 66; Красић, 16; Душан Зорић Драгош, Е. зб. 167, 14; Милан Карановић, Е. зб.131, 2) и *женидба јунака са препрекама – сестрић заточник* (Миошић; Штрекељ, 245; Кирјак, Е. зб. 126, 26; С. Мажуранић, *Женидба Јанковић Стојана*; Истарске,18). У наведеним сужејним моделима Секула узима *лажну маску*⁵²⁷, и то трговца (*женидба отмицом лаћом*), Бугарина или калуђера (*женидба јунака са препрекама – сестрић заточник*). Секула прерушен у трговца открива трикстерске црте свог карактера. Овај сужејни модел,

⁵²⁵ „Управо ће Грујичина младост и лепота у песми *Новак и Радивоје продају грујицу* омогућити прерушавање хајдука у „роба драгокупа“ и његово везивање за новелистички сужејни модел „була удовица купује хајдука“ (Бошко Сувајџић, „Млад јунак у јужнословенској усменој поезији“, 41).

⁵²⁶ Драгољуб Перић, „Млади јунак у српској усменој епској поезији – фазе у одрастању и изазови иницијације“, у *Детињство. Часопис о књижевности за децу*, 2011, 6.

http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/Detinstvo/XXXVII_1/01/show_download?stdlang=ser_lat

⁵²⁷ Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, 281.

такође, има новелистички карактер. Преостале две маске затомљују истинску митолошку Секулину природу, која се најчешће разоткрива при савладавању последње препреке: „Сину Секул кано сунце жарко“ („Женидба Сибињанин Јанка“ Андрија Качић Миошић); „Оста јунак вас у суву злату“ (Кирјак, Е. зб. 126, 26). На овај начин и Милош Војиновић, сестрић цара Душана, открива свој природу, идентичну Секулиној. У овим сужејним моделима приметна је извесна инверзија делокруга јунака у иницијацијском процесу. „Инверзија јунака изазвана је двојаким разлозима. Најпре, њиховим статусом. Цар Стјепан (ујак) је тип владара који, у складу са својим епским статусом мора да остане пасиван и да препусти својим дворјанима, свити, заточницима и заступницима да говоре и делају у његово име (Самарџија 2008). С друге стране, заборављени сестрић у функцији оклеветаног јунака поседује затомљене митске особине које га квалификују за улогу путовође у процесу свадбене иницијације, која је еквивалентна епском сазревању јунака и увођењу у свет одраслих ратника“⁵²⁸.

Мотив Секулиног прерушавања јавља се у још једном сужејном моделу присутном само у новијем слоју певања – *Секула спасава ујака из тамнице – посредник мајка*. Секула се прерушава у Турчина да би стигао до цара у чијем је заробљеништву његов ујак. Ово прерушавање је интересантно управо зато што се маском Турчина затомљују Секулина митска обележја.

„Но Златана што му говораше:
„Ја Турчина узимати нећу
За живота Бановић Секула.
Е је мене Јанко говорио:
„Сестрић ће ми на траг ударити,
И на њега има три нишана:
На челу му ко звезда Даница,
А на прси као месечина.
А под раме као крило има.“
Но говори Бановић Секуле:
„А Бога ти, Златана девојко,
Да га видиш, би ли га познала?“
Но говори Златана девојка:
„Ја да видим на њега нишане,
По нишану ја би га познала.“
Но да видиш Бановић Секула:
Он подиже калпак и челенку,
Те му виде на чело нишана,

⁵²⁸ Бошко Сувајџић, „Млад јунак у јужнословенској усменој поезији“, 37.

Па распучи пуце на прсима,
Те му виде на прси нишана,
Па загрну рукав на рамену,
Те му виде на рамену крило.
Па је њему Злата говорила:
„Сад те видим, Бановић Секуле!“
(ППНП, стр. 281)

Уочљиве су разлике у типу младог јунака на источном и западном простору певања што је условило и делимичне разлике у типу Секулиног преображаја у српско-хрватским и македонско-бугарским песмама. На источном простору Секулин преображај се остварује првенствено путем преоблачења у женско⁵²⁹ и остварења иницијацијских искушења (кроз испуњење предсвадбених задатака или пролазак кроз „искуство гутања“). На западном простору певања основни тип јунаковог преображаја јесте метаморфоза⁵³⁰, што је такође један од сужеа који тематизује иницијацију јунака. Додуше, реализује се и други тип преображаја – преоблачење (прерушавање). Могло би се онда поставити и питање зашто нема на истоку сужејног модела *Секула се у змију претворио* тј. Секулине метаморфозе у змију или змаја. Одговор се крије вероватно у разлици на који се Секулин идентитет гради у српско-хрватским и македонско-бугарским песмама. Да будемо потпуно прецизни, разликује се начин на који се остварује уплив митолошких елемената у епску биографију Бановић Секуле на два различита простора певања (источном и западном). У домену јунакове младости узроци за све поменуто могли би се наћи и у самом типу младог јунака који се у Секулином лику испољава. На источном простору Секула је изразито млад јунак⁵³¹. Атрибутив дете уз његово име често има баш то значење, а није само устаљени

⁵²⁹ Ту је и преоблачење у суруцију („Марковица го ослободува Крали Марко“, Цепенков, 16) и трговца (Икономов, 213).

⁵³⁰ Бошко Сувајџић, „Млад јунак у јужнословенској усменој поезији“, 42, 43.

⁵³¹ Само у две песме из проученог јужнословенског корпуса песама Секула се појављује као стар јунак. У песми „Јанкула и Секула затворени во солунските зандани“ (Сбну II, 2) и „Старий Секула, Секулица и седум краљови или Секулова смърт чрез Секуличино коварство; смърт нейзина“ (Шапкарев, 360). Старост јунака је условљена можда захтевима сужеа. У првој песми потпуно је поремећена и уобичајена констелација ликова. Јанко и Секула нису ујак и сестрић, већ браћа. Ни Јанко није приказан никада као стар јунак. Јесте старији и искуснији од Секуле, али је ипак јунак у пуној снази, Секулин иницијацијски водич, нарочито на западном простору певања. На источном та улога доминантније припада Марку Краљевићу који се првенствено јавља у улози Секулиног оца. Довођење јунака Секуле и Јанка у породичну везу као браће и смештању у суже са темом заробљеништва отворио је могућност за одступање од Секулине уобичајене карактеризације као младог јунака. Старији јунак остаје у тамници, а млађи излази на дневну светлост, што би симболично могло означити нови живот, буђење, повратак у свет живих. Оваква улога сигурно боље пристаје млађем јунаку. У другој песми Секула се јавља у сужеу који је првенствено везан за војводу Момчила (Лидија Делић, *Живот епске песме*, 120, 121.) те је отуда и добио одлике зрелог ратника, какве има и Момчило. Овде се његова старост више може схватити као опозиција са женином изразитом младошћу (млада Секулица) или у складу

ознака који сигнализира јунакову младост. Он је некада и дете у пеленама („Марко жени син си за мома Магдалена“, Панчо Михайлов, 357), потпуно зависан од очевих одлука (Сбну ЛШ, 375). У овим песмама изразита младост активира обредни подтекст снохачества⁵³². Песме које тематизују Секулин први одлазак у тазбину – првиче, приказују га као дете које се игра са осталом децом⁵³³. Невеста млада Секулица далеко је старија од њега. Она га пре поласка у тазбину изводи из игре и облачи. У тазбини, он се опет придружује дечијој игри, и управо је то оно што изазива незадовољство невестине браће. (Шапкарев, 360). Секула је неискусан. На то упозорава и његов отац („Ука Секула да ми го поучуваш,/ зашто ушче ми ње аджамия“). Секула од љубе тражи да га у гори расани песмом иако га је она упозорила на опасност од Корун кесеције. Не успева да прозре превару наводног богаља мада је и на то упозорен. Међутим, Секулина младост и неискуство не умањује његову изузетну телесну снагу и борбену енергију.

„Мори чуеш ли ме, хубаа неесто!
Кога ке изваам сабя от ножница,
ти по мене прао коня терай;
кога ке сечам налево, надесно,
и тебе да не те загубам!
Си изваде сабя от ножница
и назад се Секула поврати,
ми посече, брате, сета войска,
сите седум паши живи ваги,
им подсече подзе до колена,
им подсече рџце до рамена
и 'и нареди на бели друмои.“
(Шапкарев, 360)

Та снага је довољна да га невеста окарактерише као јунака над јунацима пред браћом:
„Ако ми је дете ненавидно/ Ама ми је јунак над јунаци“ (Михајло Профировић, Е. зб. 247,
б) што се и доказује, између осталог, и његовом способношћу да прескочи девет коња

са његовом горостасном фигуром која се као таква разоткрива тек у финалном сегменту песме. Такође, ни у бугарштици „Попевка о Свилојевићу“ (Богишић, 46) Секула није потпуно млад, већ је приказан као јунак са брцима до рамена. На сличан начин Секула је окарактерисан и у десетерачкој песми „Мегдан Краљевића Марка са Сибињанин Јанком“ (Богишић, 88), што је опет условљено констелацијом ликова (уп. Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, 51 – 96). Ово је и једина песма у проученом корпусу у којој се уз секулу јавља и његов син, Јуре, „дите младо голобрадо“.

⁵³² О овоме ће више бити речи у поглављу Породични односи – отац.

⁵³³ На западном простору певања Секула никада није баш оволико млад. У песми „Свет Илија и Секула убијају але“ (Дебељковић, 429) Секула има само седам година („Секула је врло лудо дете,/ врло му је до седам година...“), али начин на који формулише свој одговор мајци указује на далеко већу зрелост, тако да је то узрасно одређење јунака више формалног карактера.

одједном (Профировић) или да баци камен тако далеко да се не види докле га је добацио (Шапкарев, 360)⁵³⁴. Дете Секула показује у овим сужеима „само силата си и една непрестанна активност, която го възправя срещу други достойни юнаци“⁵³⁵. Пламен Бочков истиче да се деца јунаци у бугарској епици имају различите делокруге, баш као и виле. Тај распон се креће од делокруга јунака до делокруга противника: „Самодивита помощница и самодивита противник чрез двете си номинализирани персонификации – Гюргя и Вида, представят двете крайни точки на епическото тълкуване на персонажа. Така както Секула детенце, от една страна, и Дете Дукадинче, от друга, представят двете крайни точки на епическото тълкуване на персонажа дете юнак“⁵³⁶. Дете Дукадинче се јавља искључиво у улози противника, и то најчешће у сукобу са Марком Краљевићем⁵³⁷. У једној песми коју је објавио Јастребов, долази до замене јунака. У првом делу песме се говори о детету Дукадинчету које се врло младо оженило. Марко Краљевић га позива да се побратиме, а све са намером да га на превару погуби, не би ли тако елиминисао бољег јунака од себе. Сабљом, са леђа, пресеца дете на две половине. Упоредо са овим збивањима невеста детета Дукадинчета сања пророчки сан који јој наговештава скору смрт господара. Гавранови, типски доносиоци лоших вести, обавештавају је о збивањима у равном пољу и Секулиној (а не Дукадинчетовој смрти). Ова случајна замена је вероватно последица забуне самог народног певача (можда и записивача). Међутим, показује и то да су се ова два типа младих јунака, иако на супротним странама по својим делокрузима, могли и приближавати у одређеним сужеима. Марко Краљевић је у појединим ситуацијама у антагонистичком односу са Секулом. У предању о деоби царства између Марка и Секуле (*Предание за Марка Кралевиќ и Секула Детенце кога си делиле царство*, Цепенков, *Преданија*, стр. 106) као покретач деобе се јавља Марко баш зато што Секулу схвата као опасност по свој јуначки статус, исто као и дете Дукадинче. За ова два типа младих јунака заједничка црта је то што обојица представљају потенцијалну опасност за представника старије генерације јунака – Марка Краљевића.

⁵³⁴ Такву снагу Секула испољава и када у оквиру предсвадбених задатака ишчупа из корена цело дрво чији је само плод или грану требало да донесе (Миладиновци, 146; Сбну XLIII; Сбну LIII, 360).

⁵³⁵ Пламен Бочков, *Непознатият юнак*, Българска академия на науките. Институт за фолклор, 1994, 50.

⁵³⁶ Пламен Бочков, *Непознатият юнак*, 54.

⁵³⁷ О томе вид. Бошко Сувајић, „Млад јунак у јужнословенској усменој поезији“, 44–50.

На западном терену Секулина младост се у његовом карактеру испољава удружено са силином, снагом и непромишљеношћу, карактеристичном за тип младог јунака. Он себе не уме да чува што је подстакло ујака да потражи начин да га научи страху:

„„О мој побро, Ђерзелез Алија!
Не би л' мене нешто послушао,
а одавле те до у Косово?
Е ја имам сестрића мојега,
а сестрића Бановић-Секулу,
често иде у поље Косово,
чешће носи од Турака главе,
јесте, **дите лудо и млађахно,**
нејма њему до седам годинах,
ево данас тек година данах,
шездесет је донесао главах
а толико живијех довео,
ено му их свијех у тавници,
све турскога љута крајишника,
ја се бојим хоће погинути,
но не би л' га, побре, препануо,
препануо а не погубио
да не ходи на мејдане често.“

(Сарајлија, 79)

У низу ситуација Секула показује своју непромишљеност. Ова црта Секулиног карактера нарочито долази до изражаја у његовом односу са ујаком⁵³⁸. Ујакове савете у ризичним ситуацијама углавном тешко прихвата (да не улази у бој јер је „лагахњи и малахњи“ (Богишић, 19); да не привлачи пажњу Турака поигравањем коња (БВ, 1911) , да се не упушта у превише ризичан подухват ослобађања оца из турског ропства (Симо Коснић)). Народни певач ту Секулину плаховитост и необузданост резимира стихом: „Младо момче па је посилило“ (БВ, 1911, стр. 33.).

4.2.5.2. Лепота и соларна симболика

Удружена са младошћу, лепота је један од особених атрибута Бановић Секуле. Заправо, најпотпуније би било рећи да су младост, лепота и соларна симболика основне компоненте Секулиног јединственог портрета који се као такав појављује у песмама од најстаријег до најмлађег слоја певања на западном терену⁵³⁹. Иначе у народној култури

⁵³⁸ Више о овоме у поглављу „Породични односи – ујак“.

⁵³⁹ О Секулином портрету у најстаријим песмама (бугарштицама) већ је било речи, те ћемо се овде задржати углавном на примерима из новијег слоја певања, из ког је и највише сачуване грађе.

светлост је „оваплоћење лепоте, истине, праведности“⁵⁴⁰. Сунчева светлост има огромну моћ у борби са нечистом силом⁵⁴¹.

Лубурић је забележио песму „Бановић Секула ослобођава робље“ у којој је Секулина појава аналогна јутарњем рођењу сунца. Секула у рано јутра, и то баш у недељу, путује приморјем. Портрет је тако конципиран да се поглед задржава наискључиво на јунаковој глави и соларним симболима („крило позлаћено“, „алем камен“⁵⁴²). И коњаник и коњ су у соларној симболици у потпуности усаглашени – и једно и друго имају очигледну змајевиту природу. Тамна боја коња подсећа на таму ноћи из које ће се полагаано развити зора и донети сунчеву светлост. Секула је управо супституција те светлости. Такође, тамна боја коња сакривена златном абајлијом гради сугестивну контрастну слику ноћног неба прекривеног звездама, што може указивати и на то да коњ има „функцију медијатора, посредника између неба и земље, а, можда, и између дана и ноћи“⁵⁴³. Коњ носи Секулу, супституцију сунчеве светлости, дакле доноси дневну светлост.

„Уранио Бановић Секуле,
Уранио у приморје равно,
Раним јутром у свету неђељу
На вранчина коња виловнога.
Какав бјеше, Боже теби фала,
Дужи јунак од копља бојнога,
А љепши је од бијеле виле,
На глави му калпак и челенке,
Међу њима **крило позлаћено**
И у њему алем калем драги.
Кунем ти се, како тамо кажу,
Од јунака ка' да грије сунце.
На вранчину златна абаија
С обје стране до зелене траве.
На чело му **алем калем драги**
И од њега ка' да грије сунце.

Секулина појава и јуначка дела заслужују благослов народног певача на самом почетку песме, али и спасених девојака на крају песме. Девојачки благослов на нов начин пореди Секулу са сунцем.

⁵⁴⁰ *Словенска митологија*, 486.

⁵⁴¹ „Сунчева светлост просипа се на човека као Божја благодет, и она чак тера нечисту силу“ (*Словенска митологија*, 487).

⁵⁴² Помични змајевити белези – више у „Секулина змајевитост“

⁵⁴³ Љиљана Пешикан Љуштановић, „Змајевита обележја епских јунака – од природе бића до метафоре“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Матица српска, Нови Сад, 2000, 60.

„Благо мајци која га ј' родила,
Благо земљи која га имаде,
И Приморју куда јунак прође!“
(...)
„Бог ти дао и ко те родио!
Вазда ти се име спомињало,
Докле иде по небеса сунце!“

Честа су формулативна поређења његове лепоте са вилинском или девојачком, као и истицање зачуђености посматрача Секулином лепотом⁵⁴⁴:

„Када будеш низ турске градове
Одвише си стећан и прикладан
Мамиће те с пенцера ђевојке
На цвијеће и бијело лице.“

.....
„Кад је био низ турске градове
Чуди му се мало и велико
Маме њега с пенцера ђевојке“

.....
„Љепши Секул од сваке ђевојке...“

(„Женидба Бановић Секуле“, Кашиковић, Е. зб. 245, 22)

„Право шаљи Сибињанин Јанку,
Нек ти спреми дијете Секулу,
Јер је момче одвише лијепо,
Нек ти буде ђевер уз ђевојку,
Имаћеш се поносити чиме“.

(„Женидба Петра ценерала“, Петрановић, Е. зб. 62/1, 58)

„Кад су били кроза Сарајево,
Когођ виђе Бановић Секулу,
Свак му гледа у бијело лице,
И чуди се љепоти његовој,
Он је љепши од сваке ђевојке,
Штрк у ногам', широк у плећима⁵⁴⁵,
Танка раста, висока одраста,
Црне очи, а црне обрве,
А не има браде, ни бркова.
Кад виђеше Сарајке ђевојке,
Нека лети џаму и пенцеру,
Нека лети на авлинска врата,

.....
Те Секулу гледају у лице,
Сејир чине њега и вранчића“. (Петрановић, Е. зб. 62/1, 55)

⁵⁴⁴ Ова претерана зачуђеност може активирати и дејство демонских сила путем урока, о чему ће још бити речи.

⁵⁴⁵ Овакви елементи у опису јунака, нетипични за епску песму, показују да песма није у целини аутентична народна творевина.

„Љепшег момка ја видела нисам:
Он је лепши од сваке ђевојке“.
(„Бановић Секула“, Симо Коснић, Е. зб. 125, XIII)

„А трећи је на коњу вранчићу;
То је младо момче голобрадо,
Још он нема браде ни бркова
Ја мој бабо, да ти је виђети,
Он је љепши од мене ђевојке“.
(„Несуђена женидба дијете Секула“, БВ, 1898, бр.13, стр. 204.)

„Ал' излазе Турци по сокаках,
Свак да гледа од чуда Секула“.
(Дијете Секул и цар Отомановић, Вук VI, 31)

Осим што учествује грађењу портрета, мотив лепоте Бановић Секуле сижејно је активан у појединим песмама западог терена. У читавом кругу песама, које тематизују Секулин одлазак у Стамбол по позиву турског цара, Секулина лепота покреће деловање турског цара (сижејни модел *Секула и турски цар*). Он је чуо за Секулину изузетну лепоту⁵⁴⁶ и зато жели да га види. Та потреба је мотивисана завишћу, али и жељом да се такво нешто наднаравно поседује, уведе у свој свет, милом или силом.

„Ја сам чуо, и кажу ми људи,
ти да имаш сестрића Секула,
љепоте му у вес свијет нејма,
но пошљи га мене у Стамбола
да га види стамболска господа,
да га виде паше и везири
и остали Турци јањичари,
још и моје младе султаније,
јер су мене молбе дојадиле
да добавим Бановић-Секула,
да његово сагледају лице“.
(„Цар и Секула“, Сарајлија, 159)

„Јесам чуо ђе ми људи кажу
Ера имаш сестричића твога
Сестричића Бановић Секулу
Да је **љепши** од мојих делија
Да је **виши** од мојих делија
Да је **бољи** од мојих делија
Дај га пошљи мени у Стамбола“.
(Бановић Секула и цар од Стамбола, Вид Жуњић, Е. зб. 17, 1)

⁵⁴⁶ Лепота по чувењу се углавном везује за турске и српске девојке ванредне лепоте, каква је Љепосава (Вук III, 78), Росанда (Вук II, 40), Хајкуна (Вук III, 82) или турска девојка коју ујак Јанко покушава да испроси за свог сестрића (сижејни модел *Секула спасава ујака – посредник мајка*).

„О војвода, од Сибиња Јанко!
Ја сам чуо, кажевали су ми,
Да ти имаш сестрића Секула.
Љепоте му у иксана нема,
А пара му нема до ћесара;
Па су чуле шћери султаније,
Девет шћери девет султанија,
Ашик су се учињеле на њга
И ја бих га рад био виђети,
Је л' истина што говоре људи“

(„Како је султан звао Секула“, Лубурић, IX, 127)

У македонско-бугарским песмама од три наведене компоненте – младости, лепоте, светлости – младост је најзаступљенија, а преостале две далеко су мање присутне. Лепота је подразумевана уз младост, нарочито у оквиру сижеа који тематизују Секулино преоблачење, али без експлицитног истицања јунакове изузетне лепоте, као на западном простору певања. Светлосна симболика је присутна кроз особите митолошке атрибуте (сунце, звезде) у Секулином портрету („Секула дете и Стойна самовил“, Илиев, 84). Јанко, у улози Секулиног оца, трага за сином. Драгоцену помоћ му пружа вечерња звезда и то на основу Јанковог описа прожетог митолошким елементима:

„- Ай ти тебе, звездо вечернице,
само ми е Секо познавито:
опашано со два божи лока,
по поли му ситни дробни звезди,
това греет како јасно слънце.

Секула је описан као јунак са особеним обележјима („само ми е Секо познавито“ – „Секула ми је дете знаковито“) – опасан са два божија лука, у кошуљи посутој звездама које имају снагу сунчеве светлости⁵⁴⁷. Смештен је у хтонски простор планине и то на сам врх где већ три године болује. Простор, Секулино физичко стање, присуство бића из хришћанске и народне митологије указују на обредни подтекст читаве слике. Наиме, Секула пролази кроз обред прелаза од живота ка смрти. Слични мотиви небеских тела појављују се и у Секулином пророчком алегоричном сну, где фигурирају као метафоричне замене чланова Секулине породице:

„Месечина - твоя стара майка,
јасно солнце - твоята невеста,

⁵⁴⁷ О овим обележјима можемо говорити као и о својеврсним змајевским белегама, о чему ће даље бити речи.

дремни звезди - твоите дечина;
тая звезда, на небо шчо стоит,
тая ми ње твоя мила сестра!

Јасна светлосна симболика очитује се и у поређењима Секулине појаве са сунчевом светлошћу. О томе сведочи и претходно наведен пример, али и примери из две песме у којима Секула има исту сижејну функцију – функцију младожење који треба да савлада предсвадбена иницијацијска искушења (сижејни модел *Женидба са препрекама*). Светлост је овде повезана са Секулиним опремањем пред одлазак по девојку, отуда подразумева и његову изузетну лепоту:

„Ка стигнали двоица јунаци,
свети Дете като јасно сълнце“
(„Сокула детенце и латински крал Михаил“, Сбну XLIII)
„И јавна'е два добри јунака;
Дете греит како летно сьнце“.
(„Марко, Секула и крал Латинина“, Миладиновци, 145)

Остварена светлосна симболика у Секулином опису одраз је и његове змајевите природе која се очитује и у особеним телесним обележјима, способности лета, као и у Секулиној вези са змијом и соколом, иначе опозитно ситуираним бићима на „дрвету света“⁵⁴⁸.

4.2.6. Секулина змајевитост

Змајевитост епског јунака првенствено се очитујем путем змајевских белега које се „показују при јунаковом ступању у живот и на изласку из њега, у часу смрти, или у часу борбе на живот и смрт“⁵⁴⁹. Змајевске белеге као особени вид препознавања змајевитог јунака одмах по рођењу за Секулу се везују тек у новијем слоју певања, и то укључивањем Секуле у сиже карактеристичан првенствено за Змај Огњеног Вука⁵⁵⁰. Вук Врчевић је записао песму „Смрт дијете Секула“ (Е. зб. 64/4, 5) која је у јужнословенском опусу песама о Секули јединствена по томе што обухвата животни пут овог епског јунака – од

⁵⁴⁸ Лидија Делић, „Змија, а српска“, у *Гује и јакрени*. Књижевност, култура, Балканолошки институт САНУ, посебна издања 120, Београд, 2012, 125-146; Дејан Ајдачић, *Ћудесно дрво у народним песмама balkanskih Slovena*, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/10043>, (сајту приступљено 27. 3. 2016.); *Словенска митологија*, Дрво света, 163–165.

⁵⁴⁹ Овај закључак је првенствено изведен на основу епске биографије Змајогњеног Вука, али потпуно је применљив и у епској биографији Секуле Бановића. (Љиљана Пешикан Љуштановић, „Змајевита обележја епских јунака – од природе бића до метафоре“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Матица српска, Нови Сад, 2000, 49.)

⁵⁵⁰ Приближавање ова два јунака управо је и последица њихове истоветне природе.

рођења до смрти. Песма је заправо контаминација сижеа о рођењу Змајогњеног Вука и сижеа о Секулиној метаморфози у змију. О Секулиним особеним белезима на телу прва проговара Ђурђева Јерина и то обавештавајући представнике туђег света – Турке јаничаре:

„У мог сина слијепца Гргура
Нашло му се чедо мушко глава
На ђетету до три су знамења:
**На челу му сјајна мјесечина,
Међу плећи од Вука праменови,
А на бедри под печатом ђорда**
Кад му буде петнајест година,
Доста ће вам јада починути,
И господство ваше резилити,
Но смакните чедо Гргурево“

Путем месеца као телесне белеге Секула се повезује са небеским светлилом „које у народним представа стално асоцира на загробни свет, област смрти“⁵⁵¹. На ово се надовезује и веровања, код Словена, да „умрле душе одлазе на месец“ и да „за време месечевих мена, месец осветљава загробни свет“⁵⁵². Јасно је да овај белег на Секулином челу заправо показатељ јунакове припадности сфери демонског, оностраног. То није сунчева светлост – симбол огњевитости и соларног принципа – као у претходно навођеним примерима, у којима се мотиви светлости и лепоте доводе у блиску везу. Овде је месечева светлост на неки начин и обележје лиминалне позиције самог јунака на међи „овостраног“ и „оностраног“, печат смрти под којим је целокупно епско битисање овог јунака⁵⁵³. Прамен вучије длаке на плећима указује на Секулину везу са вуком – сеновитом, хтонском животињом која, као и змија, обавезни атрибут змајевитог јунака, има способност уласка у „онај свет“⁵⁵⁴. „Вук се јавља као представник оностраних сила“⁵⁵⁵. Управо због те амбивалентне, лиминалне позиције и медијаторске улоге коју ове животиње имају у размеђи *овоземаљског* и *оноземаљског*, оне „су постале део сложене полиморфне представе о змају“⁵⁵⁶.

⁵⁵¹ *Словенска митологија*, 354.

⁵⁵² *Словенска митологија*, 354.

⁵⁵³ Сувајцић Бошко, „Секула се у змију претворио, 256.

⁵⁵⁴ Љиљана Пешикан Љуштановић, „Змајевита обележја епских јунака – од природе бића до метафоре“, 53.

⁵⁵⁵ *Словенска митологија*, 104.

⁵⁵⁶ Љиљана Пешикан Љуштановић, „Змајевита обележја епских јунака – од природе бића до метафоре“, 53, 54.

Сабља као белег указује првенствено на то да ће Секула бити изузетан јунак, о чему сведоче и Проклета Јерина и Секулина мајка, Гргурева љуба. Она се брату Сибињанин Јанку обраћа за помоћ речима:

„Но те кумим, па ти руке љубим,
Дођи брате, нашем Смедереву,
Те привати нашега Секула,
И понеси у Сибињу твоме;
Ако Секул буде у животу,
Чини ми се покорит' те неће,
На тебе се Секул увргао⁵⁵⁷,
На мегдану застидет'те неће“.

Љиљана Пешикан Љуштановић сматра да се у портретисање јунака путем белега у виду сабље (оружја) „губи примарна функција змајевских белега: да означе демонско, диморфно биће, а доминантна постаје она да обележе јунака који јесте изузетан, али остаје људско биће“⁵⁵⁸. Међутим, овај Секулин портрет је композитна творевина змајевских белега (месец, бич вучје длаке) и одличја јунаштва („на бедри под печатом ћорда“) које указују на диморфност њиховог носиоца, али и на јединственог мегданцију међу другим јунацима. Секулина змајевита природа у овој песми не остаје на нивоу наговештаја, већ је јасно разоткрива сам Секула непосредно пре ступања у иницијацијски дуел. Она је табуисана, скривена за остале људе јер је то једини начин да змајевић буде заштићен:

„Ја ћу цару поћи на мегдану;
Али не знаш мој мили даица!
Да ја имам змаја огњенога,
Те ми спава срцу у њедрима,
Кад га зовнем, бирдем се пробуди,
За њега ми јошт нико не знаде.“

Змај на Секулином срцу у равни је змије која се јавља на једном од три срца диморфних јунака, какви су Муса кесеција („Марко Краљевић и Муса кесеција“, Вук II, 67) или Рничих Алил („Смрт Рничих Алила“, Лазар Бркић, Е. зб. 11/г, 12), с тим да се код Секуле буђење змаја одвија пре јунакове смрти, што није случај са Марковим и Секулиним

⁵⁵⁷ Наглашена је матрилинеарна породична веза Секуле и ујака, иако се јунаку зна отац – Слепи Гргур. Змајевити белези га повезују посредно са змајевићем са мајчине стране, дедом деспотом Стефаном Лазаревићем.

⁵⁵⁸ Љиљана Пешикан Љуштановић, „Змајевита обележја епских јунака – од природе бића до метафоре“, 51.

демонским противником на мегдану, чија се змија на срцу буди тек после њихове смрти, упозоравајући победника на последице до којих би дошло да се раније пробудила:

„Мртав Муса притиснуо Марка,
И једва се ископао Марко.
А кад стаде Марко преметати,
Ал' у Муси три срца јуначка,
Троја ребра једна по другијем;
Једно му се срце уморило,
А друго се јако разиграло,
На трећему љута гуја спава;
Када се је гуја пробудила,
Мртав Муса по ледини скаче,
Још је Марку гуја говорила:
„Моли Бога, Краљевићу Марко!
„Ђе се нисам пробудила била
„Док је Муса у животу био,
„Од тебе би триста јада било.”
(Вук II, 67)

„Тад се дијете добро досјетило
Па извади ханџар од појаса
Па удари Рнчић Алила
На анџару срце му извади
Падев Алил у зелену траву
У њему ти до три срца кажем
Једно му се срце уморило
А друго му текар заиграло
У трећем му шарган гуја спава.
Проговара шарган гуја љута:
„Копиљане дијете Секуле
Моли Бога за ђавола свога
Гдје се нисам била пробудила
Док је био у животу Алил
Би ти русу одсјекла главу“.
(Лазар Бркић, Е. зб. 11/Г, 12)

Међутим, исход мегдана је исти – завршава се смрћу демонског јунака обележеног везом са змијом/змајем, и то не зато што је демонски јунак слабији, већ стога што његов противник има помоћ савезника⁵⁵⁹ или се служили преваром („гује из потаје“).

Секулини змајевити белези функционишу као обележје по којем га препознаје девојка у песмама сврстаним у сужејни модел *Секула спасава ујака – мајка посредник*.

⁵⁵⁹ Погрешно одапетом стрелом Јанко се ставља у делокруг султановог савезника, помоћника. Интересантно је и учешће виле у појединим песмама које припадају сужејном моделу *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)* о чему ће још бити речи.

<p>„Златија му говорити зађе: „Мене јесте кажевао Јанко, А какав је Бановић Секула, На чело му даница звјезда, А на прси мјесечина сјајна; На мишици на руци десници, На мишици прамен длаке вучје, На рамо му од међеда шапа“ (Лубурић, IX, 69)</p>	<p>„Ја Турчина узимати нећу За живота Бановић Секула. Е је мене Јанко говорио: „Сестрић ће ми на траг ударити, И на њега има три нишана: На чело му ко звезда Даница, А на прси као месечина. А под раме као крило има“. (Прилози проучавању народне поезије, 1934 – 1939, VI, стр. 280.)</p>
--	--

Наведени описи јасније говоре о Секулиној природи. Нема помена о присуству сабље као телесног обележја. С обзиром на то да је Секула већ самим доласком по ујака показао своје јунаштво, додатни докази у виду телесног обележја нису неопходни, као када се о том истом обележју говори везано за рођење јунака. Секула се у Лубурићевој варијанти повезује и са медведом, животињом најближом вуку „с којим га обједињавају слична демонолошка и друга веровања“⁵⁶⁰. Медвед је животиња која има људско порекло, боји га се и нечиста сила, има своје место и у свадбеним обредима, делови његовог тела користе се као амајлија (заштита од урока). Међу наведеним Секулиним описима примећује се и разлика у погледу аутентичности наведених обележја. Опис наведен из песме објављене у *Прилозима проучавању народне поезије* донекле релативизује Секулину змајевитост употребом поредбене речце „као“, чиме се опис удаљава од митског предлошка.). У песми „Женидба Петра џенерала“ из Петрановићевих рукописа (Е. зб. 64/1, 58) остварује се рационализација телесних обележја (звезда, месец), пренетих на Секулиног коња:

„Златне ките пале на копите,
У ђогата с обадије стране,
На сапим' му сјајна мјесечина,
А на прсим' даница звјезда,
То не била сјајна мјесечина,
Ни ти била даница звијезда,
Већ то била два драга камена,
Су чим ђогат види путовати
Усред ноћи кано усред дана.“

⁵⁶⁰ *Словенска митологија*, 352.

Најдаље се у рационализацији Секулиног описа отишло у песми „Бановић Секула избавља Јанка“ (БВ, 1911, бр.19, год. XXVI) у којој Секулу девојка препознаје помоћу слике⁵⁶¹:

„Па од земље на ноге скочила
И отвара од злата сандуке
И извади слику из сандука,
Донесе је Бановић Секулу:
„Ако ли се не верујеш, душо,
Ту је мени слику поклонио,
Поклонио од Сибиња Јанко“.
Узе слику Бановић Секуле,
Какав Секул, таква слика каже“.

Осим телесних обележја Секула поседује и „помичне белеге“ који указују на његову змајевитост. Секула на калпаку носи „крило позлаћено / и у њему алем камен драги“. Ист камен има и Секулин коњ на челу (Лубурић, X, 272). У песми „Женидба Бановић Секуле“ (Миковић, Е. зб. 28, 4) Секула поседује особено „биље соклово“ које га штити при проласку кроз опасан, хтонски простор планина Буковице и Ораховице:

„Језди дању друмом кроз планине,
Од њег' бјеже вуци и гаврани.
Гледају га са планине виле,
Ма му близу приступит' не смеју,
Ни затворит' путе и богазе,
Јер је на њег' биље соколово“.

По том белегу препознаје га и девојка Златија:

„Нијесам га никад видијела,
Ма бих ласно познала Секулу,
Како ми га казивао Јанко:
На њега је дивно одијело,
Све од срме и жежена злата;
Златне токе од четири оке,
А у њима перо од пауна:
И у перу име Секулово;
Што му је навезала вила,
Кад је ш њоме у колу играо;
На њему су биља соколова,
Те му виле наудит' не могу:
По томе бих познала Секулу!“

Наведени описи указују да је *биље соколово* имало првенствено апотропејску улогу. Исту улогу има и пауново перје. Никола Зега у чланку „Изобичајене младине капе у Србији“

⁵⁶¹ Овај детаљ доводи у питање и усмену аутентичност читаве песме.

наводи да се младина капа *смиљевац* китила и пауновим перјем⁵⁶². „Смиљевац се перјем китио не само ради украса, већ и због урока. Сматрало се, и веровало, да окца на пауновом перју одвраћају зле погледе“⁵⁶³. Дакле, и пауново перо у Секулином опису такође има апотропејску функцију. Секулина змајевитост истиче се у овим описима и присуством злата у одећи, што се јавља као мотив у свим слојевима певања, од најстаријег до најмлађег. Секула на глави носи *жаркулу са перјем златним* (Богишић, 20). У песмама које припадају сужејном моделу *Женидба јунака са препрекама (модел песме Женидба Душанова)* где Секула задобија делокруг ујаковог заточника Секула маскира своју златно одећу бугар кабаницом, прикривајући тиме и своју стварну природу, баш као и Милош Војиновић (Вук II, 29). Скидање кабанице оставља јединствен утисак: „Сину Секул кано сунце жарко“ (Миошић), „Оста јунак вас у суву злату“ (Кирјак, Е. зб. 126, 26). Од ујне на дар Секула добија „танану кошуљу/ Више злата него (Вук V., а од ујака „златно крило“ (Сарајлија, 2). Злато је иначе обавезан део Секулине јуначке опреме, о чему је већ било речи. Злато овде представља својеврсну супституцију змајевитих белега у виду месеца или звезда на телу. Осим што је злато везано за симболику светлости, сунца и месеца, оно је и „основни атрибут и епитет, а понекад и метафора змаја и змија уопште“⁵⁶⁴. У најчвршћој вези са златом је и Секулина огњевитост чији су рефлекси свакако елементи соларне симболике у Секулином портрету. Експлицитније изражена Секулина природа испољава се на мегдану са Арапином: „Секул шкрину док му ватра сину“ (Лубурић X, 40); „Када паде, ватру сипат стаде“ (Петрановић III, 46); „Из зуба му сипа ватра жива, / сасипа се у зелену траву,/ По земљици запаљује траву“ (Петрановић, Е. зб. 64/2, 13). Као супституција огња из уста јавља се сјај сабље у замаху: „Зубим шкрину, док му сабља сину“ (*Златиборска вила*; Петрановић III, 39)⁵⁶⁵. Уз злато и огњевитост, обавезан атрибут змајевитих јунака је и способност лета која, иначе, у непосредној вези са метаморфозом. Она се јасно очитује у јунаковој крилатости и крилатости његовог коња у појединим

⁵⁶² На овај податак указао је Тихомир Ђорђевић у чланку „Сабља са очима“ у Тихомир Ђорђевић, *Белешке у нашој народној поезији*, 66.

⁵⁶³ Никола Зега, „Изобичајене младине капе у Србији“, у *Гласник етнографског музеја*, Београд, 1926, 74.

⁵⁶⁴ „Змијски цар у источнословенским веровањима и предањима има златне рошчиће, златну главу, златан прстен; буг. предања приповедају о змају са златним крилима испод пазуха, који обитава у златним палатама, а такође о змији која излази из земље на Велику суботу и држи у чељустима чудесан златни камен (...) По српским веровањима, ако се испод прага, у земљу закопа змија и из ње израсте дрво, онда ће оно ноћу давати златне дукате“ (*Словенска митологија*, 205).

⁵⁶⁵ Сви наведени примери потичу из млађег слоја певања, па се и ове особености сматрају завршним слојем у обликовању Секулиног портрета.

песмама из новијег слоја певања⁵⁶⁶. Секула има „змајовита крила“ помоћу којих се „под облак извија“ (Петрановић III, 46). На крилатом коњу гаврану стиже вилу („Секула и вила“, МХ I, 75). Секулин опис у овој песми крајње је уопштен, непрецизан⁵⁶⁷. Јелен, којег јаше вила нагоркиња, описује Секулу као саму живу ватру, *страх божији*:

„Б’јела вило, шинула те стрела!
Ти погледај небу у облаке,
Нуто види страха божијега!
Све од мене жива ватра с’јева,
Испред мене море запаљује,
Нити могу, нити смијем даље.”
Кад погледа вила нагоркиња,
Кад погледа небу и облаку,
Ал изнад ње Бановић Секула,
Он се вија на коњу гаврану,
На гаврану, коњу крилатоме“.

„Постојани атрибут змаја је ватра. Док лети, од њега севају искре“⁵⁶⁸. У Лубурићевој варијанти песме из истог сужејног модела „Женидба Бановић Секула са вилом“ (Лубурић IX, 123) остварена је у потпуности Секулина метаморфоза у „гују“:

„Док јој нешто из облака викну:
„Нека, вило, грло те бољело!
А видиш ли ш њима не виђела,
Више тебе огњевита змаја?
Преда њ сипље огањ ватру живу.“
Тада вила горе погледала
Више себе гују угледала,
Па се грдну јаду осјетила;
.....
Па полеће земљом без тестира.
За њом лети шаровита гуја,
Љута гуја вилу пристигнула,
Пристигнула па је уфатила,
А скиде јој крила и окриља.
Кад јој скиде крила и окриља,
Тада поста гиздава ђевојка,
Гуја поста јунак под оружјем
По имену Бановић Секуле.“

⁵⁶⁶ На западном простору певања и Секула и његов коњ могу имати атрибут крилатости, док на источном терену то својство поседује у појединим песмама само Секулин коњ, о чему је већ било речи.

⁵⁶⁷ „Непосредни опис змаја у песмама углавном се своди на визуелно упечатљиве детаље, по којима се он битно разликује од обичних људи (огњевитост, крилатост, вишеглавост) и више је наговештен него прецизно дат“ (Љиљана Пешикан Љуштановић, „Змајевита обележја епских јунака – од природе бића до метафоре“, 52).

⁵⁶⁸ *Словенска митологија*, 210.

У појединим песмама крилатост коња и јунака није изричито наглашена, али је сугерисана кроз визуелни утисак који у међусобном садејству коњаник и коњ остављају.

„Мили Боже, чуда великога,
Да је коме погледати било,
Да погледа коња и јунака,
Да погледа Бановић Секула
Би ти рек'о и би се заклео,
Да не иде јунак по земљици,
Већ да има крила и окриље,
Па да лети јунак по ваздуху“
(Коснић, Е. зб.125, XIII)

Сугестија јунаковог лета заснива се понекад само на метафорици глагола „пасти“. У песми „Нејаки Секул“ (Осветник, 1) силазак јунака после опремања пред кулу описује се стиховима:

„Паде јунак пред бијелу кулу;
Сјаје јунак ка' на гори сунце.“

Овде глагол пасти нема своје основно значење већ се њиме сугерише спуштање са висине, које се у епским песмама углавном везује за птице (гавранове): „како па'ше, оба загракташе“ (Вук IV, 30). Секула се повезује са соколом⁵⁶⁹, те је лет као метафорични вид јунаковог кретања сасвим очекиван. Народни певач Секулу често пореди са соколом као птицом која симболише храброст, јунаштво⁵⁷⁰. „Соко нема неко нарочито место у народним веровањима. Најизразитије се, ипак, код ове птице испољава *мушка симболика*, представљена у фолклору, нарочито у песмама“⁵⁷¹. На западном простору певања управо та симболика најјаче долази до изражаја у Секулином повезивању са соколом. Креће се у распону од обраћања Секули, преко поређења Секуле са соколом, Секулових очију са соколовим и најзад до метафоричне замене Секуле соколом. У најстаријем слоју певања у Качићевом запису песме „Женидба Сибињанин Јанка“ може се пратити градацијски низ поређења Секуле са соколом, потом са ластвицом и најзад са сунцем:

⁵⁶⁹ У епским песмама иначе се изузетни јунаци пореде са соколом, што није случајно. Соко се као птица међу другим птицама издваја начином на који бира плен. Његов избор пада на плен који је њему по величини раван (змија, кунџ). Дакле, не бира за храну оне животиње који су слабије од њега. Одликује се достојанственим држањем и брзим летом. Плен уочава на изузетно великој удаљености и на њега се обрушава брзином од 200 км на час.

⁵⁷⁰ Сам глагол „соколити“ значи храбрити, бодрити.

⁵⁷¹ Гура, *Симболика животиња*, 511.

„Пак се скочи на коња витеза,
Тер полети кано соко сиви
И устрили на копју јабуку,
Ослободи од напасти Јанка“.

.....
„**Залети се кано ластавица,**
Тер прискочи девет добри коња,
Десетоме на седло скочио“.

.....
„Скиде себе бугарске аљине,
Сину Секул кано сунце жарко.“

Секули се у песмама из новијег слоја певања често обраћају формулативно: „мој соколе/мој соколе сиви“ :

„Мој соколе, Бановић Секуле“ (Лубурић IX, 69)
„Мој Секуле, мој соколе сиви“ (Лубурић IX, 133)
„Мој Секуле, соколово крило“ (Кирјак, Е. зб. 26, 34)

Нису ретке ни метафоричне замене Секуле са соколом. Марко Краљевић упозорава Секулу да треба да се ожени:

„Често момак идеш по четама,
По четама и мегданима,
Па би, побро, мога' погинути,
Не остати пиле од сокола“
(Лубурић IX, 124)

Секулино узјихивање коња народни певач даје у формулативно уобличеном стиху: „па се соко на витеза баци“ (Лубурић IX, 132). Соко се појављује као метафора за Секулу, али и као стални епитет уз његово име: „Камо нама соко од старине, / Сив соколе Бановић Секула“ (Петрановић, Е. зб. 64/1, 59). Секула је супституисан соколом и у сфери снова. У песми коју је забележио Петрановић „Бановић Секула у арапској тамници“ (Петрановић III, 39) љуба сања пророчки сан у коме гавранови (Арапи) заробљавају сокола (Секулу):

„Сан уснила царица госпоја,
Вјерна љуба славна цар Стјепана,
У Призрену граду бијеломе,
Ће налеће соко 'тица сива,
Од истока отклен грије сунце,
Пак налеће покрај мора црног,
Док долеће јато гавранова,
Од приморја, из мрачне пећине,
Пак сокола 'тицу опколише,
Опколише, па га ухватише,

Одведоше уз приморје равно,
Како соко јадовито цвили,
Све цвијеља дрвље и камење,
И бијеле у облаку виле,
И оне су сузе пропушtile.“

Успостављање везе између Секуле и сокола одвија се и кроз поређење Секулиних и соколових очију. Поређење врши сам Секула и то тако што, избегавајући да прекрши табу освртања у тренутку поласка у бој, сестрама нуди соколове очи као образац за вез на јаглуку (Вук II, 86). На тај начин штити и себе од могућег дејства урока. Сетимо се само већ споменутог *биља соколовог* као моћног апотропејског средства. „Очи као древно средство урицања апострофирају се, у мањој или већој мери, у свим варијантама. Посебно у оној варијанти из Вукове збирке у којој се 'оке Секулове' пореде са соколовим (Вук, СНП II, бр.86). Ова својеврсна игра речима упућује на змајевиту природу јунакову (Ђорђевић С. 2012)⁵⁷². Секулина повезаност са соколом у самом именовану јунака још је израженија: Соколовото дете (Миладиновци, 143), дете Соколенце (Панчо Михайлов, 357), али ту се може узети у обзир, нарочито у другом примеру, да се код Бугара „*Сокол среће* и као мушко име“⁵⁷³. У песми „Царь Муратъ Бекъ, Янкула Войвода и Секула Детенце“ (Сбну VI, стр. 50.) соко се појављује као Секулин и Јанков јуначки атрибут чудесних моћи:

„Пристигнае Јанкула и Секула,
Пристигнае на витите порти;
Пуст порти сите затворени,
Клукум клукат и на име викат:
– Отвори ни, царе Мурат Бегу.
А цар порти јако затворило,
Немат порти коі да и отворит.
Тога ми се двата разлутиле,
Извадие два сиви соколи,
И кладое на десни колена;
**Кога писнае два сиви сокол,
Сами ми се порти отворие,
Во стрет двори порти отерае“.**

Секулина веза са змијом огледа се првенствено кроз његову способност метаморфозе у змију (гују), али и у другим детаљима везаним за одећу и глас. Ови детаљи

⁵⁷² Сувајџић Бошко, „Секула се у змију претворио“, 259, 260.

⁵⁷³ Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 511.

се јављају у песмама на срско-хрватском језику и немају димензију фантастичног, али чувају реликте митског предлошка. Змија се јавља као стилизовани део јуначке опреме:

„А уз прса оплетене гује,
Под вратом му саставиле главе,
У главама драги каменови,
Из њих сучу плави каменови:
Види Секул ноћи путовати,
Види ноћи кајно у по дана“.
(Јован Зорић, Е. зб. 42, 22)

Наведени опис део је историјских реалија о оружју и опреми ратника. Сребрица Кнежевић је у својој студији „Лик змије у народној уметности и традицији Југословена“, између осталог, проучавала како се реализује лик змије на одећи и оружју средњовековних ратника. Осим што је лик змије, уз лик сокола, био орнамент на оделу средњовековног јунака, постоје и докази да се и на оружју ратника налазе стилизације змијског лика – сабље са врхом у облику змијске главе, лик змије на штиту. „На опреми ратника, на челенки, из збирке Етнографског музеја у Београду (инв. бр. 21920), змија са повијеним репом је један од орнамената који је пружао ономе ко га носи симболичну заштиту“⁵⁷⁴. У песми „Цар и Секула“ коју је забележио Сима Милутиновић Сарајлија (Сарајлија, 159) Секула носи челенке „које пиште како змије љуте“. Дакле, змија је имала на оружју апотропејску функцију, али је њен лик коришћен „и зато што је змија животиња са јаким разарајућим моћима, па је требало да ономе ко носи оружје, штит или челенку сугерира сопствено самопоуздање и на тај, психички начин осигура победу“⁵⁷⁵. Наравно, може се говорити и о тотемистичком аспекту змије у народној традицији који се пренео на Бановић Секулу⁵⁷⁶.

Глас може бити особен митски атрибут епског јунака⁵⁷⁷. Секулин глас у појединим ситуацијама указује на његову везу са сопственим митским двојником – змијом. Наиме, када се Секула нађе у тешкој позицији оглашава се циком, писком баш као и змија угрожена пожаром у народној бајци „Немушти језик“ („Једном, идући за овцама, чује у

⁵⁷⁴ Сребрица Кнежевић, „Лик змије у народној уметности и традицији Југословена“, *Гласник Етнографског музеја*, Београд, 1960, 86.

⁵⁷⁵ Сребрица Кнежевић, „Лик змије у народној уметности и традицији Југословена“, 87.

⁵⁷⁶ О томе више у потпоглављу „Метаморфоза“

⁵⁷⁷ Таква је ситуација са Старином Новаком (Бошко Сувајић, „Епска биографија Старине Новака“, *Јунаци и маске*, 222–229).

шуми неку писку, а не знадијаше шта је. На тај глас отиде он у шуму да види шта је. Кад тамо, али се запожарило, па у пожару змија пишти“). Глас се овде појављује као реликт Секулиног змијског/змајевитог порекла:

„Ал' да видиш црна Арапина,
доватио Бановић Секулу,
довати га за грло бијело,
удари га о плочи студеној.
Цикну, писну Бановић Секула,
једном рече: „Јаој мене мајко!
Другом рече: Ај, ујаче Јанко!“
(Сарајлија, 26)
„Стаде цика Бановић-Секула,
Е га жива уфатише Турци,
Воде га зеленом планином“.
(СНПр II, 41)
„Цичи јадан Секул у тавници“.
(Вук VI, 75)

Циком се оглашава и савладана змија у коју метаморфозира Секула (Вук II, 85):

„Запе стрелу за златну тетиву,
Па он стреља змију шестокрилу,
Писну змија, упусти сокола,
Змија паде на зелену траву,
А соко се диже под облаке,
Па одлети у тај Турски табор“.

Наведени пример потврђује да се и глас којим се Секула оглашава у невољи може посредно сматрати његовим митским атрибутом.

Змија као митолошко биће чврсто је повезана са водом. Према бугарским веровањима сваки извор „има свог личног духа покровитеља (то су могли да буду хала, ламја, змија). „Вярбането, че всеки извор, река, езеро и други имат за стопанин змия, е, както вече се каза, много старинно (...) Представита за змията стопанин във водоизточниците е особено активна във фолклора на народите, населяващи Балканския полуостров“⁵⁷⁸. Змај који се на различите начине повезује са змијом такође борави у близини воде, на изворима. У песми коју је забележио Владимир Бован „Секула се у змију претворио“ (Бован, 34) Секула претворен у змију сачекује свог противника турског султана, претвореног у орла, баш код извора:

⁵⁷⁸ Милена Беновска Сџбова, *Змеят в българския фолклор*, 15.

„Врло јунак постануја беше,
па ми заспа под тај беја чадор,
и се створи она љута змија,
право слезе доле на Фрушину,
на кладенац повише Радево;
цар се створи онај црни ора,
лети горе и гледа српску војску.
Кад се натраг бија поврнуја,
он је бија врло ожеднеја,
па он паде куд онај кладенац,
куд кладенац да ми пије.
Ту ми рипи она љута змија,
и довати суру орлетину,
довати гу за бијело грло,
и оба два на земљу падоше“.

Отуда се Секулина змајевита својства на источном простору певања могу препознати управо у Секулином делокругу отмичара девојке са извора. У песми коју је забележио Јастребов „Секула похищаеџ дѣвицу у источника“ Секула три године путује пре него што на извору на превару отме девојку тако што јој затражи воде, а онда уместо понуђеног ибрика са водом маши се за девојчину руку подижући је себи на коња. Циљ његовог путовања није експлицитно истакнут, али је после отмице јасно да је то била потрага за девојком. То што је отима баш на извору реликт је Секулине змајевите природе. Сличан мотив налазимо и у песми „Секула детенце и Алтан-дзвезда“ (Миладиновци, 60). Девојка се не налази на извору, али у руци „държит златена машрапа, / полна, рамна со вода студена; / кой поисквит, све воде му дават“. Секула и овог пута затражи воде, а онда уместо воде уграби девојку. Девојка се налазила у колу, и то на празник Велики петак. У бугарским, македонским и неким српским песмама „постоје песме с мотивом ’змај граби девојку из кола на Ускрс’“⁵⁷⁹, што је свакако повезано са значајном особиним змаја – похотљивошћу⁵⁸⁰, чему у прилог иду и завршни стихови песме:

„Слези, слези, моя мила майко!
Слез' да видиш чудо и големо!
Си донесоф 'уба'а не'еста,
теб' отмена, а мене постеля“.

⁵⁷⁹ *Словенска митологија*, 209.

⁵⁸⁰ Додуше, овде постоје извесна одступања утолико што Секула не отима девојку на Ускрс већ на Велики петак. Будући да су ти празници повезани, ово одступање се може занемарити.

Вреди поменути још један доказ Секулине змајевитости који се крије у његовој вези са Светим Илијом. Додуше, постоји само једна песма у којој се ово повезивање врши, али из етнографског материјала који тематизује везу Светог Илије и змаја јасно је да повезивање Светог Илије и Секуле није случајно. У песми „Свети Илија и Секула убијају але“ (Бован, 429) Секула је сестрић Светог Илије и помаже му у савладању але која је покупила сав „берићет“. Иначе, један од главних противника але је Свети Илија. „У неким бугарским веровањима, змајеви су помоћници Светог Илије. Чим светац примети да нека хала односи берићет с њива, позива змајеве, па у колима крећу да је прогоне. У борби, светац на халу баца стреле, а змајеви бљују ватру“⁵⁸¹. Софија Костић у својој књизи „Култ змије код Срба“ пише, на основу истраживања Драгутина Ђорђевића о животу и обичајима у Лесковачкој Морави, о вези змајевитог детета са Светим Илијом: „Из недозвољених односа жене и але роди се змајевито дете које се бори против ала ако би успели да му за један дан и ноћ бабе израде и обуку хаљиницу и то ћутећи све време. Значи само такво дете се може борити са алама под облацима. Једном је и сам Свети Илија са змајем-дететом кренуо на алу. Детињу мајку је упозорио да све док грми не буди дете јер би у противном могло умрети“⁵⁸². За нас је свакако интересантан податак да се змајевито дете са алом бори у сну, што се може повезати и са Секулином метаморфозом у змију у појединим песмама које припадају сижејном моделу *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*.

4.2.6.1. Метаморфоза

Једна од најочитијих способности змајевитог јунака Секуле Бановића јесте моћ метаморфозе у којој се уједињују два митолошка бића, два његова alter ega: змија и змај. „Змај је митолошко биће необичне снаге са змијским и људским обележјима, које може да лети и да се преображава у разне облике“⁵⁸³. Дакле, постоји изузетно тесна веза између змије и змаја као митолошких бића⁵⁸⁴, и то заснована на моћи метаморфозе⁵⁸⁵, својствене и

⁵⁸¹ *Словенска митологија*, 209.

⁵⁸² Софија Костић, *Култ змија код Срба*, 110, 111.

⁵⁸³ *Словенска митологија*, 206.

⁵⁸⁴ „Ова два змијска лика тесно су међусобно повезана. Повезују их не само слични називи него и сродна митолошка веровања. Символика змаја огромним делом настаје из змијске симболике. Змај се, с једне стране, може схватити понекад као обична змија или као велика змија, или као њена мушка подврста, понекад као обична змија којој су израсла крила. С друге стране, сама змија као животињски лик поседује

змији и змају. Навешћемо само нека веровања везана за постанак змаја: „По раширеном веровању змај настаје од змије кад наврши сто година – тада јој израсту крила као у птице (Пољице у Далмацији); од *змије кривошице* кад наврши девет година (Конавли); од *смука* кад наврши 40 година (Ловешки крај); од смука ако га нико не види 40 година, коме израсту крила (Македонија)⁵⁸⁶. Веселин Чајкановић наводи српска веровања према којима змај настаје „од змије коју за девет година није видело човечје око“⁵⁸⁷. Секули је као змајевитом јунаку потпуна метаморфоза својствена углавном непосредно пре смрти, и то искључиво у песмама са западног простора певања. Заправо, тада се на особен начин, као и на рођењу, испољава јунакова табуисана, скривена змајевитост, чиме се заокружује епско битисање последњег змајевећа. У сижејном моделу *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)* налази се укупну 13 варијаната песама записаних у широком распону од XVIII до почетка XX века. У свим варијантама остварује се Секулина метаморфоза у змију или змаја, осим једне бугарштице у којој Секула пушта љуту гују и сокола заједно из недара (Богишић, 19). Секула у обличју змије или змаја гине на мегдану са соколом/орлом, метаморфозираним турским царем⁵⁸⁸, услед погрешног деловања свог ујака Сибињанин Јанка. Овакав вид борбе зооморфних јунака „јавља се у најархаичнијем слоју епике индоевропских и словенских народа“⁵⁸⁹. Међу првима Секулину метаморфозу у змију/змаја у овим песмама је проучавао Веселин Чајкановић. У својој студији „Секула се у змију претворио“ он покреће најважнија питања која су предмет проучавања и каснијих проучавалаца ове проблематике. Чајкановић Јанкову недоумицу да ли да стреља змију или сокола образлаже тотемизмом – веровањем да појединци и читави народи воде порекло од неке животиње. За Турке постоји веровање да потичу од змије, а разлог томе је њена демонска природа. „Народни певач, изједначивши Турке са животињом која има тако јасан демонски карактер, подигао их је у чисто митолошку сферу, дао је борбама с

многобројне демонске особине, својствене и лику змаја“ (Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 208).

⁵⁸⁵ „Као још једна карактеристична црта змајске природе може се сматрати моћ претварања, метаморфозе, у човека и у коју хоће животињу. Метаморфоза у човека нарочито је честа; змајеви у епској поезији имају готово искључиво људски облик, са незнатним животињским додацима“, Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд, 1994, 269.

⁵⁸⁶ *Словенска митологија*, 207.

⁵⁸⁷ Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, 267.

⁵⁸⁸ Само у једној варијанти је то Ћуприлић везир (MX I, 78)

⁵⁸⁹ Драгољуб Перић, „Шаманска борба зооморфних јунака у словенској епизици“, *Славистика*, књ. 12, 2008, 178.

њима извештан митски карактер, и тако створио услов да се од тих борби начини епопеја⁵⁹⁰. Сам Сибињанин Јанко своје опредељење да стрелја змију, а не сокола, објашњава тиме што је и сам „рода соколова“. Секулину одлуку да у борби са турским султаном узме баш лик змије Чајкановић отуда процењује као веома ризичну. Истовремено даје и два тумачења ове Секулине одлуке. Једно тумачење Секулино претварање у змију доводи у везу са мотивом преузетим из народних приповедака (мотив борбе два чаробњака уз њихову метаморфозу). „У борби, која се развија врло брзо, имаће више изгледа на успех онај који сам узме иницијативу и који изабере боље оружје, то јест који на себе узме zgodнији облик. Најзгоднији облик за Турчина очевидно је змијски облик; он је у њему код своје куће, и демонска снага која је у змији остаје му сад на расположењу у свој целокупности. Секула, да би одузео противнику ово преимућство, како је већ сам имао иницијативу у борби, узео је на себе змијски облик, иако је знао како је то опасно⁵⁹¹. Ово Чајкановићево тумачење би могло важити за оне песме у којима Секула први метаморфозира у змију⁵⁹², али бисмо морали потражити други одговор за песме у којима се турски цар/везир први претвара у сокола/орла (Вук II, 86; МХ I, 86; Дена Дебелковић, 486; Шаулић, 45) или се противници само појављују, без описа процеса метаморфозе (Даница 1869; БВ, 1903; Јован Срећковић, Е. зб. 1, 266). Чајкановић Секулин змијски облик тумачи и Секулином змајевитошћу. „Змај као такав, несумљиво, има извесну сродност са змијом, за шта говори већ и сама етимологија његовог имена⁵⁹³. Бранислав Крстић Секулину метаморфозу сврстава у категорију *спонтане метаморфозе*, која је резултата „намерног претварања сопственим моћима⁵⁹⁴, а Секули је својствена управо зато што је змајевито, демонско биће⁵⁹⁵. Крстић је мање склон да порекло

⁵⁹⁰ Веселин Чајкановић, „Секула се у змију претворио“, *Из српске религије и митологије*, СКЗ, БИГЗ, Београд, 1994, 184.

⁵⁹¹ Веселин Чајкановић, „Секула се у змију претворио“, 185.

⁵⁹² Ако се узме у обзир да Секула пре метаморфозе углавном упозорава ујака да не стрелја змију, можда је и Секулин избор овог обличја може тумачити као свесно изабрана „маска“ која би требало да превари противничку, турску страну. И Милош Обилић је до турског султана стигао користећи „маску“ издајника што му је дало могућност да испуни завет дат цару Лазару уочи Косовског боја.

⁵⁹³ Веселин Чајкановић, „Секула се у змију претворио“, 185.

⁵⁹⁴ Бранислав Крстић, „Метаморфозе и окултни предмети у бугарштицама“, ППНП, 1938, V, св. 1, 91.

⁵⁹⁵ Насупрот овој метаморфози сопственим моћима могао би се издвојити још један тип Секулине метаморфозе – метаморфоза која наступа као казна. У песми „Секула се у змаја претворио“ (МХ I, 74) вила претвара Секулу у змаја „услед огрешења о социјално и религиозну норму“ (Драгољуб Перић, „Шаманска борба зооморфних јунака у словенској епизици“, 178). Драгољуб Перић паралеле метаморфози јунака по казни налази у светској књижевности (претворба краља Нахуша у змију у *Махабхарати* због охолости; Добриње Никитича у „тура златних рогова“), при чему облике у које се претварају наведени јунаци тумачи њиховом

Секулине метаморфозе тражи у тотемизму, већ прихвата Чајкановићево мишљење о преузимању овог мотива из народних приповедака. Алојз Шмаус сматра да ознака „спонтане метаморфозе“ коју је Крстић искористио да образложи претворбу и Секуле и султана „није добро изабрана, пошто се под њом подразумева судар два различита бића, док је, у ствари, реч о митском идентитету, представама о 'спољној души', *fugja* итд.⁵⁹⁶. Сузана Ђорђевић износи претпоставку да се борба Секуле и турског цара може посматрати и као сукоб „између истоветности“, као борба два змаја – позитивног и негативног⁵⁹⁷. Разлика у појавности ових „змајева“ неопходна је да би се установила и неопходна разлика заснована на опозицији свој-туђи⁵⁹⁸. Немања Радуловић сматра да је питање зашто се мотив метаморфозе везао баш за Бановић Секулу остало, ипак, недовољно образложено. „Да ли је мотив преображаја утицао на стварање Секулиног 'змајског' презимена или је управо покушај објашњења презимена (народном етимологијом) активирао старије слојеве?“⁵⁹⁹ Чини се да правог одговора на ово питање и не може бити. Међутим, на источном простору певања Секула се никада не идентификује преко „змајског“ презимена, што указује на то да је змајевитост умногоме потиснута у изградњи Секулиног идентитета на овом простору певања, па се ни метаморфоза не појављује као његова особеност у македонским и бугарским песмама. Све то посредно указује на израженије учешће митолошких елемената у обликовању епске биографије Бановић Секуле на западном простору певања.

Секулина способност лета, о којој је већ било речи, отворила је бројне могућност за тумачење Секулине метаморфозе у шаманистичком коду⁶⁰⁰. Драгољуб Перић у борби

сродношћу са словенским богом Велесом „који је, највероватније, послужио као узор за све словенске *shapeshifter* – е“ (Драгољуб Перић, „Шаманска борба зооморфних јунака у словенској епици“, 179).

⁵⁹⁶ Алојз Шмаус, „Народна митологија и јуначка епика“, *Студије о јужнословенској народној епици*. Завод за уџбенике, Београд, 2011, 364.

⁵⁹⁷ Сузана Ђорђевић, „Змајевити јунак и традиција: Секула се у змију претворио“, 133.

⁵⁹⁸ Сузана Ђорђевић, „Змајевити јунак и традиција: Секула се у змију претворио“, 133. Уп. Љиљана Пешикан Љуштановић, *Деспот Вук – мит, историја, песма*, 164.

⁵⁹⁹ Немања Радуловић, „Две метаморфозе у нашој епици“, *Свет речи, часопис за српски језик и књижевност*, бр. 19–20, Београд, 2005, 40.

⁶⁰⁰ „Дуга је традиција тумачења тумачења метаморфоза у песми 'Секула се у змију претворио' као рецидива шаманистичког концепта, било да је реч о опису јунака као 'пра-херојског шамана' (Буркхарт 1968: 476 – 477; вид. Радуловић 2005: 40), или пак о схватању да песма тематизује шамански мотив претварања душе у животињу, карактеристичан за древне ловачке културе (Буркхарт 1968: 476-477; вид. Радуловић 2005: 40), све до интерпретације Александра Ломе, по којој ова песма чува одлике шаманизма које нису карактеристичне за косовску епику (Лома 2002: 129)“ (Бошко Сувајић, „Секула се у змију претворио“, *Орао се вијаше*, 254).

Секуле са турским царом преознаје архаичне мотиве митске борбе супротстављених словенских божанстава – Громовника и Волоса која у епској песми поприма јасне обресе шаманске борбе јунака⁶⁰¹. Александар Лома истиче да је „магични лет основна особина шамана“⁶⁰² и да се способност летења „води на способност преображавања“⁶⁰³. Он корене Секулине метаморфозе у змију препознаје у архаичним представама обележеним „јасним цртама шаманизма“⁶⁰⁴. Немања Радуловић препознаје низ шаманистичких елемената у песмама које тематизују сукоб метаморфозираних противника – Секуле и турског цара: мотив духа-заштаника, мотив лета, шаманска борба и екстаза⁶⁰⁵. Способност летења шаману је била неопходна да би могао да успостави контакт са светом духова и тако оствари своју основну улогу – посредовање „између колектива и виших сила“⁶⁰⁶. Да би остварила контакт са оностраним, шаманова душа се преображава у животињу или птицу које представљају шамановог чувара, водича, заштитника⁶⁰⁷. Драгољуб Перић поредећи способност летења Волха Всеславјевића и Змај Огњеног Вука, епских јунака који су по својој природи сродни Секули Бановићу, изводи закључак да их „одликује добра способност комуникације с оностраним, далеким *другим* светом у који одлазе и враћају се по потреби“⁶⁰⁸. Управо зато сва три јунака имају способност промене облика, што указује да је шаманистички код незаобилазна црта њиховог идентитета. С обзиром да Секулине метаморфозе нема на источном простору певања, шаманизам учествује у обликовању Секулиног идентитета искључиво у српско-хрватским епским песмама.

Као веома битан елемент шаманског света појављује се и „дрво света“, „космичко дрво“ на чијим супротстављеним странама, корену и врху, обитавају различите животиње. Секулин alter ego змија обитава у корену, на дну стабла, а соко, двојник турског султана,

⁶⁰¹ „Секулино заробљавање турског султана, које овај чини претворен у шестокрилу змију, док му султан покушава да побегне у облику сокола, не да се осветлити без помињане митске приче о потери и борби богова уз мењање облика, односно, у познијој трансформацији мотива шаманске борбе јунака – чаробњака“ (Драгољуб Перић, *Трагом древне приче*, Матица српска, Нови Сад, 2006, 56).

⁶⁰² Александар Лома, *Пракосово*, 118.

⁶⁰³ Александар Лома, *Пракосово*, 107.

⁶⁰⁴ Александар Лома, *Пракосово*, 129.

⁶⁰⁵ Немања Радуловић, „Две метаморфозе у нашој епици“, *Свет речи, часопис за српски језик и књижевност*, бр. 19–20, Београд, 2005, 40, 41.

⁶⁰⁶ Драгољуб Перић, *Териоморфни јунаци словенске епике*, 241.

⁶⁰⁷ Немања Радуловић, „Две метаморфозе у нашој епици“, 41.

⁶⁰⁸ Драгољуб Перић, *Териоморфни јунаци словенске епике*, 241.

позиционира се у крошњама дрвета⁶⁰⁹. „Дрво света, дрво живота – у словенској митологији, оса света, центар света и оличење космоса у целини“⁶¹⁰. Управо, овакво конституисање слике света отвара могућност да се протумачи зашто Секула узима баш маску змије, нарочито у оним ситуацијама када иницијативу у претворби има Секулин противник који се први претвара у птицу (сокола/орла), бирајући тако позицију на врху у космичкој оси света. Секули онда остаје опозитно ситуирање у дно стабла, у корен дрвета, а то је онда метаморфоза у змију чија крилатост „донекле ублажава ту опозицију“⁶¹¹. Лидија Делић је крилатост змије у коју метаморфозира Секула образложила променом просторног кода. Наиме, и поред „амбивалентности коју змија поседује у традиционалним културама, у просторном космичком моделу њена позиција доста је јасно дефинисана. Она се ситуира у дно Светске осе – у корен Дрвета света у фитоморфном, и под ноге у антропоморфном коду – и сходно томе задобија сужејне улоге и домене“⁶¹². Међутим, када је змија измештена из свог устаљеног просторног кода, мењају се и њене особине. „Док се везује за земљу она гмиже, ’мили’, ’лази’, ’крије ноге’ (’Крије као змија ноге’); у небеском простору, пак, постаје ’љута змија крилатица’ или ’змија шестокрила’, као у кругу песама о сукобу јунака метаморфа – Бановић Секуле и турског цара“⁶¹³. Лидија Делић сматра да је управо просторни код који је основа симболике одређене животиње одлучио Секулину судбину. У песмама из већ назначеног круга Сибињанин Јанко се идентификује са „позитивним, горњим, соларним принципом“⁶¹⁴ и зато гађа змију, а не сокола, занемарујући на тај начин Секулину змајевиту, змијску природу. Турски султан се у највећем броју варијаната преображава у сивог сокола. Стални епитет сиви соко носи одређени семантички набој. Љубинко Раденковић истиће повезаност ове боје са пепелом и маглом, дакле нечим недовољно дефинисаним и уобличеним. Везује се код Белоруса „за хтонске јунаке и нечисту силу“⁶¹⁵. Хтоничност ове боје испољава се и у српско-хрватским

⁶⁰⁹ „Треба обратити пажњу на супротстављеност змије и птице. Ове две зооморфне метаморфозе налазе се на различитим крајевима космоса, или да употребимо шаманску слику – на различитим крајевима космичког дрвета, на врху и на дну“ (Немања Радуловић, „Две метаморфозе у нашој епизици, 41).

⁶¹⁰ *Словенска митологија*, 163.

⁶¹¹ Немања Радуловић, „Две метаморфозе у нашој епизици“, 41.

⁶¹² Лидија Делић, „Змија, а српска“. *Гује и јакрепи. Књижевност, култура*. Балканолошки институт САНУ, посебна издања 120, 2012, Београд, 129.

⁶¹³ Лидија Делић, „Змија, а српска – змија у просторном коду“, 137.

⁶¹⁴ Лидија Делић, „Змија, а српска – змија у просторном коду“, 138.

⁶¹⁵ Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Балканолошки институт САНУ, Посебна издања књ. 67, Ниш, 1996, 312.

басмама јер се „нечиста сила, поред осталог, тера у сиву сламу, на сиву кобилу, на сиво перје“⁶¹⁶. Осим у лику сокола, турски противник јавља се и као орао (Дена Дебелковић, 486; Бован, 34). Орао се јавља у улози предводника градоносних облака⁶¹⁷. У соколу може бити оваплоћена и душа умрлог, такође може имати улогу својствену орлу – предвођење градоносних облака⁶¹⁸. Као такав соко/орао представља опасност за читаву заједницу.

Најзначајнија улога коју змајевити јунак остварује у епским песмама јесте улога заштитника заједнице који учествује у њеној заштити од непријатељских демона. „Из везе обоготвореног претка (змаја) и овоземаљске девојке, рађао се јунак са змајским особинама, који је на овај свет, као главно своје оружје пренео ватру и који је имао важну улогу у календарским митовима (он је преузимао контролу над летњим временом и могао се борити против хтоничних противника)“⁶¹⁹. Између змајевитог јунака и здухаћа уочене су заједничке особине, засноване на њиховој заштитничкој улози у колективу којем припадају, способности да утичу на временске прилике, као и западањем у екстетазишно стање сна у тренуцима борбе са демонским бићима која желе да науде његовој заједници⁶²⁰. Управо начин на који се Секула преобраћа у једног од својих аломорфа – змију или змаја – упућује на Секулину везу са здухаћем (здухачем) – људским бићем повишених, демонских моћи⁶²¹. Врло слични здухаћу су и облачари, крсници, времењаци и други⁶²². Свима њима је заједничка једна способност, а то је да им душа може по потреби напуштати тело и преображена се борити са предводницима градоносних облака. Секулина метаморфоза се одвија на различите начине и није у свим варијантама описана,

⁶¹⁶ Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, 313.

⁶¹⁷ Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 456 – 458;

⁶¹⁸ Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 512.

⁶¹⁹ *Словенска митологија*, 211.

⁶²⁰ Веселин Чајкановић, „Секула се у змију претворио“, 186; *Словенска митологија*, 196–199; Алојз Шмаус, *Студије о јужнословенској народној епизи*, ЗУНС, Београд, 2011, 360–368; Иван Ковачевић, *Семиологија мита и ритуала* 1. Традиција, Српски генеалогски центар, Београд, 2001, 69 – 85; Драгољуб Перић, „Песма Секула се у змију претворио као епски сиже о шаманској борби чаробњака (реторика жанра), *Синхронијско и дијахронијско изучавање врста у српској књижевности*, књ. 2, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2007, 50;

⁶²¹ „Најважнија активност здухаћа је да се бори против здухаћа из других области. Циљ борбе је спречавање доласка олује и облака са градом над својим крајем и спречавање великих штета. Према веровању свака 'земља', крај, па негде чак и свако село има свог здухаћа или групу здухаћа који их штите (.са .) За време борбе човек-здухаћ спава а његова душа излази из тела и одлази на место боја. За то време забрањено је здухаћа будити (баш као и шамана – С. Л.) или померати јер у том случају душа не би умела да се варт тачно у тело“, Иван Ковачевић, *Семиологија мита и ритуала*, 76–77.

⁶²² О томе више у *Словенска митологија*, 394, 395.

„што је, највероватније, последица табуисаности сагледавања змаја/змајевитог јунака“⁶²³. Основне начине метаморфозе скицирао је Веселин Чајкановић – развијање змајевитих крила, метаморфоза уз помоћ змајеве кошуљице или се „змај може успавати и пустити да му из тела изађе дупликат (...) претворен у шта било“⁶²⁴. Да Секула у тренутку борбе заправо спава и да у борби учествује његова душа, најбоље се може видети у песми коју је објавио Владимир Бован „Секула се у змију претворио“ (Бован, 34):

„Врло јунак постануја беђе,
па ми заспа под тај беја чадор,
и се створи она љута змија...“

Овде је Секула и најближи здухаћу. Здухаћи се одликују и способношћу прорицања, а управо су најчешће „прорицали смрт (сопствену и других)“⁶²⁵. Секула у овој песми унапред зна да ће га ујак погубити:

„Мили ујко, турска притворицо,
ти не хоћеш турског цар Мурата,
но ти оћеш мене сиромаш,
сиромаш младог погубити!“

Са здухаћем Секулу повезује и физички изглед – бледило, умор – после мегдана са турским царем. И здухаћ је после спавања изузетно уморан⁶²⁶. У најстаријем слоју певања Секулина метаморфоза одвија се на сасвим специфичан начин. Секулино истовремено пуштање змије и сокола у бугарштици поодстакло је различита тумачења. Бранислав Крстић каже да управо због тог детаља чини да метаморфозе и нема, али да каснији ток песме показује да то, ипак, није тачно⁶²⁷. Лидија Делић сматра да се у песми долази „до својеврсне рационализације сукоба змајевитог јунака и његовог демонског противника“⁶²⁸ што је усклађено са поетиком бугарштица. Бошко Сувајдић посматра „љуту змију крилатицу“ коју Секула испушта из недара као помични белег, у равни оног који испушта

⁶²³ Драгољуб Перић, „Песма Секула се у змију претворио као епски суже о шаманској борби чаробњака (реторика жанра), *Синхроничко и дијахроничко изучавање врста у српској књижевности*, књ.2, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2007, 49.

⁶²⁴ Веселин Чајкановић, „Секула се у змију претворио“, 186; Више о томе и у Драгољуб Перић, „Песма Секула се у змију претворио као епски суже о шаманској борби чаробњака (реторика жанра), 49.

⁶²⁵ Иван Ковачевић, *Семиологија мита и ритуала*, 77.

⁶²⁶ Иван Ковачевић, *Семиологија мита и ритуала*, 77.

⁶²⁷ Бранислав Крстић, „Метаморфозе и окултни предмети у бугарштицама“, 88.

⁶²⁸ Лидија Делић, „Секула се у змију претворио – Симболички слојеви и епска дијахронија“, *Фолклор. Поетика. Књижевна периодика, Зборник радова посвећен Миодрагу Матићком*. Институт за књижевност и уметност, Београд, 2010, 318.

и Никола Протопопић (Богишић, 15). Смрт ових помичних обележја „у основи је митска (‘худа’) смрт, настала ремећењем обредних правила и прекршаја табуа чувања тајне“⁶²⁹. У овој песми необичан је и начин на који Секула доспева у турски табор. Прилошка одредба за место у стиху „Кад ми је дојездио на царев бијели шатор“ указује на необичан начин на који Секула доспева у турски табор. Глагол „дојездити“ има значење „доћи јашући“ и то није спорно с обзиром на то да је Секула на коњу, али он није дојахао *пред царев шатор*, већ *на њега* што указује на Секулино спуштање са висине. Делује као да је Секула своју моћ летења показао и пре дуела путем „помичних белега“. Мотив лета наговештен је и у песми која говори о ухођењу турске војске у Првом косовском боју. Косанчић Иван сликовито предочава побратиму Милошу Обилићу ризичност подухвата за који се припрема:

„Да луд ли ти си, мио побратиме!
Ђе је чадор силног цар Мурата,
Усред Турског силног табора,
Да ти имаш крила соколова,
Пак да паднеш из неба ведрога,
Перје мяса не би изнијело.“

(„Комади од различнијех Косовскијех пјесама“, Вук II, 50)

Секула је остварио улазак у турски табор управо суштањем „из неба ведрога“ на шатор турског султана. Ту је и повезаност са мотивом сокола, својственог и Секули Бановићу. Мотив ухођења војске и птичијег лета реализује се у песми коју је објавио Владимир Бован „Секула се у змију претворио“, али инверзивно се везује за турског султана који претворен у орла уходи српску војску:

„цар се створи онај црни ора,
лети горе и гледа српску војску“.

Остали начини Секулиног преображавања углавном се своде на два глагола: „створити се“ и „создати се“ (Вук II, 85; Вук II, 86; МХ I, 78; Дена Дебељковић, 486; Бован, 34). Ту су и варијанте у којима се метаморфозирани противници само појављују без икаквог описа метаморфозе (Даница Х, БВ 1903; Јован Срећковић, Е. зб. 1, 266). У две варијанте Секулина метаморфоза се повезује са узимањем (Шаулић, 40) односно скидањем (БВ 1903) „змијевског ођела“/“змајеве кошуље“. Ови Секулини атрибути долази

⁶²⁹ Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, 271.

у раван помичних белега који имају моћ да промене природу њиховог носиоца, „дајући му надљудска својства и особине, чинећи га *над-природним*“⁶³⁰. Посебно је интересан начин на који Секула и турски цар метаморфозирају у песми коју је забележио Вук Врчевић „Смрт дијете Секула“ (Вук Врчевић, Е. зб. 62/3, 5). Турски цар пушта са рамена сокола, обележеног огњевитошћу („Соко сино као с неба муња“), а „Секул **дуну** змаја испустио“. Дакле, змај излази са Секулиним дахом, и то у, јасно наглашеном, будном стању. Секула је претходно ујаку открио нешто што нико пре тога није знао: „...ја имам змаја огњенога,/ Те ми спава срцу у њедрима, / Кад га зовнем, бирдем се пробуди“. Очигледно је да змај у виду даха излази из Секулиног срца што јасно указује на то да је змај еквивалент Секулине душе. Интересантна је и песма коју је забележио Андрија Лубурић „Секуле избавља Јанка и банове“ (Лубурић, 133). Она не припада истом сижејном моделу као песме о којима је до сада било речи, али указује на један сасвим специфичан вид Секулине метаморфозе. Секула на мегдану са Срдовац-Алилом у пресудном моменту позива вилу да му помогне. Вила је у томе онемогућена јер су је свезале турске посестриме виле, али Секули ипак помаже саветом:

**„Што не пушти шаровиту гују,
Нек увати сивога сокола
А сокола Срдовац-Алила;
Стаће њему перушат перје,
Ти подигни калпак на силају,
Па измакни из потаје ноже,
Што сијеку под оклоп јунаке,
Уд'ри ш њима Срдовац-Алила“.**

Секула и чини оно што га је саветовала вила. Међутим, остаје потпуно нејасно шта представља *гуја* коју Секула пушта, као и то одакле је пушта. Гуја је овде наизглед доведена у раван јуначког атрибута, као што је то соко – симбол јунаштва, неизоставан јунаков пратилац. Делује да је њена улога овде сведена на скретање пажње Алилу, што је омогућило Секули да извуче нож. Ипак, ни то није сасвим експлицитно речено. Чини се да се исти јуначки дуел удваја, па гуја и соко воде мегдан, а упоредо са њима боре се Секула и Срдовац-Алил. Ако се то тако посматра, може се закључити да се мотив метаморфозе овде унеколико рационализовао. Међутим, начин на који Секула савлада Срдовац-Алила указује на запретену демонску природу и једног и другог мегданције:

⁶³⁰ Љиљана Пешикан Љуштановић, „Змајевита обележја епских јунака – од природе бића до метафоре“, 57.

„Пушти Секул шаровиту гују
 Те ухвати сивога сокола,
 Па му стаде перушати перје.
 Мало десну попушћио руку,
 Па подиже капак на силају,
 Па извади од потаје ножа,
 Ш њиме гађа Срдовац-Алила
 Насатице посред⁶³¹
Турчин јекну, све Косово звекну⁶³².
 Паде Турчин у зелену траву,
 А по њему Бановић Секуле,

 Па га узе за Туру перчина,
 Па га тамо и овамо вуче,
 Докле ђорде окрњчине нађе;
Па га закла ка' и јагње лудо^{633с}.

Поред обличја који метаморфи преузимају и начина на који се метаморфоза одвија, битни морфолошки елементи мегдана метаморфа јесу и оружје којим је убијен Секула, узрок Јанкове трагичне грешке, као и простор и време (хронотоп) одвијања овог дуела⁶³⁴. Мегдан се дешава, у највећем броју песама „небу у облацима“, свима на видуку и то најчешће у подне, што има и своју утемељеност у историјским реалијама⁶³⁵, али и своју митолошку конотацију – подне као опасно и нечисто времена управо због граничне позиције коју има⁶³⁶. У мањем броју варијаната мегдан се одвија и на „чврстој подлози“ – на каменој стени (Даница), у трави зеленој (Дена Дебељковић), на извору (Бован, 34). У само једној варијанти експлицитно је наглашено да се мегдан одвија увече⁶³⁷, после првог боја (Јован Срећковић, Е. зб. 1, 266). У варијантама у којима је мегдан спуштен сасвим на земљу (у траву, на извор) змија као Секулин метаморф не одликује се крилатошћу. Змија

⁶³¹ Неразговетно написана реч

⁶³² Упоредимо овај стих са стиховим у песми шатампаној у *Даници*: „Змија цичи, све Косово јечи, /Соко кликти, равно поље јечи“ и песми „Јанко и Секуле по Косову“ (Шаулић, 40): „Секул јечи све Косово звечи“. Хипербола и ономатопеја сугеришу натприродност бића која испуштају овакве звукове.

⁶³³ Овакав начин савладавања противника реликт је архаичних ритуала ратничких дружина (више о томе у Лома, *Пракосово*, 88). Такође, чува и евентуалне архаичне, демонске црте Секулине вучје природе која је способна за преображај. Иначе, елементи вућије природе далеко су израженији код још једног змајевитог јунака са којим Секула има доста сродности – код Змај Огњеног Вука (Лома, *Пракосово*; Перић, *Териоморфни јунаци словенске епике – Волх Всеславјевич и Змај Огњени*).

⁶³⁴ На крају овог поглавља налази се табеларни преглед свих наведених елемената који су кључни за проучавање Секулине метаморфозе у змију/змаја у песмама које припадају сужејном моделу *метаморфоза јунака* („Секула се у змију претворио“).

⁶³⁵ Јован Н. Томић, „Мегдан у Срба XVI и XVII столећа“, прештампано из Летописа Матице српске, Нови Сад, 1902, 25.

⁶³⁶ *Словенска митологија*, 101.

⁶³⁷ Вече као време на граници дана и ноћи, такође има значење нећистог и опасног времена.

је у потпуности смештена у дно космичког дрвета, поред извора као свог природног амбијента. Секулу у овим варијантама одликује „моћ предзнања“. Он унапред зна како ће турски цар реаговати и зато узима обличје змије јер ће оно сигурно привући орла. Такође, има поверења у своје способности: „змија беше гајрет учинила, / те довати суру орлетину“ (Бован, 34). Зна и да ће орао после ухођења војске доћи на извор да утоли жеђ, па га баш зато ту и чека. Интересантно је да у овим варијантама сасвим изостаје Секулино упозорење ујаку, те је ујак заиста препуштен самосталном избору.

Оружје којим је Секула убијен посредно сведочи и о Секулиној природи Јанко користи стрелу и златну тетиву, стрелу и тврди рожани лук, цефердар, сабљу, „челикли стријелу“. Присуство злата указује на хтонску симболику оружја, али и везу са култом светлости и Сунца⁶³⁸. Управо такво оружје је једино и моћно да савлада натприродно биће. У варијанти објављеној у *Даница* Секула ујаку одговара да се не може опоравити „јер су ране од ујакове стреле“ што указује на то да је стрела за Секулу била опасна баш зато што припада ујаку. Снежана Самарџија истиче да управо „погибија од стреле или ножа покреће особене нивое значења“⁶³⁹. Та особеност потиче од начина на који оружје остварује контакт са телом. „Пробадање тела је типичан начин елиминације – демона“⁶⁴⁰. Змија крилатица – друго ја змајевитог Секуле – свакако се одликује демонском природом, као и уосталом и други крилати јунаци⁶⁴¹. Употреба рожаног лука у варијанти дугог стиха указује на Секулину натприродност⁶⁴². Рожана материја од које је сачињен змијски свлак (змијска кошуљица) очигледно је материјал од ког је сачињен лук. Змијска кошуљица у

⁶³⁸ Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, 266.

⁶³⁹ Снежана Самарџија. „Ко се крије испод змијског свлака?“, *Гује и јакрети. Књижевност, култура*, Балканолошки институт САНУ, посебна издања, 120, Београд, 2012, 22.

⁶⁴⁰ Снежана Самарџија. „Ко се крије испод змијског свлака?“, 22.

⁶⁴¹ На тај начин гине и Реља од Пазара/Реља Бошњанин погођен стрелом Арапке девојке са града (Петрановић, 34) (уз кршење табуа освртања) или „проклете Латинке“ (Јован Зорић, Е. зб. 42, 21):

„А да видиш проклету Латинку,
Запе стријелу за златну тетиву,
Па погоди Рељу Крилатога

У повије међу очи двије,
Мртав јунак црној земљи паде,
Мртав паде, горе не устаде!

Златном стрелом Секула убија одбеглу вилу љубовцу (Лубурић, 123). Истим оружјем погођен је и Марко Краљевић (Вук Караџић, *Живот и обичаји народа српског. О Црној Гори*, Београд, 1969, 185). Вид. у Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 54; Лидија Делић, *Секула се у змију претворио – Симболички слојеви и епска дијахронија*, 320.

⁶⁴² Сузана Ђорђевић, „Змајевити јунак и традиција: Секула се у змију претворио“, 131–137; Уп.: Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, 260.

народној традицији користи се као моћно заштитно средство. „Најмоћније апотропејско средство против змије је она сама“⁶⁴³. Бошко Сувајџић даје још једно могуће објашњење порекла епитета „рожани“: „Можда је епитет ’рожани’, поред основног значења окошталога ткива, етимолошки у вези и са суђајама које су код старих Словена посредовале у остваривању добре или лоше среће човекове, са словенским ’рож(д)аницама’?“⁶⁴⁴ Сабља се јавља углавном у оним варијантама у којима је мегдан „спуштен“ на земљу. Само у једној варијанти Јанко користи пушку, што се може повезати са судбинским хицем који Секулу убија у песми из *Ерелангенског рукописа* (бр. 157) : „пуче пушка из Браничког града / и удари Секулу нећака / међу очи у чело бијело“.

Као главни виновник Секулине погибије јавља се његов ујак Сибињанин Јанко. Најчешће је узрок Јанкове грешке нека врста неспоразума заснована на тотемистичком поимању порекла сопственог рода, о чему је већ било речи. Ту је и дејство неблагонаклоних саветодаваца какви су Ђурађ Бранковић, Вук Бранковић или вила. Мотив издаје је карактеристичан пре свега за песме о Првом косовском боју где се везује за Вука Бранковића. Бранковићи су окарактерисани као типски издајници у епској традицији, и то, Ђурађ у бугарштицама, а Вук у десетерачким песмама, с тим да Вук Карацић својим коментаром уз песму коју је забележио од Павла Ирића указује на то да је народна традиција „издају оправдава односом угарске државе и њихових владара према Србима“⁶⁴⁵. Ово оправдање се односи искључиво на Ђурађа Бранковића. Драгутин Костић сматра да је стварна издаја војводе Дана у Другом косовском боју „могла утицати и на стварање а несумљиво на појачавање легенде о издаји г. 1389“⁶⁴⁶. Преношење мотива између песама о Првом и Другом косовском боју било је очигледно двосмерно и засновано на историјским и поетско-традиционалним укрштањима, утемељеним на епској песми и народном предању. Злонамерни савет може и изостати, али реакција посматрача је обележена изразитим чуђењем чиме се Секула излаже дејству урока, што је, удружено са ујаковом случајном грешком, погубно за младог ратника. У појединим варијантама

⁶⁴³ „Трећег дана Ђурђевдана, селаци су тражили њену кошуљицу како би комадић ушили и носили уза се да би их штитила од њих самих као и од разних других опасности“ (Софија Костић, *Култ змије код Срба*, 72).

⁶⁴⁴ Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, 260.

⁶⁴⁵ „Очито је, дакле, да се у току једног века знатно изменило виђење угарске улоге у српској историји и да су Мађари, захваљујући политици коју су водили према православном српском становништву на сопственој територији и Србима у Османлијском царству, временом попримили статус сизерена горих од Турака“ (Лидија Делић, „Секула се у змију претворио – Симболички слојеви и епска дијахронија“, 322).

⁶⁴⁶ Драгутин Костић, „Два косовска цикла“, 13.

Јанкова грешка може се тумачити и у другачијем кључу. У песми из Богишићевог зборника (бр. 19) Јанково деловање је последица „худе среће“, а Јанко под дејством злог демона „делује против змајевитог јунака посебним табуисаним оружјем“⁶⁴⁷.

Када се узму у обзир сви наведени елементи Секулиног преобраћања, сасвим је јасно да остаје довољно простора да се Секулина метаморфоза у змију/змаја протумачи и у светлу једног од обреда прелаза – као осујећено иницијацијско кретање јунака.

⁶⁴⁷ Бошко Сувајцић, „Секула се у змију претворио“, 260.

Песма	обличја после метаморфозе	начин метаморфозе	хронотоп	дејство саветодавца	оружје	Узрок Јанкове грешке
Богишић, 19	Секула – „љута змија крилатица“ турски цар – соко	Секула из недара пишта змију и сокола.	„по јајеру ведра неба“	Угричићи – позитиван савет	тврди рожани лук; стрела	Урок („чудно чудо“) + „худа срећа“
Вук II, 85	Секула - змија шестокрила турски цар – соко	Крајње уопштен опис; сведен на глагол „створити се“: „Створио се змијом шестокрилом...“	*Јанко иде пре мегдана на починак – ноћ *На Јанковом шатору		стрела и златна тетива	*клетва девојака на води *Јанкова одлука – заснована на тотемистичком поимању Секулине природе
Вук II, 86	Секула – шарена гуја; гуја шестокрила турски цар – соко	Крајње уопштен опис; сведен на глагол „создати се“: „Цар се Турски сазда у сокола, / ...Припази га Бановић Секула, / Па се сазда у шарену гују...“	„небу под облаке“	Деспот Ђурађ Бранковић	стрела и златна тетива – 3 пута	*лоше дејство саветодавца – засновано на тотемистичком поимању Секулине природе
Петрановић II, 37	Секула – змај шестокрили; Турски цар – сиви соко	„Нестаде га часом са очију, / У змаја се Секул претворио, / Цар Мурате у сокола сивог“	*подне *над шатором Сибињанин Јанка	*српске војводе не могу да поднесу звук; траже да гађа или гују или сокола	стрела и златна тетива	*Јанко попушта пред молбама војвода иако га је Секул упозорио да не гађа ни змаја ни сокола.
Даница, 1869, бр.1, год X	Секула – змија присојница; Турски цар – соко	Нема описа метаморфозе; змија и соко се само појављују	„Па падеше на стену камену, / Носише се летњи дан до подне“	*Ђурађ Смедеревац – лоше дејство	стрела	*лоше дејство саветодавца – засновано на тотемистичком поимању Секулине природе („У твом с' роду соколови легу“)
МХ I, 78	Секула – змија шаровита Ђуприлић-везир – сиви соко;	Крајње уопштен опис; сведен на глагол „створити се“: „Види везир, да ће погинути, / Па се створи у сокола сива,.../ А Секул у змију шаровиту“	„небу под облаке“	*вила – саветује да гађа сокола и открива му идентитет метаморфозираних противника, али то чини тачно како јесте јер зна да ће Јанко подступити супротно	цефердар	*лоше дејство саветодавца – виле; *сукоб са вилем
БВ, 1903, бр.3, год XVIII	Секула – змај огњевити турски цар - соко	*Нема описа метаморфозе; појављују се змај и соко	*подне *изнад Јанковог шатора	*вила турска посестрима	стрела	*лоше дејство саветодавца („превари га вила из облака“)
Јован	Секула –	**Нема описа	*вече после	* Војска је	*сабља	*Јанко сам

Срећковић, Е. зб. 1, 266	„шарени литар“; змија турски цар – сиви соко	метаморфозе; појављују се змија и соко	првог боја	уплашена; поглавице траже да гађа или змију или сокола	димисија	одлучује: „Мисли јанко па на једно смисли...“
Вук Врчевић, Е. зб. 62/3, 5	Секула – змај Турски цар – сиви соко	*Секула пушта „змаја са срдашца“, а турски цар уместо себе на мегдану пушта сивога сокола	*небу у облацима, над Јанковим шатором	Вук Бранковић – саветује да погуби змаја да би међу Србима буду само соколови и сокловићи	*стрела, златна тетива	*лоше дејство саветодавца „Мудар био Сибињанин Јанко, / Мудар био, ма се преварио“.
Дена Дебелковић, 486.	Секул – „једна љута змија“ турски цар – „сура орлетина“	* Крајње уопштен опис; сведен на глагол „створити се“: „кад је бија близо преближаја, / те га виде султан Мурате, / створија се сури орлетина, / те летнуја горе как небеса; кад га виде Секулица дјете, / да он летну горе как небеса, / он се створи једна љута змија...“	*у трави зеленој		*сабља димискиња	*жене (мајка, сестра и љуба) се моле јуначким атрибутима, а не Богу; *Јанко сам одлучује...
Бован, 34	Секула – „љута змија“ турски цар – „црни ора“	*Секула заспива и у сну „се створи она љута змија“, „цар се створи онај црни ора“	*на извору		*остра сабља	* жене (мајка, сестра и љуба) се моле јуначким атрибутима, а не Богу; * Јанко сам одлучује „превари се, изеде га змија“
Шаулић, 40	Секула – змија турски цар – сиви соко	*„Секул скочи на ноге лагане / И привати змијевско ођело...“ *метаморфоза турског цара се не даје	*подне	*Деспот Ђурра	*„челикли стријела“, три пута	*лоше дејство саветодавца – засновано на тотемистичком поимању Секулине природе
Шаулић, 45	Секула – змија шестокрила; турски цар – сиви соко	„Оба часом несташе с очију, / Цар с' протури сивијем соколом, / А Секуле змијом шестокрилом, Убише се сјени под облаке“	*под облацима *	* Деспот Ђуро	*„жестока стријела“	* лоше дејство саветодавца – засновано на тотемистичком поимању Секулине природе („које но су наше сјени старе“)

5. Породични односи

За целовито проучавање епске биографије Бановић Секуле од изузетне важности је сагледавање јунака у контексту различитих породичних веза. „Иако је сфера епске афирмације јавна, породично окружење је први, а некада пресудни ниво карактеризације јунака“⁶⁴⁸. Песме о Бановић Секули на јужнословенском простору редовно тематизују различите породичне односе овог епског јунака. Њихову основу сачињава матрилинеарно језгро које се формира у констелацији ликова: мајка – ујак – сестре. У најстаријем слоју певања оно је скоро искључиви породични амбијент у којем се Секулин лик испољава. Патрилинеарна породична линија маће је наглашена, препознатљива првенствено у Секулином змајевитом пореклу⁶⁴⁹.

5.1. Мајка

У најстаријем слоју певања Секулина мајка се појављује или као неименовани лик или као Руде удовица. У Богишићевом зборнику помиње се „л'јепа Русе удовица“ (Богишић, 8), „л'јепа Руде“ (Богишић, 22). У једној песми се наглашава њено порекло, отац јој је деспот Стефан Лазаревић, а брат Сибињанин Јанко (Богишић, 8). У овој песми Секула се и не помиње, али традиционална веза Јанка и Секуле (ујак – сестрић) у свести слушаца активира троугао ујак – сестра – сестрић⁶⁵⁰. Јанко и Руде се рађају после смрти Стефана Лазаревића на Косову („У Косово одјездише у Косову погибоше“):

„Кад се бјеше згодило тој бријеме на бријеме.
 Мој видовни Боже!
Лијеп ти се бјеше пород од дјевојке породιο,
Лијеп пород породιο, Угрин Јанко војевода,
 Сибињанин јунак.
Угрин Јанко војевода, л'јепа Русе удовица“.

Уз Русино име стоји атрибутив удовица срастао са њим толико да се активира и у песмама о догађајима који сежу у време њеног рођења, дакле, пре удаје и смрти мужа. Свој потпуни семантички потенцијал овакво именовање Секулине мајке постиже у песми са обредним подтекстом посмртне свадбе („Мати Секулова умире на синовљеву гробу у

⁶⁴⁸ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 86.

⁶⁴⁹ О Секулином рођењу и пореклу више је било речи у претходном поглављу рада.

⁶⁵⁰ Да је тако, потврђује и касније забележено предање о Сибињанин Јанку (Вук Караџић, *Живот и обичаји народа српског*, 229, 230).

Косову“, Богишић, 22). Као припев понавља се синтаagma „млада удовица“/ „л’јепа удовица“. Мајка тражи од брата да јој пошаље Секулу како би се уз његово присуство довршио обред женидбене иницијације који је покренут прошевином Сибињке девојке. Она није способна да прихвати истину која се јасно назире испод алегоричне слике Секулине женидбе са „препуклом сиротом“ и више него јасне слике смрти исказане преко оксиморонске структуре: „Пред двором му сам саградио једну л’јепу б’јелу раку“. Мајчинска љубав прихвата само основни слој значења без жеље за истином која се крије иза метафоричних слика („препукла сирота“, „б’јели двори“). Да је истина сасвим јасна, сведочи и обраћање слугу које саветују удовицу:

„Немој ни ти ударати у борије и накараде,
Него ми ти погледа' по Косову равну пољу,
Млада удовицо,
Оћеш ли ми ће виђети Секулове б’јеле дворе“

Нагла спознаја истине доводи до мајчине смрти због превелике туге на Секулином гробу. У новијим песмама које тематизују Секулину смрт мајка не умире, али се у овом слоју певања често активира мотив предсмртних завета које син на самрти преко ујака упућује мајци⁶⁵¹. Драгутин Костић сматра да су ова песма и бугарштице о Секулиној веридби са сестром будимског краља (Богишић, 20, 21) послужиле „за основу двема најлепшим песмама првокосовског циклa: Косовци девојци и Смрти мајке Југовића“⁶⁵².

Још једна песма из старијег слоја певања тематизује смрт сестре и сестрића Сибињанин Јанка – песма број 134 у *Ерлангенском рукопису*. Сестра се зове Јелица⁶⁵³, а

⁶⁵¹ Песма о смрти Секулиног сестрића Раича из новијег слоја певања (Вук Врчевић, Е. зб. 62/ III, 8) варира поменуте мотиве из старијих песама преносећи их по вертикали на Секулину сестру и сестрића.

⁶⁵² Поменуте бугарштице дају и основу за успостављаењ аналогичне Дракуловић Секуле и Драгиловић Милоша: „(...) ни вереницу исто тако као ни мајку Секулову, ’лијепу Руде удовицу’, Јанко не сме да обавести с несрећи простом истином него измишљеним изговором о женидби његовој на Косову ’младом дјевојком’. На такав глас, мајка одлази на Косово сину, па уверивши се о страшној истини открива му гроб и умире над њим (Богишић бр. 22 и 29). У даљој опет вези (по Богишићу бр. 2), вереничка мајка (краљица будимска) налази зета који је ’утекао с Косова’ рањена, свега ’у крви’, на самрти, прима од њега везену мараму ћеркину с дукатима (као ’рогатију’) као и поздрав и поруке како ће га жалити. У овој бугарштици о погибији на Косову младог јунака, вереника Дракуловића, наравно Секуле, јер то је првенствено његово презиме (в. Богишић бр. 21), извршен је пренос на првокосовског јунака Милоша, који се ту и презива Драгиловић (преко Драгуловић, још за Секулу у Бог. бр. 20) а у вези са Милошем, наравно, и с ’пунице’ - краљице будимске – на ’пуницу’ Милошеву (од половине XVI в.), на Милицу ’Лазаревицу“ (Драгутин Костић, *Два косовска циклa*, 14).

⁶⁵³ Под овим именом Секулина мајка се јавља у новијем слоју певања (Даница, III). Интересантно је да у овој песми мајка моли брата да не води Секулу са собом јер се плаши да ће га устрелити вила: „Рано моја,

сестрић, ког мајка жртвује за брата, Вукосав. Иако се не помиње Секула, опет се можемо ослонити на устаљену традиционалну везу између ујака Јанка и сестрића Секуле. Услед учесталости заједничког појављивања Јанка и Секуле у другим песмама, помен једног јунака активира у свести слушалаца присуство другог јунака. Ипак, измена номенклатуре вероватно није случајна. Сам сиже не дозвољава Секулино укључивање. У овој балади сестра удовољава братовљевом захтеву и даје сина као замену за брата. Међутим, ово је једина песма о смрти Јанковог сестрића у којој мајка вољно жртвује сина. У свим осталим песмама, у којима на позицији Јанковог сестрића фигурира Бановић Секула, у иницијалном сегменту песме Секулина мајка и/или сестре настоје да умилостиве Јанка да не води Секулу са собом⁶⁵⁴. Секулина смрт, иначе, доследно се везује за Косово и метаморфозу у змију/змаја (сижејни модел *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*)⁶⁵⁵. Смрт сестрића се и у овој песми стилизује у оквирима свадбеног ритуала. Овог пута сама мајка шаље сина ујаку у сватове. Она то ради не показујући емоције. Без трунке кајања и гриже савести мајка предаје сина у руке целатима: „А бога ми, два млада целата,/може бити нећак за ујака“. Њена смрт у завршници ове песме резултат је гнева митолошког бића и прекршаја табуа освртања. Снежана Самарџија у овој песми препознаје „амалгаме историје и митске матрице“.⁶⁵⁶ Амалгам је, заправо, објединио и историјско, и митско (хтонски простор горе, живи огањ, два целата млада, вила), и обредно (обред жртвовања, табу освртања, авункулат, одлазак у сватове) у јединствену целину која чини нуклеус целокупног певања о Секули. Трагови овог амалгама препознатљиви су у свим слојевима и на свим просторима певања о Секули.

Сибињанин Јанко!/ Ти не води дијете Секулу, Секула је јединац у мајке/ Секулу ће устрелити вила“. У песмама са Косова које је објавио Владимир Бован Секулина мајка је Милица (новији слој певања).

⁶⁵⁴ „Када је ујак имао обавезе према сестрићу, онда је сасвим логично да сестра пошаље у помоћ брату свога сина. Она је по народном схватању донекле била обавезна да то учини. Посебно је питање да ли је мајка слала сина онако једноставно како је то представљено у песмама, или на неки други начин. Свакако да је то чинила са доста бола и туге, али је морала и несвесно да испуни једну друштвену обавезу, макар јој син погинуо“, Петар Влаховић, „Трагови авункулата у јужнословенској народној поезији“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 19, 1956, 213; подвукла С. Л.)

⁶⁵⁵ Александар Лома измену номенклатуре тумачи из сасвим супротне позиције, постављајући сестрића као стожер ујачко-сестрићког пара, а не ујака. „Најмлађи сестрић чини се предодређен за улогу искушеника – на до нас доспелој равни текста: жртве – већ својим именом *Вукос(ла)в* (уп. варирање имена (*Змајогњени*) *Вук* и *Секула код сестрића-иницијаната*; као што ујак-иницијатор Секули може бити Марко, тако се и овде, обратно, Вукосаву – Вуку јавља Јанко)“ (Александар Лома, *Пракосово*, 95).

⁶⁵⁶ „Више пута су као залог различитих споразума синови владарских кућа одлазили у дворове и тамнице непријатеља, као што се жртвовање деце јавља у свим архаичним друштвима и религијама“ (Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 93).

Наведене песме указују на два пола мајчинског лика. Она је са једне стране крајње привржена сину и од туге умире за њим, а са друге, породичне везе засноване на матријархату покрећу обредни контекст авункулата⁶⁵⁷ који подразумева одређени сижејни потенцијал песама. У *Rečniku simbola* у оквиру образложења симболике мајке указује се на њену амбивалентност, као и на повезаност са симболиком мора и земље. „U simbolu majke nalazimo jednaku ambivalentnost kao i u simbolima mora i zemlje: život i smrt su saodnosu. Roditi se znači izaći iz majčine utrobe; umreti znači vratiti se u zemlju. Majka je sigurnost utočišta, topline, nežnosti, hrane. To je takođe i opasnost od tlačenja zbog skućenog prostora i od gušenja zbog preteranog produžavanja funkcije hraniteljice i vodiča“⁶⁵⁸. Амбивалентну слику мајчинског лика препознајемо и у Секулиној мајци. Наизглед, она је са једне стране привржена сину, а са друге, због верности брату, води свог сина у смрт. Међутим, реч је о митском сижеу. Јелица је биће са друге стране и отуда је привржена самој смрти. Испод површинских слојева тоpline, нежности и љубави крије се опасност од запретене мрачне стране мајчинства. Индикативно је и обраћање младих целата Јелици: „Ах, Јелица, ах **госпођа наша**“ (*Ерлангенски*, 134). Целати, представници оностраног, чувари живог огња у гори, Јелицу виде као део свог света. На то управо указује употреба присвојне придевске заменице. Инверзивна позиција заменице у односу на именицу указује да се у први план истиче њено господство, а да у другом плану, иако прикривено, пулсира присуство подземног, хтоничног.

Уколико се у песми појављују Секула и његова мајка, обавезно је и присуство ујака Јанка. Заправо, лик Секулине мајке има функцију споне између Јанка и Секуле. Отуда Секулина мајка скоро никада није приказана искључиво као мајка епског јунака, већ у двострукој улози, и као мајка и као сестра. Суштински, ту се сучељавају две основне породичне тенденције, раздвојене обредом прелаза кроз који пролази жена удајом. Као сестра она припада породици у којој је рођена, а као мајка породици у коју се удала. Матријархат, на коме и почива авункулат, примарни значај даје породици у којој је жена рођена, а патријархат породици у коју долази. Жена, у процепу својих улога, нашла се, заправо, у ситуацији избора који има трагични потенцијал, а сиже песме, која се тим

⁶⁵⁷ О авункулату ће више речи бити у поглављу које анализира Секулине породичне везе са ујаком.

⁶⁵⁸ Alen Gerbran, Žan Ševalije, *Rečnik simbola*, 532,533. Мајка уз ујака представља Секулиног водича у процесу иницијације.

избором бави поприма баладични тон. „Схваћена као обред прелаза, свадба је крај једне заувјек завршене фазе живота и зато је женино враћање уназад кобно и недопустиво“⁶⁵⁹, и то из аспекта патријархалних односа по којима женино опредељење за брата није етички прихватљиво. Сестра брата, који јој је сина јединца одвео у рат противно њеној жељи, најпре проклиње : „Ти си један и тебе не било!“, али кад Јанко покуша да се убије, сестра мења мишљење: „Немој, немој, моја слатка рано!/ Сви ст' јединци, жалосна вам мајка!“ (Даница, III). Сестра брату опрашта синовљев живот.

Када лаковерни ујак не позове сестрића у сватове јер се неопрезно повео за клеветама тазбине⁶⁶⁰, мајка нема недоумица како треба да поступити.

<p>„Што ће рећи, драго дите моје, Да те ујко у сватове не зове? Ово чудо неће бити мани, Страху ме је погинуће лудо, Јер је био у завади шуром. Седлај, синко, коња најбољега Којино ти стоји у потаји И обуци бугарске аљине, По назору оди за сватовим, Ако Јанку до потреби буде, Нек му мореш у помоћи бити“. (Миошић, „Женидба Сибиданин Јанка“)</p>	<p>„Gledala ih Sekulina majka, A sestrice Janković Stojana, Pa dozivlje Sekulu svojega: „O Sekula, drago dite moje! Gdje li si se uјcu zamјerio, Kad te uјac u svatove ne će? Niшта zato, drago d'јete moје, Oblači ti bugarske halјine, Pa ti pojде, uјcu u svatove. Nikad uјac Janје Misirkinје Bez teb' k dvoru dopelјati ne će, Niti svoje donijeti glave. Jer ne znade, kak' se tamo vlada“. (Stјepan Mažuranić, Ženidba Janković Stojana⁶⁶¹)</p>	<p>„Vabil Janko svate svakoјake, Samo neће Sekola junaka. Govorijo Sekole junače: „Boga vama, moja stara majka, Što smo se mi uјcu zamerili, Da nas neће na pirove vabit?“ Ali mu је govorila majka: „Aj Sekole, drago dite moје! Sedlaj konја, koga uјac ne zna, Ter mi pojdi v svate uјаčeve“ (Štrekelј, Modri Sekol junak, 245)</p>
<p>„Проговара остарјела мајка: „Фала Богу, мој једини сине, Б'јеле овце не ће пропанути, Чуваће их твоје другарице, Ма ће пропанути милостан дајко; Он се жени са турске крајине, Он је пошо на турску крајину, Јутрос синко на огранак сунца,</p>	<p>„Gre Sekula staroj svoјoj majki, Pak mu tiho majka besedila: „Što ne ideš s uјcem u svatove?“ „ Tako mi је uјac napisao, Da on pelја sve svoje svatove, Samo ne pelја Sekule nećaka, Zač Sekula šeprtlја pri vinu“. „Bog pomogo, Sekuliću sine,</p>	

⁶⁵⁹ Јеленка Пандуревић, „Народне пјесме о жени која жртвује сина да би сачувала брата“, *Зборник Матице српске за књижевност и уметност*, књига LIII, свеска 1 – 3/2005, 88.

⁶⁶⁰ Овај мотив се јавља у песмама које припадају сужејном моделу *Женидба јунака са препрекама – сестрић заточник* („Женидба Сибиданин Јанка“, Андрија Качић Миошић; Штрекељ, 245; Кирјак, Е. зб.126, 26; „Женидба Јанковић Стојана“, С. Мажуранић; *Истарске*, 18). Само код Кирјака непозивања сестрића потпуно је немотивисано, будући да тазбина такву врсту услова не поставља. Смештање догађаја у ускочки миље (Кирјак) доноси опозиционарање младожење и тазбине по линији своје (српско) – туђе (турско).

⁶⁶¹ Стојану није лако да не позове сестрића, али не може ни да се оглуши о захтеве тазбине. У овој песми девојка је Јана Мисиркиња, типично име за Јанкову вереницу, али у сужејном моделу *женидба отмицом лађом*. Овакво именовање девојке може се објаснити тиме да сестрић има исту сужејну улогу – улогу заточника, као и тиме да је тема песме иста – Јанкова женидба.

<p>Са његовом китом сватовима. Њега Туци оће дочекати, И његову главу откинути, У Турђији кости оставити. Јели јазук, мој једини сине, Ве' чу ли ме, мој једини сине! Облачи се што год боље мореш, На се стављај троје токе златне, Повише њих бугарску доламу, Па ти ајде за сватовима сине, Ти ћеш прије свате достигнути, Него дођу на турску крајину. Ће достигнеш кићене сватове, Ма се немој дајку казивати, Него ајде за сватовима сине, Док дођете на турску крајину, Ако б' дајку до невоље било, Нека му се у невољи нађеш“. (Лазар Кирјак, Е. зб. 126, 34)</p>	<p>Premudra su latinska gospoda, Premudra su, prevarit ga hoće. Obuci se što najlipše možeš, Anajzgora zelenu dolamu; Nutar metni trideset prstenja, A najzgora sviti kaludjerske I zajaši konja najboljega“.⁶⁶² (Istarske, 18)</p>	
--	---	--

Одлазак ујаку у сватове представља заједнички мотив ових песама и поменуте баладе из *Ерлангенског рукописа*. С тим да је у балади одлазак ујаку у сватове мајчин покушај заваравана сина, а у наведеној песми сестрић заиста иде ујаку у сватове. У обе песме једнака је приврженост сестре брату и одлучност да се брату у невољи помогне по сваку цену. Такође, сестрић одмењује ујака у фиктивном и стварном свадбеном обреду. Секулина мајка саветује сина како да поступи не испољавајући бојазан за синовљев живот. То би се могло објаснити на два начина – или је толико сигурна у Секулино јунаштво или је спремна и сина да изгуби заједно са братом тј. уместо брата. Секула углавном беспоговорно слуша мајку. Он уважава сваки њен захтев.

„Кад је Секул мајку разумио,
 Скочио се на ноге јунашке,
 Тер оседла коња од мејдана
 И облачи бугарске аљине,
 За сватовима иђе назорице
 Да га нико познат не могаше.“

(„Женидба Сибињанин Јанка“, Миошић)

„То Sekula jedva dočekaо,
 Pa oblači bugarske haljine:

⁶⁶² У финалном сегменту ове песме Секула не одводи девојку на ујаков двор, већ старој мајци: „Uhiti ju pod live pagose./ On ju uzme se na konja,/ I snjom biži priko ravna polja./ Pak ju pelja staroj miloj majki/ „Ovo ti je verna ujna moja!“

Мајка води dobroga dorina...“
(Stjepan Mažuranić, *Ženidba Janković Stojana*)

Изузетак је песма коју је записао Лазар Кирјак (Кирјак, Е.зб.126, 26) из новијег слоја певања. Секула се најпре противи мајчиној жељи:

„О старице, мила моја мајко!
А тако ми Бога великога,
Ја се тамо ни макнути не ћу,
Кад ме није звао у сватове.“

А онда га мајка убеђује једном реченицом: „Фала Богу, мој једини сине,/ Што те није звао у сватове!“ Мајка и за то има своје оправдање. Овако ће сакривени сестрић бити већа помоћ, него да је јавно присутан у сватовима. Син прихвата сугестију само зато што жели да својој мајци испуни жељу („Ја ћу поћи, теби погодити“). Старији слој певања боље чува лик мајке која се јасно опредељује за свој род по рођењу, док се у млађим слојевима певања мајка чешће ставља на синовљеву страну. Наведени примери који припадају истом сижејном моделу (*женидба јунака са препрекама – сестрић заточник (модел песме Женидба Душанова)*) и углавном новијем слоју певања⁶⁶³ запамтили су женину везу са родом из ког потиче, али слабљење митолошког контекста и јачање епског импулса сестрићу су уместо жртвене улоге дали улогу активног епског јунака, ујаковог заточника. Додуше, и заточништво је један вид добровољног жртвовања. Заточник одмењује другог јунака и тако штити његов живот, али свој доводи у опасност. У новијем слоју певања и даље се истиче подређена позиција сестре у односу на брата, као и њена емотивна блискост са братом. Мајка се не обраћа сама брату када покушава да заштити сина, већ шаље кћерке да то учине уместо ње:

„Ид'те, јадне, девет кукавица!
Те молите свога мила ујака,
Не би ли вам брата поклонио,
Да не води њега у Косово“.
(Вук, II, 86)

⁶⁶³ Сви припадају новијем слоју певања осим песме коју је записао Андрија Качић Миошић у *Разговору угодном народа словинског*. Постојање сижејног модела у најстаријем слоју певања указује и на његову старину, а очуваност до најновијих времена указује на чврсту повезаност са традиционалним обредним контекстом авункулата.

Када јој брат запрети („Ел ми испрати Секуленце дете,/ ели дођи у Сибиња града,/ погубићу сестру и сестрића!“ , Дена Дебелковић), она не сме да му се успротиви. Народни певач кроз ауторски коментар кривицу за смрт Секуле пребацује на мајку и жену:

„женска страна кратка ума, дуга коса,
не се моли Богу јединому,
но се моли коњу дебелому...
не се моли богу јединому,
но се моли оне остре сабље...“

Средњи слој певања доноси нове сужејне моделе у којима се Секулина мајка именује као Јана или Јања⁶⁶⁴. Под именом Јања појављује се и у предању које је Вук забележио⁶⁶⁵. У одређеним моментима Секула испољава и страх од мајчиног гнева. Јанко непромишљено прихвата позив на побратимство турског јунака и сестрић га најпре спасава, а онда га у финалном сегменту песме кажњава тамницом. Међутим, када се на Јанков позив појави Секулина мајка, „Секула се препаде од мајке/ Из тавнице Јанка извадио“ (Вук III, 30). Јанина реакција је идентична Секулиној. Мајка и син испољавају исте карактерне црте – одрешитост и спремност да казне и најдраже ако поступају непромишљено.

Распетост Секулине мајке између брата и сина приметна је у још једном сужејном моделу, присутном само у новијем слоју певања: *Секула ослобађа ујака – мајка посредник*⁶⁶⁶. Песме у наведеном сужејном моделу имају исти уводни сегмент. Тужење Секулине мајке за братом се представља као кукање кукавице, а Секулина мајка је метафорично означена као кукавица⁶⁶⁷. Управо ова метафоричност указује на њену јаку емотивну повезаност са братом, о чему сведочи и етиолошко предање које је Вук Карацић забележио: „Србљи приповједају да је кукавица била жена и имала брата, па јој брат умро и она за њим тако много тужила и кукала, док се није претворила у тицу (једни кажу да се брату досадило њено кукање и јаукање, па је он проклео те се претворила у тицу, а једни опет кажу да се Бог на њу расрдио што је тако много тужила за братом, кога је он био

⁶⁶⁴ Баш тако је именована и мајка Милоша Обилића, Секулиног пандана у епским песмама о Првом косовском боју (уп. „Милош Обилић змајски син“, Петрановић, III, 24), што је још једна додирна тачка ових епских подвижника.

⁶⁶⁵ Овим предањем више смо се бавили у оквиру поглавља које испитује Секулино порекло.

⁶⁶⁶ У песмама овог сужејног модела могли бисмо говорити о мајчином продужавању „функције хранитељнице и водића“ (*Rečnik simbola*, 533).

⁶⁶⁷ Символичка веза мајке и кукавице успоставља се само у овом сужејном моделу из новијег слоја певања.

узео, па је претворио у кукавицу да кука довјека), зато готово свака Српкиња којој је брат умро, и данас оплаче кад чује кукавицу гдје кука. На великом крсту који се мртвацу у гробљу удари више главе, ако мртавац има сестре, начини се кукавица од дрвета. – А једни приповједају да је кукавица овако постала: кад је први пут умро Лазар (У Витанији, Јован гл. XI) сестре његове Марта и Марија завјетују се да ће кукати за њим док су живе; кад пак Христос Лазара васкрсне, он онда, да би њихов завјет остао, створи тицу, која ће мјесто њих кукати довјека⁶⁶⁸. Предање указује на најстарије слојеве народне традиције, па отуда и рефлектује матрилинеарну породичну линију као примарну. Њени реликти се препознају у метафорици кукавице. Међутим, доминација млађе, патријархарне, породичне линије намеће у новијем слоју певања окретање мајке првенствено сину⁶⁶⁹. Отуда она покушава да на све начине одврати сина од опасног похода. У свом обраћању сину мајка ставља акценат на Секулину младост, као и на то што је јединац, па самим тим нарочито драгоцен.

<p>„Немој сине, немој моја рано, Немој сине за Бога милога, Оставит ме, саморану мајку! Од када је Јанко у тавници, Ти си сине сва утјеџа моја, А кад би ме сад оставио, Свако би ме добро оставило“</p> <p>(Миковић, Е.зб. 26, 4)</p>	<p>„Љуто цвили Секулова мајка: Ти не иди и не тражи дајка Ти си лудо д’јете аџамија Па ти мореш тамо погинути Бољи су га тражили јунаци Тражио га и Милош и Марко Не могаше избавити Јанка Море бити да је погинуо“</p> <p>(Кашиковић, Е.зб. 245, 1)</p>	<p>„Сједи, сине, Бановић Секуле! Није ласно до Татар-буџака, Нема мајка нег' тебе једнога, Бојати се можеш погинути, Па оставит самохрану мајку, А имадеш девет сестра милих, Кој' удата, која неудата, Остаће ти сестре без заклетве, Коме ће се сестре заклињати, Кад остану без тебе јединка?⁶⁷⁰</p> <p>(Босанска вила, 1911)</p>
--	--	---

Епска песма, иначе, нарочито наглашава Секулину издвојеност у породици и тиме што је син јединац. Сестре у обраћању Јанку као најважнији аргумент да Секулу не води са собом износе следеће : „Секула је јединац у мајке“ (Вук II, 85); „Не остављај саморану

⁶⁶⁸ Вук Караџић, *Живот и обичаји народа српског*, СКЗ, Београд, 1957, 212.

⁶⁶⁹ „Однос сестре према брату, ујака према сестрићу, мајке према сину у првобитној породици били су односи унутар једног рода. Конфликт етичке природе заостриће се онда када се ови односи буду морали посматрати на релацији двије породичне заједнице. Чврста структура патријархалних односа пресудно ће утицати на обликовање завршних стихова великог броја варијаната којима се, у форми анатеме, штити нови патријархални поредак: „Бог убио сваку милу мајку/која воли брату него сину“ (Крњевић, 49)“ (Јеленка Пандуревић, „Народне пјесме о жени која жртвује сина да би сачувала брата“, *Зборник Матице српске за књижевност и уметност*, књига LIII, свеска 1 – 3/2005, 88).

⁶⁷⁰ У овим стиховима уочава се сличност са обраћањем мајке или сестара Јанку у песмама које припадају сужејном моделу *Секула се у змију претворио*.

мајку“ (Вук II, 86). Управо то његов живот тим драгоценијим, значајнијим, а истовремено се осећа и емоционална обојеност – мајчинска туга и бол које би донео губитак сина јединца. Све се у потпуности усмерава на Секулу и њему подређује. „Један је симболично место бића, извор и крај свега, космоичко и онтолошко средиште“⁶⁷¹. Секула и представља такав центар за читаво своје породично окружење. Секула не само да је један, већ је и јединствен, а „јединственост изражава апсолутно биће које се не може упоређивати, које је transcendentno, јединог Бога“⁶⁷². Толико наглашену јединственост и издвојеност прати и зла коб која вреба све што се својом изузетношћу издаваја.

У само две песме овог сужејног модела (*Секула ослобађа ујака – мајка посредник*) мајка не одвраћа сина од похода. У њима се чувају реликти старијег слоја певања у коме се мајка при одлучивању између брата и сина увек одлучује за брата. У песми „Секуле избавља Јанка“ (ПНП, VI, 1934–1939) мајка је крајње уздржана и не покушава да сину сугерише било какву одлуку. Ту је само да га посаветује у избору коња за поход. Друга песма доноси чак мајчин отворени подстицај сину кроз који се види њена окренутост роду из којег потиче⁶⁷³:

„Но мој сине, Бановић Секуле,
Да си мене сине погинуо
Ја запао ђегај у тавницу,
А да ми је Јанко стануо,
А тебе би Јанко избавио“.
(Шаулић, 41)

Симболика кукавице може бити вишеструка⁶⁷⁴. „Кукавица је једна од најмитологизованијих птица с јасно израженом женском симболиком“⁶⁷⁵. Осим мотива губитка брата, за кукавицу се везују и мотиви губитка сина и мужа. Кукање кукавице у

⁶⁷¹ *Rečnik simbola*, 318.

⁶⁷² *Rečnik simbola*, 318.

⁶⁷³ У прилог томе иде и мајчин одговор сину на питање зашто кука: „О мој сине, Бановић Секуле, / Свега имам у бијелу двору, / Али добра најбољега немам, / Брата мога од Сибиња Јанка“. Свакако треба имати на уму и проблем усмене аутентичности Шаулићеве збирке песама, о чему је било већ речи.

⁶⁷⁴ У овом поглављу размотрићемо само нека схватања симболике кукавице у народној традицији. Карактерише је и способност метаморфозе, као и улога посредника између овог и оног света, што није занемарљиво када се узме у обзир мајчина улога у Секулиној јуначкој иницијацији.

⁶⁷⁵ Александар Гура, *Симболика животиња*, 512.

народним веровањима тумачи се као лош знак, предсказање смрти⁶⁷⁶. Отуда Секула мајчино кукање најпре доживљава као најаву зле коби за себе:

„Бог т' убио, моја стара мајко!
Што си јутрос тако уранила,
Те ти кукаш ка' и кукавица?
А што кобиш твог Секула сина,
Каква ти је голема невоља?“
(Лубурић IX, 69)

У једној песми овог сижејног модела мајка жали, не за братом, већ за давно несталим мужем (Симо Коснић, Е. зб. 125/XIII). И овде мајка најпре одвраћа Секулу од спасилачког похода, а када у томе не успе, усмерава га да се обрати ујаку.

„Немој, синко, ако Бога знадеш,
Немој ићи у турску Удбину.
Ако ли си, синко, наумио,
Наумио да потражиш баба
Ти опреми себе и дорина,
Иди право у Сибиња града,
Твом ујаку од Сибиња Јанку,
Све ће тебе ујко научити...“
(Коснић, Е. зб. 125, 13)

Тиме се опет предност даје роду по мајчиној линији. Каснији ток песме показаће да се Секула не може поуздати у ујака, па се, у духу патријархалних односа, дата предност мајчиној породици, поништава.

Секулина мајка у песмама заузима и типизирано место у двору уз сина. Њој се Секула обраћа пре одласка на кошију за девојку:

„То зачуо Бановић Секуле,
Па дозива своју стару мајку:
„О старице, моја мила мајко,
Опремај ми лаке брашњенике,
А ја одох опремај' вранчића.“
(Вук VII, 15)

Мајка обавештава сина у тамници о збивањима на двору у његовом одсуству:

„Бе си, сине, Бановић-Секуле,
Јеси ли ми, сине, у животу,
Остаде ти мајка кукавица,

⁶⁷⁶ Александар Гура, *Симболика животиња*, 530.

А љубовца млада робињица,
Заробјени твоја оба сина,
Бијели ти двори поробјени,
Поробјени па и опалјени
Од силнога Бојичић-Алије.
Никог немам до камена станца“
(Вук VI, 75)

Обострана љубав мајке и сина испољава се у ситуацији када је Секула заробљен у тамници. Секула се из тамнице писмом најпре обраћа својој мајци, па тек онда љуби. Мајчина реакција на писмо открива безусловну посвећеност сину⁶⁷⁷:

„Мајко моја, ти ми се не надај,
А ти љубо, ти се преудавај,
"Аманет ви моја ђеца луда,
Не пушт' те их у турачке руке,
Да их не би Турци потурчили,
Потурчили али заробили."
Оде књига ђе је наумила,
Књигу гледа мајка Секулова.
Пренеможе, паде на земљици...“
(Вук VI, 75)

Та посвећеност мајке сину изразита је у финалном сегменту песме о Секулиној погибији (Босанска вила, 1903, год. XVIII). У овом сегменту песма се приближава песми „Смрт мајке Југовића“ (Вук). Поштујући сестрићев предсмртни завет, Јанко одсеца Секулину главу, носи је кујунцији у Будим и позлаћује. Љубав мајке и сине је толика да им омогућује наднаравни контакт и после смрти:

„Он позлати Секулову главу,
Па је спрема Секуловој мајци,
Узима је Секулова мајка,
Па овако стара проговара:
„Ђе си расла јабуко од злата?
Ђе ли расла, ђе ли отргана?
Ђе ли зрела, ђе ли заљевана?“⁶⁷⁸
Мртва глава мајци проговара:
„Моја мајко, сладак родитељу,
Ја сам расла у Сибињу граду,
А сазрела теби на срдашцу;
Отргнута у пољу Косову,

⁶⁷⁷ Ово је једна од ретких песама у којој се уз Секулу и његову мајку не јавља и ујак, што је вероватно последица самог сужејног тока песме који у први план поставља интернационални мотив *муж на свадби своје жене*.

⁶⁷⁸ Препознатљива је сличност са обраћањем Мајке Југовића руци сина Дамњана.

У Будиму златом заљевана“.

Није случајна веза златне јабуке и смрти⁶⁷⁹, а нарочито веза погинулог сина и јабуке⁶⁸⁰. Укрштају се поређење и метафора одражавајући „јачину емоција, блискост два бића и трагику обрта. Насилна смрт одузима највредније (...)“⁶⁸¹. После синовљевих речи настао је мук. Сличан је и завршетак песме у којој је Секулин сестрић погинуо у сватовима свог ујака Секуле⁶⁸².

У само једној песми из проученог корпуса Секулина мајка није сестра Сибињанин Јанка, и то у песми из новијег слоја „Свет Илија и Секула убијају але“ (Дена Дебељковић). Секулина мајка у овој песми је Блажена Марија, сестра Светог Илије. Она се заштитнички односи према свом седмогодишњем сину јер се плаши братовљеве плаховите нарави. Заштитнички однос мајке према сину доминира и у песми коју је записао Вук Врчевић („Смрт дијете Секула“, Врчевић, Е. зб. 62/3, 5). Мајка шаље сина свом брату да би га спасла од своје свекрве Проклете Јерине⁶⁸³.

Лик Секулине мајке фигурира и у песмама са у бугарског и македонског говорног подручја. Њена позиција у овим песмама разликује се од оне коју је има у песмама са западног терена. Овде је мајка најчешће у другом плану у односу на фигуру оца (Марка, Јанка). Именује се као либе Катерина или Маркоица/ Марковица млада (по мужевљевом имену). Она не доноси одлуку, већ прати мужевљеве захтеве (сижејни модел *женидба јунака са препрекама*)

⁶⁷⁹ „Златна јабука, на пример, расте, цвета и зри у перивојима бајке, део је оностраног пејзажа, дар чудесних помоћника, украшава виловске кочије. Али, кад златна јабука постане атрибут чаробних девица какве су девојка бржа од коња и сунчева сестра, њихов сјај најављује смрт, било да је на циљу чудесне тркије или „небу у висине“ ствара муње и сатире цареву војску“ (Снежана Самарџија, „Чуда и поступци очуђавања у структури усмених облика“, *Језик, књижевност, култура, Новици Петковићу у част*, 298).

⁶⁸⁰ Према народном веровању на Петровдан Свети Петар дели деци јабуке на оном свету. Верује се да ако мајка умрлог детета једе јабуке пре Петровдана, њеном детету Свети Петар неће уделити јабуку. У неким селима у јужном Банату јабуке се носе првим комшијама за душу умрлих. (Уп. Душан Бандић, *Култ мртвих код Срба*, 79)

⁶⁸¹ „Поетски избрушене секвенце обреда прелаза златне јабуке укључују у поређење са прерано прекинутим младим животом...“ (Снежана Самарџија, „Чуда и поступци очуђавања у структури усмених облика“, *Језик, књижевност, култура, Новици Петковићу у част*, 298).

⁶⁸² И овде мајка даје сина за брата: „Боље ти је и погинути сине! Но ујаку не поћ' у сватове“ (Врчевић, Е.зб. 62/3, 8)

⁶⁸³ Већ уочена веза Бановић Секуле и Змај деспот Вука и овде је дошла до изражаја. Секула је син слепога Гргура, а баба му је Проклета Јерина која шурује са Турцима и спремна је да изда свог унука. На нивоу усмене формулативности, име проклете Јерине носи одређени сижејни потенцијал.

**„Марко седи на високи чардак
и при него либе Катерина.**

Долетело сиво соколенце,
та паднало Марку на колено,
претърсило ситни бели крила,
низтърсило ситно бело писмо.
Ка го везе Марко Кралевичи,
хем го чее, под мустак се смее.

**Съгледа го либе Катерина,
па на Марко потио говори:**

- Фала тебе, Марко Кралевичи,
колко са ти книги достигали,
се ги чееш, ама се не смееш;
откол чееш това бело писмо,
хем го чееш, под мустак се смееш⁶⁸⁴,
какво те е гайле налегнало?

А Марко ѝи тогај отговори:

- Хей фала ти, либе Катерино!
Какво ме е гайле налегнало,
секи наши брајке нека стигне;
нали имам одинака сина,
единака Сокула детенце,
кралю имал една мила черка,
една черка мома Ангелина,
та ми прати кралю Михаила,
та ми прати това бело писмо,
они с нея млади да се зема,
а па ния па два да се сродиме,
да станеме двата сватовщина.
Скоро д'їидеш, да отклониш,
да отклониш шарени ковчези.
да изнесеш рухо гюреджийско,
да премениш Дете да накитиш,
я да стегнем до два бързи конѐ.

Послуша го либе Катерина,

отклонила шарени ковчези,
изнела е рухо гюреджийско,
пременила Дете, накитила -
турила му морави калпаци,
на калпаци ясни огледала,
обнизани с безцани камене;
като върва по равни друмове,
че замрѣкна у гора зелена,
та камене през гора да света,

„Седит Марко на диван високи,
му паднала книга на рамена,
книга пеит, под мустак се смеит.

Го догледа млада Марко'ица:

- Ай ти, Марко, мое господине!
Що те тебе нужба дотерало,
книга пеиш, под мустак се смеиш?

И говорит Марко Кралевике:

- Ай ти тебе, млада Марко'ице!

Допушило краля Латинина,
кралџот имат една мила керка,
яс си има една мила сина,
мие да се оба сусватиме,
а два млади да се суземеет.

Ай ти тебе, млада Марко'ице!

Ай влезе си во шарена ода,
да отключиш шарена ковчега,
да извадиш рубо копринено,
да промениш Секула детето
и да зготвиш до два бързи коня.

И си стана млада Марко'ица,
и си стана от диван високи,
и си влезе во шарена ода,
си отключи шарена ковчега,
си изваде рубо копринено,
си изваде цървена калпага
си промена Секула детето
и изваде до два бързи коня.“

(Миладиновци, Марко, Секула и крал
Латинина, 145)

⁶⁸⁴ Овде учавамо формулу смеха при сазнавању непознатих вести („... под мустак се смееш [брци ти се смеју] која изазива питање и одговор, односно развој сижера (слична јој је и формула примања књига). Среће се у старијим записима српско-хрватске поезије, у *Ерлангенском рукопису*, у песми о невери Маркове љубе: „Вечерицу вечерао марко. / онда се [је] насмејао Марко. / Онда Марку говорила мајка...“ (ЕР, 151). Формула се постојано чува и у новим слојевима певања, уклапајући се у нове обрасце и јужнословенски контекст певања.

доде мене през гора зелена. (СбНУ XLIII, 64)	
---	--

У једној песми која припада истом сужејном моделу мајка испољава неслагање са мужевљевом одлуком, а као разлог свог неслагања наводи Секулину младост („Марко убива сина си, за да земе невестата му Ангелина“, СбНУ LIII, 375). Мајчино неслагање не утиче на Маркову одлуку, али јасно сигнализира неуспех иницијацијског кретања (сужеи *неуспешна женидба; женидба јунака са препрекама*):

„Писмо чети Марко добър юнак,
Писмо чети, под мустак се смее,
Па го пита Марковица млада:
-Фала тебе, Марко добър юнак,
Що новини у писмото пише,
та се толко под мустак усмиваш? –
Я Марко и потио говори:
-Фала тебе, Марковице млада,
писал ни го краля Валтинина,
писал ни го от града Латина
да ни даде черка Ангелина,
да оженим Секула детенце. –
Отговара Марковица млада –
-Фала тебе, Марко Кралевити,
Секул ни е още бре, малечок,
он не може на кон да се држи,
Секул не е още за женене. –
Отговара Марко добър юнак:
-Фала тебе, Марковице млада,
Що ни дава черка Ангелина,
Че оженим детенце Секула. –
Рано рани Марковица млада,
И омеси две бели погачи,
И изнесе две бели премени.“

Повезаност мајке и сина очитује се у песми „Секула дете и Стойна самовила“. Иако није експлицитно наглашено да је млада Јанкулица Секулина мајка, из њене забринутости после лошег сна може се закључити да је такво тврђење утемељено.

„Сон сонила млада Јанкулица,
на сон ми се мошне уплашила.
Їе говорит Јанкула войвода:
- Ай ти тебе, млада Јанкулице,
шчо сон сони, на сон се уплаши?
Му говорит млада Јанкулица:
- Ай ти тебе, Јанкула войвода,

стече Дунав мотен и пороен⁶⁸⁵,
ни занесе наши висок диван -
сега ни е Секо загинато!“
(Илиев, 84)

Мајка се јавља и у улози тумача синовљевог сна, прожетог митолошким елементима. Секула сања сан у хтонском простору зелене горе, а у мајци види некога ко може одгонетнути сложену симболику сна. Потпуно је потиснута фигура оца, а Секула се налази у чисто женском окружењу (мајка, сестра, невеста). Сан носи пророчку слику будућности⁶⁸⁶ у складу са законитостима епске усмене формулативности⁶⁸⁷. У првом плану су визуелне слике⁶⁸⁸. Крвави месец и сунце које се враћа јасни су сигнали предсказања нечег лошег. Према Библији пре силаска Господа на Земљу Сунце ће се претворити у таму, а Месец у крв. Ова слика сна има све симболичке наговештаје апокалипсе. Будући да се небеска тела везују за одређене личности – Секулу, његову мајку, сестру, децу, ова апокалиптична визија добија истовремено карактер личне, породичне трагедије.

„Кинисал ми Секула детенце,

⁶⁸⁵ Формула присутна и у песама о Првом косовском боју, али у вези са рекама Ситницом и Марицом, и то независно од формуле пророчког сна: „Ал' Ситница мутна и поводна...“; „Ударила мутна и крвава“ (Марица) (Вук II, 47, 57).

⁶⁸⁶ Бранислав Крстић издваја у корпусу различитих снова које је анализирао две основне групе – снове симболичког карактера, којима је потребно тумачење и оне којима то није потребно. Узрок ових разлика је сам садржај снова и Бранислав Крстић извлачи генерализовани закључак за све снове у нашим епским песмама: „Ово не важи само за овде наведене снове, већ се и иначе, као по неком правилу, у нашим народним песмама несрећа у сновима увек претсказује симболички, док се срећни догађаји претсказују и на један и на други начин“ (Бранислав Крстић, „Истовремени снови у нашим народним песмама“, Прилози проучавању народне поезије, књ. I, св. 1, Београд, 1934, 186).

⁶⁸⁷ Сличну реализацију епске формуле сна налазимо у песми „Смрт Сењанина Ива“ (Вук III, 31):

Санак снила Иванова мајка,
Ће је Сење тама попанула,
Ће се ведро небо проломило,
Сјајан мјесец пао на земљицу
На Ружицу насред Сења цркву,
Ће звијезде крају пријегнуле,
А даница крвава ижљегла,
А кука јој тица кукавица
Усред Сења на бијелој цркви“.

Тумачење попа Недељка донекле се разликује од оног које даје Секулина мајка, али исходиште је исто – најава страдања и смрти.

⁶⁸⁸ „Визуелност је посебно јасна у формулативном приказу снова. Сlike небеских пропасти (падање месеца, звезда, пуцања неба) (...) почивају на дубинској симболици (која се да објаснити дијахрониски, али и етнографско-контекстуално као и на алегориском разјашњењу које се даје у самој песми. Али почива и на имагиналном, визуелном које оставља јак утисак односно делује и *емотивно*“ (Немања Радуловић, *Сlike, формуле, једноставни облици*, Чигоја штампа, Београд, 2015, 22).

кинисал ми из гора зелена,
 нишчо стрекя не ми сустретило,
 нешчо дремка шчо го преварило
 на конјева тонка половина.
 Голем сончук шчо ми догледало:
 месечина в корви утопена,
 ясно слънце навод се вратило,
 дремни звезди на земи паднале;
 една звезда шчо ми останала
 ни на небо, ни на земи.
 Ми се врати Секула детенце,
 ми се врати дома, на дворови:
 - Бог помагај, моя стара майко!
 - Дай бог добро, Секула детенце!
 - Мори майко, моя стара майко!
 Кя те праша, право да ми кажеш.
 Я си пройдоф из гора зелена,
 нишчо стрекя не сум си стретило,
 морва дремка шчо ме предремила
 на конјева тонка половина.
 Голем сончук шчо сум догледало:
 месечина в корви утопена,
 ясно слънце навод се вратило,
 дремни звезди на земи паднале;
 една звезда само останала
 ни на небо, майко, ни на земи!
- Ай ти, синко, Секула детенце!
Месечина - твоя стара майка,
ясно солнце - твоята невеста,
дремни звезди - твоите дечина;
тая звезда, на небо шчо стоит,
тая ми ѝе твоя мила сестра!
 (Шапкарев, 387)

Митолошку конотацију има и осмерачка песма о Секулином заробљеништву у солунској тамници. Секула се налази у комплетном пордичном окружењу (отац, мајка, сестра, браћа, жена), али са својеврсном инверзијом типичне Секулине младости са старошћу⁶⁸⁹. Секула је стар, његов рођени брат је Јанко, уз чије име се као типска особина истиче младост. Мајка у овој песми продаје свој ђердан да откупи синове.

„Ми отишал по-онака,
 ми я нашал негва майка:
 си продава голем гердан,
 да откупе двата сина,
 два си сина от зандана“ .

⁶⁸⁹ Ову инверзију и измену номенклатуре образложили смо захтевима сужеа у поглављу „Порекло и идентитет Бановић Секуле у епској песми и предању“.

Мајчинска топлина и нежност избијају из кратке, дијалошки структуриране песме, лирско-баладичног потенцијала. Мајка, именована као *Секуло'а майка*, пита за синовљев гроб. Очигледно је гроб далеко и она не може да га посети, али то не умањује њену жељу да га види, макар и очима туђинаца, случајних пролазника. Песма садржи мотив мајчине бриге и туге за сином, препознатљив и у старијим слојевима певања, у нешто другачијем контексту (Богишић, 22). Сведочење кириција је истовремено и коначана потврда Секулине смрти:

„Поминале млади кираджии,
поминале край порти Секулой,
'и опитвит Секуло'а майка:
- Ай ви вие, млади кираджии!
Аль минафте река чемерлиа,
аль минафте край више Къпина,
аль видофте гроба Секуло'а!
- Ай ти тебе, Секуло'а майко!
Си минафме река чемерлиа,
и минафме край више Къпина,
я видофме гроба Секуло'а,
а на глава кърстена байрака,
на байрака дванаесет кърсти,
а на кърсти камни безценети.“
(Миладиновци, „Секулов гроб“, 145)

Песме на источном терену приказују однос Секулине мајке и снахе, Секулине жене. Наиме, свекрва позива снаху из кола⁶⁹⁰ да протумачи поруку коју доноси „црно пиле“. У њеним речима осећа се прекор⁶⁹¹:

„Невенко невесто, млада Секулице! Мори, айде дома - три дни е Велийден, един ден - Гюрговден. Не наводи ли се това лево хоро? Не напоя ли се таа лепа песен,	„Невенко невесто, млада Секулице, айде, мари, дома, какво пиле дойде, какво пиле дойде, та на порти стапи! Граче, дури плаче, гука дури дома, жално изговаря и крила протриша. Низ крила изтресе таа бела книга, таа бела книга, това църно писмо. Я му не отбирам, айде мари дома, айде мари дома, ега му отбереш!	„- Йове, моме Йове, млада Секулице! Я си дойди дома, стига игра, моме, стига поя, моме, млада Секулице, какво пиле дойде, на пенджера падна. Влашки дума, моме,
--	---	---

⁶⁹⁰ Наведене песме садрже елементе обредне игре „коло за мртве“ - води се лево оро, помињу се празници Ђурђевдан и Ускрс, невеста служи вино (за душу). О овом обреду прелаза биће више речи у поглављу „Обреди прелаза у епској биографији Бановић Секуле“.

⁶⁹¹ У мајчином обраћању препознајемо формулу, засновану на унутрашњим антиномијама: онтолошким (смех:смрт); визуелним (црно:бело); језичким (влашки:грчки) и сл. Речи на туђем језику, такође, симболизују смрт.

<p>танени гласове? Не наслужи ли се това руйно вино редом по кметове и па по кметици? Мари, хайде дома: какво пиле дошло, та на порти падна, та гука, та дума, жално отговара; я му не отбирам какво пиле гука; айде си ти дома, ега му отбереш какво пиле гука!“ (Шапкарев, 441)</p>	<p>Не наигра ли се, не напоя ли се, три дни е Великден, еден ден Гергьовден!“ (СбНУ ЛШ, 137)</p>	<p>грчки изговара. Сите се редиме, Йове, моме Йове, млада Секулице, сите го слушаеме, никой не можеме да му разбере. Айде дома, моме, Ти да го послушаш, Дано му разбереш!“ (СбНУ ЛШ, 138)</p>
--	--	--

Попут Мајке Југовића и Секулина мајка одлази на Косово, типско бојно поље у јужнословенским епским песмама. Њен одлазак је дат у реалистичком кључу. Мајка се опрема одговарајућим оружјем и одлази на Косово⁶⁹² да донесе погинулог сина. И овде је мајка у другом плану, овог пута у односу на снаху.

„Свекърва я слуша,
коња е справила,
дигна лек боздуган,
загърнала кожух,
заметнала пушка,
припасала сабля,
та па си ойдоа
у равно Косово,
та син си найдоа,
дека е погинал.
Па го докарали
и го закопали.“

Једна од ретких песама у којој је Секула приказан као сироче без оца, упућен само на мајку, припада најновијем слоју певања. Забележио ју је Војислав Радовановић и објавио 1932. године у књизи *Маријовци у песни, причы и шали: неколико прегршити из ризнице духовног блага Јужносрбијанаца*. Песма је насловљена „Дете Секуленце и царе

⁶⁹² Мотив мајчиног одласка на Косово реализује се и у песни „Смрт Мајке Југовића“ (Вук II, 48) из Првог косовског боја. Ова песма показује како се мотиви својствени песмама на српско-хрватском језику из средњег слоја певања постају у заједнички фондус певања на целокупном јужнословенском терену, опстајући и у новијим записима уз неизбежне модификације.

Сулијмане“. Мајка се појављује само у иницијалном сегменту песме, а потом се сасвим повлачи. Она упућује сина да оде својим ујацима у Ледину граду⁶⁹³:

„Останало дете Секуленце,
Останало дете сираченце, Мал',
малечко, шес-седум години;
Ми ја праша негов' стара мајка:
„Дејди, мајко, стара моја мајко,
„Да л' да јодам по пат кесаџија,
„Да л' да јодам в' гора јарамија,
„Да му платам до девет вујчеви ?" —
„Дејди, синко, дете Секуленце,
„Кој кердосал по пат кесаџилак,
„Кој вајдосал в' гора јарамилак?
„Ај, наврти во Ледина града,
Тамо имаш до девет вујчеви,
„Да ти дадат једна руда јовца,
„Да ти дадат једна сура крава,
„Да ти дават сива кобилица, —
„Ке си имаш колко да живејеш."

Песме о Бановић Секули са бугарско-македонског говорног подручја карактерише далеко израженија патрилинеарна породична линија. У веома малом броју песама мајка се јавља самостално, без фигуре оца⁶⁹⁴ и свакако нема онај значај који има у песмама са српско-хрватског говорног подручја.

5.2. Отац

Породица Бановић Секуле најчешће је приказана као непотпуна. Одсуство оца, као својеврсни „минус поступак“, отвара простор за за уплив митолошких елемената у епску биографију Бановић Секуле⁶⁹⁵. У најстаријем слоју певања наглашена матрилинеарна линија у центар Секулиног породичног окружења поставља ујака. Отац је тек поменут у

⁶⁹³ У имену града препознаје се рефлекс формуле Леђан града као устаљеног назива „za dalek, tuđinski grad, 'latinski', gde junaka koji dolazi po devojku neprijateljski sačekuju (...)“, Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, 140. Формула је стара и широко распрострањена на читавом јужнословенском простору. (Уп. *Епски градови*, <http://mirjanadetelic.com/leksikon/gradovi/gradout.php?id=1557&slovo=L&str=1> (приступљено 27. 3. 2016.)) Појављује се и у новијем слоју певања у песми забележеној у првој половини XX века. И овде „Ледин град“ означава далек град из којег потиче Секулина мајка. Дар који добија од ујака (ждребе са сребрном гривом и позлаћеном ногом) посредно указује на његову оностраност. Уместо ујака Секулин иницијацијски водич постаје управо коњ изузетних, натприродних својстава, повезаних са простором из којег потиче.

⁶⁹⁴ То су углавном песме које тематизују Секулину смрт.

⁶⁹⁵ О овим елементима више речи је било у поглављу које се бавило Секулиним пореклом.

песми „Мејдан“. Секула са поносом истиче да је сабља коју носи некада припадала бољем јунаку него што је ујак Јанко, његовом оцу:

„Ујаче Јанко, што се смијеш на ме?
Ал' се смијеш мноме, али с ћордом?
Ак' се смијеш с бритком ћордом мојом,
**Ћорда је ова на јунаку била,
На јунаку бољему од тебе,
На мојему старом бабајку.**“
(Пантић, *Антологија*, „Мејдан“, стр.232)

Пошто сабљу носи Секула, јасно је да њен власник, Секулин отац, није више жив. У Богишићевом зборнику Секулина мајка је именована као Русе удовица⁶⁹⁶ што указује на окрњеност Секулине епске породице.

Средњи и новији слој певања већ помињу Секулиног оца, али без уједначености у именовању. У средњем слоју певања у само четири песме помиње се отац Бановић Секуле. У песми „Страиња“ (Сарајлија, 151) Бановић Страхиња се после извршеног подвига жени Јанковом сестром⁶⁹⁷ и са њом добија синове Секулу и Михајла. Повезивање Бановић Страхиње и Бановић Секуле своје корене свакако има у самом имену јунака које потиче од титуле (Бановић). Именовање Секулиног оца само преко титуле бан присутно је у песмама „Мали Радојица и Бан Задранин“ (Вук VI, 71) и „Погибија око девојке“ (Вук VII, 36)⁶⁹⁸:

„И ја имам сеју Анђелију,
Ал' је Анђа давно испрошена,
За Секула бановога сина...“
(Вук VI, 71)
„Послушај ме, моја шћери мила!
Немој узет банова Секулу....“
(Вук VII, 36)

У једној песми се као отац Бановић Секуле појављује и Дмитар Јакшић („Војвода Секула“, СНПр II, 74). Он фигурира на позицији једног од три добра јунака. Ова песма је варијанта песме „Попевка од Свилојевића“ у којој измене номенклатуре нису случајне,

⁶⁹⁶ И у најновијем слоју певање Секулина мајка се именује и као баница мајка удовица (БВ, „Несуђена женидба дијете Секула“, бр.12, год. XIII, 1898.).

⁶⁹⁷ Исти сижејни модел јавља се и у новијем слоју певања (Нова Зета, Смрт Тафа Бошњанина). И у овој песми Бановић Страхиња се жени са сестром Сибињанин Јанка.

⁶⁹⁸ Секулин отац се именује као „Михаило бан“ и у песми „Царство на Косову“ из Шаулићеве збирке (1929).

већ су засноване „на везама Дмитра Јакшића са знаменитим угарским јунацима“⁶⁹⁹. Уз браћу Јакшиће значајна личност друге половине 15. века био је и Змај деспот Вук. „Дмитар Јакшић је нешто млађи савременик Михаила Свилојевића, истакнутог антитурског борца, који се доводи у везу са угарским краљем Матијом Корвином и посебно, најпознатијим млађим Бранковићем, Змај Огњеним Вуком“⁷⁰⁰. Његов портрет дат је из перспективе турског цара Мурата:

„Опет вели турски цар Мурате:
"Јао, Секула, моје чедо драго,
Који оно добар јунак беше
На алату сав у суву злату,
На глави му калпак и челенка,
И у руци крстат барјак беше,
Крстат барјак од зелене свиле,
О барјаку ките сува злата,
Ветар дува, ките завијава,
Те дората по прсима бије,
Љуго моје растерује Турке,
Растерује на буљуке Турке,
На десетом сабљу зауставља,
По десет ји на копље набада,
Од јунаштва на рамена диже,
Пак с рамена у то море баца?"
Ал' беседи Секула војвода:
"Цар-Мурате, веро некрштена,
Оно је мој родитељ био,
Мој родитељ млад Дмитре Јакшићу!"

Елементи овог епског портрета формулативни су у односу на косовску тематику (Први и Други косовски бој), а спадају и у шири контекст усмене формулативности, те су отуда препознатљиви у портретисању Бановић Секуле и у другим песмама. Врло близак овом портрету је и портрет Бошка Југовића, знаменитог епског јунака из Првог косовског боја:

„Ал' ето ти војске на алаје:
Све коњици под бојним копљима,
Пред њима је Бошко Југовићу
На алату вас у чистом злату,

⁶⁹⁹ „Збуњује у овој песми то што се поред Секулиног традиционалног ујака Сибињанин Јанка, чије су име и појава сасвим умесно сапостављени Секули у сужејном моделу, појављује изнебуха, и то први пут у вековном динамичном развоју сужејног модела, Дмитар Јакшић. Међутим и овде постоји једна дубља песничка логика (...) Поетска артикулација његовог лика засигурно је реализована на основу магловитог колективног сећања на велики углед и историјски значај породице Јакшић у Угарској “ (Бошко Сувајцић, *Јунаци и маске* 71, 72).

⁷⁰⁰ Бошко Сувајцић, *Јунаци и маске*, 71.

Крсташ га је барјак поклопио,
Побратиме! до коња алата;
На барјаку од злата јабука,
Из јабуке од злата крстови,
Од крстова златне ките висе,
Те куцкају Бошка по плећима“.
(Вук II, 45)

У једној песми из новијег слоја певања Секула се доводи у везу са још једном породицом из истог истог историјског периода, са Бранковићима. Наиме, у песми о смрти Бановић Секуле, коју је забележио Вук Врчевић, Бановић Секула је син слепог Гргура Бранковића. Бановић Секула се нашао на позицији Змај Огњеног Вука⁷⁰¹. У ствари, супстируција Змај Огњеног Вука Секулом и доводи до тога да Секулин отац постане Гргур Бранковић. Секулина баба Ђурђева Јерина издаје га Турцима, откривајући обележја чудесне змајевите природе свог унука. Гргурева љуба прислушкује разговор и све поверава свом мужу слепом Гргуру.

„Слијеп Гргур гусле приватио
Те уз гусле јаде разабера;
Па кад зачу што му љуба каже,
С гуслама је о тле ударио,
Па он проли сузе од очију,
И овако јадан проговара:
„Моја мајко да од Бога нађеш!
„Буд' ли смаче свога Господара,
Мога Баба Деспотовић Ђура,
Зашто смаче јединка унука“.

Гргуре сузе одају крајњу немоћ и пасивност⁷⁰². Иницијативу преузима неименована мајка која позива свог брата Сибињанин Јанка да из Смедерева одведе Секулу у Сибињ и

⁷⁰¹ Ова песма представља контаминацију два сижејна модела. Први део песме је сижејни модел карактеристичан за певање о Змај Огњеном Вуку, а други део је сижејни модел својствен само Секули. Замењивање једног јунака другим у оквиру сижејног модела остварује се из различитих разлога. У овој песми Секула се у првом делу песме појављује уместо Змај Огњеног Вука. Ова замена је последица истоветности природе јунака. Обојица су змајевити јунаци чија су и скривена обележја на телу иста. Има и других додирних тачака између ових јунака. У зборнику браће Миладинов у песми „Секулов гроб“ помиње се место Къпине као место на коме је сахрањен Секула (о етимолошкој вези имена места (Къпине и Купиново) већ је било речи). Марко Краљевић се појављује као ујак и једног и другог јунака. То отвара простор да се и у лику детета Огњанчета, које се као Марков сестрић помиње у појединим песмама у источној зони певања, препозна варијација ликова Змај Огњеног Вука или Бановић Секуле. И једног и другог јунака епска песма је повезала сродничким односима са Марком, и сврстала их у змајевите, огњевите јунаке. Уп. Александар Лома, *Пракосово*, 95; Љиљана Пешикан Љуштановић, *Змај деспот Вук – мит, историја, песма*, 12.

⁷⁰² Љиљана Пешикан Љуштановић нарочито скреће пажњу на то да је епска песма, не према историјским чињеницама, већ по својим узусима обликовала лик Гргура: „Дакле, укупно узев, мало је додирних тачака

тако га спасе. О мотиву одгајања изузетног змајевитог детета код ујака говоре и песме о Змај Огњеном Вуку⁷⁰³.

Новији слој певања доноси експлицитније наглашено змајевито порекло Бановић Секуле, нарочито у песмама које је забележио Богољуб Петрановић. У песми „Како је вила Бановић Секулу задојила“ (Петрановић, III, 37) Секулин отац је *од Сибиња бане*, а мајка му је *госпоја баница*. Змај доноси Секлиној мајци биље које ће имати магично дејство на будући пород:

„Пак баницу руком загрлио,
Загрлио, пак је пољубио,
И даде јој киту накићену,
„Ево теби, банова госпојо
Кад те љуби од Сибиња бане,
Метни киту себи у њедарце,
Пак ћеш родит змајена јунака!“

Име Бановић Секула сину даје отац бан од Сибиња:

„Бабо му је име нађенуо,
Нађенуо: Бановић Секуле,
Да му чува на Сибињу куле,
Од Турчина и од душманина.“

И овде је иницијатива препуштена мајци. Отац примећује изузетност тек рођеног сина и размишља о томе како да га учини још бољим јунаком. Мајка је упозната са натприродним својствима и даровима свога сина, али их не одаје бану од Сибиња:

„Љубо моја, госпојо банице
Слава Богу и Богородици⁷⁰⁴!
Кад смо чедо придобили лудо,
Лудо чедо, али мушка глава,
Прилика је да ће јунак бити,
Како му је коса понарасла,
Кајно другом од седам година,
Каквога је ока и погледа,
Ја би' реко да ће јунак бити;

између лика Вуковог оца у песми и онога што о њему памти историја. Делатном човеку, ратнику, дипломати, амбициозном и властољубивом владарском сину, у складу са својим узусима, приписала пасивност и беспомоћност. Можда и зато да би се Вукова улога породичног заштитника и осветника у песми јасније оцртала на фону очеве немоћи“ (Љиљана Пешикан Љуштановић, *Змај деспот Вук – мит, историја, песма*, Нови Сад, 2002, 28, 29).

⁷⁰³ Љиљана Пешикан Љуштановић, *Змај деспот Вук – мит, историја, песма*, 36.

⁷⁰⁴ Помен „Богородице“ један је од детаља који указују усмену неаутентичност Петрановићевих записа.

Још да знадем, моја вјерна љубо,
Ће имаде у планини вила,
Носио би' нејачка Секула,
Не би ли га задојила вила,
Да још бољи буде за мејдана.«
Кад то зачу госпоја баница,
Јест баница мудра и паметна,
Одговара господару своме:
»Господине, од Сибиња бане
Ако Бог да и срећа велика,
Те остане наше чедо живо,
Па нам буде од Бога суђено,
Дочекати од њега весеље,
Ту је нама доста разговора.“

У једној варијанти песме из сужејног модела *Секула спасава ујака (мајка посредник)*⁷⁰⁵ Секула не спаса ујака већ свог оца. Мајка најпре упућује Секулу да затражи помоћ од ујака, али Секула, ипак, сам креће⁷⁰⁶ у поход који има иницијацијски карактер. Секулино јунаштво се тумачи као наслеђено и по ујаковој и по очевој линији. У овој песми се јавља „покушај“ спајања двеју, иначе, супротстављених породичних веза – матрилинеарних и патрилинеарних.

„О мој сине, Бановић Секула,
Ја бих теби раније казала,
Ал' не смједох, да мој мили сине.
Јер ја знадем моје мило дјете,
Да ти јеси јуначко кољено,
Од кога ти је и отац и ујко,
Јоште јеси лудо и нејако....“
(Е. зб. 125, 13)

Секулин отац је приказан као старац од стотину лета, седе браде и дуге седе косе. Старост није умањила његово јунаштво о чему сведочи сама Златија девојка :

„Ја сам јуче ишла у тамницу,
И виђела старца остарјелог,
Бијела му појас прешла брада,
Коса бјела пала на појаса.
Ал' је ђедо срца јуначкога,
Храбро сноси мучења тамничка“. (Е. зб.125,13)

⁷⁰⁵ Овај сужејни модел је насловљен овако баш зато што у скоро свим песмама Секула спасава ујака из заробљеништва. То што Секула спасава оца, а не ујака, није утицало на то да песма значајније одступи од сужејне схеме.

⁷⁰⁶ Ујак му не помаже јер је превише стар. У песми се испољава антагонизам ујака и сестрића који пулсира до самог краја песме.

као и потоњи догађаји. Секулин отац је заробљен на превару крај воде⁷⁰⁷. Сукоб са турском потером, најављен епском формулом „да је коме стати па гледати“, омогућује Секулином оцу да се освети, али и покаже своје јунаштво у пуном светлу:

„Хитро скочи, поклопи дорина,
Да би рек'о и би се заклео,
Да му нема тек двадесет љета.
Појашаше коње витезове,
Повадише сабље оковане,
Па у Турке јуриш учинише.
Боже мили, јада великога
Да је коме стати, па гледати,
Како Срби растјерују Турке,
Дочекују на оштрице ћорди.
Што пропусти стари чика ђедо,
Дочекује Бановић Секула.“

Ово је једна од ретких песма на западном терену која заиста приказује однос Секуле и његовог оца. Све остале песме именују Секулиног оца, али их не постављају у конкретну животну ситуацију која би изискивала успостављање било какве релације међу њима. Контакт оца и сина открива емотивну блискост и нежност:

„Ој, Секула, да мој мили сине,
Колико си момче израстао.
Ево има двадесет година,
Како су ме заробили Турци.
Ти си, сине, врло мали био,
Још пузати ти ниси могао.
Много се је од тад промјенило,
Промјенило па и измјенило.
И ти си се, синко, промјенио,
Од дјетета момак постануо,
Па већ ...бркове завио!⁷⁰⁸
Благо мени данас и до вјека,
Кад дочеках оволиког сина;
Може бабо спокојно умријети,
Јер је пород добар оставио“.

Песма је јединствена и утолико што се остварује близак пријатељски контакт Секулиног ујака и оца⁷⁰⁹:

⁷⁰⁷ Мирјана Детелић, *Урок и невеста*, 64–70.

⁷⁰⁸ У стиху недостаје једна реч која у рукопису није била читљива.

⁷⁰⁹ Овиме се остварују равнотежа двеју породичних линија – мајчине и очеве.

„Боже мили, а Боже једини,
Мило ти је било погледати,
Кад се до два старца састадоше;
Руке шире, у лице се љубе,
Питају се за мир и за здравље,
Сузе лију низ низ бијелу браду.“

У Петрановићевим рукописима се нашла и једна песма („Женидба Петра ценера“⁷¹⁰) која Секулу приказује као сина Сибињанин Јанка, именујући га Јанковић Секула. Петар ценерал позива Секулу у сватове као девера. Отац Сибињанин Јанко примењује лукавство⁷¹⁰ да приволи сина да се што пре врати из Срема и прихвати се деверства уз Марка Краљевића. То изазива Секулину љутњу, али поштовање очеве жеље је неприкосновено. Очев ауторитет се не доводи у питање.

„Говораше дијете Секула:
„О мој бабо, Сибињанин Јанко!
Јеси л' мени цуру испросио?
Јеси л' китне свате сакупио?“
А бабо му сједе бесједити:
„Бог ти дао, мој милостни сине!
Ако бог да, задобићеш срећу,
Нијесам ти цуру испросио,
Ни сам теби свате сакупио,
Већ ево ти књиге шаровите,
Од нашега славна ценера,
По имену Петра од Русије,
Он је себи цуру испросио,
У Ђурђији месту питомоме,
Сакупио кићене сватове,
Пак и тебе зове у ђеверство,
У ђеверство, на најгоре мјесто,
Ту ће бити Краљевићу Марко,
Ти ћеш виђет Краљевића Марка,
Барем ћеш се нагледат' јунака,
Пазиће те како сина свога“.
**Разљути се дијете Секула,
То је њему врло мирско било,
Ђе је њега бабо преварио,
Ал' му друга бити бити не могаше,
Јера ваља баба послушати,
Ценера свога послужити,
Што је глава од земље Србије...“**

(Петрановић, Е. зб. 64/1, 58)

⁷¹⁰ Слично поступа и Секулина мајка – сижејни модел *женидба јунака са препрекама – сестрић заточник* (модел песме *Женидба Душанова*).

Отац⁷¹¹ га саветује пре поласка („За њим је отац пристануо,/ Па он свога сјетоваше сина...) и упућује на кума који треба да му се нађе у помоћи. Испољавају се очинска брига и страх за синовљев живот. Из сваког стиха провејава и уплив нових, неепских елемената. Но, свакако, песме из македонско-бугарског ареала су у том смислу још проблематичније.

У песмама на бугарском и македонском језику фигура оца је много доминантнија. Његова улога у песмама са овог простора је првенствено улога водича у Секулиној иницијацији, и то кроз савладавање препрека које тазбина поставља пре женидбе (Миладиновци, 145; СБНУ XLIII, 64; СБНУ LIII, 360, 375). У овим песмама Секулин отац је именован као Марко Краљевић. Отац одлучује да се одазове позиву будуће тазбине и доведе свога сина. Својим саветима заснованим на личном искуству и уступањем јуначких атрибута отац помаже сина у испуњењу иницијацијских захтева. Марко испољава и бојазан за синовљев живот, али коњ натприродних својстава умирује сваки његов страх.

**„Уплаши се Марко Кралевичи,
че е Дете млого аджамия;
веднџг слезна от високи чардак,
та си пита Шарко добра коня:
- Хей ти, коньо, хей ти, Шаралиьо,
Бог да бие кралю Михаила,
нали имал един Църн Арапин
да го пуци с Дете да се бора,
и тогај че мома да му даде;
а Дете е млого аджамия,
страх ме Дете младо че погине!
А Шарко си на Марко думаше:
- Фала тебе, Марко чорбаджиьо,
ка се фане с Църна Арапина,
да си тури ноже под пояси.
Ако да е по юнак от Дете,
он да земе това влашко ноже,
та потйно Арап да разпоре
от гашнико дори до устата;
он че него лесно да претури.
**Тогай ойде Марко Кралевичи,
та доучи Сокула Детенце.****

⁷¹¹ У већини песама саветодавац Секули пре било каквог путовања јесу мајка или ујак. Будући да песма припада новијем слоју певања, јачање патрилинеарне породичне линије доводи до неуобичајене констелације ликова. Сибињанин Јанко постаје Секулин отац, а сам Секула уз име добија патроним Јанковић. Мајка и ујак се уопште у песми не појављују. На овај начин матрилинеарна породична линија се у потпуности потискује.

Отац може спречити довршавање иницијације свога сина⁷¹². Тиме „изневерава своју улогу помоћника, спречавајући ту иницијацију мучким убиством“⁷¹³. Девојчин отац познаје добро Маркову нарав и своју кћерку упозорава:

„Ой те тебе, черко Ангелино,
като тргнеш за Маркови двори,
че се пазиш от стария свекор,
да ти Марко лицето не види,
че е Марко ногу гяволито.“
(СБНУ ЛШ, 375)

Марко сина спроводи успешно кроз иницијацијски обред, али када угледа невестино лице, одлучује да сина убије, а невесту Ангелину задржи за себе: „Ама слушай, Дилбер Ангелино,/ що е Секула, това съм и азе.“ („Марко убива сина си, за да земе невестата му дилбер Ангелина“, СБНУ ЛШ, 375, 375)⁷¹⁴. У мегдану Марка и Секуле назиру се и архаична и историјска позадина сукоба очева и синова⁷¹⁵.

„Ка тргнали за Маркови двори,
ка ойдоа преко Бело море,
подуна ми ветър прекоморски,
та подигна на девойка вейка –
светна лице като ясно слнце.
Ка я виде Марко добър юнак,
Не е можел на кон да остане,
На сватове потио говори:
– Фала вази, китени сватове,
я слушайте що чем да ви кажем:
Секул ми е младо за женене,
че го водим войник да ми служи,
че тогава Секул че се жени. –

⁷¹² У осталим песмама овог сижејног модела син је именован као Огњан или Огњанчо, а само у овој као Секула детенце. С обзиром да Секула има змајевита својства, не изненађује оваква алтернација имена сина.

⁷¹³ Љиљана Пешикан Љуштановић, *Змај деспот Вук- мит, историја, песма*, 30.

⁷¹⁴ Уз песму 372 у овом зборнику стоји образложење које указује на распрострањеност овог сижеа у бугарској епици: „Във фолклорните издания сюжетът е известен само с пет варианата. Направените през последните години записи, които са значително повече от публикуваното, показват, че той е бил популарен, отколкото би могло да се заклучи по обнародваните варианти. И днес той е още жизнен поради новелистичния си характер и вълненията, които буди в народните среди“ (СБНУ ЛШ, стр.499).

⁷¹⁵ „Антрополошка истраживања показала су како се кроз космогонијске митове свих народа са одређеним значењима активира конфликт очева и синова. Мотив је веома изражен и у грчкој теогонији, тим пре што су етапе стварања пантеона и поретка обележене сукобом Урана и Крона, а затим Крона и Зевса. Многа античка пророчанства мотивишу убиство или прогон тек рођеног наследника, што не спречава борбе између старе и нове генерације владара... Осим архаичне позадине ови сукоби лако се препознају и као рефлекс историјских збивања, јер су династичке борбе око власти обележиле путеве човечанства и историју свих народа“ (Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 87, 88).

Жално плаче Секула детенце:
–Язе нема войник да отивам,
Дома либе за мене да жали! –
Разплака се Дилбер Ангелина,
а Марко им потио говори:
–Секула че войник да отиде,
Ангелина дома че заведем! –
Па си они борба забориа,
удариа се с тия остри сабли,
на детенце сабя се пребила,
изврте се Марко добър юнак,
те убоде Секула детенце“.

У овом поступку оца према сину крију се сигурно и архаични реликти снохачества. Отац жени малолетног сина⁷¹⁶ и до његове полне зрелости снаху сматра својом женом. Овакав однос оца назире се и у песми из североисточног дела Македоније „Марко жени сина си за мома Магделена“ (Панчо Михайлов, *Български народни песни от Македония*, 357)⁷¹⁷. Марко одлучује да сина ожени девојком Магделеном јер је њоме задивљен. Посматра је са висине својих чардака док ради у пољу. Девојка је изузетно вредна („С една коса три откоса кара“) и то мотивише Маркову одлуку да сина у пеленама ожени одраслом девојком стасалом за удају. Песма се завршава свадбеним обредом. Син је у овим песмама због своје изразите младости углавном пасиван или немоћан да на било који начин утиче на очеву одлуку. Даљи однос снахе, сина и оца се не тематизује:

„Марко шета високи чардаци
и си гледа нагоре надоле.
Мерна очи нис поле широко,
па согледа мома Магделена,
во това поле рамно широко,
дек'си косе зелена ливада.
С една коса три откоса кара:
еден откос росна детелина,
други откос тай ружа цървена,
треки откос тай бели босилџок.
Проговаря Марко от чардаци:
- Вело, Вело, моя посестримо,
оти немам сина по-гулема,
да си земам мома Магделена,
туку имам сина у пелена!
Проговаря Вела самовила:
- Ей бре Марко, Марко побратиме,

⁷¹⁶ Женидба малолетног сина већ одраслом девојком мотивисана је и економским оснажењем породице, а и добијањем нове радне снаге.

⁷¹⁷ http://liternet.bg/folklor/sbornici/p_mihaylov/357.htm

я си земи мома Магделена,
щото коси зелена ливада,
с една коса три откоса кара!
Па си стана Марко чорбаджия,
па си ойде на нови пазари,
па си купи руйото низамско,
руйото низамско, невестинско;
углави си мома Магделена,
за негово дете Соколенце.
Па направи Марко чорбаджия
тежка свадба три недели време“.

Секулин отац, као неименовани лик, приказан је у иницијалном сегменту песме „Млада Секулица, Секула Малечок, седум паши, Корун Кеседжия и Секуличина братя или надменана Секулова юнашчина“ (Шапкарев, 360). Песма⁷¹⁸ развија тему првог одласка у тазбину (првиче). У разговору са снахом свекар сазнаје да снаха тугује јер још увек није походила своју породицу. Први одлазак младе и младожење у тазбину има иницијацијски карактер. Секулин отац упозорава снаху на Секулино неискуство:

„И изпрати стари нейзин свекор,
и изпрати по тийе бели друмои
и начна Ангелине да сборуваат:
- Чуеш ли ме, гюзел Ангелино,
Ангелино, моя мила снао!
Ука Секула да ми го поучуваш,
зашчо ушче ми йе аджамия;
немой некој шега да му се подбият,
оти после джуап не мойш да дайш!“

У још три песме са овог терена појављује се Секулин отац. У овим песмама његова улога је далеко пасивнија. Иницијатива је препуштена другим ликовима у песми. Отац је спреман да за сина Секулу плати висок откуп не би ли га избавио из тамнице („Јанкула и Секула затворени во солунските зандани“, Сбну II). У песми „Секула дете и Стойна самовила“ Секула је син Јанкула войводе, који мотивисан жениним сном, тражи сина у гори.

Сон сонила млада Јанкулица,
на сон ми се мошне уплашила.
Йе говорит Јанкула войвода:
- Ай ти тебе, млада Јанкулице,
шчо сон сони, на сон се уплаши?

⁷¹⁸ И овде је велика разлика у годинама између младожење Секуле и невесте. Секула је још увек дете које се игра са осталом децом, али те не умањује његову снагу и јунаштво.

Му говорит млада Јанкулица:
- Ай ти тебе, Јанкула войвода,
стече Дунав мотен и пороен,
ни занесе наши висок диван -
сега ни е Секо загинато!

**На час стана Јанкула войвода,
си го зеде коња пеливана,
си отиде во гора зелена,
да го сакат Секула детенце,
го сустрети звезда вечерница.**

(Илиев, 84)

Налази га болесног на планини. Песма спаја бића хришћанске и словенске паганске митологије: анђеле и вилу. Отац се појављује као повезујућа нит породичног окружења и хтонског простора горе чији становници су митска бића у служби младог Секуле. Формула недопуњене чаше, као средства којим Секула скреће пажњу оцу, Вукашину краљу, на своје незадовољство, реализује се у песми коју је забележио Атанасије Петровић („Женидба малечек Секула“, Е. зб. 139, 17). Одлуку о женидби не доноси отац, већ сам Секула, и то кршећи етичку норму јер се жени већ удатом женом „ашик Митреицом“. У иницијалном сегменту песме комуникација оца и сина не одвија се директно, већ посредством делибаше Марка и Јанкуле војводе који наизменично, подстакнути Вукашиновим захтевима, испитују Секулу.

„Па го праша Марко делибаша:
„Ај Секула малечек Секула
Али негде..... си бендисало?
„Сум бендисал, делибаша Марко
Пошетафме триесе дружина,
Па сме прошле у града Едрење.
У Едрење и ја сум догледал
Сум догледал високи дивани,
Сум догледал Бана Степаница,
А друга та ашик Митреица,
Си игрова со позлатно јабуко.
Една фрла друга дочекује.
А од нима една бендисујам,
Бендисујам Богме која била.“

Отац не одобрава синовљеву заинтересованост за удате жене:

„Ете бендисал слика спрема него.
Ете бендисал у града Едрење
Две невести и при живи мужи
Степаница ашик Митреица“,

али је и немоћан да га спречи у остварењу наума да се ожени једном од њих.

Фигура оца у епској биографији Бановић Секуле на западном простору певања крајње је маргинализована, што отвара простор за истакнутију позицију мајке, нарочито у старијем и средњем слоју певања. У песмама на бугарском и македонском језику ситуација је потпуно супротна. Отац доминира, а мајка је потиснута у други план. То се одразило донекле и на позицију још једног значајног сродника у традиционалној култури Јужних Словена – ујака.

5.3. Ујак

Далеко више пажње епска песма посвећује Секулиној вези са ујаком. Он је у скоро свим песмама са западног простора именован као Сибињанин Јанко, што је историјски веродостојна чињеница. У појединим песмама са мотивом ослобађања забрањене воде⁷¹⁹ уместо Јанка на позицији Секулиног ујака фигурирају „генерал Бергентиновић“ (Богишић, 101) и кнез Лазар (МХ I,60). Марко Краљевић се само у једној песми из новијег слоја певања јавља као Секулин ујак (Ivan Kukuljević Sakcinski, „Marko Kraljević i netjak Sekula“). Владимир Бован је објавио песму у којој је Секулин ујак Свети Илија (Бован, „Свети Илија и Секула убијају але“). На источном простору певања јављају се само два имена Секулиног ујака – Марко Краљевић и Јанко, с тим да је Марко далеко чешће име Секулиног ујака у овој зони певања.

Однос између Секуле и његовог ујака првенствено је утемељен на обредној пракси авункулата⁷²⁰, чији су трагови осведочени у нашој народној књижевности⁷²¹. Ујак је

⁷¹⁹ Погледати: Лидија Делић, „Позиција Сибињанин Јанка и Бановић Секуле у десетерачким песмама из приморских рукописа“, *Језик, књижевност, култура: Новици Петковићу у част: зборник радова*. Уредили Јован Делић, Александар Јовановић. Београд, 2011. 395-409. Такође, интересантно је запазити да се у ширем јужнословенском контексту „мотив забрањене“ односно „повраћене воде“ везује за Марка Краљевића који се јавља „у улози борца против различитих демонских бића: самодива, ала, змија и др, која су зауставила или отела воду (са задатком да откључа изворе, ослободи заптивене кладенце и језера или да поново успостави нарушену хармонију у природи)“ (Радост Ивановна, „Повраћена вода. Одлике митолошког слоја епског циклуса о Марку Краљевићу“, *Расковник, год. 23, 1997, 67 – 128*).

⁷²⁰ „Мотив није усамљен нити је он карактеристика једног предела, географске целине или етничке групе. Напротив, општи је и познат је код свих народа и племена, па и код Јужних Словена“ (Петар Влаховић, „Трагови авункулата у јужнословенској народној поезији“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 19, 1956, 206).

⁷²¹ Петар Влаховић, „Трагови авункулата у јужнословенској народној поезији“, 205–215; Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, *Гласник Етнографског института*, 1958, 71–85.

посебно поштован рођак са мајчине стране који има заштитничку улогу, такође, учествује и у васпитавању деце своје сестре и њиховом увођењу у свет одраслих, пуноправних чланова заједнице. Рада Борели у својој студији *Трагови авункулата код Срба* проучава етнографску грађу са простора Србије, Босне и Црне Горе у којој се препознају трагови авункулата. Све важнији односи између ујака и сестрића издвојени у овој грађи препознатљиви су и у односима између Секуле и његовог ујака. Најшире гледано, он му је заштитник и водич у процесу иницијације, саветодавац, помагач, васпитач, често има значајну улогу у склапању сестрићевог брака, као и у погребним обичајима, уколико сестрић умре. Такође, и сестрић је обавезан да се ујаку нађе у невољи и тако му покаже поштовање и љубав.

5.3.1. Ујак као водич у процесу иницијације – саветодавац

Ујакова улога у Секулиној епској биографији толико је изражена „да он у неку руку ступа на место оца и замењује га“⁷²². О томе сведочи и само именовање јунака (Секула Јанков нећак/ нетјак/ непут, Секула нећак, Секуло сестричић, бан Секуло сестричићу, сестрић Секула; Секул, Јанково уздања...). Овакву врсту супституције у епској биографији Змај Огњеног Вука Драгољуб Перић тумачи увођењем јунака „у социум по мајчиној страни“⁷²³. Змајевита природа јунака указује на демонска својства његовог бића која су у супротности са људским својствима. Посредством ујака „се избегава опасност превладавања његове демонске природе, и он трајно остаје ‘посвојен‘, у окриљу људског света“⁷²⁴, и као такав, темељ је очувања људске заједнице којој припада, један од последњих змајевића у српском народу. Његова државотворна улога нарочито се наглашава у песмама из новијег слоја певања. Змај Огњени Вук на самрти упозорава Сибињанин Јанка:

„О, војводи, од Сибиња Јанко,
Је л' ти Секул пош'о у Косово?
Све је царство пало на Секула (...)
Чувај Јанко сестрића Секула!
Ако би ти Секул остануо,

⁷²² Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 82.

⁷²³ Драгољуб Перић, *Териоморфни јунаци словенске епике – Волх Всеславјевич и Змај Огњени Вук (компаративно-типолошка анализа)*, Београдска књига, Београд, 2008, 209.

⁷²⁴ Драгољуб Перић, *Териоморфни јунаци словенске епике – Волх Всеславјевич и Змај Огњени Вук (компаративно-типолошка анализа)*, 209.

Остаће ти на Косову царство!
А да би ти Секул погинуо,
Пропашће ти царство са Секулом (...)
Цар је Лазо Богу згријешо,
Што погуби змаја од Јастреба
На невјеру, у бијелу двору.
Он нам шћаше одржати царство,
Још се држи мало на Секулу,
То изусти па душу испусти.
(БВ, год. XVIII, број 3)

Јасно је да Јанко има обавезу да Секулу сачува и заштити, али и правилно усмери и уведе у свет зрелих ратника. У етнографској грађи постоје сачувани подаци о томе да ујак узима сестрића себи. „У Добричу може се наићи често на случајеве да неки сељак узме сестрића или сестричину себи док су они још деца, па их чува и издржава док не одрасту“⁷²⁵. Ово није једини пример. Сличне ситуације Рада Борели наводи и у другим крајевима Србије и Црне Горе: „У Бјелопавлићима (Црна Гора) кад жена остане удовица па се са децом врати у род код оца и браће, и деца ту порасту и стално се настане, обично их назову презименом ујчевине; деца узму славу, кумове и друге обичаје мајчине родбине, изравнајући се у сваком погледу са братством, селом и племеном и потпуно се укључе у нову заједницу“. Јасне трагове оваквог ујаковог укључивања имамо и у песмама о Бановић Секули. У песми коју је забележио Вук Врчевић „Смрт дијете Секула“ (Е.зб. 62, 5) Секула се укључио у сужејни модел карактеристичан за Змај Огњеног Вука. Доведен је у везу са породицом Бранковића. Његов отац је слепи Гргур, а баба Ћурђева Јерина. Да би сачувала сина, Гргурева љуба позива свога брата да дете одведе и одгаја у Сибињу:

„О мој брате, Сибињанин Јанко!
Ево кучка Гргорова мајка,
Свекрвица, Ћурђева Јерина,
Оповиђе чедо наше лудо,
Пред турцима и јанчарима,
Па ће нам га погубити турци,
Но те кумим, па ти руке љубим,
Дођи брате, нашем Смедереву,
Те привати нашега Секула,
И понеси у Сибињу твоме;
Ако Секул буде у животу,
Чини ми се покорит' те неће,
На тебе се Секул увргао,
На мегдану застидет' те неће“.

⁷²⁵ Р. Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 5

Јанко прихвата сестрину молбу и Секулу узима себи. У песмама које припадају сужејном моделу *Секула спасава лаковерног ујака* Секула такође живи код ујака. Кад љутита мајка хоће да одведе свога сина јер га је искључио из подухвата, Јанко моли: „Немој ми га, моја мила секо!/ Е ја немам до њега никога“. На источном простору постоји забележена песма „Дете Секуленце и царе Сулијмане“ (*Маријовци у песми и причи*) у којој удовица своје „дете сираченце“ шаље ујацима да му помогну материјално. Ујаци тада посредно постају дародавци изузетног коња, сребрне гриве и позлаћених ногу. Управо тај дар усмериће и обликовати Секулин животни пут, доведећи га чак на царски престо.

Ујакова улога иницијацијског водича младом „неофиту“ Бановић Секули, утемељена у најстаријем слоју певања, као таква одржава се уз мања или већа одступања и у новијим записима. Први Секулин одлазак у бој одвија се под ујаковим надзором. Ујак га води са собом да га учи ратничкој вештини и сам сестрић је свестан значаја те ујакове улоге: „ О, ујаче, војевода Јанко,/ води мене, не остави мене,/ **да се учим с тобом војевати**“ (*Ерлангенски*, 157). Секулином уласку у непосредну борбу претходе ујакови добронамерни, очински савети и упозорења. Међутим, они не успевају да уразуме плаховитог сестрића, жељног доказивања:

„А ти, бане Секуле, и лагахњи и малахњи,
Нијеси ми се с Турцима научио боја бити,
Делијо Секуле,
Тер ми те ће у боју клети Турци изгубити
Тога бане Секуле не ктијаше ни брињаше.“
(Богишић, 19)

„Немој , синко Секуле, на шаторе ударати,
Ер је царе изабрао триста Турак јањичара,
Који њега чувају под шатором свиленијем!
Али бане Секуле за то ништа не хајаше.“
(Богишић, 20)

„Aj, Sekula, moje dite drago,
Ništo me je zbolela glava,
Čekaj, sinko, cara čestitoga,
A ja idem bilu dvoru svomu;
Al poslušaj, moje dite drago!
Nemoj činit uma prez razuma,
Niti boja dokli ja ne dojdem!“
(М.Маџурањић, 24)

„Мој сестрићу, нејаки Секуле!
До водике не ћеш силазити,

Није лако на водицу сићи,
Да си вила, да имадеш крила,
Не би перје изнијело месо,
Камо ли би износио главу.
Какви ли су коњи у Турака!
Да их љуте узде не притежу,
Скочили би граду на бедеме,
Лако би ти мого погинути.“
(MX I, 78)

Секула неразумност проистиче из његове младости и неискуства. Иако је Секула првенствено обликован као „тип младог јунака“, често је спреман и да послуша ујаков савет. У песми „Милош бан и сестра Секулова“ Секула прво од ујака тражи савет да ли да убије Милоша Угрињанина и тако се освет за укаљану сестрину част. Ујак сагледава читаву ситуацију далеко промућурније и процењује да би такав поступак могао да изазове непријатељство Милошевог заштитника, угарског краља, те га стога саветује да Милоша само ставе у тамницу⁷²⁶. У песми се контрастирају тип младог неискусног јунака, какав је Секула, и тип резонера, мудрог и искусног јунака, какав је Јанко. Уз то, међу њима се успоставља и породична веза (сестрић – ујак). Јанко усмерава Секулу и на његовом путовању до турског цара у песмама сужејног модела *Секула и турски цар*, упозоравајући га на све замке на самом путовању, преузимајући на тај начин улогу иницијацијског водича. На источном простору певања та улога поверена је такође Секулином ујаку, али овог пута то је Марко Краљевић, који и сам креће са својим сестрићем пред турског султана (Стоилов, 11). Интересантно је то да се у овом сужејном моделу на западном простору појављује Марко, такође у својству иницијацијског водича, али не и као Секулин ујак, већ као Јанков побратим. Додуше, побратимска веза са Јанком посредно подразумева да Марко преузима све Јанкове обавезе према његовом сестрићу, посматрајући га као свог. Марко се као Секулин ујак на источном простору јавља и у оквиру сужејног модела *иницијација-гутање*. У две песме његова улога је само да поведе Секулу са собом (Миладиновци, 142; Качановски, 148). Само иницијацијско искушење Секула савладава уз помоћ виле. Маркова помоћ далеко је израженија у песми „Секула детенце, Секулов кон, сурий елен, ламя и Марко крале“ (Шапкарев, 362).

⁷²⁶ Слично поступа Милош Обилић у варијанти песме „Зидање Раванице“ („Опет зидање Раванице“, Вук II, 36) када не послуша кнеза Лазара у његовој плаховитој намери да погуби Југовиће. Разлика је у томе што је млађи јунак преузео улогу резонера, а неразумност и плаховитост су додељени старијем јунаку.

Ујак и сам често подстиче Секулин излазак на мегдан. У песмама о мегдану Бановић Секуле и паше са Гласинца/ Лонце капетана, Танковић Османа из новијег слоја певања (Кирјак, Е.зб.26,27); Мутић, Е.зб. 47,3; Петрановић II, 35) ујак прати сестрића на мегдан, упозоравајући га на све препреке током самог пута и уступајући му своје оружје и коња. При томе испољава очинску бојазан за Секулин живот:

„О мој сине Бановић Секуле
Није тебе научијо дајко
Научијо мејдан дијелити
Па ћеш мени лудо погинути“ (Мутић)
„Мој Секуле, двије очи моје,
Како ћу те, сине, пребољети?
Кад ја немам од срца порода,
После тебе једнога јунака,
Ти се врага и Гласинца прођи,
И несретна Соколовић паше
Јер ће те курва погубити:
Потурица, гори од Турчина!
Ја се бојим да те не превари,
Не могу те сине покајати“.
(Петрановић II, 35)

Таква брига подстакла је Јанка да Секулу научи да се плаши. Пошто зна да сестрић неће послушати његов савет да буде опрезнији, а свестан и чињенице да лично искуство има далеко већу моћ од обичне саветодавне речи, Јанко одлучује да затражи помоћ од свог турског побратима Ђерзелез Алије (Сарајлија, 79). Креирајући, вештачки, скоро безизлазну ситуацију за сестрића, Јанко покушава да га научи да процени ризичност похода у који се упушта и тако боље чува сопствени живот.

5.3.2. Ујакова улога у склапању брака

Сачувана етнографска грађа указује на значај ујака при склапању брака сестрића или сестричине. Он се јавља као саветодавац и проводација⁷²⁷, учествује у просидби девојке⁷²⁸, а у самом свадбеном ритуалу добија улогу девера, старог свата, првјенца или

⁷²⁷ „Често се дешава код сеоског становништва када стигне девојка за удају или момак за женидбу да не воде рачуна о њиховом браку само њихови родитељи, већ ту бригу води и ујак. Он се појављује као саветодавац или проводација своје сестрићу или сестричини, или га они сами питају за савет“ (Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 77, 78).

⁷²⁸ „Пошто су проводације учиниле своје, извршиле избор и момку нашле „прилику“ која му одговара, иде се у прошевину. Обичај је да у прошевину иду момкови родитељи, али је исто тако обичај да иде и ујак или

војводе⁷²⁹. Поједини аспекти разноврсних ујакових улога реализују се и у песмама о Бановић Секули, посредно указујући и на одсуство оца.

Јанкова улога у просидби девојке за Секулу долази до изражаја у сужејним моделима укљученим у тематски круг *женидба јунака*. У песмама које припадају изузетно развијеном сужејном моделу *драгоман девојка* уз име вереника Секуле, чије право на девојку угрожава турски паша, обавезно стоји и Јанков нећак (непут, нетјак). Други Секулини сродници се и не помињу. У једној варијанти у одговору мајке драгоман девојке обесном турском делибаши директно се наглашава ујакова укљученост у свадбене обичаје:

„Све ј' истина што говоре људи
Ал' ја ти је поклонит' не могу,
Јера ми је други запресио,
Запресио Сибињанин Јанко
За својега нејака Секула –
Нејма њему нег' дванаест љета –
На њ' биљег и штиваље,
Мој Мујага: дванест прстенова,
Све дванест од сухога злата,
И у косе два гајтана златна,
У гајтанам' два камена драга,
При ком види ситан везак вести
У по ноћи као у по дана.“

(Коста Н. Ристић, 3)

Ујак је у просидбу девојке ишао и у песми „Несуђена женидба дијете Секула“ (сужејни модел *непримерено понашање девојке*, средњи и новији слој певања), али и активно учествовао у процени девојачиног карактера:

„Јанко проси Будимку ђевојку,
У дворима краља од Будима,
За сестрића дијете Секула.
Просио је, док је испросио:
Млого благо потрошио Јанко,
Док саковао злато на ђевојку,
И порез'о свилу и кадифу.
Јанко даде девет прстенова.
У прстењу девет каменова,
Баш ко девет са неба звјездица.

неко из ближе родбине. У случају да момак нема оца, њега редовно замењује ујак“, Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 78; подвукла С. Л.)

⁷²⁹ Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 79–80.

Јанко снахи прстенове даје
И погледа милу, снаху драгу,
Је ли цура колко је кажу
Је ли цура лепша од Секула,
Је л' паметна цура за Секула?⁷³⁰
(БВ, год. XIII, број 12)

У Богишићевом зборнику три песме тематизују Секулину веридбу са кћерком/сестром будимског краља. Јанково учешће (или присуство) у просидби и у најстаријем слоју певања неизоставно је:

„Пак је Јанко војвода св'јетлу краљу говорио:
„Просим твоју сестрицу Секулу за вјереницу!“
А он њему овако св'јетли краљу одговара:
„Обећавам сестрицу Секулу за вјереницу.“
И бјеше је извео краљицу за б'јелу руку,
На руку јом Секуло златни прстен поставио,
И весело пођоше из краљева б'јела двора“.
(Богишић, 20)

Блискост свадбеног и погребног обреда огледа се у завршници појединих песама које тематизују Секулину смрт.

5.3.3. Ујаково учешће у погребним обичајима – претакање у ткиво народне песме

Ујак се често јавља или као сведок или као нехотични виновник Секулине смрти, којом се изневеравају очекивања Секулиних најближих (мајке, сестара, веренице) – женидба и стицање потомства. Међутим, Јанкове речи упућене Секулиним сестрама, вереници или мајци откривају једну сасвим другачију женидбу – женидбу црном земљом и травом зеленом (ЕР, 157; М. Мажуранић, 24) или „Косовком младом дјевојком“ (Богишић, 20), „препуклом сиротом“ (Богишић, 22). Овај мотив реализује се у најстаријем слоју певања (*Ерлангенски*, Богишић) што сведочи и о његовој архаичности. На основу посредованих слика очитује се и веза са митом и обредом⁷³⁰. И овде је ујак као и у овоземаљском свадбеном обреду добио своју улогу.

„Књигу пишу сестре Секулине:
„О, ујаче, наш војвода Јанко,
пошљи нама Секулу брајана,
ми хоћемо Секулу женити,

⁷³⁰ „Овде се наслућује древно ритуално-митолошко језгро изражено метафором смрти као свадбе“ (Бошко Сувајчић, „Жена у бугарштицама“, *Орао се вијаше*, 238).

нашли смо му лијепу дјевојку,
испросили и прстеновали.“
Гледа књигу војевода Јанко,
књигу гледа, другу танку пише:
„Не будал'те, сестре Секулине,
Секулу сам давно оженио
црном земљом и травом зеленом“

(Ерлангенски, 157)

„Пишу књигу сестре Секuline:
„Ај, наш ујаће, војевода Јанко,
Шаљи нама Секulu нашега,
Секulu ће оженити мајка!“
Нјима Јанко књиге отпишује:
„Дико моја, сестре Секuline,
Ѕените се куда којој бог да,
Секulu је ујас оженіо
На Косову, посред поља равна,
Црном земљом і травом зеленом!“

(М. Мажуранић, 24)

„И он књигу пошилије Секуловом вјереници,
Овако јом бјеше у том књизи написао:
„Нека ти је на знање, сестро краља будимскога,
Секула сам вјерио на Косову равну пољу,
На Косову равну пољу Косовком младом дјевојком,
Колико је Секулу та дјевојка омиљела,
Нећ' га већеникада твој'јем очим ни видјети;
А ти ми се удоми за кога је теби драго“.

(Богишић, 20)

„А он ми ти, Угрин Јанко, л'јепој Руди поручује,
Јанковој сестрици:

„**Ја ми га сам, сестрице, вјерио и оженио;**
Нег' му немој, сестрице, даровима се бојати,
Јанкова сестрице,
Јере ми је он узео једну препуклу сироту,
Ја ти му сам на Косову б'јеле дворе саградио....“
(Богишић, 22)

Јанко је у последњим тренуцима Секулиног живота уз њега, немоћан да га спасе неумитне судбине. Своје предсмртне завете Секула управо поверава ујаку (избор места за гроб, савет ујаку да спасава свој живот, последња порука мајци)⁷³¹. Ујак га и сахрањује⁷³² („Гробницу му бијеше дундо Јанко учинио,/ И ту га је упок'о у жалости у великом“, Богишић, 20).

⁷³¹ Погледати табеларни приказ варијаната које припадају сужејном моделу *Секула се у змију претворио* у оквиру поглавља *Тематика, сужеи, сужејни модели* (тематски круг *Смрт јунака*).

⁷³² Нећемо наводити стихове из свих песама у којима се реализује ова Јанкова улога, будући да су они углавном наведени у поглављу *Тематика, сужеи, сужејни модели* (*Смрт јунака*).

Рада Борели указује на етнографску подлогу те улоге: „Присни односи ујака и деце његове сестре трају све до њихове смрти, па се и у погребним обичајима истиче та присност. Тако, на пример, у Добричу, кад мајци умре дете, она одмах обавештава најближе: мајку, брата, тетке и др. Њен брат, односно ујак умрлог сестрића или сестричине, долази и доноси нешто од намирница (пасуљ, кромпир, брашно, месо и нешто од пића) да би на тај начин и економски помогао унесрећеној сестри. Он ће помагати сестри да се обаве сви послови и обреди око сахране. Ујак у знак жалости носи црнину за умрлим сестрићем. У истој области, код досељеника из Црне Горе, обичај је да ујак носи умрлог сестрића или сестричину до гроба, па и у гроб га он спушта. У Полимљу, када мајци умре дете, њен га брат (ујак) по правилу носи на гробље. У Паштровићима је обичај да умрлом мушкарцу ујчевина обавезно донесе вијенац⁷³³, који се обично чува у цркви. Исти је обичај познат и у Боки⁷³⁴. Очигледно је да је ујаково учешће у погребним обредима неизоставно. Мотив доношења венца јасно указује на повезаност свадбених и погребних ритуала, у овом случају, баш кроз фигуру ујака⁷³⁵. У песми из *Ерлангенског рукописа* бр. 134 сестра жртвује свог сина да би спасала брата војводу Јанка. Сан детета Вукосава, изабраног за жртву, јасно указује на симболичност зеленог венца на глави:

„А немој ме, драга моја мајко,
ноћас сам ти чудан санак снио:
Дуну ветар с Велебит планине
ужеже ми косе на врх главе
и сману ми зелен вјенац с главе.
Бог ће дати да ће добро бити“.

Венац је ритуални предмет који у обредима „најчешће има улогу заштите од нечисте силе, урока и чини“⁷³⁶. Пад венца изазван ветром⁷³⁷ указује на незаштићеност његовог носиоца,

⁷³³ Венац има у народној традицији Јужних Словена вишеструку симболику. Он се јавља и у оквиру свадбених и у оквиру погребних обреда. „У свадбеним обредима, венац је симбол брака... Венац је могао да буде и атрибут погребних обреда, најчешће – приликом сахрањивања деце или неочежане/неудате младе особе. У том случају, в. је био један од елемената симболичке ‘свадбе’, коју су приређивали покојнику“ (*Словенска митологија*, 72,73).

⁷³⁴ Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 82.

⁷³⁵ „У селу Биљановцу (Копаоник) обичај је ‘да ујак држи сестрићу венце’, венчава га, тј. ујак је стари сват“ (Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 79).

⁷³⁶ *Словенска митологија*, 71.

⁷³⁷ „Појава ветра често је везана за општесловенске представе о ветру као месту на коме бораве душе и демони. Душа (у облику даха, дувања) поистовећивана је с ваздухом, ветром и вихором. Веровало се да с ветровима лете душе великих грешника; јак ветар предсказује нечију насилну смрт“ (*Словенска митологија*, 76; подвукла С.Л.). Ветар у овој песми долази управо са хтонског простора – Велебит планине – на којој и бораве целати који ће Вукосава на огњу спалити.

али симболично је повезан и са неоствареношћу младићеве иницијације. Бошко Сувајцић указује да је смакнуће венца дало митску димензију сестрићевој смрти: „Зелен венац је кружни симбол прослављања свадбе природе и космоса, плодности и живота. Може се упоредити са оим ‘зеленим дрветом’ из тужбалице Косовке Девојке“⁷³⁸ Свадбена иницијација⁷³⁹ наговештена *зеленим венцем* не завршава се управо „кривицом“ ујака који тражи добровољну жртву од своје сестре. Посредно, наговештава се латентно присутни ривалитет ујака и сестрића.

5.3.4. Смрт сестрића

Мотив сестрићевог жртвовања за ујака широко је развијен у нашим народним песмама⁷⁴⁰. То указује на амбивалентан однос ујака и сестрића. У свим песмама које тематизују Секулину смрт ујак је обавезно присутан. Секула умире или зато што није послушао ујаков савет или зато што је ујак нехотице изазвао његову смрт.

5. 3. 4. 1. Ујак – нехотични виновник Секулине смрти

Сибњанин Јанко никада намерно не изазива Секулину смрт. Међутим, он нема довољно слуха за захтеве биљарица на води, браничких девојака, односно младих Кучевкиња и Браничевкиња (*Ерлангенски*, 133; Вук II, 85, Даница III)⁷⁴¹. Охолом уздицањем сестрића и оштрим сукобљавањем са митским чуварима воденог прелаза ујак покреће трагичко дејство урока и тиме се ставља у улогу нехотичног кривца за сестрићеву смрт. Пажњу привлачи сличан мотив у сачуваној етнографској грађи из које Петар Влаховић издваја сусрет Сунчевог сестрића са девојкама на води: „Сунце криво залази а тамно изгрева јер је с Турцима заметнуло кавгу и убило јединца. Сунчева сестра, да би спасла брата, одлучила је да уместо њега пошаље Турцима јединца сина. Милована на Ситници сачекују три девојке. Прва би дала кошуљу од свиле, друга од злата, а трећа му

⁷³⁸ Бошко Сувајцић, „Секула се у змију претворио“, *Орао се вијаше*, 257.

⁷³⁹ Интересантно је да је сестрић наводно позван свом ујаку у сватове, чиме се преплићу две иницијацијске потке - ујакова и сестрићева. Једна је лажна, јер ујакове свадбе нема, а друга је онемогућена, управо због жртвовања за ујака.

⁷⁴⁰ Јелка Пандуревић, „Народне пјесме о жени која жртвује сина да би сачувала брата“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 53, свеске 1–3, Матица српска, Нови Сад, 2005, 83–96.

⁷⁴¹ О овоме је више било речи у оквиру анализе тематског круга песама *смрт у боју без метаморфозе*. Мотив сусрета са биљарицама потиче из најстаријег слоја певања и чува се и у новијем запису.

родила златноруког⁷⁴² сина само да се јунак к њима окрене. Милован се на те речи обратио трећој и обећао да ће је узети за жену чим се буде вратио из ујакових сватова. Али, на путу га погубе те мртва глава проклиње мајку која га је родила да личи на ујака⁷⁴³. Мотив сусрета са девојкама на води и табу освртања (Вук II, 86) јављају се и у песмама о Секулиној смрти. Све указује на то да је Секулина смрт у њима у ствари прикривена жртва за ујака Јанка. Иако изостаје ујаков отворени захтев сестри да жртвује своје дете⁷⁴⁴, Јанко се враћа жив, а Секула гине због девојачке клетве или због ујакове погрешне процене ситуације (сижејни модел *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*). Непосредно пре метаморфозе у змију Секула упозорава ујака („Немој дати умље за безумље“) да не направи грешку и не устреми змију. Ујак ту грешку редовно чини због „худе“ среће или злонамерних саветодаваца (виле или деспота Ђурђа). Његова кривица је и у кршењу табуа ћутања о Секулиној митској природи⁷⁴⁵.

5.3.4.2. Сукоб ујака и сестрића

У само једној песми, која припада новијем слоју певања, Марко Краљевић, Секулин ујак, намерно убија сестрића (Sankcinski, „Marko Kraljević i netjak Sekula“). Овакви сижеи, иначе, везују се за однос између Марка и његовог сестрића (Змај Огњени Вук, дете Дукадинче, дете Огњанче)⁷⁴⁶. Секулина змајевита природа и младост, карактеристични и за остале Маркове сестриће, отварају могућност да се између Марка и Секуле успостави сродничка веза ујак – сестрић. У иницијалном сегменту песме Марко јаше гором и кроз формулативно обраћање сабљи *мисеркињи* открива жељу да је баш тог дана испроба. Сусрет са непознатим турским младићем прераста у мегдан који се прекида оног тренутка када јунаци разоткрију свој идентитет, што уноси преокрет у однос између сукобљених страна. Овде се отвара могућност да ујак постане водич младом сестрићу у

⁷⁴² Кршење табуа освртања и хтонична симболика злата наговештавају трагичан исход. Треба скренути пажњу и на то да је Јанкова стрела којом убија сестрића углавном златна. Златноруки син и кошуља од злата имају исту онострану симболику.

⁷⁴³ Петар Влаховић, „Трагови авункулата у јужнословенској народној поезији“, 207.

⁷⁴⁴ Јанко у овим песмама углавном без питања води Секулу са собом, не марећи за молбе сестре или сестричина. Издавају се две песме у којима Јанко од сестре Милице захтева да му сестрића Секулу пошаље у помоћ у борби против Турака (Дена Дебељковић „Сибињанин Јанко и његов сестрић; Бован, 34). Она то одбија, али је брат оштрином својих претњи приморава да Секулу ипак пошаље.

⁷⁴⁵ Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, 258.

⁷⁴⁶ Иван Златковић, *Епска биографија Марка Краљевића*, РАД, КПЗ Србије, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2006, 82.

процесу иницијације⁷⁴⁷. Међутим, читава ситуација постаје сложенија утолико што је сестрића одгајио турски цар.

„Boga tebi neznana delio
Kad me питаš право ću ti kazat:
Ja sam tebi iz carina grada
Nisam bil star sedamnajst meseca
Kak su mene Turci zarobili,
El me je car do konja doranio
El me je care ovak povedao:
Da ja imam (vujka) kraljevića Marka.“

Секула је именован као „Ture мојмче mlado“, што га у опозицији „своје-туђе“ јасно ставља на страну туђег, а самим тим и непријатељског и потенцијално опасног. После разоткривања идентитета мегданција успоставља се хармоничан однос између ујака и сестрића:

„Junaki se lepo spominali
Za junačko zdravlje upitali;
Jedan drugom belo lice ljubi
Pak ideju gorom pevajući,
Pevajući konje igrajući.“

Сукоб се изнова активира, овог пута у механи крчмарице Маре, када сестрић одбије ујакову понуду да га ожени. На тај начин сестрић одбија ујака као иницијацијског водича и тако изазива његов гнев. Додуше, ни њихов сусрет у гори није мотивисан сестрићевом жељом да пронађе ујака. Јасно је да је ујакова основна улога – улога иницијацијског водича – у потпуности занемарена. Именовање Марковог сестрића је посредно, крајње уопштено, са конфесионалном и узрасном спецификацијом: „ture мојмче mlado“, и то из аспекта самог народног певача. Тиме се јасно истиче сестрићева припадност другој, непријатељској страни. Само једном у песми појављује се и сестрићево лично име, у Марковом обраћању: „Boga tebi Sekula nejaće/Oјćeš li ti da te ja oženim?“ Сестрићево одбијање ујакове иницијацијске потпоре онемогућава успостављање блиске везе између ујака и сестрића. Марко га једним потезом сабље убија. Сахрањивање сестрића у гори,

⁷⁴⁷ „Тако први ступањ те иницијације може бити управо двобој с непознатим ујаком, у коме се иницијант... показује као достојни наследник ујакове ратничке славе“ (Љиљана Пешикан Љуштановић, *Змај десног Вук – мит, историја, песма*, 80).

хтонском и демонском простору, предворју другог света, испод јеле⁷⁴⁸, сеновитог дрвета, посредно сведочи о сестрићевој демонској природи, али и његовој вечитој заробљености у лиминалној фази обреда прелаза.

Сукоб Марка и Секуле тематизује и једно предање забележено на македонском језику „Предание за Марка Кралевик и Секула Детенце кога си делиле царството“ (Цепенков, *Преданија*, 590). Додуше, овде је Секула именован као Марков унук. Њему се Секула обраћа речима *стрико Марко*. У основи сукоба је Маркова повређена сујета јер је Секула бољи јунак од њега⁷⁴⁹: „Бидејки Секула бил појунак од Марка, Марко му завидуал на јунастото што го имал и му барал крајо за да го загуби“. Марко је предложио Секули поделу царства под изговором да ће се тако боље бранити од Турака, а стварна намера му је била да Секулу превари и себи приграби цело царство. Исход читавог подухвата одлучује Божја воља: „Арно ама Госпо неки кривина, тики го оглувна Марка Кралета, да не можи да 'и чуе петлите, дури до темни зори. Наместо петли чул оцата кај што викал на цамијата од Чолаковци (...)“.

5.3.5. Сестрић – делокруг ујаковог помоћника

Веза између ујака и сестрића подразумева узајамне обавезе које се заснивају на врло архаичном схватању „по коме су сестрићи били дужни да се у одређеном моменту жртвују за ујака“⁷⁵⁰. Сестрић је био обавезан да у сваком тренутку помогне ујаку⁷⁵¹. У великом броју песама Бановић Секула задобија делокруг ујаковог помоћника⁷⁵², и то у

⁷⁴⁸ „Јела – дрво које је, у народној дендрологији Словена, везано за веровања, ритуале сахране и помена“, (*Словенска митологија*, 246). „Да је иначе ј. сеновито дрво, то би се дало извести не толико из тога што се у народним песмама девојка упоређује и идентификује са ј. (нпр. Вук, Пјесме, 2, 5, 2; БВ, 10, 1895, 92; 362), и што се понекад ј., као симпатетично дрво, сади и негује уз девојку (БВ, 11, 1896, 373), колико из чињенице да се она сади поред гробова (народна песма, БВ, 10, 217)“ (Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, СКЗ: БИГЗ: Просвета:Партеон, Београд 1994, 57).

⁷⁴⁹ Ова врста Маркове суревњивости првенствено се везује за његов однос са сестрићем.

⁷⁵⁰ Петар Влаховић, „Трагови авункулата у јужнословенској народној поезији“, 206. У овој студији Петар Влаховић наводи бројне примере из наших народних песама, објављених, али и сачуваних у рукописној грађи Архива САНУ, у којима се сестрић углавном невољно, уз мајчино посредство, жртвује за свог ујака.

⁷⁵¹ „Као што ујак има значајну улогу у животу сестрића, исто тако и сестрићи имају важну улогу у његовом животу. Ујак је веома близак сродник, зато се он воли, поштује и цени. Увреда нанесена ујаку сматра се за грех (...) Сестрићи не само што воле и цене ујака већ им је дужност да му помогну ако се он нађе у невољи“ (Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 80).

⁷⁵² „За односе сестрића и ујака карактеристичне су и извесне народне пословице. Познато је да баш оне често одражавају стварна народна схватања. Ценећи овај моменат, Косвен према Ровинском цитира црногорску пословицу: ‘Не удари стрица код синовца да те љута змија не уједе, ни ујака код добра сестрића да те двије змије не уједу’“ (Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 81).

оквиру следећих тематских кругова и сижејних модела који захватају широк распон од најстаријих до новијих записа:

- 1) западни простор: *Секула и вила, Спасаванье (Секула спасава лаковерног ујака, Секула спасава ујака на Косову, Секула спасава ујака из тамнице, Избор смрти – Секула се сам ослобађа), Секула као ујаков заточник на мегдану, Мегдан са алом, Женидба отмицом лађом, Женидба јунака са препрекама – сестрић заточник (модел песме Женидба Душанова);*
- 2) источни простор: *Женидба отмицом лађом; Ослобађање (Секула – јунак над јунацима; Секула спасава лаковерног ујака)*⁷⁵³.

Очигледно је да је у песмама на западном простору певања Секулина улога ујаковог помоћника далеко заступљенија. Иначе, песме са овог простора далеко више пажње поклањају тематизацији односа између Секуле и његовог ујака у односу на песме са источног простора певања, што је условљено изразитијим присуством Секулиног оца на источном простору певања, а самим тим матрилинеарна породична линија бива потиснута у други план.

У бројним јуначким подухватима удружени ујак и сестрић представљају несавладиву силу. Када сестрић помогне ујаку, њих двојица „представљају снагу, која је у стању да савлада све препреке“⁷⁵⁴ (сижејни модели *Секула спасава ујака на Косову, Секула спасава ујака из тамнице, Мегдан са алом...*). Посебно је интересантна песма коју је забележио Дена Дебељковић „Свети Илија и Секула убијају але“ (Дена, 429). У овој песми Секула је син Блажене Марије, а ујак му је Свети Илија. Сиже песме сачињавају следећи сегменти:

- 1) поткивање коња

„Фала богу фала јединоме,
коња кује сам свети Илија,
коња кује уочи недеље,
сам ковије, сам копиту држи,
света Недеља клинце му подава,
света Петка тиоче му задржава“;

⁷⁵³ У оквиру поглавља *Тематика, сижеи, сижејни модели* Секулин делокруг помоћника детаљније је анализиран, те овде само подсећамо на њега.

⁷⁵⁴ Рада Борели, „Трагови авункулата код Срба“, 81.

2) разговор сестре (Блажене Марије) и брата (Светог Илије)

„ту га пита Блажена Марија:
„Брале мили, сам свети Илија,
шта ти тебе од бога невоља,
сам коња ковијеш, сам копиту држиш?“
„Сестро моја Блажена Марија,
три године суша засушила,
стари људи за вино су жудни,
луда деца од глади помреше.
Ту сам чуја алу старешину,
код Црно море све је берићет сабрала,
па ћу да идем њу да погубим;
сестро моја Блажена Маријо,
**да ми пуштиш Секулу детенце,
да ми штогод буде у помоћи**“.
„Секула је врло лудо дете,
врло му је до седам година,
не могу га, брале, ја да пуштим!“
Разљути се сам свети Илија,
ништа њојзи није говорија.
„Сестро моја, Блажена Марија,
Ајде, сестро, утебе ћу да ручам!“;

3) разговор ујака и сестрића

„Чујеш ли ме, Секула детенце,
ту сам чуја але старешине,
чуја сам ти код то црно море,
ја ћу да идем њи да ти погубим,
да ли оћеш и ти самном доћи,
да ми биднеш тамо у помоћи?“
Зипи Секула лудо детенце,
те ми спраља лудога ждребића,
он га спраља, оно га подигује“;

4) разговор Секуле са мајком

„Зашто, синко, Секуло детенце,
ја сам се сас брата омразила,
свети Илија врло је љутит човек,
да му згрешиш згроменисаћете!“
Тад говори Секула детенце,
„Двапут, мајко, немој да изговориш,
свети Илија нам истијаз није,
он ми гледа наше човество“;

5) удружени ујак и сестрић убијају алу старешину

„Ту отоше код то Црно море,
говорија сам свети Илија:
„Чујеш ли ме Секуло детенце,

овде седи и врло добро пази,
што ти дође немој да пропушташ!“
а он зађе отуд Црно море,
па ми пушћа муње и громове
па потепа до дванајест ала,
утече му она старешина,
па ми дође сам свети Илија:
„Што учини, Секуло детенце!“
„Ја погуби до дванајест але,
сал ми утече она старешина,
сакрила се у белог манастира,
говорија сам свети Илија:
„Добро пази Секуло детенце,
да не утекне она старешина!“
Па ми зађе сам свети Илија,
око оног белог манастира,
па ми пушти муње и громове,
истерала ми ону старешину,
сачека гу Секула детенце,
удари гу по средини чела,
мртва ала на земљу је пала,
она беше сас дванајест глава,
па отишли у своје дворове,
па ручају господскога ручка“.

Митолошка потка је очигледна ако се има на уму да је Свети Илија заменио словенског бога Перуна⁷⁵⁵. Главни противници ала су змајеви и свеци, нарочито Свети Илија. „У народном култу светаца, функције св. И. делимично се могу поистоветити с функцијама св. Георгија (змајеборство, ратник на коњу, заштитник лова, вукова)⁷⁵⁶. У бугарским обредним песмама баш је Свети Ђорђе главни противник ламије⁷⁵⁷. Убиством ламије

⁷⁵⁵ „Особености народног култа пророка И. сведоче у прилог тезе да је св. И. хришћански заменик словенског паганског бога-громовника Перуна“ (*Словенска митологија*, 223). „Перун је био главни бог у незнабошко време код Словена“ (Сима Тројановић, *Главни српски жртвени обичаји*, Службени гласник, Београд 2008, 115).

⁷⁵⁶ *Словенска митологија*, 223.

⁷⁵⁷ „Представе о хали блиске су или једнаке с представама о ламији и аждаји“ (*Словенска митологија*, 555).

„Зазори се јасна зора
низ хубава Влашка земя;
то не било јасна зора,
нај е било свети Георги.
Свети Георги сив кон јзди,
сив кон јзди, разъожда го
да си гони Сура ламя,
Сура ламя със три глави.
Как я гони - настигна я,
настигна я, удари я,
удари я в клето сърце.
Че ѝ отряза дор три глави,

Свети Ђорђе омогућава спасавање годишњег берићета (жита, вина, меда, масла...). У народној традицији и Свети Илија се јавља и као „заштитник летине и плодности“⁷⁵⁸, отуда и има моћ да уништи (х)алу, митолошко биће које уништава летину⁷⁵⁹. Ала се у овој песми јавља као узрочник суше што значи да ускраћује људима воду, основни животворни елемент. „По бугарским веровањима, суша настаје и у случају болести светог Илије, који руководи небеском влагом, јер тада он 'не може водити облаке'“⁷⁶⁰. Слична је ситуација и у песмама из сва три слоја певања које тематизују „забрану“ коришћења воде („Пјесна цара Сулеимана“, Богишић, 101; „Бановац Секуле“, СНПр, 69; „Војвода Секула“, СНПр, 74; „Цар Лазар и Секула“, МХ I, 60; „Секула и царевећ Мујо“, Јован Срећковић, Е.зб. 1, 289; „Бановић Секула и делибаша Ибро“, Петрановић IV, Е. зб. 64/1,55), с тим да је овде узрочник суше и жеђи турски цар/турска војска. У појединим варијантама Секулин ујак је болестан, те жедан тражи неког ко би му донео воде. Тако се у исту раван постављају (х)ала и турски противници као хтонска демонска бића, а Секулин ујак у раван са Светим Илијом (новији слој певања). Старије противнике свакако представљају але, а Турци се јављају као њихова замена⁷⁶¹. Секулина улога је у свим песмама истоветна. Он је ујаков помоћник, али и „културни херој пред којим стоји задатак да поврати поремећену хармонију у природи“⁷⁶². У истој улози је, као што смо раније поменули, и јужнословенски епски јунак Марко Краљевић⁷⁶³. Изузетне моћи са ујака преносе се и на сестрића, те отуда Секула, удружен са ујаком, успешно савладава хтонско биће (алу) које угрожава опстанак читаве заједнице. Свети Илија у први план поставља интересе

текнули са дор три реки:
 прва река - жълто жито,
 втора река - руйно вино,
 трета река - мед и масло.
 Жълто жито - по чифчии,
 по чифчии, по орачи;
 руйно вино - по лозари,
 по лозари по копачи;
 мед и масло - по пчелари,
 по пчелари, по овчари.

Туй наздраве, Свети Георги!“ (Архив КБЛ-ВТУ), <http://liternet.bg/folklor/motivi/georgi/7.htm>

⁷⁵⁸ *Словенска митологија*, 222.

⁷⁵⁹ *Словенска митологија*, 555–560.

⁷⁶⁰ *Словенска митологија*, 525.

⁷⁶¹ „Тако турски султан постаје супституција демонског бића које има функцију да затвори изворе и узрокује космичку сушу“ (Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, 64).

⁷⁶² Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, 64.

⁷⁶³ Радост Ивановна, „Повраћена вода. Одлике митолошког слоја епског циклуса о Марку Краљевићу“, 67–128.

заједнице („он ми гледа наше човество“). Међутим, када ујакова одговарајућа реакција изостане, сестрић Секула задобија делокруг „осујећеног спасиоца који постаје ујакова жртва“⁷⁶⁴ (сижејни модел *Секула се у змију претворио*).

5.4. Брат

Секулина позиција у породици у већини песама наглашава његову издвојеност као јединца. Међутим, у појединим песмама, и то искључиво из средњег и новијег слоја певања, само се помиње Секулин брат, без наглашавања успостављања било каквог односа међу њима. У два песмама које припадају сижејном моделу *мегдан за перје* („Страиња“, Сарајлија, 151; „Смрт Тафа Бошњанина“, Нова Зета) у финалном сегменту песме истиче се да је Бановић Страхиња, ожећен сестром Сибињанин Јанка, добио двојицу синова: бан Секула и бан Михаила (Бановић Секулу и Михајла):

„А мој зете, Бановић-Страхиња,
све ти на дар што сам обећао!“
И даде му сестру за љубовцу,
бог му даде ш њоме пород диван:
бан-Секула и бан-Михаила,
што су Јанку оба крила била
кад год би до мејдана дошло“.
(Сарајлија, 151)

„Отлен се Бане подигнуо,
Те отиде на своје дворове.
Пошто јунак ране преболио,
Он привјенча лијепу ђевојку,
Шњом лијепи пород изродио
Бановића Секул и Михајла“,
(Нова Зета, стр.17.)

Још једна песма помиње Секулу и Михајла као браћу у оквиру сижејног модела *Секула и вила*. Јанко пркосно одговара вили на њене претње:

„Не бојим се тебе, вило,
Док су мене два сестрића:
Бан Секула с Мијаилом“
(Вук I, 266)

⁷⁶⁴ Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 104.

У све три песме акценат се ставља на везу сестрића са ујаком. Међусобни однос браће се не тематизује, нити се међу браћом се успоставља било какав *differentia specifica*. У имену Секулиног брата чува се и у средњем и у новијем слоју певања сећање на Михаила Свилојевића, једног од три добра јунака Другог косовског боја. С тим да је констелација ликова (Секула, Јанко, Михаило) у средњем и новијем слоју певања донекле измењена.

Песма коју је забележио Милан Осветник „Нејаки Секул“ (Милан Осветник, „Разне српске народне пјесме“, бр.1) помиње Секулиног брата којег је заједно са оцем погубио Вук Јанчанин. Секула свети и братовљеву и очеву смрт.

На источном простору певања у само једној краткој осмерачкој песми се помиње Секулин брат Јанко („Јанкула и Секула затворени во солунските зандани“, Сбну II) :

„Шчо ми попели два петли
у Солунските зандани.
Не ми са били два петли,
но са ми били два брата -
ем Секула, ем Јанкула,
млад Јанкула, стар Секула.
Ми лежали три години,
три години у зандана;
ш' окарали турска вера,
та ми 'и клали в зандана.
Му говоре млад Јанкула,
млад Јанкула на стар Секула:
- Измоли го занданджийче
да отвори занданата,
да излезам, да прошетам,
да си вида шчо коа ље:
ак ље пролет, да донеса,
да донеса до два класа,
до два класа ново жито;
ак ље есен, да донеса,
да донеса до два грозда,
до два грозда ново грозде.
Го измами занданджийче,
му помина молбата:
го пушчи млад Јанкула
от зандана, да прошета.
Ми излегал, ми прошетал,
ми го пашал негов татко.
си продава иманњето,
да откупе двата сина,
двата сина от зандана
Ми отишал по-онака,

ми я нашал негва майка:
си продава голем гердан,
да откупе двата сина,
два си сина от зандана.
Ми отишал по-онака,
ми я нашал негва жена:
си продава мъжки деца,
да откупе двата сина,
двата сина от зандана.
Ми отишал по-онака,
ми я нашал негва сестра:
си продава бело руво,
да откупе двата братя,
два си братя от зандана.
Ми отишал по-онака,
ми го нашал негов друг брат:
си продава ергелето,
да откупе два си братя,
двата братя от зандана.
Си отишал па на назад,
му веле на стар Секула:
- Ой Секула, брат по-голем!
Как излего, да н' излегва,
си го найдо моя татко,
моя татко, моите людя:
си продават иманъето,
да откупат нас, два брагия,
нас, два братия от зандана!“

Браћа се пореде са петловима, птицама амбивалентне симболике – соларне и хтонске. Борављење јунака у тамници може се тумачити као његова привремена смрт . Оглашавање Јанка и Секуле гласом петла симболично подразумева њихову борбу са силама таме и повратак из света мртвих у ово страни свет. Ова особеност даје и једном и другом брату митске атрибуте .

Колико год је улози брата у комплексу Секулине епске биографије народни певач посветио мало пажње, утолико је позицији сестре дао више простора и свестраније осветлио међусобне односе између брата и сестре.

5.5. Сестра/е

Блискост и емотивна повезаност брата и сестре заузимају врло значајно место у нашој традиционалној култури⁷⁶⁵. На западном простору певања о Секули лику сестре придаје се много значајнија улога у комплексу његове епске биографије него у песмама записаним на источном терену. На основу два критеријума може се извршити класификација сестрине позиције у песма о Бановић Секули: бројност и верност. Према првом критеријуму о Секулиним сестрама можемо говорити као о колективном или као о појединачном лику. Други критеријум се заснива на опозицији верност/ неверност, те се Секулине сестре према том критеријуму сврставају у две групе: верне и неверне. Лик Секулине сестре појављује се као делатан од најстаријег слоја певања.

5.5.1. Сестре као колективни лик

Секула се пре испуњења иницијацијског искушења налази у чисто женском окружењу које је само по себи опасно⁷⁶⁶. Душан Бандић истиче да се у нашој народној традицији близина жене у извесним ситуацијама сматра крајње непожељном „ili jednostavno, izlaže čoveka tajanstvenim, nedovoljno definisanim opasnostima“⁷⁶⁷. Сцене одласка у бој указују на његову изузетну позицију међу бројним сестрама које инстанчаном женском интуицијом предосећају скору трагедију. Хору неутешних сестара често се прикључује и мајчин глас.

„Ујко Јанко, немерено благо!
Ти не води Секулу нећака,
Секула је још нејако дете,
Да Секула не изгуби главу:
Секула је јединац у мајке“.
(Вук, II, 85)

„Подиже се девет сестриница,
Замолише свога мила ујака!
„Молимо те, наш мио ујаче!
Поклони нам брата јединога,

⁷⁶⁵ То се нарочито читује у народним лирским породичним песмама из којих се емоционална блискост брата и сестре рефлектује и у другим жанровима.

⁷⁶⁶ „Жена, по схватању нашег народа, и других нама сродних народа, нпр. Германаца, има нечег демонског; подсећамо само на то да комуницирање са демонима, заклинање демона размеју углавном само жене, врачаре; да су један изванредан број жена, вештице, обдарене натприродним моћима“ (Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, СКЗ, Београд, 1973, 37).

⁷⁶⁷ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, BIGZ, Beograd 1980, 323.

Не води га млада у Косово,
Ми немамо брата ни једнога,
Него млада Бановић-Секулу;
Не остављај девет сестриница
Свјех девет младих кукавица,
Не остављај саморану мајку““““.

(Вук, II, 86)

„Секули се о врат објесише
Двије миле сестричине млађане
И моле се својему даици:
„Наш даица од Сибиња Јанко!
Не води нам нашега Секулу,
Секула је нејачко дијете,
Не море ти боја учинити““.
Куне им се од Сибиња Јанко:
„О сестричине, пушћите Секулу,
Кунем вам се и вјеру вам дајем,
Ја за боја не водим Секулу,
Секула ће под чадором сједит',
Да ми чува бијела чадора““.
Сестре не ће да пушће Секулу.

(Даница, „Женидба Сибињанин Јанка с вилом“)

„На алаје војска се опрема,
Док ево ти од Сибиња Јанка
И са њиме војводе Секуле,
За Секулом до девет сестара
И десета Секулова мајка,
Оне моле свог дајицу мила:
»А наш дајко, од Сибиња Јанко,
Пусти нама нашег брата мила,
Од нас милих до девет сестара,
Од сваке ти тридесет војника
И тридесет жутијех дуката,
Не води га у бој на Косово.«
Љуто цвили Секулова мајка,
Сестра мила од Сибиња Јанка:
»Јанко, брате, не води ми сина!
Море мени Секул погинути
Па што ће му сиротица мајка?«
А Јанко јој тихо проговара:
»Мила секо, Секулова мајко
Ја у ког се јесам поуздао,
Већ у свога милосна сестрића;
Ко ће турског цара ухватити
Ко ли ми га под чадор довести?
Већ се врати двору бијеломе
И ти врати девет ђевојака.«
Кад се оне двору повратиле
Излазио војвода Јанко
Са Секулом на поље широко,
На алаје војску поведоше,

Пропустише пред собом пјешаке,
С мачевима и са стријелама,
А за собом добре коњанике“.

(Петрановић, II, 37)

„У Секула до девет сестара,
Све се девет око брата свиле,
Недаду му крочит из авлије,
Свега су га сузам' поквасиле“.

(Вук Врчевић, Е. зб. 62/2, 5)

„Пође војска од Сибиња града,
За њим девет пристануло сека,
Свака цвили као гуја љута
И десета Секулова љуба,
Није шала десет женских глава.
Заставише коња и Секулу,
О брату се сеје објесије,
А вранчића коња заставише,
Па не дају с мјеста помакнути...“

(БВ, 1903, бр.3)

Иако су сестре у братовљевој сенци, то не умањује њихов значај за моделовање Секулиног лика⁷⁶⁸. Оне су симболично често означене као кукавице, што није случајно, будући да је кукавица птица чије се кукање „сматра злослутним предсказањем“⁷⁶⁹. С друге стране „често се у кукавици види весница с оног света“⁷⁷⁰ која заправо представља медијум између два света – света живих и света мртвих. Њено кукање се „доживљава као жалосно нарицање и оплакивање“⁷⁷¹. Снага сестринског предосећаја утолико је наглашенија ако се имају у виду наднаравне способности жене, бића које може видети преко границе двају светова. Њене се моћи спајају са метафориком кукавице, птице са нарочито израженом симболиком смрти⁷⁷². Овим симболичним наговештајима придружује и симболика броја девет. Наиме, број Секулиних сестра варира од две до девет, а најчешћи је баш број девет који има богате симболичне вредности у различитим културама. За нас је свакако најзначајнија симболика овог броја која проистиче из његове позиције међу

⁷⁶⁸ „Независно од тога колико браће има, сестра је у сенци брата, старешине куће и, самим тим, на периферији епске сцене. То, међутим, не значи да су њене улоге занемарљиве за развој догађаја и судбину свих ликова“ (Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 97).

⁷⁶⁹ А. Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 530.

⁷⁷⁰ А. Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 531.

⁷⁷¹ „У речима које означавају кукање (руски *куковатъ*, српскохрватски *кукати*), постоји значење 'плакати, туговати, нарицати, жалити се'... Бугари пореде оплакивање умрлих сродника с кукањем кукавице: *кукат като кукавица* (кука као кукавица)... **Према сведочењу В.С. Караџића, у Црној Гори на дрвене гробне крстове урезује се онолико кукавица колико рођака, а нарочито сестара, жали за умрлим**“ (А. Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 531; подвукла С. Л.); Уп. *Словенска митологија*, 315.

⁷⁷² А. Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, 530–533.

једноцифреним и двоцифреним бројевима. „Девет, као последњи у низу бројева, истовремено најављује крај и почетак, тј. прелаз на нови ниво. Он садржи идеју новог рођења и клијања, као и идеју смрти... Као последњи број појавног света, девет отвара фазу трансмутација. Он означава крај циклуса, завршетак пута, стезање петље“⁷⁷³. Секула се налазили у лиминалној позицији, на прелазу два значајна периода у животу, између позиције недораслог младића и позиције стасалог ратника и пуноправног члана заједнице. Та лиминалност наглашена је нарочито присуством девет сестара које су и саме у лиминалној позицији девојака стасалих за удају. И Секула и сестре су у фази прелазна „на нови ниво“, а бројем девет се управо наглашава прелазак преко границе, „с оне стране“, уз неизбежни преображај који такав прелазак подразумева. Код Секуле се тај преображај заиста и дешава у виду метаморфозе у змију шестокрилу. Наглашавање последица које би по сестре Секулина смрт донела јасно указују и на њихову заробљеност у лиминалној фази пре удаје.

„О, мој брате, од Сибиња Јанко,
Не води ми мог сина Секула,
Не остављај мајку самохрану,
И љубовцу младу удовицу;
А још нема ни година дана,
Од како сам оженила сина,
Остаде јој чедо у срдашцу;
Остаде му девет сестриница,
Као девет црних кукавица;
А све су му сеје за удаје,
Свака брате одвише лијепа.
За њих чуо царе Бајазите,
Са свих страна спремио везире,
Да зароби сестре Секулове.
Да ми Секул у Косово пође,
Турци ће му сестре заробити,
И љубовцу младу удовицу
И њезино чедо у срдашцу.
Остави ми у Сибињу сина,
Барем брате, једно мјесец дана,
Доклен сеје на аманет даде,
Док се љуби лудо чедо нађе;
Не би л' Бог д'о мушка глава било,
Да ја чедо на аманет спремим,
На аманет Русу, ја ћесару
Да ми чедо не заробе Турци.
Кунем ти се, брате, од матере,

⁷⁷³ Речник симбола, 156, 157; подвукла С. Ј.

Спремићу ти у Косово сина!“
(БВ, „Сибињанин Јанко у Косову“)

Ово је једна од ретких варијанти песама из сижејног модела *метаморфоза јунака* (*Секула се у змију претворио*) у којој је Секула већ ожењен⁷⁷⁴. Међутим, то што љуба ишчекује дете још једна је од граничних, прелазних фаза које носе опасност⁷⁷⁵. Сам Секула би требало да заштити сестре, љубу и мајку. Завршница песме „Смрт дијете Секула“ (Вук Врчевић) задобија елементе етиолошког предања о постанку кукавице⁷⁷⁶. Истовремено, указује и на то да су и Секулине сестре прошле кроз одређену метаморфозу, која је у ствари значила њихову вечиту заробљеност у лиминалној фази у виду птица кукавица:

„Јанко ради што Секул нареди,
Однесе га, и упоао га,
У врх горе спрам Бабова двора.
Боже мили, и Богородице!
Да је коме било послушати,
Кад закука до девет сестара,
У црно се сестре обукоше,
Те кукале јутром и вечером,
И од тада наста кукавица,
Јер ђевојке тице научише,
Да Секула у вијек кукају,
Докле буде горах и планина⁷⁷⁷,
И прољетна дана ђурђевога“.

Секулине сестре мотивише неизмерна љубав према брату која проистиче из њихове племенитости, доброг срца и саосећајности. Ове особености сестара посредно се откривају кроз семантику епитета *милостиве*⁷⁷⁸, уз именицу сестре у песми из *Ерлангенског рукописа* („Дијете Секула гине у војсци војводе Јанка“, бр.157). И у овој песми, као и у другим песама, Секулине сестре су првенствено забринуте због Секулиног неискуства и младости (*дијете лудо*). Дирљив и топао емотиван однос зрачи и из хипокористике *брајан*:

⁷⁷⁴ Секула је ожењен само у новијим песама из овог сижејног модела.

⁷⁷⁵ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 33-59.

⁷⁷⁶ Занимљиво је колико су и Врчевићеви прозни записи на граници бајке и предања.

⁷⁷⁷ Ови стихови подсећају на благослове који се у завршницама епских песама упућују јунацима, попут оног из Урошевог благослова Марку Краљевићу: „Име ти се свуда спомињало./ док је сунца и док је мјесеца!“ И Секулина трагедија остаје вечно да траје кроз тужење сестара које и саме остају овековечене у лику кукавица.

⁷⁷⁸ „Милостив, -а, -о а. који има самилости, који је доброг срца, који хоће да помогне, добар племенит, милосрдан. б. (уз им. „срце“) сажалјив, саосећајан, болећив. – А јунак је срца милостива.“, *Речник српскога језика*, 710.

„У Секуле сестре милостиве,
те се моле свом ујаку Јанку:
„О, ујаче, војевода Јанко,
не води нам Секулу брајана,
Секула је још дијете лудо“.

Емотивне изливе сестринске љубави прекидају ујак или Секула, одбијајући тиме сва упозорења и црне слутње, што неће спречити и њихово остварење. Секула се, било вербално било гестом, јасно опредељује за иницијацијски поход са ујаком:

„О, ујаче, војевода Јанко,
води мене, не остави мене,
да се учим с тобом војевати.
Волим бити другом арамбаши
него бити драгој водоноша“.
(*Ерлангенски*, 151)

„Ујак Јанко, немерено благо!
Ти не слушај моје миле сеје,
Већ ме води на Косово равно“.
(Вук, II, 85)

„Наљути се дијете Секуле,
Те од себе сестре отурио,
За ујаком оде из авлије“
(Вук Врчевић, Е. зб. 62/2, 5)

Индикативан је Јанков поступак у тренуцима када не може да нађе начин да Секулу отргне од сестара (новији слој певања). Он тада једини излаз налази у бацању дуката, *рушпа млетачкиња, свакојаких пара*, чиме углавном успева да их заваре:

„А све гледа од Сибиња Јанко,
Па не може сестре раставити.
Кад се нађе на невољи Јанко,
Меће Јанко у цепове руке,
Па просипа рушпе млетачкиње,
И чини се да није видио.
То гледају Секулове сеје,
Па сестрице дајку полећеле:
„О, наш дајко, од Сибиња Јанко,
Просуше се твоје мацарије!“
А Јанко је једва дочекао,
Да од брата сеје одмакоше,
Јанко таче вранца Секулова,
Па уграби сестрића Секула,
Остадоше сестре кукајући.
А Јанко им одведе Секула.“
(Босанска вила, 1903, бр.3, стр.55.)
„Сестре не ће да пушће Секулу.

Кад се Јанко виђе на невољи,
Он се маши руком у џепове.
Пуну шаку заграби дуката,
Па их просу по зеленој трави;
Онда сестре пушћаше Секулу,
Оне купе по трави дукате.“

(Даница, „Женидба Сибињанин Јанка с вилом“)

„Кад се Јанко на невољу нађе,
Обје руке стави у џепове,
Па извади свакојаки пара.
Те их просу међу сестричнама,
А сестрице на то не гледају
Но се вију брату око нога.“

(Вук Врчевић, Е.зб. 62/2, 5)

Овај Јанков поступак има своје корене у мотиву бекства са бацањем магичних предмета у народним бајкама⁷⁷⁹. У епским песмама магични предмети су се трансформисали у новац⁷⁸⁰, а само постојање оваквог мотива посредно указује на демонску природу оних бића од којих се бежи⁷⁸¹. Новац има исту функцију као и магични предмети у бајкама – „копачно заустављање demonskog бића“⁷⁸². У детаљима се препознаје демонска природа Секулиних сестара датих као колективни лик. Оне се упоређују са змијама („свака цвили као змија љута“), „вију (се) брату око нога“, заустављају кретање и коњаника и коња⁷⁸³, што је јасан индикатор њихове наднаравности⁷⁸⁴. У песми „Јунаштво Секулино“ (МХ, I, 76)⁷⁸⁵ нарочито се ставља акценат на косу⁷⁸⁶ Секулиних сестара:

„Кад видјеше сестре Секулове,
Жуте су ми косе расплетале,
Па су брату прилазиле своме,

⁷⁷⁹ О овом мотиву писао је Дејан Ајдачић. Више о томе на адреси:

http://www.rastko.rs/knjizevnost/nauka_knjiz/dajdacic-bekstvo.html

⁷⁸⁰ „Motiv bacanja predmeta koji se pretvaraju u prepreke gubi vezu sa svojim mitsko-magijskim poreklom oduzimanjem natprirodne moći i svođenjem na predmete svakodnevice, koji mogu da zadrže funkciju prepreke samo zahvaljujući promeni demonske motivacije u psihološku motivaciju – junak koji beži baca ženi maramu, ogledalce (Vuk 31), pri čemu ona, obuzeta svojim izgledom, na čas odustaje od gonjenja. Naravno, nema ni potrebe da pripovedač uključuje preobraženje bačenih predmeta, jer oni i u svom izvornom obliku obavljaju funkciju zadržavanja demona koji progoni čoveka” (Dejan Ajdačić, http://www.rastko.rs/knjizevnost/nauka_knjiz/dajdacic-bekstvo.html; подвукла С. Л.)

⁷⁸¹ Слична је ситуација и са Биберчетом који алу (демонско биће) заваарава бацањем комада меса.

⁷⁸² Dejan Ajdačić, http://www.rastko.rs/knjizevnost/nauka_knjiz/dajdacic-bekstvo.html

⁷⁸³ То може учинити само виша сила која на тај начин најављује блиску смрт јахачу.

⁷⁸⁴ Унеколико подсећају и на русалке, словенска женска митолошка бића, чији је особени атрибут дуга коса. Према словенском веровању русалке настају „од умрлих неударних девојака (посебно оних које су испрошене а нису доживеле свадбу)“ (*Словенска митологија*, 473).

⁷⁸⁵ Ова песма тематизује успешну Секулину иницијацију, али епизода са сестрама налази своје место у иницијалном сегменту песме.

⁷⁸⁶ Типичан атрибут русалки.

За дизгин се коњу ухитиле.
Циче ове као љуте змије,
 Од очи су сузе обориле,
 Љубе брата у бијеле руке,
 Па му руке сузам натапале,
А жутијем косам утирале.
 Љубе коња у гриву злаћену,
 Најпослије међу очи црне,
 Међу очи, а у коњско чело.
 Па су брату бесједит стануле:
 „О наш брате, Бановић-Секуле!
 Немој намах ка Стамболу граду.
 Кад би намах ка Стамболу пошо,
 Русу би ти изгубио главу.
 Што ће твоје двије сестре драге,
 Ако би их срећа находила,
 Те се сестре удомиле младе,
 Ко ће сестре твоје отпавити,
 Отпавити, весеље чинити?
 Да се не би сестре удомиле,
 Ко ће твоје сестре сахранити,
 Да немаду свог брата заклето?“

Својим захтевом да задрже брата сестре онемогућавају наредни корак у његовом иницијацијском кретању, тако да је њихово понашање претерано заштитничко. Својим злим слутњама и оне постају једнако виновници братовљеве смрти као и ујак. Својом превеликом чежњом за братом доведе га у опасност да прекрши табу освртања⁷⁸⁷, и то тражећи од њега да се осврне пред полазак у бој:

„Мио брате, Бановић Секула,
 обрни се да т' оке видимо,
 да препочнем' оке на јаглуке;
 кад се сестре брата поужеле,
 да видимо оке на јаглуке“.
 (Вук, II, 85)

⁷⁸⁷ „Распространјено је веровање да је човек који креће на дужи или краћи пут изложен разним опасностима, пре свега susretima са страним, непознатим, самим тим и опасним људима. Посебно критичним сматра се сам тренутак поласка на пут. **Veoma је важно како ће се у том тренутку понашати путник и његови укућани, шта ће учинити, а шта неће.** Stoga nije мали број прописа којима се приликом поласка на путовање редукује понашање било самог путника било његових најближих. Тако се, зависно од краја, сматра да путник пред полазак не сме да се превише радује, не треба да се враћа кући ако је нешто заборавио, **nikako не valja да се осврће**, а ни да настави пут ако срене попа, зеча, особу са празним судовима или, уопште, неку „baksuznu“ особу; исто тако његови најближи га не питају куда иде, не чисте кућу на дан његовог поласка, приликом растанка избегавaju да се полјубе с њим, итд. **Ako се прекрши неко од наведених правила, путнику ће се десити каква несрећа**“ (Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 360; болд С. Ј.).

Еквивалент сестринске чежње постаје танани вез братових очију на марамици, последњи траг Секулине душе⁷⁸⁸.

Међутим, у два песмама из новијег слоја певања појављује се епизода са сестрама које онемогућују братовљев одлазак, али исход Секулине судбине није трагичан. Он успешно савладава иницијацијска искушења. У песми „Женидба Сибињанин Јанка с вилом“ (Даница, 1866) сестре се сагињу да покупе дукате које је ујак бацио⁷⁸⁹ што значи да је ујак успео да откупи сестрића од демонских бића која га вуку назад у окриље породичне стеге. Иако је изузетно развијена епизода опроштаја сестара од Секуле у песми „Јунаштво Секулино“, сасвим другачији сижејни модел Секулине иницијације онемогућује развој трагичног исхода по иницијанта.

У завршници појединих варијаната песама о Секулиној смрти јавља се поново глас сестара које траже повратак онога што им је ујак узео. Оне најављују паралелно иницијацијско кретање⁷⁹⁰ (женидбу) оном које је Секула уз ујаково вођство већ предузео.

„О, ујаче, наш војвода Јанко,
пошљи нама Секулу брајана,
ми хоћемо Секулу женити,
нашли⁷⁹¹ смо му лијепу дјевојку,
испросили и прстеновали.“

(Ерлангенски, 151)

„Ај, наш ујче, војвода Јанко,
Šалји нама Секулу нашега,
Секулу ће оженити мајка!“⁷⁹²

(Zbornik Matije Mažuranića, 24)

Тај повратак назад никада није могућ јер излазак из лиминалне фазе може значити или успешно остварење иницијације неофита или његову смрт. Финале песме „Сибињанин Јанко у Косову“ (БВ, „Сибињанин Јанко у Косову“) садржи и Секулине предсмртне

⁷⁸⁸ Према устаљеном схватању да су очи огледало људске душе.

⁷⁸⁹ Једино овде оне заиста купе дукате (новац) и тако заборављају на Секулу.

⁷⁹⁰ Већ и овај поступак дуплирања има негативну конотацију. Секула је двоструко смештен у лиминалну фазу обреда прелаза.

⁷⁹¹ Интересантна је употреба радног глаголског придева у мушком роду уместо у женског, како би се могло очекивати. То указује да у покретању Секулине женидбене иницијације учествује цела заједница, а не само сестре.

⁷⁹² У овој варијанти сестара нема у иницијалном сегменту песме.

завете који указују на дирљив и топао однос младог Секуле⁷⁹³ према женским бићима на чијем крилу је одрастао (мајка, сестре) и љуби која носи „у срдашцу“ чедо:

„Већ мој дајко, од Сибиња Јанко,
Ја ћу теби сада умријети.
Осијеци моју русу главу,
Па је носи кујунцији Марку,
У Будиму граду великоме,
Нек позлати моју русу главу,
Па је шаљи до Сибиња града,
Те даривај⁷⁹⁴ мајку и љубовцу,
И сестрице, сиње кукавице,
То изусти па душу испусти“.

Слично је и у песми коју је записао Вук Врчевић „Смрт дијете Секула“⁷⁹⁵:

„Нијесу ми ране од пребола,
јер си моје срце стријељао,
Него ћу ти саде умријети,
Но те молим и руку ти љубим,
Немој мене укопати овђе,
Но ме копај кући на погледу
У врх горе спрема двора мога,
Ђе ће моје сестре долазити,
И кукати сваке године,
У години сваког мјесеца,
У мјесецу сваке неђељице,
У неђељу јутром и вечером,
Те кукати како кукавице,
То говори дијете Секуле,
То говори а душом се бори,
И умрије кукала му мајка!“

⁷⁹³ Ова емотивност засигурно је новији нанос у односу на демонске особености Секулиних сестара. Такође, запажа се и употреба леонинске риме („О, мој дајко, од Сибиња Јанко“), што би такође био показатељ позније варијанте. Иначе, песма о Секулиној метаморфози у змију у најстаријем слоју певања не садржи предсмртне завете (Богишић, 19). Они се јављају у средњем слоју певања (Вук, II 85, 86). У њима Секула испољава жељу или да буде сахрањен у хтонском простору горе, у којем му и јесте место, с обзиром на то да је диморфно биће (Вук II, 86) или поред друма, а са жељом да се наслуша „...трупка од коњица/ И јаука од добри јунака“ (Вук II, 85), што је у складу са јуначким, ратничким животом. У новијем слоју певања предсмртни завети, обојени емотивном нотом која даје песмама баладичан тон, усмерени су на својеврсно слање поруке мајци и/или сестрама.

⁷⁹⁴ Заливање главе у злато асоцира на јабуку од злата, што је у другим варијантама и експлицитно речено. Јабука од злата има вишеструку симболику. Између осталог, то је и дар особене вредности. „Можда су се некада за наше средњевијекне госпоштине од злата јабуке давале, како би се богати дар у што лепшој форми поднео. Данас се пак новци утискују у јабуку, и таква се јабука даје на име дара“ (Павле Софрић Нишевљанин, *Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба*, БИГЗ, Београд 1990, 115).

⁷⁹⁵ У Врчевићевој варијанти јавља се спој предсмртних завета везаних за простор јунаковог вечног боравишта из средњег слоја певања и емотивности својствене предсмртним заветима из новијег слоја певања.

5.5.2. Сестра као појединачни лик

Појединачни лик Секулине сестре у опозицији верна–неверна углавном задобија атрибут верности. Она спасава брата из турске тамнице сама („Секула у тамници“, МХ, I, 77) или удружена са Секулином љубом („Љуба и сестра спасавају Секула Сењанина“, МХ, IX, 14). При томе се служи лукавством. Преобучена у незнаног/ царевог делију⁷⁹⁶, успева да превари тамничара и спасе брата. У песми „Јанкула и Секула затворени во солунските зандани“ (Сбну II) сестра се као део сложеног породичног окружења укључује у припрему откупа за заробљену браћу:

„Ми отишал по-онака,
ми я нашал негва сестра:
си продава бело руво,
да откупе двата братя,
два си братя от зандана“.

У песми „Бановић Секула и Југовићи“ која тематски припада кругу песама о Секулиној женидби (сижејни модел *Женидба провалом у девојачке одаје*) сестра Ружа помаже брату да лукавством стигне до девојке чија браћа (Југовићи) Секулу не прихватају за зета. Овог пута преоблаци се⁷⁹⁷ Секула у робинју и тако доспева у камару сестре Југовића, лепе Маре. Све остало дешава се по добро смишљеном плану Секулине сестре.

Сестра има и изузетно значајну улогу у песми у којој Секула пролази кроз још једну метаморфозу, овог пута у змаја („Секула се у змаја претворио“, МХ I, 74). Страх од демонског простора зелене горе брижној сестри пројектује се у пророчки сан у чије остварење сестра интуитивно верује, те зато покушава да наговори брата да одустане од планираног одласка у лов:

„О Секуле, мој једихни брате!
Заклињем те небом високијем,
И на небу сунцем и мјесецом,
И нашијем Богом милоснијем,
И бијел’јем мл’јеком материн’јем
Да с’ оставиш хода од планине,
Да не идеш зелену у гору!

⁷⁹⁶ На овај начин се активира и интернационални мотив делије девојке. О овом мотиву више у: Томо Марећ, *Naša narodna epika*, Nolit, Београд, 1966, 293-296; Радмила Пешић, Нада Милошевић Ђорђевић, *Narodna književnost*, Вук Караџић, Београд, 1984, 58.

⁷⁹⁷ Мотив се новелистичког карактера и јавља се у новијем слоју певања.

Што сам ноћас у сану сашњела,
Зло сам шњела, а горе видјела:
Да си пошо у гору с дружином,
Сва се дружба здрава повратила,
А од тебе ни трага ни гласа,
Него дошо дорат и оружје!”

Секула наступа претерано самоуверено што покреће механизам зле коби, најављен формулом: „То говори Бановић Секуле,/ Ал не рече Секул: ‘Ако Бог да!’“. Сестра је крајње упорна, па се Секула сестре ослобађа гвозденом канџијом. На извору у гори, у табуисаном простору⁷⁹⁸ који припада демонском бићу – вили, Секула се сукобљава управо са вилом, наступајући осорно и гордо. Резултат овог сукоба је казна. Вила је затравила Секулу и претворила га у змаја⁷⁹⁹ што је истовремено значило остварење сестриног пророчког сна. Сестрина упорност и истрајност доводи до срећног исхода. За то је био потребан прелазак преко воде, у други свет. Она пажљиво прати сва упутства како да спасе брата. Храбро успева да се избори са властитим страхом, поштује прописани табу ћутања и тако враћа Секулу у првобитни облик. Песма се завршава сликом идиличне породичне слоге:

„Кад видјела сестра Секулова,
Грлила их рукам бијелијем,
Целивала устим меденијем,
А највише вилу нагоркињу:
„Добра дошла, мила нево моја!
Јеси мога брата затравила.
Хвала теби, вило нагоркињо!
Када си се мени смилувала,
И на мене и на сузе моје,
Мога брата на дворе довела,
Да ја видим мила брата мога!”
С б’јелом се је вилом миловала,
У љубави с њоме почивала,
Как’ и с братом свој’јем рођенијем
И с његов’јем сином маленијем“.

Брат се нарочито брине за сестрину част. Секула веома тешко подноси то што чује да бан Милош љуби његову сестру, те га зато по ујаковом савету затвара у тамницу.

⁷⁹⁸ Места на којима виле играју и планински простор уопште „табуирани су, и на њих не ступа нико, јер су санкције (нарочито још ако у томе тренутку виле играју) врло тешке“ (Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, СКЗ, Београд 1994, 238).

⁷⁹⁹ „Њихови партнери су змајеви, за које се удају и са којима рађају децу, али оне често заволе и по кога смртног човека, уграбе га и одведу собом и с њиме рађају децу“ (Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, 244).

Сестра распета између љубавника и брата одлучује да се приклони љубавнику. Од ујака краде кључеве и ослобађа бана Милоша са којим бежи у Охрид. Ово је једина песма у којој се отворено говори о чисто путеној лепоти тела Секулине сестре. Бошко Сувајцић дијалошку секвенцу између Милоша и Секулине сестре пореди са старозаветном библијском *Песмом над песмама*. „Изузетан опис еротске сензуалности и прекрасности девојачког тела, који по метафорици и узбудљивости не уступа ни стиховима *Песме над песмама* срећемо у бугарштици о дијалогу Секулине сестре и Милоша Угрињанина у тамници. Дијалог је провокативно чулан и недвосмислено врцав, непосредно усмерен ка пуним облинама девојачког тела које дочарава ефектним стилским средствима, пре свега градацијом и епитетом“⁸⁰⁰. Насупрот сензуалном лику Секулине сестре у овој песми из старијег слоја певања стоји њен лик у песми из новијег слоја певања „Женидба краља будимског“ (МХ I, 73). Краљ будимски на превару, уз помоћ златног прстена са утиснутим именима брата и сестре, стиже до Секулине сестре:

„Мари краљу лишце обљубио.
Да ко види сестре Секулове!
Цмили Маре и сузе прол’јева,
Грди млада б’јело лишце своје.

Захваљујући њеној моралности, честитости и постојаности, будимски краљ испуњава задато обећање.

Тражио је од Будима краљу:
„Не мој цмилит, драга душо моја!
Ти не грди б’јело лишце твоје,
Ти не жали, што сам те љубио,
Љубав ти се познавати не ће.
Него Бога моли великога,
Да добијем мегдан на Косову,
Да се здраво са Косова вратим,
Ево теби тврду вјеру давам:
Ја се хоћу оженити за те.“

Пожртвованост Секулине сестре испољава се нарочито у песми из Македоније „Старий Секула, Секулица и седум краљои или Секулова смърт чрез Секуличино

⁸⁰⁰ Бошко Сувајцић, „Жена у бугарштицама“, у *Орао се вијаше*, 250.

коварство; смърт нейзина“ (Шапкарев, 350)⁸⁰¹. Будући да је ова песма варијанта песме „Женидба краља Вукашина“, Секула фигурира на позицији војводе Момчила, а Секулина сестра на позицији Момчилове верне сестре Јевросиме. Њен лик се контрастно поставља према неверној Секулиној љуби. Она помаже брату по сваку цену:

„Бог я убил млада Секулица!
Вити порти ми 'и затворила,
а сестра му клала на шчица катраноа.
Та ње викат на своя мила сестра:
- Хвѣрли, сестро, она бело платно!
- Как да станам, море, мили брате,
сум кладена на шчица катраноа,
как да станам, месо ке останит!
- Себе, сестро, себе не гледай се,
туку брата, сестро, куртулисай!
Шчо ми скокна сестра Ангелина,
шчо ми зеде платно от ковчега.
Платно ми го тая прехвѣрлила.
Ми се качвит старий Секула,
ми се качвит високи авлии.
Кучка била пуста Секулица,
го пресече она бело платно!

Насупрот лику верне, брижне и пожртвоване сестре стоји лик неверне сестре – сестре крвнице, и то само у једној песми у обрађеном корпусу песама („Нејаки Секул“, Осветник, 1)⁸⁰². Секула од мајке сазнаје да му је сестру отео Вук Јајчанин, те креће у потрагу за њом⁸⁰³. Прелазак преко воде, преко Дунава, доноси опасности проистекле из нарушавања границе двају светова. Улазак у простор који припада оном свету јасно је обележен водом као границом⁸⁰⁴. Хтоничност простора додатно се потенцира чињеницом да се Вукови двори налазе у гори. Сестрин боравак у „оном свету“ утиче на њено потпуно стапање са светом у коме борави, те стога и она постаје непријатељски настројена према

⁸⁰¹ Лидија Делић ову песму с правом посматра као одјек певања о војводи Момчилу, што је сврстава у ред варијаната песме Женидба краља Вукашина. Видети у Лидија Делић, *Живот епске песме, Женидба краља Вукашина у кругу варијаната*, 120–121.

⁸⁰² Песма припада новијем слоју певања. И у самом тексту песме види се да је варијанта познија (приближавање прозном говору, нефункционално коришћење формула).

⁸⁰³ У оваквом походу јунака за отетом сестром препознаје се мотив катавасиса, иначе карактеристичан за песме о отмице сестре браће Јакшића. Видети у Мирјана Детелић, *Митски простори српске епике*, 98.

⁸⁰⁴ Мирјана Детелић, *Митски простори српске епике*, 98; Мирјана Детелић, Марија Илић, *Бели град*, 56, 57; А. Лома, *Пракосово*, 59–71.

брату⁸⁰⁵. На превару опија Секулу⁸⁰⁶ и предаје га мужу. Без милости предлаже начин погубљења:

„О мој Вуче, драги господаре,
Води њега на дуга распућа,
Гдје су чет'ри закопана дрва.
Сјеци њега као јагње лудо,
У четверо, Вуче господаре,
Сваки комад, а на своје дрво,
Нека служи за знамење свето:
Да ће с' тако догодити сваком,
Ко се теби противити буде“.

Братовљева освета није ништа мање сурова. Будући да је сестра потуно опредељена за свог отмичара, Секула кажњава и њу и сестриће:

„Па ухвати своју селу драгу,
Обадва јој ископао ока,
Бијеле јој прорезао дојке
А кроз дојке руке прометао.
Жуте јој је расплетао косе,
Па је веже коњу при репини,
Па ми пође у бијеле дворе:
Ту он нађе двоје дјеце лудо.
Те овако собом говорио:
„Дјеца ова крива ништа н'јесу.
За шта би их погубио луде?“
Мисли, мисли, ал' на једно смисли:
Да остави двоје дјеце младо,
Дјеца та би осветила баба
И Секула погубили њега.
Кад то смисли ухвати их чврсто
Те их баца небу под облаке,
На бритке их дочекива ћорде;
Он погуби двоје деце младо.“

⁸⁰⁵ „Похођење удате сестре, па и покушај њеног избављења након отмице суштински се рачва у два наративна тока, зависно од улога и карактеризације јунака. Бројне су варијанте у којима сестра постаје крвница, било да иницира погубљење брата, сама га на превару зароби или стаје на страну отмичара. Мада су такви модели учестали у бајкама, везују се и за имена епских јунака“ (Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, 100).

⁸⁰⁶ Овакав поступак сестре у потпуној је супротности са поступком Јанкове сестре Јелице која за брата жртвује сина (*Ерлангенски рукопис*, 134). У песмама са тематиком отмице сестре у којима није претерано наглашена хтоничност отмичара (као у песмама о отмици сестре браће Јакшића) сучељавају се две породичне линије: матрилинеарна и патрилинеарна. Опредељење за једну од њих намеће се и Секулиној сестри.

Ова казна није мотивисана само жељом за осветом, већ и намером да се уништи све што припада свету демонског, оностраног. Отуда, на крају и кулу спаљује („А у кулу ватру оборио,/ За собом је затворио врата,/ Да од врага не остане трага“) ⁸⁰⁷.

У једној песми са бугарско-македонског говорног подручја Секулина сестра задобија и митолошка својства која проистичу из њеног симболичког повезивања са звездом у Секулином сну.

„Голем сончук шчо сум догледало:
месечина в корви утопена,
јасно слънце назод се вратило,
дремни звезди на земи паднале;
**една звезда само останала
ни на небо, майко, ни на земи!**
- Ай ти, синко, Секула детенце!
Месечина - твоя стара майка,
јасно солнце - твоята невеста,
дремни звезди - твоите дечина;
**тая звезда, на небо шчо стоит,
тая ми ње твоя мила сестра!**

(„Сон на Секула детенце, Шапкарев, 387)

Једино звезда остаје да траје у овој Секулиној ониричкој визији са апокалиптичним елементима (крвави месец, сунца се враћа, звезда падају), и то ни на небу ни на земљи, баш као и град који гради вила („Ни на небо ни на земљу,/ но на грану од облака“). Ова слика може се вишеструко тумачити. У *Rečniku simbola* на првом месту се истиче симболика звезде као извора светлости и превласти духовног над материјалним ⁸⁰⁸. Опстанак једино сестрине звезде може указивати на постојаност сестринске љубави, али и на распетост сестре између два рода (оног по рођењу и оног у који удајом улази). У енциклопедијском речнику *Словенска митологија* појам звезде тумачи се између осталог и на овај начин: „По општесловенским представама, звезде су нераскидиво везане за човекову судбину. На небу је онолико звезда колико је људи на Земљи; рођењем човека

⁸⁰⁷ Сима Тројановић у делу *Ватра у обичајима и животу српског народа* наглашава заштитничку и лустративну улогу ватре. У народним веровањима ватра је незаменљиво средство у уништавању вампира, те стога има моћ да заштити од опасног дејства демона, Сима Тројановић, *Ватра у обичајима и животу српског народа*, Просвета, Београд, 1990, 58–70. Ватра се јавља као обележје људског и културног, „насупрот хтонском и нељудском свету који се описује као пуст, безгласан и *лишен ватре*“ (Жарко Требјешанин, „Култ и симболика ватре у митологији и религији Срба“, у Сима Тројановић, *Ватра у обичајима и животу српског народа*, 411).

⁸⁰⁸ „Zvezda je prvenstveno izvor svetlosti (...) Zbog svog nebeskog obeležja zvezde su simboli duha, a posebno simboli sukoba između duhovnih snaga ili svetlosti i materijalnih snaga ili mraka“ (*Rečnik simbola*, 1120).

„пали се“ звезда (односно, Бог, анђели пале „свећу“); она расте заједно са човеком, а затим пада на земљу и гаси се, као свећа, када човек умре. Ако је човекова звезда „јака“, онда ће он изаћи на крај са својим невољама, а ако је „слаба“, онда је и он слаб.⁸⁰⁹ Падање звезда се тумачи као смрт њеног земаљског двојника, тако да одржавање сестрине звезде указује и на њену стабилност и стаменост⁸¹⁰.

О чврстој везаности сестре за брата сведочи још једна песма сачувана у рукописима Вука Врчевића „Женидба Бановић Секуле“ (Е. зб. 62/ III, 8). Сестра је удовица Косанчић Ивана који је погинуо у Првом косовском боју⁸¹¹. Сестра свога сина Раича шаље ујаку Секули у сватове, постављајући братовљев живот изнад синовљевог:

„Боље ти је и погинути сине!
Но ујаку не поћ' у сватове
Куда ће ти образ по свијету...“

Препознајемо у мајчином обраћању формулу коју користи и мајка Марка Краљевића у песми коју је Вук забележио од Старца Рашка „Урош и Мрњавчевићи“ (Вук, II, 34): „Боље ти је изгубити главу, / Него своју огр'јешити душу“. С тим да Јевросима изнад живота свога сина претпоставља етичке норме колектива. Тешко је не приметити блискост и са песмом из *Ерлангенског рукописа* (134), у којој сестра Јелица жртвује сина за брата. Мотив се очигледно сачувао из најстаријег слоја певања. У исходу песме и Секулина мајка умире, као и Јелица, с тим да се старији митолошки контекст потискује у потуности, а млађи слој емотивне сфере избија у први план. Ово је једина песма која тематизује однос Секуле и његовог сестрића, показујући поновљивост архаичних образаца, као и стабилност вертикале: Јанко (ујак) – сестрић Секула (ујак) – сестрић Раич, у дијахроном распону од најстаријег до новијег певања о Бановић Секули.

5.6. Секулин сестрић

Однос ујак – сестрић у епској биографији Бановић Секуле, захваљујући песми „Женидба Бановић Секула“ (Вук Врчевић, Е. зб. 62/ III, 8), добија двоструку димензију. Секулин сестрић се јавља само у једној песми из проученог корпуса песама, и то из

⁸⁰⁹ *Словенска митологија*, 191.

⁸¹⁰ „Бугари за срећне и несрећне (или болесне) људе кажу: *Силна му е звездата* – „Јака му је звезда“ или *Слаба му е звездата* – „Слаба му је звезда“ (*Словенска митологија*, 191, 192).

⁸¹¹ На овај начин се успоставља и спона са Првим косовским бојем.

новијег слоја певања. Са једне стране може се разматрати однос Јанка (ујак) и Секуле (сестрић), а са друге однос Секуле (ујак) и Раича (сестрић). Ту је и однос брат – сестра (Јанко (брат) – Секулина мајка (сестра); Секула (брат) – Раичева мајка (сестра)). Праћењем сижејних модела који тематизују ове односе уочава се понављање архаичних образаца утемељених у обредно-обичајном контексту авункулата⁸¹².

Иницијални сегмент песме развија мотив просидбе девојке на далеко. Секула се жени девојком која је изузетно лепа, те је захтев тазбине да се пази на избор сватова. Секулина једина брига је кога ће изабрати за девера јер рођеног брата нема, а ни братанца. Мајка, као и увек, има решење:

„Мој Секуле, мој очињи виду!
Ти имадеш, и Бог ти је дао,
Ево саде петнајест година
Од када смо удомили Анђу
За Војводу Косанчић Ивана
Па је Иво давно погинуо
За Лазара у пољу Косову,
А дијете Раич остануо,
Бит' ће Раич соко од сокола,
У Баба се свога увргао,
Ил' на тебе својега ујака,
Зови њега за ручног ђевера,
Он ти неће хиле учинити,
Ни ђевојци образ попустити“.

Раич се не радује ујаковом позиву. Ауторски коментар народног певача има квалификативни карактер: „Дјете лудо, али одвећ мудро“ и указује посредно на Раичеву добру процену опасности која се крије у одласку у ујакове сватове.

„Што ћу мајко, моја слатка Нено!
Ко Ујаку не би у сватове?
Ал' ја знадем турке Загоране,
Они су ми Баба погубили,
Кои бјеше уз Кнеза Војвода,
Шјеђаше му уз десно кољено,
Камол' неће мене погубити?“

У првом моменту делује да Раич страхује за свој живот зато што се плаши Турака Загорјана. Међутим, његови каснији поступци показују да је Раич на уму имао сасвим

⁸¹² О чему је више речи било у делу рада који се бави односом између Бановић Секуле и његовог ујака. Отуда ће се овде сва пажња концентрисати на однос између Бановић Секуле и сестрића Раича.

друге разлоге. Наиме, ујак упозорава оправдано Раича да не привлачи пажњу својим коњем којег је његов отац добио на мегдану са загорским бегом. Ако се узме у обзир Раичев наводни страх и ујаково упозорење, Раич поступа сасвим супротно од очекиваног. Његово понашање је заправо у складу са плаховитим и неразумним понашањем које углавном карактерише младог јунак⁸¹³:

„А и Раич кукала му мајка
Не хће слушат ујакове савјете,
Него викну, а ждраљина тикну,
А ждраљин се трке ужелио,
Све је свате брзо претекао,
И далеко одвои сватовима,
Не би добра путка дометнула.

У повратку са девојком, упркос ујниној молби, Раич се спрема да освети погибију свога оца. Када угледа силну турску војску, без размишљања први јуриша међу Турке.

„Раич догна коња до ђевојке,
Те ђевојци тихо проговара:
„О Марио, моја мила ујно!
Гони коња уз ујака мога,
Ја отидох до турске механе,
Не бил' Бог до кои свашто пружа,
Да у њојзи наодим турчина,
Биранога агу, ал' јунака,
Да осветим старца Баба мога.
Ђевојка му рече испод стида:
„О ђевере мој златни прстене!
Стид је мене у те и гледати,
А камо ли с тобом говорити,
Ал' те молим, и руку те љубим,
Прођ' се кавге и ђавола⁸¹⁴,
У Загорју не замећи кавге,
Међу људи ђе им не знаш ћуди,
Ако буде данас какаве кавге,
Остаће ти мајка кукавица,
Твоја ујна грдна удовица,
Зато, Раич ни абера нема,
Но ободу својега ждралина,
Окрену га право пут чаршије.
Ал' да видиш муке изненада⁸¹⁵
Које није од Косова било

⁸¹³ И овде имамо опозиционарање два типа јунака – тип резонера и тип младог, неискусног јунака, с тим да се Секула овог пута, као ујак, сврстава у тип резонера.

⁸¹⁴ Нарушавање десетерца указује на то да је у питању познија и лошија варијанта.

⁸¹⁵ Формула коју користи често Старац Милија: „Но да видиш јада изненада“.

Кад опази убоиту војску,
Коње трче турци бињиције,
А пјешаци с пушкама по сриједи,
Те све турчин турчина дозива:
Ала кардаш, јуриш на душмана!
Удри сваки, за пророка свеца!
И његова дина и Корана.
Када Раич турке угледао
За дизген је притегнуо ждрала
Коња сврати, у свате га врати
Те завика момче иза гласа:
„Браћо Србљи! Ево на нас турци,
Удри на нас серат и Краина,
Удримо се не издаймо се“
То изрече, коња повратио
А од паса сабље повадио,
Те јуриши првји међу турке,
И најпрвји окрвави руке“.

Све наведено указује на то да Раичева недоумица у вези са одласком у ујакове сватове није последица његовог страха, већ доброг познавања властите природе. Он је свестан своје плаховитости, непромишљености и немоћи да се одупре жељи за осветом. Ипак, не жели да се супротставља мајци („Побоја се материне клетве“) и зато одлази у сватове. Управо овакав је и однос Секуле и његове мајке када се Секула нађе у позицији ујаковог помоћника при женидби (сижејни модел *женидба Душанов*).

Од момента када Раич уђе у борбу, народни певач описује у крупном плану сам бој, губећи из видокруга појединачне јунаке. Раич једини од свих сватова гине. Народни певач његову смрт не приказује директно, већ касније кроз кратак ретроспективни осврт, померајући фокус на портрет Марка Краљевића, браниоца невесте и младог Раича. Марко предаје невесту и Раичеву главу Секули уз коментар:

„Ево побро! Твоје заручнице
А ево ти од сестрића главе
Те их носи њима се поноси“.

Очигледно, Раичева смрт није разлог за тугу, већ за понос ујаку. Ујак окива сестрићеву главу у сребро⁸¹⁶ и односи сестри.

„Ал да видиш Секулове мајке,
И несретње мајке Раичеве,

⁸¹⁶ Сребро је хтонични метал везан за смрт.

На пенџер су нанијеле главу
Те очима пребрају сватове
Али Анђа не види Раича
Па истрча пред авлинска врата
Пред Секулом братом излазила
Под Секулом коња уфатила
Пита Анђа за Раича сина
Секул јој 'вако говорио:
„Остао је у моју тазбину,
Момче младо, играт' му се драго,
Заостаде ради миловања,
Код пунице моје и код свата;
Селам ти је од Раича сина
И уз селам од злата јабука“.
Па јој даде из бисага главу
Узе Анђа у рукама главу
Гледала је па је говорила:
Боже мили, лјепе јабуке!
Ће ли расла, ће ли узгојена?
У којој је башчи укинута!
Секул сестри Анђи одговара:
У твом је двору узгојена
У Загорју јутрос укинута“.

Песма се завршава смрћу Раичеве мајке и Секулиним зидањем цркве за душу Анђи и Раичу. У песми се варирају мотиви препознатљиви и у песми „Смрт Мајке Југовића“ (Вук П, 225) и песмама које тематизују Секулину смрт⁸¹⁷, чиме се она уклапа у шири круг песама о Косовском боју и песама о Бановић Секули. Мотив јабуке од злата као супституције погинулог ратника из песама о Првом косовском боју везао се и за Бановић Секулу, а овој песми посредно и за његовог сестрића Раича. Песма „Смрт Мајке Југовића“ завршава се мајчиним формулативним и метафоричним обраћањем руци сина Дамјана: „Моја руко, зелена јабуко! / Гдје си расла, гдје л' си устргнута! / А расла си на криоцу моме, Устргнута на Косову равном!“ Обраћање садржи и питање и одговор, уз просторно ситуирање Дамјанове смрти на Косово. Раичева мајка се обраћа синовљевој глави заливеној у сребро. Секула је метафорично назива „златном јабуком“, користећи исту метафору коју употребљава и мајка Југовића. Мајчино обраћање није монолошког карактера. На постављено питање Секула даје одговор, опет уз просторно ситуирање смрти јунака, овог пута у Загорје. Обе песме завршавају се мајчином смрћу због синовљеве смрти.

⁸¹⁷ У оквиру својих предсмртних завета Секула тражи од ујака да његову главу пошаље мајци (Петрановић П, 37; Шаулић, 45), али да је најпре позлати (БВ) или уместо себе мајци шаље златну јабуку (МХ I, 78).

У овој песми препознатљиви су мотиви заједнички са песмама које тематизују однос на линији ујак (Јанко) – сестра (Јана, Јелица...) – сестрић (Секула, Вукосав) још у најстаријем слоју певања, и то у песмама које говоре о сестрићевој смрти. Ради потпунијег поређења кроз табеларни приказ могу се пратити варијације заједничких мотива у различитим слојевима певања.

заједнички мотиви	Јанко-Јана/Јелица/Руде-Секула/Вукосав (старији, средњи и новији слој певања)	Секула- Анђа-Раич (новији слој певања)
Сестра	удовица; Руде удовица, без помена оца	удовица Ивана Косанчића
опредељење сестре за брата; сестрићева обавеза (авункулат)	латентно у већини песам / експлицитно („може бити нећак за ујака“)	„Боље ти је и погинути сине! Но ујаку не поћ' у сватове Куда ће ти образ по свијету...“
одлазак ујаку у сватове; одлазак са ујаком у рат	*„Пак отиде мајка двору своме, кити сина што љепше могаше. Накити га како и дјевојку, Пак на главу и калпак и перје: „Хајде, синко, у сватове ујцу“. *Секула одлази са ујаком у бој-песме које тематизују Секулину смрт.	Раич одлази на ујаков позив као девер у сватове.
сестрићева слутња	„А немој ме, драга моја мајко, Ноћас сам ти чудан санак снιο: Дуну ветар с Велебит планине ужеже ми косе на врх главе и сману ми зелен вјенац с главе. Бог ће дати да ће добро бити“.	„Што ћу мајко, моја слатка Нено! Ко Ујаку не би у сватове? Ал' ја знадем турке Загоране, Они су ми Баба погубили, Кои бјеше уз Кнеза Војвода, Шјеђаше му уз десно кољено, Камол' неће мене погубити?“
мотив урока	*биљарице на води/ Кучевкиње и Браничевљанке *сестра краља будимског- три виле на три јелена (чудно чудо)- женски поглед *мегдан метаморфозираних јунака свима на погледу „у јајеру ведра неба“ (чудо,поглед)	Раич својим подстицањем коња ждрала привлачи пажњу Туркиња : „У Раича очи укочиле“
ујаково упозорење	*„А ти, бане Секуле, и лагахњи и малахњи, Нијеси ми се с Турцима научио боја бити, Делијо Секуле, Тер ми те ће у боју клети Турци изгубити“ (Богишић, 19) „Немој, синко Секуле, на шаторе ударати, Ер је царе изабрао триста Турак јањичара, Који њега чувају под шатором свиленијем“ (Богишић,20)	„О Раичу, мој мио сестрићу, Кад дођемо пољу загорскоме, И прођемо кроз турску махалу, Не ударај својега ждраљина, Но му добро притегни дизгене, Да ти коња аге не познаду, Бабо ти је ждрала добавио

	<p>*Al poslušaj, moje dite drago! Nemoj činit uma prez razuma, Niti boja dokli ja ne dojdem!“ (M. Mažuranić, 24)</p>	<p>На јунаштву, на дугу мегдану, Од силнога бега Загорскога, По имену аци Феслагиха; Осташе му до девет синова, Све зликовца и крвопиоца, У баба се штенад уметнула, И на свога раметли ујака На ђидију Ђерзелез Алију. Ако турци познаду ждраљина, Биће кавге да па'с па'су прича, А запасмо у краини љутој, Страшну лафу, у грдне чељусти, Могли би смо часком битисати“</p>
младачлачка плаховитост/ непромишљеност	<p>„Ај, мој ујаће, milo dobro моје! Nisam mogal srcu odoliti, Ni konjiću uzde sustegnuti“ (M. Mažuranić, 24)</p>	<p>Раич разиграва коња, први полети у бој, не слуша упозорење ни ујак ни ујне.</p>
јабука од злата	<p>Јанко шаље Секулину главу заливену у злато мајци – мотив се реализује искључиво у новијем слоју певања(сужејни модел <i>Секула се у змију претворио</i>)</p>	<p>Секула залива сестрићеву главу у сребро и поклања је сестри Анђи. „Узе Анђа у рукама главу Гледала је па је говорила: Боже мили, лјепе јабуке! Ђе ли расла, ђе ли узгојена? У којој је башчи укинута! Секул сестри Анђи одговара: У твом је двору узгојена У Загорју јутрос укинута“.</p>
метафора смрти	<p>„Не будал'те, сестре Секулине, Секулу сам давно оженио црном земљом и травом зеленом“. (Ерлангенски, 157) *„Нека ти је на знање, сестро краља будимскога, Секула сам вјерио на Косову равну пољу, На Косову равну пољу Косовком младом дјевојком, Колико је Секулу та дјевојка омиљела, Нећ' га веће никад твој'јем очим ни видјети...“ (Богишић, 62) *„Sekulu је ујас оженіо Na Kosovu, posrid polja ravna, Crnom zemljom i travom zelenom“ (M. Mažuranić, 24)</p>	<p>„Остао је у моју тазбину, Момче младо, играт' му се драго, Заостаде ради миловања, Код пунице моје и код свата; Селам ти је од Раича сина И уз селам од злата јабука“.</p>
мајчина смрт	<p>*Смрт Јанкове сестре Јелице</p>	<p>„Када Анђа саслушала ријечи,</p>

	као последица казне митолошког бића и кршења табуа освртања; распетост мајке између сина и брата *Руде умире за сином Секулом	Своме се је јаду домислила, Жива паде, више не устаде, Пуче Анђи срце у њедрима, За Раичом за јединком сином. Дивно Секул саранио сеју, По закону гроба опојао...“
црква за душу	*Јанко гради манастир за Секулину душу, пред манастиром сахрањује сестрића (Богишић, 22)	„Те лијепу сагарадио цркву, Све пред душом Анђе и Раича“

Уочљиво је понављање архаичних образаца присутних од најстаријих слојева певања, као и рационализација митског нуклеуса у новијем слоју певања, из којег потиче песма „Женидба Бановић Секуле“ (Вук Врчевић).

5.7. Жена

Бановић Секула се у песмама са западног терена првенствено појављује као женик у сталној сенци смрти. У најстаријем слоју певања свадбени обреди у потпуности се приближавају посмртним обредима, овлапоћујући се у својеврсној метафори смрти као свадбе⁸¹⁸. Међутим, то не умањује значај који има жена (вереница, невеста на свадби, љуба) у епској биографији Бановић Секуле.

5.7.1. Вереница

Секулу епски певач често ставља у процеп избора између две могућности. Једна је ратовање, борба, јуначки начин живота. Друга је сигурност породичног окриља, мајчинска и сестринска љубав, женидба. Секула своје опредељење без двоумљења јасно саопштава:

„О, ујаче, војвода Јанко,
води мене, не остави мене,
да се учим с тобом војевати.
Волим бити другом арамбаша
него бити драгој дрвоноша“.
(Ерлангенски, 157)

Отуда не изненађује велики број песама у којима се планирана Секулина женидба не остварује.

⁸¹⁸ Бошко Сувајцић, „О метафори смрти у бугарштицама“, *Јунаци и маске*, 15–168.

5.7.1.1. Вереница – будимска краљица

Мотив веридбе уочи боја, карактеристичан и за епске песме везане за Први косовски бој, реализује се у песмама из Богишићевог зборника (најстарији слој певања). Секулина вереница је будимска краљица (сестра или кћи будимског краља). Она изражава најпре љутњу и изненађење због наизглед „непримереног“ понашања „три хурјата“ (Богишић, 20,32). Братово образложење даје сасвим нову слику и хурјат који је пољубио постаје пожељан женик. Будући да је будимска краљица врло подробно запамтила јуначка обележја „хурјатина“, а нарочито она чији је носилац сам Секула⁸¹⁹, јасно је да је њено срце затреперило и пре него што јој је брат открио идентитет јунака. Она то чак и не крије:

„Ја га хоћу узети веће него с добре воље,
Откад сам Секула с мојјем очим сагледала,
Мени га је од онда срце и душа обљубила.“
(Богишић, 20)

У песми бр.32 после братове изјаве да ће је удомити за Бановић Секулу девојка редовно иде у цркву и моли се Богу, што јасно открива да се и њена жеља поклапа са братовљевом. Снага женске интуиције може да размакне завесе оностраног и погледа иза граница појавног. Тамо Секулина вереница види слику („три виле на три љељена“) која је заправо „митска..., хтонична визија смрти саме, са богатим ритуално-обредним подтекстом“⁸²⁰. Саопштавањем онога што је видела будимска краљица покреће трагичну коб. „Сестра будимског краља двоструко крши табу. Први пут када угледа страшне невеснике смрти и други када повреди забрану ћутања о последњим стварима и своју тајну повери брату, предсказујући му тиме блиску погибију“⁸²¹. Вереница опажа и белину Секулиног лица (Богишић, 20) и златни сјај сабље и жаркуле са белим перјем (Богишић, 32). Бела боја има значење жалости⁸²², носи и обележја хтонског⁸²³, али и има и симболичну вредност у обредима прелаза⁸²⁴. Злато је такође хтоничан метал, обележје оног света. У све три

⁸¹⁹ Девојка описује обележја свих тројице јунака, али једино Секулу гледа у лице и диви се белини његовог лица кроз поређење са сунцем: „У њега је б'јело лишице к'о и на гори жарко сунце“. Код осталих двојице јунака она издваја клубук, сабљу, одећу и коња (Богишић, 20). У песми бр. 32 девојка далеко детаљније описује Секулу. На основу описа је јасно да њен задивљени поглед „шета“ по коњанику.

⁸²⁰ Бошко Сувајџић, „Три виле на три љељена – О метафори смрти у бугарштицама“, *Јунаци и маске*, Друштво за српски језик и књижевност, 2005, 151.

⁸²¹ Бошко Сувајџић, „Жена у бугарштицама“, *Орао се вијаше*, 247.

⁸²² Тихомир Ђорђевић, *Белешке о нашој народној поезији*, 24–26.

⁸²³ Бошко Сувајџић, „Жена у бугарштицама“, *Орао се вијаше*, 241.

⁸²⁴ *Rečnik simbola*, 51–53.

наведене песме из Богишићевог зборника визура женског ока указује на потоње догађаје. Опасност по Секулу носи и сама вереница, у обреду прелаза опасно биће, које је и само угрожено, али угрожава и друге⁸²⁵. Душан Бандић истиче да се у народној религији жена уопштено схвата „kao opasno biće od kog se treba štititi“⁸²⁶. Секула је без икакве заштите изложен деловању вереничаних очију, а самим тим и дејству урока⁸²⁷. Вереница се тако нехотично укључује у читав комплекс појава које имплицирају Секулину смрт. Веридба се одвија по устаљеном церемонијалу даривања и давања ударја. Секула девојку дарује прстеном⁸²⁸: „На руку јом Секуло златни прстен поставио“ (Богишић, 20); „А Секуле, младо д’јете, златан прстен од хиљаде“ (Богишић, 21), девојка њега шестоперим буздованом“ (Богишић, 21). Прстен као део накита истовремено је „симбол венчања, брака, такође и хамајлија за заштиту од нечисте силе“⁸²⁹. Дакле, прстен је био моћан апотропајон и за вереницу и за вереника. „Приликом просидбе, прстеновања, веридбе или венчања две стране су размењивале прстен. Прихватањем или давањем прстена, девојка је исказивала своју сагласност за удају“⁸³⁰ (подвукла С. Л.). Размена дарова у наведеним песмама указује на то да је прстен добила само девојка, самим тим вереник је остао без заштите коју би му у том лиминалном периоду прстен могао пружити. Лоши гласови са бојишта стижу у финалном сегменту песме, завршавајући код Секулине веренице. Она је била у фокусу у иницијалном сегменту песме, где је све треперило од тек пробуђених емоција и назнака сасвим могуће љубавне среће. Пажња се на њу усмерава и на крају песме, али овог пута Јанково писмо са метафором смрти, брзи гласи и порука гавранова, контрастно почетку песме, указују на коначну и трајну осујећеност свих нада. Будимска краљица остаје да „чини жалос велику за Секулом Угричићу“, проклињући гаврана и

⁸²⁵ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 350, 351.

⁸²⁶ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 331.

⁸²⁷ „Smatra se da natprirodna, nevidljiva bića - kaže T. Đorđević – mogu da „uđu bilo u mladu bilo u mladoženju i da budu od zlih posledica i po njih i po druge“ (D.Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 350).

⁸²⁸ „Staviti prsten sebi ili ga nataknuti na nečiji prst znači nameniti sebe ili prihvatiti dar drugoga kao isključivo ili uzajamno blago“ (*Rečnik simbola*, 751,752).

⁸²⁹ *Словенска митологија*, 454; „U hrišćanstvu simbolizuje slobodno prihvaćenu vernu privrženost“ (*Rečnik simbola*, 751).

⁸³⁰ *Словенска митологија*, 454.

тражећи утехе у погледу на последње што јој је од Секуле остало – веридбени прстен⁸³¹, Секулину супституцију.

„Што бих ти се нагледала б'јела лишца Секулова,
Ово ћу се огледат' у Секулов златни прстен“
(Богишић, 20)

Пошто се прстен се јавља „kao znak saveza, zaveta, zajednice i zajedničke sudbine“⁸³², Секулина судбина је и њена. Неоствареност девојачких снова једино може надоместити могућност да се нагледа Секулине десне руке, на којој је требало да стоји венчани прстен. Иста је судбина и Косовке девојке из десетерачке песме о Првом косовском боју. И она остаје да тужи над својом „(х)удом“ срећом⁸³³ и угашеним надама:

„Јао јадна! уде ти сам среће!
Да се, јадна, за зелен бор ватим,
И он би се зелен осушио“.
(Вук II, 51)

Век и по касније записане песме „Банова Марија“ (Вук, V, 704) и „Несуђена женидба дијете Секула“ (БВ, 1898, бр.12, стр.188.) из новијег слоја певања развијају такође мотив просидбе и Секулине неуспешне женидбе. У првој песми Секула је већ просио Марију, али га је она одбила. Њен сусрет са тројицом војвода прилика је да упозна младића којег је одбила. У уводном делу песме „Банова Марија“ доминира раскошна слика Маријиног господства и надмености, са наглашеним детаљима њене путености:

„Пошетала банова Марија
По чаршији низ доње сокаке⁸³⁴,
Уза њу су четири робиње,
Двије носе скуте и рукаве,
Трећа носи у боци ћулсије,
да ми шкroppи банову Марију,

⁸³¹ „У свадбеном обреду, прстен је симбол новог социјалног статуса младих, њиховог повезивања; обавља функцију заштите, а у неким ситуацијама може замењивати и младожењу и невесту“ (*Словенска митологија*, 454).

⁸³² *Rečnik simbola*, 751.

⁸³³ Њена „худа срећа“ подсећа на „худу срећу“ која и Милошу Обилићу и Секули у бугарштицама доноси смрт. Косовка девојка не умире, али губитак вереника и за њу значи прекид свадбене иницијације и заробљеност у лиминалној фази свадбеног обреда. О мотиву худе смрти и худе среће више у Бошко Сувајцић, „Секула се у змију претворио“, „Убог небог бог“, *Орао се вијаше*, 252–291. И за Милоша Обилића посредно, преко побратиме, везује се мотив веридбе уочи Косовског боја, што је још један елемент преплитања традиције Првог и Другог косовског боја.

⁸³⁴ Просторна формула са употребом епитета „доње“ што упућује на хтонску природу простора, а самим тим и на евентуалну хтонску природу саме веренице, која се у таквом простору наша.

Да јој дојке знојем не запахну,
А четврта у бошци хаљине,
Да се Мара преобласти често“.

Секулино понашање изазива девојчину љутњу:

„Хајд' одатле, један хорјатине,
Хорјатине и хорјацки сине!
Не гази ми скуте и рукаве,
Не трагај ми бисер и ђердана“

Секулино даривање девојке показује, у ствари, његово поигравање девојком која га је одбила. Читава сцена са војводама делује као изазов девојци и изналажење начина да се нађе одговарајућа освета охолој удавачи. Баш то и јесте одбијање понуде коју шаље девојчин отац. Неподобност девојке за Секулу показује се и тиме што она не слуша очеве савете („О Маријо, дуго јадна била,/ Колико сам тебе говорио,/ Да не шеташ доњијем сокаком....“) и самовољно одлучује о својој удаји. Отац у писму представља све као своју одлуку, а у ствари одлуке доноси његова ташта, самовољна кћи.

У другој песми ујак Јанко је испросио девојку за Секулу, али јој није могао проценити ћуд. У средишту пажње је карактеризација веренице, кћери будимског краља/бана. Секулин основни услов за будућу жену јесте њен добар карактер:

„Секул не ће поносити љубу,
Нити хоће много говорљиву,
Секул тражи милостиву љубу,
Јер су њему сеје сиротице,
А баница мајка удовица,
А Секул је један у матере,
Бановина пала на Секула,
Секул много по разбоју хода,
А љуба ће земљом окретати,
Секул тражи рода господскога,
Да ће љуба народ миловати,
А не земљи зулум чинити,
К'о Јерина⁸³⁵ земљи Шумадији.“
(Босанска вила)

Међутим, у тренутку сусрета са тројицом војвода вереница не зна како треба да се понаша. Слика њеног кретања са слугама и слушкињама будимским пољем одаје ароганцију, надменост.

⁸³⁵ Није случајно узета Јерина као пример. И Јерина је странкиња, баш као и Будимка девојка.

„Куд идоше три српске војводе,
Под Будимом у поље падоше.
Али, види чуда великога,
Ишла је краљева ђевојка,
У прошетњу пољу зеленоме,
А око ње слуге и робиње.

Већ својом појавом на јавном месту, без окружења које би било примерено њеном вереничком статусу, девојка крши неписана правила свадбеног ритуала. „У том смислу је девојка од просидбе до свадбе излазила на јавна места само у пратњи својих старијих рођака (...)“⁸³⁶. Сви које би сретала склањали су јој се са пута и указивали изузетно поштовање, а управо то је и очекивала. Међутим, то се коси са српском традиционалном културом и положајем жене у њој⁸³⁷. Војводе поступају сасвим супротно:

„Ко год цуру у путу среташе,
Свак се њојзи с пута уклоњаше,
И са главе капу подизаше.
А војводе сretoше ђевојку,
Војводе се уклонити не ће
Ни са главе дигнути челенку,
Већ играју коње виловите,
Побјегоше момци и робиње,
И Будимка краљева ђевојка,
Па погази скуте и тукаве,
А поштети свилу и кадифу,
Просу бисер са бијела врата,
Одлеће јој истифан са главе,
На коме су од бисера гране“.

Уместо да покаже скрушеност и скромност, девојка, потпуно заборављајући на своју отменост и аристократску углађеност, гордо и осионо напада војводе:

„А, нека вас, до три орјатина,
Ја ћу васке баби опањкати .
Сву тројицу хоће објесити,
Сву тројицу о једном конопцу;

⁸³⁶ Бојан Јовановић, *Магија српских обреда*, 94.

⁸³⁷ „Посебно је rasprostranjen strah od susreta sa ženom u određenim prilikama. Ako muškarac, na primer, krene na oranje ili sejanje, u lov ili ribolov, na odsluženje vojnog roka ili, uopšteno rečeno, na put, on od susreta sa ženom može da očekuje samo nesreću. Ako već ne može da izbegne takvu situaciju, obično se vraća odakle je i pošao. Osobita opasnost vreba muškarca kome je žena prešla put, naročito ako se on vozi na kolima. U nekim krajevima verovalo se da će se rada kola prevrnuti ili polomiti. Stoga je ženama bilo strogo zabranjeno da prelaze put muškarcu: one bi obično pričekale dok on prođe (čak i ako je bio veoma daleko u trenutku kada bi ga ugledale) a ako bi već učinile prekršaj, odnosno prešle, obavezno bi se vraćale. Imajući u vidu pomenuto narodno verovanje, vlasti su nekada u Šumadiji kažnjavale žene koje su bile toliko neobrazive da taj prekršaj učine“ (Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 323, 324).

Што ме данас резил учинисте,
Не шћесте се уклонити с пута,
Ни са главе дигнути челенку,
Већ ме ваши коњи препадоше
И од мене слуге рашћераше,
Па још мени штету учинисте.
У страху сам бисер потргала,
И са главе погубила гране,
Загазила свилу и кадифу“.

Тим својим поступком онемогућује остварење започетог свадбеног обреда. И овде девојка оцу описује јуначка обележја, не скривајући своје дивљење лепоти најмлађег међу њима⁸³⁸, а ни тугу када сазна кога је увредила:

„А трећи је на коњу вранчићу;
То је младо момче голобрадо,
Још он нема браде ни бркова.
Ја мој бабо, да ти је виђети,
Он је љепши од мене ђевојке,
Па ме бабо погледује криво,
Да је момак рода господскога,
За њ би дала своју бабовину,
Што би дошло мени на дјелидби!“

„Кад је цура разумила баба,
Проли сузе низ бијело лице,
Жао јој је до Бога милога.“

Дарови које девојка добија још болнијим чине девојчино сазнање да је остала без девојачке среће. Секула ће се на крају огласити ироничним одговором на девојчино писмо и при том навести и главни разлог одустајања од веридбе:

„Драга душо, Будимко ђевојко,
Кад издереш златан прстен с руке,
На ком је моје име, душо,
Онда ћу те узет за љубовцу.
А да сам се с тобом оженио,
Па кад би ми Бог и срећа дала,
До данас би сина подгојио.
Ти си, душо, много говорљива⁸³⁹,
А ја врло плаховите ћуди,
А још гора удовица мајка!“

⁸³⁸ У стиху „Он је љепши од мене ђевојке“ препознајемо тип младог и лепог јунака, којем Секула свакако припада.

⁸³⁹ Стих указује и на деепизацију својствену новијим записима.

Девојка умире јер не може да прежали Секулу. Њена смрт је најављена већ у очевој клетви: „Наскоро те удомио бабо,/У земљицу у зелену траву!“ Певач кроз очеве речи сугерише и пожељан образац девојчиног понашања:

„Ја сам, шћери, земљи старјешина;
Ти си дужна мени доказати,
А нијеси ништа говорити!...
Срамоту си мени учинила,
А себи си срећу изгубила.“

Смрт у исходишту песме и губитак девојачке среће последица су прекинутог процеса иницијације, али за разлику од сродних песама из Богишићевог зборника (20, 32), акценат се ставља на прекид женске иницијације услед непоштовања одговарајућих норми понашања које намеће веридбена позиција жене. Типолошки, исту ситуацију налазимо и у песмама „Кад је Марко Краљевић, пољубио вјереницу, а она га није познала“⁸⁴⁰ (Богишић, 4). Клетву користи сам Марко Краљевић, а девојка је једнако оштра и надмена. Међутим, све се завршава девојчиним испољавањем стида због непрепознавања вереника (Него се је млађахна у лишцу заруменила, / И ка земљи бијаше црне очи обрнула“). У начелу, можемо говорити о различитој позицији жене у старијим и новијим записима овог сижеа. Новији записи настају у патријархалној средини, а старији у грађанском друштву у којем је слобода жене далеко већа. Бошко Сувајцић уочава особеност позиције жене у бугарштицама: „Бугарштице не пресликавају социјалну структуру патријархалног друштва (...) Жена у бугарштицама није функционално подређена мушкарцу нити учаурена у ауру друштвене пасивности и родне сегрегације. Жена у бугарштицама није статусно издвојена нити социјално маргинализована. Она посве слободно учествује у друштвеном животу, расправља, полемише, бира љубавнике и мужеве, надиграва се, одлучује. Вероватно извођене превасходно у вишим друштвеним круговима, у грађанским слојевима и на феудалним дворовима, бугарштице жени остављају много слободе. Отуда се, особито у песмама попут оних о Марку Краљевићу и Босанкињи девојци, или пак о томе како је Марко пољубио вереницу, а она га није познала (Богишић, бр. 3-4), епско језгро у бугарштицама жанровски помера ка поетици лирске песме и романсе“⁸⁴¹.

⁸⁴⁰ Њој је блиска и песма „Како Марко Вукашиновић Краљевић би од Босанкиње дејвојке изружен око г. 1360“ (Богишић, 3). Песма није цела записана. Онај моменат када се запис песме прекида указује на другачији смер даљем у развоју сижеа.

⁸⁴¹ Бошко Сувајцић, „Жена у бугарштицама“, *Орао се вијаше*, 248, 249.

Очигледно је друштвена реалност у којој је песма настајала утицала на исходиште животних судбина актера овог сижеа присутног у сва три певања, али и на жанровске варијације у распону од епске до лирске песме и романсе.

5.7.1.2. Вереница – драгоман девојка

Песме о драгоман девојци тематизују такође неостварену женидбу Бановић Секуле, а самим тим и недовршен процес иницијације младог „неофита“ (Миошић; Вук, СНПр II, 72,73; Коста Н. Ристић, 3; Осветник,12; Корудунаш, 15; МХ V, 21; Душан Поповић Момир, Е. зб. 52, 66). Овај сижејни модел окупља велики број варијаната и протеже се кроз сва три слоја певања о Секули, што свакако сведочи о усменој аутентичности самог сижеа. Најстарију варијанту забележио је Андрија Качић Миошић и објавио у *Разговору угодном народа словинског*. Све сижејне карике присутне у најстаријем слоју певања понављају се и у средњем и новијем слоју, уз мања или већа одступања у појединим варијантама. Сиже тематизује сукобљавање две конфесије – хришћанске и муслиманске. Представници муслиманске конфесије су демонизовани представници хтонских сила. Семантика глагола „пасти“⁸⁴², употребљеног у првом стиху скоро свих варијаната, указује и на спуштање са неке висине („Силан паша на Грахово паде...“). Исто тако падају магла, ноћ, тама, потпуно потчињавајући простор себи. Њихов долазак доноси потенцијалну опасност. Није случајно што траже баш воду, животворни елемент митске конотације, јер је управо вода средина у којој бораве нечисте силе⁸⁴³. Вода је та која им враћа снагу и окрепљује их⁸⁴⁴. Драгоман⁸⁴⁵ девојка их једина разуме. Њена позиција је вишеструко лиминална и опасна што условљава и амбивалентност њене природе. Она има стаус верене девојке што значи да је већ ушла у ритуал сепарације у свадбеном обреду. Њен положај у том периоду подразумевао је одређена правила понашања. „Испрошена девојка до свадбе има посебан статус који имплицира и низ правила која регулишу њено понашање, и спречавају да задата реч буде доведена у

⁸⁴² „Пасти 2.а *распротрти се по површини нечега, попасти*; б. *спустити се на земљу (о киши, снегу и сл.); в) освојити собом, спустити се (о мраку, ноћи, магли)*“ (*Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007, 916).

⁸⁴³ *Словенска митологија*, 87.

⁸⁴⁴ Мотив присутан у бајкама (Баш-Челик)

⁸⁴⁵ Име девојке је утемељено на стварном постојању драгомана, тумача и познавалаца турског језика који су често имали улогу преводилаца при страним посланствима у Турској.

питање⁸⁴⁶. Самим тим што се излаже погледу Турака, „нечисте“ силе, она изазива и злу коб и крши правила понашања испрошене девојке. С једне стране, њен пол⁸⁴⁷ и познавање турског језика указују на то да она делимично и припада супротној страни, а са друге стране, њен статус веренице, прелазне фазе између девојаштва и удате жене, дају јој повишене моћи⁸⁴⁸. Све то је чини опасним бићем блиским нечистој сили, медијатором на граници двају светова. Интригантна је и њена лепота („Липа ћерца кнеза Николице“, Миошић) која се огласила свуда и свима је позната. Она тако делује на Турчина који је први угледа да он не може целе ноћи спавати, нити јести, нити пити.

„Кад је је Мујо разумио,
Невесео оде у ложницу;
Нити спава, нит се разговара,
Једва зоре бише дочекао.
Када ли је зора забилила
Скочио се на ноге јунашке,
Тер отиђе паши под чадоре,
Пак је њему тихо говорио:
„Мустај-паша, мили господаре,
Што год имаш пашилука твога,
Не имаде липше дијевојке
Што је ћерца од Граова кнеза
По имену Драгоман дивојка,
Могла би ти за љубовцу бити“.
(Андрија Качић Миошић)

„Сви се Турци понапише воде,
Али неће Целебција Мујо,
Нити једе нити воде пије,
Нити спава нити почива Туре,
Једва оно дочекало дана.
Кад ујутру јутро освануло,
Он ми иде паши у шаторе,
Па говори паши господину:
„Нека знадеш, драги господине,
Што год имаш пашилука свога,
У њем' немаш ти љепше дјевојке,
Нег' је ћерца кнеза Николице –
Лијепа је, љепша не може,
Висока је, виша не може,
Да је дика погледати у њу...“
(СНПр II, 72)

⁸⁴⁶ Бојан Јовановић, *Магија српских обреда*, 94.

⁸⁴⁷ „У патријархално оријентисаном друштву, често се јавља као оличење ритуално нечистог начела“, *Словенска митологија*, 178.

⁸⁴⁸ Бојан Јовановић, *Магија српских обреда*, 101–102.

Она у ствари прва и привлачи поглед представника нечисте силе. Њена одлука, проистекла из ниских материјалних побуда, оштро се супротставља верности хришћанској вери („Бре невиру, Драгоман дивојко,/ Камо вира, камо душа твоја?/ Ди је Исус, липа дика твоја?). Управо зато, она мора бити кажњена као зло биће поистовећено са Турцима, те је потпуно очекивана Секулина оштра реакција⁸⁴⁹. Додуше, њена кривица је у неким варијантама донекле ублажена тиме што је њена одлука подстакнута мајчиним саветима:

„То је мајка научила бише
Да промени виру за неверу“
(„Драгоман дивојка“, Миошић)
„Ја да видиш госпође кнегиње,
Она иде да шћерку облачи,
Па је шћери тихо говорила:
„Чујеш мене, моја шћери драга!
Немој ми се шћери преварити
Да обереш дијете Секулу –
Већ обери пашу господара,
Да ти будеш пашиница млада,
Свилу предеш, а на свили сједиш!“
(Коста Н. Ристић, 3)

У средњем и новијем слоју певања Бановић Секула се јавља и у већем броју сижејних модела који припадају тематском кругу песама о женидби јунака. Секула се жени савлађујући препреке, освајајући девојку на кошији, стижући до ње и преваром. Његова љуба постаје и вила.

5.7.2. Невеста

5.7.2.1. Невеста – западни простор бележења

Само у једној песми Секула се упушта у трку са другим просцима да би стигао до Ане, Латинке девојке, кћерке Леовића бана. Песма припада новијем слоју певања. Хиперболисана девојчина лепота је надалеко чувена и зато привлачи многе просце. Она је расла изолована од свих, те је тако обележава и изузетна чедност и чистота:

„Љепоте јој на далеко нема
У све седам свјецки краљевина

⁸⁴⁹ Овде се, као и код Марковог поступка према Арапки девојци или браће Јакшића према црним сестрићима, не може постављати питање етичности јер се и Марко и Секула обрачунавају са демонским бићима на једини начин који је је могућ.

Ни Туркиње ни младе влаиње.
Чудновато цура уздигнута:
До крштења у бумбаку спала,
Од крштења свили и кадиви,
Јастуци јој златом подшикани,
А душеци свилом извезани,
Бешика јој од сувога злата,
А јорганчић постављен цвијећем,
Виле су јој на крштење биле,
Дивно виле цуру даровале,
Даровале стасом и висином,
Па бјелило и јошт руменило,
Љеше лице него горски лијер.
За удају приспјела ђевојка,
Цура млада а одвећ лијепа,
Јединица у оца зенђила,
Просили је просци од свакуди:
Њу ми просе бани и бегови,
И без броја с мора зенерали,
Гојна цура неће ниједнога.

Довољно је снажна да испољи своју вољу и избори се да наметне свој начин за удају. Њен избор је руковођен идеалом младића: „на коњу угледна јунака“. Секула је баш такав. Када први пут угледа Секулу, реагује бурно:

„Гледала га Леовића Ана
Са пенцера од бијеле куле,
На Секула јашик учинила,
Бирдем виђе, забоље је глава,
Те дозива танану робињу:
„Робињице, по Богу сестрице!
„Ти изиђи авлији пред врата,
„Те завичи грлом и авазом:
„Саибија од коња вранчића!
„Поздрав тебе Леовића Ана
„Зове тебе на бијелу кулу,
„Има с тобом нешто говорити.”

Не стиди се да своја осећања покаже Секули и одустане од своје првобитне намере. Међутим, Секули то јуначка част и достојанство не допуштају.

„**Циче цура као гуја љута:**
„**Не Секуле, и срце и душо,**
„**Него ајде саде да бјежимо,**
„Ја се бојим и страшим се љуто,
„Има доље на нашој ливади
„Добри коња преко пет стотина,
„Добра хата прије нејахана,

„И виткије сури бедевија,
„Утећ' ће ти трки на кочију,
„Допанућу горему од тебе,
„Него ајде да брже бјежимо.”

Секулин поступак према Мари, сестри Југовића, у супротности је са часним држањем према кћерки Леовића бана. Мара је девојка чијом је изузетном лепотом Секула занет („У мени ће пукнут срце живо/ За љепотом сестром Југовића“). Он, уз сестрину помоћ, налази начин да уђе у њене одаје и љуби јој лице. Сестра Југовића нема могућност да у било ком тренутку направи избор. Браћа је не питају да ли би се удала за Секулу, већ сами одлучују о сестрином женику („Наша сестра није за хурјата,/ Нег за кога од господичића“). Њихова претерана охолост и сујета виновници су њене несреће. Секула јој, такође, не даје могућност избора. Напротив, на превару јој одузима оружје, те Мара остаје обележена као љубљена у очевом двору. Она рађа и дете које само чистом игром случаја остаје у животу. Народни певач ниједног тренутка не поставља у први план девојку са њеним осећањима. Напротив, она је оруђе надигравања и надмудривања браће и будућег мужа.

Песме које припадају сижејном моделу са великим бројем варијаната, *Секула спасава ујака-посредник мајка* („Бановић Секула и троглав Арапин“ (Вид Жуњић, Е. зб. САНУ 17/8); „Бановић Секула избавља Сибињанин Јанка“ (Босанска вила, 1911, год. XXVI, бр.19); „Женидба Бановић Секула“ (Никола Кашиковић, Е. зб. САНУ, 245); „Женидба Бановић Секуле“ (Дионисије Миковић, Е.зб. САНУ 28/4); „Секуле избавља Јанка“ (*Прилози проучавању народне поезије 1934-1939*, књ.VI); „Бановић Секула“ (Драгољуб Илић и Симо Коснић, Е. зб. САНУ, 125/XIII); „Бановић Секула избавио сердаре“ (Шаулић, 41); „Секуле тражи Јанка“ (Лубурић IX,69)) завршавају се Секулином женидбом са девојком из противничког табора⁸⁵⁰. Девојка којом се Секула жени изузетна је и углавном је баш њу хтео да испроси ујак за Секулу. Она је у далекој незнаној земљи⁸⁵¹ (Перућац град, Татар буцак, Једрен, Татарско царство...), кћерка је владара града, земље (краља, цара Татарина, везирова ћерка...). У неким варијантама има властито име Златија или Златана. Њено име асоцира на злато- хтонични метал карактеристичан за „онај свет“.

⁸⁵⁰ Секулина женидбена иницијација завршава се углавном у песмама из новијег слоја певања.

⁸⁵¹ Најпре је далека, незнана, а онда добија име. Свакако је вишеструко обележена као онострана, хтонска. И бића која у њој обитавају такође су припадници оностраног.

Она и јесте оно највредније у том свету. За то „злато“ робовао је ујак веома дуго, а Секула до њега долази својим јунаштвом. Девојку постављају и на кошију. Истиче се и упечатљивост визуелне слике преломљене кроз превачев ауторски коментар. Величанствени спој злата и сребра говори о девојчиној драгоцености. Сведочи о њеној изузетној лепоти, али натприродности која је повезана са светом којем припада :

„На граду се одвали капија,
Из капије изја сератлија,
На алату вас у чисту злату,
А за њиме сребрне кочије,
У кочије царева ђевојка.
А како је несрећна Туркиња,
Ал' је вила, али је родила,
Љепоте јој у иксана нема...“
(Шаулић, 41)

За Секулу је девојка већ чула од ујака Јанка, ког тајно у тамници храни и поји. Девојка је врло одрешита и храбра. Вешто се довија да оствари своје намере. Отворено показује своју наклоност Секули⁸⁵²:

„Срце, душо, Бановић Секуле,
Једва сам те млада дочекала,
Де ми љуби пребијело лице „,
(БВ, 1911)

У потпуности се покоравала свим Секулиним захтевима. Одбацује оца, мајку и веру, те је стога у завршници песме награђена браком са таквим, изузетним јунаком⁸⁵³.

Само једна песма из Лубурићевих рукописа („Женидба Бановић Секуле“, Лубурић IX, 124) припада сужејном моделу *женидба јунака са препрекама*, и то на онај начин на који овај сужејни модел, везан за Секулу, фигурира на источном простору.

Секулине невесте на западном простору певања углавном су припаднице друге вере⁸⁵⁴. Ретко су пасивни посматрачи догађаја, већ се активно укључују у савладавање препрека, сарадници су у отмици⁸⁵⁵.

⁸⁵² Секулу препознаје по белезима, ујаковој причи, а у једној варијанти чак и по слици (БВ).

⁸⁵³ Ова награда је могућа само зато што је девојка у опозицији своје-туђе припадница туђег и делује у корист онога што је из перспективе народног певача своје.

5.7.2.2. Невеста – источни простор бележења

На бугарско-македонском терену бележења Секула до своје невесте долази савлађивањем препрека и отмицом. Невеста је различито именована: Ангелина, кћерка латинског краља (Миладиновци, 143; СбНУ XLIII, 64;), кћерка краља Димитрија (*Дете Секуленце и царе Сулијмане*, Маријовци у песми, причи и шали), Деница девојка (Сбну LX, 712) и кћерка будимског краља (СбНУ LIII, 360), мома Магдалена (Панчо Михайлов, 357), дилбер Ангелина (СбНУ LIII, 375). Невеста је углавном крајње пасивна. Најчешће представља награду за младожењине успешно извршене задатке или је предмет успешне отмице. Истиче се изузетном лепотом, као и својом крајњом послушношћу и покорношћу оцу или самом младожењи. У песми *Сокул детенце и латински крал Михаил* (Сбну 43, 64) невеста Ангелина, задивљена успешношћу Секулиног подухвата, сама одлучује да је Секула довољно доказао своје јунаштво, те самостално иступа:

„Се ње полѣ вода потихнало,
и Дете си у дворове рипна,
насред двори дърво му засади
ѡ у дърво три златни ябълки.
Като виде мома Ангелина,
като виде, че Дете престигна,
не питала ни майкя, ни баща,
веднѡг е насреща излела,
веднѡг му е коня прифанала,
и тогаѡ му дума продумала:
- Я сѡм тебе либе до века!

То показује да и сама невеста очекује да Секула прво савлада иницијацијске задатке и тако докаже да је ушао у свет одраслих, стасалих јунака. Слично је и са кћерком краља Димитрија („убавом девојком“) у песми *Дете Секуленце и царе Сулијмане* (*Маријовци у песми, причи и шали*). Она се удаје за Секулу јер је успео да савлада све задатке које је она поставила. Невеста у овој песми поставља иницијацијска искушења пред самог турског цара који их преноси на Секулу. Просторно ситуирање девојке у краљевству преко сињег мора, укључивање шестокрилог јунака у потеру за девојком и задаци које девојка поставља посредно сведоче и о њеној изузетној природи. Она није од овог света и зато јој

⁸⁵⁴ Само је сестра Југовића хришћанка. Отуда јој се, као припадници „свог“ не придају особине које је чине слободном, предузимљивом. Напротив, пожељан образац понашања је управо та девојчина пасивност којом се покорава и браћи и Секули.

⁸⁵⁵ Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 156.

припада младожења који савлађивањем последњег задатка стиче хтонско обележје злата (позлаћености). Деница девојка такође поставља услов за избор потенцијалног младожење:

„Е дружино, триесе собрана,
язе мога сите да ви служба,
ма не мога сите да ви любя,
ако любя, яз еден ке любя,
що му игра ведро на колено,
що му пее бел саат в пазува,
щото носи широка кошуля
и па има седемдесе клина,
и па тегле седемдесе ока.“
(Сбну LX, 712)

Тај услов испуњава, али и додатни захтев поставља, и себи и својој невести, сам *Секул добър юнак*. Тако иницијацијски захтев не испуњава само Секула, већ и девојка.

У песми „Секула детенце погубва дъщерята на Будинския крал, защото не му я дават въпреки подвизите му“ (Сбну LIII, 360) кћерка будимског краља својом лепотом упечатљиво делује на Секулу. Физички опис девојке је крајње сведен и више представљен преко утиска који оставља на посматрача/е, што је случај и у осталим песмама:

„Па що беше кралева девойкя,
премени се она, нагласи се,
па земала чаша цъкленица
редом реди она по софрата,
редом реди, та вино предава.
Редом дойде Секула детенце,
загледа се дете у девойкя,
та не знае чаша да си земе.“

Лепота Секулине невесте Дилбер Ангелине (*светна лице като ясно слнце*) доводи до трагичног исхода, што песми „Марко убива сина си, за да земе невестата му дилбер Ангелина“⁸⁵⁶ (Сбну LIII, 375) даје баладичан тон. Дирљива тужбалица у завршници песме открива тежину невестине патње и несреће. Низ реторских питања суспреже контрастно постављене слике белих руку и црних очију и крви. Једино решење које она изналази је самоубиство:

⁸⁵⁶ Очева одлука да погуби сина коси се са свим етичким нормама. Марко жени сина Секулу и у пеленама јер је задивљен лепотом моме Магдалене, девојке у пуној снази (Михайлов, 357). Све то указује на етнографску подлогу (снохачество), о чему је већ било речи.

„Завели я у гора зелена
да си види Секула детенце,
Като виде Секула детенце ,
прегрна го Дилбер Ангелина,
на Секула тио проговари:
– Брзи нодзи, защо не бегахте,
бели рѣце, що се не вардихте,
црне очи, защо не гледахте,
црни крви, къде сте потекли? –
Па се она у срце убоде,
Па на Секул тио проговори _
– Лежи, либе, двама да лежиме,
Отведнѣг ни ора завидоа
и ни млади от свет одвоиа!

Секулина невеста је и делија девојка (Kolo, 9). Прерушена у Арапина делија девојка тражи младожењу који ће бити јунак спрам ње. Секула излази из искушеничког мегдана са девојком као победник, те тако и стиче право на њу.

„Nemoj junak, negubi me mene!
Nesum junak da me gubiš mene,
Tok sum luba mene da me lubiš.
Tri godini po zemja ja šetaf,
Da otbera junak sproti mene,
Eve sega tebe mi te odbraf.
Ako mene ti me ne veruvaš,
Otpetlaj mi moji beli grodi.
A Sekula grodi je otpetla,
A ot grodi slnce mi ogreva“.

Девојчино ситуирање у вилинску планину, маска Арапина и изузетна снага и способност сведоче о њеној натприродности. Остварење брака, због повређене јуначке сујете, спречава Секулин ујак Марко Краљевић.

Секулине невесте су и пашина кћи („Секула спасава вуйчови си и открадва пашовата дѣщеря“, СБНУ XLIX, 52), девојка на извору („Секула похищаеѣ дѣвицу у источника“, Ястребов), Алтан-дзвезда („Секула детенце и Алтан-дзвезда“, Миладиновци, 60) и Ленка Тодорова (Икономовѣ, 213). До њих Секула долази преваром или отмицом. Девојку на извору и Алтан-дзвезду повезује близина воде. У песми „Секула похищаеѣ дѣвицу у источника“ Секула три године путује док на извору не пронађе девојку. Његова одлука је тренутна. Отмица са воде посредно сведочи и о змајевитој природи женика⁸⁵⁷.

⁸⁵⁷ Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 120.

Песма подсећа на српску митолошку песму „Сунце се дјевојком жени“ у којој Сунце отима у гори на води девојку себи „за љубовцу“ и од ње постаје звезда Даница. Отуда је индикативно име и девојке из песме „Секула детенце и Алтан-дзвезда“. Алтан-дзвезда није на извору, али у руци носи посуду са водом, дајући је ономе ко затражи.

„Дзвезда држит златена мащрапа,
Полна, рамна со вода студена;
Кой поисквит, све вода му дават“

Њено име је плеонастички наглашено *Дзвезда Алтан-дзвезда*. Реч алтан има значење „злато“. Дакле Секулина изабраница је *Звезда Златна (или Злато)-звезда*. Низ детаља указује на девојчину митолошку и хтонску природу. Њено име повезује се са златом и звездама. Звезда у имену је одређује као митолошко биће, док злато указује на девојчину изузетну вредност, али и повезаност са оним светом, чије је злато једно од главних обележја⁸⁵⁸. Девојка се налази у другом свету у односу на Секулин. То је свет из којег потиче Секулин ујак – *земја Арбанешка*. На Велики петак у том вилајету играју три кола. Алтан-звезда предводи коло девојака. Сам Велики петак је најтужнији хришћански празник. Карактерише га поштовање одређених забрана попут играња кола, испољавање радости и веселја⁸⁵⁹. Међутим, пошто је реч о „оном свету“, наопако понашање му је својствено, те се у том кључу може разумети играње кола на Велики петак. Иначе, цела седмица која претходи Ускрсу међу Словенима назива се и Велика недеља. За време трајања Велике недеље дају се помени умрлима. У тим обредима изузетно значајно место придаје се појењу предака. „Код Источних и Јужних Словена, Велики четвртак био је везан за култ мртвих. Тог дана су претке 'појили' водом или вином: гробове су посипали водом или вином, остављали посуде с водом код куће (тамо где се могла очекивати појава душа), на гробље су износили бокале с водом“⁸⁶⁰. Очигледно су се наведене обредне радње у песми везале за Велики петак, уместо за Велики четвртак, и преточиле у поетско ткиво песме. Вода коју носи Алтан-дзвезда може се схватити управо као вода којом се на Велики четвртак поје преци, а све се дешава у „оном свету“.

⁸⁵⁸ „Злато, златни метал и обележје који симболишу богатство, лепоту, дуговечност, везани за представе о 'горњем' свету, сфери божанског, с вишим вредностима и, истовремено, повезани с оним светом. Обележје 'златни' подразумева све чудесно, највишу вредност“ (*Словенска митологија*, 204).

⁸⁵⁹ *Словенска митологија*, 69.

⁸⁶⁰ *Словенска митологија*, 70.

Секулине невесте на источном простору бележења често поседују натприродна својства. До њих Секула стиже после савладавања препрека које га воде и на „онај“ свет, а понекад и сама невеста потиче из тог света. Све то посредно сведочи и о Секулиној изузетној природи.

5.7.3. Љуба

5.7.3.1. Љуба – западни простор бележења

На западном простору бележења веома мали број песама говори о Секулиној љуби у браку. Она се појављује као активни учесник у само два сижејна модела (новији слој певања): *љуба ослобађа Секулу* (делија девојка) и *муж на свадби своје жене*.

У два песама Секулина љуба напушта затворени простор породичног огњишта, приближавајући се интернационалном мотиву делије девојке. Преобучена у мушко одело, сама или уз Секулину сестру, својом мудрошћу, али и храброшћу, спасава Секулу, што је новелистички мотив у епским песама о Секули. У песми „Љуба и сестра спасавају Секулу Сењанина“ (МХ IX, 14) удбински диздар као откуп, између осталог, тражи и Секулину љубу. Она захтев дочекује самоуверено са осмехом: „Књигу штије, а на њу се смије“. Заједно са Секулином сестром преоблачи се у стамболског балију, седла коња и узима оружје.

„Јашу коње младе пашалије,
Ко дви турске стамбулске балије.
Запалише лулу и духана
Па одоше у Удбину клету — “

Њихова маска је толико уверљива да и сам удбински диздар поверује да су цареви изасланици. Упозоравајућим гестом („За балчак је прихватила ћорду“/„Па потеже бриоцкињу ћорду“) и оштром речју успева да се избори за Секулу:

„Ал бесиди Секулова љуба,
За балчак је прихватила ћорду,
Па диздару бесидила млада:
„Пусти оно тридесет сужања
И прид њима Јанково уздање,
Док ти није глава одсичена!”
Кад то чула Секулова сека,
Она скочи на ноге лагане,

Удари га триском по образу.
Кад то види Секулова љуба,
Па потеже бриоцкињу ћорду:
„На заповид цара честитога
Пуштај брже тридесет сужања
И прид њима Секул момче младо
Док ти није глава одсичена!”

Љуба не држи предуго Секулу у неизвесности, те га умирује речима да ће га цар вратити кући. Такође, предаје Секули сабљу и тако му враћа јуначко достојанство, пољуљано боравком у тамници и пристанком на недостојни захтев за откуп. Све док се Секула не домогне сабље, у сенци је своје љубе делије. Преокрет настаје спајањем јунака и кључног јуначког атрибута – сабље. Љуба се повлачи, а Секула на крају песме опет преузима породично кормило.

У другој песми „Секула избавља жена“ , коју је записао Андрија Лубурић, бег од Кратова не поставља цену за Секулину главу, већ је чврсто решен да Секула умре у његовој тамници. Секула поручује својој љуби да продаје имање и тражи новог господара. Када љуба своју муку подели са Секулином мајком, уместо саосећања, добија клетву и прекор, због чега осећа стид:

„Мучи Анђо, каменом ти стала,
На'м пало се теби удавати.
Јоште ми је Секул у животу,
Он ће брзо у Сибиња доћи
А кад Анђа бабу разумјела,
Уз образ јој пламен ударио“.

Од тог тренутка је одлучна да докаже своју верност. Кроз врло развијену епизоду љубиних припрема показује се да је љутња и бес дуго држе. Берберина који је убеђује да не квари плетенице гледа „мрко попрјеко“. Ногом удара сандук у коме је Секулина одећа, те се у њу преоблачи. Чак успева да укроти ђогата, нејаханог пет година. Мајка Секулина као да је баш то очекивала од своје снахе. Не пита је ни куда ће ни зашто се преобукла⁸⁶¹. Снаха поштује свекрву: „И баби је пољубила руку/И овако млада говорила:/ „С Богом остај, Секулова мајко!“/ „Ајде с Богом, моја снаха Анђо!“ Прерушена у царевог делију, Анђа разаципа шатор у пољу и стрпљиво чека да јој бег од Кратова сам дође. Овом

⁸⁶¹ То свакако има везе и са табуима везаним за полазак путника на путовање. Видети у Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 360.

психолошком игром успева да наметне своју вољу и бега доведе на „своју територију“ - под шатор. Не преза ни да удари бега како би спровела свој наум. Толико је страха задала бегу да се он од ње опрашта речима:

„Ајде с Богом, царева делија!
Вет те моје очи не гледале!
У Кратово већ се не вратио!“

Анђа доминира над Секулом до краја песме. Не саопштава му свој идентитет одмах, већ се Секулом поиграва. Пред њим разиграва коња. Чак и кад види да је Секула препознао коња и оружје, и даље га држи у неизвесности, уживајући у својој надмоћи:

„Ој Секуле, жалосна ти мајка!
А што гледаш коња и оружје?
На Сибињ јесам ударила
И Сибиња огњем изгорела
И б'јеле ти дворе порушила⁸⁶²
И стару ти мајку погазила
И твоју сам љубу заробила,
Одвела је јесам у Стамбола,
Па јој љубим пребјело лице
На срамоту Бановић-Секула.
Сад ћу тебе водит' у Стамбола,
На муке ти живот извадити,
На гвоздени колац намакнути“.

Секулина једина реакција су сузе, и то због мајке, а не због љубе или свог живота. Анђа врло упечатљиво, са јасним знацима путености и страсти, разоткрива свој идентитет:

„О Секулу, жалосна ти мајка!
А би ли ме и по чем познао?“
Секул' шути, ништа не говори.
А да ти је виђет' Анђелију,
Од себе је чибук одбацила,
Па распучи токе на прсима
И распучи од свиле кошуљу,
Па извади обадвије дојке
И овако млада говорила:
„Гле Секуле, ш њима не видио!
Е доста си блага потрошио,
Докле си их пуне набавио“

⁸⁶² Употребом женског рода Анђа доводи своју маску у питање. Додуше, Анђа се изјашњава као *царева делија*. Именица делија је граматичког женског рода, па придев са њом конгруира у женском роду.

Овај моменат Анђа користи да Секулу подсети да га је већ једном избавила и упозори: „Ма те трећом избавити нећу,/ Да бих знао, да би погину“. Тек тада му предаје јуначке атрибуте (рухо, оружје и коња). Она улази у Сибињ пешке, а Секула на коњу. Своју надмоћ му је јасно показала када су били сами, али и покорност пред очима других, у јавности. Јасна је и наклоност народног певача Анђи која је и јунак, али и поштује патријархалне норме:

„Оће Анђа, весела јој мајка,
Кад јој баста тако учињети“.

Насупрот јуначком лику делије љубе стоји лик пасивне љубе у песми „Бег од Удбиње и Бановић Секула“. На вест о Секулином ропству љуба Анђа је потпуно немоћна, али верна до краја:

„Млада Анђа циче и закука,
Ђеца јој се око скута вију:
"Шта је, мајко, да од Бога нађеш,
"Али нам је преминуо бабо?"
Кличе мајка: "леле мени, синко."
Анђелија: "ја се не удавам."
Луда ђеца: "не бој нам се, бабо."

Секула девет година проводи у ропству. Замајац нових догађаја покреће Бојичић Алија отмицом Секулине љубе Анђе која тек у завршници песме показује иницијативу:

„Али Анђа не стоји залуду,
Гором бјежи, кликује ајдуке:
"Еда кога данас од ајдука!"
Зачули је котарски ајдуци,
Те Секулу у помоћ приспјеше...“

У припремама Бановић Секуле за бој љуба врло ретко учествује. У тој улози љуба се појављује у три песме из новијег слоја певања⁸⁶³. У песми „Сибињанин Јанко у Косову“ (Босанска вила, 1903) придружује се Секулиној мајци и сестрама у настојању да измоле Секулу од ујака. Она има „чедо на срдашцу“, очекивано Секулино потомство. У песмама које је објавио Владимир Бован „Секула се у змију претворио“ (Бован, 34) љуба уз сестру и мајку припрема Секули јуначке атрибуте. Мајка му паше сабљу, сестра доводи коња, а

⁸⁶³ Ово су и једине песме овог сужејног модела у којима је Секула пре одласка у бој прошао женидбену иницијацију. Мотив је очигледно новији карактера.

љуба доноси копље. Свака од њих се моли јуначким атрибутима што представља својеврсни прекршај на који народни певач указује својим коментаром:

„Љуба носи оно бојно копље,
Копље носи и њему говори:
„Давран копље, давран добро моје!
Донеси ми мога господара!
Обелићу те у бијело сребро!“
Женска памет, да гу бог убије,
Не моли се богу јединому,
Но се моли оном бојном копљу,
Бојном копљу, мртвом железу!“
(Бован, 34)

И у овим песмама жена се укључује у обликовање Секулине животне судбине. Веселин Чајкановић истиче да је у нашој традицији жена по мушкарца посебно опасна када су у браку: „Нарочито за свог мужа представља жена сталну опасност да га, хотимице или нехотице, урекне, или, још тачније, да га доведе у стање религијске нечистоте – стање у коме ће он бити мање отпоран према утицајима злих демона“⁸⁶⁴. Управо у овој песми Секула је непромишљеним поступком жена доведен у стање без божје заштите, те је самим тим био јаче изложен дејству злих демона, лоше среће. Уместо да се поуздају у божју помоћ, жена, сестра и мајка молбе убућују коњу и оружју. Тако Секулу нехотице доводе у стање без божије заштите, самим тим без среће, те јунак гине због ујакове случајне грешке:

„Кад дође Јањко од Сибиње,
он извади ону остру сабљу,
па се чуди: које ће да удари,
превари се, изеде га змија,
те удари ону љуту змију.

За разлику од Секулине веренице, љубин лик се на овом простору бележења доследно обликује као веран и пожртвован. Међутим једнако је опасна по Секулу јер се женско биће у народној традицији схвата као блиско оностраним и хтонском. Најближа тој позицији свакако је вила као Секулина љубовца.

⁸⁶⁴ „Уопште, брак између човека и жене изложен је сталним опасностима, сталним нападима и злој вољи демона; (...) Кад кажемо да брачна веза представља, и за човека и за жену, сталну опасност, онда смо тиме већ казали то да са обе стране, и човек и жена, представљају једно за друго опасност. Само, жена по својој природи има изванредан имунитет према акцији демона; она је много више отпорна према уроцима но што је то код човека случај“ (Веселин Чајкановић, *Мит и религија код Срба*, 37).

5.7.3.1.1. Вила као Секулина љуба⁸⁶⁵ – вила љубовца

Секула се вилом жени само у песмама из новијег слоја певањас. Његова веза са оностраним у великом броју сижеа остварује се кроз његову способност савладавања „јаке“ границе, преласка из света живих у свет мртвих⁸⁶⁶. Ова моћ сведочи и о његовој чудесној природи. Одлазак у хтонски простор горе Секулу доводи у опасност због сусрета са чуваром таквог простор – вилом (МХ I, 74). У овој песми главна иницијатива се додељује женским бићима – Секулиној сестри и вили нагоркињи. Секулино неодговарајуће понашање према демонском бићу повлачи за собом одговарајућу казну – заробљавање у свету мртвих.

„Јадан био, Бановић Секуле!
Не ћеш јадан ни гледати на ме,
Не ћеш више видјети Сибиња!“

Секулин сусрет са вилом нагоркињом у овој песми сличан је сусрету Сибињанин Јанка и Секуле са Браничевкињама и Кучевкињама на води, пре боја. Јанкова неодговарајућа реакција буди љутњу и бес девојака демонске природе што резултира клетвом чије остварење не може изостати – Секула такође остаје заробљен у свету мртвих. Међутим, разлика је у томе што је у песмама из старијег слоја певања Секулин улазак у свет мртвих не оставља могућност за евентуални повратак у свет живих. У песми из новијег слоја та могућност је остављена. Увређено демонско биће преображава Секулу у змаја, биће примерено хтонском простору горе. Преображај није коначан, већ се, као у бајкама, оставља могућност повратка, уз поштовање одређених захтева, какав је *табу говора*. У обликовању лика ове Секулине љубе спајају два типа чудесних невеста – „вила осветница и вила љубовца“⁸⁶⁷. Интегрисање виле у људску заједницу се успешно завршава. То није случај у осталим песмама које тематизују Секулину женидбу вилом (МХ I, 75; Петрановић III, 38; Лубурић IX, 123). Виле из ових песмама уклапају се потпуно у типску слику вила којима се јунаци жене тако што моћ над њима стичу узимањем њихових особених атрибута – крила и окриља. Заробљене виле се налазе у процесу проласка кроз обред иницијације – излазак из хтонског простора горе на захтев водича иницијације *виле*

⁸⁶⁵ Данијела Петковић вилу сврстава у тип „чудесних невеста“, Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, 167.

⁸⁶⁶ Мирјана Детелић, *Митски простор епике*, 96, 97.

⁸⁶⁷ Данијела Петковић, *Типологије епских песама о женидби јунака*, 168.

старешине, на јелену заузданом змијама (мотив преоблачења (скривања идентитета), доношење вина – предмет из другог света). Ако се то упореди са процесом јунакове иницијације, примећујемо изразиту сличност уз инверзију правца кретања. Јунак се креће из овог у онај свет, а вила из „оног“, хтонског простора горе ка „овом“ свету. И вила и јунак имају превозно средство чудесних особина – јунак коња, а вила јелена заузданог змијама. Доношење или освајање предмета из света супротног оном из ког се креће, такође је заједничка константа. Сасвим неочекивано за овај сужејни модел, у варијанти коју је забележио Лубурић, Секула убија вилу, што представља својеврсну инверзију у односу на песму „Секула се у змаја претворио“ (МХ I, 74). Вила се сад нашла у улози онога ко изазива гнев, а Секула је извршилац казне за непримерено понашање. Са једне стране, вила остаје заробљеник света у који је силом доведена, а са друге, смрћу улази потпуно у онострани свет, који је другачијег типа од света планине, граничног прелаза.

5.7.3.2. Љуба – источни простор бележења

Секулина љуба је и на источном простору бележења именована уопштено као млада Секулица, „Сакулчева прва любна“, љуба. Има често и лично име Ангелина (гюзел Ангелина), Невенка. Јавља се у ограниченем броју сижеа, што није изненађујуће будући да је Секула првенствено обликован као млад јунак који тек треба да прође сложена иницијацијска искушења. Једно од таквих искушења је и одлазак на првиче – прву посету тазбини после венчања (Шапкарев 360, 486; Михајло Профировић, Е. зб. 247/6). Секулина жена је доста старија од младожење, те она има значајну улогу у савладавњу препрека које их чекају на путу до младине породице. Отуда Секулина љуба задобија обресе делије љубе. Према Секули се опходи заштитнички. У пресудном моменту на мегдану у гори, преобучена у његову одећу, одмењује га на мегдану, али све заслуге приписује искључиво Секули. Штити га и од своје бројне, непријатељски расположене браће:

„Ај ви вама моји мили браћа,
Ако ми је дете ненавидно,
Амам ми је јунак над јунака,
Донесите шарени дисази,
Извадије дванајест очи“

(Михајло Профировић, Е. зб. 247/6)

Она потиче из истакнутог, великог рода чија су очекивања од младожење велика. Љуба успева да мудрошћу премости јаз који постоји између Секуле и тазбине. Њена позиција није ни најмање завидна. С једне стране, старија је и искуснија од Секуле, а са друге, није у могућности да увек дела по свом нахођењу, већ јој подређена позиција жене намеће обавезу да поштује Секулине одлуке, иако их оне доводе у опасност (Шапкарев, 360). Међутим, захваљујући својој снажљивости и лукавству успева да Секулу заштити и усмери његову недефинисану, сирову снагу и успешно га проведе кроз сва искушења која се на путу до тазбине пред њим нађу. Чак и у безизлазној позицији, у којој су се нашли Секулином кривицом, када Секула побегне и остави љубу у рукама Корун кесеције, лепа Ангелина остаје верна и налази начин да Секули помогне:

„Постой, Коруне, песма да запеам
на шега на она курвино копиле -
кога не је вредно нееста да носит,
да не вземат со себе нееста,
оти имат юнак над юнака!
Запеала гюзел Ангелина,
запеала песма ластоечки,
шчо не можат тийе да разберат:
- Ой ти тебе, Секула, стопанине!
Лель ти велеш, от ке ти сторит,
от ке ти сторит гяолска превара?
Оружъето тебе ти го зедоа!
Кога тебе я те променуаф,
сум ти клало во самур калпака,
сум ти клало до три луги стрели.
Симни калпак, стрели да извадиш,
прао тегни под бела шатора,
да го удриш Корун кеседжия!

(Шапкарев, 360)

Лик делије љубе обликује се у још једној песми која се певала у колу (СбНУ ЛШ, 139). Невенка, млада Секулица, добија гласове да је Секула заробљен у доњој земљи, Влашкој Крајини. Преоблачи се, узима Секулине јуначке атрибуте (коња, пушку и сабљу) и самоувереним наступом успева да убеди Петра тамничара да све затворенике пусти, а Секулу преда њој у руке. Невенка се духовито поиграва Секулиним подређеним положајем и прети му вешањем очекујући његову реакцију. Када реакција изостане, Невенка ће својим питањима усмерити Секулину пажњу на себе, коња и оружје.

Супротно лику одане и верне љубе обликује се лик неверне љубе која задобија делокруг Секулиног противника, и то само у једној песми („Старий Секула, Секулица и седум краљои или Секулова смърт чрез Секуличино коварство; смрт нейзина“, Шапкарев, 350)⁸⁶⁸. Уз имена Секуле и Секулице контрастно се постављају епитети *старий (Секула)* и *млада (Секулица)*. Међутим, разлика у годинама није узрок издаје, већ женска љубомора. Љубоморна због Секулиних ноћних похода, Секулица позива седморицу краљева да погубе Секулу. Брижљиво припрема терен за издају, лишавајући Секулу панцир кошуље и оружја. Она сумња у мужевљеву верност, али је истовремено свесна да ће јој Секула учинити по вољи:

„Му говорих млада Секулица:
- А ей гиди, милого стопане!
В църкви ке одиш со пандзир кошуля?
Кошуля йе в кърви облеана,
а яз сакам чисто да те пратам!
Я послуша Секула Секулица млада,
си облече онаа лепа руба
и си зеде свойето оружје.
Пак му велит Секулица млада.
- А ей гиди, Секула стопане!
И яз сакам све арно да те пратам,
со чисто, со арно дарот да си вземеш,
а ти сакаш и пусат да вземаш?
Ак ме любиш и ако ме слушаш,
ти пусат не вземай си!
Я послуша млада Секулица,
си остаи пусат от ръцете.“

Њени поступци су последица жеље за осветом, али то не умањује тежину њене кривице, што се очитује кроз певачеве ауторске коментаре: „Бог я убил млада Секулица!“; „Кучка била пуста Секулица“.

Гласови о Секулиној смрти затичу Секулину љубу у колу („Три се танци вият под Будина града“, Миладиновци, 245; „Невенка невеста Секулица, свекърва й и пиле или Секулово погинванье во Косово поле“, Шапкарев, 441; „Пиле известява за загиването на Секула, I, Сбну 53, 137; „Пиле известява за загиването на Секула, II, 138). Наизглед, понашање Секулине љубе у супротности је са црним гласовима који стижу са бојног

⁸⁶⁸ Ова песма је варијанта песме „Женидба краља Вукашина“ (Вук II, 25). Уп. Лидија Делић, *Живот епске песме*, 120, 121. Секула у овој песми фигурира на позицији војводе Момчила, а млада Секулица на позицији Момчилове неверне љубе Видосаве.

поља. Она игра у колу, заједно са заовом и јетрвом, служи вино кметовима и не излази из кола на први свекрвин позив. Када сазна за Секулиону смрт, не показује жалост, већ контрастно поставља своју и свекрвину позицију:

„- Мале, мила мале!
Син ти е загинал
у равно Косово,
тебе син загинал,
мене любне нема!
Ј сџм, мале, млада,
друг чем да си најдем,
по арен, по добџр,
болџе от Секула,
свекџрва че најдем
болџе от тебека.
А тизека, мале,
сина не че најдеш!“

(Шапкарева 441)

Међутим, ако се узми у обзир обредна подлога препознатљива у сачуваној етнографској грађи, понашање Секулине љубе добиће сасвим другачије значење. Секулина љуба се у том контексту појављује као неко ко води „посмртно оро“, намењено управо покојнику, у овом случају Секули⁸⁶⁹. Такође, прва реченица којом се обраћа свекрви својим гласовним склопом, преплетом асонанце и алитерације, имитира тон тужбалице: „Мале, мила мале“. Елементи обредног препознатљиви су и у наглашавању празника на који се коло води – Ускрса. Осим обредне препознаје се и митолошка подлога. Наиме, понашање Секулине љубе подсећа на понашање виле, женског митолошког бића која нарочито воле игру, плес⁸⁷⁰. У прилог томе можемо навести и једну песму у којој вила води коло на планини, дивљем, хтонском простору. Свекрва је позива да напусти коло, као што то чини и Секулина мајка, додуше не истим поводом. Она на то није спремна јер је игра сама суштина њеног постојања.

„Самовила оро вила,
хоро вила на планина!
Свекџрва я виком викат:
-Самовило, снахо мила!
Пушчи оро, дойди дома,

⁸⁶⁹ О обредном значају посмртног/мртвачког кола и улози жене у њему биће више речи у поглављу које се бави обредима прелаза у епској биографији Бановић Секуле. То ће на особен начин осветлити и лик Секулине љубе у овим песмама.

⁸⁷⁰ „Посебно својство вила јесте музикалност: оне стално певају, играју у колу“ (*Словенска митологија*, 81).

от ти плачет мъжко дете!
-А, свекърво, майко мила!
Ке ти пушча овца с млеко
да нацицат мъжко дете;
ке ти пушча тифна роса –
да изкъпит мъжко дете;
ке ти пушча тифки ветер –
да залелелят мъжко дете.“
(Шапкарев, I, 1)

Способност Секулине љубе да једина разуме говор птице која доноси црне гласове говори о њеној натприродности. У песмама се наводи да гласове доноси „пиле“, што је у ствари супституција за црног гаврана из српских епских песама⁸⁷¹. Црни гавранови су оностране птице злосутнице, те их разуме једино Секулина љуба, биће по својој природи блиско њима⁸⁷².

Фигура жене има изузетно значајно место у осветљавању Секулиног лика и обликовању његове поетске биографије. Њен лик се конституише у широком распону од верне, пожртвоване љубе, делије-девојке, нежне и посвећене веренице до превртљиве драгоман девојке и неверне, љубоморне жене која је спремна на освету за учињено неверство. Она је део обавезних Секулиних иницијацијских кретања, на самом почетку конституисања његове епске биографије, али учествује и у посмртним обредима, остварујући улогу медијатора између света живих и света мртвих. У песмама из најстаријег слоја певања Секула је приказан као вереник који не успева да савлада иницијацијска искушења, те се обред прелаза заокружује женидбом са „црном земљом и

⁸⁷¹ Шапкарев је објавио песму (бр. 286) у којој се упоредо користе изрази: „гавран“ и „црно пиле“, и то повезани са митским Косовом:

„Шчо ми грачиш, гарване море, на каменот?
Ала ти се, църно пиле море, месо ядит?
Ако ти се месо ядит,
та појди си во Косово.
Тамо имат благо месо,
благо месо от юнаци,
от юнаци бело лице!
Шчо ми грачиш, гарване море, на каменот?
Ала ти се, църно пиле море, вода пиет?
Ако ти се вода пиет,
та појди си на рамно Косово.
Тамо имат студна вода,
студна вода от юнаци,
от юнаци църни очи!“

⁸⁷² О амбивалентном схватању жене у народној традицији већ је било речи.

травом зеленом“/„Косовком девојком“/„препуклом сиротом“. Песме из средњег и новијег слоја певања показују већу отвореност за Секулин улазак у сижее у којима је завршетак женидбене иницијације могућ уз чест уплив новелистичких мотива.

6. Мегдани

У формирању поетског животописа епског јунака кључно место добијају јуначки мегдани, једна од најчешћих тема епске песме. Уклопљеност мегдана у различите сиже⁸⁷³ указује на његову изузетну важност за све аспекте јуначког живота. Мегданом могу бити обележене све фазе његовог живота- иницијална (стицање јуначког статуса, улазак у свет одраслих, почетак хајдучког живота), медијална (мегдан као потврда јуначког статуса) и финална (смрт). Без обзира на фазу у којој се јавља, мегдан увек има улогу прекретнице, преломне тачке. Увид у корпус песама о Бановић Секули са јужнословенског простора показује да је спретан и умешан мегданција. Песма из најстаријег слоја певања о Секули „Мејдан“ коју је записао Ђуро Ферих носи и трагове историјских реалија о начину извођења мегдана уз одређена правила („Ал' до ране, ал' до мртве главе?“⁸⁷⁴), уз наглашен удео среће без које нема успеха ни у једном јуначком подухвату.

6.1. Мотивација за излазак на мегдан

Секулина мотивација за излазак на мегдан не разликује се од мотивације дуела осталих епских јунака. Налазећи се на граници између живота и смрти, јуначке славе и срамоте, епски јунаци непрестано потврђују свој јуначки статус и опредељеност за част, чојство и поштовање етичког кодекса колектива који прихватају као свој лични што је предуслов за епску славу и бесмртност. Етичка компонента основа је мотивације Секулиних подухвата, премда се сама мотивација не заснива искључиво на њој. Сваки поступак двоструко је детерминисан, те се мотивација епског делања јунака може разложити на две компоненте:

- 1) општу – она важи за сваког јунака и сваки подухват; јунак на мегдан излази „ради Бога и јунаштва свога“ (Петрановић III, 4) ;
- 2) индивидуалну – мотивација је проистекла из конкретне ситуације у којој се јунак нашао.

⁸⁷³ Основни сижеи у којима се Секула испољава као мегданција представљени су у у поглављу „Тематика, сижеи, сижејни модели“.

⁸⁷⁴ При извођењу мегдана очито је постојала извесна витешка процедура која се пренела из животне стварности у епску песму уз неизбежна прилагођавања поетском духу и устаљеним обрасцима епике. Ј.Н.Томић, *Мегдан у Срба XVI и XVII столећа*, прештампано из Летописа Матице српске, Нови Сад, 1902.

Индивидуална мотивација⁸⁷⁵ сукоба у епској песми разноврсна је и динамична. Некада се та разноврсност мотивације реализује у делању само једног јунака. Снежана Самарџија то објашњава чињеницом да тај јунак може имати више делокруга, при чему може доћи до њиховог „динамичног преплитања“⁸⁷⁶. Секулино учешће на мегдану најчешће је повезано са ујаком. Он излази на мегдан да би одменио ујака, као његов заточник (Пантић, Мејдан; Петрановић II, 35; Кирјак, Е. зб. 26, 27; Мутић, Е. зб. 47, 3; Зорић, Е.зб.42) или на ујаков подстицај (сижејни модел *мегдан за перје*). Такође, са противником/противницима сучељава се и да би ујака спасао (сижејни модели *Секула спасава лаковерног ујака*, *Секула спасава ујака – посредник мајка*, *Секула – јунак над јунацима*). У мегданцијском походу Секула често дела удружено са ујаком да би помогао другом јунаку, па и ширем колективу (заједници) (сижејни модел *мегдан са алом*). Индивидуална Секулина иступања у епском дуелу мотивисана су и жељом за осветом (сижејни модел *Драгоман девојка*), спасавањем из сужањског положаја, извршавањем иницијацијских задатака (*женидба јунака са препрекама*, *првиче*, *гутање*). Битан је и ујаков подстицај (*мегдан за перје*) или жеља да се одбрани сопствени јуначки статус у сукобљавању са турским противником (*избор најбољег јунака*). Секула ће у својој младалачкој непромишљености посегнути и за оним што му не припада, те ће се тиме у опозиција изазивач-изазвани заузети позицију изазивача, што ће свакако имати и последице по исход мегдана(*мегдан са привидно болним јунаком*). Проучавање мотивације доводи и до разматрања условљености тока и исхода мегдана по актере у зависности од њиховог места у опозицији изазивач-изазвани. Ако имамо на уму да је бинарна опозиција своје-туђе основа за поларизацију јунака на изазвача и изазваног, онда се у хришћанској епици бинарни парови међусобно повезују најчешће на следећи начин: туђе (изазивач) - своје (изазвани)⁸⁷⁷. Најчешће, победу не односи јунак који иницира сукоб, већ онај ко се на мегдану појављује у делокругу изазваног јунака. С тим да се национална компонента јуначког дуела редовно моделује као „лични сукоб двојице јунака на којој било

⁸⁷⁵ „Номенклатура, атрибуција и систем мотивације у епској песми често су од пресудне важности. Једна од основних функција епске песме управо је у томе да се од заборава сачува име заслужног појединца као достојног репрезента колектива који о њему пева. Стога, од велике је важности да се одговори на питање не само *шта* неко чини већ и *ко* чини, *зашто* чини, и на крају, *на који начин* чини то што чини“ (Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, 255).

⁸⁷⁶ Снежана Самарџија, „Морфологија двобоја и бојева у епској народној поезији“, *Књижевна историја*, XXXIV, 118, Београд, 2002, 269–270.

⁸⁷⁷ Снежана Самарџија, *Морфологија двобоја и бојева у епској народној поезији*, 279.

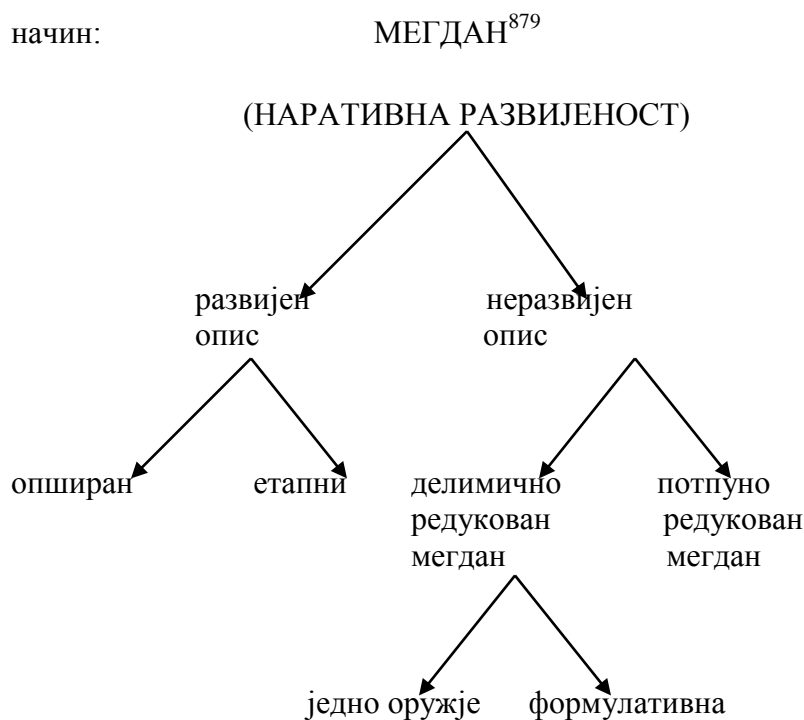
крајини⁸⁷⁸. Додуше, некад ситуација може бити и обрнута (Црногорске гусле, 13; Вук Врчевић, Е.зб. 62, 10), али у сваком случају позитивна емотивна ангажованост је на страни хришћанског јунака.

6.2. Типологија мегдана

Мегдани у епским песмама показују различита варирања основног обрасца заснована на:

1. разлици у наративној развијености (од поштовања устаљене композиционе схеме до потпуне редукције);
2. на односу према устаљеној епској грађи (пародијска инверзија свих сегмената мегдана);
3. на прилагођавању мегдана доминирајућем мотиву смрти;
4. на припадности одређеном кругу песама („старијих“, „средњих“, „новијих“ времена“).

Типологију Секулиних јуначких окршаја заснивамо првенствено на разлици у наративној развијености мегдана. Те разлике би се шематски могле приказати на следећи начин:

⁸⁷⁸ Светозар Матић, *Наш народни еп и наш стих*, Нови Сад, 1964, 209.

⁸⁷⁹ Када говоримо о овој типологији мегдана, пажњу усмеравамо највише на онај композициони сегмент који би се могао именовати као *физичко сучељавање противника*.

сведеност

После визуелног и вербалног сучељавања мегданција следи физички окршај који се на различите начине реализује. Мањи број Секулиних мегдана сврстава се у наративно развијене мегдане, који су углавном присутни у новијем слоју певања. У наративно развијеном мегдану Секула се сучељава са следећи ривалима: Ђерзелез Алијом (сиже/сижејни модел *мегдан за перје*; Црногорске гусле, песма 13), Боичић Алијом (сиже/сижејни модел *мегдан за перје*, Вук Врчевић, Е.зб. 62, 10), Арапином (западни простор: сижејни модел *Секула спасава ујака – мајка као посредник*; источни простор: сиже/сижејни модел *женидба са препрекама*, Сбну 43; сижејни модел *Секула јунак над јунацима*, Миладиновци, 143), Срдовац Алилом (сижејни модел *Секула ослобађа лаковерног ујака*, Лубурић IX, 133), Ђуприлић везиром (сижејни модел *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*, МХ I, 78), Рничић Алилом (сиже/ сижејни модел *избор најбољег јунака*, Лазар Бркић, Е. Зб. 11, 12), Царевић Мујом (сижејни модел *драгоман девојка*, Милан Осветник, 12) и делијом девојком (*Коло*, 9). Развијен опис прати устаљену композициону схему која је код етапног типа мегдана заснована на смени различитих врста оружја. Уобичајене етапе мегдана су борбе копљима, сабљама, буздованима и најзад, борба прса у прса. У овим оквирима варијације су бројне. Некада су све етапе једнако развијене, а некада су прве две (борба копљима и сабљама) опширније, да би се потом борбе другим врстама оружја, уколико их буде, нешто сведеније описале. Уједначене снаге ривала су предуслов да се мегдан развије као етапни. Рничић Алил је јунак натприродних својстава (Лазар Бркић, Е. зб. 11, 12). Његовој појави у механи претходи разговор о јунаштву међу тројицом побратима. Марко Краљевић га истиче као јунака над јунацима. Са тиме се слаже и Сибињанин Јанко, али не и дете Секула. Једино му Секула не указује пошту устајањем и уступањем места. То је повод да се започне најпре вербални, а онда и физички сукоб који се одвија етапно, са сменом оружја (сабља, топуз, копље) све до борбе прса у прса, формулативно уобличене стиховима: „Рваше се летњи дан до подне“. Секула тражи помоћ од побратима Марка Краљевића који се не усуђује да му помогне, већ га прекорева због непослуха: „Јесам ли ти болан говорио / Да не пијеш под оружјем вино“. До разрешења сукоба долази захваљујући Секулиној досетљивости.

„Тад се дијете добро досјетило

Па извади ханџара од појаса
Па удари Рничкић Алила
На анџару срце му извади
Паде Алил у зелену траву“

Секулин потез је био невитешки, али своје оправдање добија када се открије да Алил има три срца⁸⁸⁰, што га квалификује као диморфног јунака:

„У њему ти до три срца кажем
Једно му се срце уморило
А друго му текар заиграло
У трећему шарган гуја спава.
Проговара шарган гуја љуга:
„Копиљане дијете Секуле
Моли Бога за ђавола свога
Гдје се нисам била пробудила
Док је био у животу Алил
Би ти русу одејекла главу,
А ни Марку не би топло било“.

Секулин мегдан са Срдовац Алилом, сестрићем цара Отомановића, у песми „Секуле избавља Јанка и банове“ (Лубурић IX, 133) одвија се кроз смену 2 оружја (буздован, ћорда). Борба сабљама открива оно што се голим оком не може приметити – да ли ривали имају панцир.

„Кривајице ћорде повадише,
Па се ш њима сташе ударати.
Куда бије Срдовац-Алиле
Каурина Бановић Секула:
По три литре исјеца меса,
Живе пече по пољани скачу.
Варака се Секул на гаврану,
Варака се, али вајде нема.
Све низа њ га бојатише крвца,
Све низа њ га и коња гаврана.
Куда бије Бановић Секуле,
А Турчина Срдовац-Алила,
Нуда жива ватра посјева
Крај ћогата с оба двије стране,
Запаљује ћетелину траву;
Крезуба му ћорда остајаше.

⁸⁸⁰ У овом мегдану препознајемо одраз Марковог мегдана са Мусом кесецијом (Вук II, 67). Основна разлика је у томе што Секула нема помоћника, а Марку је то била вила.

Такво сазнање значајно усмерава даље активности и поступке јунака без панцира, Бановић Секуле, те се он, свестан своје немоћи у борби оружјем, одлучује за нагли преокрет, хватајући се у коштац (прса у прса) са ривалом⁸⁸¹.

„Кад се Секул на невољи нађе
И кад виђе ђе ће погинути,
Па суближе прићера гаврана.
Коњи им се грива'м отријеше,
А јунаци за грло фатише,
Од добрије' коња оскочише,
На ноге се оба дочекаше,
Па се носе по пољу Косову“.

Борба прса у прса скоро да је незаобилазни сегмент етапног мегдана. У њему је најчешће смештена и тачка преокрета у току окршаја, а и стварни однос снага ривала долази до пуног изражаја. Управо је тај однос снага једна од кључних компоненти која утиче на наративну развијеност мегдана. Уколико су снаге противника изједначене, отварају се могућности за наративно развијен мегдан. Срдовац Алил је Секулин пандан на турској страни. И један и други су сестрићи истакнутих јунака, те један другом представљају *одраз у огледалу*⁸⁸². Антагонизам међу ривалима се успоставља на опозицији своје-туђе, с тим да се међу јунацима може условно говорити о еквиваленцији. Заправо, овде је реч о томе да „образите на героя јунак и на неговия противник са огледално симетрични. Тяхната взаимодопълнителност стига дотам, че прави възможна в определени граници подмяната им един с друг“⁸⁸³. Преокрет настаје укључивањем помоћника – виле која га подсећа на скривено оружје, али и даје савет како да противнику скрене пажњу. Управо тим путем се указује и на митолошке слојеве у обликовању Секулиног лика и његовог противника (гуја – соко) – опет по принципу одраза у огледалу⁸⁸⁴:

„Но зар си се болан изгубио?
Што не пушти шаровиту гују,

⁸⁸¹ Постоји и друго решење за овакву ситуацију. Уместо борбе прса у прса, у песми бр. 13 из збирке Стефана Поповича „Црногорске гусле“, Секула се одлучује за далеко сигурнији потез:

„Па се Секул' мало измакао,
И по триви саблю положио
Док му обџ ноге уграбио“.

⁸⁸² Јуриј Лотман, *Структура уметничког текста*. Београд, 1976, 328.

⁸⁸³ Пламен Бочков, *Непознатиот јунак*, 67.

⁸⁸⁴ Равнотежа међу ривалима успоставља се и преко присуства помоћника. Наиме, вила позвана у помоћ немоћна је да физички интервенише јер и турски јунак има, не једну, већ две виле које су јој везале руке. Тиме се и оправдава нечасно потезање ножева из потаје.

Нек увати сивога сокола
А сокола Срдовац-Алила;
Стаће њему перушат перје,
Ти подигни капак на силају,
Па измакни из потаје ноже,
Што сијеку под оклоп јунаке,
Удри ш њима Срдовац Алила“.

У песми „Смрт Секулина“ (МХ I, 78) метаморфози Секуле и његовог турског противника Ћуприлић везира претходи мегдан једним оружјем – сабљом.

„Куд удара Ћуприлић-везире,
Све онуда модар пламен с’јева,
По балчаку пролијеће ћорда,
Па но жеже траву дјетелину.
Куд удара дијете Секуле,
А на име Ћуприлић-везира,
Све онуда црна крвца лије,
На литре му осијеца меса,
А на литре и пò литре, побре!“

Овог пута без панцира је био Ћуприлић везир. У пресудном моменту, када обично мегдан оружјем смени борба јунака прса у прса, Ћуприлић везир постаје соко, а Секула змија:

„Види везир, да ће погинути,
Па се створи у сокола сива,
Па полеће небу под облаке,
А Секул у змију шаровиту,
Па но лети за соколом сивим.
Гдје га стиже, ту га и престиже,
Од крила му сиво перје диже,
Све но цичи соко тица мала“.

И овде се јавља помоћник. Међутим, у свим варијантама песама које припадају сужејном моделу *Секула се у змију претворио* можемо говорити о погрешном дејствовању помоћника, који заправо онемогућује Секулину победу на мегдану⁸⁸⁵.

Секула у појединим ситуацијама настоји да избегне мегдан. Неприхватање мегдана после првог изазова не мора сведочити о његовом кукавичлуку. Напротив, то може бити доказ јунакове човечности и настојања да се нађе помирљиво решење:

„Немој , брате, Царевић Мујо,
Немој, брате, погинути лудо,

⁸⁸⁵ О овом типу борбе било је више речи у поглављу које се бави Секулиним митским атрибутима.

Већ'ми хајде двору бијеломе,
Да пиемо, да се веселимо“.

(„Царевић Мујо и нејаки Секул, Осветник, 12)

Завршница мегдана потврдиће да је Секулина највиша вредност чојство. Противнику којем је понудио помирљиво решење, још једном ће, после мегдана, пружити руку помирења и опростити живот:

„Стаде молит нејака Секула:
„О, Секуле, мили побратиме,
Прости мени данаске за вазда,
Прости мене, на мегдану твоме,
На част теби мила љуба твоја;
Даћу теби три товара блага,
Само мене не убијај сада.“
Секул бјеше милостива срца,
Те га пушта из својијех руку.
Кад се Мујо виђе на слободу,
Руке шире, у лице се љубе,
И братиме свијем на свијету“.

Међутим, када се Секула у позицији изазивача нађе на мегдану са Ђерзелез Алијом, преговарања нема.

„Паде Ал'я на земљицу црну,
А припаде Бановић Секула;
Али куми Ђерзелез Алија:
„Богомъ брате Бановић Секула,
Узми благо колико ти драго
Поклони ми животь на мегдану.“
А велу му Бановић Секула,
„О турчине Ђерзелез Алија
И да бы ти главу поклоню
Уякъ ме е Янко прекорю
Немамъ су шта до уяка доћи“.
Трже сабю одсѣче му главу...“

У појединим ситуацијама не можемо говорити о правом етапном мегдану, већ о врло широком опису борбе једним оружјем (сабљом). Управо такав је и мегдан са Боичић Алијом (Вук Врчевић, Е.зб. 62, 10). Песма припада сижејном моделу *мегдан за перје*. Секулин противник је по својим особеностима епски јунак изузетне снаге. Функционално је и карактерисање јунака путем простора које указује на његов гранични положај између епског и демонског јунака. Алијин двори су у хтонском простору Отрес планине. Подсећају на вилинске по грађи од које су сачињени:

„Ласно их је познавати пуге,
Навиши су, и најнесретњи су,
Не грађени ни камењем,
Но од кости коњске и јуначке,
А врата су од јуначки плећа,
Кључаонице ђевојачке руке,
А пенцери очи од Соколах,
А синцири од жежене срме,
По авлији побо ченгеле,
Све ченгеле главом окитио,
А највиши ченгел оставио,
И њему се турчин заклињао,
Да ћ' и њега окитити брзо,
С дивном главом некаква Секула.“

Ту је и формулативно наглашавање Алијине снаге у тренутку када седне на коња: „Те се баци сила на бијеса“. Вербално сучељавање јунака открива једнаку сигурност обојице мегданџија. Међутим, ауторски коментар народног певача јасно указује на Алијину претерану самоувереност: „Колико је туре пресилило“, али и емотивну ангажованост на страни хришћанског јунака. Дејство помоћника на овом мегдану врло је специфично конципирано. Сестра Јања није успела да наговори Секулу да понесе сабљу „која сјече под оклоп јунака“, али је тајно обесила коњу на сапима, уз савет: „Ако т' брате до невоље буде,/ Окрени се за се на ђогина,/ Наћ' ћеш брате у невољи друга“. Управо ових речи се Секула сећа када му рукав кошуље запне за „сабљу сагриану“. Долазак до правог оружја Секули улива нову снагу и он врло лако савладава противника. Песма се завршава Секулином женидбом Алијином сестром и добијањем порода који своје корене вуче од изузетног ујака и оца („увргла се ђеца на ујака,/ И на Баба Бановић Секула).

Међу песмама са источног терена певања издвајају се три песме у којима можемо говорити о развијеном мегдану (Коло, 9; „Сокула детенце и латински крал Михаил, Сбну 43; „Седум кралеви шетат земя по краина“, Миладиновци, 142). Секулини противници на тим мегданима су делија девојка (Коло, 9) и Арапин (Сбну 43, Миладиновци, 142). Делија девојка је преобучена у Арапина. До мегдана са њом долази у вилинској планини где она под шатором пије вино. Сукцесивно се смењују три мегдана (са Марком, Јанкулом и Секулом). У прва два мегдана Арапин је далеко надмоћнији да би се тек у трећем мегдану после етапне смене два оружја (буздована и сабље) и борбе прса у прса („Se fatie v tenki

polovini,/Se jedoe tri saati vreme,/ Ni toj junak ni toj junak padjat), Секула показао као надмоћнији ривал:

„Se nalui Sekula detence,
Ta si fati crna Arapina,
Ta go udri v zemi do pojasi.
Ot pobara vo treva zelena
Da si naet neкое parče sabja,
Da porežet crna Arapina“

Девојка разоткрива свој прави идентитет, као и разлоге за прерушавање – тражење јунака спрам ње.

Мегдан са Арапином у песми „Сокула детенце и латински крал Михаил (Сбну 43) део је иницијацијских задатака пре женидбе. Његова наративна развијеност није заснована на смени различитих врста оружја, већ на дужини трајања. Значајну помоћ на овом мегдану, као и при извршењу осталих иницијацијских задатака, Секули пружа његов коњ Шарко:

„Опушил е краля Михаила,
опушил е тоз Църн Арапин.
Ка пререва, Бог да го убие,
ка прекопа, Бог да го убие,
що го дочу се е дотърчало.
Събраа се из Латина града,
събраа се моми и невести,
събраа се латински юнаци.
Сичките са дума продумали:
- Честит, Марко, с твоето юнаство,
ка кайдиса, Марко Кралевичи,
та предаде твое мило дете,
та че оно младо да погине!
Като реве Църна Арапина,
а Дете го току изгледува,
та па му е дума продумало:
- Защо ревеш, Бог да те убие,
три пъти съм по юнак от тебе!
Като това Дете продумало,
заигра се Църна Арапина.
фанаа се двама за гушите,
държаа се летен ден до пладне,
пушиа се тогай от гушите;
склопиа се тогай да се бора,
бориа се три дни и три ноци,
девет лахте земе изкопали -
от Арапин църни кърви теча,

а от Дете бели пени капа.
Бог да бие Църна Арапина,
още му се вера не фаташе,
че е Дете по юнак от него,
нъ пререва, Бог да го убие,
що го чуло се е дотърчало;
ка го дочу коня низ яхъре,
коня цвили и на Дете дума:
- Фала тебе, Сокула детенце,
още ли се бориш с Арапино?
Нали имаш ноже под пояси,
та разпори Църна Арапина.
Досети се Сокула детенце,
като везе това влашко ноже,
та си разпра Църна Арапина,
и си везе сабля димиския,
та отсече неговата глава;
увнесе я у лепи трапези,
търколи им глава от Арапин.“

Секула се показује као јунак над јунацима на мегдану са Арапином који спречава градњу манастира. Секулином мегдану са Арапином претходили су мегдани са анахроно повезаним епским јунацима (Марком, Јанкулом, Дебел Новаком, Грујом, Милошем (Оргянином), дели Татомирчетом). После развијеног вербалног дуела следи сукобљавање само једним оружјем – буздованом. Победа је условљена правилном проценом крајње тачке до које треба да стигне буздован, као и предвиђањем реакције и ривала и његовог коња. Управо то је и Секули помогло да однесе победу:

„Па застана Секула на нишан.
Църн арапин фати да се мери,
не мерит он ни горе, ни долу,
току мере **на коньското чело**.
Ког' арапин фърли боздогана,
Секулов конь во вчасо си легна,
он си легна на зелена трева,
па боздоган помина над глава,
над глава от Секула детенце.
Па си стана **Секула детенце**,
он не мерит на коньското чело,
право мери на коньските гръди.
Ког' Секула фърли боздогана,
арапски кон легна на колена
и боздоган удари арапина,
го удира мегю двете очи;
с' истаркаля от коньо на земя;
падн' арапин, Секула нападна,

па изваде сабя от ножница,
та пресече арапската глава,
па я кладе во коньскиот зобник,
я закачи на коньското седло,
па извикна Секула детенце,
па извикна на шест добри краља:
- Мой вуйковци и мои чичовци,
яс погубих църна арапина!

Неразвијен мегдан карактерише делимична или потпуна редукција. Код делимичне редукције сведено се приказује борба једним оружјем после које следи или лако савладавање слабијег противника или његово нечасно и невитешко окретање леђа и бежање. Такав је Секулин мегдан са пашом Соколовићем⁸⁸⁶/Танковић Османом (Кирјак, Е. зб. 26, 27; Мутић, Е. зб. 47, 3; Петрановић II, 35). Када изазивач искористи своје право на потез оружјем (најчешће копљем), схвата да није доволно дорастао изазваном и одлучује се за бекство. Тај поступак га је већ осудио на пропаст и Секула врло лако односи победу. С друге стране, и Секула у појединим ситуацијама okreће леђа и бежи са мегдана. Најизразити пример су песме које припадају сижејном моделу *мегдан са привидно болним јунаком*. Победа на таквом мегдану, ако је и буде, резултат је чисте среће и случајности. Бекство са мегдана прераста у победу када Секула схвати да је у безизлазној ситуацији и да ће окренут леђима противнику сигурно изгубити живот („Бановић Секуле ослобођава робље“, Лубурић X, 272):

„Бјежи Секул не okreће главу.
Пристиже га силан Арапине,
Па Секуле бјежи у шеницу,
Арап за њим наћера кобилу.
Виђе јунак да ће погинути,
Па окрену вранца виловнога,
А довати тешка буздована,
Кога му је Марко даровао,
Када се је с Јанком братимио,
Те он гађа црног Арапина,
Арапина од Араокана,
Погоди га у чело јуначко.
Паде Арап на земљицу црну,
А допаде Бановић Секуле,
Бржебоље посјече му главу

⁸⁸⁶ Предање о Секули и паши са Соколца наглашава гнев и повређену сујету паше Соколовићакао препреку за одвијање мегдана „по реду“. Предање је забележено у *Босанској вили* (1886, година 1, број18) у оквиру чланка учитеља Ристе Ј. Чајкановића „Гласинац, околина и становници његови“. У идентичном облику преноси га и Влајко Палавестра у „Хисторијска усмена предања из Босне и Херцеговине“, Београд, 203, 155.

И узе коња и оружје.“

Оваква победа улива му толику снагу да му сада ни мегдан са колективним противницима не представља никакву тешкоћу:

„Осили се, Боже теби фала,
Што се није боље увијеку,
Па се врати опет уз Приморје;
Сретоше га стотину Арапа,
Па му сташе на мегдан јуначки.
Но Секуле силом пресилио,
Па Арапе сабљом дариваше,
Од једнога по двојицу гради,
Коњем гази, а топузом туче
Све Арапе врагом учинио“.

Потпуна редукција мегдан своди на један потез оружја описан формулативно у једном до два стиха: „Тргну сабљу, одсјече му главу“ (Кирјак, Е.зб. 26). Крајње редуковани мегдани откривају изразиту надмоћност једног ривала. Противник је углавном прекршилац различитих етичких норми и кодекса части, те као такав не може бити равноправан централном епском јунаку. Он је његова изразита супротност, његов антипод. Такав ривал не поседује ни изузетна натприродна својства. Претерано је самоуверен, потцењивачки се односе према противнику, хвалисавац је, нема части ни „образа“. Све то утиче на редукцију устаљене композиционе шеме. Управо такав противник је турски паша у песмама које припадају сижејном моделу *Драгоман девојка* или турски цар у песмама које тематизују сукоб Секуле и турског цара (сижејни модел *Секула и турски цар*). Врло лако Секула се обрачунава и са колективним противницима – Арапима и Турцима.

6.3. Типологија противника

Са обрасцем мегдана у свакој, појединачној епској песми најчвршће је повезан и тип противника⁸⁸⁷. У изградњи типологије Секулиних противника узете су у обзир и опште типологије епских јунака. Бошко Сувајџић у својој студији „Јунаци и маске“ даје уопштени преглед најважнијих типологија јунака заснованих на различитим

⁸⁸⁷ Епски јунак, који заузима централно место у песми, може се означити и као главни носилац подвига, те када се говори о противнику мисли се на ривале са којима он долази у сукоб.

критеријумима⁸⁸⁸, уносећи на крају и своје типолошко разврставање јунака на типове које метафорично назива маскама (маска владара, маска хероја, маска витеза, зооморфна маска, демонска маска, соларна маска, лажна маска, аполонска маска)⁸⁸⁹. Мегдан се заснива на антагонизму епског јунака и његовог ривала. И један и други „су тако грађени (тако шаблонизирани) да лако, уз незнатну, или никакву интервенцију могу заменити места“⁸⁹⁰, али уз напомену да је наклоњеност народног певача једном од њих сасвим очигледна. То ће заправо бити динстиктивна црта између јунака и његовог ривала у ситуацијама када „супротне личности (...) поседују сличну спољашњост (тема подвајања, одраза у огледалу)“⁸⁹¹. Ненад Љубинковић је издвојио неколико основних принципа за моделовање и јунака и његових противника⁸⁹². Епски јунак на чијој је страни емотивна ангажованост народног певача увек је „опасан мегданција, али и у људском смислу изграђена личност“⁸⁹³, док се епски противник моделује на два начина – као безначајан или као изузетан⁸⁹⁴.

У типолошком разврставању противника пошло се углавном за следећим критеријумима⁸⁹⁵:

1. природа противника (реални – фантастични);
2. просторна перспектива (спољашњи – унутрашњи);
3. бројност (индивидуални – колективни).

За типологију мегдана засновану на наративној развијености од пресудне важности је тип противника одређен према критеријуму природе. Једнако важни су однос снага ривала и њихова карактеризација. Бановић Секула се сукобљава са противницима чија се природа креће у распону од реалистичних ривала са искључиво епским својствима до натприродних, фантастичних ривала који често поседују хтонична, демонска обележја

⁸⁸⁸ Наводе се типолошка разврставања Е.С. Новика, П.Бакотића, М.Брауна, Б.Н. Путилова. Вид. Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, 256-258.

⁸⁸⁹ Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, 259-286.

⁸⁹⁰ Ненад Љубинковић, *Трагања и одговори, Студије из народне књижевности и фолклора (I)*, Београд, 2010.

⁸⁹¹ Јуриј Лотман, *Структура уметничког текста*, 328.

⁸⁹² Ненад Љубинковић, *Трагања и одговори, Студије из народне књижевности и фолклора (I)*, 225.

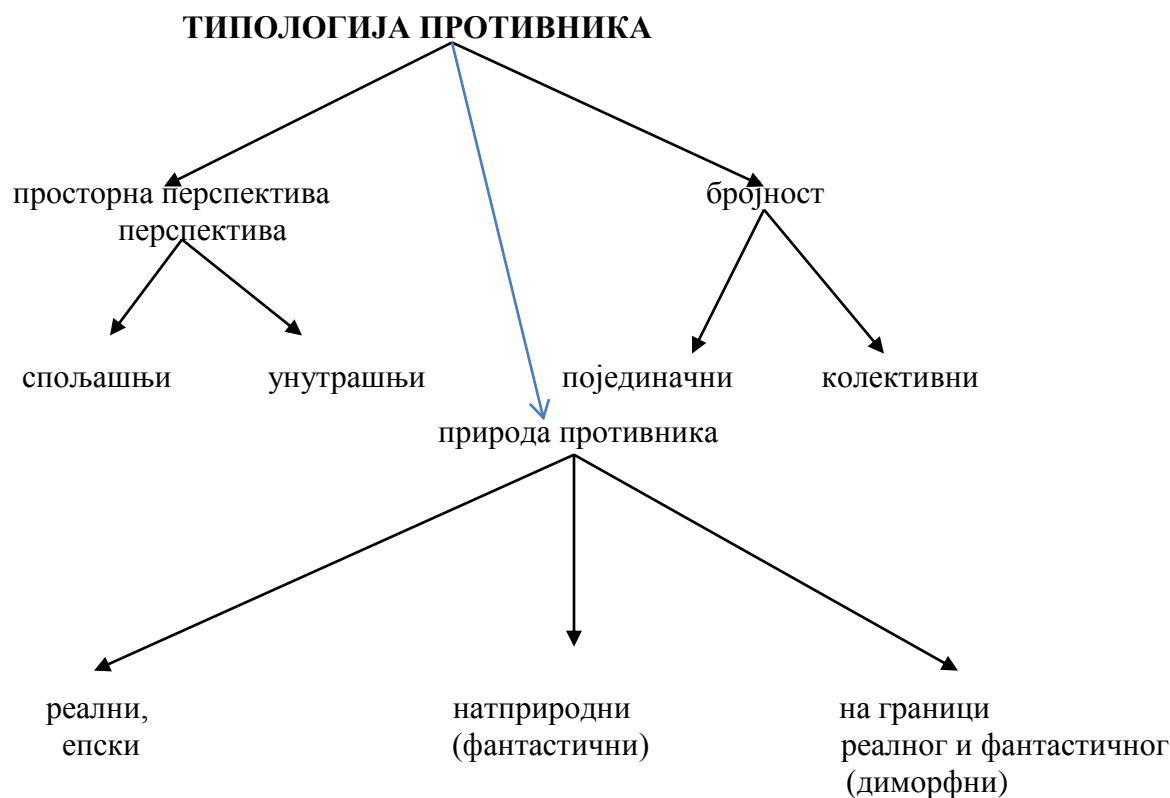
⁸⁹³ Ненад Љубинковић, *Трагања и одговори, Студије из народне књижевности и фолклора (I)*, 225.

⁸⁹⁴ „2.1.- епски противник безначајан, узгредан (онда је реч о једном од безброј јунакових подвига, о подвигу у маси, безобличном),

2.2.- епски противник је изузетан, по вредности раван јунаку, чак са оружјем може да буде и бољи“, Ненад Љубинковић, *Трагања и одговори, Студије из народне књижевности и фолклора (I)*, 225.

⁸⁹⁵ Бошко Сувајџић, *Српска хајдучка епика у јужнословенском контексту: правци и циљеви истраживања*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 2005, бр.1–3, 573.

(„демонска маска“⁸⁹⁶). Прелазна варијанта између ова два типа су опоненти на граници реалног и фантастичног, диморфни ривали. Можемо дати и шематски приказ типологије противника заснован на наведеним критеријумима .

Ако се узме у обзир просторна перспектива, већина Секулиних противника сврстава се у спољашње противнике (у верском и националном смислу припаднике туђег). Изузетак су Свионић Мијалха („Мејдан“, Ферић), ујак Марко („Марко Краљевић и нетјак Секула“, Санкцински) и Смиљанић Илија („Повријеђени понос младог Секула Сењанина“, МХ IX, 19). Смиљанић Илија оштро вређа Секулу тврдњом да је покварио војску „старца јанковића“. Гневан Секула се повлачи, најпре, из боја са Турцима⁸⁹⁷, а онда се ипак враћа у бој. Упоредо се одвијају појединачни мегдани са Турцима, али и мегдани супротстављених ускока⁸⁹⁸. Сви наведени унутрашњи окршаји се прекидају у одређеном

⁸⁹⁶ Б.Сувајџић, *Јунаци и маске*, 277–279.

⁸⁹⁷ У овом свом поступку Секула подсећа на Ахила и Марка Краљевића.

⁸⁹⁸ Секула се анахроно појављује у друштву ускока. У овој песми наилазимо на повезивање Секуле са Сењанин Ивом, што није изненађујуће, с обзиром на то да обојицу памти епска песма као младе јунаке, иницијанти. Повезивање са Стојаном Јанковићем је вероватно остварено због етимолошке везе Стојановог презимена и имена Секулиног ујака Сибињанин Јанка.

моменту, посредовањем арбитра ујака Јанка и Милоша Бојичића. Секула, додуше, гине од ујакове руке у песми „Марко Краљевић и нетјак Секула“, али сам мегдан ујака и сестрића је прекинут у тренутку разоткривања идентитета мегданџија.

Секулини противници фантастичне природе су демонска бића из света митологије: вила, ала⁸⁹⁹, аждаја и змија тројеглава. Мегдан са њима не одвија се по устаљеној композиционој схеми, већ се пре може говорити о широко заснованом опису борбе која се прилагођава особеностима самог противника. Без таквог прилагођавања не би било ни победе. Секула ангажује одговарајуће помоћнике (соко, хрт, мудра видра; ујак; вила). Победа на таквом мегдану посредно говори и о елементима Секулине митске природе. Мегдан са вилом срећемо у песмама које чине сужејни модел *Секула и вила*. Кључ Секулиног успеха у овим песмама је добро познавање природе противника, што му је омогућило да предвиди његове будуће потезе и тако благовремено усмери и своје активности. Секула обезбеђује помоћнике који суверено владају простором земље, воде и неба. Све ово чврсто је повезано и са Секулином наднаравношћу. И он је биће које познаје моћ метаморфозе, па је свестан да вилу може савладати само ако прати њено кретање са јасним траговима претворби (вилаина способност прилагођавања различитим животним срединама – земљи, ваздуху и води). Једина песма на источном простору певања у којој се Секула сукобљава са вилом јесте „Момче Секула и Димка самовила“ (СБНУ XLIII). Ова борба одвија се у нешто другачијем кључу и ближа је по свом обрасцу правом епском мегдану. Вила се као особен Секулин противник јавља и у појединим песмама из сужејног модела *Секула се у змију претворио*. Наиме, вила од Јанка тражи Секулу као предуслов за победу у предстојећем боју (МХ I, 78). Када то Јанко одбије, као што је одбио и захтеве биљарица на води (*Ерлангенски*, Вук II, 85), осудио је Секулу на смрт. Све што даље следи само је неминовност која се није могла избећи. С друге стране, и да је Јанко пристао да Секулу поклони вили или девојкама на води, Секулина судбина би била иста. Давање Секуле би заправо била људска жртва која би Јанку обезбедила победу у боју, односно „бело платно“ и прелаз преко воде.

⁸⁹⁹ О овом демонском противнику више је било речи у делу рада који се бави проучавањем Секулиног односа са ујаком (5. 3. 5. Сестрић – делокруг ујаковог помоћника)

Аждаја се јавља као Секулин противник у песми коју је забележио Андрија Лубурић „Женидба Бановић-Секула“ (Лубурић IX, 124). Мегдан са овим митским бићем део је иницијацијских задатака који се постављају пред Секулу пре женидбе. Сукоб са њом се одвија у хтонском простору, на језеру. „Њен елеменат уопште је вода (...), као водени демон, добија нову снагу кад дође у додир са водом“⁹⁰⁰ Ала са три главе је чувар јабуке чији плод Секула треба да узбере⁹⁰¹. Њена појава, као и појава осталих нечистих сила, карактерише се буком („Докле звекну језерина тиха,/ Док изађе ада од три главе“). У борби са њој пресудни су савети Секулиног побратима и иницијацијског водича Марка Краљевића. Победа се крајње сведено описује:

„Исправи се несита аждаја,
Она диже главу пут Секула,
Секула се нешће препанути,
Но ка' га је Марко сјетовао,
Па од себе удари аждају
И аждаји откинуо главу“.

Аждаја је увек непријатељски расположена према човеку. Као хтонско биће мрака и смрти у есхатолошким предањима аждаја угрожава чак и само сунце, а према томе и опстанак читавог света. „Она покушава да врати свет у стање мрака и хаоса, угрожавајући човека како на социјалном, тако и на космичком плану“⁹⁰². С обзиром на то, борба Секуле са аждајом носи и митске одлике борбе светлости и мрака, живота и смрти. Победу односи соларни змајевити Секула, обезбеђујућ на тај начин опстанак васељене. Врло су блиски по својим особеностима ала, аждаја и змија. У борби против але и аждаје најбоље се сналазе змајборци, какав је био Свети Ђорђе. О повезаности аждаје и змије можда најбоље сведочи народна пословица: „Док змија змију не прождере, не може аждаха послати“. „Код Срба и Бугара постоје веровања да аждаја настаје од змије после одређеног времена живота: кад змија наврши стотину година, добија крила и постаје аждаја (Високо у Босни); ако змија наврши четрдесет година, а за то је време човек не види, она порасте и постане аждаја (Рожаје у Црној Гори)“⁹⁰³.

⁹⁰⁰ Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, СКЗ, приредио В. Ђурић, Београд, 1994, 263.

⁹⁰¹ Овај мотив је чест у песмама са источног простора певања. Ту се он углавном повезује са брачном темом (Милена Беновска-Събкова, *Змеят в българския фолклор*, БАН, София, 1992, 138, 139). Више о томе у поглављу Обреди прелаза у епској биографији Бановић Секуле.

⁹⁰² *Словенска митологија*, 2.

⁹⁰³ *Словенска митологија*, 2.

Са тројеглавом змијом или алом Секула се сукобљава у песмама са источног простора, сврстаним у сижејни модел *иницијација јунака – гутање*. Милена Беновска Сџбокова у својој студији „Змејат в българския фолклор“ између але (хале) и тројеглаве змије успоставља знак једнакости: „Разлика между тези персонажи няма или, по-точно казано, тя е само терминологична... И така, 'хала', 'люта змия тройоглава', 'хала тройоглава' и 'змия халовита' са имената на един и същи митически персонаж“⁹⁰⁴. Пламен Бочков изводи закључак да се ала може окарактерисати „като тип универсален антагонист на героя изобщо във фолклорния епос“⁹⁰⁵. Помоћници у савладавању ових бића су вила и Марко Краљевић. Вила у овим песмама није неименовани Секулин помоћник на мегдану, као што је то случај у песмама са западног простору певања. Има властито име Гюргя, Гъура самовила, Дена самовила. Она се појављује у тренутку када ала/змија тројеглава прогута Секулу до појаса. Њена интервенција се не зауставља на Секулином ослобађању, као што је то случај у песмама са западног ареала („Јунак над јунацима Бановић Секула“, Златиборска вила). Додуше, Секулини противници на том простору певања су или реални, епски или диморфни јунаци, али не и фантастична зооморфна бића. Самовила заправо убија алу/змију тројеглаву, што је, према мишљењу Бочкова, последица губљења везе антропоморфизованог јунака са змијом, односно са хтоничним, женским и туђим. Наиме, змију и може савладати само јунак који је води порекло од змије⁹⁰⁶. Пошто се у обликовању Секулиног лика та веза не препознаје „сюжетът компенсира тази загуба с въвличането на второ лице в двубоя, сџхранило родството си сџс змијата (и поради това идеален змиеубиец) – самодивцата“⁹⁰⁷. Будући да се и змија и вила у опозицији своје - туђе смештају у категорију туђе, њихова једина супротност се огледа само у једном предзнаку „ – антропоморфност/зооморфност – и той се оказва достатџчен да подреди окончателно позициите на персонажите в епической двубой“⁹⁰⁸.

На граници реалног и фантастичног су диморфни противници: турски цар, Рничих Алил, Арапин, Муса Кесеџија, делија девојка. Неки од њих поседују особена телесна обележја која их чине таквим, а неки својом изузетном снагом и посредном просторном

⁹⁰⁴ Милена Беновска-Сџбокова, *Змејат в българския фолклор*, БАН, Софија, 1992, 53, 54.

⁹⁰⁵ Пламен Бочков, *Непознатият јунак*, 39.

⁹⁰⁶ „...само роденијат от змия може да бџде змеџборец“, Бочков, *Непознатият јунак*, 40.

⁹⁰⁷ Бочков, *Непознатият јунак*, 41.

⁹⁰⁸ Бочков, *Непознатият јунак*, 42.

карактеризацијом сврставају се у круг диморфних ривала. Турски цар као диморфно биће појављује се у сужејном моделу *Секула се у змију претворио*. Природа ривала је уједначена – и Секула и турски цар поседују моћ метаморфозе, с тим да се претварају у супротстављене зооморфне облике, по различитим основама⁹⁰⁹.

Рничћ Алил је противник чије је основно хтонично обележје – три срца са гујом на једном од њих. О изузетној природи Рничћ Алила сведочи низ природних непогода изазваних његовим доласком. Звека, грмљавина, тутњавина и бука повезују се са појавом нечисте силе⁹¹⁰:

„У ријечи у којој бијаху,
Стаде звека мало су пријека
Све у ведру небу грмљавина
А у црној земљи тутњавина
Све са горде полијеће лишће“.

(Лазар Бркић, Е. зб. 11, 12)

Арапин је типски противник у јужнословенским епским песмама⁹¹¹. Секула се у песмама са западног простора са Арапином као појединачним противником, али и Арапима као колективним противницима суочава углавном у песмама које тематизују ослобађање. У овим песмама Секула задобија делокруг спасиоца. У песмама које припадају сужејном моделу *Секула спасава ујака – мајка као посредник* мегдан са Арапином део је и предженидбених иницијацијских препрека. Арапин је често један од просаца кћери турског цара у чијем је заробљеништву Секулин ујак. Да би стигао до девојке и ујака, Секула је приморан да стане на црту Арапину чија се демонска природа истиче и хтоничним обележјем троглавости (Вид Жуњић, Е. Зб.17, 8; Лубурић, IX, 69). Велику пажњу народни певач поклања портретисању Арапина и његовог изузетног коња. Хиперболом и контрастом („Све му црно а бијели зуби“) наглашава се њихова демонска природа:

„А да видиш троглав-Арапина,
Кад се Арап на невољу нађе,

⁹⁰⁹ О овоме више у поглављу „Карактеризација јунака – митолошки атрибути“.

⁹¹⁰ „За спољашње обележје н. с. такође су карактеристична аномална (за човека) оглашавања: промукли, јак глас, бука, тресак, тутњава, јаук...“ (*Словенска митологија*, 384).

⁹¹¹ О његовом пореклу у српској епизи доста је писано у литератури: Natko Nodilo, *Religija Srba i Hrvata*, Rad JAZU, 1886; Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, СКЗ, приредио В. Ђурић, Београд, 1973; Р. Божовић, *Арапи у усменој народној песми на српскохрватском језичком подручју*, Београд, 1977.

Па поседе бедевију суру,
 Каква му је изјели је вуци:
 У оба му ока чакараста,
 У четири нога калчинаста,
 Мрка, куса, остала му пуста!
 Дуга му је ка' и крпа платна,
 А танка је ка' и шипка златна,
 Увија се ка' и гуштерица,
 А извија ка' и ластавица,
 Колико је чељуст разврнула,
 Да савијеш диван кабаницу,
 Не би њојзи зачепио уста.
 А какав је троглав-Арапине:
 На њему су до три пасје главе,
 На једну му виар вјетар пуше,
 А на другу модар пламен лиже,
 А на трећу Арап проговара;
 Све му црно а бијели зуби,
 Ода њ би се шаво препануо,
 А камо ли мрка сератлија“.

(Лубурић IX, 69)

Сам ток и брзина којом се мегдан заврши у несразмери је са широким портретом који му претходи. Све то посредно глорификује Секулу и његов успех на мегдану (Ал' је Секул јунак на мејдану,/ Па се Секул да препане неће,/ Но Арапу иде у сретање“). Мегдан са Арапином често није структуриран по устаљеном епском обрасцу зато што Арапин настоји да Секулу савлада својим хтонским преимућствима:

„Када Секула до шатора дође
 Арапину Божју помоћ виче
 А Арап му бога не примаше
 Већ једну отворио главу
 Из ње пусти вјетар са снијегом
 Да би њега уморио тиме
 Секул Дора има од мегдана
 Па он клече на прва кољена.
 По њему се Секул положио
 Преко њега вјетар пролетио
 А Секули ништа не учини
 Но да видиш Троглав Арапина
 Он је другу отворио главу
 Од ње пусти пламен ватру живу
 Не би ли га како уморио
 Секул Дора има од мегдана
 На пријeko Дорат одскочио
 Пред њим пламен пролећео“.

Када схвати да Секулу неће савладати тако лако како је мислио, Арапин бежи. Додуше, у појединим ситуација Секула је тај који окреће леђа, заплашен изгледом Арапина. Народни певач показује разумевање за овај Секулин страх кроз субјективно обојен портрет, сачињен од низа реторичких питања, као и уплитањем ауторских коментара у опис:

„Кад погледа Бановић Секуле,
Е какве су шаке у јунака,
Каквијех је прси и рамена,
Каквога је намрачена лица ,
Какву има бјесну кобилу
И кад виђе сабљу димишкију,
(Гледао је добријех јунака,
Онаквога још видио није),
Препаде се чудит' му се није,
Па утече натраг низ Приморје“.
(Лубурић X, 272)

У песми коју је забележио Дионисије Миковић „Женидба Бановић Секуле“ (Е. Зб. 28, 4) Арап капетан, Секулин противник, структуриран је по обрасцу епског противника и његова појава је крајње рационализована. Сам народни певач час га именује као Арап капетана, час као Турчина, стављајући на тај начин знак једнакости између њих. Арапин непосредно пре мегдана покушава зооморфном маском да уплаши Секулу, стављајући на копље „главу од међеда“. Међутим, планирани ефекат се не остварује и Секула показује своју супериорност:

„О Арапе, немој се шалити!
Е ти шала са мном помоћ неће,
Ловио сам и међеда жива,
А још неznam старх од никога,
Ни се бојим никога до Бога,
А камоли главетине мртве,
Него удри да жалости немаш!“

Арапин је Секулин ривал и на источном простору певања. У сукобу са њим Секула има делокруг спасиоца и заштитника. Бочков истиче да је подвиг јунака на мегдану са Арапином заправо „само реакција на началната агресивност на Арапина“⁹¹². Арапин делује самостално у сужеима који тематизују спречавање склапања брака („Немечка кралица и Марко“, Миладиновци, 126) и то у улози демонског противника који нарушава сам космички поредак. У овој песми Секула је преобучен у невесту, а све са циљем

⁹¹² Бочков, *Непознатият юнак*, 56.

повратка уобичајеног поретка ствари у свет. Овде Секула дејствује удружено са својим побратимима међу којима Марко има запажено место. У сличној улози узурпатора космичког поретка нашао се и Муса Кесеџија у песми „Дете Секуленце и Муса кесеџија“ (*Маријовци*). Његова демонска природа наглашена је повезаношћу са водом, као и крајње хиперболисаном издржљивошћу (његов труп трчи за Секулом „черек сат“).

Као продужена рука турског цара, Арапин спречава градњу манастира и тиме дејствује против самог Бога („Седум јунаци и Арапин“, Миладиновци, 143; „Арапин хваща јунаци, а Секула ги ослобождава“, Сбну, 49; „Секула погубва арапин, пленил Марко и неколико други јунаци, I“, СбНУ ЛШ, 72; и „Секула погубва арапин, пленил Марко и неколико други јунаци, II“, СбНУ ЛШ, 73). Арапин користи маску калуђера не би ли преварио Марка, а затим врло лако савладава све противнике који му се супротставе. Секула наступа крајње самоуверено. Без ичије помоћи, сем Божије⁹¹³, једним потезом буздована и/или сабље убија Арапина. Можемо поставити питање чиме је Секула заслужио да буде јунак над јунацима у односу на све остале јунаке са којима се Арапин сукобљава. Бочков истиче да се Арапин у овим песмама јавља као нека врста зооморфног, хтоничног бића које је трансформација змије са делокругом јунаковог противника⁹¹⁴. Секулина природа комплементарна је са Арапиновом зооморфном природом⁹¹⁵ што се у песми сугерише на два места – у Секулином истицању властитог порекла (у имену Соколово дете чува се етимолошка веза са називом птице – соколом⁹¹⁶), а чини то и сам народни певач:

„Секула је от Будима града,
Секула Соколовото дете“...

„Дрџ се, никаков църни арапин,

⁹¹³ Секула се у моли Богу и Светом Димитрију непосредно пре мегдана:

„Ела, боже, ти мене поможи,
мили боже и Свети Димитря,
църн арапин в рџка да си кладам!“ (Миладиновци, 143)

„Ј ми, боже, тизека помоги,
Да погубим Черна арапина.“ (Сбну ЛШ, 72)

⁹¹⁴ „Бочков, *Непознатијат јунак*, 60.

⁹¹⁵ Ово иде у прилог тези коју је Бочков изнео у вези са типологијом јунака. Јунак и његов ривал припадају истом типу јунака, постављајући се један према другом као одраз у огледалу. Тиме се објашњава и то што се са тројглавом змијом, у песмама које тематизују гутање јунака, не бори сам јунак, већ вила, о чему је већ било речи (Бочков, 67).

⁹¹⁶ О овој вези у српско-хрватским песмама било је речи у поглављу „Порекло и идентитет Бановић Секуле у епској песми и усменом предању“.

не ет, кафпе, делибаша Марко,
не ет, кафпе, айдут Дебел Новак;
мен' ме викат Секула детенце,
на презиме Соколово дете“.... (Миладиновци, 143)

Секулина блискост са оностраним провејава и из чињенице да је провео девет година у војсци султана Мурата („Он воюва токмо девет годин/ на султан Муратова војска“). Свим овим елементима Секула се издваја од других јунака са којима се Арапин сукобљава. Једино он може да парира Арапину својом делимичном припадношћу „оностраном“. Секула има знање које је потребно да се демонски противник порази и зато упозорава савладане јунаке:

„Далъ чуετε вие шест юнака,
далъ чуετε от тува на татки
къд' видите църна арапина,
немуйте него не задевайте,
п' едно пиле абер ми пущайте,
яс знам како арапин се дерит,
как се дерит арапската кожа“.

(Миладиновци, 143)

Пошто Арапин угрожа „овострани“ свет, јунак је, као део и тог света, дужан да га заштити и тако у потпуности испуни делокруг који му је поверен. Завршница песама резервисана је за Секулин обрачун са турским царем. Секулин однос са турским царем у песмама са источног простора амбивалентан је и подсећа на однос Марка и турског цара. Међу њима постоји јасно изражен антагонизам, међутим он турском султану љуби колено и руку, изражавајући на тај начин заправо само привидну покорност. Војује у његовој војсци 9 година. Међутим, турски цар не сме да призна да је послао Арапина. Напротив, Секулу награђује благом када му донесе Арапинову главу, баш као што то чини и са Марком Краљевићем.

Још један Секулин противник заслужује атрибут демонског противника саображеног простору у коме се јавља – привидно болни јунак на Косову пољу, митском бојишту српског народа. Ово је једна од ситуација у којима Секула испољава страх и то онемогућује развој мегдана. Секулин ривал је именован као Ђерзелез Алија (Сарајлија, 79, 148), Јован Косовац (Петрановић II, 34) и Дука од Лорења (Кирјак, Е. Зб. 26, 5). Инваријантни елементи овог сужејног модела, битни за карактеризацију Секулиног ривала, указују на његову демонску природу:

	„Опет Секул и Герзелез“ (Сарајлија, 79)	„Герзелез“, (Сарајлија, 148)	„Бановић Секула и Јован Косовац“ Петрановић II, 34	„Секула и дука од Лорења“ (Кирјак, Е. Зб. 26, 5)
Портрет ривала	„из магле је Турчин испануо,/ на Дундулу коњу великоме/ сједа му брада до појаса,/ у глави му зуба ђавољега,/ кржаве му очи обадвије,/ голу сабљу носи у рукама,/ под њиме се црна земља тресе“.	„он находи невољна јунака/ на обали те воде Дунава:/ бојно копје у земљу побио/а за копје коња привезао,/ добра коња него уковата,/ Турчин јунак тер је и клањао,/ Секулу се полош учинио...“	„А из таме јунак излазио/ На ђогату коњу виловиту,/ А ђогат му у три ноге храмље./ На њему је остарјели ђедо,/ Прекрстио обадвије руке,/ Метнуо их себи у њедарца,/ Озебле му, остале му пуне! На глави му проклета шубара,/ За шубаром крило позлаћено...“	„У сусрет јесам сусретао,/ Сусретао старца сједобрада,/ Ђе он рамље, на копљу се штапље;/ Па за собом водио ђогина,/ рамље ђого у све четр' ноге,/ На глави му крило и челенка...“
Време сусрета	-----	-----	„Јако свану и ограну сунце...“	-----
Место сусрета	Косово поље („крваво“)	Поред Саве и Дунава ⁹¹⁷	Косово поље	Косово поље
Околности сусрета	„али поље магла ⁹¹⁸ притиснула“	„пала магла од неба до земље,/ густа магла кано облачина...“ *подизање магле после молитве Богу	„У Косову није никог нема,/ Црна тама све поље застрла...“	„Једном играх коња низ Косово“
Повод сукоба	Позив ривала да му придошлица одсече главу јер је наводно болестан и за то добије коња, оружје и дукате.	Позив ривала да му придошлица одсече главу јер је наводно болестан и за то добије коња и оружје.	*позлаћено крило	*крило и челенка

Секула се сукобљава са старцем који вешто прикрива своју стварну природу. Делује оронуло и пропало, хром је и озебао⁹¹⁹. У све четири варијанте Секула је уверен да му

⁹¹⁷ „Митолошким 'старцем с брадом' плаше децу да не прелазе и не играју се око бунара или реке“ (Словенска митологија, 511).

⁹¹⁸ Магла поут таме ограничава видно поље, будући осећај присуства нуминозног и хтонског. О употреби формули магле у нашој епизи више у Мирјана Детелић, *Урок и невеста. Поетика формуле*, 84–88.

старац не може бити равноправан противник. Понаша се обесно и самовољно, што је узроковано његовом младошћу и неискуством. У две варијанте Секулин противник је Турчин Ђерзелез Алија који га отворено позива да му одсече главу. Сукоб са Ђерзелез Алијом има и димензију националног сукоба. У преостале две Секула није позван, али јесте посредно „изазван“ позлаћеним крилом/ крилом и челенком. Јован Косовац и Дука од Лорења нису Турци, не припадају сфери „туђег“. Напротив, они су чувари Косова. Код Петрановића то је и експлицитно истакнуто: „И он чува све Косово равно“, али без наглашавања које су националности намамљени и погубљени јунаци. Кирјак у свом запису у финалном сегменту истиче да је Дука⁹²⁰ од Лорења пет стотина Турака намамио и погубио. За разлику од Секулиних ривала у осталим варијантама, Дука од Лорења, јасно ставља Секули до знања да је и пре сукоба знао Секулин идентитет:

„Три пута ме коњем обиграо,
Док је мени крило уграбио,
Уграбио крило и челенку;
Још од бедре повадио ђорду,
Удари ме и два и три пута,
Летимице, није оштримице,
И овако мени говорио:
'Моли бога, дијете Секуле,
Моли бога, за ујака твојега,
И за твоју остарјелу мајку;
Јер твој ујко мој је побратиме,
Мајка твоја, посестрима моја,
Не би ми се наносио главе'“.

У Петрановићевој варијанти Секула је без јасног повода кренуо у невреме из свог двора „прије зоре и бијела дана“, кршећи уобичајене хришћанске норме („Нит'с умио ни Богу молио“). Тренутак његовог доласка на Косово обележен је са једне стране сунчевом светлошћу, а са друге потпуним одсуством човека и присуством таме из које се појављује старац. Овај контраст светлости и таме посредно сугерише и контраст ликова: младог и неискусног јунака и остарелог уходаног ратника. Секулу у епици често прати соларна симболика која се овде супротставља једној од „најзначајнијих фигура у традиционалној култури Словена“⁹²¹ – старцу. У народној традицији истиче се њихов амбивалентни

⁹¹⁹ „У словенским језицима старац није само старији човек, него и 'сиромах, просјак', а у множини означава претке“ (*Словенска митологија*, 510).

⁹²⁰ Вузантјска титула дука значи исто што и војвода.

⁹²¹ *Словенска митологија*, 510.

статус. Старце су и поштовали, али и плашили их се због веровања у њихову везу са оностраним. У обредима и обичајима истиче се њихова веза са култом предака⁹²². Данијела Петковић у својој студији „Епски стогодишњаци – поштоване старине и исмејани старци“ издваја три особености које се сустичу у овом Секулином противнику: „предак заштитник, утвара или митолошко, ванвремено биће“⁹²³. Предања често развијају мотив старца просјака који иде по свету искушавајући и учећи смртнике, тако да се старац јавља и као „земаљска хипостаза врховног божанства“⁹²⁴, путујуће божанство, чији се идентитет тек накнадно открива, у финалном сегменту песме. Најзад, Секула заиста и учи⁹²⁵ сучељавајући се са оваквим опонентом. Захваљујући њему, Секула спознаје страх и једну битну животну истину – противника никада не треба потценити. Секулина реакција, формулативно изражена као смех⁹²⁶ („А ја сам се гро'том насмијао:/ Какве кавге тражи у Косову,/ Кад му ђогат у три ноге храмље...“) управо показује Секулину младалачку непромишљеност и претерану самоувереност. Низ детаља указују на везу лика седобрадог старца са нечистом силом⁹²⁷. Осим застрашујећег портрета на ивици гротеске, веза са нечистом силом испољава се путем звука⁹²⁸. Тренутак скидања маске обележен је јеком и буком, својственом свету нечистих сила:

„Ражљути се остарјели ђедо,
Па кад викну, као гром да рикну“....
(Петрановић II, 34)

„Кад се јесам даље одмакнуо,
Стаде јека брда и долина,
Како муња из пуста облака,
Ја се јесам, богме, препануо,

⁹²² *Словенска митологија*, 510 – 511.

⁹²³ Данијела Петковић, „Епски стогодишњаци – поштоване старине и исмејани старци“, *Ликови усмене књижевности*, зборник радова, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2010, 68.

⁹²⁴ *Словенска митологија*, 511.

⁹²⁵ Иако га је ујак упозоравао („Јесам ли ти болан говорио,/ Да не идеш на стара јунака...“), младалачки непромишљен Секула учи, ипак, на властитом искуству.

⁹²⁶ Ова формула је увек повезана са јунаковом самоувереношћу. Изузетно је стара, среће се и у старијим записима српско-хрватских песама. Тако јунак реагује најчешће када добије писмо са позивом на мегдан. У песми из новијег слоја певања, која припада сижејном моделу *Секула се у змију претворио*, објављеној у Даници (број 1, год. X, 1869), на овај начин Секула реагује на два места: када ујак сестри каже да Секулу не храни да гледа девојке у колу, већ да му шатор „пење“; када не да Секулу биљарицама на води. Промена сижејног контекста у новијем слоју певања, није условила промену улоге коју је фигура имала – даљи развој радње.

⁹²⁷ „Двојни статус старијих људи нарочито се испољава у народној демонологији. Нечиста сила, различити демони, по спољњем изгледу упоређују се са старцима...“ (*Словенска митологија*, 511).

⁹²⁸ Ту је и присуство злата („крило позлаћено“), као хтоничног метала, који својим сјајем привлачи Секулу.

Па се за се јесам обазрео⁹²⁹.
Ал' угледах старца с'једобрада,
Бе с натури на добра ђогина...“
(Кирјак, Е. зб. 126, 5)

Независно од природе јунака Секула показује да је увек далеко надмоћнији од својих колективних противника. Наиме, на основу дистинктивног критеријума бројности Секулини опоненти деле се на појединачне⁹³⁰ и колективне. Мегдан са колективним ривалима описује се сведено, редуковано. Секула скоро у свим без икаквих потешкоћа односи победу над далеко бројнијим противницима⁹³¹. Централном мегдану са Арапином претходи или следује Секулина борба са Арапима као колективним противницима.

„У Арапе наћера дорина,
А потеже кривајицу ћорду;
Узе ћорду у десницу руку,
У лијево копље од мејдана,
А у зубе дизгин од дорина,
У Арапе јуриш учинио.
Кога Секул сабљом ударио,
У двије га поле прекинуо.
Кога Секул копљем дохватио,
Преко себе њега претурио.
Оде врагу три стотин' Арапа“.
(Лубурић IX, 69)

На исти начин Секула се обрачунава и са Турцима као колективним противницима.

„Зубим шкрипну, док му сабља сину...
Посјече тријест Удбињана“
(Златиборска вила)

Слична је ситуација и у песмама забележеним на источном простору певања:

„Си изваде сабя от ножница
и назад се Секула поврати,
ми посече, брате, сета войска,...“
(Шапкарев, 360)

У карактеризацији Секулиних противника и току мегдана значајан удео имају и хронотопске одреднице јуначког дуела.

⁹²⁹ Секула крши табу освртања и тако додатно себе доводи у опасност.

⁹³⁰ О појединачним противницима је било речи у скоро свим претходно наведеним примерима.

⁹³¹ „Сукобљавање групе у делокругу противникаса једним јунаком део је технике која глорификује физичку снагу епских ратника“ (С.Самарџија, „Колективни ликови усмене епике“, *Прилози за књижевност, историју и фолклор*, књ.LXXII, св.1-4, Београд, 2006, 19).

6.4. Хронотопске одреднице мегдана

Проучавањем хронотопа⁹³² (временпростора) у књижевном делу први се позабавио Михаил Бахтин, и то у анализи романа као жанра, с циљем да термином „хронотоп“ укаже на „просторно-временски континуитет унутар књижевне стварности дела“⁹³³.

Простор и време уз епског актера и догађај (подвиг) у јуначкој песми међусобно су условљене и чврсто повезане сужејне јединице⁹³⁴. Сваки подвиг одвија се активношћу епских јунака, а простор и време фигурирају као његове основне координате истакнуте већ у иницијалном сегменту песме. Мегдан епских ривала (догађај, подвиг) увек је на одређеном месту и у одређено време и зато је неизбежно укључивање хронотопских компоненти у проучавање његовог морфолошког устројства. На особен однос изазивача и изазваног кроз опозицију хронотопских одредница „оде-оста“ у финалном сегменту мегдана указале су Снежана Самарџија⁹³⁵ и Мирјана Детелић⁹³⁶. При разлагању хронотопа на саставне делове (*hronos* и *topos*) показује се да простор, захваљујући динамичности епског јунака, задобија већи значај од времена, чиме се ремети њихова равнотежа у корист *toposa*⁹³⁷.

У основе истраживања хронотопских одредница мегдана поставићемо „принцип бинарне семантичке опозиције“⁹³⁸ који ће нам омогућити да и простор и време посматрамо кроз опозитне парове. Основни просторни антагонизам похрањен је у бинарном коду „отворено-затворено“. При томе треба имати на уму чињеницу да „језик просторних односа представља једно од основних средстава разумевања стварности“⁹³⁹.

⁹³² „Помоћу њега се реализује узajамна повезаност простора и времена у уметничком остварењу и уједно обезбеђује јединство дела као и његов однос према стварности“ (Танја Поповић, *Реџник књижевних термина*, Logos Art, Београд, 2007, 272).

⁹³³ Танја Поповић, *Реџник књижевних термина*, 272.

⁹³⁴ Снежана Самарџија, „Скица за поетику епских народних песама“, у *Антологија епских народних песам*, Београд, 2001, 40.

⁹³⁵ „Другачије хронотоп функционише у финалном сегменту који се заснива на опозицији оде/оста. Упркос отвореној конструкцији приповедања потенцирана је завршеност догађаја и наглашена релација победа/пораз“, Снежана Самарџија, *Скица за поетику епских народних песама* 57.

⁹³⁶ „Поражени јунак у двобоју остаје уврх планине, остаје у митском окружењу смрти, како је показала М.Детелић, док победник одлази, враћајући се живима, најчешће затварајући кружну путању свог кретања“, С. Самарџија, *Морфологија двобоја и бојев у епској народној поезији*, 287.

⁹³⁷ Мирјана Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, 40.

⁹³⁸ Јури Лотман, *Структура уметничког текста*, 308.

⁹³⁹ „Појмови „високи-ниски“, „десни-леви“, „близак-далек“, „отворен-затворен“, „омеђен-неомеђен“, „дискретан-непрекидан“ добијају значењ: „вредан-безвредан“, „добар-лош“, „свој-туђи“, „доступан-недоступан“, „смртан-бесмртан“ и сл.“ (Лотман, *Структура уметничког текста*, 288).

Елементи опозитног пара се семантизују задобијајући често значење митског и нуминозног, нарочито кад је у питању отворен простор. Проблемом поетизације простора бавила се Мирјана Детелић у својој опсежној монографији „Митски простор и епика“ настојећи да докаже да је простор један „од најважнијих конституената епске песме на свим равнима њене структуре“⁹⁴⁰ и да је „модел простора једна од основних културних категорија тј. да је уписан у саму матрицу културе“⁹⁴¹. Отуда сам помен одређеног простора покреће одговарајући хоризонт очекивања слушалаца⁹⁴² (читалаца) што указује и на то да хронотоп активира сву сложеност односа у троуглу аутор (певач), дело, читалац⁹⁴³. Тип простора условљава и тип догађаја који се у њему одвијају⁹⁴⁴.

Секулини мегдани се одвијају најчешће на отвореном простору (гора-планина, поље, пут, небо). У опозицији „своје-туђе“ отворен простор је наглашено туђи, хтонски, обележен присуством непријатељских бића, те сваки боравак у њему носи потенцијалну опасност. Простор горе као попршта јуначког дуела некада је само уопштено наведен, а често је и конкретизован: Голуб висока планина, Голеш планина... То важи и за поље. Уопштено се помиње поље као погодан простор за мегдан, и то испред механе или испод зидина града. Уколико је простор поља конкретизован, онда је то увек Косово поље. Секулини сукоби се одвијају често у простору до којег се стиже преласком преко планине или воде, што сам простор смешта у ред оностраног, хтонског, а повезано је и са обавезним кретањем јунака у процесу извршења иницијацијских захтева. Конкретизовано се у срским песмама у новијем слоју певања (сижејни модел *Секула спасава ујака – мајка посредник*) издваја Секулин силазак у Татарски буџак, улазак у Перун град, татарско царство. Мегдан се води код чекме-ћуприје, дакле, у близини воде, чиме се хтоничност простора двоструко наглашава. Демонска природа Арапина, Секулиног ривала, саображена је са простором одигравања јуначког окршаја. То је случај и са свим осталим фантастичним и диморфним Секулиним ривалима. Ала се налази иза Црног мора (Дена, 429), аждаја је чувар јабуке на језеру (Лубурић IX, 124), метаморфозирани турски цар долази на извор (кладенац) (Бован, 34) где га чека змија (Секула), вила се са Секулом сучељава на троструко табисаном простору („вилино игралиште, јуначко разбојиште,

⁹⁴⁰ Детелић, *Митски простор и епика*, 12.

⁹⁴¹ Детелић, *Митски простор и епика*, 303.

⁹⁴² Снежана Самарџија, „Скица за поетику епских народних песама“, 32.

⁹⁴³ Тања Поповић, *Реџник књижевних термина*, 272.

⁹⁴⁴ Јуриј Лотман, *Структура уметничког текста*, 301.

вучје вијалиште“) , а у близини „Саве воде“ (сижејни модел *Секула и вила*). Вода као „неизоставни елемент митопоетске структуре простора“⁹⁴⁵, али и типичан епски топос⁹⁴⁶ за себе везује трагичне догађаје чиме се активира, иако запретена слојевима историјских епских наноса, њена хтонска нуминозна природа.

Особени мегдан метаморфозираних противника одвија се такође у крајње специфичном простору, али свима на видику, „по јајеру ведра неба“ (сижејни модел *Секула се у змију претворио*).

Просторне координате Секулиних мегдана на источном простору певања показују исте особености, повезаност са иницијастичким Секулиним кретањем, саображеност противника и простора. Змија тројеглава се налази у бунару, дакле, испод површине земље. Јунак је, да би стигао до животворног елемента – воде, приморан да се спусти на дно бунара, што представља еквивалент силаску у подземно царство, један од елемента искушеничког ритуала у процесу иницијације јунака (мотив катавасиса – интернационално распрострањен). Бунар као топос у словенским веровањима схвата се као веза са оностраним светом, карактерише га обележје граничности двају светова. У њему борави нечиста сила, душе поредака и покојника. Саставни део различитих обреда (божићних, богојављењских, ускршњих, свадбених) повезује се са приношењем својеврсних жртава духовима предака⁹⁴⁷. Пламен Бочков истиче да топос бунара у епској песми посредује слику космичког дрвета: „в космологичния модел на епоса кладенецът е инвертиран образ на световното дърво, в чийто край лежи змията и спускайки се към дъното, герой юнак преминава 'царския път', задължителното още от Гилгамеш спускане

⁹⁴⁵ М.Детелић, *Митски простор и епика*, 88.

⁹⁴⁶ „Резиме и дефиниција топоса могли би, на крају, изгледати овако: када до везивања одређеног типа догађаја увек за исто место не долази више услед обостране нужности – као што је случај са *местом-знаком* какво је, рецимо, гора- ствара се оно што називамо топосом. Снагом своје већ ослабљене симболике та врста простора није више у стању да веже познате или непознате конкретне демоне, у њој се више не препознаје божанска сила- другим речима, она више није нуминозна. Заузврат, топос увек наговештава могућност да се нешто деси, а вероватноћа да ће се заиста и десити оно што се очекује готово је равна извесности. Та извесност је у ствари посредан доказ да је у својој давној, нама недоступној песничкој историји, сваки топос једном морао бити место-знак, онај простор у коме је митопоетска свест препознавала боравиште нумена...“ (М. Детелић, *Митски простор и епика*, 108).

⁹⁴⁷ *Словенска митологија*, 58, 59.

на епическия герой в царството на мъртвите, за да стори това, което никој от смъртните не може да направи (срв. Гилгамеш, Одисей, Алпамош, Ланселот и др.)⁹⁴⁸.

У ретким ситуацијама мегдан се одвија и у затвореном простору, али опет на туђој територији: на двору турског цара у Стамболу (сижејни модел *Секула и турски цар*), у кули Лонце капетана (Кирјак, Е. зб. 26, 27) и у оквирима града Будима („Мејдан“, Пантић).

Временску одредницу мегдана можемо пратити на два начина:

1. као тренутак извођења мегдана реализован у одређеном добу дана (јутро, дан, подне, ретко ноћ) или одређеном дану у години (празник) или у недељи (недеља).

2. као дужина трајања мегдана- што је и основа за типологију мегдана на основу наративне развијености (наративно развијен или редукован мегдан). Ова временска компонента се нарочито наглашава у наративно развијеним мегданима формулативним стиховима „носише се љетни дан до подне“ који истичу њену повезаност са тежином окршаја⁹⁴⁹. У наративно сведеним окршајима јунака она не игра нарочиту улогу, осим што се некад посредно сугерише ироничним коментаром победника („Боже мили, на свем' теби вала/ кад брж' оде са јунака глава!“)⁹⁵⁰ или визуелним ефектом сјаја сабље у замаху („Зубом шкр'ину, док му сабља сијну“).

Секулини мегдани одвијају се углавном на дневној светлости. Међутим, веза природе јунака (демонска, натприродна бића) и доба дана извођења мегдана сижејно је активна када се ривали сукобљавају у нетипичном временском интервалу – ноћу. То је управо случај са вилом (сижејни модел *Секула и вила*). Присуство таме карактерише и Секулин дуел са привидно болним јунаком на Косову пољу. Додуше, тај дуел се одвија у праскзорје (гранично раздвајање ноћи и дана). У појединим варијантама песме „Секула се у змију претворио“ посредно се закључује да се мегдан метаморфозираних јунака одвија ноћу (Вук, II, 86). Ујак се спрема за починак, а сестрић га упозорава да ће док он спава, отићи у турски табор. Посебно погодним тренутком за извођење мегдана сматра се подне. Интересантан је податак сачуван у архивским документима о нарочитом вођењу рачуна да мегдан почне тачно у подне да неки од противника не би злоупотребио положај

⁹⁴⁸ Пламен Бочков, *Непознатият юнак*, 41.

⁹⁴⁹ Снежана Самарџија, *Скица за поетику епских народних песама*, 38.

⁹⁵⁰ Снежана Самарџија, *Морфологија двобоја и бојева у епској народној поезији*, 272.

сунца⁹⁵¹. У песми „Смрт Бановића Секуле“ (Петрановић, II, 37) Секула свом ујаку наглашава:

„Ал' кад сутра око подне буде,
Полећеће змаје шестокрили
Са Косова поља зеленога,
Ухватиће сивога сокола,
Извиће се небу под облаке
Свијаће се теби виш' чадора.“

Само у неким песмама се наглашава и дан извођења мегдана – недеља, што у песми „Бановић Секула и Јован Косовац“ задобија негативну конотација, али у песми која тематизује Секулино ослобађање робља („Раним јутром у свету недељу“), то већ није случај („Секула ослобођава робље“, Лубурић, X). То би се могло објаснити особеним статусом недеље као дана у народној традицији. Са једне стране то је „сакрално време, посвећено Богу“⁹⁵² када је забрањено радити. Међутим, није забрањен „рад у корист оних којима је то потребно – удовица, сирочади, болесника“⁹⁵³. Секулин мегдан са Арапином, мотивисан жељом да се помогне заробљеним девојкама, свакако спада у ред рада „у корист оних којима је то потребно“.

Приметна је и граничност као обележје просторно-временских координата на којима се воде епски дуели, а управо граница може бити „најважније типолошко обележје простора“⁹⁵⁴, а у овом случају и времена⁹⁵⁵. Мада није у епским песмама истакнута у први план, митолошка конотација овако организованог простора и времена карактеристична је за народну традицију и културу. Епски ривали оружје укрштају испод капија града (губитника смрт стиже најчешће на градским вратима⁹⁵⁶), поред воде⁹⁵⁷ (бунар,

⁹⁵¹ Јована Н. Томића, *Мегдан у Срба XVI и XVII столећа*, 25.

⁹⁵² *Словенска митологија*, 375.

⁹⁵³ *Словенска митологија*, 375.

⁹⁵⁴ Ј. Лотман, *Структура уметничког текста*, 300.

⁹⁵⁵ „Као и у поимању простора, тако и у поимању времена, важне су границе: подне и поноћ и одговарајуће тачке годишњег и лунарног циклуса, које се сматрају за опасно и нечисто време.“ (*Словенска митологија*, 101).

⁹⁵⁶ „Врата су део стамбеног простора, који је у народној култури везан за симболику границе и семантику улаза и излаза...“ (*Словенска митологија*, 97).

⁹⁵⁷ „У нашој народној религији вода је имала и нека дубља, симболичка значења. Представљала је неку врсту комуникацијског моста између оностране и оностране реалности, између света људи и света духова. Већ сам поглед на површину воде третиран је као поглед у другу и другачију реалност. Штавише, текуће воде замишљене су и као пут којим се стиже у свет духова, пре свега духова мртвих, као пут којим им се могу доставити поруке или дарови“ (Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Нолит, Београд, 2004, 66).

језеро, река, морска обала), на каменој ћуприји (мосту), на раскрсници путева⁹⁵⁸, на путу, у гори (планини), на граници турској и арапској.

Изражена иницијацијска потка у епској биографији младог јужнословенског јунака налази своје место и у Секулиним мегданима јер је и сама ситуација мегдана обележена граничношћу на линији живот – смрт.

⁹⁵⁸ „Раскрсница – опасно „нечисто“ место које припада демонима“ (*Словенска митологија*, 465).

7. Обреди прелаза у епској биграфији Бановића Секуле⁹⁵⁹

Целокупни људски живот у народном, традиционалном и религиозном поимању састоји се из низа прелаза из једне фазе животног циклуса у другу, при чему је свака фаза преласка обележена одговарајућим обредима. Барбара Мајерхоф је дала једну сасвим уопштену, али довољно прецизну дефиницију обреда прелаза: „Обреди прелаза су такви ритуали који представљају смењивање животних циклуса појединаца, прелазак из једног стадијума у други, из једне улоге у другу или са једног друштвеног положаја на други, спајајући при том људска и културна искуства са биолошком судбином: рађањем, размножавањем и смрћу“⁹⁶⁰. Сам израз „обреди прелаза“ први пут је употребио Арнолд ван Генеп који је уочио и троделну структуру сваког обреда преласка („Обреди одвајања“, „Обреди прелазних стања“, „Обреди пријема“)“⁹⁶¹. Обреди одвајања спадају у предлиминарне, обреди прелазног стања у лиминарне и обреди пријема у постлиминарне обреде. Постоје и друга термилошка решења: 1) фаза сепарације; 2) лиминална фаза; 3) фаза агрегације⁹⁶². Пролазак кроз обред прелаза подразумева обавезно искуство симболичке смрти, контакт са оностраним, после чега следи поновно рођење у новој животној фази. За епску биографију Бановић Секулу као вишеструко важан појављује се лиминални период – фаза „прелазног стања“ – од које највише и зависи успешност иницијацијског подухвата управо зато што „свако дуже задржавање у лиминалној зони представља опасност по себи“⁹⁶³.

Основне фазе животног циклуса су рођење, женидба/удаја и смрт⁹⁶⁴. Свака од њих је и „одлучна промена онтолошког режима и друштвеног положаја“⁹⁶⁵. Епика као кључне

⁹⁵⁹ У претходним поглављима рада мање или више дотицали смо се обреда прелаза у Секулиној епској биографији, те ћемо настојати да се у овом поглављу детаљније позабавимо углавном оним елементима прелазних обреда које нисмо довољно до сада обрадили.

⁹⁶⁰ Барбара Мајерхоф, „Обреди прелаза: процес и парадокс“, *Градина: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања*, год. 21, бр. 10, са енгл. прев. Новица Петковић, 1986, 18.

⁹⁶¹ Арнолд ван Генеп, *Обреди прелаза, систематско изучавање ритуала*, СКЗ, Београд, 2005, 15.

⁹⁶² Бојан Јовановић, *Магија српских обреда*, 2005.

⁹⁶³ Драгољуб Перић, „Млад јунак у српској усменој епској поезији – фазе у одрастању и изазови иницијације“, 5.

⁹⁶⁴ Ван Генеп је издвојио као основне следеће обреде прелаза: трудноћу и порођај, рођење и детињство, обреди иницијативе, веридба и венчање, погреб. Једно поглавље је одвојио и за друге категорије обреда прелаза.

⁹⁶⁵ Мирча Елијаде, *Свето и профано*, Доситеј, Београд, 1998, 136.

моменте у животу епског јунака препознаје: први мегдан (јуначка иницијација)⁹⁶⁶, женидбу (женидбена иницијација) и смрт. То би била и три кључна животна чворишта која ћемо у Секулиној епској биографији проучити у светлу обреда прелаза. Наравно, некада није могуће у потпуности раздвојити ове обреде, па ће у појединим песмама међусобно дотаћи или преклопити два или сва три поменута обреда прелаза⁹⁶⁷.

7.1. Јуначка иницијација

Једна од основних одредница идентитета Бановић Секуле у епској поезији јесте младост. Секула се првенствено одређује као млад и неискусан јунак који још увек није прошао два изузетно важна иницијацијска обреда – јуначку и женидбену иницијацију. Отуда се за њега везују сужејни модели који погодују развоју иницијацијске приче и ситуирању младог јунака „неофита“ у позицију иницијанта који успешно или неуспешно савладава различита иницијацијска искушења.

Мотив јуначке иницијације препознаје се у највећем броју сужејних модела у којима фигурира лик Бановић Секуле, и на западном и на источном простору певања. У песмама је уочљива трипартитна структура коју је још Ван Генеп установио. У фази сепарације јунак се припрема за иницијацијски поход. Припреме обухватају јунаково одевање, опремање одговарајућим оружјем и коњем. Већ у овој фази активира се дејство Секулиног иницијацијског водича. У Секулином случају су то ујак или мајка. Они младог „неофита“ усмеравају својим саветима који се највише тичу Секулиног понашања у најтежој – лиминалној фази. Ујак или мајка⁹⁶⁸ упозоравају на искушења која га чекају. Она се првенствено тичу уздржавања од контакта са припадницима света у који иде

⁹⁶⁶ Ту је и фаза сепарације која често може бити значајна колико и лиминална фаза.

⁹⁶⁷ Песме о Секулиној метаморфози у појединим варијантама обједињују и јуначку и женидбену иницијацију и Секулину смрт; песме у којима Секула спасава ујака (сужејни модел *Секула спасава ујака – мајка посредник*) обухватају јуначку и женидбену иницијацију.

⁹⁶⁸ Они као водичи до детаља знају кога ће Секула срести и на каква искушења наићи. Код ујака је ова врста знања и могућа, будући да је, вероватно, и сам прошао сличан иницијацијски пут. Мајчино знање је из иницијацијског угла тешко разумљиво. Она као особа женског пола није могла проћи кроз овакав тип иницијације. Њено знање није стечено личним искуством. Пошто се мајка у улози водича јавља у сужејном моделу из новијег слоја певања (*Секула спасава ујака-посредник мајка*), вероватно је дошло до потискивања архаичних иницијацијских матрица у којима је улога поверена првенствено ујаку, те је и мајка могла да добије улогу која изворно припада ујаку. С друге стране, ујак је остао заробљен у оностраном свету у који Секула тек треба да дође. Својим путовањем тамо ујак је учрпао и маршруту Секулиног кретања. Баш зато се из тог света и враћа коњ по Секулу. Треба нагласити још једном и то да је појава жене као водича у иницијацији реликт матријархата (Владимир Проп, *Историјски корени бајке*, 130, 131.), као уосталом и ујака.

(беспослени Турци, „Туркиње дјевојке“, „Сарајке ђевојке“, „покрај воде сребрна полица / На њој сједи дванаест везира“, „трисотин' целата“). Александар Лома истиче да „у испит уздржљивости младог искушеника спада и избегавање општења са супротним полом у припремном раздобљу иницијације“⁹⁶⁹. Често се као савет јавља забрана давања оружја и коња („Не дај сабљу ни коња дората / Да те змија не уједе“), забрана говора или гледања, што све посредно сведочи о оностраности света у који се Секула упутио.

„Но ти хајде с миром низ планину,
Па кад дођеш по Стамболу граду,
Ту ћеш наћи триста сератлија,
Сиграју се беспослени Турци,
Сиграју се беспосленијех игара,
Сиграју се беспосленијех титара,
Искате ти коња и оруже.
Ни с ким немо', синко, говорити“.

(Вук VI, 31)

„Ајде, сине, ајирли ти било,
Ходи мудро, не погини лудо!
Душмани ти под ногама били,
Као кулу клинци чавленици.
Кад будеш кроз Стамбол чаршију,
Гледаће те Туркиње дјевојке
И на тебе јаглуцима махат',
Ал' немој се преварити, сине,
Да погледаш у демир пенцере,
Него гледај у гриву кулашу“.

(БВ, 1913, год. XXVIII, бр. 19)

„Гледаће те Сарајке ђевојке
Низ пенцере попружиће руке:
„Обазри се, наш мили драгане,
Обазри се да те закитимо“.
Немој ми се преварити сине
Да те љута не уједе гуја“.

(Јован Мутић, Е. зб. 47/1, 3)

Ујак Секули уступа и своје јуначке атрибуте – коња и оружје (сижејни модел *Секула и турски цар*, тематски круг *Секула као ујаков заточник*). У народној традицији коњ фигурира као водич душа на онај свет – психопомпос. Управо његова двојна природа чини га погодним медијатором између два света. Љубинко Раденковић запажа да су још стари Индоевропљани коњу придавали велики значај због улоге коју је имао у ратним походима и сеобама. Пошто је и смрт вид сеобе (премештања) „то је и коњу припадала важна улога

⁹⁶⁹ Александар Лома, „Женидба са препрекама и ратничка иницијација“, 214.

у хтонском свету, као и у премошћавању тог света са светом живих⁹⁷⁰. Искуство привремене смрти незаобилазан је елеменат иницијације јунака⁹⁷¹. „По археолошким подацима, коњ (упоредо са псом) био је главна жртвена животиња на сахранама, спроводник на онај свет (уп. бајковне мотиве коња – јунаковог чудесног помоћника, који му помаже да продре у далеко царство, на врх стаклене планине, итд.)“⁹⁷². У наведеном кругу песама улога коња је да Секулу одведе до крајњег циља његовог путовања. Он познаје пут кроз *онострани свет* јер је његов саставни део. Секула му у песмама које тематизују ослобађање ујака посредством мајке препушта избор пута, а тако га и мајка саветује. Јанков коњ се из оностраног света враћа по Секулу којег Јанко као свог ослободиоца очекује. Секулину сепарацију у овом кругу песама управо покреће Јанков коњ који својим необичним реакцијама најављује да је дошло време за остварење Секулиног иницијацијског похода. Мајка се оглашава кукањем, што није случајно. Кукавица је птица која најављује смрт⁹⁷³. Међутим, како се овде иза „гласа кукавице“ крије мајка, тако се и кроз кукање, у овом случају, најављује привидна, а не стварна Секулина смрт, кључни елемент иницијације. Он умире у једном статусу да би се у новом статусу родио као потпуно нов човек. Захтев турског цара да види Секулу покреће Секулину сепарацију у песмама у сужејном моделу *Секула и турски цар*. И овде подстицај долази позивом са „оне стране“.

Ван Генеп истиче да фазу сепарације обележава одвајање иницијанта од чисто женског окружења које је било примарна јунакова средина све до иницијације⁹⁷⁴. Управо овај сепарацијски елеменат препознајемо у Секулином одвајању од мајке и сестара пре одласка турском цару („Јунаштво Секулино“ (МХ I, 76); „Цар од Стамбола и Бановић Секула“ (БВ, 1913, год. XXVIII, бр.19.)) или пре првог борбеног похода (сужејни модел

⁹⁷⁰ Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, 136/137.

⁹⁷¹ „Привремена смрт је (...) једно од карактеристичних и постојаних обележја обреда иницијације“, Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад, 2013, 152.

⁹⁷² *Словенска митологија*, 280.

⁹⁷³ О њеној метафорици и симболици било је подробно речи у поглављу „Породични односи“.

⁹⁷⁴ „Први чин је одвајање од претходне средине, света жена и деце(...) Веза искушеника са мајком каткад траје још неко време, али пре или касније дође тренутак када се, насилним или бар наизглед таквим поступком, он коначно одваја од мајке, која га при том често оплакује(...) Прошлост се мора одвојити од њега јазом који више неће моћи да пређе. Његово сродство са мајком и његово детињство се нагло поништавају и од сас па надаље он се везује за свет мушкараца. Онога тренутка када губи сваку везу са мајком и сестрама, он мора да напусти све игре и забаве свог детињства“ (Арнолд ван Генеп, *Обреди прелаза, систематско изучавање ритуала*, 88, 89).

метаморфоза јунака (*Секула се у змију претворио*)⁹⁷⁵; „Дијете Секула гине у војсци војводе Јанка“, ЕР, 157). Њихове сузе указују на то да Секулин одлазак схватају као одлазак у сигурну смрт. Оплакивање иницијанта обавезни је део сепарационог момента иницијације⁹⁷⁶. У појединим песмама („Опет то, али друкчије (комади од пејесме)“ (Вук II, 86); „Сибинанин Јанко и његов сестрић“ (Дена Дебељковић); „Секула се у змију претворио“ (Бован, 34)) у сепарационом периоду почињена обредна грешка утиче делимично и на успех Секулине иницијације. У песми коју је Вук забележио (Вук II, 86) сестре моле брата да се осврне не би ли на јаглуцима извезле његове очи, на шта им Секула одговара: „Видите ли, моје сестренице!/ Ја виђете оке соколове,/ оваке су оке у Секуле“. Ово Секулино одбијање већ смо повезали са табуом освртања⁹⁷⁷, али будући да је овај табу првенствено везан за забрану освртања у погребним ритуалима⁹⁷⁸, може се наћи још једно тумачење. Зоја Карановић у својој студији „Косовка дјевојка – текст, контекст и жанровске импликације песме“, везано за јунаке Првог косовског боја, показује да је њихово освртање („Обазре се и погледа на ме“) на Косовку девојку „магијска радња везивања за ону страну према којој је поглед усмерен“⁹⁷⁹ што значи да је у том тренутку освртање препоручљиво јер значи и везивање за живот. „Управо окретање се у традиционалној култури препоручује онда кад се покушава остварити повратак на почетно стање, односно на ситуацију која претходи боју, што је у критичном тренутку иницијације манифестација окретања животу“⁹⁸⁰. Сестре заправо покушавају да везом на јаглуцима задрже тренутак у коме је Секула са њима, међу живима. Овде се заправо

⁹⁷⁵ У Секулиној метаморфози Снежана Самарџија препознаје врло архаични комплекс мотива поникао на ритму природних појава, њиховој цикличности. „Но, кад се архаични комплекс подреди поступцима стилизације и удаљи од исконског смисла, неминовне су измене. Линеарност 'преласка' са једне стране на другу добија предност над представама о цикличним токовима постојања. Јачање епског импулса утиче на трагичан обрт у песми о змији младожењи, да би млади Секула, али и други змајевити јунаци још изразитије изгубили директну везу са ритмом природних промена. Иако Секулина метаморфоза води до погибије, тај чин је епски вид прелаза на другу страну, од дечака и младића, до хероја. Са овог света одлазе последњи изданци змајевитих јунака. Нико од њих не оставља за собом потомке и без њих се суштински гаси читава епска епоха“ (Снежана Самарџија, „Ко се крије испод змијског свлака?“, у *Гује и јакрепи. Књижевност, култура*, Балканолошки институт САНУ, посебна издања 120, Београд, 2012, 16).

⁹⁷⁶ Владимир Проп, *Историјски корени бајке*, 95.

⁹⁷⁷ Поглавље „Породични односи“, уп. Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 360.

⁹⁷⁸ Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд, 1994, 114.

⁹⁷⁹ Зоја Карановић, „Косовка дјевојка – текст, контекст и жанровске импликације песме“, у *Жива реч, Зборник у част проф. др Наде Милошевић Борђевић*, Балканолошки институт САНУ, посебна издања 115, Филолошки факултет универзитета у Београду, Београд, 2011, 307.

⁹⁸⁰ Зоја Карановић, „Косовка дјевојка – текст, контекст и жанровске импликације песме“, 308; уп. *Славянские древности, этнолингвистический словарь*, т. III, ред. Н. Толстой, Москва, 2004.

укључују два поимања јунаковог одвајања од породице. Ако се то одвајање посматра као предуслов иницијације, онда освртање није пожељно, будући да јунак жели да „промени“ свој статус и уђе у свет одраслих ратника. Дакле, не жели да задржи постојећи тренутак. Смрт је само привремена и предуслов је поновног рађања. Међутим, са становишта чисте егзистенције, неvezано од иницијацијске потке, и те како је битно да јунак остане међу живима, да смрт не постане коначна.

Лиминална фаза јуначке иницијације подразумева обавезан јунаков контакт са оностраним. Иницијант мора проћи кроз искуство смрти⁹⁸¹, а улазак у онострани простор баш то и представља. Гора је баш такав хтонски простор, станиште нечисте силе⁹⁸², „свет мртвих“⁹⁸³, у истој равни јављају се и Косово поље, арапска земља, Татар-буцак, татарско царство, „пуста крајина“. Хтонична димензија горе/планине појачава се и увођењем мотива Секулиног избора пута на раскрсници која се у народној традицији схвата као „опасно, 'нечисто' место које припада демонима“⁹⁸⁴. Избор најчешће пада на леву страну која такође има хтонско значење⁹⁸⁵.

„Ласно ти је до у Босну доћи;
Те ми пођи зеленом планином,
Ђе ти нађеш седам раскрсница,
Шест на десне, а седме на л'јеве,
Ти обрни седмом на лијеву,
Доћеш ласно у Босну поносну“.
(Кирјак, Е. зб. 26, 27)

У песмама које тематизују Секулин одлазак у онострани свет да би неког спасао (ујака, сестру, Марка, робиње...) препознајемо и мотив интернационалног карактера – мотив катавасиса, силаска у доњи свет⁹⁸⁶.

⁹⁸¹ „Да би постао човек у правом смислу речи он мора да умре у том првом (природном) животу, и поново се роди у вишем, који је истовремено религиозни и културни“ (Мирча Елијаде, *Свето и профано*, 138).

⁹⁸² „Код Јужних Словена, пре свега у српско-македонско-бугарској традицији бајања, најчешће се као место изнанстав нечисте силе помиње гора“ (Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, 59).

⁹⁸³ Мирјана Детелић, *Митски простор и епика*, 65.

⁹⁸⁴ *Словенска митологија*, 465.

⁹⁸⁵ Слободан Зечевић, „Десна и лева старана у српском народном веровању“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 26, Етнографски музеј, Београд, 1965, 195–201.

⁹⁸⁶ „Наши епски катавасиси, који су најчешће везани за Марка Краљевића, Рељу од Пазара, браћу Јакшиће, имају увек за циљ да се из земље Арапске, то јест из доњег света *изведе неко* и извршује се под борбом: у том погледу оне чине паралелу са чувеним катавасисом Херкуловим, па онда Орфејевим, Тезејевим и

Искуство смрти неофит може проћи и кроз „гутање“⁹⁸⁷. Мотив гутања очитији је на источном простору певања где дете Секулу до појаса прогута змиј/ала тројглава (сижејни модел *иницијација – гутање* (Миладиновци, 142; Качановски, 148; Сбну 4, 2; Шапкарев, 362)). Поменути мотив се реализује на два начина. Секула путује са краљевима, међу којима је и Марко, његов ујак⁹⁸⁸, по пустом крају без воде и хране (Миладиновци, 142; Качановски, 148; Сбну 4, 2). Краљеви су његови водичи у иницијацијском кретању. Жеђ приморава Секулу да се спусти на дно бунара у којем је тројглава змија. Тиме се Секула двоструко ситуира у оностраном свету – Секула је у пустом безводном простору, који је управо предворје оностраног света, те се Секула спушта и у бунар⁹⁸⁹, који је директан улазак у свет мртвих. Да је то тако, сведочи и Секулин захтев краљевима да му, после безуспешног покушаја да се ослободи, оставе коња поред бунара, што представља неку врсту посмртне жртве, као и остављање коња на јунаковом гробу. Секула је двоструко „прогутан“ – улазак у бунар је и директно спуштање у челоусти змије. Владимир Проп истиче „да је потребно боравити у животињи да би се стекла моћ“⁹⁹⁰. Као помоћник у иницијацији младом јунаку јавља се натприродно биће – вила. У песми „Секула детенце, Секулов кон, сурий елен, ламя и Марко крале“ (Шапкарев, 362) јавља се неколико типичних иницијацијских мотива: коњ и јелен – као водичи у онострани свет, психопомпоси; чудесна гора која привлачи и коња и Секулу, Марко – Секулин ујак који узима учешће у иницијацијском процесу. Присуство огња, макар и као привида, гора и укључивање ујака асоцирају на песму о жртвовању сестрића уместо ујака (Ерлангенски,

Пиритојевим“ (Веселин Чајкановић, „О постанку и развоју српске народне епске поезије“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 6, 7, Матица српска, Нови Сад, 1959, 89).

⁹⁸⁷ Владимир Проп даје једно јасно образложење појма иницијације и везе иницијације и „гутања“, као својеврсног иницијацијског чина, те овде преносимо онај део образложења који се управо тиче „гутања“: „То је једна од установа својствених родовском уређењу. Тај се обред извршавао на почетку полне зрелости. Тим би се обредом младић уводио у родовску заједницу, постајао би њен равноправни члан и стицао право да ступи у брак. То је друштвена функција овог обреда. Претпостављало се да дечак за време обреда умире, а затим поново васкрсне, као нови човек. То је такозвана привремена смрт. Смрт и васкрсавање изазивани су радњама које су представљале гутање и прождирање дечака на начин чудовишних животиња. Након што га је тобоже прогутала животиња, дечак се борио неко време у желуцу чудовишта и враћао се, тј. био је испљунут или избљуван (...). Други облик привремене смрти садржавао се у томе што је дечак бивао симболично спаљен, скуван, печен, раскомадан и изнова враћен у живот“ (Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, 60); Такође и Е. М. Meletinski, *Poetika mita*, Nolit, Beograd, 184.

⁹⁸⁸ Миладиновци, 142; Качановски, 148

⁹⁸⁹ „Бунар – објекат и локус који спаја обележја извора и грађевине; осмишљен је као погранични простор, веза са оностраним светом(...) По фолклорним мотивима, бунар служи као пут који води на други свет“ (*Словенска митологија*, 58, 59).

⁹⁹⁰ „Ту налазимо кључ за појаву коју смо посматрали раније: да представе о смрти и облици иницијације показују запањујућу сличност“ (Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, 363).

134). Сличан мотив наилазимо у бајци „Чудесни прстен“ (Чајкановић). Младић у шуми помаже аждаји да прогута јелена, при чему га она не гута, већ награђује:

„Када је у шуму дошао, припе на једној пољани коња да пасе, а он оде сабирати по шуми сувовину. Не потраја дуго, а он зачује неку јаку јеку и писку, па потрчи да види шта је и како је. Када дође над једну долину, има шта и видјети. Аждаха прождрла јелена, па јој запели рогови у челустима, па не може ни натраг ни напред, но се мучи и јечи. Чим њега угледа речи ће му: „Чујес, момче! Кумим те богом и по богу да си ми брат, кад те је бог намерио са том секиром, осигеци овоме јелену рокове и кутариши ме белаја“. А јелен ће му: „Немој ако знаш за бога, него убиј аждаху, не би ли жив остао?“ Малиша се стаде мислити, мисли, мисли: е, да сада почне тући змију, може бити да ће она избљувати јелена, па и њега прождријети, а напослетку она га је прва богом заклела и побратимила, те смисли да њој поможе. Брзе боље полети тамо, те секиром јелена по роговима клеп, клеп, док рогови отпадосе, те га аздаха сербез прождерије. Пошто аждаха прождрије јелена, рећи ће му: „Е, побратиме, ти мене курталиса смрти, а сад је ред на мене да се одужим. Мој је отац змијски цар, па хајдемо њему, он ће те добро даривати. Него немој се преварити: што ти год уздаје немој узети, него му ишти прстен.“

Ова аналогија указује и на уплив бајковитих елемената у епску песму са источног терена певања, уз неминовне разлике у обликовању сужеа условљене жанровским одредницама епске песме тј. бајке.

Ако узмемо у обзир етимологију речи „гора“⁹⁹¹, можемо рећи да је и сам улазак у гору у песмама са српско-хрватског језичког простора, нека врста „гутања“ тј. Секулиног боравка у утроби немани. Секула се при контакту са оностраним суочава са различитим иницијацијским искушењима – уздржавање од одређених радњи; мегдан са Арапином, Турчином, вилом, змијом тројеглавом; сукоб са Турцима из бусије; трпљење жећи (сужејни модел *иницијација – гутање*). Као својеврсни вид контакта са оностраним јавља се и Секулин сан – непосредно пре него што ће Секула спасити ујака из турских руку. Међутим, постоји разлика између сна у који Секула запада у различитим сужејним моделима који припадају истом тематском кругу – *ослобађање*. У песмама које тематизују Секулино ослобађање лаковерног ујака (Вук III, 30; СНПр II, 71; Крста Божовић, Архив САНУ; Шаулић, 44; Лубурић, IX, 133) Секулин сан има пророчку моћ и покреће његово деловање. У сужејном моделу који тематизује Секулино ослобађање ујака на Косову

⁹⁹¹ „Етимолошки, индоевропско *g^wog- „гора“ везано је с индоевропским кореном *g^wer- 'гутати', 'ждрело', 'грло', по томе што је гора, по представама древних Индоевропљана испуштала воду (о чему сведочи и староиндијско *giri*, које није само назив за планину већ и назив за реку) Управо кроз њено ждрело, грло (извори и пећине) могло се ући у свет мртвих (зато су старе људе при крају живота и одводили у гору)“ (Љубинко Раденковић, *Симболика света ународној магији Јужних Словена*, 74).

(СНПр II, 70; Сарајлија, 32; Шаулић, 37, 43; Лубурић, 132) сан као стање блиско смрти⁹⁹² има значајну иницијатичку улогу, о којој је већ било речи у оквиру поглавља *Тематика, сижеи, сижејни модели*.

Успех иницијацијског кретања у многоне зависи од водича и помоћника у том процесу. Улогу помоћника имају: Марко Краљевић, крчмарица Мара, ђемиџија на води, девојке на води. У песмама из сижејног модела *Секула и турски цар* Јанко се јавља у улози водича, а Марко Краљевић добија улогу помоћника. Наиме, Јанко Секулу води саветима све до Стамбола, а од уласка у град препушта га свом побратиму Марку Краљевићу. У песмама које тематизују Секулино спасавање ујака уз мајчино посредство мајка својим саветима Секулу упућује на одговарајуће понашање и усмерава на ђемиџију, Јанковог побратима, или крчмарицу Мару, Јанкову посестриму. Помоћници су редовно бића са границе, нека врста медијатора између овог и оног света. Њихова наклоност може Секули обезбедити успех. Уколико дејство помоћника изостане, иницијацијски процес се прекида и Секулу стиже смрт. Браничке девојке (*Ерлангенски*, 157), Кучевкиње и Браничевкиње (Вук, II, 85) и девет биљарица (Даница X, 1869, 378) које Секула и Јанко срећу на води „чуварице су митског прелаза преко воде“⁹⁹³. Оне су нека врста иницијацијске препреке коју јунак не успева да савлада. Да јесу били део некакве иницијацијске матрице, сведочи и већ помињана архивска грађа коју је Петар Влаховић користио за прочавање трагова авункулата у јужнословенској народној поезији. Запис који је оставио Гавро Шкриванић има изражену митолошку потку. Актери догађаја су небеска тела (Сунце, Сунчева сестра, Сунчев сестрић Милован) и демонска бића Турци. Сукоб светлости и таме оваплоћен у борби Сунца и Турака резултира погибијом јединца за чију смрт је кривац Сунце. Сестрић је замена за ујакову главу. „Милована на Ситници сачекују три девојке. Прва би дала кошуљу од свиле, друга од злата, а трећа му родила златноруког сина само да се јунак к њима окрене“⁹⁹⁴. И овде јунак не савладава иницијацијску препреку. Обећава се једној од њих, и баш зато остаје заробљен у *оном* свету, преко воде Ситнице, где је и једино могуће да добије златноруког сина. Ни ујаково надмено одбијање захтева Браничких девојака (*Ерлангенски*, 157) и Кучевкиња и Браничевкиња (Вук, II, 85),

⁹⁹² *Словенска митологија*, 479.

⁹⁹³ Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, 258.

⁹⁹⁴ Петар Влаховић, „Трагови авункулата у јужнословенској народној поезији“, 207.

а ни Милованово обраћање једној од њих није задовољило захтеве за успешно савладавање препреке. У новијем слоју певања у песмама које тематизују Секулин мегдан са бегом/пашом Соколовићем и Лонцом капетаном ситуација је потпуно другачија. Секула се сусреће са девојкама на води, али оне су у овом сижејном моделу лишене митских димензија. Њихов делокруг је сасвим промењен. Оне су робиње које ће Секула после победе на мегдану ослободити. Девојке на води му дају информацију где се налази кула противника (Кирјак, Е. зб. 26, 27) или се из групе издваја само једна, љуба Мирчете војводе. Она га упозорава на нечасне поступке којима се паша Соколовић служи да би победио на мегдану (Петрановић II, 34).

Треба нагласити да и све песме које тематизују Секулину женидбу подразумевају пролазак кроз одређену врсту јуначке иницијације пре ступања у брак, те се таква иницијација сматра истовремено и јуначком и женидбеном. Разликују се донекле околности у којима Секул извршава задатке, али сам тип задатака и начин на који их остварују не показују значајније разлике.

7. 2. Женидбена иницијација⁹⁹⁵

Секулин пролазак кроз женидбену иницијацију, као и кроз јуначку, може бити успешан и неуспешан. До неуспеха женидбене иницијације у песмама са западног простора долази из следећих разлога – девојка доноси одлуку да прихвати понуду другог просца (сижејни модел *драгоман девојка* и *погибија због девојке*); проблематична је девојчина нарав (сиже *непримерено понашање девојке*); неуспех јуначке иницијације (сиже *веридба уочи боја*). Секулина иницијацијска позиција, али и предодређеност за иницијацијски неуспех, „за митски одстрел“⁹⁹⁶, сугерише се белином његовог лица – „у њега је б'јело лишце к'о на гори жарко сунце“ (Богишић, 20). „Бела боја је боја оностраних бића (...) боја бића која су изгубила телесност“⁹⁹⁷. У свим песмама из наведених сижејних модела крши се нека обредна норма повезана првенствено са лимиалном фазом у којој се

⁹⁹⁵ Пошто је у претходном делу рада било речи о појединим аспектима женидбене иницијације, сада ћемо се усредсредити само на оне елементе који нису довољно осветљени.

⁹⁹⁶ Бошко Сувајџић, „Секула се у змију претворио“, 270.

⁹⁹⁷ Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, 215.

Секула и његова вереница налазе⁹⁹⁸. Неуспешна иницијација води и успостављању блиске везе обреда свадбе и смрти (*Ерлангенски*, 133; *Богишић*, 20, 22). У песмама са источног простора Секулину женидбену иницијацију прекида или сам Секула или његов отац Марко Краљевић. Песма „Секула детенце погубва дџщерята на Будински крал, зашто не му ядават въпреки подвизите му“ (Сбну LIII, 360) једини је пример где Секула сасвим неочекивано убија девојку због захтева који њен отац поставља. То излази изван оквира очекиване реакције иницијанта на постављени предженидбени задатак. На основу контекста у коме је песма записана јасно је и да публика која је песму слушала није такво нешто очекивала. Зато су питали народног певача зашто је Секула убио девојку када му она није крива. Народни певач одговара: „Какво нече да я губи – една ябука му рекъл, а он изскубнал ябуката низ коренъ“⁹⁹⁹. „Преварено очекивање“ указује на несагласност колективног поимања женидбеног обреда, заснованог на архаичним обредним обрасцима, и личног, заснованог на певачевом односу према уобличавању устаљене епске грађе. Марко као Секулин отац углавном успешно води свог сина кроз предженидбене иницијацијске задатке, али у једној песми ову своју улогу изневерава („Марко убива сина си, за да вземе невестата му Ангелина“, Сбну LIII, 375). Узроци су двоструки – Маркова природа („че е Марко ногу гяволито“) и кршење обредних норми (померање вела са девојчиног лица¹⁰⁰⁰).

Веза између јуначке иницијације и женидбе као обреда прелаза најизраженија је у песмама које тематизују Секулину женидбу са препрекама пре свадбе. На западном простору пронашли смо само једну такву песму (*Лубурић IX*, 124), док се на истоку тај сижје реализује у две варијанте („Марко, Секула и крал Латинини“ (*Миладиновци*, 145) и „Сокула детенце и латински крал Михаил“ (Сбну XLIII, 64). У све три песме Секулин иницијацијски водич је Марко Краљевић, и то у својству Секулиног побратима (запад) односно Секулиног оца (исток), а стални пратилац и помоћник Марков коњ, који у песмама са источног терена поседује и волшебну моћ говора. Задатке поставља Секулина тазбина, а управо тај вид јунакове провере Владимир Проп истиче као најстарији облик

⁹⁹⁸ О кршењу ових норми било је речи у поглављима *Тематике, сижсеи и сижсејни модели и Породични односи*.

⁹⁹⁹ Сбну LIII, стр. 484.

¹⁰⁰⁰ Кршење ове обредне норме увек доноси трагичан исход и песму води ка баладичном уобличењу.

иницијације¹⁰⁰¹. У песмама на бугарском и македонском језику појављују се три задатка. Први задатак је мегдан са Арпином, а други подразумева Секулин иницијацијски контакт са ватром, огњем. . И у једном и у другом задатку пресудна је улога Секулиног коња који зна како да се задаци успешно испуне. Ватра има изузетну моћ преображавања и зато је значајна у обредима прелаза. Подвргавање јунака пре брака проверавању ватром као посредником између два света саставни је део и обреда и мита¹⁰⁰². Александар Лома, пишући о вези ратничке иницијације и женидбе јунака са препрекама, истиче да се „у иницијатичким обредима примитивних народа среће и кушање ватром¹⁰⁰³ (нпр. пролазак кроз ватру, ход по ужареном угљевљу)¹⁰⁰⁴. Као пример наводи управо Секулин иницијатички – улазак у ужарену пећ. Аналогно овом можемо посматрати Секулин улазак у узаврело млеко (од морских кобила) у склопу иницијатичких задатака које поставља будућа невеста у песми „Дете Секуленце и царе Сулијмане“ (Маријовци). Секула се и дословно преображава, будући да из млека излази позлаћен. Улога коња у овом задатку је да својим дахом (Сбну XLIII, Маријовци) расхлади пећ/млеко или да водом, коју је попио са три извора, угаси ватру (Миладиновци, 145). Трећи задатак је заједнички за све три варијанте – одлазак по плод са златне јабуке. Златна јабука се налази преко Црног мора или у језеру, дакле, на оном свету. Захтев поставља младин отац.

<p>„- Дур' не сторит дете треки унер, да препливат преку Църно море; тамо имат злата яболшница, да ми скинит три златни яболка; така да'ам керка Ангелина.“ (Миладиновци, 145)</p>	<p>„Дур не видим на твоето Дете, Да му видим трекъото юнаство- да изходи шестдесет дрвене, да прерипне триесе клисури, да преплива през Църното море, та там има дърво давиново, у дървото три златни ябълки, та ги варда до три самовили, да откине три златни ябълки, да донесе у моите двори - да му дадем мома Ангелина!“ (Сбну XLIII, 64)</p>	<p>„Рече тада од Будима краљу: „А луд ли си, драги побратиме. Ја Секулу не наодим ману. Нијесам га никад окушао, Је ли јунак као што га кажу. Даћу њему лијепу ђевојку. Ал' му нећу цуру поклонити, Што Секула нећу окушати: Тамо кажу Јастреб планину И у њојзи тију језерину, Ту сам чуо, други ми је казо: Из језера поникла јабука, А ту има несита аждаја. То сам чуо кажевали су ми,</p>
--	--	--

¹⁰⁰¹ „Показало се да обред иницијације, уз егзогамију, нису предводили представници те родовске заједнице којој је припадао младић него друга група, наиме она с којом је одређена група била ендогамна, тј. та из које ће посвећеник узети себи жену. То је аустралијска особина и, може се претпоставити, најстарији облик иницијације. Пре него ће удати девојку за младића из друге групе, женина група подвргава дечака обрезивању и иницијацији“ (Владимир Проп, *Историјски корени бајке*, 127).

¹⁰⁰² Владимир Проп, *Историјски корени бајке*, 117, 216, 217, 399.

¹⁰⁰³ „У мноштву случајева прескакање ватре задобија црте ритуалног искушавања младића и девојака“, *Словенска митологија*, 68.

¹⁰⁰⁴ Александар Лома, „Женидба јунака са препрекама и ратничка иницијација“, 214.

		Да ту нико не см'је долазити. Бих Секулу срећу окушао. Ако ли ће поћи у језеро, Да донесе са јабуке грану И погуби неситу аждају, Ја ћу њему цуру поклонити И доста му блага даровати“. (Лубурић IX, 124)
--	--	--

У песми коју су забележили Миладиновци, за време Секулиног одсуства пије се и једе за Секулину душу („Кралџот тури да једет, да пиет, да пиет за Секуло'а душа“). Отуда је и Секулин одлазак тамо остварење контакта са светом мртвих. У песмама са источног терена коњ саветује Секулу како ће се понашати, те зато има далеко значајнију улогу у остварењу Секулине иницијације од Марка Краљевића, Секулиног оца. У Лубурићевој варијанти Секулин побратим Марко је већ прошао иницијацијски пут који чека Секулу и зато га до танчина саветује како ће се понашати при контакту са бићима са оне стране (вилама). Додуше и варијанта из СБНУ XLIII такође истиче да је Марко прошао исти иницијацијски пут¹⁰⁰⁵, али о њему сведочи Марков коњ:

„Шарко коња на Марку казува:
 - Нека дойде мене да ме јхне.
 Де сџм пливал с тебе Цџрно море,
 а чем тамо и с Дете да пливам.“ (СБНУ XLIII, 64)

Улазак у онострани свет подразумева поштовање одређених норми – битно је не кршити табуе гледања, говорења и освртања. На тај начин једино Секула може проћи поред три вилинска кола без последица¹⁰⁰⁶. „Демонска бића виђењем угрожавају човека и његово окружење. Уколико постоји неопходна дистанца, између овог и оног света нема

¹⁰⁰⁵ Аждаја која чува дрво Секули се обраћа речима: „Стан' полако на коњу делијо, / **Ти с' и прије ође долазио**, / Те си мени штету учинио. / Та јабука није расла сама, / Но јабука има чувара“. Она не разликује Марка и Секулу, али препознаје коња који је носио и једног и другог јунака.

¹⁰⁰⁶ Већ смо говорили о девојкама на води као о својеврсној иницијацијској препреци коју Секула не успева ни сам ни помоћу Јанка да савлада. Ако ову препреку сагледамо у светлу песама о којима је у овом делу рада реч, можемо закључити да девојке на води имају вилинску природу. Можда је једини начин за сигурно савладавање ове препреке био поштовање табуа (гледања, говорења и освртања), који се намећу као обавезни при боравку овоземаљског човека у свету мртвих или на њеној граници какву представља вода. Моћ гледања дозвољена је само у тренутку смрти. Марку Краљевићу је дозвољено да гледајући у бунару на планини Урвини зађе у онострани свет, али то је истовремено једна од сигурних назнака његове смрти (Вук II, 74).

међусобног виђења¹⁰⁰⁷. Читава ситуација представља „рефлекс веома старих представа о узајамној невидљивости бића *овог* и *оног* света (...), па се из позиције смртника онострана бића и не могу сагледати без угрожавајућег примицања граници“¹⁰⁰⁸. Дакле, Секула је као иницијант, биће са овог света, био обавезан да поштује забрану гледања и говорења при било каквом контакту са бићима из света мртвих. „Привремена слепоћа је такође знак одласка у област смрти“¹⁰⁰⁹. Виле покушавају да привуку Секулину пажњу позивом да им се придружи у игри и надметању или да плати „ђумрук“ за пролаз преко пољане:

<p>„Ела, ела, незнаен делиа, да се 'оро нодигреме! Ела камен да се надфърме! Ела пърстен да се надменвие!“ (Миладиновци, 145)</p>	<p>„А Шарко си на Дете казува: - Фала тебе, Сокула детенце, че минеме покрай тия ора, че те окат камик да метате, тизе немой нешто да продумаш; че те окат борба да правите, тизе немой ништо да продумаш; че те окат хоро да им водиш, тизе немой ништо да продумаш. Че тия са хора самовилски, а това са върли самовили, щом продумаш, така че погинеш.“ (Сбну XLIII, 64)</p>	<p>„Обрни се, незнана делијо, Или дај нам ѓумруке на пољану: Шарца коња обје ноге прве, А ти дај нам обе очи црне“ „Обрни се укажи нам лице“ (Лубурић IX, 124)</p>
---	---	--

У варијанти код Лубурића ти захтеви се утростручују и мотивски богате. Понављају се и у Секулином повратку. Трећи сусрет са вилама у овој песми не одвија се на пољани, већ виле у граду, сачињеном од људских костију, са запетим златним стрелама, позивају Секулу да им покаже лице¹⁰¹⁰:

„Када Секул на Кошћелу сађе,
Ту је танку сагледао кулу,
Ни од клака бјеше ни камена,
Но од кости коњских и јуначких,
На њојзи је тридесет прозора,
А на њима тридесет ђевојака,

¹⁰⁰⁷ Лидија Делић, *Вукове збирке епских песама у контексту ранијих бележења (теме, јунаци, сижјејни модели)*. Докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2009, ркп

¹⁰⁰⁸ „Оно што не припада овом свету, морало је, према универзално распрострањеном веровању, за живота човека остати *невидљиво*. Ритуално слепило – забрана гледања, универзално карактерише иницијацијске обреде, а јавља се и у миту уопште“ (Љиљана Пешикан Љуштановић, „Сакрални, социјални, историјски и психолошки простори љубавне усмене лирике“, у *Језик, књижевност и култура*, Новици Петковићу у част, зборник радова. Ур. Јован Делић, Александар Јовановић. Београд, 2011, 353; Уп. Беновска Сџбова, *Змејт в българсия фолклор*, 11, 39).

¹⁰⁰⁹ Владимир Пропп, *Историјски корени бајке*, 83.

¹⁰¹⁰ Баш као и Рељу од Пазара, о чему је већ било речи. Мотив Секулиног устрељивања стрелом/златном стрелом јасно јавља се и у песмама које тематизују Секулину смрт.

Све на прозор навалиле главу,
Свака држи од злата стријелу,
Све стријеле на олук запете,
А олуци за бијеле руке.
И овако цуре говораху:
„Обрни се, незнана делијо,
Обрни се да видимо лице“.
Секула се обрнут не 'оће,
Но и боље наћера Шарина“.

Секулу на путу до јабуке чека и мегдан са митолошким бићима ламијом (Миладиновци, 145), трима вилама које чувају дрво (Сбну XLIII), аждајом, такође, чуварем чудесног дрвета на језеру (Лубурић, 124). Секулина победа над митским пићима одражава и искомску „pobedu sila kosmosa nad silama haosa“¹⁰¹¹. У Лубурићевој варијанти Марко неколико пута Секули наглашава да је важно да се не раставља од коња и да не силази на земљу („Ма се немој скидат' са Шарина / Змија да те не уједе љута“). Спречавање непосредног контакта Секуле са земљом јесте начин да се избегне и њен хтонски утицај. Коњ као медијатор између два света овде у потпуности остварује своју посредничку улогу¹⁰¹². Вредна пажње је и забрана коју Марко поставља Секули у вези са вином. Секули је забрањено пијење вина током иницијацијског похода, али не и Шарцу: „Ту ћеш Шарца вином напојити / О вино се немој омрсити, / Нити пити, драги побратиме“. Будући да вино има значајну улогу у погребним обредима, ова забрана не изненеђује. Вином се обавезно прелива гроб, што значи да је намењено онима који припадају свету мртвих. Секула том свету не припада, те не може пити пиће намењено свету мртвих. Повратком са оног света и успешно извршеним задатком Секула стиче право на девојку.

Посебно је интересантна већ поменута песма „Дете Секуленце и царе Сулијмане“ (Маријовци) коју смо сврстали у сужејни модел *Секула и турски цар*. Међутим, ова песма доста одступа од карактеристика осталих песама које припадају истом сужејном моделу. Не појављује се уопште сукоб заснован на верској основи. Чак се у песми и не помиње националност актера. Да је Сулијман турски цар, можемо закључити можда само на основу имена. Иначе, по свим осталим особеностима он се уклапа у карактеризацију

¹⁰¹¹ Е. М. Meletinski, *Poetika mita*, 212.

¹⁰¹² Сетимо се само бугаршлица у којима Секула са коња седе на земљу на Косову пољу (хтонски простор) или се после боја, погођен ујаковом стрелом, враћа на коњу којем се узде вуку по земљи (Богишић, 19, 20)

неименованог владара у бајкама тј. *старог цара* којег на трону замењује извршилац свих иницијацијских задатака¹⁰¹³. Царт позива Секулу подстакнут причама о Секулином изузетном коњу са сребрном гривом и позлађеном ногом. Позив се претвара у низ иницијацијских искушења. Први захтев поставља цар зато што дете Секуленце неће да му уступи свога коња:

„Изговори царе Сулијмане:
„Дејди, дете, дете Секуленце,
„Да ми дадиш коња бележита!" —
„Глава давам, царе Сулијмане,
„Глава давам, ждребе не го давам!"
„Дејди", рече, „дете Секуленце,
„Ќе ми појдиш преко сињо море,
„Ќе ми појдиш краља Димитрија,
„Ќе му земиш неговата керка."

Секула одлази у онострани свет, преко сињег мора. Успешно испуњава задатак захваљујући изузетном коњу који преузима улогу иницијацијског водича и саветодавца. Наредне задатке¹⁰¹⁴ поставља девојка цару као услов за брак, а цар их прослеђује Секули.

„Цар ји вели, вели јем говори:
„Ој, девојко, јубава девојко,
„Ајде двата да се заљубиме!—
„Дејди, царе, царе Сулијмане,
„Колај бива, царе, за лубење;
„Што ми падна моје јогледало,
„Што ми падна во сињото море, —
„Крај да бараш, да ми го донесиш!"
.....
„Колај бива за да се лубиме;
„Да замешаш девет кила жито,
„Девет кила секакви семиња, —
„Да замешаш и да ји излучиш!"
.....
„Дејди, царе, царе Сулијмане,
„Колај бива за двата лубење;
„Да ми одиш преку сињо море,
„Да м' донесиш моје бело руво,
„Да м' донесиш свилени кошули,
„Да ји земиш краља Димитрија!"

¹⁰¹³ „Након што су сви задаци извршени, оштрица тих задатака окреће се против цара. Сад се већ точак окреће: док будући нови цар увек извршава све задатке, стари цар обавезно погине. Међу те задатке спадају : задатак купања у врућем млеку (...) Цар се дакако скува у млеку и гине“ (Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, 389, 390).

¹⁰¹⁴ Сви ови задаци сврставају се у тзв. *задатке потраге*. Вид. Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, 390.

.....
„Дејди, царе, царе Сулијмане,
„Колај бива за двата лубење;
„Да намолзиш до девет казани
„Бело млеко јод морски кобили,
„Да ји завриш.. да ми се искапиш,
„Тогај није ке се залубиме!"

Осим помоћи које му пружа коњ, у извршење *задатака потраге* укључују се и Секулини помоћници – захвалне животиње¹⁰¹⁵ („црна чавка“, „мрави“, „мренка риба“). Њихову захвалност дете Секуленце заслужује због помоћи коју им је пружио. Саветодавац у тим ситуацијама је опет био Секулин коњ који га као иницијацијски водич учи како да на свом иницијацијском походу стекне помоћнике. Испуњење свих ових задатака није само предуслов за женидбу, „већ и ступању јунака на царски престо“¹⁰¹⁶. Свим овим задацима је заједничко то да их сам јунак никада не би могао решити, већ то успева захваљујући својим помоћницима, које је могао стећи само кроз контакт са оностраним, а што је опет неопходан услов за успешну иницијацију. Сви ови елементи препознају се у бајкама¹⁰¹⁷, што указује на жанровско преплитање бајке и епске песме. Овакав пример смо нашли само на источном простору певања. Жанровско мешање један је од показатеља замирања епског, јуначког певања о Секули, његове дезинтеграције на овом терену бележења у првој половини XX века.

На источном простору певања издвојићемо још три типа иницијацијских искушења кроз која Секула пролази пре задобијања девојке. У песми „Условия за женитба с Деница девойка I“ (Сбну LX, 712) Секула симболички пролази кроз процес „гутања“. Заправо, своју дружину и девојку Деницу Секула куша речима: „мене ме е риба поганала / от колена дори до пояса, / от пояса дори до рамена“. Ту је и симболика Дунава који „у словенској традицији означава митологизован водени простор реке, границе између свог и туђег света (...) јавља се као граница у обредима животног циклуса , пре свега свадбе (пресецање Дунава је симбол брака...)“¹⁰¹⁸.

¹⁰¹⁵ Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, 188.

¹⁰¹⁶ Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, 420.

¹⁰¹⁷ Врло су слични мотивима унашој народној бајци „Златоруни ован“ (Вук Караџић).

¹⁰¹⁸ *Словенска митологија*, 168.

Превиче као тип женидбене иницијације јавља се искључиво на источном простору певања. Он се не заснива на испуњавању предженидбених задатака, већ на Секулином доказивању после женидбе. Заправо, овде је брак склопљен пре иницијације јунака која донекле није могућа зато што је младожења превише млад, о чему је већ било речи. И овде доказ Секулиног јунаштва захтева тазбина, тачније женина браћа. Пошто је у овим песмама Секула баш дете, део иницијацијских захтева¹⁰¹⁹ испуњава и сама невеста уместо Секуле, али их приказује искључиво као Секулин успех.

Владимир Проп као вид привидне смрти наводи и пробадање људског тела које се могло остваривати наводним пробадањем копљем¹⁰²⁰. Трагове овог вида иницијације имамо у песми „Секула детенце и Алтан-дзвезда“ (Миладиновци, 60). Секула се заклиње ујаку:

„А егиди мой вуйко Янкула!
Ак' ти крена голема страмота,
кога назод дома ке си ода,
ке помина на мой войни копье,
да се удра в мое бело сърце!“

Када отме девојку, речено се испуњава (Си помина край свой войни копье, / та се удри в свое бело сърце). Секулу успева да излечи Ерина самовила чудесним биљем после чега Секула девојку одводи мајци и себи. Мотив пробадања (додуше стрелом) јавља се и у песмама о Секулиној метаморфози. Ујак Секулу пробада кроз срце, али лека нема као у овој песми. Секулина смрт је коначна.

7.3. Секулина смрт у светлу обреда прелаза

Смрт је један од обреда преласка који подразумева кретање из једног вида постојања (материјалног) у други вид постојања (духовни)¹⁰²¹. И овде условно можемо говорити о преображају. Песме које тематизују Секулину смрт на западном простору певања Секулу приказују као младог, нежењеног иницијанта који у лиминалној фази

¹⁰¹⁹ О испуњавању ових задатака већ је било речи у претходним поглављима, те се на њима нећемо овог пута задржавати.

¹⁰²⁰ Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, 109, 110.

¹⁰²¹ „Човек примитивних друштава настојао је да победи смрт претварајући је у обред преласка (...) Трајање, смрт и онбављање (поновно рођење) схватани су као три тренутка једне исте мистерије, и целокупни духовни напор архаичног човека састојао се у томе да покаже како између ових тренутака не сме да постоји прекид“ (Мирча Елијаде, *Свето и профано*, 144, 145).

женидбеног обреда не успева, ни уз ујаково вођење, да успешно савлада процес јуначке иницијације, што је предуслов да се укључи у наредни ритуал прелаза - женидбу. Његова смрт је последица девојачке (вилине) клетве, кршења обредних норми и лоше процене иницијатичког водича – његовог ујака¹⁰²².

Овде ћемо се позабавити оним аспектом Секулине смрти у којем се најбоље види спрега двају, наизглед потпуно различитих, а у суштини врло блиских обреда прелаза – свадбе и смрти. Даница Ђокић у својој студији „Посмртна свадба на територији јужних Словена“ истиче да је „испуњавање прописане обредне праксе везане за једну животну фазу било услов за прелазак у следећу“¹⁰²³. Уколико се из било ког разлога не реализује обредна пракса једног ритуала прелаза, неопходно је да се то учини накнадно, у оквиру наредне фазе животног циклуса. Отуда, у случају смрти неудате девојке или неожењеног младић морао се обављати накнадно свадбени ритуал да би њихов обред преласка из света живих у свет мртвих уопште био могућ. „Дакле, свадба је била услов за прикључење заједници, било да се ради о овом или хтонском свету. Без испуњења овог услова животни циклус не би био потпун и не би се правилно завршио, што је представљало опасност по заједницу. Због тога је накнадним приређивањем посмртне свадбе или укључивањем неких елемената свадбеног ритуала у погребну обредну праксу исправљана грешка“¹⁰²⁴. Елементе ове етнографски потврђене обредне праксе налазимо и у појединим песмама о Секулиној смрти. Народни певач „метафору смрти као свадбе“ уткива у ујаково¹⁰²⁵ обраћање Секулиној вереници (Богишић 20), сестрама (Ерлангенски, 157; Мажуранић, 24¹⁰²⁶), мајци (Богишић, 22) или самом Секули (Богишић, 19). Уместо да јасно саопшти да је Секула погинуо, ујак користи ову метафору и на тај начин Секулину смрт представља као природни наставак његовог иницијатичког похода. Тиме се остварује неопходна карика која недостаје да би млади иницијант успешно био примљен у онострани свет. Само проласком кроз свадбени обред могао се извршити „потпун и правилан прелазак у

¹⁰²² О свему овоме је већ било доста речи.

¹⁰²³ Даница Ђокић, „Посмртна свадба на територији јужних Словена“, у *Кодови словенских култура, Свадба*, бр. 3, год. 3, СЛЮ, Београд, 1998, 136.

¹⁰²⁴ Даница Ђокић, „Посмртна свадба на територији јужних Словена“, 136.

¹⁰²⁵ Што није изненађујуће када се у обзир узме читава лепеза ујакових улога у животу сестрића од рођења па до смрти, о чему је већ било речи (поглавље „Породични односи“ – Ујак). Уп. Рада Борели. „Трагови авункулата код Срба“, 71–85; Петар Влаховић, „Трагови авункулата у јужнословенској народној поезији“, 205–215.

¹⁰²⁶ Ово је једина песма из средњег слоја певања у којој је поменута метафора постоји.

хтонски свет¹⁰²⁷. Секулина мајка не успева да прочита метафоричан смисао братовљеве поруке, те се на Косову појављују са слугама, носећи свадбене дарове и ударајући „у борије и накараде“. Сусрет са калуђерима Светогорцима разоткрива болну истину, те се мајчин долазак на синовљев гроб преобраћа у посмртну, црну свадбу, још један обред у склопу посмртних ритуала¹⁰²⁸.

Песме са источног терена певања које говоре о Секулиној смрти не развијају метафору смрти, али зато узимају друге елементе погребног обреда повезане са свадбом – барјак и коло. Мајка у песми „Секулов гроб“ (Миладиновци, 115) свесна чињенице да јој је син погинуо, али љубав и туга је нагоне да се распитује код кириција о синовљевом гробу. Детаљ који кириције откривају указују да је Секула сахрањен уз поштовање обредног церемонијала посмртне свадбе. О томе сведочи барјак на његовом гробу.

„я видофме гроба Секуло'а,
а на глава кърстена байрака,
на байрака дванаесет кърсти,
а на кърсти камни безценети“.

Улога барјака и у свадбеној и у погребној поворци идентична је, а то је да поворку „означи као свадбену“¹⁰²⁹. Барјак који се носи у погребној поворци поставља се на гроб и ту трајно остаје. Постоје и другачије врсте барјака. М. С. Филиповић указао је у својој студији „Један „крстати барјак“, а поводом одређеног барјака у Штрпцима, на то да се крстати барјак носио за душу одређеног покојника, преминулог дечака, у различитим приликама „ради оживљавања и чувања успомене на тог покојника“¹⁰³⁰. Он је на неки начин његова замена на тим свечаностима¹⁰³¹. Крстати барјак за Секулину душу остаје на његовом гробу трајно јер је гроб далеко и мајка није могла до синовљевог гроба ни доћи. Фолклористичка истраживања показују да су се некада дрво које рађа и свадбена грана

¹⁰²⁷ Даница Ђокић, „Посмртна свадба на територији јужних Словена“, 136.

¹⁰²⁸ Овај обред је широко распрострањен код Јужних Словена. Он је „накнада за свадбу коју младић није доживео“ (Даница Ђокић, „Посмртна свадба на територији јужних Словена“, 149).

¹⁰²⁹ Даница Ђокић, „Посмртна свадба на територији јужних Словена“, 140.

¹⁰³⁰ М. С. Филиповић, „Један „крстати барјак“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 21, Београд, 1958, 314, 315.

¹⁰³¹ „Тај крстати барјак је велика српска национална заставица (црвено, плаво, бело) украшена неколиким крстовима и различито израђеним звездама, па је још и окићена једном доданом везеном марамом. Особито је карактеристично што на застави има и прапораца. На застави је пришивено и парче платна с натписом „За спомен покој душе Милоша Стонковића Реџића. Рођен је 17 августа, 1904 године. Умро је 1 априла 1923 године у Штрпцу“ (М. С. Филиповић, „Један „крстати барјак“, 313).

јављали са истом улогом као и барјак. На овај начин се покојнику обезбеђује успешно завршавање женидбене иницијације, а пободени у гроб они омогућују везивање душе покојника за себе и постављање међе „између два света која истовремено служи и за комуникацију и за разграничење“¹⁰³². Треба нагласити да обезбеђивање завршетка пропуштеног у једној животној фази покојника нема само за циљ олакшавање пријема покојника у хтонски свет. Наиме, све то је чињено и „за душу умрлих, али и за здравље живих који су тако обезбеђивали себе од могућих негативних последица које следе од душа покојника којима свадбени ритуал није приређен“¹⁰³³.

Обавезне елементе свадбеног обреда – коло, игру и музику – налазимо их и саставу посмртних ритуала¹⁰³⁴. Обичај вођења кола на дан сахране младића или девојке, присутан код свих Јужних Словена и добро проучен у фолклористичким истраживањима¹⁰³⁵, препознаје се као мотив у песмама о Секули на источном терену певања. У песмама на македонском и бугарском језику са темом Секулине смрти далеко од куће¹⁰³⁶, Секула не умире као нежењени јунак који није прошао свадбени обред („Три се танци виај пот Будина града“, Миладиновци, 245; „Невенка невеста Секулица, свекърва њ и пиле или Секулово погинвање во Косово поле“, Шапкарев, 441; „Пиле известјава за загиването на Секула I, Сбну ЛII, 137; „Пиле известјава за загиването на Секула II, Сбну ЛIII, 138)¹⁰³⁷. Песма „Секулица ослобождава Секула от тъмница“ (Сбну ЛIII, 139) у уводном делу варира мотив играња у колу младе Секулице, али други део песме развија мотив љубиног ослобађања Секуле из тамнице. Тамница је заправо еквивалент свету мртвих те је љубин подухват отуда у равни катавасиса – силаска у свет мртвих, одакле изводи Секулу („доле долна земя“). У овој песми Невенка гласове које доноси „пиле“ тумачи мајци најпре као

¹⁰³² Даница Ђокић, „Посмртна свадба на територији јужних Словена“, 141.

¹⁰³³ Даница Ђокић, „Посмртна свадба на територији јужних Словена“, 140.

¹⁰³⁴ Доказ за то је и наопако погребно коло у фигуралним рељефима на босанско-херцеговачким стећцима. Уп. Слободан Зечевић, „Љељеново коло“, *Народно стваралаштво-Folklor*, Београд, 1964, 9, 10; 702–711. Бошко Сувајцић, *Јунаци и маске*, 173.

¹⁰³⁵ Тихомир Р. Ђорђевић, *Српске народне игре*, СЕЗ, 1907; Веселин Чајкановић, „Свекрва на тавану“, *Мит и религија у Срба*; Слободан Зечевић, *Култ мртвих код Срба*, „Вук Караџић“, Етнографски музеј, Београд, 1982; Оливера Младеновић, *Коло у Јужних Словена*, Београд, 1973; Даница Ђокић, „Посмртна свадба на територији јужних Словена“, Оливера Васић, „Прилог проучавања игара уз посмртни ритуал“, *Гласник Етнографског музеја* у Београду, књ. 50, 1986,

¹⁰³⁶ Само у једној варијанти се зна да је Секула погинуо на Косову (Шапкарев, 441). Ова варијанта тематизује и мајчин одлазак по сина на Косову, што је заједнички мотив са Вуковом песмом „Смрт Мајке Југовића“.

¹⁰³⁷ Све песме које говоре о Секулиној смрти и на западној (углавном старији слој) и на источној територији певања померене су ка лирско-епском уобличењу мотива смрти, те имају изражен баладични тон.

Секулину погибију, баш као и у осталим песмама, а онда, ипак, исказ ублажава додајући да је Секула у тамници, смештеној у доњој земљи која није ништа друго до свет мртвих.

„Мале, мила мале, какво пиле каже,
Син ти е загинал, доле долна земя,
у Влашка Краина, у тевна зандана.
Тебе син загинал, мене войно нема“.

У осталим песмама у којима се јавља мотив играња кола, Секулина смрт је коначна. У једној варијанти (Шапкарев, 441) мајка попут Секулине љубе, а по њеном савету, одлази по погинулог сина на Косово, носећи са собом буздован, пушку и сабљу, баш као и Невенка када ослобађа Секулу из тамнице (Сбну ЛШ, 139).

„На свекърва вели:
- Мале, мила мале!
Син ти е загинал
у равно Косово,
тебе син загинал,
мене любне нема!
Я съм, мале, млада,
друг чем да си наидем,
по арен, по добър,
болѐ от Секула,
свекърва че наидем
болѐ от тебека.
А тизека, мале,
сина не че найдеш!
Мале, мила мале!
Айде, справяй коня,
дижи лек боздуган
и загъртай кожух,
и заметай пушка,
и припасуй сабля:
че идеме, мале
у равно Косово,
та че го тражине,
да го доведеме.
Свекърва я слуша,
коня е справила,
дигна лек боздуган,
загърнала кожух,
заметнала пушка,
припасала сабля,
та па си ойдоа
у равно Косово,
та син си найдоа,
дека е погинал.

Па го докарали
и го закопали“.

Меѓутим, помен Косова као простора одакле се Секула доводи сасвим укида могућност да се Секулина смрт релативизује наводним боравком у тамници. У бугарштицама мајка одлази на Косово са боријама и накарадама, свадбеним реквизитима, што је „у нескладу са иманентном свешћу да је то у ствари својеврсни парастос, ритуални погребни опход“¹⁰³⁸

Коло у песмама са источног терена певања нема потпуно исту улогу као посмртна свадба и метафора смрти као свадбе у српско-хрватским песмама. Колом се у овим песмама не надокнађује оно што је остало недовршено за време живота, али се омогућује сједињење са душама предака, као и заштита живих. На основу врло богатог етнографског материјала заснованог на фолклорној традицији балканских Словена Љупчо С. Ристески у студији „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“ указује на појаву посмртног, ритуалног кола у склопу погребног обреда. Издвојићемо неке од елемената из етнографског материјала садржаног у овој студији у којима препознајемо мотиве из поменутих песма о Секулиној смрти.

„Откако покојниот ке бидел подигнат за закоп, се растурал одарот и на истото место **три вдовици од селото заигрувале оро. Орот го играле во обратна насока од вообичаеното, ’наопаку’** ...“¹⁰³⁹

„Во Мариовозабележавме кажување на очевидец на обредното играње во ц. Дуње: **’...три баби, на П. Г., кога и умре детето, заиграа околу умреното дете. Вака, на десно...**“¹⁰⁴⁰

„Во селото Пуста Река, при епидемија на чума изумреле многу луге па затоа: **’...Рекле, гаолот ке го бркаме со играње. И заиграле. Мајка му, сестра му, баби му. Играле оро на лево. За да нема појке да умираат. Рееле – тажеле. И тажеле и играле да го пукнат гаолот**“¹⁰⁴¹.

„На територијата на БиХ мошне се интересни бројните претстави на надгробните споменици от средниот век – стекците. Во најголем број од нив, прикажани се претставити на женски, мешани и машки ора, при што, во некои случаи ороводецот се наога на десната страна (...) **На еден стеккак од Некук претставени се три жени како играат оро**“¹⁰⁴².

¹⁰³⁸ Бошко Сувајиќ, *Јунаци и маске*, 158.

¹⁰³⁹ Љупчо С. Ристески у студији „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, *Studia mythological Slavica* III, 2000, 134.

¹⁰⁴⁰ Љупчо С. Ристески у студији „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, 134.

¹⁰⁴¹ Љупчо С. Ристески у студији „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, 135.

¹⁰⁴² Љупчо С. Ристески у студији „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, 139.

„Истражувањата на повеќе бугарски етнологзи покажуваат дека пролетните обреди во голема мера носат погребен и посмртен белег. Сепак највисока точка, таквата обредност постигнува **во велигденските обичаи**. Во Бугарија бил многу чест примерот, по погребувањето на млад човек, блиските да порачаат песна за него, што ќе се исполни на велигденско оро. На игралиштето се збират сите, посебното доага мајката на починатиот, момите пеачки се факаат на орот, ја пеат песната и играт во чест на умрениот. Блиските слушаат, гледаат и плачат“¹⁰⁴³

У наведеној етнографској граѓи као заједнички елементи издваја се посмртно коло које играју три жене. У Бугарској се посмртно коло игра и на Ускрс за душу преминулог. За време трајања ритуалне игре делило се за душу покојника (вода, вино, храна). Љупчо Ристески на основу етнографског материјала са врло широког јужнословенског простора уочава да је главни актер у посмртном колу удовица. Разлог за то је њена медијаторска позиција на меѓи измеѓу живих и мртвих. „Од една страна, вдовица е ритуално чиста (не ги прави ’евините гревови’) и е блиска со мртвите (смртта на мажот ја става во положба на посредник со умрените), а од друга страна, заради напред изнесенето, таа е заштитена со смртта, но истовремено и опасна. Семиолошки набљудовано, маргиналната положба на вдовицата во традиционалната средина, придонесала таа да биде главниот актер во посмртното оро“¹⁰⁴⁴. Игра у колу има двоструку улогу. Са једне стране помаже покојнику да се лакше сједини са светом у који одлази¹⁰⁴⁵ – олакшава му обред прелаза, а са друге стране има улогу да заштити оне који су остали да живе. Овде се нарочито активира моќ жене да раѓа и обновља живот. „Често пати, антрополозите откриваат социолошка конотација на обредите. Под притисок на правила, прописите на општествената заедница, макар што истите се формирани под влијаније на магиските претстави за нештата, блиските на умрениот, најчесто мајката или жените – вдовици, се условени, мораат да ги заштитат останатите блиски и другите членови на заједницата, со тоа што ќе заиграат оро и ќе го прелажат злото, ќе и се спротивстават на смртта. Во тој контекст, жената / мајка = родилка (онаа што носи живот) е магиски најсилна, најмоќна во делувањето против смртта“¹⁰⁴⁶.

¹⁰⁴³ Љупчо С. Ристески у студији „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, 141.

¹⁰⁴⁴ Љупчо С. Ристески у студији „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, 147.

¹⁰⁴⁵ Слободан Зечевиќ, *Култ мртвих код Срба*, 91 – 97.

¹⁰⁴⁶ Љупчо С. Ристески у студији „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, 148.

У све четири песме о Секулиној смрти уочавамо сличност са наведеним етнографским материјалом. Три песме (Шапкарев, 441; Сбну LIII, 137, 138) имају сличну сижејну схему: играју три кола/Секулица води једно коло; свекрвин позив Секулици да протумачи шта говори „пиле“ које „граче, дури плаче“; Секулица не напушта одмах коло; служење вина; Секулица тумачи гласове о Секулиној смрти. Дакле, у тренутку када стиже глас о Секулиној смрти млада Секулица (Невенка невеста, Йове¹⁰⁴⁷) игра коло. У две песме она води једно од три кола („Пиле известјава за загиването на Секула I, Сбну LI, 137; „Пиле известјава за загиването на Секула II, Сбну LIII, 138), а у две се појављују три кола и три жене учеснице („Три се танци вијат пот Будина града“, Миладиновци, 245; „Невенка невеста Секулица, свекърва њ и пиле или Секулово погинванье во Косово поле“, Шапкарев, 441). У песми „Три се танци вијат пот Будина града“ (Миладиновци, 245) учеснице су три удовице „лична Ангелина“, „млада Јанкулица“ и „млада Секулица“¹⁰⁴⁸. Док извођење кола траје орао доноси по један део тела тројице јунака¹⁰⁴⁹, као замену за покојника око којег се у одређеним ситуацијама играло посмртно коло.

„Три се танци вијат под Будина града;
 први танец водит лична Ангелина,
 втори танец водит млада Јанкулица,
 треки танец водит млада Секулица.
 Кога погле'але над Будина града,
 три се орли вијат над Будина града;
 први орел носит от юнака глава,
 глава носит со сета самур калпака;
 втори орел носит от юнака рѣка
 со се мор долама, со се бурма прѣстен;
 треки орел носит от юнака нога,
 от юнака нога со се жѣлти скорни.
 Той, що ми носит юнако'а глава,
 той ње падна Ангелина на рамена
 и глава догагят како Богдано'а,
 како Богдано'а, нейдзин мили брата.
 Той, що носеше рѣка от юнака,
 той ње падна Јанкулице на рамена;
 рѣка ми догагят како Јанкуло'а.
 Той, що падна Секуличини рамена,

¹⁰⁴⁷ Моме Йове-млада Секулица је и пре свекрвиног позива чула црне гласове (СбНУ LIII, 138).

¹⁰⁴⁸ Песма је спојила сећање на два историјска догађаја – на Битку код Варне 1444. у којој је погинуо угарски краљ Владислав III и Други косовски бој у којем је погинуо Јанош Секељи. Јанош Хуњади је био учесник у оба историјска догађаја. У бугарштици „Војвода Јанко доноси у Будим руку краља Владислава погибшега у боју (Богшић, 29) помиње се Јанково доношење одсечене руке краља Владислава из боја.

¹⁰⁴⁹ Сличан мотив налазимо и у Вуковој песми „Смрт Мајке Југовића“ у којој гавран доноси и баца у крило Мајци Југовића Дамјанову руку (Вук II, 48).

нога ми догагят како Секуло'а“.

Секулица коло изводи управо за празник када се изводе кола за душу умрлих, нарочито у Бугарској – за Ускрс¹⁰⁵⁰, али и за Ђурђевдан¹⁰⁵¹. Током извођења кола она служи вино што је заправо дељење вина за душу покојника . Коло које *Невенка невеста* води је „лево хоро“ (еквивалент „наопаком“ колу) чиме се наглашава и хтонска природа њене игре.

„Невенко невесто,
млада Секулице!
Три хора играя,
три хора, три сбора.
Едно хоро води
Невенкина золва,
друго хоро води
Невенки етърва,
лево хоро води
Невенка невеста.
Лево хоро води,
лепа песен пее:
танени гласове
далеком се чуе,
далек земя екти.
Десна ръка държи
крондир коситрени,
десна ръка държи
чаша цъклена,
руйно вино служи
редом по кметове
и па по кметици“.
(Шапкарев, 441)

Свекрвин позив да прекине коло и дође да протумачи гласове које доноси птица („пиле“) она не прихвата одмах, већ завршава вођење кола до краја, као и служење вина. То је у складу са обредним захтевом да се коло не прекида. Тиме се у потпуности остварује његова заштитничка улога¹⁰⁵². У свим песмама очигледно је реч о игрању посмртног кола за Секулину душу. Секулина љуба у овим песмама као удовица налази се у позицији

¹⁰⁵⁰ Љупчо С. Ристески „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, 141.

¹⁰⁵¹ „Иначе играње кола за душу млађих покојника на разним скуповима и о већим празницима, најчешће заветинама, било је развијено у читавој источној Србији“, Даница Ђокић, „Посмртна свадсба на територији јужних Словена“, 145.

¹⁰⁵² „Kolo oblikom i pokretima koji se u njemu čine stvara zaokružen prostor. On je obredno čist, što znači da je zaštićen, u njemu nema nečistih sila. Da bi kolo sačuvalo svoju zaštitnu funkciju, ne sme da se kida, tačnije ne izlazi se iz kola pre završetka igre“ (Ana Vukmanović, „Igra u svadbenom ritualu“, *Philologia*, Naučno-stručni časopis za jezik, književnost i kulturu, br. 6, god VI, 2008. http://www.philologia.org.rs/Files/broj_6.pdf (pristupljeno 23.2. 2016.))

медијатора између света живих и света мртвих. Њена повезаност са хтонским очитује се и у познавању „страног језика“¹⁰⁵³ јер само она разуме шта „пиле“ говори¹⁰⁵⁴. Обредни карактер кола које води Секулина љуба огледа се и у настојању да се живот обнови, настави. Секулица се после Секулине смрти поново удаје. Ново венчање значи и обнављање живота (Шапкарев, 441). Секула као појединац свој живот окончава погибијом на бојном пољу, али живот као природна, колективна појава наставља да траје. Улога кола је управо да заштити колектив у којем се живот наставља. „Во таа смисла играњето на ритуално оро посветено на умрените го симболизира ’газењето на демоните што лежат под нозите’ (...) Танцувањето, пак, во круг го означува рагањето, растењето, уништавањето и повторното, а со тоа и затворање универзалниот кружен циклус - космост“¹⁰⁵⁵.

На источном простору певања само у једној песми тематизује се Секулино боловање („Секула дете и Стойна самовила“, Илиев, 84)¹⁰⁵⁶. Секул а се налази на врху планине где болује три године. Акценат се не ставља на разлоге његовог боловања, већ на Секулине пратиоце – три анђела и вилу. Пажња је посвећена митолошки конотираном Секулином портрету, а разговор Јанка са „звездом вечерницом“ читаву ситуацију подиже у сферу небеског митолошког света:

„само ми е Секо познавито:

¹⁰⁵³ Баш као што је то случај са Драгоман девојком у песмама на српско-хрватском језику.

¹⁰⁵⁴ Ако наведене песме упоредимо са песмом „Самовила и свекрва ње“ (Шапкарев, 1), стоји и отворена могућност да у младој Секулици препознамо назнаке вилинске природе – играње кола, неодазивање на свекрвин позив.

„Самовила хоро вила,
хоро вила на планина.
Свекърва ње викум викат:
- Самовило, снао мила!
Пушчи хоро, дойди дома
от' ти плачит мъжко дете!
- А, свекърво, майке мила!
Ке ти пушча овца с млеко,
да нацицат мъжко дете;
ке ти пушча тифка роса,
да изкџпит мъжко дете;
ке ти пушча тифки ветер,
да залелят мъжко дете.“

¹⁰⁵⁵ Љупчо С. Ристески „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, 147. Уп. Н. Чаушидис, *Митските слики на Јужни Словени*, Мисла, Скопје 1994, 141.

¹⁰⁵⁶ Јунак је у тренуцима болести измештен са епске сцене, те је то равно његовој епској смрти – Бошко Сувајџић, „Вода на Урвини – Митска и фиктивна смрт Марка Краљевића“, *Јунаци и маске*, 182, 183.

опашано со два божи лока,
по поли му ситни дробни звезди,
това греет како јасно слњце“.

Планина у митологији Словена фигурира као опасан хтонски свет, предворје оног света или је чак са њим изједначена. Такође, симболично се центар света, спона између земље и неба, *axis mundi* управо означава као планина. „Очигледно је да планина светлу страну своје светости црп са врха, али је исто тако јасно да је не спроводи до дна. Штавише, вертикалним кретањем наниже она добија потпуно супротне конотацијеми постаје опасно место, отворено утицају хтоничних сила“¹⁰⁵⁷. У песмама са западног простора певања Секула се у песмама које тематизују његов сукоб са вилом око подизања шатора такође ситуира на планини „која је један од модалитета Космичког стуба (*axis mundi*), смештеног у центру самог Универзума“¹⁰⁵⁸. При томе се првенствено активира хтонска димензија планине. Ситуирањем на сам врх планине, физичким стањем између живота и смрти (боловањем), присуством и анђела (божанских бића) и виле (хтонског бића) народни певач Секулу вишеструко поставља у лиминалну позицију, на међи двају светова, што тематизује и иницијатичку компоненту¹⁰⁵⁹. Секула је окарактерисан као млад („дете Секула“). Јанко га после жениног пророчког сна тражи одмах у гори – простору погодном за извршење иницијатичког похода. Описан је из перспективе војводе Јанка и звезде Вечернице. Песма само бележи ситуацију, без развоја епске радње. Сенка смрти је надвијена над Секулом од самог почетка (мајчин пророчки сан – „Дунав мотен и проен“) до краја који не доноси никакво разрешење читаве ситуације. Издваја се само тај прелазни моменат иницијатичког кретања јунака – оваплоћен кроз мотив боловања – привида Секулине смрти¹⁰⁶⁰. Већ смо истакли да је управо привид смрти предуслов за успешност јуначке иницијације. Ова песма је утолико специфична што је тај „привид смрти“ замрзла у простору и времену, учинивши трајним најопаснији сегмент иницијације јунака – његов лиминални статус.

¹⁰⁵⁷ Мирјана Детелић, *Митски простор и епика*, 58.

¹⁰⁵⁸ Лидија Делић, *Вукове збирке епских песама у контексту ранијих бележења (теме, јунаци, сужејни модели)*. Докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2009, ркп. Уп. Мирча Елијаде, *Свето и профано*, 30–34; Мирјана Детелић, *Митски простор и епика*, 57.

¹⁰⁵⁹ О вези иницијације и Стуба Света у Мирча Елијаде, *Свето и профано*, 30.

¹⁰⁶⁰ Овај утисак појачава се и потпуном Секулином пасивношћу у песми.

Секулина заробљеност у лиминалној фази иницијације тематизована је на различите начине на јужнословенском простору певања, и то израженије у песмама на западном него на источном терену. У најстаријем слоју певања на српско-хрватским песмама Секула је вечити вереник чија се смрт, као последица неуспешне и јуначке и свадбене иницијације, метафорично представља путем венчања са „црном земљом“ и „травом зеленом“ и тиме превазилази пропуштена обредна карика за успешно присаједињење Секулине душе сенима предака, али и обезбеђује заштита живих. Касније певање показује и другачије обрасце. Лидија Делић истиче да је у каснијем певању „акцент померен са Секулине младости на његову змајевиту природу, а иницијацијска прича потиснута је причом о метаморфози јунака у змију и шаманској борби с турским царем“¹⁰⁶¹. На источном терену певања Секулина смрт се повезује са обредним играњем посмртног кола које не фигурира као супституција пропуштеног, али олакшава прелаз на „ону страну“ и осигурава трајање живота као опште, колективне, природне појаве. Мирча Елијаде истиче да се „трајање, смрт и обнављање (поновно рођење)“ схватају као три тренутка међу којима не постоји прекид и да се човек као појединац „може зауставити на једном од ова три тренутка, али кретање и обнављање настављају се бесконачно“¹⁰⁶². Секула је у овим песмама присутан тек именом, а пажња народног певача се усмерава на све оно после Секулине смрти о којој добијамо само магловите назнаке. Будући да песме са источног терена говоре о Секулиној иницијацији и кроз *првиче*, што се дешава после женидбе¹⁰⁶³, не изненађује покушај да се обредом превазиђе евентуално неиспуњавање захтева лиминална фазе јуначке иницијације, што би сигурно ометало Секулин последњи обред прелаза – прелаз у свет мртвих. Најизраженију заробљеност у лиминалној фази показује већ поменута песма о Секулином боловању. И овде се Секула помиње тек именом и понеким детаљем у опису. Он није ништа активнији од песама у којима се његова смрт повезује са играњем кола. Његова пасивност еквивалентна је смрти замрзнутој у слици јунаковог трајног боловања – заробљености у лиминалној фази.

¹⁰⁶¹ Лидија Делић, „Секула се у змију претворио. Символички слојеви и епска дијакхронија“, 329.

¹⁰⁶² Мирча Елијаде, *Свето и профано*, 145.

¹⁰⁶³ То је својеврсна инверзија у односу на западни простор певања где јуначка иницијација претходи женидби. У прилог чињеници да се јуначка иницијација ипак није остварила иде и именовање Секулине љубе као невесте, значи тек доведене, баш као и у песмама из сужејног модела „Први одлазак у тазбину – првиче“.

Закључак

Основни предмет истраживања у овом раду били су објављени и рукописни записи епских песама о Бановић Секули на српском, хрватском, македонском и бугарском језику. Разматране су и лирске и лирско-епске песме, као и усмена предања о овом јунаку. Током истраживања наметнула се диференцијација на западну (српско-хрватске песме) и источну (македонско-бугарске песме) зону певања. На словеначком језику пронађена је само једна песма, што смо објаснили специфичним друштвено-историјским околностима у времену записивања усмене грађе на том простору. Будући да је захваћен широк временски распон од XVII до осамдесетих година XX века, проучаван је и однос између старијих и млађих записа, па је целокупна грађа подељена у три основна слоја: 1. предвуковски записи (најстарији слој певања) – XVII и XVIII век; 2. записи у првој половини XIX века (средњи слој певања); 3. записи у другој половини XIX до осамдесетих година XX века (новији слој певања). Песме са источног терена певања углавном припадају новијем слоју певања, будући да се први записи на македонском и бугарском језику јављају педесетих година XIX века. Највећи број записа песама о Бановић Секули потиче управо из овог слоја певања, када се озбиљно приступило систематском записивању песама. На западном сакупљачком терену на записивање новије грађе пресудно утиче Вуков рад, а на источном рад браће Миладинов. Диференцијација на западну и источну зону певања, као и издвајање три слојева певања, омогућили су сагледавање Секулине епске биографије и из дијахроне и из синхроне перспективе. Проучавање дијахроног лука епске грађе показало је да се основно тематско-мотивско и сижејно језгро певања о Бановић Секули формирало у најстаријем слоју певања (Богишић, *Ерлангенски рукопис*, Миошић) и обухватило следеће елементе: однос ујака и сестрића – ујак је Јанко Сибињанин; Секула има улогу ујаковог заточника („Женидба Сибињанин Јанка“, Миошић); тематизује се Секулино порекло и успоставља породична веза између угарских јунака и деспота Стефана Лазаревића; развија се однос са сестрама као колективним ликом, али и сестром као појединачним ликом (Богишић, 18); Секула је приказан као ратник и мегданција „који голом руком на мач удара“ (*Ерлангенски*, 17) или ујака одмењује на мегдану (Пантић, „Мејдан“); појављује се мотив неуспешне женидбе (веридба уочи боја, драгоман девојка); као историјски оквир Секулиног делања фигурира Други косовски бој; развија се и мотив три добра јунака

удружен са ослобађањем јунака уз помоћ лоших јуначких атрибута; Секула фигурира и као део свадбене поворке; анахронично се повезује са хајдучким и ускочким миљеом; његова смрт се објашњава као последица урока, клетве, младалачке непромишљености, при том се повезује и са метаморфозом, делатна је и метафора смрти као свадбе. Дакле, већ у најстаријем слоју певања нашли су се основни елементи епске биографије јунака: порекло, породични односи, директна и посредна карактеризацију, епски атрибути, тема иницијације повезана првенствено са авункулатом, друштвени статус (женидба, мегдани) и смрт епског јунака. У средњем и новијем слоју певања постојеће језгро се проширује новим темама и мотивима и Секула се укључује у сижее и сижејне моделе у којима фигурирају и други јунаци. Запажа се и алтернирање Бановић Секуле са другим змајевитим јунацима (Змај Огњеним Вуком у западној зони певања, војводом Момчилом у источној зони певања), што је првенствено условљено истоветношћу њихове змајевите природе.

Испитивању епске биографије овог јунака приступило се кроз упоредно-историјску анализу односа поетског животописа Бановић Секуле и стварне, на историјским чињеницама, утемељене биографије његовог историјског прототипа Јаноша Секелџија. Јанош Секелџи је био сестрић Јаноша Хуњадија (епског Сибињанин Јанка) који га је поставио за бана Славоније 1446. године. Заједничко учешће ујака и сестрића у Другом косовском боју (1448) активирало је тему иницијације младог јунака, као и обредни контекст авункулата. Историјска расправа Матије Слековца сведочи да је и Блаж Секелџи, Јаношев отац, остао упамћен по јунаштву којем је научио и синове. Међутим, епска песма ретко тематизује Секулину везу са оцем што је образложено изузетно јаким матрилинеарним везама на којима почивају Секулини породични односи. Они су се као такви формирали у епској песми управо захваљујући јуначкој слави антитурског борца Јаноша Хуњадија, историјске личности далеко познатије од Секелџијевог оца Блажа. Стварна породична веза ујака и сестрића покренула је архаичне обредне обрасце. Као најмлађи слој у обликовању Секулиног лика издвојили смо управо историјску основу на којој је овај јунак поникао. Сматрамо да је пресудан моменат за транспозицију Јаноша Секелџија у епског јунака Бановић Секулу и улазак у епску песму његова погибија у Другом косовском боју 1448. године. Успостављене су следеће аналогије између историјских чињеница везаних за Други косовски бој и епских песама о Другом

косовском боју: окупљање војске, кретање угарске војске кроз Србију, распоред војске, породична веза између ујака и сестрића, вођење мегдана свима на видику, нестрпљивост и непромишљеност младог неискусног ратника, храброст и срчаност Јаноша Секељија/Бановић Секуле, сјај његовог оклопа, одсецање десне руке, последице Јаношеве/Секулине погибије, Јанково бекство са бојног поља, непријатељство са деспотом Ђурђем Бранковићем, мотив Јанковог заробљавања. Ове аналогije откривају начин на који се успоставља веза између историје и епске песме. Историјске чињенице подвргавају се поетској стилизацији и законитостима епске формулативности. С друге стране епска песма може повратно деловати на начин на који се историја памти и артикулише. У међусобним прожимањима историјских чињеница и епске фикције активирају се и прикривене традиционалне и митолошке представе, а то се дешава управо у преклапању историјске датости са већ формираном архаичном митолошко-обредном матрицом. Све то резултирало је остварењем симбиозе митолошког, обредног, историјског и поетског у биографији јужнословенског епског јунака Бановић Секуле.

Поглавље „Тематски кругови песама и сижејни модели“ бави се првенственом груписањем песама о Бановић Секули у сижејне моделе које смо по тематско-мотивској сродности распоредили у шире тематске скупине. У обзир је узет делокруг који Секула задобија у сваком од тематских кругова. То је најчешће делокруг протагонисте, премда бива потиснут у други план или само поменут као један од сватова, и то уз анахроно повезивање са јунацима из различитих епоха. Сасвим ретко, и то на источном сакупљачком подручју, Секула задобија и делокруг противника. При конституисању сижејних модела као веома значајна показала се и интеракција јунака и сижеа/ сижејног модела. Може се условно говорити о постојању два основна типа сижејних модела у песмама о Бановић Секули – кристализованих и флуидних¹⁰⁶⁴. Као изразито кристализовани могу се издвојити два веома развијена сижејна модела са западног простора певања: *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)* и *драгоман девојка*. Ови сижејни модели искључиво су везују за епску биографију Бановић Секуле. Потичу из најстаријег слоја певања о овом јунаку (Богишић, Андрија Качић Миошић) и јављају се и у средњем и новијем слоју певања. Код флуидних сижејних модела уочава се јачи

¹⁰⁶⁴ Термини су преузети од Данијеле Петковић (Данијела Петковић, *Јунак и сиже у процесу епског моделовања (докторска дисертација)*, ркп.

међусобни утицај јунака и сужејног модела. Са једне стране, улазак Секуле у сужејни модел, који се раније везивао за друге јунаке, јасно утиче на промене у самом сужејном моделу условљене епским хабитусом Секуле Бановића као протагонисте. У сужејном моделу *Секула и вила* увођење Јанка и Секуле уноси два нова битна момента: 1. иницијацијску компоненту карактеристичну за рођачки однос ујак-сестрић, нарочито кад су у питању Јанко и Секула; 2. удруживање са још једним сужејним моделом који је карактеристичан искључиво за Секулу, а то је метаморфоза Секуле у змију. Са друге стране варијанта „Смрт дијете Секула“ (Даница) показује и утицај самог сужејног модела на обликовање Секулиног лика и његово приближавање карактеризацији Марка Краљевића, чија је појава у песмама овог сужејног модела старија. На источном терену бележења пронашли смо једну песму која се може сврстати у сужејни модел *Секула и вила*. Будући да Секула овде прихвата вилину понуду, иницијацијска потка је далеко израженија него у варијантама забележеним на српско-хрватском простору певања. Из сужеа је искључен Секулин ујак, па самосталним савладавањем демонског бића и овладавањем табуисаним простором, младић стиче заштиту вила и успешно завршава обред прелаза.

Навешћемо још један пример интеракције између сужејног модела и јунака – *Секула спасава лаковерног ујака*. Сужејни модел условљава тип јунака и њихових сродничких веза. Упоредо са Секулом и Јанком у истом сужејном моделу фигурирају млади Маријан и Иво Сењанин. Сужејни модел је очигледно отворен за пријем ујачко-сестрићког пара, с тим да ујак Јанко и сестрић Секула својим именима уносе специфичне особености у варијанте сужеа које се тичу просторних координата („мору на закуке“, Косово), сужејних карика (сан, појава пса, учешће мајке младог јунака), реализације формуле (формула *појава јунака из магле*). И на источном простору певања Секула се јавља у улози спасиоца лаковерног ујака у једној песми, али са приближавањем сужеа кругу песама о Секулиној женидби. Као заједнички елеменат реализацијама сужеа у обе зоне певања појављује се лаковерност ујака у улози покретачког мотива. Међутим, разликују се околности у којима Секула спасава ујака, исход песама, начин на који се реализује иницијацијска потка присутна у обе зоне певања, позиционирање јунака на релацији муж-жена; ујак-сестрић. У песми „Секула спасава вуйчови си и открадва пашовата дъщеря“ (СБНУ XLIX) име ујака Иван и помен ускочког терена Котари, заправо

указује на повезивање ове варијанте на плану именовања јунака (ујака) и просторног ситуирања са Вуковом варијантом „Млади Марјан и Арнаут-Осман (Вук III, 29). Песма преузима из ширег контекста ускочког певања мотив женидбе јунака отмицом девојке из противничког табора.

Поређењем сижејних модела на западном и источном простору певања уочили смо да су им заједнички следећи сижејни модели: *Секула и турски цар*, *Секула и вила*, *Секула спасава лаковерног ујака*; *женидба јунака са препрекама* и *женидба отмицом лађом*. С тим да сижеи на источном терену показују израженију иницијацијску потку, као и приближавање новелистичком и бајковитом уобличењу епске грађе. С друге стране, оба простора певања имају и потпуно аутохтоне сижејне моделе. Као такви се у западној зони певања нарочито издвајају *метаморфоза јунака*, *драгоман девојка*, *веридба јунака уочи боја* ... На македонском и бугарском језику појављују се такође сижејни модели својствени искључиво источној зони певања: *иницијација-гутање*, *искушавање девојке (женидба)*, *отац жени сина у пеленама*, *први одлазак у тазбину – првиче*. Секулина смрт се у западној зони певања скоро искључиво приказује у оквиру сижејног модела *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)*, док у источној зони певања нема ни помена овог сижеа. Секулина смрт у македонским и бугарским песмама везује се у појединим песмама за Косово, али искључиво кроз извештај црних птица које доносе вест о његовој погибији мајци и љуби. Секулина смрт уклапа се и у флуидни сижејни модел о смрти војводе Момчила у којем на позицији протагонисте фигурира као *стариј Секула*, што је у потпуној супротности са основним типолошким одређењем Секулиног лика као младог јунака. У источној зони певања, иначе, уочава се померање сижеа ка новелистичком и бајковитом уобличењу, уз присуство баладичног тона („Секулов гроб“, Миладиновици, 115), карактеристичног за песме и у најстаријем слоју певања у западној зони певања (Богишић, 22).

Секулин лик као тип младог јунака различито се конституише у овим двама зонама певања. Проучавање порекла и идентитета Бановић Секулине у епској песми и усменом предању, у садејству са истраживањем његових делокруга, најбоље је типолошки профилисамо Секулин лик на јужнословенском простору певања. Секулин портрет

мозаички се гради у садејству елемената какви су Секулино именовање, епски атрибути (коњ, оружје), физичка и духовна карактеризација, змајевитост и моћ метаморфозе.

Секулино порекло се у најстаријем слоју певања (западна зона) повезује матрилинеарним породичним везама са Сибињанин Јанком, а преко њега даље и са деспотом Стефаном Лазаревићем, још једним змајевитим јунаком наше епске традиције. Змајевитост, као једну од својих кључних особености, у новијем слоју певања Секула наслеђује и од оца, огњевитог змаја (Петрановић III, 24). Сврставање Секуле у ред змајевитих јунака резултира и профилисањем његовог лика као заштитника читаве заједнице, те његова смрт доноси есхатолошки виђену пропаст српског царства на Косову („Сибињанин Јанко у Косову“, БВ, 1903, 3). Секулино именовање открива везу његовог поетског лика са историјским прототипом (Секула – Секељи), затим друштвени статус (Секулина титула бана и историјски је утемељена), типологију Секуле као младог (Дете Секула), али и змајевитовог јунака (Дракуловић, Драгуловић у најстаријем слоју певања). Путем Секулиног именовања очитују се и изражене матрилинеарне породичне везе (сестрић Секула), просторно ситуирање („Секула од Сибиња града“, „Секула Сењанин“), национална припадност (Угричић), карактеролошко одређење (Секула делија).

Секулино оружје и коњ укључују се у остварење визуелног утиска који јунак својом појавом оставља (соларно-митолошка симболика), али имају и кључну улогу у Секулиним мегданцијским подухватима, који би без ових атрибута били осуђени на пропаст. Кроз начин употребе оружја може се открити и веза епске песме са обредним подтекстом, као што је Секулино бацање буздована преко рамена на мегдану са Ђерзелез Алијом. Кроз употребу одређеног оружја (стрела) посредно се очитује и Секулина демонска природа која је део Секулиног епског идентитета. Обележја Секулиног коња крећу се у распону од уобичајене мегданцијске способности (израженије у западној зони певања у средњем и новијем слоју певања) до фантастичног умећа лета и говора (израженијој у новијем слоју певања, нарочито на источној зони певања). Са природом Секулиног коња најтешње је повезана и природа његовог власника. Поређењем коња и коњаника у покрету са звездом падалицом откривају се соларни и хтонски елементи у изградњи Секулиног портрета. Секула сабира истовремено у свом лику и демонске и соларне елементе (преко повезаности са змијом, змајем, златом, борба против Арапина,

соларни елементи у портрету). Значајан удео у формирању Секулиног лика имају његова младост и лепота, чиме се отвара простор да се за Секулу вежу одређени сужејни модели, али и да се јунакова карактеризација употпуни. Младост, лепота, соларна симболика основне су компоненте Секулиног јединственог портрета у песмама од најстаријег до најмлађег слоја певања на западном терену. У македонско-бугарским песмама од наведених компоненти, најзаступљенија је младост, док су преостале две далеко мање присутне. За Секулу као младог јунака везују се управо сужејни модели који првенствено имају иницијацијски потенцијал, као и мотиви Секулиног преображаја, крајње широко схваћеног (преоблачење, метаморфоза). Запажа се разлика у типолошком одређењу Секуле као младог јунака на источном и западном простору певања, што је условило и делимичне разлике у типу Секулиног преображаја у српско-хрватским и македонско-бугарским песмама. Показали смо да се на источном простору певања Секулин лик конституише као дете-јунак у дословном значењу те речи, те је то активирало Секулин улазак у сужее/сужејне моделе којима одговара овакав профил јунака. Осим тога, узроци различитих типова преображаја крију се и у изразитијем упливу митолошких елемената у обликовању Секулиног лика у западној зони певања.

Секулина змајевитост као једно од демонских обележја његовог идентитета испољава се у различитим равнима на западном (од именовања, преко змајевских белега, до способност метаморфозе у змију/змаја) и источном простору певања (Секула као отмицар девојке са извора, неки елементи Секулиног портрета). Секулина способност метаморфозе јесте најизразитије Секулино змајевско обележје. У сужејном моделу *метаморфоза јунака (Секула се у змију претворио)* налази се укупно 13 варијаната песама записаних у широком распону од XVIII до почетка XX века. У свим варијантама остварује се Секулина метаморфоза у змију или змаја. Секула у обличју змије или змаја гине на мегдану са соколом/орлом, метаморфозираним турским царем, услед погрешног деловања ујака Сибињанин Јанка. У литератури постоји велики број студија који се баве проучавањем Секулине метаморфозе. Везивање метаморфозе за Секулу интерпретира се у распону од тотемистичког схватања Секулине природе (Чајкановић), преко објашњења метаморфозе уливом мотива из народних приповедака (Чајкановић, Крстић), до тумачења метаморфозе у шаманистичком коду (Лома, Перић, Радуловић), и то управо захваљујући Секулиној способности лета. Препознаје се и веза метаморфозе Секуле у

змију/змаја са другим сродним диморфним бићима какви су здухаћи, облачари, крсници. Секулина змајевита природа условила је и начин на који умире. „Змајевити јунаци су, по правилу, иложени *худој смрти* (...) као бићима која равноправно припадају и 'оној страни', (полу)демонима следује и демонска смрт“¹⁰⁶⁵. Када се узму у обзир сви елементи Секулиног преобраћања и смрти у метаморфозираним облицима (оружје, ујакова грешка), јасно је да се Секулина метаморфоза у змију/змаја може протумачи и у светлу једног од обреда прелаза (неуспешно иницијацијско кретање јунака).

Поглавље „Породични односи“ бави се сагледавањем лика Бановић Секуле у контексту различитих породичних односа. Као кључно препознаје се матрилинеарно породично језгро које се формира у констелацији ликова: мајка – ујак – сестре. У најстаријем слоју певања оно је скоро искључиви породични амбијент у којем се Секулин лик испољава. Патрилинеарна породична линија мање је наглашена, препознатљива првенствено у Секулином змајевитом пореклу, и то у новијем слоју певања. За проучавање породичних односа у епским песмама о Бановић Секули од изузетног значаја је било повезивање епске песме са етнографском подлогом и обредним контекстом (тема авункулата). Секулина мајка скоро никада није приказана искључиво као мајка епског јунака, већ у двострукој улози, и као мајка и као сестра, те јој се стога често додељује медијаторска улога између сестрића и ујака, а њена наклоњеност брату у позицијама избора тумачи се остацима матријархата. Окретање сину израженије је у средњем и новијем слоју певања што је последица патријархално организоване породичне заједнице. Метафорично именовање Секулине мајке у иницијалном сегменту сижејног модела *Секула спасава ујака – мајка посредник* као кукавице посредно сведочи о реликтима матријархата и у новијем слоју певања. У западној зони певања мајка има далеко доминантнију улогу у односу на оца, док се у бугарско-македонским песмама налази у другом плану у односу на очеву фигуру. Као заједнички елемент старијег слоја певања на српско-хрватском језику и певања у источној зони појављују се мајчинска туга и бол у дијалогички структурираним песмама са лирско-баладичним потенцијалом (Богишић, 22; Миладиновић, 115). Одсуство оца у српско-хрватским песмама као својеврсни „минус поступак“ отвара простор за израженији утицај митолошких елемената у епску биографију

¹⁰⁶⁵ Бошко Сувајић, „Секула се у змију претворио“, 269.

Бановић Секуле на овом простору певања у односу на источну зону певања, где је фигура оца далеко доминантнија. Отуда је чешће присутан лик Секулиног ујака управо у српско-хрватским песмама. Најчешће је именован као Сибињанин Јанко, али у тој позицији фигурирају још и Марко Краљевић (најчешће у песмама на македонском и бугарском језику), „џенерал Бергентиновић“ (Богишић, 101) и кнез Лазар (МХ I,60), па чак и Свети Илија („Свети Илија и Секула убијају але“, Дена Дебељковић). Ујакова улога у обликовању Секулине епске биографије почива на обредном контексту авункулата и очитује се у следећим ситуацијама: ујак је водич и саветодавац у процесу иницијације, има улогу и при Секулиној женидби, узима учешће и у погребним обичајима. Сибињанин Јанко се јавља и као нехотични Секулин убица у песмама које тематизују Секулину метаморфозу у змију/змаја. У великом броју песама латентно пулсира и ривалитет ујака и сестрића, присутан у свим слојевима певања. Песме тематизују и обавезу сестрића према ујаку, опет утемељену на авункулату, па Секула отуда често задобија делокруг ујаковог помоћника. Само једна песма у проученом корпусу поставља и Секулу у позицију ујака „Женидба Бановић Секула“ (Вук Врчевић, Е. зб. 62/ III, 8), показујући поновљивост архаичних образаца, као и стабилност верикале: Јанко (ујак) – сестрић Секула (ујак) – сестрић Раич. Такође, очита је и рационализација митског нуклеуса у новијем слоју певања, из којег потиче песма „Женидба Бановић Секуле“ (Вук Врчевић).

Народна песма већу пажњу посвећује лику Секулине сестре него лику Секулиног брата и то у западној зони певања, што иде у правцу тумачења Секулиног окружења као првенствено женског и као таквог погодног за Секулино укључивање у сужејне моделе који имају иницијацијски потенцијал. Такође, присуством сестара двоструко се маркира лиминалност Секулине позиције иницијанта, будући да су Секулине сестре и саме у лиминалној позицији девојака стасалих за удају. Са сестрама Секулу повезује топао, емотиван однос заснован на чврстој вези брата и сестре, присутној у нашој традиционалној култури. Само једна песма из обрађеног корпуса песама приказује Секулину сестру као непријатељски настројену према брату (Осветник, 1).

Значајан је и удео жене (веренице, невесте, љубе) у конституисању Секулине епске биографије. Њен лик се обликује разноврсно. Она се јавља као верна, пожртвована љуба, делија-девојка, нежна и посвећена веренице, али и као превртљива драгоман девојка и

неверна, љубоморна жене која је спремна на освету за учињено неверство. Жена се укључује и у различите обреде прелаза који се препознају у Секулиној епској биографији (иницијација јунака и посмртни обред у којима остварује улогу медијатора између света живих и света мртвих).

У формирању Секулиног епског животописа значајно место заузимају управо Секулини мегдани. Мада Бановић Секула не фигурира првенствено као велики ратник, увид у корпус песама са јужнословенског простора показао је да је он изузетно успешан мегданџија. Мегдани које Секула води показују стабилност основне сиђејне схеме коју прате и мегдани осталих епских јунака. Типологију мегдана смо засновали првенствено на њиховој наративној развијености и она се креће у распону од наративно развијеног етапног до крајње редукованог мегдана, сведеног на један потез сабље. За типологију мегдана по наративној развијености, осим природе ривала, као пресудан се појављује и однос њихових снага. Уједначеност снага ривала најчешће је отварала могућност наративно развијеног мегдана. Ремећење те равнотеже увек води ка редукцији, сведености описа. И у оквирима уопштених констатација (наративно развијен и наративно неразвијен опис) пружила се могућност нијансирања. Развијен опис се реализује или као етапни мегдан са сменом различитих врста оружја (са борбом прса у прса или без ње) или као опширан опис, при чему се опширност постиже на различите начине, али без етапне смене оружја. За исход етапног дуела често је врло значајно дејство помоћника. Неразвијен опис мегдана креће се у распону од делимичне редукције мегдана, засноване на борби само једним оружјем уз бежање противника или на формулативној сведености, до његове потпуне редукције. Дакле, са обрасцем мегдана чврсто је повезана и природа Секулиног ривала која се креће у распону од реалистичних ривала са искључиво епским својствима до натприродних, фантастичних ривала који често поседују хтонична, демонска обележја. У праћењу хронотопских одредница Секулиних мегдана уочава се значај границе у посредовању просторно-временских координата на којима се одвија епски дуел. Символично, та граница аналогна је и са Секулином лиминалном позицијом иницијанта која се управо у песмама са темом мегдана најчешће и испољава.

Завршно поглавље „Обреди прелаза у епској биографији Бановић Секуле“ осветљава Секулин епски животопис у светлу обреда прелаза које смо поделили у три

основне групе: јуначка иницијација, женидбена иницијација и смрт јунака као својеврстан вид обреда прелаза. Типолошко сврставање Секуле у модел младог јунака погодује његовом уласку у сижејне моделе иницијацијског карактера, као и ситуирању младог јунака „неофита“ у позицију иницијанта који са мање или више успеха испуњава различита иницијацијска искушења. Као пресудна показују се два момента – лиминална фаза обреда прелаза и дејство водича у процесу иницијације. Обавезни елемент иницијацијског кретања јесте контакт са оностраним који се завршава Секулином привидном или стварном смрћу. Привид смрти значи Секулин повратак у ово страни свет и успешно спроведено иницијацијско кретање јунака. Кршења табуа везаних за лиминалну позицију иницијанта, као и лоше вођење кроз иницијацијски процес онемогућују успешно завршавање Секулине јуначке или женидбене иницијације, те се ова два иницијацијска процеса у западној зони певања у одређеним ситуацијама преобраћају у посмртни обред прелаза из свет живих у свет мртвих. У једној песми са источног терена „Секула дете и Стойна самовила“ (Илиев, 84) Секула јетрајно заробљен у најопаснијем лиминалном сегменту иницијације јунака. За Секулу се на западном простору певања везује мотив метафоре смрти као свадбе заснован на осведоченој етнографској подлози.

На источном терену певања у певање о Секулиној смрти укључују се други елементи погребног обреда повезани са свадбом – барјак и коло. Активирање ових риквизита подразумева окончавање незавршене женидбене иницијације како би се успешно оставрио и посмртни обредни прелаз што је једнако важно за егзистенцију покојникове душе у оностраном свету колико и за обезбеђивање заштите живота који наставља да траје. У Секулиној епској биографији на источном простору певања, будући да је Секула ожењен, посмртним колом се не надокнађује оно што је остало недовршено за време живота, али се омогућује сједињење са душама предака, као и заштита живих. Подлогу за оваква тумачења опет налазимо у богатој и разноврсној етнографској подлози на целокупном јужнословенском простору. Кључни актер у вођењу посмртног кола обреду преузима баш удовица, а то је управо медијаторска позиција удовице, младе Секулице, на размеђи двају светова.

Проучавањем Секулине епске биографије у песмама са јужнословенског простора у широком временском распону од 17. до 20. века дошло се до закључка да је она изузетно

развијена и да донекле може парирати епским биографијама Марка Краљевића или Старине Новака¹⁰⁶⁶, и по развијености и по заступљености на јужнословенском терену. Лик Бановић Секуле фигурира као обједињујући фактор целокупног јужнословенског простора певања. Секула је првенствено јунак старијих времена, али није реткост да се јави и у песмама средњих времена, у ускочком амбијенту, што указује на покретљивост његовог лика у западној зони певања у широком поетском времену од 15. до 17. века, те се Секула везује и за Сибињ, али и анахроно и за Сењ и Равне Котаре, као и за ускоке са тих простора Иву Сењанина и Јанковић Стојана. Такође, успоставља се анахрона веза са Марком Краљевићем, епским јунаком из 14. века. Размотрени елементи Секулиног животописа посматрани синхроно показују хетерогеност, те се не може говорити о јединственој епској биографији Бановић Секуле на целокупном јужнословенском простору. Издвојене зоне певања, источна и западна, показују специфичности у моделовању Секулиног лика такве да се може говорити о хетерогеној епској биографији овог јунака у јужнословенском контексту. Дијахрона перспектива показује нам да се основна база епског певања о Бановић Секули на српском и хрватском језику оформила се већ у најстаријем слоју певања, а потом надограђивала у средњем и млађем слоју певања. Са једне стране епске песме о Секули у дијахроној перспективи чувају постојано тематско-мотивско и сужејно језгро из најстаријег поетског слоја, али се Секула укључује и у нове тематске кругове и сужејне моделе чиме његова епска биографија постаје сложенија. Овај процес препознатљив је и у формирању епских биографија и осталих епских јунака¹⁰⁶⁷. Дијахрони пресек певања о Бановић Секули показује епска артикулација усмене песме и предања прикрила композитне наносе архаичног митолошког наслеђа, етнографске подлоге, обредних образаца и историјског предлошка који се стапају у сложени амалгам епске биографије младог змајевитог јунака.

¹⁰⁶⁶ Уп. Бошко Сувајић, „На капијама Балкана – Епска биографија Старине Новака“, *Јунаци и маске*, 201–249.

¹⁰⁶⁷ Лидија Делић, *Живот епске песме*, 111, 112.

Извори и литература

Деспот Бацовић, *Којој словенској грани припадају Словени у горњој Албанији и Македонији*, Београд, 1878.

Бован – Бован, Владимир, *Народна књижевност Срба на Косову*. Јуначке песме, прир. Владимир Бован, Јединство, Приштина, 1980.

Богишић, Валтазар, *Народне пјесме из старијих, највише приморских записа*. Сабрао и на свијет издао Валтазар Богишић (1878). Друго, преснимљено издање. ЛИО, Горњи Милановац, 2003.

Божовић, Крста, *Гусларске песме из разних крајеве Србије* III, Етнографска збирка САНУ 249.

БВ – Босанска вила VIII, XIII, XVIII, XXIV, XXVI, XXVIII. Сарајево, 1886-1914

Бркић, Лазар, *Две народне песме*, 1897, Етнографска збирка САНУ 11/г

Бркић, Лазар. Женске пјесме. 1897. Етнографска збирка Архива САНУ 11/ђ

Иван Бурин, *Бугарског народног стваралаштва у дванаест томова*. (Јунашке песни). Сајт liternet.bg

Верковић, Стефан. *Српске народне песме из Среза*. Књ.2. Етнографска збирка САНУ 282.

Воркапић, Јован, *Српске народне песме из Баније у бившој војничкој Крајини*, 1890. Етнографска збирка САНУ 75.

Врчевић, Вук, *Јуначке херцеговачке пјесме које само Срби турскога закона певају (1864 – 1869)*. Књ. II, III, IV. Етнографска збирка САНУ 62.

Даница VII, X. Нови Сад, 1860-1871.

Дена – *Српске народне умотворине са Косова из рукописа Дене Дебељковића*, књига прва, лирске и епске народне песме, Академија наука и уметности Косова, посебна

издања, књ.Х, Одељење језичких и књижевних наука и уметности, књ.6, прир. Владимир Бован, Приштина, 1984.

ЕР – *Ерлангенски рукопис*, Зборник старих српскохрватских народних песама, популарно издање. Прир. Радосав Меденица и Добрило Аранитовић, Универзитетска ријеч, Никшић, 1987.

Живая старина, Периодическое издание отделения этнографии императорского русского географического общества, С. Петербург, 1890, Год. I – XX.

Жуњић, Вид, *Народне јуначке пјесме*, Етнографска збирка САНУ 17.

Зорић-Драгош, Душан, *Јуначке пјесме (из Босне, Херцеговине, Босанске Крајине и Лике) 1902 – 1903*, Етнографска збирка САНУ 167.

Зорић, Јован, *Јуначке пјесме из Босне I*. 1899, Етнографска збирка САНУ 42.

Икономовъ, Василь, *Сборнику отъ старо-народни пѣснии обичаи въ Дебърско и Кичевско (Западна Македония)*, 1893.

Илиевъ, Атанасъ, *Народни пѣсни*, I. София, 1889.

Илић, Драгољуб и Коснић, Симо, *Народне јуначке пјесме из ужичког округа 1901*. Етнографска збирка САНУ 125.

Истарске народне пјесме, Истарска књижевна задруга, Опатија, 1924.

Јастребовъ, И. С, *Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ*, С.Петербургъ, 1889.

Качановский, Владимир, *Памятники болгарского народного творчества, Сборнику отделения русского языка и словесности Императорской академии наук*, т.XXX, 1882.

Карановић, Милан, *Српске народне пјесме (Босанска Крајина)*, 1904. Етнографска збирка САНУ 131.

Вук I – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. I. Сабрана дела Вука Караџића. Књига IV. Прир. Владан Недић. Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864-1964, Просвета, Београд, 1975.

Вук II – Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. II. Сабрана дела Вука Карацића. Књ. V. Прир. Радмила Пешић. Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Карацића 1864–1964, Просвета, Београд, 1988.

Вук III – Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. III. Сабрана дела Вука Карацића. Књ. VI. Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Карацића 1864-1964, Просвета, Београд, 1988.

Вук V – Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. V. Државно издање. Биоград: Штампарија Краљевине Србије, 1899.

Вук VI – Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. VI у којој су пјесме јуначке најстарије и средњијех времена. Државно издање. Биоград: Штампарија Краљевине Србије, 1899.

Вук VII – Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. VII у којој су пјесме јуначке средњијех времена. Државно издање. Биоград: Штампарија Краљевине Србије, 1900.

Карацић, Вук Стефановић, *Етнографски списи*, Просвета – Нолит, Београд, 1985.

СНПр II, III, IV, V – Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стефановића Карацића*. Књ. I-V. Београд, 1973-1974.

Вук С. Карацић, *Живот и обичаји народа српског*, СКЗ, Београд, 1957.

Кашиковић, Никола, *Српске народне јуначке пјесме из Босне и Херцеговине*, 1898. Етнографска збирка САНУ 245.

Кашиковић, Никола, *Народно благо*, књ. I, Сарајево, 1927.

Кирјак, Лазар, Перовић, Јован, *Херцеговачке народне пјесме*, Народне јуначке пјесме 1896. Етнографска збирка САНУ 26.

Kolo V, br. 9, Zagreb (1842–1853)

Кордунаш, Манојло, *Српске народне пјесме/ скупио по бившој Горњој Крајини и за штампу приредио Манојло Кордунаш* . Књ. II, Браћа М. Поповић, Нови Сад, 1891.

Красић, Владимир, *Српске народне пјесме*, Књ. I. Панчево: Браћа Јовановић, 1880.

Кукуљевић, Иван Санкцински, *Песме Ивана Кукуљевића Санкцинског, с додатком народних песама пука хрватског*, Загреб, 1847.

Андрија Лубурић, Архив Србије, IX, X

Мажуранић, Стјепан, *Хрватске народне пјесме (чакавске)*, Цирквеница, 1907.

Матија Мажуранић, *Зборник Матије Мажуранића*, Милорад Живанчевић и Владан Недич, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ.14, св.2, Матица српска, Нови Сад, 1966, 225 – 260, (бр.1,20,24, 74)

Максимовић, Јован. *Златиборска вила* (1890-1891), Народна просвета, Београд, 1926.

Миладиновци, Братя, *Български народни пѣсни*, Загреб, 1861.

Миковић, Дионисије. *Српске народне пјесме (из Боке Которске и Црне Горе)*. 1872 – 1887. Етнографска збирка САНУ 28.

Милеуснић, Сима, *Српске јуначке народне пјесме (Славонија, Хрватска) 1900*. Етнографска збирка САНУ 55, 74, 94.

Милутиновић, Сима Сарајлија, *Пјеванија црногорска и херцеговачка*. Прир. Добрило Аранитовић, Никшић, 1990.

Панчо Михаилов. *Български народни песни от Македония*. Съст. Панчо Михайлов. Под редакцията на Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2007.

Мутић, Јован. *Српске народне гусларске пјесме (1898-1900)*. Етнографска збирка САНУ 47, 48.

Нова Зета III. Цетиње, 1889 – 1891.

Осветник, Милан, *Разне српске народне пјесме* /сакупио у Боци Которској и околини дубровачкој и тумач додао Милан Осветник, Браћа М. Поповић, Нови Сад, 1888.

Влајко Палавестра, *Хисторијска усмена предања из Босне и Херцеговине*, Београд, 2003, 155.

Пантић, Мирослав, *Народне песме у записима XV–XVIII века*, Просвета, Београд, 1964.

Петрановић I – Петрановић, Богољуб, *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*, Књ. I. Прир. Др Новак Килибарда, Свјетлост, Сарајево, 1989.

Петрановић II – Петрановић, Богољуб, *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговин*, Књ. II. Прир. Новак Килибарда, Свјетлост, сарајево, 1989.

Петрановић III – Петрановић, Богољуб, *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*, књ. III, прир. Новак Килибарда, Свјетлост, Сарајево, 1989.

Петрановић, Богољуб, *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*. Књ. IV, V, VI. Етнографска збирка САНУ 64/1-3

Петровић, Атанасије, *Српске народне умотворине из скопљанске околине Црне Горе (македонске народне песме)* 1901. Св. II. Етнографска збирка САНУ 80/2.

Поповић-Момир, Душан, *Народне пјесме из Босне, 1890*. Етнографска збирка САНУ 52.

Поповић, Стефан, *Црногорске гусле*, Књигопечатница Књажевства Србског, Београд, 1858.

ППНП – Прилози проучавању народне поезије V, VI. Београд, 1934 – 1939.

Профировић, Михајло, *Збирка народних песама и обичаја из среза галичничког, округа тетовског (Македонске народне песме и обичаји)*, 1914. Етнографска збирка САНУ 247.

Радовановић, Војислав, *Маријовци у песми, причи и шали: неколико прегршти из ризнице духовног блага Јужносрбијанаца*, 1932. (<http://itarpejo.org/kultura-i-religija/pesni-od-mariovo>)

Рајковић, Ђорђе. Српске народне пјесме женске. Нови Сад, 1869.

Ристић, Коста Х, *Српске народне пјесме покупљене по Босни* : збирка Косте Х. Ристића, Српско учено друштво, Београд, 1873.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина II, IV, VI, XIII, XLIX, LX, XLIII, LIII. Софија (1889 –)

Срећковић, Јован Ј. А , *Српске народне песме (Левач)*, Етнографска збирка САНУ 1.

Станић, Милан, *Српске народне песме : (јуначке)*. Част 1 / скупио их и на свет издао Милан Ђ. Станић, Штампарија Николе Стефановића, Београд, 1870.

Стоилов, А.П, *Сборникъ отъ български народни умотворения*, II, Пѣсни изъ политическия животъ.Софија, 1895.

МХ I – *Хрватске народне пјесме*, Књ. I. Матица хрватска, Загреб, 1896. (<http://guslarskepesme.com/>)

МХ II – *Хрватске народне пјесме*, Књ. II. Загреб: Матица хрватска, 1897. (<http://guslarskepesme.com/>)

МХ IX – *Хрватске народне пјесме*. Књ. IX. Загреб: Матица хрватска, 1940. (<http://guslarskepesme.com/>)

Цепенков, Марко, *Преданија, Македонски народни умотворби во десет книги*, Македонска книга, Скопје,1972.

Цепенков, Марко, *Народни песни*, Македонски народни умотворби во десет книги, Македонска книга, Скопје,1972.

Шапкарев, Кузман, *Сборник от български народни умотворения*. Т. 1. Песни. Съст. Кузман Шапкарев. Под редакцията на Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2008.

Шаулић, Новица, *Српске народне пјесме*, Београд, 1929.

Штрекељ, Карол, *Словенске народне песни I*. Љубљана, 1895 – 1923.

Dejan Ajdačić, *Demonski hronotopi u usmenoj književnosti*, www.rastko.rs/rastko/delo/10038

Dejan Ajdačić, *O motivu bekstva sa bacanjem magičnih predmeta u narodnim bajkama*, http://www.rastko.rs/knjizevnost/nauka_knjiz/dajdacic-bekstvo.html

Dejan Ajdačić, *Boje u narodnoj poeziji*, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/10040>

Dejan Ajdačić, *Čudesno drvo u narodnim pesmama balkanskih Slovena*, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/10043>

Живојин Андрејић, *Витезови реда змаја*. Мирослав.Рача, Центар за митолошке студије, Београд, 1999.

Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Нолит, Београд, 2004.

Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, 1980.

Милена Беновска Сџбокова, *Змеят в българския фолклор*, БАН, София, 1992.

Рада Борели. „Трагови авункулата код Срба“, *Гласник Етнографског института* 7, 1958, 71 – 85.

М. Воšković-Stulli, „Popevka od Svilojevića (iz ostavštine Petra Zrinjskog)“, *Narodna umjetnost*, Vol. 9, No. 1, Zagreb, 1972.

Максимилијан Браун, *Српскохрватска јуначка песма*. Превео са немачког Томислав Бекић. Београд: ЗУНС: Вукова задужбина; Нови Сад: Матица српска: ЗУНС: Вукова задужбина; Нови Сад: Матица српска, 2004.

Пламен Георгиев Бочков, *Непознатиот јунак*, Българска академия на науките. Институт за фолклор, 1994.

Константин Висковатый, „О Секулѣ Дракуловичѣ югословянских народных пѣсен“, *Slavia*, XIV, 1–2, 1935/1937, 160–163.

Петар Влаховић, „Трагови авункулата у јужнословенској народној поезији“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 19, 1956, 205–215.

Ана Vukmanović. *Igra u svadbenom ritualu*. *Philologia VI*, *Philologia*, Beograd, 2008, 185–193. . http://www.philologia.org.rs/Files/broj_6.pdf (pristupljeno 23.2. 2016.)

Арнолд Ван Генеп, *Обреди прелаза, систематско изучавање ритуала*, СКЗ, Београд, 2005.

Alen Gerbran, *Žan Ševalije, Rečnik simbola*, Stylos, Novi Sad, 2004.

Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, Бримо, ЛогосАлександрија, Београд, 2005.

Лидија Делић, *Живот епске песме. Женидба краља Вукашина у кругу варијаната*, Завод за уџбенике, Београд, 2006.

Лидија Делић, „Позиција Сибињанин Јанка и Бановић Секуле у десетерачким песмама из приморских рукописа“, *Језик, књижевност, култура: Новици Петковићу у част: зборник радова*. Уредили Јован Делић, Александар Јовановић, Београд, 2011. 395 – 409.

Лидија Делић, „Вукове збирке епских песама у контексту ранијих бележења (теме, јунаци, сижејни модели)“. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књига LVIII, свеска 1, 2010.

Лидија Делић, „Секула се у змију претворио – Симболички слојеви и епска дијакхронија“, *Фолклор. Поетика. Књижевна периодика*, Зборник радова посвећен Миодрату Матићком. Институт за књижевност и уметност: Београд, 2010.

Лидија Делић, *Вукове збирке епских песама у контексту ранијих бележења (теме, јунаци, сижејни модели)*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2009, ркп.

Лидија Делић. „Змија, а српска“, у *Гује и јакрепи*. Књижевност, култура, Балканолошки институт САНУ, посебна издања 120, Београд, 2012, 125–146.

Лидија Делић, „Позиција Марка Краљевића у бугарштицама и паралелно бележење у десетерачкој епици“, *Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*. Година VII. Филолошки факултет Универзитета у Београду: Београд, 2012, 67–81.

Лидија Делић, „Сестра Леке капетана. О чуду од лепоте, чуду од господства и чуду од певача“, *Зборник у част Марији Клеут*, Филозофски факултет, Нови Сад, 2013.

Детелић, Мирјана, *Митски простор и епика*, САНУ, Посебна издања, књ. DCXVI. Одељење језика и књижевности, Београд, књ. 46, 1992.

Мирјана Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, Балканолошки институт САНУ, Универзитет у Крагујевцу/ Центар за научна испитивања, Београд, 1996.

Мирјана Детелић. „Од мита до формуле“, *Мит. Зборник радова*, Филозофски факултет, Нови Сад, 1996, 14 – 20.

Mirjana Detelić, Marija Plić, *Beli grad: poreklo epske formule i slovenskog toponima*. Balkanološki institut SANU, Beograd, 2006.

Даница Ђокић, „Посмртна свадба на територији јужних Словена“, у *Кодови словенских култура*, Свадба, бр. 3, год. 3, СЛЮ, Београд, 1998.

Сузана Ђорђевић. „Змај Огњени Вук и Змија младожења“, у *Годишњак катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, година VII, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2012, 257-269.

Сузана Ђорђевић, „Змајевити јунак и традиција: Секула се у змију претворио“, у *Савремена проучавања језика и књижевности*, Зборник радова са IV научног скупа младих филолога Србије одржаног 17. марта 2012. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Година IV / Књ. 2, Крагујевац, 2013, 131 – 137.

Тихомир Р. Ђорђевић, *Белешке о нашој народној поезији*, Београд, 1939.

Тихомир Р. Ђорђевић, *Зле очи у веровању Јужних Словена*, Просвета, Београд, 1985.

Тихомир Р. Ђорђевић, *Вештица и вила у нашем народном веровању*, Народна библиотека Србије: Дечије новине, Београд, 1989.

Мирча Елијаде, *Свето и профано*, Доситеј, Београд, 1998.

Никола Зега, „Изобичајене младине капе у Србији“, у *Гласник етнографског музеја*, Београд, 1926, 68–75.

Слободан Зечевић, *Култ мртвих код Срба*, „Вук Карацић“, Етнографски музеј, Београд, 1982.

Слободан Зечевић. „Десна и лева страна у српском народном веровању“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, Београд: Етнографски музеј, 1963, 195-201.

Слободан Зечевић, „Љељеново коло“, *Народно стваралаштво-Folklor*, Београд, 1964.

Радост Ивановна, „Повраћена вода. Одлике митолошког слоја епског циклуса о Марку Краљевићу“, прев. Бошко Сувајцић, *Расковник*, год. 23, 1997, 67 – 128

Историја Мађара, група аутора, Clío, 2002.

Бојан Јовановић, *Магија српских обреда*, Народна књига, Београд, 2005.

Зоја Карановић, „Косовка дјевојка – текст, контекст и жанровске импликације песме“, у *Жива реч, Зборник у част проф. др Наде Милошевић Борђевић*, Балканолошки институт САНУ, посебна издања 115, Филолошки факултет универзитета у Београду, Београд, 2011.

Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoleća*, svezak drugi: dio drugi, treće doba: vladavine kraljeva iz raznih porodica, Zagreb, 1901; Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska. Dio 1, Od najstarijih vremena do godine 1526 / po vrelih napisao Tade Smičiklas*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1882.

Марија Клеут, „Позне варијанте народне песме о Косову“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд – Крушевац – Тршић – Нови Сад, 13–17. IX 1989, књ. 18, Међународни славистички центар, Београд, 1990, 297–304.

Марија Клеут, *Иван Сењанин у српскохрватским усменим песмама*, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Балканолошки институт, Нови Сад, 1987.

Марија Клеут, „Оружје у јуначким народним песмама“. *Синхронијско и дијахронијско изучавање врста у српској књижевности*, књ.2, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2009, 49–57.

Иван Ковачевић. *Семиологија мита и ритуала 1*. Традиција, Српски генеалогски центар, Београд, 2001.

Бранислав Крстић, *Индекс мотива народних песама балканских Словена*, Београд, 1984.

Бранислав Крстић, „Окултни мотиви у нашим народним песмама“, *Прилози проучавању народне поезије*, књ. I, св. 1, Београд, 1934, 62–70.

Бранислав Крстић, „Истовремени снови у нашим народним песмама“, *Прилози проучавању народне поезије*, књ. I, св. 1, Београд, 1934, 184–187.

Сребрица Кнежевић, „Лик змије у народној уметности и традицији Југословена“, *Гласник Етнографског музеја*, књ. 22-23, Београд, 1960, 57 – 98.

Драгутин Костић, „Два косовска цикла“, *Прилози проучавању народне поезије, година VI*, свеска 1, 1939.

Драгутин Костић. „Још нешто о Секули Дракуловић“, *Slavia : časopis pro slovansku filologiju*, година 15, 1937/1938, 542 – 545.

Софија Н. Костић, *Култ змије код Срба*, Издавачки центар „Кадињача“, Ужице, 1998.

В. Латковић, „О јуначкој епици на српскохрватском језику“ у *Чланци из књижевности*, Народна књига, Цетиње, 1953, 16–32.

Ликови усмене књижевности, Зборник радова, уредник Снежана Самарџија. Београд, 2010.

Александар Лома, Пракосово, САНУ, Балксанолошки институт. Посебна издања 78. Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу, Београд, 2002.

Александар Лома. „„Женидба са препрекама“ и ратничка иницијација“. *Свадба. Кодови словенских култура*, бр.3. Главни уредник Дејан Ајдачић, СЛЮ, Београд, 1998.

А. Лома, „Свјатогор и Марко Светогорац“, у зборнику: Српско усмено стваралаштво, ур. Н. Љубинковић и С. Самарџија, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2008, 67–96.

Јури Лотман, *Структура уметничког текста*, Београд, 1976.

Ненад Љубинковић, *Трагања и одговори: студије из народне књижевности и фолкора*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2010.

Барбара Мајерхоф. „Обреди прелаза: процес и парадокс“, *Градина: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања*, са енгл. прев. Новица Петковић, год.21, бр. 10, 1986, 18–39.

- Томо Маретић, *Наша народна епика*, Нолит, Београд, 1966.
- Светозар Матић, *Наши народни еп и наши стих*, Нови Сад, 1964.
- Светозар Матић, *Нови огледи о нашем народном епу*, Нови Сад, 1972.
- Е. М. Meletinski. „Mit i istorijska poetika folklorа“. *Savremenik*. Br. 7 – 8. Beograd: NIRO Književne novine, 1986.:
- Е. М. Мелетински, *Поетика мита*, Нолит, Београд, 1983.
- Владан Недић, *Симо Милутиновић Сарајлија*, Београд, Нолит, 1959.
- Владан Недић. „Српскохрватска осмерачка лирика“. У *О усменом песништву*, СКЗ, 1976, Београд, 16– 41.
- Владан Недић, *Вукови певачи*, Рад, 1990,
- Natko Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata*, Logos, Split, 1981.
- Јелка Пандуревић, „Народне пјесме о жени која жртвује сина да би сачувала брата“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 53, свеске 1–3, Матица српска, Нови Сад, 2005, 83–96.
- Miroslav Pantić. „Pravo i lažno u narodnom pesništvu, u svetu i kod nas, u prošlosti i danas“, *Pravo i lažno narodno pesništvo*, Despotovac, 1996, 9-1, http://www.rastko.org.rs/knjizevnost/nauka_knjiz/mpantic-lazna_c.html
- Томо Папић, „О Андрији Лубурићу и његовој збирци народних пјесама“, *Летопис Матице српске*, књига 472, свеска 5, новембар, 2003, 810–816.
- Драгољуб Перић, *Трагом древне приче*, Матица српска, Нови Сад, 2006.
- Драгољуб Перић. „Песма Секула се у змију претвориокао епски суже о шаманској борби чаробњака (реторика жанра), *Синхронијско и дијахронијско изучавање врста у српској књижевности*, књ.2, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2007, 47–55.

Драгољуб Перић, *Териоморфни јунаци словенске епике – Волх Всеславјевич и Змај Огњени Вук (компаративно-типолошка анализа)*, Београдска књига, Београд, 2008.

Драгољуб Перић. „Шаманска борба зооморфних јунака у словенској епици“, *Славистика*, књ. 12, 2008, 174–172.

Драгољуб Перић, „Млад јунак у српској усменој епској поезији – фазе у одрастању и изазови иницијације“, *Детињство*. Часопис о књижевности за децу, 2011, http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/Detinjstvo/XXXVII_1/01/show_download?stdlang=ser_lat

Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, Чигоја штампа, Београд, 2008.

Данијела Петковић, *Јунак и сиже у процесу епског моделовања* (докторска дисертација), ркп.

Соња Петровић. „О покушајима разврставања ликова у народној епици“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 2002–2003, књ. 68, св. 1–4, Београд 2004, 91-103.

Сретен Петровић, *Културологија*, Чигоја штампа, Београд, 2005.

Танја Поповић, *Rečnik književnih termina*, Logos Art, Beograd, 2007.

Љиљана Пешикан Љуштановић, *Змај деспот Вук- мит, историја, песма*, Нови Сад, 2002.

Љиљана Пешикан Љуштановић. „Змајевита обележја епских јунака – од природе бића до метафоре“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Матица српска, Нови Сад, 2000, 49–67.

Љиљана Пешикан Љуштановић. „Вилински град у хајдучкој песми – од рефлекса древног мита до алегорије“, *Синхронијско и дијахронијско изучавање врста у српској књижевности*, књ.2, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2009, 59–75.

Љиљана Пешикан Љуштановић, „Сакрални, социјални, историјски и психолошки простори љубавне усмене лирике“, у *Језик, књижевност и култура, Новици Петковићу у част*, зборник радова. Ур. Јован Делић, Александар Јовановић. Београд, 2011.

Љиљана Пешикан Љуштановић, „Аждаја/ала као женска хипостаза змаја?!“, *Гује и јакрети*. Књижевност, култура, Балканолошки институт САНУ, посебна издања 120, Београд, 2012, 43-53.

Радмила Пешић, „Два стара епска мотива“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 42, св. 1–4, Београд, 1976.

Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, Beograd, 1984.

Владимир Јаковљевич Проп, *Историјски корени чаробне бајке*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад, 2013.

Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, Балканолошки институт САНУ, Посеба издања књ.67, Ниш, 1996.

Немања Радуловић, „Две метаморфозе у нашој епици“, *Свет речи*, бр.19–20, Београд, 2005.

Немања Радуловић. „Дрво света. Проблем поетике једноставних облика на примеру једне формулне слике“. у *Жива реч*. Зборник у част проф. др Наде Милошевић Ђорђевић. Београд: Балканолошки институт САНУ, посебна издања 115, Филолошки факултет универзитета у Београду, 2011, 535–550.

Немања Радуловић, *Слике, формуле, једноставни облици*, Чигоја штампа, Београд, 2015.

Речник српског језика, Матица српска, Нови Сад, 2007

Љупчо С. Ристески, „Посмртно оро во традициите на балканските Словени“, *Studia mythological slavica* III, 2000, 133-148.

Јелка Ређеп, *Сибињанин Јанко, легенде о рођењу и смрти*, Нови Сад, 1992.

Снежана Самарџија, „Скица за поетику епских народних песама“, у *Антологија епских народних песама*, Београд, 2001

Снежана Самарџија, Морфологија двобоја и бојева у епској народној поезији, *Књижевна историја*, XXXIV, 118, Београд, 2002.

С.Самарџија, „Колективни ликови усмене епике“, *Прилози за књижевност, историју и фолклор*, књ.LXXII, св.1-4, Београд, 2006

Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, Београд, 2008.

Снежана Самарџија. „Чуда и поступци очужавања у структури усмених облика“, *Језик, књижевност, култура: Новици Петковићу у част: зборник радова*. Уредили Јован Делић, Александар Јовановић. Београд, 2011, 295–324.

Снежана Самарџија. „Ко се крије испод змијског свлака?“, *Гује и јакрени*, Књижевност, култура, Балканолошки институт САНУ, посебна издања 120, Београд, 2012, 13–41.

Словенска митологија. Енциклопедијски речник, ред. Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић, Zepher Book World, Београд, 2001.

Павле Софрић Нишевљанин, *Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба*, БИГЗ, Београд, 1990.

М. Slekovec, *Sekelji. Rodoslovna in živopisna rasprava*, v Ljubljani, 1893.

Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska. Dio 1, Od najstarijih vremena do godine 1526 / po vrelih napisao Tade Smičiklas*. Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1882.

Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ и његово доба*, СКЗ, Београд, 1994.

Бошко Сувајџић, *Епске песме о хајдуцима и ускоцима*. Антологија. Гутембергова галаксија, Београд, 2003.

Бошко Сувајџић, „Препрошена девојка (Модели јуначке женидбе у песама о хајдуцима и ускоцима)“, *Књижевност и језик*, LI/3-4, Београд, 2004.

- Бошко Сувајцић, *Јунаци и маске*, Београд, 2005.
- Бошко Сувајцић, *Певач и традиција*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2010.
- Бошко Сувајцић. „Змија у бугарштицама“ . *Гује и јакрети*. Књижевност, култура. Балканолошки институт САНУ, посебна издања 120, Београд, 2012, 95-109.
- Бошко Сувајцић, *Орао се вијаше: Предвуковски записи српске усмене поезије*. Филолошки факултет, Ниш; Филолошки факултет, Београд, 2014.
- Милена Беновска-Събкова, *Змеят в българсия фолклор. Българска академия на науките*, София, 1992.
- Јован Н. Томић, „Мегдан у Срба XVI и XVII столећа“, прештампано из *Летописа Матице српске*, Нови Сад, 1902.
- Жарко Требјешанин, „Култ и симболика ватре у митологији и религији Срба“, у Сима Тројановић, *Ватра у обичајима и животу српског народа*, 405–441, Просвета, Београд, 1990.
- Сима Тројановић, *Ватра у обичајима и животу српског народа*, Просвета, Београд, 1990.
- Сима Тројановић, Главни српски жртвени обичаји, Службени гласник, Београд, 2008.
- Владимир Ћоровић, *Историја српског народа, друга књига*, СКЗ, Београд, 1982.
- Rudolf Horvat, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 1924.
- https://hr.wikisource.org/wiki/Povijest_Hrvatske_I._%28R._Horvat%29
- М. С. Филиповић, „Један „крстати барјак“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 21, Београд, 1958, 313–316.
- Веселин Чајкановић. „О постанку и развоју српске народне епске поезије“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Матица српска, Нови Сад, 1959, 81–96.

Веселин Чајкановић, „Секула се у змију претворио“, *Из српске религије и митологије*, СКЗ, БИГЗ, Београд, 1994.

Веселин Чајкановић, „Митски мотиви у традицији о деспоту Стефану Лазаревићу“, *Богословље*, Београд, 1927, 180–187.

Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд, 1994.

Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, Београд, СКЗ, 1973.

Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партенон, Београд, 1994.

Ferdo Šišić, „Iz arhiva grofova Pongrácza“, *Starine*, knjiga XXXVI. JAZU, Zagreb, 1918.

Гавро А. Шкриванић, *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, Београд, 1957.

Алојз Шмаус, *Студије о јужнословенској народној епизи*, Завод за уџбенике, Београд, 2011.

Биографија

Славица Лукић је рођена 30. 9. 1976. године у Шапцу. Основне и магистарске студије завршила је на Филолошком факултету у Београду. Магистарску тезу под називом „Морфологија мегдана у српској усменој епици“ одбранила је 9. 3. 2011. године. Ради у Основној школи „Ната Јеличић“ у Шапцу као професор српског језика. Стекла је звање педагошког саветника 7.6. 2011. године.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Славница Јукити
број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„ Епска биографија Бановић Секуле у
Јужнословенском контексту ”

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

у Београду, 22.4.2016.

С. Јукити

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Славница Лукчић
Број уписа /
Студијски програм /
Наслов рада Епископска биографија Бановић Секуле у
Јужнословенском контексту
Ментор проф. др Бошко Сувајџић

Потписани Славница Лукчић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 22. 4. 2016.

С. Лукчић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„ Епска биографија Бановић Секуле
у јужнословенском контексту ”

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

у Београду, 22.4.2016.

С. Лукић